Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА
в гуманітарних і соціально-економічних вимірах

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської наукової конференції
(присвяченої 100-річчю Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара)

30-31 березня 2018 р.

Частина I

Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА
в гуманітарних і соціально-економічних вимірах

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської наукової конференції

(присвяченої 100-річчю Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара)

30-31 березня 2018 р.

Частина I

Дніпро

2018

УДК 303
ББК 63.3
У 45

Редакційна колегія:

Іваненко Валентин Васильович, д.і.н., проф., проректор з науково-педагогічної роботи у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Іщенко Ігор Васильович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАН України
Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.
Хамітов Назіп Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України
Крилова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Окороков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Ключник Руслан Максимович, к.політ.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля.

У 45 Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 30-31 березня 2018 р., м.Дніпро. Частина І. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. – 290 с.

У збірник вміщено матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції «**Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах**», що присвячені осмисленню проблем сучасної Україні в соціальному, політичному, історичному, філософському, культурологічному, філологічному, правовому, економічному, педагогічному та інших дискурсах, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних та кризових явищ у різноманітних сферах української дійсності. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2018
© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2018

СЕКЦІЯ І.
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

І. А. Побочий

ДЕМАГОГІЯ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛІСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Характерною рисою українського політикуму нині є застосування популістських методів не лише під час виючих перегонів, але й пролонгація їх після виборчого процесу. З одного боку, – це є рисою демократизації суспільства, протиборства влади та опозиції, а з іншого – вдосконаленням популістської риторики, яка впритул наближається до іншого негативного явища – демагогії.

Демагогія (дав.-гр. δημαγωγία. – дослівно «веду народ» , або «керівництво народом») – маніпуляція інформацією, набір ораторських і полемічних прийомів і засобів, що дозволяють ввести аудиторію в оману і схилити її на свій бік. Сучасна етимологія цього слова означає: демагогія – «обман за допомогою всіляких привабливих, але брехливих обіцянок, перекручення фактів», а демагог – особа, яка намагається створити собі популярність негідними засобами (брехливими обіцянками, лестощами, перекрученням фактів)» [1,с.91]. Тобто поняття «демагогія» набуло яскраво негативного відтінку. В політичному сенсі демагогія уявляється, як оцінка виступів, промов , заяв політиків, що не містять конструктивних ідей і пропозицій, або ж заплутують ту чи іншу проблему і відволікають увагу від нагальних потреб. Демагогія сприяє впровадженню в суспільну свідомість хибних уявлень про дійсний стан речей у суспільстві, які переконують людей у позитивному русі без реальних на те підстав. Демагогами називають таких політичних діячів, які створюють собі популярність, домагаються власних цілей неправдивими і безвідповідальними обіцянками, перекрученням фактів, обманом, лестощами, маніпулюванням свідомістю людей, спекулюючи на їхніх почуттях і прагненнях, заводячи в оману.

В політичній боротьбі популісти часто використовують демагогічні прийоми. Для цього характерним є звертання до забобонів, лестощів натовпу, експлуатація його інстинктів, неправдиві обіцянки, до яких даються політики для отримання влади або досягнення власної мети. В сучасній політиці без цих засобів не обходиться жоден політичний лідер. Політики, в тому числі ліберальні, звертаються не лише до розуму, але й до почуттів та інстинктів виборців. І чим переконливіше в промовах політика поєднуються ці звернення, тим він вправніший і має більшу політичну вагу. Саме такою є природа політичної боротьби.

Деякі політологи вважають, що «переконуючи виборців прийняти його точку зору, політик не може обійтись без певної міри демагогії» [2,с.10-11]. Така заява не може не викликати певних сумнівів, оскільки, якщо за демагогію розуміти її початковий смисл, то це поза сумнівом. Але якщо політик весь час «трохи» обдурює, перекручує факти, то навряд чи з цим можна погодитись. Сутність політичної риторики в умовах демократії складає можливість звернення до політичної аудиторії за підтримкою. Такі завоювання демократії як можливість звертатися до людей, обманювати їх, роздавати обіцянки, принаджувати до себе можна віднести до сумнівних чинників. Особливо небезпечною демагогія є для суспільства, в якому лише зароджуються демократичні принципи. В розвиненому демократичному суспільстві вплив демагогії знижується за рахунок розвитку інститутів, які захищають особистість і меншості, що водночас зміцнює й саму демократію. Політичний досвід свідчить, що всі намагання викорінити демагогію як засіб політичної пропаганди завершується обмеженням свободи слова, що може призвести до диктатури.

В сучасній Україні політики-демагоги небезпечні тим, що вони можуть об'єднати незаможних, бідних громадян проти власників. Якщо в заможній Європі це не є небезпечним, оскільки переважну більшість складає середній клас, якому є що втрачати, основній масі українського суспільства втрачати майже нічого. Маючи право голосу, такі виборці можуть підтримати політика-демагога, за правило, ультралівого спектру, який створить їм надію, дасть шанс на успіх. Політики, які апелюють до економічно незаможних верств, стають небезпечними для нестабільного суспільства. Багато людей в нових економічних умовах схильні до вмілої риторики демагогів, які обіцяють їм поліпшення матеріального становища. На виборців, які не усвідомлюють, що право голосу є інструментом боротьби за владу, що вибори – це висока відповідальність за майбутнє країни, розраховані демагогічні прагнення політиків. Україна ще не пройшла ту межу, коли вправний політик, пообіцявши «покращення життя вже сьогодні, всім і за справедливістю» може захопити владу і при цьому цілком легальним шляхом.

На відміну від демагогії політичний популізм однозначно негативно класифікувати неможна. Налаштовуватись на думки виборців, лестити натовп або спрощувати проблеми можна, але не вдаючись до брехні, перекручування фактів, обману. Бути демагогом і бути популістом – не те саме. Популізм передбачає менш негативний спосіб отримання популярності у народу, ніж демагогія. Багато політичних діячів користуються популістськими методами, оскільки в сучасній політичній боротьбі треба сподобатись народу, для чого необхідне вміння спілкуватися на простій, зрозумілій народним масам мові, говорити дохідливо про складні речі, чітко висловлювати думки, висвітлювати нагальні проблеми, критикувати владу за її прорахунки. Всі ці складові містять елементи популізму.

З часом популізм стає необхідним атрибутом кожного політика. При цьому його агресивність падає з підвищенням політичної культури громадян, розвитком громадянського суспільства, з наявністю в суспільстві толерантності і плюралізму думок. Демагогія зберігає статус гостро негативного засобу як в політичній, так і в соціальній сфері. Можна певною мірою погодитись з дослідниками, які вважають, що популізм – це лише складова демагогії. Тобто будь-який популізм є демагогією, але не будь-яка демагогія є популізмом. В цьому випадку демагогія первинна, а популізм вторинний, оскільки він вийшов з демагогії, скористався її арсеналом засобів і перейшов на інший, більш високий рівень. Якщо популізм використовують як метод політичної пропаганди навіть найвідоміші і поважні політики, то одного лише звинувачення в демагогії інколи достатньо для падіння рейтингу політичного лідера, оскільки демагогія набула статусу негативного епітету для політиків. Демагогія має більш широку сферу вживання: вона зустрічається в різноманітних сферах діяльності людини. Популізм пов'язаний лише з політикою, з боротьбою за владу і є своєрідною формою виявлення демагогії, а саме, як зазначає А.Малько: створює популярність за допомогою соціальної демагогії, залучення мас на свій бік демагогічними прийомами і методами, передвиборчими трюками [3,с.205-206].

Вищезазначене дозволяє констатувати, що популізм – це перехідний тип політичної свідомості, який історично склався; термін, який використовується для позначення різних суспільно-політичних рухів і ідеологій, які ґрунтуються на апеляції до широких народних мас; політична діяльність, яка базується на маніпулюванні популярними серед народу цінностями та очікуваннями. Демагоги спекулюють реальними проблемами своєї аудиторії, представляють події, погляди опонента у фальшивому світлі, вдаються до фальсифікації фактів, тобто маніпулюють масовою та індивідуальною свідомістю у власних цілях. Отже, демагогія – форма свідомого обдурювання широких мас, спекуляція на реальних труднощах і проблемах, потребах

і сподіваннях людей з метою досягнення політичного успіху [3,с.238].

Якщо узагальнити, то популізм виступає набагато складнішим і більш неоднозначним явищем, тоді як демагогія є лише одним із численних його інструментів і стратегій. Близькими за змістом є поняття «політиканство», «антитехнології» та «індоктринація», які разом із демагогією становлять групу негативних проявів популізму.

Список використаних джерел

1.Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2000.- 540 с. 2.Марков С.А. Политические профессии // Полития. - 1999. - № 2. - С. 8–19. 3.Малько А.В. Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы: Уч. Пособие. – М.: Юристъ, 2000. – 255 с. 4. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд. Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання, 2002. – 670 с.

О. Ю. Висоцький

КОГНІТИВНІ СПОТВОРЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених пропаганді, її механізми впливу досі залишаються до кінця не з'ясованими. Пропаганда є розповсюдженням значень через слова, гасла, метафори, символи, образи, ідеї, міфологеми, переконання, емоції, наративи, різноманітні візуальні засоби з метою формування спотвореного сприйняття реальності в інтересах суб'єкта її здійснення. Сутністю пропаганди завжди є спотворення реальності у сприйнятті її реципієнтів. При цьому не дуже важливо, які засоби застосовуються. Це може бути повторення, фокусування, відволікання, раціональне переконання, нагадування, емоціоналізація, апеляція до авторитетної думки чи до наукових доказів та теорій. У будь-якому разі успішна пропаганда змінює сприйняття своїх об'єктів, що відображається на їх уявленнях та поведінці. При цьому, важливо відмітити, що навіть без впливу пропаганди соціальним та політичним суб'єктам властива схильність до когнітивних спотворень або когнітивних ілюзій. Очевидно, що пропаганда не лише використовує такі когнітивні спотворення як механізми реалізації своїх технологій, а й сприяє їх появі.

Когнітивні спотворення – це відхилення від правильності в судженнях, що деформують адекватне розуміння та інтерпретацію реальності. В основі генези когнітивних спотворень лежить тенденція індивідів до спрощення сприйняття складної дійсності та, безумовно, має адаптивний характер. Тенденція до спрощення сприйняття реальності, до полегшення обробки інформації про навколишній світ пояснюється низкою чинників. По-перше, це нестача часу, коли наявна необхідність чи бажання ухвалити швидке рішення. По-друге, нестача інформації про обставини та предмет прийняття рішення. По-третє, наявність великої кількості інформації щодо предмету рішення. По-четверте, обмежені можливості пам'яті щодо адекватного структурування попереднього досвіду та недостатня увага до подробиць.

Від успішного здійснення пропаганди залежить її результативність. Технологією пропаганди є будь-яка ефективна практика, яка орієнтована на здійснення впливу на суспільну свідомість та поведінку в бажаному для суб'єктів пропаганди напрямі.

Технології пропаганди, використовуючи когнітивні спотворення, організовують деформації сприйнятті реальності у цілеспрямований вплив на цільові аудиторії. Відповідно до когнітивних спотворень, можна виділити низку технологій

пропаганди.

Одна із провідних технологій пропаганди, яка використовується в розвинутих суспільствах, є технологія демократичної пропаганди, що базується на такому когнітивному спотворенні як ілюзія контролю. Політики широко використовують цю технологію, щоб переконати виборців, що суспільство через вибори може контролювати владу. Певним чином ілюструє цю технологію гасло: «Ваш голос є вирішальним».

Пропагандистська технологія апеляції до думки більшості, або, як варіація, до думки народу використовує стадне почуття людини, формує думку та поведінку людини через уявний, символічний чи реальний тиск групи. Іноді використовуються гасла: «Разом з народом!», «Воля народу перш за все!», «Ми переможем!». Використання займенників «ми», «наш» (наприклад, «наш кандидат») є варіаціями здійснення цієї технології.

Пропагандистська технологія причетності діє через залучення громадян до політики або через участь в політичних акціях, або через роботу в партійних організаціях, або як глядачів та учасників політичних телевізійних шоу. Вона побудована на ефекті причетності, що передбачає формування симпатії на основі пов'язаності особистої діяльності з певною подією, політичною організацією.

Пропагандистська технологія виправдання раніше зробленого вибору апелює до прагнення індивіду до раціоналізації минулого голосування на користь того чи іншого політика або політичної сили, перекладаючи провинну за цей вибір або на підступність даного політика (політичної сили), або на політичних опонентів, що не дозволили реалізувати обіцяне.

Пропагандистська технологія формування авторитетного політика дає можливість використовувати його як інструмент пропаганди, що ґрунтується на схильності людей підпорядковуватися авторитетам. Відповідно, контрпропагандистська технологія дискредитації покликана протидіяти цієї технології.

Пропагандистська технологія роз'яснення є достатньо простою, але дуже ефективною. Вона відповідає важливій потребі потенційного виборця отримати відповідь на питання, що турбують його, та уникнути почуття сумніву та невпевненості.

Пропагандистська технологія сенсаційності орієнтована на потребу людини в спілкуванні, на схильність до наративної діяльності. Ньюсмейкерство є основою здійснення цієї технології. Для пропагандиста важливо ініціювати потрібні для суспільства новини.

Пропагандистська технологія розкручування ризику. Вона передбачає використання такого когнітивного спотворення як віддання переваги нульовому ризику. Наприклад, іноді офіційною владою розкручується ризик тероризму, тоді як вірогідність стати жертвою терористичного акту набагато менше, ніж загроза смерті від розгулу злочинності чи небезпечної ситуації на дорогах.

Пропагандистська технологія викриття теорії змови спрямована на переконання об'єктів пропаганди в тому, що певна негативна за наслідками сукупність подій є результатом цілеспрямованих узгоджених дій групи осіб. Таку умовну групу в пропагандистській кампанії можуть складати олігархи, що домовилися з корумпованими чиновниками, або представники ворожої держави во владних коридорах, або представники певної національності.

Протестна технологія пропаганди. Вона орієнтована на спонукання до протестного ставлення до чинної влади. Діє через демонстрацію тиску або утисків різноманітних свобод з боку офіційної влади з метою викликати ставлення неприйняття до будь-яких ініціатив чи рішень з боку офіційної влади незалежно від їх реально-

го змісту чи об'єктивних обставин.

Пресуппозиційна пропагандистська технологія непомітно нав'язує недоведене твердження як аксіому, на якій ґрунтуються концепції розміркування та поведінки щодо політичної реальності. Наприклад, заклик до боротьби зі злочинною владою фундується на недоведеному твердженні про її злочинний характер.

Пропагандистська технологія підтверджуючих тверджень діє за рахунок опори на існуючі в масовій свідомості домисли та догадки, активізуючи та розвиваючи їх.

Пропагандистська технологія запланованих (передбачуваних) очікувань орієнтована на формування в масовій чи груповій свідомості потрібного ставлення до політичної акції, події чи зустрічі з політиком. Вона реалізується через інформування зацікавленої публіки про характер та цілі події.

Пропагандистська технологія розширення особистих знайомств серед публіки. Вона діє шляхом налагодження політиком особистих контактів, зустрічей з активними громадянами та встановленні з ними позитивних відносин. Ця технологія використовує ефект знайомого об'єкту, що полягає у вираженні симпатії до об'єкту, з яким людина є певним чином знайомою.

Пропагандистська технологія фокусування притягує увагу до певної сторони явища, події, політика, тим самим надаючи їй більшого значення за рахунок нехтування іншими аспектами реальності замість її цілісного сприйняття.

Фреймінгова технологія пропаганди робить акцент на формі представлення інформації публіці, відборі слів, використанні метафор та епітетів.

Пропагандистська технологія визначення рамок сприйняття задає вимір, у якому слід сприймати інформацію. Це може бути правовий вимір, вимір національних інтересів, індивідуальних потреб громадян, вимір безпеки або вимір свободи.

Пропагандистська технологія нав'язаної кореляції формує віру публіки у взаємозв'язок явищ та подій, які можуть бути не пов'язані між собою.

Пропагандистська технологія навіювання оптимізму діє через переоцінку суб'єктом політики своїх дій та демонстрацію надоптимізму стосовно успіху як запланованих, так і вже вчинених власних дій. Правлячий режим, як правило, намагається переконати громадян в оптимістичному за наслідками характері здійснюваних реформ, своєї політики в цілому.

Пропагандистська технологія навіювання песимізму застосовується до шансів політичних опонентів щодо перетворення існуючої політичної реальності. Вона акцентує увагу, зокрема, на відсутності програми перетворень або на її непродуманому, суперечливому характері, на негативних особистих якостях представників опозиції, їх нездатності до відповідальної політичної діяльності.

Технологія використання збігів обставин як тенденції. Вона може бути спрямована як на користь певних політичних суб'єктів, так і проти них.

Пропагандистська технологія переписування історії діє через переінтерпретацію подій минулого та ґрунтується на ефекті витіснення чи несвідомого редагування споминів людьми під впливом значущості теперішніх, недавніх або бажаних майбутніх подій.

Пропагандистська технологія ствердження бажаного дійсним діє через проголошення очікуваних суспільством змін чи явищ як фактів дійсності, потрібних суспільних та політичних перетворень, як таких, що мовби втіленні в життя, хоча насправді вони можуть існувати лише у вигляді положень законодавчих актів, які ніколи не будуть реалізовані.

Пропагандистська технологія захисту існуючої системи. Вона діє через апеляцію до підступності ворогів, високих витрат та непередбачуваних наслідків можливих змін існуючого стану справ.

Отже, осмислення когнітивних спотворень як механізмів здійснення технологій пропаганди дає можливість побудувати універсальну теорію пропаганди. Виходячи з цієї теорії, можна стверджувати, що ефективний вплив пропаганди забезпечується когнітивними спотвореннями, що виступають у якості механізмів пропагандистських технологій. Пропаганда діє як через ініціювання когнітивних спотворень (ілюзій), так і їх активізацію, щоб ефективно здійснити вплив на цільову аудиторію.

А. Д. Каневський, А. В. Решетніченко

УПРАВЛІННЯ ВИНАГОРОДАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Головною умовою процвітання кожної організації є успішне розв'язання проблем отримання найвищих показників діяльності власних працівників. Вирішальною ланкою на цьому шляху є професіоналізм управління процесами мотивації діяльності як кожного окремого працівника, так і їх структурних угруповань в системі організації в цілому. Поняття та форми прояву мотивації мають надзвичайно складний і суперечливий характер. З цього приводу дуже слушними виглядають твердження багатьох відомих науковців та практикуючих менеджерів про те, що управління винагородами є найбільш складним питанням в системі управління персоналом. Надзвичайна складність природи та принципів мотивації потребує розробки такої спеціальної концепції, яка була б здатною визначати шляхи стратегічного розвитку організацій з урахуванням специфіки понять, різновидів мотивації та практичних засобів управління процесами розвитку людського потенціалу. Саме на вирішення цих надзвичайно складних проблем на протязі XX століття були спрямовані зусилля М. Армстронга, Д. Арнольда, Ч. Бернара, Ф.Герцберга, Д. Макгрегора, Дж.Е.Мейо, Г.Р.Олдхема, Ф. Ротлисбергера, Ф.У.Тейлора, А.Файоля, М.П.Фоллет, Дж.Хокмена, Дж.Хоманса які спрямовувались на розкриття понятть, видів, природи та механізмів мотивації. Багаторічні дослідження представників міжнародної наукової спільноти дозволили зробити важливі для суспільства висновки про те, що управління винагородами є надзвичайно складною системою яка безпосередньо впливає на стратегію розвитку організації за рахунок успішності вирішення трьох головних завдань: 1) залучення персоналу; 2) утримання персоналу; 3) мотивації діяльності персоналу.

Так, досліджуючи процеси виробничої діяльності, Ф.Герцберг ще у 1957 році звернув увагу на те, що мотивацію робітників можуть визначати як власні потреби, так і дії керівництва спрямовані на оплату праці та схвальні відгуки. Згідно цього він виділів **два види мотивації – внутрішню та зовнішню.** До головних чинників внутрішньої мотивації відносяться оцінка важливості роботи, відповідальність за якість та важливість праці, свобода дій та перспективи просування. Характер зовнішньої мотивації визначали дії керівництва спрямовані як на стимулювання заохочень у вигляді підвищення оплати праці, подяк, так і покарання шляхом дисциплінарних мір, утримання із зарплат та інших форм критики дій. Подальші дослідження суперечливого характеру зовнішніх і внутрішних впливів на діяльність працівників дозволили Д.Арнольду у 1991 році виділити три головні **фактори** які, на його думку, найбільш точно розкривають **природу мотивації**. Розглядаючи мотив, як причину певних дій, до головних факторів впливу на характер дій людини він відносив: 1) **спрямованість** на те, що людина прагне робити; 2**) зусилля** старанності виконання дій; 3) **настійливість** у досягненні мети.

Розкриття природи та механізмів мотивації повинно базуватись на надійних теоретичних підходах. До найбільш відомих з них відносять **інструментальні,**

змістовні та процесуальні підходи які акцентують увагу на різноманітних складових процесів мотивації діяльності працівників організацій. Головний зміст теорій **інструментального підходу** складають принципи «батога» та «пряника», згідно яких необхідну поведінку людей забезпечують відповідні нагороди або ж покарання. Започаткований ідеями «наукового управління» підхід Ф. Тейлора (1911) вважав, що прагення людей працювати краще може забезпечити лише гарантоване зростання оплати. У найбільш спрощеній формі прихильники цього підходу нерідко стверджують, що люди працюють лише заради грошей. Разом з тим зрозуміло, що абсолютизація лише економічних чинників як факторів зовнішнього впливу фактично ігнорує як моральні чинники, так міжособистісні стосунки всередині самої організації.

Значно більш широкий спектр факторів мотивації включають **змістовні теорії**. Одна з перших теорій зміст мотивації вбачає у діях, спрямованих на задоволення потреб. Започаткована ще А.Маслоу (1954) та Ф.Геоцбергом (1957), теорія включала ієрархію з п'яти груп обов'язкових для задоволення потреб до складу яких входили фізіологічні потреби, потреби забезпечення безпеки, соціальні потреби, потреби у повазі та у самореалізації. Згодом спектр зазначених потреб доповнює теорія Олдатера (1972), яка звертає увагу на необхідність задоволення потреб у існуванні, приналежності до певної групи та забезпеченні зростання. З часом орієнтація саме на «референтні групи» склала дуже вагомі чинники розкриття механізмів мотивації діяльності особистості.

Теорії **процесуального підходу** до розкриття природи мотивації акцентують увагу на психологічних факторах очікувань людини (В. Врум, 1964), цільовими орієнтаціями (Р. Латам, Е.Локке, 1979) та уявленнями про справедливість (Д.Адамс, 1965). Так, згідно теорії В.Врума сутність очікувань людей полягає у тому, що ті дії та зусилля на які вони спрямовують людей мають призвести до отримання конкретних результатів. Теорію В.Врума доповнили дослідження Л.Портера та Е.Лоулера (1968) які повязували мотивацію людей із очікуваннями цінностей винагород та вірогідності того, що ця нагорода обов'язково буде отримана за досягнення результату. Такі підходи нерідко називають «очікуваннями зв'язку між зусиллями і нагородами». На їх думку, ефективність подібних зв'язків визначатимуть здібності та якість виконання робітником відповідної ролі.

Сутність теорії цілей Р. Латама та Е.Локке (1979) ставить характер мотивації в залежність **типу мети**. Так, мотивація буде тим вищою, чим більш конкретні цілі ставить і практично їх виконує людина. Позитивне підкріплення мети результатом збільшує мотиваці. Чим більше здатна людина досягати конкретних цілей, тим більш високими можуть бути сподівання та прагнення людини. У зв'язку з цим Ерез і Зідон (1984) підкреслювали необхідність узгоджувати цілі між різними групами працівників і звертали увагу на важливість форм зворотних зв'язків між метою та результатами діяльності.

Надзвичайно важливу роль в управління винагородами відіграє **теорія справедливості**, яка акцентує увагу на залежності мотивації від порівння оцінки власної діяльності з характером оцінки еталонної групи працівників.Розвиваючи започатковані Д.Адамсом підходи, Т.Тейлор та Р.Баес (1900) виділили п'ять головних факторів оцінки справедливості винагород:1) адекватне ставлення до думки кожного працівника, 2) рівне ставлення до працівників («емпатія»), 3) застосування рівних критеріїв оцінки, 4) інформування про прийняті рішення, 5) пояснення прийнятих рішень.

Розглянуті вище фундаментальні теорії розкриття природи та механізмів мотивації повинні виконувати роль загальнобовязкових принципів як свого роду системи цінностей і сподівань, які мають стати концептуальною платформою у процесах

стратегічного розвитку як окремих працівників, керівників, так і організацій в цілому. Отже, до базових принципів концепції управління винагородами мають бути віднесені прагнення усіх і кожного до **справедливості, рівноправності**, **адекватності оплати** праці відповідно до її результативності, а також **прозорості** механізмів, технік та процедур оцінки діяльності. Завдяки цьому система винагород зможе забезпечити успішне виконання завдань стратегічного розвитку організацій.

На думку М.Армстронга, – як одного з найавторитетніших англійських фахівців у сфері управління розвитком людських ресурсів, - імя якого вже на протязі багатьох років згадується у рейтингу журналу HR Magazine «100 найбільш авторитетних HR-фахівців», до головних завдань системи управління винагородами слід віднести наступні вимоги: 1) заохочувати людей у відповідності до створюваного ними прибутку; 2) будувати систему винагород у відповідності до завдань як бізнесу, так і з урахуванням потреб і цінностей людей; 3) залучати й утримувати найбільш кваліфікованих фахівців як гарантів конкурентоспроможності організацій; 4) залучати й стимулювати участь людей у діяльності організацій; 5) створювати атмосфери високої результативності кожного і організації в цілому.

У загальному ж вигляді представлена Армстронгом модель винагород включає три блоки форм впливу, кожен з яких нараховує по чотири корелятивно пов'язані між собою елементи:

Блок I – 1) Оцінка робіт, 2) Структура зарплати, 3)Аналіз ринкових ставок, 4)Залежна оплата;

Блок II – 5) Стратегії бізнесу і людських ресурсів, 6) Стратегія винагород, 7) Сумарні грошові винагороди, 8) Сумарні винагороди;

Блок III – 9) Пільги та грошові допомоги, 10) Додаткова оплата, 11) Управління показниками праці та 12) Нефінансові винагороди.

До складу засобів управління винагородами відносяться не тільки і не стільки самі по собі фінансово – економічні методи, а й адміністративні, організаційні, психологічні та соціально орієнтовані підходи. Зокрема, організація процесів преміювання має враховувати як наміри, так і бажання платити персоналу більше або менше у порівняння з ринковими тарифами. Процес же управління моделями винагород обов'язково має враховувати як міру професійної майстерності персоналу, оцінку внеску кожного у загальну справу, так і показники співпраці різних категорій та груп співробітників.

Виходячи з цих завдань в якості основи цілісної системи винагород в організації слід розглядати, перш за все, **форми базової оплати праці** на підставі оцінки посадових форм діяльності які класифікують посади по категоріям оплати та стимулювання праці. Цей процес побудови **структури «грейдів» базових форм оплати** у відповідності до динаміки ринкових відносин дозволяє порівнювати рівні оплати певних видів робіт у різних компаніях, що дає організації підстави обирати такі рівні та форми оплати праці, за якими вона буде конкурентоспроможною.

Суттєво підвищує можливості регулювання видів базової оплати застосування «перемінних видів оплати» які включають форми оплати за «вислуги років», «лікарняні», «доплати» за роботу в ніч, роботу за викликом, «дотації», «премії» та інші не тільки матеріальні, а й моральні стимули. Під моральними розуміють такі засоби, які стимулюють робітників працювати краще за рахунок підвищення роли суспільного визнання, іміджелогічного та професійного статусу особистості. До числа найбільш поширених відносять різноманітні форми подяк, присвоєння почесних звань, доручення виконання найбільш значимих та професійно відповідальних завдань.

Розробка та використання організацією багатоманітної системи матеріальних та моральних стимулів значно розширює можливості грейдових механізмів управ-

ління процесами винагород в організаціях. Так, якщо класична система грейдів обмежується мірою вартості праці у відповідності до займаних посад і коливається в межах 20 – 30%, то включення до критеріїв грейдування рейтингових професійних та статусних моральних стимулів дозволяє варіювати рівні оплати праці в межах від 100 – до 200%. Крім того, система грейдів може стати надзвичайно ефективною системою стимулювання за умов зміни як рівня розвитку самої організації, так і за умов зміни зовнішнього конкурентного середовища.

Надзвичайно важливу роль в управлінні винагородами в організації повинні відігравати форми та **методи виміру рівней задоволеності** працівників. До найбільш дієвих та ефективних засобів виміру задоволень відносять використання: 1) спеціальних опитувальних листів; 2) методів бенчмаркінгу; 3)проведення інтерв'ю; 4)співбесід; 5)проведення фокус-груп.

Так, при використанні опитувальних листів мова йде, перш за все, про цільове застосування спеціально структурованих питань спрямованих на визначення індекса задоволеності роботою Брейфілда і Роте або їх модифікацій з урахуванням специфіки виробничої діяльності організацій. Застосування методів бенчмаркінгу передбачає подальше використання результатів отриманих за допомогою листів опитування з метою їх порівняння з результатами типових опитувань проведених у схожих за базовими характеристиками організаціях. Практична перевага опитувальних листів перед іншими методами полягає у тому, що вони дозволяють проаналізувати достатньо велику кількість як загальних, так і суто спеціально професійних питань для доволі значної кількості опитуваних з доволі незначними фінансово – економічними витратами.

Переваги методів інтерв'ю полягають у можливості застосування як питань закритого типу (з варіантами типових відповідей), відкритого характеру які дозволяють респонденту висказати власну оцінку, судження або ж думку, або ж у можливості проведень глибинних інтерв'ю які передбачають обговорення чи навіть дискурси з певних питань. Складність методу полягає у тому, що його реалізація потребує фахівців з високим і дуже високим рівнем професійної майстерності.

Метод співбесід має безумовні переваги за рахунок поєднання можливостей опитувальних листів та різних типів інтерв'ю починаючи з індивідуальних і закінчуючи груповими ти навіть суспільними. Даний метод дозволяє одночасно використовувати не тількі якісні ознаки, а й їх кількісні показники. Застосування різновидів даного підходу дає чудові можливості отримувати як раціональні показники, так і їх чуттєво – емоційні характеристики.

Метод фокус груп передбачає високий рівень професійної підготовки фахівців які здатні забезпечити реалізацію надійних механізмів формування репрезентативних вибіркових сукупностей працівників організації з високим рівнем професійної підготовки, інформованості зі спектру досліджуваних проблем та високим рівнем конфіденціальності отриманих результатів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що високопрофесійне застосування комплексу заходів спрямованих на підвищення якості управління процесами застосування системи винагород персоналу здатне у доволі стислі терміни забезпечити сумарне зростання ВВП організацій від 250 до 700% і навіть більше.

Список використаних джерел

1. Amstrong M. Zarządzanie zasobami ludzkimi, Dom Wydawniczy ABC, Kraków 2000. 2. Harasim W. (red.), Najnowsze trendy i wyzwania świata w zarzą-dzaniu zasobami ludzkimi cz.II, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2008. 3. Tissen R., Andriesen D., Deprez F.L., Value – based Management. Creating the 21st Century Company: Knowledge Intensive, People Rich, Addison – Wesley – Longman, London 1998; 4. Król H., Ludwiczyński A. (red.), Zarządzanie zasobami ludzkimi;tworzenie kapitału ludzkiego organizacji, PWN, Warszawa 2006.

І. С. Піляєв

МЕНТАЛЬНО-ЦІННІСНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Правлячу еліту України, як і більшості пострадянських країн, характеризує відсутність якоїсь сталої (що не переривалася б на покоління) духовної доктрини, традиційних цінностей (фактично в XX ст. у цих країнах двічі мав місце стрімкий розпад колишньої системи усталених цінностей і норм) , аномія (зокрема, слабка ефективність зовні сповідуваних правових, релігійних і моральних норм як засобу нормативної регуляції поведінки), опортунізм при прийнятті стратегічних рішень тощо. При цьому нестабільність політичної системи (середній термін роботи прем'єр-міністра в незалежній Україні складає близько 1 року [1]) не дозволяє сформувати та реалізувати довгострокову національну стратегію соціально-економічного розвитку.

Фундаментальною проблемою України після перемоги Євромайдану є те, що її влада копіює американський досвід неоліберальної монетарної економіки в злиденній, деіндустріалізованій країні зі слабким нечисленним середнім класом, тоді як вся правова система діє на основі континентального права, тобто писаних норм, в якій звичаї відіграють незначну роль, потреба узгодження з природним правом відсутня і при цьому роль держави в організації, регулюванні, спрямуванні економічного та культурного життя, на принципову відміну від романо-германської континентальної Європи, зведена до мінімуму. Таким чином, з органів державної влади, як виконавчої, так і судової, фактично виключаються моральні, етичні фактори та мотивації - їх замінюють бездушні формальні процедури, як ширма для тотальної корупції.

Суттєвою соціально-психологічною проблемою української етнонаціональної та культурної ідентичності, яка гальмує повноцінне входження України в епоху постіндустріальної урбаністичної цивілізації, є зацикленість на патріархально-селянській архаїці, «хлопоманство», комплекс пригніченості, приниженості з боку урбаністичної елітарної культури «верхів», що асоціюється з іншомовними експлуататорами-гнобителями.

Зокрема, виглядає парадоксальним той факт, що незважаючи на колосальний масив нововведень, неологізмів в українській мові протягом останнього століття, в ній досі так і не відбулося семантичного розмежування понять *русский* і *россиянин* (громадянин або мешканець Російської Федерації), *русский* (від Русі) і *российский* (від Російської держави). Так, провідний вітчизняний етнополітолог О.М.Майборода у своїй недавній монографії вдається, аби запобігти семантичній плутанині, до використання в українському тексті калькованих термінів *русская етнічна нація* [2,с.304], *русский народ* [2,с.365], *русская культура* [2,с.367]. З такої ситуації випливає цілий масив смислових непорозумінь, коли, наприклад, мова, яку використовує для родинного спілкування (виключно або поряд із українською) близько половини населення України [3], переважно з індустріальних регіонів, оголошується деякими вітчизняними політиками мовою «чужинською», «мовою агресора» тощо.

Між тим офіційною (письмовою) мовою Давньої (Київської) Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського та Гетьманщини, зокрема козацьких літописів та гетьманських актів, була руська (*руская*) мова, яка є фундаментом як сучасної української, так і сучасної російської мови України. Зокрема, мова великого українського мислителя Г. Сковороди, за визнанням найавторитетнішого філолога української діаспори академіка

Ю.Шевельова, «є, в основі своїй, слобожанським варіантом нормативної російської мови, якою розмовляли в тогочасних освічених колах. Сковорода постійно спілкувався з цими колами, саме в них знаходив своїх читачів та однодумців. <…> Ці люди (а не селяни) були його питомим середовищем. Поки ми цього не зрозуміємо, доти дивитимемось на його мову як на головоломний покруч» [4,с.210]. Відтак, Ю.Шевельов був переконаний: «Мусимо зняти романтично-народницькі окуляри з очей» [4,с.210]. Отже, відкидання *русскої* мови як «чужинської», а не власної органічної мовно-культурної спадщини Русі-України насправді здатне обернутися лише блокуванням процесів духовно-культурного відродження та модернізації України. Загроза «відчуження між україномовними та російськомовними» України, на реальний ризик якої звертав увагу ще в перші роки української незалежності видатний британський етнополітолог Е. Вільсон [7,с.199], тим більше в контексті гібридного збройного конфлікту на сході України, є небезпечною для розвитку України як демократичної держави та сучасної європейської громадянської нації.

Нещодавно проведений Інститутом соціології НАН України аналіз даних національного соціологічного опитування засвідчив: «Припущення про відмінності між прихильниками геополітичних орієнтацій за етномовною ознакою стосовно проєвропейських респондентів не справдилося. Відсутність впливу етномовних чинників та наявність ціннісних чинників проєвропейських орієнтацій свідчить про раціоналізацію прагнень їхніх носіїв» [6, с. 137]. Це свідчить про оптимістичні перспективи щодо консолідації та розвитку поліетнічної української громадянської нації, об’єднаної спільними європейськими цінностями. Проте причини притаманних населенню України «взаємовиключних геополітичних орієнтацій» й відповідного поділу на дві великі групи, що дивляться на Захід і Схід [6, с. 137], містяться значно глибше емпіричних критеріїв мовних та етнокультурних уподобань й пов’язані з довготривалими історичними впливами різних цивілізацій на теренах сучасної України.

Системна криза, що триває в Україні практично з часів горбачовської перебудови, глибоко вразивши всі сфери життєдіяльності держави і суспільства, нездатність віднайти виходи з кризового стану за допомогою загальнонаціонального діалогу, демократичних інститутів, інструментів компромісу та консенсусу змушують більш критично поглянути на проблему «агрегуючої» або «голосоцентрічної» моделі демократії, що спирається насамперед на формальні інституційно-процедурні механізми народного волевиявлення (ґрунтовно аналізує ці проблеми канадський політичний філософ Віл Кимліка [5, с. 287-293]). Не кажучи вже про дуже серйозну й актуальну вже понад 20 років для України проблему маніпуляції волею і голосами виборців, ефективного контролю за голосуванням та підрахунком голосів, ще більш фундаментальним вбачається питання про місце та роль публічних дискусій, врахування думки пересічних виборців та меншин, вироблення шляхом плюралістичного діалогу компромісних, консенсусних формул (платформ) державної політики.

Список використаних джерел

1. Амелін А. 25 років незалежності України: економічні підсумки / Анатолій Амелін. – Київ: Ukrainian Institute for the Future. – 02.10.2016. – Режим доступу: http://hvylya.net/analytics/economics/anatoliy-amelin-ekonomicheskie-itogi-25-let-nezavisimosti-ukrainyi.html. 2. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі / О. М. Майборода. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 408 с. 3. Настрої та очікування українців: регіональні особливості. 30 000 респондентів // Соціологічна група «Рейтинг». – Київ. – 22.02.2018. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html. 4. Шевельов, Ю. Попередні зауваги до вивчення мови та стилю Сковороди / Юрій Шевельов // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Том CCXXXIX. Праці Філологічної секції. – Львів,

2000. – С. 177-211. 5. Kymlicka, W. Contemporary Political Philosophy: An Introduction / Will Kymlicka. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 497 pp. 6. Reznik, O. Ukraine's European Choice as a Social Condition of Democratic Transition / Oleksandr Reznik, Volodymyr Reznik // Ideology and Politics. – Kyiv: Foundation for Good Politics, 2017. – Issue 2 (8). – P. 117-145. 7. Wilson, A. Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith / Andrew Wilson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 320 pp.

І. Д. Загрійчук

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ПРОБЛЕМА: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Кожен раз, коли мова йде про теоретичне усвідомлення будь-якої проблеми, постає питання про межі об'єкту, який піддається дослідженню. Його визначення передбачає окреслення границь теоретичного зацікавлення і виражається через формулювання проблеми. Що термін «межі», що «окреслення», що «формулювання» в даному контексті означають одне і те ж, а саме: відділити, розмежувати об'єкт пізнання від інших об'єктів, або надати йому форму, тобто сформулювати. Дати визначення – це зробити об'єкт чітким, в міру точним, надати йому рельєфності, виразності.

Як показує наукова практика, добитись понятійного визначення об'єкту дослідження неможливо без занурення в його історію. Демократія в чисто етимологічному плані є «владою народу» і має давньогрецьке походження. Однак чи достатньо такого визначення для розуміння реального змісту даного поняття?

Оскільки давньогрецьке суспільство було рабовласницьким, то виникає питання: про яку владу народу можна говорити, коли раби, за визначенням самого Аристотеля, були «знаряддям праці, яке розмовляє»? Очевидно, що антична демократія була лише владою рабовласників, тобто рабовласницькою демократією. Але в такому разі, якщо ми приймаємо рабовласницьку демократію за владу народу, то повинні визнати рабів не народом і навіть не людьми. Власне так воно й було.

Тут важливо зрозуміти, що поняття демократії тісно пов'язане з іншими характеристиками буття людини в суспільстві і при загальній формі завжди наповнене конкретно-історичним змістом. А це означає, що об'єднуючи в одному понятті різні за змістовним наповненням форми демократичного правління, ми ризикуємо втратити їхнє істинне розуміння, якщо знехтуємо рухливістю, діалектичним характером такого поняття як демократія.

Отож, слід визнати, що демократія в силу її обумовленості рівнем економічного розвитку суспільства, його історією, культурою, зрілістю політичних партій, освіченістю самих громадян, завжди є різною в різних суспільствах. Тому не дивно, що її культивування має різні результати в різних політичних системах, навіть якщо вони називаються демократичними.

З огляду на сказане, звертає на себе увагу той факт, що останнім часом при обговоренні проблем демократичного розвитку, все частіше акцентують на процедурі. Звичайно, демократія вимагає процедури, яка б була встановлена як закон. Та це всього лише необхідна умова реалізації демократії, однак вона не є достатньою.

Вже неодноразово говорилось про те, що Гітлер прийшов до влади демократичним способом, яку потім використав для згортання демократії. Історії відомі й інші факти, коли демократичні процедури використовувались в не зовсім демократичних цілях. Було це в історії, має місце і сьогодні. В цьому контексті хочеться передати зміст розмови з одним із науковців західного світу, який на питання, який із недоліків західної демократії він міг би назвати, відповів: «Реалізація принципів демократії в недемократичний спосіб». Слухаючи такі «відвертості», у свідомості відразу виринає класичне розуміння єдності цілі і засобів її досягнення. На рівні буденної моральної свідомості воно звучить як питання про те, чи можна досягти благородних цілей неблагородними засобами або чи годяться будь-які за-

соби для реалізації правдивої мети?

Отож, із сказаного вище випливає: важлива як процедура реалізації демократичних принципів, так і їхній зміст. Скажемо більше, процедура, з допомогою якої реалізується демократична форма правління, відіграє суттєву роль в становленні, утвердженні та збереженні демократії, в розгортанні народного самоврядування, але й вона не є панацеєю і може використовуватись через маніпуляції в цілях далеко недемократичних.

Розкриваючи зміст поняття «демократія», наведемо ще один приклад необхідності глибшого підходу до розуміння народу як категорії політичної соціології, необхідності його диференціації. Без розрізнення соціальних груп всередині народу і визначення як участі кожної з них у процесі здійснення влади, так і реалізації інтересів та задоволення потреб, розуміння демократії буде уже надто абстрактним та не відповідатиме науковим критеріям.

Якщо в античному суспільстві народом, який здійснював демократію у своїх інтересах, були рабовласники, то в процесі перебудови суспільства на комуністичних засадах, як пам'ятаємо, демократією була диктатура пролетаріату. В даній формулі законним і справедливим проголошувалось насильство однієї частини суспільства над іншою. Можна сказати, що ця демократія була обмеженою, кастрованою, не зовсім демократією, ба навіть більше, цілковитою відсутністю демократії. Це була «демократія», яка відкрито проголошувала диктатуру і методично її практикувала. Не таке вже й далеке історичне минуле продемонструвало її істинний зміст, а саме: насильство, репресії, авторитаризм доведений до тоталітаризму.

При всій проблемності демократії, можливості її спотворення ціла низка сучасних розвинених країн навіть в умовах капіталістичного ведення господарства домоглась соціального партнерства капіталу з працею, вибудувала соціальні держави, які забезпечують мінімальні людські умови існування усім громадянам. Україна ж, при зовнішній демократичності державного устрою, не зуміла навіть утримати завойовані соціальні позиції своїх громадян, здобуті важкою працею попередніх поколінь. Майнове розшарування суспільства в останні десятиліття призвело до утворення невеликої групи заможних громадян, яких прийнято називати олігархами, та великої кількості злиденних, які ледве зводять кінці з кінцями. Це означає, що демократія існує лише по формі, але не є такою за змістом, не є істинною демократією.

Попри те, демократичні процедури, які хоч і вимагають удосконалення, все ж існують в Україні. Вони можуть і повинні бути використані для впровадження демократії не лише за формою, але й за змістом, демократії для усіх, демократії як правдивої влади народу. Серед суттєвих передумов такого розвитку чи не найбільш важливою є політична культура та політична активність громадян, їхня спроможність реалізувати істинні цілі демократії.

На завершення зазначимо, що сказане є лише відтворенням загальної логіки розвитку демократії, її наповнення та вдосконалення. Воно не претендує на повноту висвітлення, а тому вимагає подальшого теоретичного розгортання.

А. М. Петров

ПОЛІТИЧНА КРИЗА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні гостро стоїть проблема переосмислення власної історії, причин поразок і перемог, втрат і досягнень. Виникає потреба пошуку нової моделі національного розвитку, визначення пріоритетів і стратегій держави на найближче майбутнє. Це можливо зробити лише в контексті світових процесів, ураховуючи історичний досвід як України, так і інших країн.

Політична система України впродовж незалежності перебуває в нестабільному

стані, науковці її називають перехідною від радянської до демократичної, що дає підстави говорити про системну політичну кризу в країні.

Нинішня політична криза в Україні є лише зовнішнім виявом глибокої системної кризи, яку сьогодні переживає держава, не реформована з часів розпаду колишнього СРСР.

Відсутність політичної волі до реального реформування, нагромадження помилок та прорахунків, починаючи з 1990-х років, спричинили кризову ситуацію в державі, що тягнеться до сьогодні та заважає становленню держави як сильного суб'єкта на міжнародній арені.

Беручи до уваги викладене вище, можна стверджувати, що політична криза в Україні в 2013–2014 років зрушила з місця трансформаційні процеси в суспільстві. Громадяни України почали усвідомлювати, що влада та суспільство – це не дві протилежні сили, а взаємозалежні системи, які не можуть існувати одна без одної. На жаль, подальші події показали слабкість процесів, що відбуваються, та надзвичайну здатність пострадянської системи до самовідтворення. Тому існує нагальна потреба подальших досліджень у цій галузі, аналізу кризової ситуації та розроблення дієвих антикризових механізмів взаємодії громадянського суспільства та влади для встановлення взаємовідносин з чіткими правилами гри для всіх учасників процесу та розбудови сильної країни, у якій мріє жити кожен громадянин. Особливо важливим є використання антикризових механізмів у виборчому процесі [3].

Дослідження політичної кризи в Україні нині є дуже актуальним. Криза виявляє всі огріхи в роботі державних механізмів і показує, що публічне управління потребує перезавантаження [2].

Головні причини політичної кризи публічного управління не усунуті і вони й далі руйнують країну. Подолати цю кризу можна тільки за умови антикризового управління.

Ключовими функціями антикризового публічного управління повинно бути запобігання кризовим явищам, їх дослідження і вироблення заходів до їх подолання. З цією метою слід об'єднати зусилля науковців для аналізу інформаційних потоків, пов'язаних із виникненням криз та їх подоланням.

Одним із результатів цієї роботи повинен стати вибір стратегії забезпечення безпеки країни у широкому розумінні, що спирається на наукову основу та об'єктивну оцінку потенціалу України.

Щоб досягти якісних змін, на нашу думку, варто: 1) розробити державну антикризову стратегію розвитку України; 2) розробити антикризову програму оперативного реагування; 3) впровадити в життя оптимальні процедури пошуку і узгодженого прийняття управлінських рішень на всіх рівнях; 4) розробити концепцію кризостійкості держави з метою запобігання, протистояння та захисту від криз, викликів внутрішнього і зовнішнього середовища, надання можливості до самозбереження шляхом прогнозування, подолання кризових явищ та трансформації кризових загроз у нові можливості; 5) удосконалити виборче законодавство шляхом ухвалення Виборчого кодексу, що став би інструментом захисту народного та державного суверенітету, який забезпечується лише справжніми виборами як єдиним легітимним інститутом формування влади і в центрі, і на місцях; 6) передбачити реальні можливості корегування помилок; 7) запровадити прогресивні зміни для покращення життя населення; 8) забезпечити в правовому полі діяльність органів державної влади і управління, встановити демократичну процедуру законотворчості, дію всіх державних органів у рамках і на основі закону, дотримуватися правових процедур вирішення спорів; 9) провести глибокий аналіз, прогноз та моделювання існуючої соціально-економічної ситуації; 10) налагодити

максимально тісний взаємозв'язок між органами публічної влади та громадянським суспільством не лише з метою подолання існуючих криз, а й з метою запобігання кризовим явищам; 11) створити програми реального підйому економіки, визначити суспільно значущі перспективні цілі; 12) створити належне інформаційно-комунікаційне забезпечення між інституціями громадянського суспільства та органами публічної влади з метою роз'яснення змісту державної політики щодо державно-управлінських реформ [4;5].

Таким чином, для України необхідною умовою успішного виходу з кризи є наявність власної стратегії антикризового управління, орієнтованої на мінімізацію політичних, економічних, соціально-етичних та інших втрат, які при цьому неминучі. Тому дослідження антикризового менеджменту в публічному управлінні є досить актуальним і потребує поглибленого вивчення та розвитку, що буде предметом наших подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Градов А.П. Стратегия и тактика антикри-зисного управления фирмы / А.П. Градов, Б.И. Кузин, А.В. Федотов и др.; под общ. ред. А.П.Градова, Б.И. Кузина. – СПб.: Специальная литература, 1996. – 510 с.* ***2.*** *Мелеганич Г. Характерні ознаки кризи державного управління в Україні / Ганна Мелега-нич // Науковий вісник Ужгородського університе-ту. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Вип.18 / Міністерство освіти і науки України; Уж-город. нац. ун-т; ред. кол.Варзар І., Вегеш М., Денисенко В. та ін. – Ужгород: Вид-цтво «Інвазор», 2015. – С.51-53.* ***3.*** *Мироненко П.В Політична стратегія і тактика в умовах нестабільності суспільно-державного розвитку: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02.* ***4.*** *Пахомова Т.І. Щодо механізмів управління кризами суспільного розвитку в системі держа-вного управління / Т.І. Пахомова // Економіка і держава.– 2006. – № 8. – С.66 [Електронний доку-мент]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_2/09ptisdu.pdf.* ***5.*** *Шарий В.І. Антикризові технології як механізм реалізації цілей державного управління: Дис. канд. наук з держ. упр. / В.І. Шарий– К., 2006.*

А. Ю. Кравець

АГРЕСІЯ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: БІОПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД

Зростання насильства в сучасному світі, численні цивільні і міжетнічні конфлікти змушують дослідників обговорювати і надалі природу агресії. Не залишилась осторонь і біополітика, яка репрезентує власне бачення причин таких конфліктів. Серед біополітиків, що займаються проблематикою конфліктів, слід виокремити Н. Тінбергена, А.Олєскіна, М.Бутовську, А. Влавіанос Арванітіс та інших. Кожен з них пропонує своє бачення феномену агресії, причин і шляхів запобігання конфліктам. А отже, біополітичне знання стосовно цієї проблематики потребує подальшої наукової розробки.

Якщо ми говоримо про біополітичне бачення причин конфліктів, то одним з основних понять, безперечно, є агресія. Класичне біополітичне визначення агресії дав Н.Тінберген – «наближення до супротивника і нанесення будь-якої шкоди, або, принаймні, генерація стимулів, що спонукають противника підкоритися» [5]. Р.Хайнд трактує агресію як «адресовану іншій особині поведінку, яка може привести до нанесення ушкоджень і часто пов'язане з встановленням зверхності, отриманням доступу до певних об'єктів або права на якусь територію» [6]. У застосуванні до людини, дається наступне визначення: «Агресія – фізична або вербальна поведінка, спрямована на заподіяння будь-якої шкоди» [3]. Таким чином, агресія, без уточнення чи є вона вмотивованою, чи ні, полягає в тому, щоб завдати фізичної або моральної шкоди іншим людям.

Взагалі феномен агресії цікавить не тільки біополітиків, а й філософів, соціологів, антропологів, психологів та етологів. Проте, біополітичний підхід до феномену агресії має свої особливості, адже вона розглядається не як емоція, а як модель (тип) поведінки. При цьому біополітики наполягають на тому, що агресія, як і егоїзм, закладена в людину природою, але може бути приборкана в процесі соціалізації і виховання. Так звана «доброякісна агресія», за словами біополітиків, є нормальним явищем для суспільної еволюції. Адже недовірливе ставлення до незнайомців, поділ на «своїх» і «чужинців» є універсальним механізмом, властивим як тваринам, так і людям. Проте, причиною виникнення агресії є не лише територіальна та групова диференціація, а й боротьба за виживання власних генів. Про це, зокрема, писав Р. Докінз. Дослідник розумів індивідуум як егоїстичну машину, запрограмовану на те, щоб якнайкраще забезпечити передачу своїх генів наступним поколінням, що, власне, і породжувало агресивну поведінку [2].

Агресію, у біополітиці поділяють на ультимативну та проксимативну: 1) ультимативну (викликану необхідністю підтримки індивідуального існування живих істот та необхідністю відтворення виду); 2) проксимативну (агресію заради агресії або «ворожу агресію», інструментальну агресію – націлена на отримання того чи іншого ресурсу та підліткову – спрямована на самоствердження молодого індивіда в суспільстві) [4,с.85].

Підкреслимо, що однією з причин міжетнічних конфліктів є такий феномен як етноцентризм, який, як правило, культивується з дитинства, при цьому важливим механізмом його формування є «індоктринування» – свідоме, цілеспрямоване навіювання поведінкових норм і цінностей [4].

Немає необхідності підкреслювати величезне біополітичне значення агресії для інтерпретації воєн, заколотів, повстань, етнічних конфліктів та інших негативних явищ в людському суспільстві. Як зазначає М. Бутовська, агресія супроводжує людину на протязі всього життя і продовжує регламентувати поведінку деяких індивідів і груп у сучасному світі: «Агресія – це не побічний продукт індустріальної культури. Не тільки загрози, але й летальна агресія зареєстровані в самих різних по соціальній структурі, рівню економічного розвитку, географічному розташуванню суспільствах…» [1]. А тому великий інтерес представляють так звані «буфери агресивної поведінки». Так, провідні біополітики вважають, що однією з найбільш ефективних технологій зниження агресивності, запобігання цивільним і міжетнічним конфліктам є представлення «чужинця» як «свого». Таким чином руйнується сама база конфлікту. Це можливо за рахунок: 1) культивування дитячих і юнацьких міжнаціональних контактів [4]; проведення інтернаціональних біо-олімпіад і наукових конференцій, що мають на меті довести необхідність вихованням людей планети в дусі поваги один до одного [8]; виховання дітей у дусі соціальної рівності та активної участі кожного в політичному житті суспільства [7]; виховання як механізму формування «культури примирення» та навчання як важливого соціального механізму формування поведінки індивіда в суспільстві та політиці [1]; запровадження біо-дипломатії, що підтримує зусилля, спрямовані на підтримку біологічного та культурного різноманіття, прагне поліпшити людські відносини і досягти миру в усьому світі шляхом зміни нинішніх дипломатичних відносин: побудови довгострокової політики «солідарності між державами», переходу від «фрагментарного конкурентного середовища до принципів єдності й взаємозалежності» [8].

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що як цивільні, так і міжетнічні конфлікти мають біологічний фундамент і пов’язані з таким типом політичної поведінки як агресія. При цьому, на думку біополітиків, агресія, як і егоїзм, закладена в людину природою, але може бути приборкана в процесі соціалізації і вихо-

вання. Підкреслимо, що етноцентризм культивується з дитинства, при цьому важливим механізмом його формування є «індоктринування» – свідоме, цілеспрямоване навіювання поведінкових норм і цінностей. Таким чином констатуємо, що в основі конфліктів лежить біологічно обумовлена схильність до агресії, побудована на еволюційному механізмі розпізнавання «своїх» та «чужинців» та закріплена завдяки соціальному механізму індоктринування.

Список використаних джерел

1.Бутовская М. Агрессия и примирение как проявление социальности у приматов и человека [Текст] / М. Бутовская. – [Електроный ресурс]. – Режим доступа: http://www.follow.ru/article/341. 2.Докинз Р. Эгоистичный ген [Текст] / Р. Докинз. – М.: Мир, 1989. – 155 с. 3.Майерс Д. Социальная психология [Текст] / Д. Майерс – Спб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 512 с. 4.Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты [Текст] / А. Олескин. – Москва: МГУ, 2001. – 230 с. 5.Тинберген Н. Социальное поведение животных [Текст] / Н. Тинберг. – М.: Мир. 1993. – 152 с. 6.Хайнд Р. Поведение животных. Синтез этологии и сравнительной психологи [Текст] / Р. Хайнд. – М: Мир, 1975. – 856 с. 7.Peterson S., Somit A. Biology and politics: The cutting edge [Text] / A. Peterson, A. Somit. – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 235 p. 8.Vlavianos-Arvanitis A. Biopolitics – dimensions of biology [Text] / A. Vlavianos-Arvanitis, 1985. – [Electronic resource] – access mode: http://biopolitics.gr/publications/textbooks/dimensions-of-biology-en/.

А. К. Клячин, Ю. О. Олексієнко

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ КАНДИДАТІВ «З ОДНИМ ПРІЗВИЩЕМ» НА ОДНОМАНДАТНИХ ВИБОРЧИХ ОКРУГАХ. ЧАСТИНА 1: ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ 2012

В межах змішаної виборчої системи, яка застосовувалася в Україні в ході останніх двох парламентських виборів, технології, які дозволяють кандидатам вести конкурентну боротьбу в своєму одномандатному окрузі, стають ключовим чинником у перемозі одного з них та визначенні персонального складу депутатського корпусу. Один з методів - це використання «копій» кандидатів за ознакою однакового прізвища, або яке відрізняється на одну літеру (не першу!).

«Кандидати з одним прізвищем» (далі «однофамільці») присутні у виборчому списку виключно механічного відбору голосів у «оригінального» кандидата, бо частина виборців проголосує за них, побачивши знайоме прізвище «оригінального» кандидата [5, 2]. Головна мета «однофамільця» - перетягнути голоси на своє прізвище. Показати громадськості своє реальне обличчя означає розкрити обман. Тому важлива умова їх ефективності - не публічність [3, 4].

Під час парламентської передвиборчої кампанії 2012 в одномандатних округах було зафіксовано 53 випадки появи «кандидатів-однофамільців» в 42 виборчих округах (в тому числі «однофамільці», що зняли свою кандидатуру по ходу кампанії) [1]. В одному окрузі могли бути зафіксовані «однофамільці» відразу у кількох кандидатів: в одному окрузі могло бути одночасно «двоє Петренків», «троє Сидоренко» тощо.

По всім округам в цей процес були залучені 111 кандидатів. Це склало 3,5% від загального числа зареєстрованих кандидатів в депутати у всіх одномандатних округах (3130). В розрізі одномандатних округів - це 42 округи, де таке сталося, що складає 18,7% від загального числа одномандатних округів [1].

Найбільше одномандатних виборчих округів, де використовувалася технологія «однофамільців» в 2012 було в Києві і Київській області (9), Луганській і Донецькій областях (відповідно 5 і 4).

Найчастіше зустрічалися випадки, коли в одному одномандатному окрузі було

двоє «однофамільців». Винятки становили округи №№52, 80, 98, 104, 110, 122, 225. В них було представлено по троє кандидатів на одне прізвище [1].

Найчастіше «однофамілець» з'являвся у лише одного кандидата (в 35 округах). Рідше - відразу у двох кандидатів (в 5 округах). В окрузі №92 (Київська область) «однофамільці» були відразу у трьох кандидатів. А в окрузі № 104 (Луганська область) «однофамільці» були відразу у чотирьох кандидатів. Останній округ можна вважати унікальним, так як він фігурує і в списку найбільшого числа кандидатів на одне прізвище (Гончаров - 3), так і найбільшого числа кандидатів, у яких були «однофамільці» (у чотирьох). Отже в процес «суперництва прізвищ» в цьому окрузі були залучені відразу 9 кандидатів [1].

Залежно від результатів, отриманих «кандидатами-однофамільцями», випадки застосування цієї технології можна розділити на 4 типи.

Перший тип - «Однофамілець переможця». Був зафіксований 8 разів (15% від загального числа випадків застосування цієї технології). У кожному з цих випадків переможцю протистояв лише один «однофамілець». Ці «однофамільці» відбирали у переможця від 2,2% до 6,6% і займали в результаті з 4 по 8 місце.

В двох випадках підсумковий переможець випередив власного «основного претендента (який посів 2-е місце)» менш ніж на 4% (округу №№ 199 Черкаська область і 211 Київ). Тобто, використання «кандидатів-однофамільців» разом було близько до успіху. В інших випадках «однофамільці» не вплинули суттєво на результат - підсумкове перевага переможця становила 16% і більше [1].

Другий тип випадків. Випадок «Однофамілець основного претендента» (кандидата зайняв за підсумками голосування 2-е місце) був зафіксований 7 разів (13% від загального числа випадків застосування цієї технології).

У п'яти випадках «однофамілець» у «кандидата, який посів 2-е місце» був один. Ці «однофамільці» забирали у «кандидата з 2-им результатом» від 2 до 4,4% і самі займали за підсумком з 4 по 9 місце.

У двох випадках «однофамільців» у «кандидата, який посів 2-е місце» було двоє. Ці «однофамільці» разом забирали у «кандидата з 2-им результатом» від 1,5 до 2,3% і самі займали за підсумком з 6 по 14 місце.

Ні в одному з цих випадків «кандидат, який посів 2-е місце» не наздоганяв би переможця, навіть якщо йому б «додалися» голоси «однофамільців». Певним винятком став виборчий округ № 92 (Київська область), де кандидат Світовенко В.В. міг би набрати 32,95% голосів і практично зрівнятися з переможцем Кацуба С.В., який набрав 33,67%. Але в реальності Світовенко В.В. набрав 30,98%, а його однофамілець Світовенко М.В. - 1,97% [1].

Третій тип випадків «Однофамільці-аутсайдери» («однофамільці, що зайняли за підсумками голосування місця від 3-го і нижче») був зафіксований 18 разів (34% від загального числа випадків застосування цієї технології). Цей тип було зафіксовано в 16 округах. Ще в двох округах було відразу дві пари «кандидатів-аутсайдерів», наприклад, «два Іваненко і два Сидоренко»..

Разом ці «однофамільці-аутсайдери» набирали від 0,4% до 23,3%. А окремо займали місця від 3 до 22. Але навіть у випадку, коли на двох «однофамільці-аутсайдери» набрали досить багато - 23,3% в окрузі №28 (Дніпропетровськ) - вони значно відстали від переможця Е.Морозенко (33,87%).

Четвертий тип випадків «Однофамільці-примари» (зняли свою кандидатуру до голосування) був зафіксований 21 раз (38% від загального числа випадків застосування технології). Це було зафіксовано в 17 округах. Тобто в 4 округах знімалися «однофамільці» відразу декількох кандидатів.

Найчастіше виставлялися, а потім знімалися з гонки «однофамільці-примари» кандидата, який потім переміг - 9 випадків. У 7 випадках у підсумкового переможця був один «кандидат-примара». А в двох випадках у переможця було по два

«однофамільця», які знялися до дня виборів.

Також було зафіксовано 8 випадків, коли знялися однофамільці «кандидатів-аутсайдерів», що в підсумку посіли місця від 3-го і нижче. Причому в окрузі №80 (Запорізька область) у кандидата О.Волкова, який (5 місце з результатом 3,14%) знялося двоє однофамільців.

Рідше (3 випадки), коли «однофамільці-примари» були зафіксовані у «основних претендентів» - кандидатів, які посіли в підсумку 2-е місце. Причому в окрузі №122 (Львівська область), де у Т.Козака спочатку було двоє «однофамільців», які за місяць до дня голосування зняли свої кандидатури. Унікальний випадок стався в окрузі №91 (Київська область), де за кілька тижнів до дня голосування зняли свої кандидатури відразу обидва Бойко [1].

Технологія «однофамільців» була актуальною - застосовано майже в 20% округів. Але кількість «однофамільців» в порівнянні із загальною кількістю кандидатів в 2012 році була незначною - менше 4%. І реальних проблем переможцям однофамільці не створили. Тобто технологія застосовувалася вибірково, виходячи з конфігурації кампанії в конкретному окрузі.

Список використаних джерел

1.Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу http://www.cvk.gov.ua/vnd 2012/. 2.Зачем нужны технические кандидаты? [Електронний ресурс]. - Режим доступу https://infokava.com/5028-zachem-nuzhny-tehnicheskie-kandidaty.html. 3.Максимов А. «Чистые и грязные технологии выборов». - М.: Дело, 1999. - 448 с. 4.Технические кандидаты - это люди, которые продают свое имя, честь и разбивают надежды тех, кто им доверяет // Факты и комментарии, 05.10.2012. [Електронний ресурс]. - Режим доступу http://fakty.ua/print/153792. 5.Феномен технического кандидата [Електронний ресурс]. - Режим доступу http://for-ua.com/authornews/2009/10/23/070116.html.

О. Є. Висоцька

ГРОМАДЯНСЬКИЙ АКТИВІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСЬТВІ

В українському суспільстві останніх років отримало важливе значення таке соціально-політичне явище як громадянський активізм. Хоча певні сплески проявів громадянського активізму можна було спостерігати у різні періоди новітньої історії України, особливу роль воно набуло під час Революції гідності 2013-2014 років, фактично ставши рушійною силою цих подій.

В основі громадянського активізму – намагання громадян ініціювати певні зміни у суспільстві, незалежно від дій державної влади. Існування та розвиток громадянського суспільства напряму пов’язані із рівнем активності його громадян, їхнього самоусвідомлення як суб’єктів політичного, соціального, економічного життя в державі.

Існують різні форми громадянського активізму – індивідуальні та групові, протестні та підтримуючі, ненасильницькі та із застосуванням активних методів політичної боротьби. Можна виділити різні складові громадянського активізму – «ядро», до якого входить лідер та група найбільш мобільних та згуртованих активістів; «периферію», тобто групи, діяльність яких ініціюється «ядром»; «співчуваючі» - окремі суб’єкти, активність яких має тимчасовий і нестійкий характер; «відчужені» - суб’єкти-спостерігачі, участь яких в основному має пасивний характер.

Яскравим прикладом громадянського активізму в Україні, починаючи з 2014 р., став волонтерський рух, що набув загальнополітичного значення. Під час подій на Майдані волонтерство виявило себе як основний кістяк організації протистояння. А у перші місяці після анексії Криму та початку війського конфлікту у До-

нецькому регіоні воно стало ключовою силою підтримки військових та стримування бандитських формувань.

Особливу роль слід відвести Інтернет-активізму як складової «відкритого суспільства» та кібердемократії, коли різноманітні групи або окремі користувачі у соціальних мережах створюють відкритий простір для обговорення, передання та обміну інформацією з метою впливу на громадську думку та владні структури. Інтернет-активізм має як стихійний, так і структурований характер, при чому перший може з часом трансформуватися у другий і навпаки. Зокрема, наймасштабнішим полем Інтернет-активізму є Facebook та Twitter, які сьогодні широко використовуються у різних сферах соціального життя – від бізнесу до освіти, й, звичайно, в політичній боротьбі. В Україні прикладом Інтернет-активізму під час подій на Майдані стало створення та діяльність таких спільнот як «Диванна сотня самооборони», «Кіберсотня», інших об'єднань українських патріотів, які суттєво вплинули на громадську думку та політичну ситуацію.

Поширення засобів зв'язку збільшило можливості для проявів громадянського активізму. Зараз практично кожний громадянин може зафіксувати певний факт на фото, відео чи в аудіо-повідомленні та викласти його у соціальних мережах, супроводжуючи відповідними коментарями. Вільне просування ідей та думок шляхом розповсюдження вірусних повідомлень, твітів і мемів – все це не тільки може призвести до посилення громадянської активності, але й стати поштовхом для реагування з боку діючої влади на критику. Фактично відбувається злиття демократії та медіакратії у вигляді створення додаткових засобів взаємодії держави та суспільства.

Одночасно різноманітні форми громадянського активізму можна використовувати як засіб маніпуляції, тим самим дискредитуючи його прояви. Так, скандал з Facebook, коли відбувався відбір і доставка контенту, що впливав на рішення людей під час виборів президента США у 2016 р., показав тендітність інформаційної відкритості, яка в умілих руках може перетворитися в хитрий інструмент «промивки мізків».

Залишається невирішеним питання, яку роль мала візуалізація протистояння на Майдані за допомогою онлайн-трансляції подій для створення відповідних образів вуличного активізму та запалювання емоцій мас: чи було це спробою розвінчання дій «злочинної влади», або ж засобом розхитування ситуації з боку «третьої сили», проявом загального піднесення громадян у боротьбі за демократичні ідеали чи маніпуляцією поняттями свободи та прав людини?

Безумовно, громадянський активізм при застосуванні сучасних засобів комунікації здатний стати практичним втіленням габермасівського ідеалу комунікативного співтовариства, якому притаманні обмін актуальною інформацією, швидка згуртованість та досягнення спільної згоди. Поширення громадянського активізму є свідченням модернізаційних процесів у країні. Намагання обмежити, негативізувати діяльність громадських активістів, навпаки, означає наступ демодернізації.

Один із ключових критеріїв стійкості політичного режиму - характер ставлення органів державної влади до громадянського активізму. Слабкість політичного режиму проявляється у розгляді громадських активістів як дестабілізаційної сили, їхньому переслідуванні, обмеженні чи навіть забороні діяльності, позбавленні прав та свобод. Наприклад, в умовах сучасного тоталітарного режиму в Росії громадянський активізм фактично опинився поза законом. Незгода із «загальною лінією партії» навіть у вигляді коментарів у Фейсбуці може обернутися серйозними проблемами для людини – звільнення з роботи, кримінальних обвинувачень.

Тенденція до обмеження громадянського активізму характерна в останні роки і

для українського суспільства. Першою «ластівкою» цього процесу стала поступова дискредитація волонтерського руху, а також створення все більш негативної громадянської думки щодо діяльності добровольчих загонів. У свою чергу, недопущення як проросійської пропаганди, так й альтернативної офіційній позиції точки зору на діяльність органів державної влади стало причиною згортання свободи слова в Україні. Обмеження й, подекуди, заборона російськомовного контенту (зокрема, «ВКонтакте») є свідченням слабкості ідеологічних позицій сучасних владних структур. Дійсно, в інформаційному просторі відбувається постійне вкидання фейкових новин, що несуть пропагандистський характер, однак головним засобом боротьби з ними має бути не прикриття інформаційних потоків, не нав'язування «єдино правильної політично вірної точки зору», а, навпаки, стимулювання критичного мислення шляхом плюралізації думок та конструктивних дискусій.

Цікавим засобом боротьби із громадянським активізмом в Україні в останній час стала його «дезактивація» за допомогою створення фальшивих форм громадянського активізму або псевдоактивізму. Мова йде про різні імітації громадянської активності – «проплачені» або постановочні мітинги, фальшиві вибори громад, театралізовані виступи «активістів», «патріотів» та «експертів», що реалізовують певні ідеї та проекти відповідно до грантового чи олігархічного замовлення. При цьому образ «громадянського активіста» може подаватися у гіпертрофованому вигляді як морально нестійкого агресивного суб'єкта з певними психологічними відхиленнями. В результаті у суспільстві поступово відбувається негативація самого феномену громадянського активізму, що починається трактуватися як форма деструкції суспільного порядку. Подібні трансформації ведуть до руйнування демократичних інструментів функціонування суспільства і держави, відкриваючи шлях до культурної, національної та інших форм нетерпимості й тоталітаризму.

Таким чином, громадянський активізм є ключовою характеристикою розбудови демократії. Модернізація українського суспільства можлива лише за умови стимулювання діяльності громадянських активістів на різних рівнях та у різних сферах суспільного, економічного, політичного та культурного життя в нашій країні.

Р. М. Ключник

МІФИ ТА СИМВОЛИ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОТЕСТІ

Протест проявляється не тільки у діях громадян (мітинг, демонстрація, саботаж, страйк, збройна протидія органам правопорядку). «Протест на вулиці» тісно пов'язаний з «протестом у головах», тобто зі створенням особливого протестного світогляду, філософії непокори та альтернативної політичної картини світу.

Протестний рух майже завжди формується одночасно зі створенням певного політичного міфу як стереотипного та емоційно забарвленого сприйняття людиною та суспільством політичної реальності та по-своєму раціонального судження про цю реальність. Іншими словами, міф тлумачить політичну реальність дещо однобічно та спрощує таким чином орієнтацію громадян та їх політичний вибір. Міф на перший план масової свідомості виводить найважливішу сторону політичної реальності – але лише ту, яка використовується для потреб мобілізації учасників політичного протесту.

Російський політолог Н. Шестов наводить приклад такого міфу: ототожнення інструменту політики, якими є комунікації, з її практичним результатом [1, с. 71]. Цей міф про комунікацію проявляється у тенденції до багаторічних перемовин та консультацій, нескінченних узгоджень та експертиз, маніпуляцій інформаційними приводами та «порядком денним», відтак, відбувається банальне затягування на

невизначений термін питань вирішення конфліктів, пов'язаних з протестними рухами. Це спостерігається на прикладі т.зв. «мінського процесу», який вже четвертий рік поспіль є імітацією спроб вирішення конфлікту.

Ще одним поширеним міфом, який поділяють, підтримують та підживлюють протестувальники, є міф про «світле майбутнє». Його витоки – в утопічних поглядах Т. Мора, Т. Кампанелли, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, у селянських повстаннях Середньовіччя та декретах Паризької комуни, у марксистській парадигмі рівності та ідеях перемоги демократії – від. А. де Токвіля до С. Гантінгтона. Більшість учасників протесту прагнуть кращого життя, тим самим вони підтримують живучість міфу про позбавлення від проблем сьогодення шляхом досягнення декларованих цілей. Витоки цього міфу – соціально-економічні. Сформувався своєрідний парадокс: без добробуту, «людського капіталу» неможливо створити розвинену економіку, а без такої економіки неможливо розраховувати на зростання людського капіталу [2,с.19]. Це «магічне коло» самовідтворюється через відсутність у держави засобів забезпечення інноваційної економіки. Наслідком є «кольорові революції», «Арабська весна», протести сучасних ультраправих у Європі. Усі згадані події багато в чому підтримувалися бажанням протестуючих наблизити «світле майбутнє».

Міф про героя – ще один практично «обов'язковий» фактор динамізації політичного протесту. Герой може бути реальною або вигаданою особою, а також комплексним образом. М. Еліаде відзначав, що К. Маркс скористався одним з найвідоміших есхатологічних міфів середземноморсько-азійського світу – міфом про справедливого героя-визволителя, у його інтерпретації – це пролетаріат, страждання якого мають змінити онтологічний статус світу [3, с. 173]. Протестувальники та повстанці лівого спрямування в останнє століття героїзують уже реальних персон: героєм міфу перуанських ліворадикалів став індіанський вождь Тупак Амару, непальських маоїстів – Мао Цзедун, серед лівих протестувальників усього світу популярним є Че Гевара, образ якого також є міфологізованим.

Символічна складова протесту також важлива для вивчення політологами. Символ виконує функцію ідентифікації, виокремлюючи учасників протесту від тих, кто в ньому не бере участі. Найбільш очевидним прикладом є кольорові революції, де опозиція використовувала колір чи квітку для самоідентифікації: троянди у Грузії, тюльпани у Киргизстані, помаранчевий колір в Україні. Неофіційним символом руху антиглобалістів стала маска Гая Фокса, яку, наприклад, використовували учасники руху «Захопи Уолл-стріт». Символом опозиції у Росії з 2011 р. стала біла стрічка. Символом руху за незалежність Каталонії стала естелада – прапор, створений на основі саньєри – сигнального прапора. Грецькі ультраправі, що підтримують партію «Золота зоря», використовують зображення традиційного грецького орнаменту. У 2014 р. символом протестувальників у Гонконгу стали парасольки, якими учасники закривали обличчя від сльозогінного газу [4, с. 94]. Крім спеціально вигаданих символів протесту, символічну роль можуть відігравати й об'єкти матеріального світу, пов'язані з метою і завданнями протестувальників (монумент «Бронзовий солдат» став у 2007 р. символом проросійського руху в Естонії).

Таким чином, у контексті політичного протесту міф виконує функцію інтеграції, а символ – не менш важливу функцію ідентифікації учасника руху.

Список використаних джерел

1. Шестов Н.И. Миф «коммуникации» в современных политических процессах / Н.И. Шестов // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. – 2017. – Т. 17. – Вып. 1. – С. 70-74. 2. Лукашева Е.А. Политическая мифология и реалии политической и социальной жизни / Е.А. Лукашева // Труды Института государства и права Российской академии наук. – 2012. – № 3. – С. 5-35. 3. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде; пер. с франц. В.П.

Большакова. 5-е изд. М.: Академический проект, 2014. – 234 с. 4. Южакова О. Семантичні моделі номінацій з опорним компонентом «революція» / О. Южакова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2015. – № 817. – С. 87-96.

С. В. Базільчук

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Проблема суспільного сприйняття політичної влади в будь-якій країні є однією з найбільш актуальних. Саме від розв'язання цієї проблеми залежать як підтримка громадянами політичного режиму, так і стабільність у країні. Перед тим, як ми почнемо аналізувати проблему легітимності, спочатку дамо визначення цьому явищу. Легітимність (лат. legitimus – законний, правомірний) – характеристика державної влади, що означає визнання законності державної влади є необхідною умовою й визнання всередині країни та у міжнародних відносинах [1].

У правовому сенсі цей термін з`явився у Франції на початку XIX століття. На відміну від насильницької влади Наполеона, він застосовувався роялістами до влади короля як до легітимної, тобто єдино законної. Виокремлювали три основні основні суб'єкти легітимності: населення, уряд і зовнішньополітичні структури.

Макс Вебер став розробником трьох чистих типів легітимності. Він визначив три типи легітимного панування: харизматичний, традиційний та легально-раціональний. У політології також виділяються ідеологічний, персоналізований, структурний види легітимності політичної влади.

Харизматичний тип ґрунтується на пануванні володаря з гарними харизматичними якостями та особистої відданості (особа мусить здобути визнання народу). Щодо традиційного типу, він засновується на «вірі у святість тих порядків і тих можновладців, які існують здавна». Типом такого панування є патріархальний. Будь-який сучасний монарх використовує саме цей тип. Говорячи про легально-раціональне панування, одразу розуміємо, що його типом є бюрократичний. Таке панування існує завдяки встановленим законам та правилам [2]. Іншими словами, він постійно підтримується шляхом виборів.

Ми вважаємо, що легітимаційний період 1999-2004 років став основою безладу в Україні. Парламентські вибори 1998 та 2002 років, президентські вибори 1999 року стали показником того, що суспільство вже тоді не мало контролю над діяльністю державно-владних інститутів. Слід визнати, що вибори стали прикриттям фактичного захоплення та правління певними кланами. Саме це спричинило події осені 2004 року, під назвою Помаранчева революція.

Згадаємо період 2014 року, який характеризується кризою легітимності, яка перейшла у відкриту форму. Події на Майдані, втеча «легітимного» президента до країни-агресора та спроба організувати військову агресію проти своєї батьківщини – наслідки псевдолегітимаційного процесу [3].

Аналізуючи ситуацію легітимності, що склалася в Україні, можемо констатувати той факт, що це явище знаходиться у занедбаному стані. Проблема легітимності, що склалася в нашій країні на сьогоднішній день вирішується корупційними, примусовими способами. Джерелом легітимації в Україні є вибори, але, якщо заглибитися в подробиці цих виборів, то побачимо, що голоси звичайних людей можна отримати шляхом підкупу, що не практикується у західних країнах та викликало б там справедливе обурення.

Досить часто плутають легітимність з таким поняттям, як «легальність». Так, влада може буди легальною, але чи є вона легітимною? Ця проблема хвилює українців вже кілька десятиліть, адже формально усі вибори визнаються законними. Варто звернутися до тези О. Висоцького, який зазначає: «основою використання технологій легітимації державної влади виступає публічна артикуляція та дотримання (або при-

наймні переконлива демонстрація дотримання) демократичних норм та принципів органами держави та її представниками, що спрямоване на переконання суспільства у справедливому характері здійснення державної влади» [4,с.173].

Зараз можна висловити сподівання, що у майбутньому коли-небудь в Україні встановиться порядок, вирішаться проблеми легітимності, корупції, зазіхання на територію України з боку сусідів відійдуть у минуле, у нашої влади з'виться реальне бажання виконувати свої обов'язки, використовувати правління країною не задля задоволення своїх особистих інтересів, а для того, щоб населення нашої країни не потребувало банальних речей. Українське суспільство хоче бачити реальні результати від легітимної влади.

Список використаних джерел

1. Коваль О. Я. Співвідношення правових і моральних факторів визначення понять легітимності й легальності / О. Я. Коваль // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – Вип. 2. – С. 32-44. 2. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 157-172. 3. Цокур Є. Проблеми легітимності сучасної влади/ Є. Цокур / Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2014. – Вип. 3. – С. 172-186. 4. Висоцький О.Ю. Основні тенденції делегітимації політичної влади в сучасній Україні / О.Ю. Висоцький // Український соціум. – 2012. – № 1(40). – С.169-182.

М.І. Цумарєв

МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Культуру локальної демократії ми розуміємо як особливу, специфічну сферу локальної політичної культури, яка у своїй структурі поєднує: а) систему знань, цінностей, переконань членів територіальної громади стосовно законодавчо визначених механізмів локальної демократії (загальних зборів членів територіальних громад за місцем проживання; консультацій з громадськістю; місцевих референдумів; громадських слухань; створення та діяльності органів самоорганізації населення; місцевих ініціатив), б) форми політичної участі у згаданих механізмах, зразки поведінки, соціальні норми, фундаментальні принципи, в) суспільні інститути, що орієнтують суб'єктів на ті чи інші форми активності у політиці, забезпечують передачу накопиченого досвіду, сприяють стійкості локальної демократії в часі. До суб'єктів культури локальної демократії ми відносимо територіальні громади (мешканці населених пунктів в межах таких адміністративно-територіальних одиниць як місто, селище, село); частини територіальної громади на мікрорівні, локалізовані за територіальною ознакою (мешканці району у населеному пункті, мікрорайону, кварталу, вулиці, багатоквартирного будинку); громадяни як члени територіальної громади.

За наслідками наших емпіричних досліджень локально-демократичної соціалізації громадян [1] виокремлені чотири типи культури локальної демократії: 1) »громадянська» (респонденти з високим рівнем (ступенем) прояву сформованості культури локальної демократії); 2) «нейтральна» (недостатній рівень прояву культури локальної демократії, байдужість до проблем місцевого значення, відсутність самоідентифікації з громадою) ; 3) представники групи респондентів з середніми показниками рівня локально-демократичної соціалізації за всіма критеріями демонструють певні ознаки політичної соціалізації (інтереси, потреби, знання, воля, активність тощо), але не мають чіткої позиції та ґрунтовних знань у даній сфері, що дозволяює зарахувати їх до типу культури локальної демократії, схарактеризованого як «маніпулятивна / псевдогромадянська / популістська»; 4) сегмент вибірки,

віднесений нами до «антигромадянської культури локальної демократії» демонструє низький рівень прояву сформованості культури локальної демократії, та в цілому, негативне ставлення до даного явища. Поняття *громадянської* культури локальної демократії, таким чином, передає насамперед рівень усвідомлення громадянином громадських завдань, його практичної активності у справі втілення їх в життя. У цьому сенсі вона є структурним елементом громадянського життя і виявом ступеню зрілості суспільства, здатності забезпечення загальногромадянських інтересів, форм і механізмів вироблення і реалізації спільних рішень, узгоджених дій.

Взявши за основу концепти соціального механізму [2] та політичного простору [4], ми пропонуємо механізм становлення громадянської культури локальної демократії, який у нашому розумінні є системою взаємодії: 1) суб'єктів-носіїв локально-демократичних цінностей (набору оцінок, переконань, які суб'єкт реалізує у процесі життєдіяльності) і норм (зразків поведінки у вигляді звичок, звичаїв, традицій), 2) інститутів та механізмів локальної демократії, 3) способів і засобів діяльності згаданих суб'єктів, 4) культури локальної демократії як інституції громадянського суспільства.

Провідним, інтегруючим, структурно-утворювальним елементом механізму становлення громадянської культури локальної демократії є взаємодія суб'єктів-носіїв локальної демократії, до якої залучаються всі елементи й чинники політичного простору локальної демократії. (Політичний простір локальної демократії – це система, елементами якої є територіальні громади або їх частини, соціально-політичні зв'язки (контакти, взаємодії, взаємовідносини), інститути та механізми локальної демократії, культура локальної демократії.)

Розглянувши основні аспекти діяльності таких чинників локально-демократичних впливів і процесів в контексті становлення громадянської культури локальної демократії як органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства (ГО, ЗМІ, заклади освіти), ми приходимо до висновку про ознаки бінарності (дуальності) у їх взаємодії. Такий вид політико-культурної комунікації відрізняється опозиційністю, непродуктивністю (бінарні взаємодії за визначенням (за своєю природою) є або конфліктними, або комплементарними (див.: [3, с. 96 - 97]).

Умовою ж ефективності функціонування згаданого механізму є вихід за межі дуальних опозицій, побудова системи тріадних взаємодій [3, с. 99] за участю третього елементу, яким є така інституція як культура локальної демократії.

Список використаних джерел

1.Головатий М. Соціалізація політична // Політологічний словник [Текст]: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Ред. М. Ф. Головатий, О. В. Антонюк. - Київ : МАУП, 2005. - 792 с., с.677 – 678. 2.Механізм соціальний // Соціологічний словник – [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://subject.com.ua/sociology/dict/272.html. 3.Пелипенко А.А., Яковенко И.Г. Культура как система. – М.: Изд-во «Языки русской культуры», 1998. – 376 с. 4.Пушкарева Г.В. Политическое пространство: проблемы теоретической концептуализации // Полис. Политические исследования. – 2012. – № 2. – С. 166 – 176.

Ю. Ю. Руденко

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Міфологія як специфічна форма свідомості виникла у глибоку давнину. Із появою релігії, науки, ідеології вона не зникла, а модернізувалася і відродилася у XIX столітті як феномен «соціальна міфологія». «Ця трансформація зумовила, з одного боку, втрату онтологічного, буттєвого змісту, що було притаманне класичній мі-

фології; з іншого – зберегла та посилила її функціональний сенс – згуртувати і спрямувати народні маси» [2,с.217].

Проблематику, пов'язану із функціонуванням соціальної міфології у суспільстві знаходимо у таких суспільствознавців, як: Бойко О., Грицак Я., Канигін Ю., Котигоренко В., Колодій А., Кремінь В., Нагорна Л., Попович М., Почепцов Г., Ткаченко В., Шульга М. та інші.

Зазвичай, функціонування цього феномену вчені пов'язують з тоталітарною свідомістю, але і в політичних системах зі змішаними політичними режимами та, навіть, при демократичних режимах можуть бути наявними елементи соціальної міфології. На думку Нагорної Л., сьогодні в Україні у суспільній свідомості йде болісний процес пошуку нових форм соціокультурної ідентифікації. Оскільки різні соціальні групи, окремі індивіди шукають нових точок опори у різних площинах соціального буття, дедалі поглиблюється відчуття розриву єдиного духовного простору, з'являються значні коливання й відмінності у визначенні базових цінностей, загострюється полеміка навколо напрямів дальшого розвитку суспільства [4,с.190]. І в цьому контексті штучно створені соціальні міфи можуть тільки загострити окреслені процеси. Бо «міфотворчість не залишає місця для буденного життя, для елементів громадянського суспільства, для феномену взаємопроникнення культур і т. ін.» [5,с.154]. Окреслені тенденції дестабілізують суспільство, створюють поживний ґрунт для різного роду нелегітимних способів розв'язання соціальних протиріч, різноманітних форм масового протесту тощо.

Разом з тим несправедливо було б не сказати, що за відповідних обставин соціальний міф може виконувати й певні позитивні для суспільства функції. Наприклад, на компенсаційній функції міфу наголошує Баталов Е.: міф може пом'якшувати відчуження людини від соціуму, відігравати роль своєрідного громовідводу. Соціальна міфологія - це соцієтальна психотерапія, яка водночас і зцілює, і віддаляє від реальності, примирює з нею, спрощує й приборкує її, надає суб'єктові впевненості в собі й разом з тим небезпечно завищує його самооцінку. Міф бере на себе потрібні людині функції, які непідвладні науці і лише частково можуть виконати релігія та мистецтво – він формує у членів цієї спільноти уявлення про спільну долю, задає смисл існуванню певного народу серед інших, сприяє його самоідентифікації [1,с.30,37]. Міф формує уявлення поняття «ми».У такому контексті соціальна міфологія може стати у нагоді як інтегруюча форма суспільної свідомості в Україні. Наша історична пам'ять суцільно зіткана із міфів, починаючи з трипільського, через києворуський та козацький тощо. Всі вони формують образ «ми» - українці.

І, накінець, соціальний міф виконує вагому управлінську функцію та маніпулятивну функцію. Якщо у попередні історичні періоди у соціальному та політичному житті домінували методи придушення і примушування при абсолютному ігноруванні відчуттів та думок людей, то основою сучасної соціальної міфології є не пряма санкція чи заборона певних дій, а підготовка ґрунту для цих акцій – спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати і контролювати їхні дії [3].

Так, чи інакше, сучасний соціальний міф існує як об'єктивне явище, негативні та позитивні прояви представляють інтерес для вивчення науковцями.

Список використаних джерел

1.Баталов Э. Я. Русская идея и американская мечта/ Э.Я. Баталов - М., 2009. 2.Бойко О.Д. Політичне маніпулювання/ О.Д. Бойко. - К., - 2010. 3.Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М., 2001. 4.Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії/ Л.П. Нагорна. – К., 1998. 5.Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії // http: // www ukrhistori. narod.ru / texts / yakovenko-5.htm.

Г. І. Смокова

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ «МОДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ»: ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Класики соціально-політичної думки П.Сорокін та Т.Парсонс вважали, що сукупність ціннісних орієнтацій, які людина отримує на певному етапі свого життя є найголовнішим елементом становлення світогляду й індикатором політичної поведінки особистості. Тобто, від того як й головним чином, що саме індивід буде засвоювати та репрезентувати в процесі соціалізації, й буде у підсумку слугувати індикатором розвитку суспільства та держави у цілому. При цьому, засвоєння домінуючих норм й традицій забезпечує стабільне та безперервне існування соціуму завдяки міцному зв'язку, який передається поколіннями. Але у модерному суспільстві, нове покоління індивідів переймає досвід від попередників не апріорно, а фрагментарно, піддаючи його критичному й раціональному переосмисленню з позиції власного комфорту й доцільності згідно із викликами сучасності. Отже, несвідомо-емоціональне сприйняття дійсності сьогодні трансформується у усвідомлено-реальний світогляд, зумовлюючи політичну участь молоді у процесах, спрямованих на демократизацію країни. В такій ситуації вивчення впливу ціннісного чиннику на становлення світогляду набуває все більшої актуальності, адже ніщо так не сприяє розвитку й конструктивним змінам як підтримка.

Дослідженням ціннісного аспекту в процесах переосмислення політичних цінностей під час модерної соціалізації займалося багато провідних вчених, серед яких соціологічний напрямок представляють зарубіжні автори М.Вебер, Е.Дюркгейм, Г.Спенсер, та вітчизняні О.Ручка, О.Балакірєва, І.Мигович та інші. Філософські розробки пов'язані із працями І. Канта, Г. Латце, Г. Ріккерта, які є засновниками аксіології – вчення про цінності. Політологічний внесок асоціюється із такими дослідниками як В.Бебик, О.Білий, Е.Гансова, М.Головатий, Є.Головаха, А.Горбань тощо.

Отже, метою нашого дослідження є виявлення сутності й специфіки ціннісного аспекту політичної соціалізації української молоді.

Об'єкт – процес політичної соціалізації молоді в Україні.

Предмет – ціннісний чинник процесу політичної соціалізації молодого покоління в Україні.

Активну увагу до переосмислення ціннісної проблематики у політичних процесах вчені приділили лише наприкінці XX ст. На думку дослідника Т. Парсонса - суспільство, в якому досягнуто консенсусу щодо домінуючих цінностей, може вважатися стабільною системою, але сама цінність не тотожна цілі або ідеалу, бо останнє є установкою на результат діяльності, який сприяє виникненню різноманітних націй, соціальних класів та інших прошарків[1, С.18].

Важливий внесок у розвиток аксіології зробив польський вчений М. Рокич. Він розглядав цінність як різновид сталого переконання щодо певного способу дії. Але на противагу переконанню, цінність має більш вагоме значення й, таким чином, їх кількість значно менша, аніж численність переконань. Звідси стає зрозумілим, що такий психологічний підхід доповнює розуміння цінностей як невід'ємної частини людського буття, розподіляючись на індивідуальні й суспільні. Згідно із погляду М. Рокича, головні індивідуальні цінності формуються це у дитинстві через процес первинної соціалізації й тому малоймовірно, що вони будуть змінюватися протягом життя. Саме тому польський дослідник шукав відповідь на таке актуальне й сьогодні питання: «Яким чином відбувається ціннісний зсув та що виступає каталізаторами зміни свідомості у морально зрілої людини?» [2,с.21]. В хо-

ді свого аналізу автор наголошував, що для заміщення домінуючих цінностей у світогляді індивіда, людині необхідно зіштовхнутися із об'єктивно існуючими протиріччями між окремими цінностями, тобто відчути стан «самоконфронтації», який дозволяє усвідомити невідповідність власних цінностей із суспільними цінностями, наприклад.

Враховуючи те, що Україна сьогодні за останніми даними Freedom House відноситься до перехідних систем, то це дає можливість констатувати незавершену «ціннісну революцію» у масовій свідомості [3].

В таких умовах дослідження особливостей політичної соціалізації молоді набуває нового значення. За інформацією дослідження, яке проводилося методом опитування у липні-серпні 2017 року соціологічною компанією GfK Ukraine на замовлення Центру «Нова Європа», відзначається значне зростання ролі віртуального простору у повсякденному житті молодого покоління[4]. Отже, віртуальний простір сьогодні виступає специфічним, впливовим агентом соціалізації молодого покоління, яке є стратегічним ресурсом соціально-економічного розвитку країни. Проте, використання мережі Інтернет лише у розважально-комунікаційних цілях, призводить до деінтелектуалізації та деградації суспільства через споживання й копіювання того лайфстайлу, який висвітлюють соціальні мережі зокрема.

Таким чином у ході нашого дослідження були виявлені особливості ціннісного аспекту політичної соціалізації молоді в Україні. Незважаючи на безліч дефініцій категорії «цінність», більшість вітчизняних й зарубіжних вчених вказують на їх впливовість як головного чинника дії, так й життєвих орієнтирів загалом. Якщо первинна соціалізація й закладала деякі застарілі для наших часів бачення реальності, то інститути, що супроводжують нас протягом вторинної соціалізації (інститути освіти, місця подальшого працевлаштування та політичні інститути з рештою), повинні готувати й інтегрувати молоде покоління до сучасності. Проте, через тотальне реформування й нестабільність нового суспільно-економічного ладу, класичні інститути соціалізації не виконують своєї головної функції. Отже, молодь вимушена шукати альтернативні засоби інтеграції у суспільство, яким стає віртуальний простір. Цьому феномену й будуть присвячені наші подальші дослідження.

Список використаних джерел

1.Парсонс, Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с. 2.Рокич, М. Природа человеческих ценностей / М. Рокич // Свободная пресса. – 1973. – №5. – С. 20-28. 3.Українське покоління «Z»; цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування [Електронний ресурс]. // Центр «Нова Європа». Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit__doslidjennya_2016.pdf . 4.Nations in Transit 2017 // Freedom House. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine.

Ю. В. Мосаєв

СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ У РОЗРІЗІ РЕЗУЛЬТАТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ПЕРШОСТІ 1988 РОКУ

Європейська футбольна першість 1988 року відбулася в Німеччині. Зважаючи на позитивну динаміку економічних показників останніх кількох європейських футбольних першостей, німецький європейський футбольний форум відбувався за схемою, яка базувалася на восьми національних збірних, що розігрували турнір по круговій системі у двох групах, які делегували своїх переможців та другі збірні за результатами матчів до півфіналу. І вже за «олімпійською системою» ці збірні ро-

зігрували медалі першості. Проведення даного футбольного форуму у Німеччині продовжило тенденцію проведення фінальних частин європейських першостей у країнах з найрозвиненішою системою футбольної індустрії. У так звану відкриту еру, коли з 1956 року в Європі була заснована система проведення європейських футбольних турнірів цими країнами прийнято вважати країни великої європейської п`ятірки (Італія, Англія, Німеччина, Франція та Іспанія). І тому після Італії та Франції цілком логічно було проводити європейську футбольну першість на футбольних полях Німеччини (ФРН) [3].

Результати відбіркової стадії чемпіонату Європи з футболу принесли відносно прогнозовані результати. Так серед семи переможців відбіркового етапу абсолютна більшість (шість з семи) національних збірних представляли так званий капіталістичний світ, а соціалістична частина європейського континенту була представлена лише одним представником. Цим представником стала національна футбольна збірна СРСР. Ця експозиція може бути пояснена тим, що в країнах Західної Європи була сформована та кілька разів модифікована професійна футбольна індустрія. В той час як в країнах соціалістичного табору така інфраструктура мала суттєві недоліки через імітацію аматорського статусу спортивних змагань, які проводилися в рамках їх національних спортивних та футбольних першостей. Ця імітація заважали розвиватися місцевим футбольним клубам і як наслідок національним збірним. Виключення з цієї тенденції СРСР можна пояснити високим рівнем національної футбольної першості, що мала політичне забарвлення. Воно полягало у національних протиріччях між представниками різних радянських республік. Одним з головних протистоянь прийнято вважати протистояння між київським «Динамо» та чотирма московськими футбольними клубами, а в кінці вісімдесяти х років XX століття до нього приєдналися клуби зі столиці білоруської та грузинської радянських республік. Важливим фактором успішного виступу збірної СРСР у цьому турнірі (друге місце за підсумками турніру) є і фактор стратегічного планування підготовки радянських спортсменів за методиками В. Лобановського та А. Зеленцова. Наукова група А. Зеленцова [2] з 70-років XX століття за допомоги нідерландських комп`ютерів та легкоатлетичних методик підготовки спортсменів створила унікальну систему підготовки футболістів, яка вивела на пікові показники підготовки радянських футболістів у 1986 та 1988 роках і це привело спортсменів до високих результатів на міжнародному рівні.

Фінальне протистояння радянської збірної у матчі з нідерландськими спортсменами засвідчило силу системи, яка сприяла розвитку місцевих молодих футболістів, які були глибоко інтегрованими у італійську систему футбольної індустрії.

«Майже 60% населення Нідерландів дивилися трансляцію матчу, який приніс їх улюбленцям чемпіонський титул. Гулліт завдав точного удару з «другого поверху» і відкрив рахунок, після чого був забитий гол-шедевр» [1]. Цей факт свідчить проте, що вадив організації нідерландської футбольної індустрії були нівельовані успішною участю національної збірної з футболу. Саме в рамках Євро-1988 року сформувалася тенденція сутність якої полягає в тому, що європейські країни з середнім рівнем футбольної індустрії стали інвестувати саме в розвиток своїх національних збірних, а не на футбольні клуби.

Національна збірна Ірландії виявилася фіналістом зазначеного футбольного турніру у якості команди, яка потрапила до фінального турніру не маючи розвиненої футбольної індустрії навіть на рівні середнього рівня. Виступ на європейській футбольній першості 1988 року в Німеччині цієї національної збірної є початком так званого «сателітного» тренду. Його сутність полягає в тому, що футболісти однієї з країн починають масово мігрувати до сусідньої країни, створюючи до-

датковий ресурс для власної національної збірної, який дозволяє їй підживлюватися футболістами високого рівня. Ці футболісти проходять своє становлення на професійному рівні в іншій країні. Це стає можливим за рахунок того, що вони проходять етап свого становлення та реалізації як футболістів у рамках футбольного чемпіонату країни з високим рівнем розвитку футбольної індустрії.

Список використаних джерел

1.1988: Ван Бастен сделал дело. Електронній ресурс. Режим доступа. ru.uefa.com/uefaeuro/season=1988/overview/index.html. 2. Центр моделирования побед Анатолия Зеленцова. Електронний ресурс. Режим доступу. http://www.fcdynamo.kiev.ua/allnews/news/tsentr_modelirovaniya_pobed_anatoliya_zelentsova/?media=print. 3.European Championship 1988. Електронний ресурс. Режим доступу. http://www.rsssf.com/tables/88e.html.

К. Є. Іщейкін

НЕДОЛІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ

У 2015 році відразу у чотирьох містах України було започатковано практики бюджету участі, коли мешканцям надається можливість пропонувати та обирати проекти розвитку громади.

Незважаючи на певні успіхи з реалізацією бюджету участі в Україні, що найбільш очевидно проявляється у кількісних показниках: зростанні кількості проектів та осіб, які взяли учать у голосуванні, три роки експерименту виявили низку недоліків вітчизняної моделі.

Основний недолік полягає у тому, що українська модель бюджету участі зводить участь громадськості до голосування за відібрані органами місцевого самоврядування проекти мешканців. Як правило положення українських міст про бюджет участі передбачають обов'язкове проведення на початку кожного календарного року проведення публічних дискусій про пріоритети розвитку міста та визначення проблем для тематики проектів (Київ, Івано-Франківськ), однак зазвичай такі заходи не проводяться. Очевидно, що корисним є проведення як публічних обговорень проектів міського бюджету та змін до нього, звіти про виконання бюджету, так і громадські дискусії у рамках бюджету участі. Предметом останніх мають стати процедури та правила проведення і розмір бюджету участі, пріоритетні напрямки проектів, самі проекти.

Порівнюючи міжнародний і український досвід, відразу ж слід зазначити значно менший відсоток коштів, що виділяються з міського бюджету на фінансування локальних проектів в Україні. Обсяги громадського бюджету досить незначні, навіть у порівнянні з Польщею, не говорячи про міжнародний стандарт у 10%: зазвичай виділені кошти не перевищують 0,5–1% місцевого бюджету. Найбільше фінансування у рамках БУ виділила Одеса – 150 млн. грн, що становить 2,4% міського бюджету. А найменше коштів у відносних показниках на громадські ініціативи дає Київ, в якому у 2016 році було виділено 50 млн. грн. (або 0, 184% від загального бюджету у 27 136 143,1 тис. грн), а в 2017 – 100 млн. (0,26% від 38238087,7 тис. грн). На 2018 рік заплановано виділити ті ж самі 100 млн., що становитиме уже 0,2% від 49,051 млрд. грн.

Учасники та експерти також відзначають випадки використання адміністративного ресурсу для впливу на голосування. Так в Одесі на думку активістів мало місце маніпулювання у ході електронного голосування: значна кількість облікових записів учасників (наприклад, через порушення при створені особистого кабінету, що не передбачено Положенням) була заблокована, а деякі проекти отримали зна-

чну кількість голосів за дуже короткий проміжок часу. Не останню роль у цьому відіграла відсутність процедури порядку перевірки голосування і механізмів контролю за робою департаменту інформації міськради, відповідального за функціонування спеціально створеного сайту, на якому здійснювалося голосування.

Для покращення ситуації у бюджетних регламентах органів місцевого самоврядування необхідно прописати обов'язкову участь громадськості, шляхи та механізми її участі у бюджетному процесі та обов'язкові інструменти контролю. Також варто запровадити тренінги та навчання перед початком етапу подання проектів, що дасть змогу залучити більшу кількість проектів через заохочення потенційних авторів до участі, а також уникнути можливих непорозумінь, які можуть стати бар'єрами для участі. Пересічним громадянам часто бракує знань для адекватної оцінки юридичних і технічних аспектів проекту.

Для збільшення соціальної ролі бюджету участі слід зробити його більш інклюзивним, залучивши якомога більше соціальних груп до обговорення і вирішення спільних проблем через зняття низки бар'єрів: вікових, правових, територіальних. Для України це питання особливо актуальне з огляду на значний ріст кількості внутрішньо переміщених осіб після 2014 року. Такий крок дасть змогу не лише активізувати маргіналізовані соціальні групи, а й ослабить вплив організованих груп інтересів на перебіг процесу розподілу бюджетних коштів.

О. І. Демиденко

НАСЛІДКИ ПРОЦЕСІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ: ОЦІНКА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Сьогодні у науковому середовищі існують два погляди на проблему інтелектуальної міграції – песимістичний та оптимістичний. Прибічники першого підходу наголошують на тому, що відповідні міграційні процеси погіршують можливості національного соціально-економічного розвитку, послаблюють позиції держав-донорів мігрантів на міжнародному ринку праці. Сам процес міграції вони ототожнюють з явищами «втрати розумів» та «відтоку мізків». Оптимісти натомість вважають, що інтелектуальна міграція є фактором глобального соціально-економічного розвитку, закономірним рухом людського капіталу у вигляді процесу «обмін знаннями» [1,с.63].

Розповсюдженим є наступний перелік негативних наслідків активізації процесу «відпливу умів» з України:

1. Еміграція фахівців високого рівня кваліфікації, спеціалістів-винахідників та носіїв інтелектуальної власності веде до значної втрати інтелектуального потенціалу держави. Це зі свого боку негативно впливає на темпи економічного розвитку та науково-технічного прогресу.

2. Втрата внаслідок активізації міграції ядра наукових колективів призвела до руйнування вітчизняних наукових шкіл та створення загрози науковому майбутньому держави. Приклад науковців, які шукають кращої долі за кордоном, також сприяє зниженню популярності наукової кар'єри серед української молоді.

3. Виїзд підготовлених кваліфікованих спеціалістів за кордон означає втрату Україною коштів, витрачених на їхню підготовку. Так, за оцінками експертів, приблизний збиток нашої держави від еміграції науковців становить щонайменше 36 млрд доларів США. При цьому не враховується вартість продукту, який потенційно ці мігранти могли виробити, застосовуючи свої знання та навички.

4. Через еміграцію висококваліфікованих фахівців знижується рівень продуктивності праці, що призводить до погіршення конкурентоспроможності України,

послаблення її позицій на світовому ринку, гальмування темпів розвитку окремих галузей національної економіки, посилення відставання від розвинених країн світу [4,с.18-19].

На додаток до вищенаведеного деякі дослідники акцентують увагу на наслідках інтелектуальної міграції для демографічної ситуації в країні. Оскільки у відповідних міграційних процесах переважно беруть участь люди молодших вікових категорій, їхній виїзд за кордон спотворює демографічну картину, призводячи до зменшення кількості економічно-активного населення, що залишається працювати в Україні [2,с.20].

Паралельно вчені називають кілька позитивних наслідків, які супроводжують процеси інтелектуальної міграції. Серед таких: 1.Підвищення кваліфікації науковців та спеціалістів за кордоном, що сприяє транзиту до України нових ідей, технологій та розробок; 2.Інтеграція українських науковців до світового науково-технічного й освітнього товариства; 3.Отримання українською студентською молоддю високоякісної вищої освіти; 4.Напрацювання ділових зв'язків та особистих контактів мігрантів з провідними іноземними науковцями [5,с.133].

О.Маліновська комплексно оцінює вплив інтелектуальної міграції на ситуацію в державі. Вона вважає, що протягом 1990-х рр. Україна втратила від 15 до 20 % свого інтелектуального потенціалу внаслідок еміграції та переходу фахівців на роботи, що не потребували професійної праці та фахових знань. При цьому зворотній та тимчасовий характер міграції українців за цих умов не може нівелювати негативні наслідки від процесу виїзду за кордон. Виконання некваліфікованої роботи в інших державах веде до втрати спеціалістами відповідного рівня підготовки у своїй фаховій галузі. Отримані за кордоном знання достатньо важко використати в Україні через відсутність механізмів визнання набутої в рамках практичної роботи кваліфікації. Нарешті, дуже часто люди, що повертаються з еміграції, не є економічно активними в Україні – тобто в будь-якому разі не планують застосовувати збережені або вдосконалені знання на благо Батьківщини [3]. Відтак, попри певну неоднозначність наслідків інтелектуальної міграції, для України ці процеси мають переважно негативний ефект та потребують адекватної уваги з боку держави.

Список використаних джерел

1.Акімов Д. Інтелектуальна трудова міграція: наскільки страждає Україна від «утечки мозгов» / Д. Акімов // Європейські перспективи. – 2012. – № 2(1). – С. 60-63. 2.Алексєєва Т., Горбаньова К. Інтелектуальна еміграція з України / Т.Алексєєва, К. Горбаньова // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 11. – С.18–21. 3.Малиновська О. Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання. Аналітична записка / О. Маліновська [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/562/. 4.Полковниченко С., Курочка В. «Відплив умів» з України як загроза національній безпеці / С. Полковниченко, В. Курочка // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 4. – С. 16-22. 5.Шульц В.М., Саркісян Л.Г. Проблеми та наслідки інтелектуальної міграції в Україні в умовах глобалізації / В.М. Шульц, Л.Г. Саркісян // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса – 2017. – том 1, № 9. – С. 131-134.

Г. А. Черняк

ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Як відомо,процес інформатизації суспільства, розглядається як глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збір, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача і використання інформації, здійснювані на основі сучас-

них засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну.

В процесі інформатизації українське суспільство основну увага приділяє комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного і своєчасного знання у всіх видах людської діяльності. Учасники інформаційної спільноти та фахівці інформаційних технологій підкреслюють, що у суспільстві головне не стільки технічні засоби, скільки сутність і цілі соціально-технічного прогресу, де комп'ютери є лише базовою технічною складовою процесу інформатизації суспільства.

Таким чином, соціальні аспекти інформатизації українського суспільства – це активне використання інтелектуального потенціалу суспільства, сконцентрованого в друкованому фонді, і наукової, виробничої та інших видах діяльності його членів; інтеграція інформаційних технологій в наукові і виробничі види діяльності, розвиток всіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності; високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь-якого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, істотність використовуваних даних.

Застосування відкритих інформаційних систем, розрахованих на використання всього масиву інформації, доступної в даний момент суспільству в певній його сфері, дозволяє удосконалити механізми управління суспільним устроєм, сприяє гуманізації і демократизації суспільства, підвищує рівень добробуту його членів. Процеси, що відбуваються в зв'язку з інформатизацією суспільства, сприяють не тільки прискоренню науково-технічного прогресу, інтелектуалізації всіх видів людської діяльності, а й створенню якісно нового інформаційного середовища соціуму, що забезпечує розвиток творчого потенціалу індивіда.

Один з напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти – процес забезпечення сфери освіти методологією і практикою розробки та оптимального використання сучасних або, як їх прийнято називати, нових інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання, виховання.

В інформаційному суспільстві центр ваги припадає на суспільне виробництво, де істотно підвищуються вимоги до рівня підготовки всіх його учасників. Тому в програмі інформатизації слід особливу увагу приділити інформатизації освіти як напряму, пов'язаного з придбанням і розвитком інформаційної культури людини. Це, в свою чергу, ставить освіту в положення «об'єкта» інформації, де потрібно так змінити зміст підготовки, щоб забезпечити майбутньому фахівцю не тільки загальноосвітні та професійні знання в галузі інформатики, а й необхідний рівень інформаційної культури.

Процес інформатизації, так само, торкнувся і економічної галузі. Її радикальне вдосконалення і пристосування до сучасних умов стало можливим завдяки масовому використанню новітньої комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, формування на її основі високоефективних інформаційно-управлінських технологій. Засоби і методи прикладної інформатики використовуються в менеджменті і маркетингу. Нові технології, засновані на комп'ютерній техніці, вимагають радикальних змін організаційних структур менеджменту, його регламенту, кадрового потенціалу, системи документації, фіксування і передачі інформації.

Сучасне суспільство, навряд чи можна уявити без інформаційних технологій. Перспективи розвитку обчислювальної техніки сьогодні складно уявити навіть фахівцям.

Соціально-економічне планування та управління, виробництво і транспорт, ба-

нки та біржі, засоби масової інформації і видавництва, оборонні системи, соціальні та правоохоронні бази даних, сервіс і охорону здоров'я, навчальні процеси, офіси для переробки науковою та ділової інформації, нарешті, Інтернет – усюди інформаційні технології. Тому, тільки на основі загальнодоступності знань і всіх досягнень світової культури може відбутися зміна традиційних світоглядних установок суспільства. А в процесі інформатизації відбувається підвищення інтелектуального та інформаційного потенціалу нації, істотно розширюються можливості самого пізнання. Це призводить до зростання інтелектуалізації суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1.Информационные технологии управления: Учебн. пособие для вузов/ Под ред. проф. Г.А. Титоренко. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. 2.Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. М., 1999. С.21. 3.Нейл Дж. Рубенкинг. Эффективный поиск в Интернете// PC Magazine. – 2001. – №6. 4.Об актуальных проблемах формирования новой информационной культуры общества // Информационные технологии. - 2007. - № 8. 5.Ядов Г.Б. Информация и общество// Вокруг света. – 2004. - № 2. 6.Інформаційні системи. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.islu.ru/k inform/infsystekst.html.

Г. В. Попов

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПАРТІЯ ВЛАДИ» НА СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Проблема дослідження поняття «партія влади» в політичній науці знаходиться на початковому етапі. Сучасними зарубіжними та вітчизняними політологами було зроблено багато спроб для визначення цього суспільно-політичного явища. Останнім часом в Україні, під впливом громадських процесів, сформувалось визначення «партії влади», як своєрідного об’єднання всіх провладних еліт.

Згідно досліджень вчених-політологів, під поняття «партія влади» підпадають всі стійки політико-економічні угрупування, які консолідуються навколо голови держави, а саме: конгломерат сил виконавчої влади (президент і його оточення, уряд, регіональні органи самоврядування та еліти); частина представників законодавчої влади (підконтрольні голові держави парламентські фракції), які підтримують президентські та урядові ініціативи; мережа організацій і фондів, які виконують консультативні, науково-дослідні, організаційні функції [1].

Можна твердити, що при цьому основну роль відіграють комунікативні зв’язки всередині еліти, які дозволяють «партії влади» залишатися стійкою щодо будь-яких інстуціональних змін і мають можливість: 1) впливати на розвиток політичного процесу, розроблення, прийняття та реалізацію важливих політичних рішень; 2) здійснювати контроль над діяльністю окремих партій, виборчих блоків, засобів масової інформації; 3) мати власний фінансовий ресурс, спиратися на конкретну владну структуру – центр консолідації політичних сил.

Для з’ясування природи «партії влади» слід визначити, чи є вона реальною політичною партією, з точки зору реалізації своїх функцій. З цього приводу, можна твердити, що в демократичній державі «правляча партія» не завжди є синонімом «партії влади». Правлячі партії демократичних держав це партії громадянського суспільства, які перемогли на виборах і ставлять за мету реалізацію інтересів цього громадянського суспільства. При цьому в політичному процесі беруть участь й інші партії, що забезпечує врахування різних інтересів. Правляча партія не ставить своєю метою узурпацію влади, що є природним для «партії влади». Функції представлення інтересів громадянського суспільства «партія влади» виконує примусово, під тиском обставин для утримання цієї самої влади [2].

Додаткові функції політичних партій за М.Дюверже полягають у наступному: 1) формування громадської думки для ознайомлення суспільства з програмою партії, кандидата, що дозволяє зробити свідомий вибір (електоральна функція); 2) відбір кандидатів на закритих зборах або за участі рядових членів партії; 3) створення парламентських груп, організація роботи х виборцями.

«Партія влади» консолідує електорат з метою утворення «партії більшості», що в свою чергу сприяє встановленню президентського контролю над парламентом. Так використовується величезний фінансовий ресурс, можливість більш широкого доступу до засобів масової інформації. Також можна спостерігати потужний тиск адміністративного впливу під час проведення виборчих кампаній. Це пов'язано з великою залежністю соціальних і керуючих мереж від вищестоящих органів влади. Результати волевиявлення «партії влади» залежать від мобілізації локальних та регіональних громад завдяки зусиллям місцевих лідерів. З цього приводу можна зробити висновок, що для «партії влади» надзвичайно важливо сформувати лояльні регіональні підрозділи. Такі суспільні утворення мають всі ознаки «квазіпартійності»: імітація партійно-політичної діяльності адміністративно-бюрократичним апаратом або окремим лідером, відсутність соціального інтересу й ідеології, відсутність необхідних організаційних навичок, недостатність приводів для об'єднання заради захисту власних партійних інтересів. Такі партії зазвичай позиціонують себе, як партії реформістського типу [3] .

Близькість таких утворень до влади, а не до суспільства одразу встановлює межу, яка відокремлює їх від інших партій, перетворює державу в механізм надання корпоративних привілей окремим структурам, а також перетворює ці структури на формальних представників суспільства. Одночасно виникає дилема, яким чином імітувати «опозиційність» цих партійних утворень для встановлення більш тісної взаємодії з електоратом.

Масову підтримку «партіям влади» забезпечує потужне використання адміністративного ресурсу для ефективного впливу на окремі соціальні прошарки та розмитість ідеології, яка по суті являє собою симбіоз національних, патріотичних, консервативних та ліберальних ідей, які відповідають очікуванням більшості населення.

Список використаних джерел

1.Тимошенко В.И. // Вестник МГУ, Сер.12. Политические науки – 2007. – № 1. – С.69 – 77. 2. Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц.– М.: Академический Проект, 2000. 538 с. 3. Ковалёв В. // Рубеж: альманах социальных исследований. – 2000. -№5. – С.211–225.

А. В. Романенко

ПЕРФОРМАНС ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІЛЕЙ

Вивчення технологій політичної діяльності в політичному процесі відносно новий напрям в сучасних політичних PR. Сутнісні риси технологій політичної діяльності полягають у застосуванні політичними діячами засобів і методів прагматичного досягнення цілей. Досить ефективною серед новітніх технології взаємодії виступає політичний перформанс.

На сьогодні різноманітні форми перформансу використовуються у багатьох видах публічної діяльності, у тому числі і у політиці. Політичним перформансом називають різноманітні дії політиків, або активістів, які повинні донести до громадян їхню позицію по тому чи іншому питанню.

Перформанс перестав бути суто видом мистецтва, тепер це засіб для досягнення конкретної цілі. Досить часто така мета – це отримати якомога більший прибуток (від виборів, політичної діяльності, бізнесу, шоу-бізнесу). На сучасному етапі розвитку форм і видів політичної комунікації виникла необхідність для пошуку

нових шляхів взаємодії між державою і громадянським суспільством. Традиційні технології політичної комунікації, канали впливу і зворотного зв'язку від суспільства до влади втрачають свою силу і потенціал.

Деякі політики використовують перформанс для того, щоб отримати миттєвий результат від цільової аудиторії, оскільки вони не готові чекати тривалий час, допоки у громадськості сформується потрібний імідж. Тому політичний перфоманс досить часто використовують для створення так званого експрес-іміджу та, в свою чергу, вироблення дій, які створюють потрібне враження і лягають в основу іміджу. Однак сам по собі «перформанс» − необхідна, але не цілком достатня основа вдалого іміджу. Ту чи іншу подію (або частіше псевдоподіями) обов'язково має бути доповнене іншими компонентами. Вже давно перформанс з напряму мистецтва перетворився на засіб спекуляції. Радіо, газети, телебачення ведуть неофіційну війну між собою за допомогою перформансу, намагаючись привернути до себе увагу якомога більшої аудиторії. Тому, історії, котрі нам розповідають, стають все більше і більше неймовірними. Чим яскравіша новина, чим вона абсурдніша, тим більше людей звернуть увагу на цей канал, сайт тощо.

У світі перформансні акції приймають абсолютно різні форми – від різноманітних флешмобів до широких інформаційних кампаній, мета яких нав'язати громадянам певну точку зору, або примусити їх виконувати певні дії так, щоб вони думали, що самі хочуть їх виконувати [1, с.34-36].

Декілька років тому, перформанс був для людей як щось нове та цікаве, але люди до всього звикають та через деякий час ці всі вистави не будуть викликати такої сильної реакції. А поки це працює, перформанс буде займати одне з головних місць в комунікації між людьми та досягненням окремих цілей.

Політична діяльність поєднується з театром, породжуючи свої політичні перформанси. Політика і театр, що реалізуються в їх боротьбі за аудиторію, неминуче буде зростати в майбутньому. Політика в будь-якій країні і в будь-який час буде запозичувати найбільш ефективні способи впливу на громадськість.

Список використаних джерел

1.Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологи двадцятого века. – М.; Киев: Рефл-бук,Ваклер, 2002. – 352 с.

І. П. Бідзюра, Н. В. Грабовенко

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Політика деінституціалізації соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка спрямована на реорганізацію інтернатних установ і реструктуризацію системи підготовки даної категорії дітей до самостійного життя в суспільстві, стає важливим напрямком у вирішенні проблеми соціального сирітства. В Україні, тільки за останні чотири роки, близько 2 тисяч дітей стали сиротами через війну на Донбасі [6]. Така ситуація актуалізувала проблему захисту прав дітей і можливостей прискорення процесу деінституціалізації соціальної роботи з ними і розвитку альтернативних форм виховання в цілому. Розробка інноваційних технологій деінституціалізації, форм і методів соціального та психологічного супроводу дітей-сиріт в найближчому соціокультурному оточенні, яким виступає територіальна громада, визначає пріоритетний шлях реалізації державних цілей і завдань з охорони сім'ї і дитинства.

Метою даної статті є визначення напрямів соціальної роботи щодо розвитку альтернативних соціальних послуг у громадах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Деінституціалізація є процесом заміни системи інституційного догляду дітей на систему, яка забезпечує виховання дітей у сім'ї або в умовах, максимально наближених до сімейних. Він не обмежується тільки вилученням дітей із закладів (повернення до біологічної сім'ї, влаштування в сімейні форми виховання), а передбачає розвиток у громадах превентивних і підтримуючих дітей і сім'ї послуг, орієнтованих на задоволення потреб дітей і забезпечення їх прав [3]. Визначення потенціалу соціокультурного простору територіальної громади дозволяє конструювати модель управління процесом життєдіяльності дитини-сироти та прогнозувати варіанти її соціалізації в суспільстві.

Головним інтегративним показником деінституціалізації є скорочення кількості дітей в установах інтернатного типу. Він також свідчить про якість роботи з профілактики соціального сирітства; ефективності мотивації та стимулювання громадян, як потенційних батьків-вихователів та прийомних батьків; позитивному ставленні суспільства до сімейних форм виховання у цілому. Акцент має бути, у тому числі, і на поліпшенні умов перебування дітей в інтернатах.

Деінституціалізація інтернатних установ як соціальний процес вимагає вивчення механізму дій всіх його суб'єктів, аналізу та адаптації вітчизняного і зарубіжного досвіду. Його найважливішим результатом має стати неможливість стигматизації дітей-сиріт на рівні законодавства і суспільної свідомості. Як результат, термін «сирота» вже зник з офіційних документів, а з'явилися такі визначення: «діти, якими опікуються місцева влада» (Великобританія) або «діти під турботою» (США). До цієї категорії належать будь-які діти, про яких має дбати держава і суспільство, в тому числі діти в умовах замісної турботи, діти з обмеженими можливостями здоров'я, а також діти біженців та внутрішньо переміщених осіб з інших країн і тих, хто пережив жорстоке поводження і насильство [3]. У Польщі прийнято закон про обмеження чисельності вихованців в інтернатних закладах до 30 осіб. У США великі притулки (кампуси) дозволяють приймати до 100 дітей, але термін їх утримання в них обмежений 30 днями. У Румунії та Угорщині процес деінституціалізації дозволив перевести дітей-сиріт в прийомні сім'ї. Ліквідація інтернатного виховання в цих країнах – це процес ліквідації системи, основою якої були великі дитячі державні установи.

Заборона на використання терміну «сирота» в офіційних документах введено і в Україні, а саме, забороняється вказувати на соціальний статус дітей або стан їх здоров'я, згадувати про їх перебування в дитячому закладі. В установі для дітей такого статусу не може проживати понад 50 осіб, а робота такої установи контролюється службами у справах дітей [2].

Підтримка біологічної сім'ї також є результатом деінституціалізації. У зарубіжних країнах поширена наступна практика: якщо біологічні батьки з будь-яких причин не можуть самостійно виховувати дітей, то в умовах фостерної сім'ї їм надається необхідна допомога. Вона містить в собі як допомогу по веденню домашнього господарства та вихованню дітей, так і психологічні, медичні послуги. У країнах Західної Європи і США поширена практика, коли діти залишаються вдома з фостерним вихователем на час, поки, наприклад, батьки перебувають у медичних установах. У цих умовах, де б не опинилася дитина: у фостерній сім'ї чи інтернаті, – підтримка її стосунків з біологічною сім'єю є обов'язковою і закріплена на законодавчому рівні.

В Україні на даний час достатня кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незважаючи на розвиток сімейних форм виховання (дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей), ще перебуває у спеціалізованих

установах. Так, на сьогодні, в Україні функціонує 751 заклад інституційного догляду дітей, з яких: 39 закладів належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України (будинки дитини), 132 заклади (будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей) належать до сфери управління Міністерства соціальної політики України; 580 закладів різних типів належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України (дитячі будинки, школи-інтернати) [6]. Крім того, в Україні існують заклади інституційного догляду дітей, які утворені громадськими об'єднаннями. Зрозуміло, що масштаб такого негативного соціального явища, як соціальне сирітство, вимагає нових підходів в його демократизації.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її і етапу» головною метою держави визначило зміну системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі.

Проблема полягає в тому, що в дитячих стаціонарних і нестаціонарних установах створюється закрите негативне соціально-психологічне середовище. Як правило, його утворюють діти, зібрані в єдиному життєвому просторі, з неблагополучних сімей, з негативним, девіантним або кримінальним досвідом соціалізації. Їх комунікація мимоволі сприяє обміну цим досвідом. В таких умовах забезпечити контроль, сформувати радикально інше соціальне середовище проживання, яке б могло нейтралізувати негативний вплив, є надскладним завданням. «Інститути, які покликані долати проблеми, перетворюються в інститути, що їх породжують», – пише німецький дослідник У. Бек [1].

Включення інтернатних установ закритого типу в соціокультурний простір сучасної громади дозволить трансформувати їх, зробити відкритими і прозорими для зовнішніх соціально-педагогічних впливів, і таким чином, забезпечити інтеграцію даних структур в єдине адміністративне поле, вирішити комплексні завдання з деінституціалізації соціального захисту дітей-сиріт.

Участь з іншого боку, сім'ї, як джерела ретрансляції соціокультурних норм і цінностей, у вихованні дитини-сироти, створює перехресний вплив на засвоєння нею основних позитивних установок спілкування і форм поведінки з подальшим перенесенням їх в нове доросле соціальне поле.

Отже, процес деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування передбачає:

- припинення будівництва нових великих інтернатних установ; розвиток малокомплектних будинків-інтернатів, дитячих будинків-сімейного типу та прийомних сімей, розширення послуг оновлених соціальних служб для них; здійснення ефективного соціального супроводу таких сімей та самодопомоги за місцем проживання;
- проведення роботи, спрямованої на зміну психології ставлення працівників інтернатних закладів старого зразка до альтернативних форм улаштування життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- наближення соціально-педагогічної, соціально-психологічної та медико-соціальної допомоги до місця проживання шляхом розвитку комплексної міждисциплінарної допомоги та активізації ресурсів громади;
- передачу державної нерухомості в управління і без орендної плати неурядовим (громадським) організаціям для цільового надання спеціальних соціальних послуг;
- збільшення прямої фінансової допомоги прийомним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу особливо тим, які забезпечують догляд та виховання дітей-

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з інвалідністю; розробка і впровадження державних стандартів альтернативних послуг, «захищеного житла», «захищених робочих місць», прямих виплат на догляд та виховання таких дітей;

- стимулювання та розширення участі бізнесу і неурядових організацій у наданні спеціальних соціальних послуг;

- підготовку за новими освітніми програмами бакалаврів і магістрів з соціальної роботи для організації деінституціалізації соціальних послуг для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (спеціалізація); підвищення кваліфікації працюючих фахівців з соціальної роботи шляхом організації практичних занять на базі державних і недержавних соціальних служб; осучаснення навчально-методичного комплексу навчальних дисциплін освітніх програм за спеціальністю «соціальна робота»;

- спрямування зусиль на впровадження міжнародного і вітчизняного досвіду надання альтернативних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Для України є цікавим досвід пострадянських країн, а саме: Угорщини, Румунії, Словакії, Чехії, Молдови та Грузії. Застосування зарубіжних методів роботи в українських реаліях дозволить реалізувати проекти створення системи первинної та вторинної соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розробити нові моделі і форми їхньої позитивної соціалізації, забезпечити реалізацію заходів з охорони сім'ї і дитинства;

- посилення взаємодії з місцевими територіальними громадами у питаннях планування і реалізації програм деінституціалізації, розвитку і надання альтернативних соціальних послуг у межах державного замовлення;

- проведення просвітницької та інформаційно-роз'яснювальної роботи серед цільових груп населення з питань сімейних форм виховання, розповсюдження досвіду і позитивних результатів альтернативних послуг у громадах для батьків-вихователів, прийомних батьків та дітей, яких вони виховують. Використання інформаційних ресурсів дозволить адаптувати дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до широкого соціального середовища, підготувати їх до самостійного життя в суспільстві, забезпечуючи безпеку особистісних проявів в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

- розробка інформаційних баз даних дітей-сиріт та соціально-освітніх порталів, що забезпечить їх дистанційну підтримку і захист упродовж усього періоду їхньої адаптації і інтеграції у соціум.

В умовах реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є доречною розробка і впровадження пілотних проектів з деінституціалізації системи та окремих інтернатних установ та ефективний перерозподіл ресурсів, що вивільняються при цьому; створення відповідального органу з планування і координації процесу деінституалізації, розвитку альтернативних послуг у громаді, забезпечення кадрами, взаємодії з неурядовими організаціями.

Список використаних джерел

1.Бек, У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М.: Прогресс–Традиция, 2000. – С.45. 2.Картер, Р. Опіка над дітьми: сім'я і держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hopeandhomes.org.ua/files/a/7/a737869-opika.pdf. 3.Керівні принципи щодо альтернативного догляду дітей, затверджені Резолюцією шістдесят четвертої сесії Генеральної Асамблеї ООН 24 лютого 2010 (на основі доповіді Третього комітету (A/64/434) [Електронний ресурс]/ UNICEF. – Режим доступа: www/URL:http:// www.unicef.org/ukraine/ukr/100426-UNGuidelines-Ukrainian_nonofficial.pdf – 24.02.2010. – Загол. з екрану. 4.Кулеба, М. Реформа системи інституційного догляду та виховання дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msp.gov.ua/files/presentation/20170406-11.pdf. 5.Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклуван-

ня: закон України від 07.10.2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http: //www. meget.kiev.ua/zakon.zip. 6.Реформування інституційного догляду дітей. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msp.gov.ua/timeline/Reformuvannya-instituciynogo-doglyadu-ditey.html. 7.Чому інтернати шкідливі для дітей? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://openingdoors.org.ua/ua/boardings/ 8.Штомпка, П. Социология социальных изменений [Электронный ресурс] / П. Штомпка.– Режим доступа: http: // www.socioline.ru.

М. О. Кормич

ПАРЛАМЕНТСЬКА КРИЗА ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ситуацію, яка склалася в Україні у 2016 році, політологи називають політичною кризою. Після того, як 18 лютого 2016 року український парламент відмовився відправити у відставку Кабмін, почала розвалюватися коаліція. Спочатку з неї вийшла ВО «Батьківщина», згодом те ж саме зробила партія «Самопоміч». Обидві партії спробували відкликати своїх міністрів зі складу Кабміну, однак ті виявили бажання продовжувати працювати на своїх посадах.

Вихід цих двох партій з політичної коаліції спричинив розмови про її розпад. До того ж ще у вересні коаліцію залишила і Радикальна партія. Однак вона не відкликала свої підписи. Лідер партії Олег Ляшко пояснив вчинок своїх однопартійців тим, що норма, за якою депутати мають писати персональні заяви про вихід з коаліції, була скасована ще у 2010 році. Всі ці факти, а також відсутність передбаченої законом заяви Голови Верховної Ради, дають сьогодні частині депутатів стверджувати, що коаліція все ж таки існує, не дивлячись на те, що налічує лише більше половини від конституційного складу.

Однак ситуація ускладнювалася тим фактом, що у Регламенті роботи Верховної Ради України не існує жодної згадки про коаліцію. Не зрозуміло і те, як парламентська більшість може припинити свою роботу.

Ось що сказано в тексті Коаліційної угоди у розділі «Б» під назвою «Регламент коаліції»: порядок формування та організація діяльності коаліції визначаються Конституцією України, Регламентом ВР і цією Угодою. У п. 12 «Загальних положень» чітко зафіксовано, що коаліція формується депутатськими фракціями. У п. 7 «Припинення коаліції» чітко визначаються підстави для цього. Це припинення повноважень ВР восьмого скликання, скорочення кількісного складу коаліції менше 226 осіб і прийняття коаліцією рішення про припинення своєї діяльності.

Ситуація в нашій державі занепокоїла західних партнерів України. Там висловили сподівання на кроки уряду щодо вирішення цього питання. Також захід звинувачує Україну в тому, що вона нічого не робить в напрямку економічного розвитку та виконання Мінських угод. За урядовою кризою в нашій країні спостерігали і у Євросоюзі. Там були упевнені, що розкол коаліції жодним чином не повинен заважати реформам. Від політичної стабільності в нашій державі залежить і кредитний профіль: чи буде наданий черговий транш МВФ.

Експерти тоді вбачали кілька варіантів виходу з політичної кризи. Це або переформатування коаліції та уряду, або дострокові парламентські вибори. Одним з найбільш реалістичних сценаріїв вважалося створення коаліції з фракцій БПП, «Народного фронту» та Радикальної партії. Що ж стосується дострокових парламентських виборів, то на той час їх проведення могло зашкодити національним інтересам України. Натомість Президент, а також деякі політичні сили мали продемонструвати Заходу, що парламентська коаліція дуже швидко відновиться. Чим

довше країна залишатиметься без нової коаліції й нового уряду, тим довше ми не отримаємо чергового траншу від МВФ. Тож дострокових парламентських виборів намагалися уникати. Але якщо б не вдалося створити нову коаліцію, то запобігти цим виборам було би значно складніше. Не виключався варіант внесення змін до Регламенту, які б дали змогу брати участь у коаліції окремим народним депутатам на індивідуальній основі або депутатським групам.

Цілком можливим вважали побудову нової коаліції на базі двох провладних партій – БПП і «Народного фронту», до яких мали долучитися одномандатники. Законним такий вихід із кризи назвав і Конституційний Суд. А ще цілком можливим вважали і роботу так званого «уряду меншості», як це відбулося ряді країн. Однак в Україні наявність політичної більшості передбачається Конституцією.

Дехто вважав, що ситуацію могла б спростити добровільна відставка тодішнього прем'єра Яценюка. Найбільшою проблемою в українській політиці є криза недовіри всередині нинішньої проєвропейської більшості, та й народ усе менше довіряє владі.

Експерти вбачали дві перспективи, які суперечили загальносуспільному інтересу. Це загроза створення формальної парламентської більшості, яка могла лише зміцнити корупційний консенсус «старих» і «нових» еліт та зберегти існуючий стан державного управління, що безумовно створило би перешкоди на шляху необхідних державі реформ.

Проблеми принесла б і перспектива дострокових парламентських виборів, які, могли б спричинити призупинення процесу реформ. А зволікання з вирішенням парламентської кризи неодмінно могло б призвести до остаточного знищення довіри до українського політичного класу й подальшого послаблення всіх гілок влади. Це, у свою чергу, означало би великий ризик заморожування фінансової допомоги, та високу імовірність дефолту України, і несло у собі ризик непродовження санкцій проти зовнішнього агресора.

Необхідно було якнайшвидше розробити і запустити механізм вирішення парламентської кризи. Експерти пропонували свої шляхи подолання кризи. Зокрема проведення національного круглого столу, де взяли б участь Президент України, а також голови чи представники парламентських фракцій і груп, представники найвпливовіших експертних, волонтерських, представницьких та інших громадських організацій. Їм пропонувалося проігнорувати власні вузькопартійні інтереси, відмовитися від кулуарного вирішення кадрових питань і гарантувати у подальшому повномасштабну підтримку призначеному технічному уряду. Водночас під час призначення на посади урядовців усі процедури мали бути абсолютно прозорими та відкритими як для українського суспільства, так і для світової спільноти.

Реальною загроза дострокових виборів ставала в тому випадку, якщо політичні сили виявилися б неготовими до реальних кроків щодо доброчесності влади та прискорення реформ. У той же час експерти говорили і про те, що в разі проведення дострокових парламентських виборів варто було б одночасно з ними провести і дострокові президентські. Адже почасти кандидатури міністрів утверджуються таким чином, аби вони не мали змоги прийняти самостійні рішення. І лише прихід до влади уряду В. Гройсмана на деякий час відтермінував розпуск парламенту й сприяв стабілізації ситуації.

Список використаних джерел

1. Тарасенко Н. Шляхи розв'язання політичної кризи в Україні в оцінках експертів [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // Резонанс. – 2016. – № 15. – С. 8–21. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2016/rez15.pdf. 2.Остапчук Д., Давиденко Б.. *Цифрова історія українського парламенту: 20 років Верховної Ради в 5 графіках, 2 вересня 2016 р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/articles/2016/09/2/7119417/ –*

Назва з екрана. 3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.

Н. О. Якушко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСТВА ТА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

Ефективне управління персоналом сприяє максимальному розвитку внутрішнього потенціалу особистості, ефективній соціалізації учнів та студентів. досить важливим є удосконалення лідерських якостей, оскільки менеджер в сфері освіти з такими лідерськими якостями здатний забезпечити швидку адаптацію організації до швидких змін середовища з метою ефективного управління персоналом [7].

Численні виміри суспільної взаємодії актуалізують потребу визначення поняття лідерства в контексті його основних напрямків соціальної сфери використання. Відтак, це державне, політичне, суспільне, громадське й освітнє лідерство (відповідно до сфери зайнятості управлінця).

У найбільш ранніх дослідженнях проблематики лідерства вважалось, що людину як лідера визначають та зберігають за нею цей статус за будь-яких умов виключно її особисті якості. Цей погляд закономірно випливав з класичних уявлень істориків (Геродот, Плутарх, Светоній, Тіт Лівій) та філософів (Платон, Аристотель) про роль видатних особистостей у історії [8].

Звернемося до класифікації розробленої дослідницею С.А.Калашніковою, яка зазначає, що період кінця XIX – перша половина XX ст. характеризується значним науковим інтересом до феномену управління, а також широким спектром підходів, які використовували дослідники. До відомих управлінських теорій цього періоду належать такі:

Науковий менеджмент (Г.Гант, Л.Джилберті, Ф.Джилберті, Г.Емерсон, М.Кук, Ф.Кларк, Ф.Тейлор, Г.Форд, Л.Штейн та ін.). Вченими розроблені методи організації ефективної колективної праці, досліджується проблема ефективності управління: «Ефективне управління дає змогу досягти максимального випуску продукції з мінімальними витратами» [74, с.124].

Теорія бюрократи (М. Вебер). Управління розглядається в ракурсі правил і регуляторів діяльності, ієрархії посад, централізації рішень.

Концепція людських відносин (А. Маслоу, М. Маскон, Дж. Моутон, Б. Познер, Дж. Хант, Ф. Хедоурі та ін.). У наукових дослідженнях наголос робиться на людському факторі в управлінні. Управління набуває соціального змісту.

Концепція якостей – основне завдання полягає у тому, Щоб виявити набір бажаних чи обов'язкових характеристик, притаманних особистості ідеального керівника народу (О. Бланкі, П. Ткачов, П. Лавров) [2].

Що собою являє сучасне управлінське лідерство?

Лідерство – це тип управлінської взаємодії між лідерами і послідовниками, заснований на найбільш ефективному для даної ситуації поєднанні різних джерел влади і спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей [3].

Лідер – це людина, найбільш компетентна з команди в тій справі, на яку всі спрямовані [3].

Ю.Молчанова наголошує на актуальності саме психологічної підготовки лідерів в напрямі оновлення, поглиблення, систематизації та прикладної спрямованості знань. Важливим елементами визначено підвищення психологічної компетенції, оволодіння навичками психологічної діагностики та корекції, без яких унеможлив-

люється виявлення, розв'язання та профілактика психолого-управлінських проблем. Одним із шляхів вирішення питання ефективної психологічної підготовки керівників у системі державного управління освітою – формулювання відповідних мети та завдань навчання, а також формування змісту навчання, який би адекватно відображав фундаментальні здобутки психологічної науки, її прикладні аспекти, поєднані з аналізом управлінсько-посадових функцій та ролей у системі управління освітою [4].

Думка про важливість розвитку психологічних компетенцій як пріоритетних для підготовки керівників-управлінців за Ю. Молчановою, логічно підтверджують погляди С. Клашнікової. Вона зазначає, що управління потребує залучення професійно підготовлених людей і базується на відповідному світогляді [2].

Особливий інтерес у нас викликає питання, в чому полягає світогляд управлінця. А також питання про якості та компетенції фахівця у галузі управління освітою.

Одним із ефективних шляхів для розвитку лідерського потенціалу є запровадження концепції організаційного навчання [1]. До заходів, які сприяють організаційному навчанню, належить покращення процесу обміну та управління знаннями, розвиток менторських програм, посилення кар'єрного розвитку системи.

До форм розвитку лідерства на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування відносять: 1) постійне підвищення рівня професійної компетентності високопосадовців; 2) розвиток особистісних якостей державного службовця та посадової особи органу місцевого самоврядування; 3) формування політичної еліти нації з метою добору та підготовки найобдарованіших громадян України до роботи в сферах державного управління, що мають пріоритетне значення, для досягнення цілей соціально економічного розвитку; 4) залучення молоді до держаної служби та роботи в органах місцевого самоврядування [9].

Лідери повинні вміти в мінливому середовищі мислити масштабно і, як правило, управляти набагато більшою кількістю підлеглих, маючи для цього значно менше часу [5].

Успішним прикладом формування світогляду лідерстерива та розвиток необхідних якостей є Програма розвитку лідерства, яка реалізує постанову Кабінету Міністрів України від 25.08.2010 № 728 «Про затвердження Порядку організації і проведення Школою вищого корпусу державної служби тренінгів для державних службовців першої-другої категорії».

Метою Програми, яка розроблена Школою вищого корпусу державної служби, є сприяння учасникам у розвитку особистого лідерського потенціалу та розвитку знань, умінь та навичок з ефективного управління в ситуаціях, що вимагають застосування лідерських здібностей. У наступних публікаціях ми розглянемо детальніше зміст та завдання Програми.

У фаховій літературі існують численні концепції та теорії лідерства, сказане дозволяє нам стверджувати, що лідерство про здійснюється в певній сфері діяльності і в певній організації, тому можна говорити про те, що істот затишок різні професійні області лідерства, мають свою власну специфіку.

Список використаних джерел

1. Берека В. Є. Магістерська підготовка майбутніх менеджерів освіти: монографія / В. Є. Берека. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 357 с. 2. Калашнікова С.А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства / С.А. Калашнікова. – Київ: Київ. університет ім. Бориса Грінченка, 2010. – 390 с. 3.Лесина Л. А. Лидерство в образовании: социологический анализ: дис. канд. соц. наук: 22.00.06 / Л. А. Лесина. – Екатеринбург, 2002. – 165 с. 4.Молчанова Ю. О. Психологічна підготовка керівних кадрів освіти: актуальні питання формулювання мети і завдань / Ю. О. Молчанова // Вісник. – Київ: НАДУ при Президентові України, – 2011. Вип. № 3, С. 221–228. 5.Державна служба : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові Ук-

раїни ; [редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) та ін.]. – К. ; Одеса : НАДУ, 2013. – Т. 2. – 348 с. 6.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. http://nads.gov.ua/page/vakansiyi. – Назва з екрану. 7.Рожнова Т.Є. Формування лідерських якостей у процесі професійної діяльності керівників навчальних закладів. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукові підходи в управлінні навчальними закладами». 2015. – С.384-391. 8.Сергеєва Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеєвої. – Івано-Франківськ.«Лілея НВ». 2015. – 62 с. 9.Толкованов В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія / В. Толкованов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 264 с.

Д. А. Милинчук

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В СТРАНАХ ЕС

Начиная с 2015 года потоки вынужденных беженцев и мигрантов стремительно растут. Это время многие эксперты называют величайшим миграционным кризисом со времён Второй мировой войны. Уже на данный момент многие из стран Западной Европы оказались на пределе своих возможностей по приёму и размещению лиц, «нуждающихся в особой помощи и защите»

22-23 июня 2017 года в Брюсселе прошёл очередной саммит Евросоюза. Там обсуждалось много важных вопросов, и одним из них было то, что за последние почти три года страны ЕС так и не пришли к общему решению в проблеме с нелегальными мигрантами.

Всем хорошо известно, что лидерами в приёме беженцев являются такие страны, как Германия, Швеция, Франция, не только из-за высоких квот положительных решений по ходатайствам о предоставлении убежища или о признании в качестве «временно принятого», но и потому, что в этих странах очень высокий уровень жизни.

Страны же Восточной Европы всячески пытаются «увильнуть» от своих обязанностей по размещению мигрантов на своей территории, Брюссель даже пошёл на шантаж, но Польша, Чехия и Венгрия не хотят сдавать свои позиции. Хотя, даже если они бы и согласились на все условия, сами мигранты предпочитают жить в более экономически сильных и развитых странах, так как там социальные пособия находятся на самом высоком уровне.

Конечно же, большая часть переселенцев не стремятся найти работу и побыстрее ассимилироваться в новой стране, но всё же в Западной Европе сделать это проще, так как в Восточной не хватает рабочих мест даже для собственных граждан, и выходцы из Восточной Европы уже давно стали трудовыми мигрантами в Западной. Заставить же мигрантов жить в таких странах Европы, как Македония, Румыния, Словакия и т.д почти невозможно.

С 2015 года на европейских саммитах принимают всё новые и новые положения в законе о нелегальной миграции. Европа пытается усилить границы, ужесточить правила для получения статуса беженца, распределить квоты между своими членами по возможностям каждой из стран. К сожалению, такие меры не останавливают потоки мигрантов, и они всё продолжают пребывать неиссякаемым потоком в уже и так переполненную Европу.

Вот некоторые из новых мер, которые были приняты за период 2015-2017 гг.: уменьшили легальный срок пребывания мигрантов на территории ЕС, теперь каждый из лиц который хочет получить статус беженца должен сдать отпечатки и иметь при себе паспорт, а в противном случаи он будет депортирован на родину, снижают изначальный размер пособий, пытаются сократить расходы на содержание специаль-

но построенных лагерей, но из-за перенаселения у них не очень это получается.

В начале 2015 года, когда крупнейший миграционный кризис только зарождался Германия «закрывала глаза» на Дублинское соглашение и требовала от других стран-участниц ЕС более менее равномерного распределения мигрантов, но так как большинство стран отказались поддерживать политику Германии, то это дало ей возможность ужесточить условия предоставления убежища в своей стране, а именно действовать в согласовании с регламентом Дублинского соглашения. «В соответствии с регламентом, вы можете попросить статус беженца только в одной из стран-участниц. Как правило, это первая страна, в которую Вы въезжаете. На практике это значит, что любая последующая страна, в которой Вы запросите статус беженца, вернет Вас в первоначальную страну».

На сегодняшний день так и не существует общей политики государств-членов ЕС по отношению к нелегальным мигрантам. По всему Европейскому союзу растут недовольства и ксенофобские настроения у коронных жителей еврозоны, что свидетельствует о том, что те меры, которые были приняты не принесли ожидаемого результата

Список использованных источников

1. Куандыков Т.А., Терновая Н.С. Миграционный кризис в Европе: проблема правового регулирования // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. LIX-LX междунар. науч.-практ. конф. № 3-4(55). – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 81-92. 2. Ибрагимова Г.Ш. Миграционный кризис: правовой аспект [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://ipi1.ru/images/PDF/2017/92/migratsionnyj-krizis.pdf. 3.Тимофеев П.П. Влияние миграционного кризиса в Европе на отношения ЕС и Турции [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.vestnik.mgimo.ru/razdely/mirovaya-politika/vliyanie-migracionnogo-krizisa-v-evrope-na-otnosheniya-es-i-turcii.

А. Д. Архіпова

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ У ФРАНЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ІСЛАМУ)

Починаючи з 9 грудня 1905 р. у Франції пригнічення і нав'язування всіляких конфесій заборонено і карається на законодавчому рівні. В країні немає державної або загальнообов'язкової релігії й проголошена повна відмова від оцінки релігійного змісту того чи іншого руху.

Про це нам свідчать статті Конституції Франції, а також Закон про поділ церков і держави. Так, стаття 1 цього Закону проголошує:

«Республіка забезпечує свободу совісті. Вона гарантує вільне відправлення культів з єдиними обмеженнями, запропонованими далі в інтересах громадського порядку».

Стаття 2 «Про підтримки церкви державою»: «Республіка не визнає, не оплачує, не субсидує ніякої релігії. Отже, починаючи з 1 січня наступного за датою оприлюднення цього Закону року, будуть скасовані в бюджетах держави, департаментів і комун всі витрати, пов'язані з відправленням культів. Однак в зазначені бюджети можуть бути включені витрати на функціонування капеланських служб і на забезпечення вільного сповідання релігій в таких державних установах як ліцеї, коледжі, школи, хоспіси, притулки і в'язниці».

На даний момент Франція є єдиною країною в ЄС, яка проголосила світськість в якості офіційної ідеології.

Що стосується політики французької влади по відношенню до людей, що сповідують іслам, мусульмани не розглядаються окремою меншістю, вони є або французами (при наявності громадянства), або потенціальними французами з різним

ступенем асиміляції.

Починаючи з середини XX століття Франція, стала країною масової імміграції, держава стала турбуватися про можливі проблеми асиміляції переселенців з країн, де державною релігією є іслам. Франція задалася питанням, як змінити розуміння світу людей, чия свідомість формувалася в абсолютно інших умовах.

Проблеми відмінності ісламу від держави зі світською ідеологією не змусили себе чекати: так, у 1989 р. в одній зі шкіл Парижа, дві чотирнадцятилітні дівчинки відмовилися міняти свої хіджаби на світський одяг, як того вимагав статут навчального закладу, після цього у дівчат з'явилися тисячі послідовниць, більшість яких заради своїх релігійних переконань взагалі відмовилися від світської освіти.

У відповідь на це у 2003 р., була створена урядова комісія з питань відносин релігії і держави. Почалася широка кампанія проти хіджабу як «візуального символу придушення жінок». У грудні 2003 президент Франції Жак Ширак в телезверненні до французької нації заявив: «Секуляризація – одне з головних досягнень Французької Республіки. Вона є ключовим елементом соціальної взаємодії і єдності нації. Республіка виступає проти всього, що розділяє, відрізає і виключає. Закон об'єднує різнорідне, тому що зрівнює в правах всіх людей, відмовляючись від дискримінації за статтю, походженням, кольором шкіри або релігії. Треба бути пильним, щоб вчасно запобігати небезпечному відкату назад».

У січні 2004 р. у Франції пройшли масові антиурядові мітинги проти закону про світський характер суспільства, завданням якого було заборонити школярам в державних школах носити предмети одягу, які символізують їх релігійну приналежність. Однак демонстрації не принесли успіху.

Франція і далі дотримується політики релігійного нейтралітету, заперечуючи можливість впровадження ісламу і будь-якої іншої релігії в основу державної політики.

Список використаних джерел

1.Долгов Б.В. Мусульманский ренессанс во Франции: итоги и перспективы / Б.В. Долгов // Актуальные проблемы Европы. – 2015. – № 4. – С. 112-140. 2.Франция на пороге перемен: экономика и политика в начале XX века. – М.: ИМЭМР РАН, 2016. – С.14-59.

А. В. Савич

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИТЕРИЙ СОЦИАЛЬНОЙ ЭВОЛЮЦИИ ЧЕЛОВЕКА В ОБЩЕСТВЕ

Проблема Человека – главная проблема современности, в ней ключ к разрешению всех остальных мировых проблем.

Человек одновременно и индивид, и социальное существо. Поэтому реализация природных задатков Человека в обществе осуществляется как результат взаимодействия эволюций этих задатков с окружающей Человека природной и социальной средой, которая сама динамично развивается во времени. Природа Человека и природа Общества в их взаимодействии проявляют себя как социально сформировавшиеся и символьно выраженные образы и понятия. Природная сущность их под час настолько нечетко отражена и закамуфлирована сознанием, что мистические и многие философские, привлеченные к объяснению сложности становления человеческой судьбы в обществе, те или иные концепции возникновения и развития Вселенной–от сотворения Мира до коэволюциии Общества и Природы ставят только проблему и не отвечают на вопрос.

Изучая методами философии взаимодействие общества и природы, пути утверждения гармонического единения между человеком и миром природы, формирует-

ся экологический критерий того процесса. Как ему соответствовать в условиях, когда человек стремится добиться успеха во что бы то ни стало, когда большая часть ограниченных ресурсов планеты переводится в отходы и мусор, загрязняющие планету? Как добиться сохранения экосистемы человек-природа в условиях доминирования не экологических, а экономических и политических интересов?

Выход из кризисной ситуации видят в основном в придании приоритета экологическим ценностям. Материальное производство, используемые технологии, экономика, политика–все это должно быть подчинено требованиям экологической этики и экологического права. Так как воздействие человека на природу часто имеет планетарный характер, то целый ряд актуальных экологических проблем может быть разрешен лишь в условиях международного сотрудничества и наличия реального чувства международной экологической ответственности.

Как считают ученые, естественная среда составляет экосистему, которая поддерживает равновесие между человеком и природой. Это одновременно простой и сложный механизм, в котором все элементы тесно связаны и поэтому нормально функционируют, но он расстраивается при отсутствии хотя бы одного единственного звена.

Для понимания экосистемы необходимо учитывать, что Земля–это отдельная планета и практически не существует источников получения дополнительной материи. Все простые элементы, кислород, азот, углерод, или твердые элементы являются продуктами трансформации в экосистеме, которая как бы разрешила проблему вечного движения: ничто не возникает само по себе и ничто не исчезает, все трансформируется.

Драма в экосистеме возникает в результате появления продуктов, которые навсегда исключаются из цикла превращений и становятся бесполезными, а во многих случаях губительными отбросами, лишенными способности трансформироваться. Причем единственным существом, создающим такие отбросы, в совокупности составляющие основу загрязнения экосистемы, является человек, который создал синтетическую химию и другие отрасли, производящие неразлагаемые продукты.

Возникли экологическая и продовольственная проблемы, принявший глобальный характер.

Как считают специалисты по «экологическому «космизму», основной ресурс Земли – не запас вещества и энергии, а запас закономерностей. Это геолого-географические закономерности, которые лежат в основе климатической машины планеты и ее биосферы. В течение многих миллионов лет в результате действия этих закономерностей образовалось то, что мы называем полезными ископаемыми. Но они созданы вовсе не ради нашей пользы. Нашу планету можно сравнить с живым организмом, а месторождение полезных ископаемых – сглазами, ушами, нервами, а также сосудами для перетока информации. Человечество, умудрившееся попасть в экологический кризис, не знает четких путей выхода из него. Несмотря на более или менее успешную реализацию программ по развитию безотходных производств и альтернативных технологий, развитие экологического законодательства, человечество по-прежнему не покинуло район экологического кризиса.

Все более очевидным становится, что главная экологическая проблема («дыра») находится не в озоновом слое Земли, а в ценностно-этических представлениях человека и общества. Казавшиеся столь незыблимыми принципы гуманизма должны соотноситься не только с человеком, но и с природой. В таком случае гуманизм теряет свое прежнее содержание и становится экогуманизмом.

Список использованных источнков

1. Биоэтика: проблемы, трудности, перспективы (материалы «круглого стола») // Вопросы

философии. – 1992. – № 10. – С. 3-28. 2.Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Научная мысль как планетарное явление. – М., 1991. – С. 235. 3.Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. 4.Рейхенбах Г. Философия пространства и времени. – М.: Прогресс, 1985. 5.Хесле В. Философия и экология. – М.: Изд. Фирма «Ками», 1994. 6. Шибко В.Я. Екологія і політика. – К.: Либідь, 1991. – 136 с.

І. О. Козакевич

РОЛЬ МОЛОДІ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПОСТУПІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НЕОМАРКСИСТСЬКОГО ВЧЕННЯ

Сучасна соціально-гуманітарна наука вирізняється значними теоретичними напрацюваннями, концепціями, підходами. У своїй сукупності вони потребують не лише детального вивчення та імплементації, але й постійного переосмислення, синергії. Майданчиком для такого наукового дискурсу стала в свій час Франкфуртська школа критичної теорії, заснована на поч. 30-х рр. XX ст. на базі Інституту соціальних досліджень (м. Франкфурт-на-Майні, Німеччина). Особливу роль Франкфуртська школа відіграла у становленні неомарксизму, як нового напрямку у соціологічній та політико-економічній думці.

Сьогодні неомарксистське вчення значною мірою підлягає перегляду, а у сучасній Україні нерідко й рішучій критиці. Слушною у цьому контексті видається позиція М. Головатого, який зауважує: «Численні міфологеми утопічних соціалістів, соціалістичні й комуністичні ідеї не спрацювали, як і можливості створити певні «ідеальні» суспільства рівності, братерства, щастя тощо» [4,с.16].

Вагому частину міркувань щодо визначення авангарду майбутніх перетворень становлять судження представників неомарксизму відносно молоді та її ролі у соціально-політичному поступі [5;6,с.72]. Окреслена проблематика наближує актуальність надбань критичної теорії до сучасних суспільно-політичних реалій незалежної України. Як слушно зауважує український дослідник І. Флис, у періоди радикальних змін суспільного ладу, типу політичного режиму та державного устрою, орієнтацій та соціально-політичних цінностей, молодь в силу притаманних їй демографічних та соціально-психологічних якостей, по-особливому реагує на ці процеси. Вона рішуче піддає радикальній переоцінці традиції, звичаї, цінності та прагнення старших поколінь, швидше і легше відмовляється від «соціальних вад» минулого, здатна швидше сприймати нові гасла і зміни. Позиції значної частини молодих людей у період трансформації нашого суспільства коливаються між крайніми полюсами: політизації і деполітизації, зацікавленості і апатії, активності і пасивності. Водночас докорінний злам соціальних структур перехідного періоду відгукуються такими наслідками у молодіжному середовищі як незадоволення, розчарування, недовіра до політико-владних структур тощо. Ця криза довіри молодих, на думку вченого, може бути використана екстремістськими силами з метою суспільної дестабілізації, призвести до високого рейтингу соціально-економічних орієнтацій, низького рівня авторитету у молодіжному середовищі політичних партій і рухів, громадських об’єднань, держави [3,с.47-78].

Політична арена сучасної України не представлена виразними послідовниками неомарксистького вчення серед молоді. Сучасні «нові ліві», як зауважує Є. Васильчук, у межах власних ідеологічних доктрин намагаються поєднати ідеї гевaристського революціонаризму, анархізму, марксизму-ленінізму, троцькізму, європейської контркультури 1960-х рр., маркузіанства та фрейдомарксизму з антифашистськими, антиглобалістськими настановами, ідеями екологізму, боротьби за рівноправ’я жінок і чоловіків, дотримання міжнаціональної толерантності тощо [1,с.86].

Особливості перехідного періоду суспільно-політичного розвитку, який досі переживає Україна, мають тотальний характер й охоплюють не лише політико-владну, а й економічну, соціальну, культурну сфери життя людини і соціуму. В українського суспільства така ситуація динамічна, постійно змінюється, в ході чого нерідко радикально змінюються чи модифікуються форми молоді, як дієвого носія змін, у політичних відносинах, процесах, розбудові спільних цінностей, орієнтацій тощо. Відповідно до нових історичних завдань і перспектив змінюється роль молодих інтелектуалів у суспільно-політичному житті. Досвід діяльності Франкфуртської школи може слугувати певним прикладом спроб, помилок і досягнень, пошуку міждисциплінарних зв'язків, перетину транснаціональних кордонів на шляху утвердження авторитету наукового знання у суспільстві динамічних трансформацій.

Список використаних джерел

1.Васильчук Є. О. Політичний радикалізм сучасних молодіжних субкультур. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2012. 264 с. 2.Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Укр. асоц. політологів; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна; упоряд.: В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. Київ: Генеза, 1997. 395 с. 3.Флис І. М. Політична активність студентської молоді та її вплив на соціально-політичний розвиток сучасної України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 199 с. 4.Holovatyi M. Multiculturalism as a means of nations and countries interethnic unity achieving. Economic Annals-XXI. 11-12'2014. P. 15-18. 5.Lowenthal L. On Sociology of Literature [Electronic resource] Literature and Mass Culture. Communication in Society. Volume 1. published by Transcation Books. 1984. Mode of access: http://marxists.anu.edu.au/reference/archive/lowenthal/1948/literature.htm. 6.Reich W. Die Sexualität im Kulturkampf. rev. Neuauflage: Die sexuelle Revolution, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1966. 149 s.

СЕКЦІЯ ІІ.
УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Т. О. Грачевська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛЬСТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ СТАТУС І ПРОВІДНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Відродження практики функціонування почесних консульств іноземних держав на території України відбулося на початку 90-х років минулого століття. З того часу вони відіграють важливу роль у розвитку співробітництва у економічній, науковій, культурній, гуманітарній, туристичній сферах між державою, що їх акредитує, та Україною.

Діяльність почесних консулів в Україні регламентується Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р. та Положенням про почесних (нештатних) консульських посадових осіб іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими посадовими особами, яке було прийняте у 2007 р.

Остаточне рішення про призначення особи на посаду почесного консула іноземної держави приймається МЗС України. Функції почесного консула може виконувати громадяни України або іноземець, за умови обґрунтування такої необхідності стороною, що акредитує. Для призначення почесним консулом особа має відповідати наступним вимогам: постійно проживати в Україні протягом останніх п'яти років; проживати на території свого консульського округу протягом терміну виконання нею консульських функцій; не перебувати на державній службі ні в Україні, ні в державі, що акредитує; не мати судимості [1]. Важливо, що привілеї та імунітети надаються почесним консулам в рамках виконання ними своїх консульських функцій.

В останні роки простежується тенденція динамічного розширення мережі почесних консульств іноземних держав в Україні, що свідчить про те, що цей інститут наразі перебуває у стадії активного розвитку.

Так, навесні 2015 р. було відкрито Почесне консульство держави Ізраїль у західному регіоні України, повноваження якого поширюються на такі області як Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська. Заснування цього почесного консульства було викликане необхідністю зміцнення міждержавних відносин між Україною та Ізраїлем та вирішенням гострих питань, передусім пов'язаних з історичним минулим розвитку відносин між українцями та євреями у вказаному регіоні у XX столітті.

Наразі на Почесне консульство держави Ізраїль у Західноєвропейському регіоні України покладається реалізації наступних завдань: відновлення інвестиційної привабливості вказаного регіону, допомога українським бізнесменам із виходом на ринок Ізраїлю, реалізація спільних проектів у сфері безпеки, активізація співробітництва у сфері інформаційних технологій, співпраця у сфері енергозбереження [3]. Почесне консульству активно співпрацює з Посольством Ізраїлю в Україні щодо покращення іміджу України серед громадян Ізраїлю. З цією метою регулярно організовуються наступні заходи: промотури для журналістів, які представляють світські та релігійні медіа Ізраїлю; тури для представників туристичних агенцій та операторів; розробка туристичних маршрутів для ізраїльських громадян. Не залишається осторонь Почесне консульство й від вирішення проблем, які повстали перед нашою державою через події на сході. Так, за ініціативою Почесного консула О.Вишнякова, група дітей з західної України, чиї батьки постраждали, або за-

гинули під час перебування на сході України, мали змогу пройти реабілітацію у дитячому таборі у Єрусалимі [3]. Разом з Посольством Ізраїлю Почесне консульство безкоштовно проводять тренінги та семінари за участю ізраїльських психологів для роботи з постраждали внаслідок подій на сході. Отже, Почесне консульство Ізраїлю у Західній Україні не лише займається питаннями активізації співробітництва в економічній, культурній, гуманітарній, безпековій сферах, а й намагається реалізувати досвід Ізраїлю в цих сферах на території нашої держави.

Восени 2017 р. на території західної України також було відкрите Почесне консульство Республіки Молдова, повноваження якого поширюються на Львівську, Рівненську та Тернопільську області. В.Губицький, який й очолив дану устану, вбачає пріоритетним напрямом своєї роботи налагодження економічних та бізнесових контактів між представниками ділових кіл обох країн [2]. Є всі підстави сподіватися, що це завдання буде найближчим часом реалізоване, адже як молдавські, так і українські бізнесмени зацікавлені у розвитку співробітництва. Свідченням цього є те, що тільки на території Львівської області зараз представлені близько п'ятидесяти молдавських підприємств.

Безперечно, що функціонування почесних консульств іноземних держав є важливим складником розвитку двосторонніх відносин України з державами, що їх акредитують. Це, у свою чергу, актуалізує питання більш чіткої регламентації правового статусу почесних консулів іноземних держав на території України, адже чітко простежується тенденція до розширення кола їх функціональних обов'язків та повноважень.

Список використаних джерел

1.Положення про почесних (нештатних) консульських посадових осіб іноземних держав в Україні та консульські установи, що очолюються такими посадовими особами від 25.05.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07. 2.Почесне консульство Молдови працюватиме на три «фронти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wz.lviv.ua/news/207223-pochesne-konsulstvo-moldovy-pratsiuvatyme-na-tryfronty. 3.Почесний консул Ізраїлю в Західній Україні «Сьогодні важливо довести, що Західна Україна – не «бандерівці» й антисеміти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/nation/1404086-pochesnij-konsul-izrayilyu-v-zahidnij-ukrayini-sogodni-vazhlivo-dovesti-shcho-zahidna-ukrayina-ne-band.

П. Г. Петров

ВІДПОВІДНІСТЬ КОПЕНГАГЕНСЬКИМ КРИТЕРІЯМ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Імідж держави – це складне та багатогранне явище, що формується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

Для України як держави, що здійснює демократичний транзит, імідж відіграє вагому роль виступаючи інструментом у досягненні внутрішньополітичних та зовнішньополітичних цілей.

Одним з зовнішніх чинників формування іміджу України можливо виокремити відповідність Копенгагенським критеріям, які були визначені на засіданні Європейської Ради 1993 р. Серед цих критерій виокремлюється: 1) досягнення стабільності політичних інститутів, які виступатимуть гарантами демократії; 2) підтримання верховенства права, поваги до прав людини; 3) забезпечення поваги та захисту національних меншин; 4) наявність функціонуючої ринкової економіки; 5) бути спроможним впоратися з конкурентним впливом та ринковими механізмами в Європейському Союзі; 6) здатність взяти на себе зобов'язання щодо членства, а також дотримуватися цілей політичного, економічного та валютного

союзу [1, с. 13].

Відповідність цим критеріям виступає не лише умовою приєднання до Європейського Союзу але й показником високого економічного, соціального та політичного розвитку.

Для досягнення зазначених умов Україна повинна, в першу чергу: здійснювати модернізацію своїх політичних інститутів, що дозволить здійснити якісні зміни підвищуючи їх ефективність та адаптивність до внутрішніх та зовнішніх викликів; здійснювати імплементацію європейських норм та стандартів до свого законодавства тощо.

Це дозволить сформувати демократичний імідж України тобто, держави основою функціонування якої виступають демократичні норми та цінності. Також такий імідж нашої держави сприятиме її входженню до європейської спільноти.

Список використаних джерел

1.European Council in Copenhagen 21-22 June 1993. Conclusions of the Presidency [Electronic resource] / European Parliament. – Copenhagen SN 180/1/93. – REV 1. – 45 p. – Mode of access: http://www.consilium.europa. eu/media/21225/72921.pdf.

В. С. Савінок

ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ ЗА ЧЕТВЕРТОГО УРЯДУ «ВЕЛИКОЇ КОАЛІЦІЇ» (2017-2021 РР.)

14 березня 2018 року Ангела Меркель була переобрана на посаду федерального канцлера Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), а до присяги був приведений новий уряд «великої коаліції» Християнсько-демократичного союзу (ХДС)/Християнсько-соціального союзу (ХСС) та Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) [1]. Міністерство закордонних справ у новому кабінеті очолив екс-міністр юстиції (2013-2017) соціал-демократ Хайко Маас [2].

Основним документом, що визначатиме напрямки діяльності нового складу федерального уряду у внутрішній та зовнішній політиці стане *Коаліційна угода між ХДС, ХСС та СДПН на 19 скликання Бундестагу*. Частина XII договору стосується міжнародно-політичного порядку денного [3, с. 144-162]. Німецька сторона планує продовжити курс на прийняття ширшої відповідальності в Європі та підвищення ролі ФРН у світовій політиці. Це передбачає активне включення офіційного Берліна до врегулювання криз та діяльності в міжнародних організаціях, посилення зовнішньополітичної складової Європейського Союзу (ЄС) й розширення фінансування програм з допомоги розвитку і культурної дипломатії.

Проте, викликом для німецької зовнішньої політики в каденцію попереднього уряду «великої коаліції» стала російська агресія проти України. Німецька реакція на неї супроводжувалася запровадженням обмежувальних заходів проти Російської Федерації (РФ) та долученням Федеративної Республіки до врегулювання конфлікту на Сході України через механізми «нормандського формату». Водночас, вона стала не лише проявом підвищення ролі ФРН на континенті, але й, за висловом Ангели Меркель, «тестом на вірність цінностям» [4]. Відповідно, Німеччина буде зацікавлена здійснювати активну політику на українському напрямку.

Найбільш позитивним для української сторони аспектом нової німецької коаліційної угоди стала фіксація в ній підходів до діалогу з офіційним Києвом. Так, уряд «великої коаліції» задекларував наміри з подальшої підтримки заходів із відновлення територіальної цілісності України, зміцнення стабільності та розвитку громадянського суспільства. В тексті угоди російські анексія Криму та втручання

на Сході України визначаються загрозами європейському мирному устрою. ХДС/ХСС та СДПН також заявили про готовність й надалі разом із Францією працювати над врегулюванням конфлікту на Донбасі в рамках «нормандського формату» та залученням до цього процесу миротворчої місії ООН. Ключовим аспектом мирного врегулювання, водночас, називаються Мінські угоди, виконання яких має стати основною передумовою для поетапного скасування антиросійських санкцій. З іншого боку, німецька сторона заявила про готовність до надання фінансової підтримки для відбудови постраждалих від військових дій районів Сходу України [3, с. 149-150].

Разом із тим, партії «великої коаліції» планують і надалі сприяти розвитку механізмів Європейської політики сусідства, включно з ініціативою «Східне партнерство». Взаємодія в цьому напрямку стосуватиметься як економічних вимірів, так і громадянського суспільства. Від України як держави-учасниці ініціативи очікується послідовне втілення програми реформ та подолання корупції, що визначається чи не основною передумовою надання фінансової підтримки [3, с. 150]. Відповідно до коаліційної угоди, ФРН планує також розгорнути тіснішу співпрацю з Польщею. Зважаючи на статус офіційної Варшави як одного з фундаторів «Східного партнерства», можна очікувати включення пов'язаного з ініціативою порядку денного до німецько-польського діалогу [5].

Окрім того, коаліційна угода пропонує нові підходи до енергетичної політики. Зокрема, Федеративна Республіка планує підвищити до 2030 року частку відновлюваних джерел енергії в балансі генерації до 65% [3, с. 71]. Це створює позитивні передумови для ревізії підходів офіційного Берліна до енергетичної взаємодії з офіційною Москвою, що є актуальним для України в контексті дискусій навколо проекту газопроводу «Північний потік 2» та енергетичної безпеки ЄС [6].

Важливим напрямком німецької зовнішньої політики залишатиметься й міжнародна технічна допомога. Відповідно, суттєво розгорнуті федеральним урядом в 2014 році програми з технічної підтримки України в низці секторальних реформ, що здійснюються через Німецьке товариство з міжнародної співпраці (***нім.*** *– Deutsche Gesellschaft für International Zusammenarbeit, GIZ GmbH*) та Кредитної установи з відбудови (***нім.*** *– Kreditanstalt für Wiederaufbau*), будуть продовжені [7]. Також буде продовжуватися співпраця в культурно-гуманітарній сфері. Новий федеральний уряд планує підвищити видатки на реалізацію заходів на цих напрямках у світі в цілому на 2 млрд. євро до 2021 року [3, с. 145].

Таким чином, Федеративна Республіка Німеччини і надалі продовжить підтримку України як в плані проведення внутрішніх реформ, так і з точки зору відновлення територіальної цілісності. Водночас, для української сторони пріоритетними в плані співпраці з німецькою стороною є проведення внутрішніх реформ з метою виконання взятих зобов'язань та гарантування зближення України та ЄС, а також розширення нормативно-правової бази співпраці з Німеччиною. З іншого боку, викликами для українсько-німецької політичної взаємодії можуть стати концентрація офіційного Берліна на вирішенні питань внутрішньополітичного порядку денного, зокрема, проведенні соціальних реформ та протистоянні правопопулістським силам, а також проблематиці подальшого розвитку ЄС та пов'язаному з нею виході Сполученого Королівства зі складу Союзу.

Список використаних джерел

1.Die neue Bundesregierung ist im Amt [Електронний ресурс] // Die Zeit. – Режим доступу: http://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-03/bundesregierung-kabinett-minister-vereidigung-bundestag. 2.Maas kündigt mehr deutsche Verantwortung an [Електронний ресурс] // Der Spiegel. – Режим доступу: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/heiko-maas-antrittsrede-im-aa-mehr-deutsche-verantwortung-in-der-welt-a-1198154.html. 3.Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und

SPD, 19. Legislaturperiode [Електронний ресурс] // CDU. – Режим доступу: https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/koalitionsvertrag_2018.pdf?file=1. 4.We'll lift Russia sanctions when east Ukraine is peaceful: Merkel [Електронний ресурс] // Reuters. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reuters.com/article/us-russia-germany-merkel/well-lift-russia-sanctions-when-east-ukraine-is-peaceful-merkel-idUSKCN1BJ25N. 5.Maas will Dreiertreffen mit Polen und Frankreich wiederbeleben [Електронний ресурс] // Der Spiegel. – Режим доступу: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/aussenminister-heiko-maas-will-dreiertreffen-mit-polen-und-frankreich-wiederbeleben-a-1198590.html. 6.Riley A. Nord Stream 2 birgt enorme politische Kosten [Електронний ресурс] // Handesblatt. – Режим доступу: http://www.handelsblatt.com/my/meinung/gastbeitraege/gastkommentar-zur-neuen-gaspipeline-nord-stream-2-birgt-enorme-politische-kosten/21004126.html. 7.Die bilateralen Beziehungen zwischen Deutschland und der Ukraine [Електронний ресурс] // Deutsche Botschaft Kiew. – Режим доступу: https://kiew.diplo.de/ua-de/themen/politik/bilaterales.

М. А. Срібна

УКРАЇНА НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У ВИСТАВКАХ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Національний музей історії України є одним з провідних музеїв країни за кількістю та значенням колекцій. Його фондове зібрання – це матеріали з археології, унікальні колекції зброї та нумізматики, декоративно-ужиткові пам’ятки, стародруки, рукописи тощо. Усі ці експонати відображають історію України від найдавніших часів до сьогодення.

Створюючи виставки по XXI ст. співробітники намагаються через документально-речові експонати показати Україну на міжнародній арені у різних галузях. У 2011 р. до 20-ї річниці незалежності України було відкрито виставку «Україна і світ», яка мала не меті показати визначні історичні події Української держави, її роль та місце у світовому співтоваристві, а також основні досягнення українського народу в різних галузях суспільного життя за час незалежності. Значна увага була надана тим людям, хто сприяє соціально-економічному та духовному розвитку нашої держави, її сходженню на передові позиції серед інших країн та інтеграції у світовий простір.

У 2014 р. була створена виставка «Сучасна українська мода», яка знайомила з вітчизняними дизайнерами одягу, які на сьогодні є обличчям української модної індустрії в Україні та за її межами. На виставці експонувалися вітчизняні та міжнародні нагороди, робочі інструменти для створення одягу, дизайнерські сукні та аксесуари, фотографії, документи провідних дизайнерів: М. Вороніна, К. Шаховської, А.Бублик, Д.Дорожкіної, О.Гапчука, О.Караванської, Андре Тана. Торгові марки цих представлених кутюр’є входять у топ брендів, що найбільш динамічно розвиваються на українському ринку та популяризують вітчизняну модну індустрію у світі [1].

Неодноразово на виставках було показано спортивні досягнення України на міжнародних змаганнях. 18 травня 2012 р. була відкрита виставка «Спортивна слава України», на якій експонувались комплекси матеріалів кращих представників української спортивної школи. Готуючи дану виставку, співробітники музею активно співпрацювали із зірками спорту: легкоатлетами – Н.Добринською, Ю.Білоногом; гімнастками – Г.Безсоновою, Л.Подкопаєвою, С.Захарової; боксерами – В.Ломаченком, Д.Сосновським; хокеїстом – Д.Христичем; шахістами – Р.Пономарьовим, В.Іванчуком, які передали свої матеріали. Також були представлені золота олімпійська медаль гімнастки К. Серебрянської, нагороди плавчині Я.Клочкової, спортивний інвентар та медалі фехтувальниць О.Харлан та О.Хомровой [2, 3].

Не залишали байдужими матеріали спортсменів паралімпійської збірної України, яка у світовому рейтингу є однією з найкращих у світі. Цікавими були матеріали біатлоністки О.Кононової та лижниці О.Юрковської. Виставка мала на меті показати, що спортсмени незалежної України продовжують славні традиції своїх попередників, переконливо виборюють найвищі нагороди, примножують славу всесвітньовідомої школи вітчизняного спорту та сприяють підвищенню авторитету держави у світовому спортивному русі.

Ще однією цікавою виставкою з унікальними експонатами була «Динамо Київ» – символ українських перемог!» до 90-ї річниці футбольного клубу «Динамо». Відвідувачі могли побачити різноманітні міжнародні нагороди та кубки славетного клубу за різні роки (Кубки володарів Кубків 1975 р. та 1986 р.; нагорода турніру пам'яті В. В. Лобановського, трофей Терези Еррери (Ла-Корунья, Іспанія) тощо.

За період незалежності Україна довела, що має потужний інтелектуальний потенціал, а її вчені постійно генерують прогресивні ідеї приймаючи участь у їх реалізації. Особливе місце в цьому належить станції «Академік Вернадський», яка розташована на острові Галіндез в Антарктиді. На сьогодні «Академік Вернадський» – це добре обладнана географічна обсерваторія, де проводяться дослідження зі змін магнітного поля Землі, океанографічні, біоресурсні та біологічні дослідження тощо. У 2016 р. до 20 річчя існування станції було створено виставку «Українська Антарктида», де розкривалась історія заснування її британцями та передача Україні у 1996 р. Родзинкою виставки були різноманітні речі, які відображали побут британських та українських полярників, а також світлини і відео зйомки науковців в Антарктиді [4].

Щороку з музейними колекціями ознайомлюються тисячі відвідувачів. Виставки Національного музею історії України експонуються й за межами України: в США, Німеччині, Італії, Японії, Великобританії, Франції та інших країнах світу.

Список використаних джерел

1.Національний музей історії України (далі НМІУ). – Фонди. – Колекційний опис «Сучасна модна індустрія України». 2.НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 828 «Спортивна слава України». 3.НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 790 «Участь збірної команди України в іграх XXIX Олімпіади в Пекіні». 4. НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 824 «Українська станція «Академік Вернадський» – вітчизняний центр наукових досліджень Антарктиди».

М. М. Приходько

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Укладення Брестського миру, який був для Центральних держав миром із позиції сили, було комбінуванням принципу миру без анексій та принципу самовизначення націй, актуалізованого мирними пропозиціями, «14 пунктами» президента США Вудро Вільсона, представлених Конгресу 8 січня 1918 року і таких, що викликали широкий міжнародний резонанс.

У контексті Брестських угод використання принципу самовизначення націй дозволяло модифікувати украй популярне на той момент у суспільствах воюючих країн гасло миру без анексій, відійшовши від необхідності відмови від досягнутої Центральними державами геостратегічної переваги.

У рамках Брестської системи угод Німеччина і Австро-Угорщина не здійснювали явних анексій територій колишньої Російської імперії, але і уникали зобов'язання щодо відновлення Російської держави у її довоєнних, або наявних на момент початку переговорів у Бресті, кордонах. За Брестською системою німецька

сфера геостратегічного контролю на сході формувалася як кордон буферних країн, між Центральними державами і радянською Росією, до числа яких входила Українська Народна Республіка, а із 29 квітня 1918 року – Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського.

Хоча цей факт якнайчастіше залишається поза увагою дослідників, слід погордися із влучним зауваженням екс-міністра зовнішніх справ Австро- Угорщини графа О. Черніна – «Брестська система у своїх основних рисах була збережена і після перемоги країн Антанти, трансформувавшись у так званий «Санітарний кордон» буферних держав Східної Європи»[1,с.72].

Таким чином, Брестська система була стійкою та історично тривалою геополітичною конструкцією, включення у яку України було завданням української політики даного часу.

Території державних утворень на території колишньої імперії сформовано за кордонами відповідних російських губерній. Значення ВРП територій через відсутність детальних даних є оціночним та заснованим на екстраполяції розрахункових даних А. Маркевича [2,с.17] щодо ВРП російських губерній і територій у 1897 році на обсяги ВВП Російської імперії у 1913 р. за даними А. Медісона [3,с.117].

Ми виходимо із припущення про сталість територіальних пропорцій ВРП у 1897 та 1913 рр.; така оцінка дає уявлення лише щодо пропорцій, абсолютні обсяги ВРП зростали протягом 1914-1916 рр. Є проблематичним із високою точністю оцінити зміни у ВРП, які території зазнавали внаслідок ведення бойових дій, розвитку воєнного виробництва, економічного колапсу 1917 року. Проте, міжрегіональні пропорції характерні для передвоєнних років можуть бути базою оцінки економічних потенціалів територій за умов їх стійкого розвитку у післявоєнний час.

В цілому, Брестська система геополітичних відносин на момент свого формування характеризувалася наступними характеристиками. У таблиці надано основні статистичні показники, які характеризують геополітичні потенціали державних утворень на Сході Європи у їх порівнянні із відповідними показниками так званих великих європейських країн.

Геополітичний потенціал країн Європи, 1918 р.

	Населення		Територія		ВВП	
	Країна	Колонії	Країна	Колонії	Країна	Колонії
	млн. кв. км		млн. кв. км		млрд. долл. еквівалент на 1990 р.	
РСФРР	82,9	-	12,3	-	125,0	
Німеччина	67,0	10,7	0,5	3,0	244,3	6,4
Австро-Угорщина	50,6	-	0,6	-	100,5	
Великобританія	46,0	380,2	0,3	13,5	226,4	257,0
Франція	39,8	48,3	0,5	10,7	138,7	31,5
Італія	35,6	2,0	0,3	0,0	91,3	1,3
Україна	32,6	-	0,8	-	26,0	
Польща	13,3	-	0,1	-	26,5	
Білорусь	9,5	-	0,2	-	7,9	
Румунія	7,7	-	0,1	-	11,7	
Болгарія	4,8	-	0,1	-	7,4	
ОВД	3,9	-	0,1	-	3,1	
Фінляндія	3,2	-	0,4	-	6,6	
Кубань	3,0	-	0,1	-	3,2	

До складу України включено показники Волинської, Катеринославської, Київ-

ської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської, Чернігівської губерній, які складали основну територію Української держави. До території Білорусії – Вітебська, Гродненська, Мінська, Могилевська губернії; до території Польщі – губернії Царства Польського із Седлецькою (Холмською) включно. До складу РСФРР включені губернії Європейської Росії, Уралу, Сибіру та Далекого Сходу, виключені губернії так званого Туркестану (Казахстан і Середня Азія).

Окремо виділені території Області Війська Донського (ОВД), Кубанська область та територія Північного Кавказу. За умов самовизначення ОВД та Кубані, території Північного Кавказу втрачали геополітичну єдність із Центральною Росією і могли розглядатися як окрема територія, самовизначення, або контроль над якими мав значення для основних регіональних геополітичних сил.

До територій Північного Кавказу включені Дагестанська, Терська області та Ставропольська і Черноморська губернії. Ставропольска губернія і Терська область зосереджували більшу частину населення цієї території (2,59 із 3,47 млн. чоловік за станом на 1913 рік), Чорноморська губернія утворювала приблизно половину оціночного значення обсягу ВРП регіону (5,69 із 12,98 млрд. міжнар. дол. у 1913 році). Ці території стали основною базою Білого руху на Півдні Росії.

Слід відзначити, що для умов початку XX ст. чисельність населення мала відносно більше значення, ніж на сьогодні, обсяг ВВП (ВРП) – відносно меншу.

Геополітична і геостратегічна конфігурація РСФРР потребує додаткових зауважень. Зазначені загальні показники мали сенс за умови збереження дієвої єдності її територій. Великий розмір цього державного утворення і його строкатість щодо етнічного складу, господарського розвитку, наявності автономних козацьких утворень на периферії тощо робили завдання утримання контролю центру над територіями в умовах соціальної і політичної нестабільності непростим завданням.

Дійсно, «окраїни» Росії ставали базою розвитку опозиційних рухів, у 1918 році центральна влада швидко втрачала контроль над ними, що особливо стосувалося казацьких областей. Протягом 1918 року «заколот» Чехословацького корпусу (із 27 травня 1918 року) у Поволжі територіально розірвав РСФРР. Чехословацькі підрозділи зайняли ключові центри, які пов'язували європейську та Азіатську частини Росії, блокувавши Транссибірську магістраль та перерізавши ефективні комунікації Центру із Уралом та Сибіром. Це дало можливість сформувати східний центр Білого руху, тоді як повстання у містах Північного та Західного Поволжя – Рибінське повстання (8 липня 1918 року), Ярославське повстання (6-21 липня 1918 року) були придушені. Тим не менше, центральні губернії Європейської Росії, які, у цілому, впевнено контролювалися більшовиками, складали 83,8% населення та формували 65,8% ВВП РСФРР у кордонах названих вище губерній [4,с.154].

У свою чергу, контрольовані більшовиками Москва і Петрограду (Санкт-Петербург) займали домінуючу позицію у складі Європейської Росії. Саме така геостратегічна конфігурація обумовлювала стійкість центральної влади у РСФСР у її боротьбі із внутрішньою опозицією.

Тим не менше, політичне становище більшовицького уряду у 1918 році було украй нестійким, і його здатність чинити дієвий опір зовнішнім силам впливу була обмеженою.

З іншого боку, РСФРР у 1918 році мала специфічну геоекономічну структуру. Економічне домінування Москви, і, особливо, Петрограду, вже у час активної фази участі Російської імперії у Першій світовій війни створило критичні проблеми, пов'язані із недостатнім розвитком внутрішніх комунікацій. Необхідність водночас здійснювати великі обсяги військових перевезень, перевезень сировини і ма-

теріалів із місць видобутку (Донецький басейн, Урал) до розміщених у Москві і Петрограді центрів обробної промисловості та ВПК, перевезень продовольства із Півдня до Центрального і Північно-Західного районів створювали критичне навантаження на залізниці.

Це було чинником інфляції у воєнні роки, а у лютому 1917 року – безпосередньою причиною виникнення дефіциту продовольства у Петрограді, який призвів до розгортання революційних подій. У 1918 році і наступних роках напруження перевезень зменшувалося через деградацію економіки РСФРР, але водночас через ту ж обставину зменшувалися і можливості залізничного транспорту.

Геоекономічний дисбаланс між територіями Центру і Півночі колишньої імперії, які утворювали територіальне ядро РСФРР, та територіями Півдня, на яких формувалася незалежна Українська держава та самоврядні козацькі війська, був основною проблемою російської геополітики, яку вирішував більшовицький уряд.

Одже, за своїм потенціалом Українська Держава 1918 року обіймала проміжне становище, значно перевищуючи потенціал незалежних країн регіону, зокрема, суттєво – потенціали своїх сусідів, окрім РСФРР, та значно поступалася за показниками економічного розвитку своїм прямим аналогам із числа великих держав – наприклад, Італії.

Список використаних джерел

1.Чернин О. В дни мировой войны: мемуары министра иностранных дел Австро-Венгрии: [перевод] / О. Чернин – Санкт-Петербург Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2005. – 517 с. 2.Markevich A. Economic Development of the Late Russian Empire in a Regional Perspective / A. Markevich // – 2014. – (December 25, 2014). – 38 p. – [Електроний ресурс] - Режим доступу: https://ssrn.com/abstract=2555273. 3.Михайлов И. Малоизвестные страницы деятельности правительства гетмана П.П. Скоропадского / И. Михайлов // Гражданская война в России: события, мнения, оценки. – 2002. – 456 с. 4.Головин Н.Н. Российская контрреволюция в 1917-1918 гг. / Г. Н. Н. –Париж, 1937. – 168 с.

О. І. Кожухар

КАЗАХСТАН І ТУРКМЕНІСТАН У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧ. XXI СТ.)

Після краху СРСР і відновлення незалежності всіх республік Україна і всі країни Центральної Азії встановили відносини на принципах взаємної поваги, невтручання у внутрішні справи, відмови від будь-яких спроб зовнішньополітичного тиску один на одного. Україна визнала як незалежні держави всі країни пострадянської Центральної Азії. Українську незалежність 20 грудня 1991р. визнали Киргизстан і Туркменістан, 23 грудня – Казахстан. 4 січня 1992 р Республіка Узбекистан визнала відновлення незалежності України.

Одночасно з парадом суверенітетів почався процес розриву відносин між колишніми радянськими республіками. Спроби зберегти політичні, економічні, культурні відносини за допомогою СНД не привели до бажаних наслідків. Україна і країни Центральної Азії започаткували двосторонній діалог на принципах взаємної поваги, невтручання у внутрішні справи, відмови від будь-яких спроб зовнішньополітичного тиску один на одного. З середини 90-х рр. XX ст. Україна і держави Центральної Азії підписали Договори «Про дружбу і співробітництво», які стали підґрунтям для взаємовигідного політичного та економічного співробітництва. Як позаблокова держава, Україна проводить відкриту зовнішню політику і намагається розвивати взаємовигідну співпрацю з усіма партнерами.

Процес формування зовнішньої політики України в Центральній Азії пов'яза-

ний з її національними інтересами і, в першу чергу, з енергоресурсами. Це змушує нашу державу шукати джерела енергоресурсів в інших країнах і, насамперед, в Центральній Азії. Крім того, це було продиктовано і можливістю знизити енергетичну залежність від Росії та диверсикувати імпорт газу. Україна зацікавлена в стабільних зовнішніх ринках збуту своєї експортно-орієнтованої і конкурентоздатної продукції металургії, машинобудування, хімічної промисловості тощо.

З часу встановлених дипломатичних відносин між Україною і центральноазійськими партнерами була створена широка нормативно-правова база. Процес її формування умовно можна поділити на два періоди. Перший – з моменту проголошення країнами незалежності і до кінця XX ст. У цей період були закладені основи двостороннього співробітництва. До них належать договори про дружбу і співробітництво між Україною і відповідними центральноазійськими країнами, декларації, угоди тощо. В них булі визначені принципи, за якими країни зобов'язувалися співпрацювати. Другий етап – з початку XXI ст. і до сьогодення. В цей період укладалися угоди здебільшого економічного характеру, реалізації культурних, освітніх, спортивних програм тощо. Інтенсивність політичних діалогів, двосторонніх контактів, обмінів делегаціями для різних країн була різною. Так, між Україною і Казахстаном з моменту набуття незалежністю підписано понад 90 документів про співробітництво, договір «Про економічне співробітництво» (1999 р.), спільні декларації, «Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Республікою Казахстан» (1994 р.), «Дорожні карти» (2005,2007,2010, 2013 рр.). У політичному діалозі також можна виділити кілька етапів, які вирізнялися активізацією чи, навпаки, спадом контактів між державами: 1 етап – 1991-1994 рр.- йшов процес становлення відносин в нових реаліях; 2 етап – 1994-2004 рр. – активізація; 3 етап – 2005-2009 рр. – поступовий спад активності контактів, що було наслідком охолодження відносин України і Росії; 4 етап – лютий 2010р. – січень 2014 рр. – поновлення активності і діалогу, що було пов'язане з проросійською політикою В.Януковича; 5 етап- лютий 2014 р.- до сьогодення [4; 8,с.27].

Україна була однією з перших держав, яка визнала незалежність Республіки Казахстан (16 грудня 1991 р.). Казахстан визнав незалежність України 23 грудня 1991 р. 23 липня між ними були встановлено дипломатичні відносини. За короткий час були підписані важливі документи, які сформували міцну нормативну-правову базу, встановилась традиція майже щорічних зустрічей на вищому рівні. У 1994-1997 рр. в рамках взаємних візитів президентів обох держав було підписано близько 30 двосторонніх угод [2]. У 2009 р. внаслідок охолодження відносин між Україною і Росією загальмувалось співробітництво України з Казахстаном. Під час президенства В. Януковича (2010 - 01.2014) який проводив проросійську політику, дещо активізувалися політичні контакти глав держав, урядів та парламентів. Але надмірні втручання Росії приводило до погіршення відносин між Україною і Казахстаном. Так, у лютому 2010 р. Казахстан припинив транспортування нафти територією України (південна гілка нафтопроводу «Дружба»). Разом з тим товарообіг між Україною і Казахстаном у 2012 р. становив 4,18 млрд. дол., а вже з 2013 р. у зв'язку з інтенсифікацією євроінтеграційних процесів торгівля впала на 1 млрд. дол. Загострення українсько-російських відносин та війна на Сході України привели до обмеження РФ транзиту своєю територією. Зовнішня торгівля України з Казахстаном товарами і послугами знизилось майже вдвічі (до 1,056 млрд. дол), а в 2016 р.- до 928 млн. дол. США, тобто більше 3 млрд. дол. за 4 роки. До російської агресії в основі українського експорту домінували продовольство та продукція хімічної промисловості, а в імпорті – нафтопродукти, цинк, сірка, добрива. В сучасних умовах Казахстан став постачальником сирої нафти, кам'яного вугілля, нафтопродуктів [3].

Після здобуття незалежності України розглядала українсько-казахські відносини як досить важливий напрямок своєї зовнішньої політики. Їх єднають спільні принципи в міжнародних відносинах, які спрямовані на зміцнення миру, стабільності і безпеки на євразійському просторі, становленню добросусідських відносин, довіри та взаємопорозуміння між усіма країнами. Але Казахстан не завжди адекватно сприймав євроатлантичне прагнення України, підтримуючи в цьому Росію. Керівництво Казахстану не змогло зайняти однозначну позицію щодо Революції Гідності в Україні, анексії Криму Росією, російської агресії на Сході України. Події у лютому 2014 р. Казахстан кваліфікував як «державний переворот». Під час голосування 24 березня 2014 р. Резолюції Генеральної асамблеї ООН, в який була висловлена підтримка суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності України, Казахстан утримався. Президент Казахстану Н.Назарбаєв референдум у Криму схарактеризував як «законне і вільне волевиявлення народу». Разом з тим він неодноразово закликав до мирного вирішення політичної кризи в Україні [6].

Під час візиту Президента Казахстану Н.Назарбаєва до Києва 22 грудня 2014 р. обговорювалися питання врегулювання ситуації на Сході України, актуальні проблеми міжнародних відносинах і важливі питання торгово-економічного співробітництва [1].

В ході офіційного візиту Президента України П. Порошенка до Республіки Казахстан 9-10 жовтня 2015р. були досягнуто домовленості по активізації співробітництва у політичній, економічній, науково-технічній, гуманітарній сферах на принципах дружби і взаємоповаги. Президенти підписали План дій «Україна – Казахстан на 2015-2017 рр.»(«Дорожня карта-5»), який передбачає основні напрямки співробітництва країн на перспективу [7].

Українсько-туркменські відносини базуються на цілому ряді договорів і угод та характеризуються досить інтенсивним політичним діалогом на всіх рівнях. Політичні контакти між двома країнами, в т.ч. на вищому рівні, були активними і результативними та безпосередньо впливали на взаємовигідний розвиток між двома країнами. З багатьох ключових проблем міжнародних відносин позиції України і Туркменістану співпадають, що сприяє розвитку взаємодії двох країн в рамках як міжнародних, так і регіональних організацій. В останні роки українсько-туркменські відносини характеризуються досить інтенсивним політичним діалогом на всіх рівнях. Так, з вересня 2011 р. по грудень 2016р. відбулися 3 офіційних візити Президента України до Туркменістану і 1 державний візит Президента Туркменістану до України [5]. 28-29 жовтня 2015р. відбувся офіційний візит президента України П. Порошенко до Туркменістану, в ході якого були підписані угоди про співробітництво в аграрному секторі, промисловості, а також про можливість українських компаній в реалізації великих інфраструктурних проектів, серед яких – будівництво метро в Ашхабаді. Підприємства з українським капіталом багато років беруть участь у будівництві об’єктів міської і транспортної інфраструктури. На жовтень 2015р. було реалізовано більше 80 інвестиційних проектів. Питання поставок енергоносіїв з Центральної Азії зачіпає інтереси Росії. Тому йдуть перемови про поставки туркменської нафти паромними переправами [9]. В 2013-2016рр. відбулися 15 державних і робочих візитів урядових делегацій України до Туркменістану і 6 візитів делегацій Туркменістану до України. Вони позитивно впливали на розвиток політичного, торгово-економічного та культурно-гуманітарного співробітництва [10]. Так, у 2014 р. зовнішньоторговий обіг України з Туркменістаном складав 691,5 млн. дол. США і збільшився у порівнянні з 2013 р на 14,5 млн дол. За 2015 р. зовнішньоторговий обіг був 440,04 млн дол. США, в т.ч. експорт – 365,01 млн. дол. США, імпорт – 75,03 млн дол., а позитивне

сальдо – 289,98 млн дол. США. За цей же період зовнішньоторговий обіг товарів України з Туркменістаном складав 143,64 млн дол. США. Експорт становив 109,4 млн дол. США, імпорт – 34,53 млн дол. США, позитивне сальдо – 74,58 млн дол. США. Головними статтями експорту до Туркменістану були продукція металургійної, хімічної, фармацевтичної промисловості, машинобудування, залізничні вагони, генератори і електромотори, а також меблі та продовольчі товари. Імпорт товарів з Туркменістану до України складався з бавовни, вовни, продукції текстильної та нафтопереробної промисловості [11].

Отже, українсько-туркменські відносини характеризуються досить інтенсивним політичним діалогом на всіх рівнях. Співпадіння або подібність позицій з ключових питань міжнародної політики, як з глобальної безпеки чи регіональних проблем, позитивно сприяло розвитку торгово-економічних та культурно-гуманітарних зав'язків.

Аналіз відносин України з Республікою Казахстан та республікою Туркменістан показує, що вони є прикладом плідкої взаємодії незалежних держав з врахуванням їх національних інтересів.

Список використаних джерел

1.Встреча с Президентом Украины Петром Порошенко. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – Режим доступу: http://www.akorda.kz/ru/events/international_community/toreing_vizits/page_218767. 2.Договорно – правовая база между Украиной и Казахстаном // Посольство Украины в Республике Казахстан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kazakhsyan.mta.gov.ua/ru/Ukraine-kz/legal-acts. 3.Зовнішньо-економічна діяльність // Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: http:// www.ukrstat.ua/. 4.Ковальчук М. Проблеми та перспективи українсько-казахстанських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://naub.oa.edu/ua/2015/. 5.Политические отношения между Украиной и Туркменистаном // Посольство Украины в Туркменистане [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Turkmenistan.mta.gov.ua/Ukraine-tm/diplomacy. 6.Против силовых вариантов в Украине выступил МИД Казахстана // Новости посольства. – 03 марта 2014г.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kazakhastan.mta.gov.ua/ru/press-centr/news/18789. 7.Спільна заява Президента України Петра Порошенка та Президента Республіки Казахстан Нурсултана Назарбаєва [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.president.gov.ua/news/spilna_zayava_prezidenta_ukraini_petra_poroshenka_taprezid_36109. 8.Токар П.В., Рубан С.Н. Основные направления сотрудничества между Украиной и Казахстаном на современном этапе развития (2010-2016 гг.) // Науковий вісник Ужгородського університету серія «Історія», 2016, вип.2 (35). – С.26-35. 9.Торгово-економічне співробітництво // Посольство Украины в Туркменистане [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Turkmenistan.mta.gov.ua/Ukraine_trade. 10.Торгово-економічне співробітництво// Посольство України в Республіці Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kazakhstan.mta.gov.ua/ua/ukraine-kz/trade. 11.Туркменістан //Український світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrsvit.org/Туркменістан/.

В. В. Гайдай

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ» (2014-2017 рр.)

Події на Майдані листопада 2013 – лютого 2014 рр. дали черговий імпульс євроінтеграційним процесам в Україні. 27 червня 2014 року було підписано Угоду про асоціацію України з Європейським союзом, яка набула чинності 1 вересня 2017 року. І хоча ця угода не означає автоматичний вступ до ЄС, в майбутньому, гіпотетично, цей крок може сприяти політичному зближенню Києва та Брюсселя.

Економічне, культурне та суспільне зближення ми можемо бачити вже сьогодні збільшенням торгівельної співпраці України та ЄС, наданням безвізового режи-

му для українських громадян, фінансовій допомозі Києву як від окремих європейських країн, так і від Євросоюзу загалом.

Предмет євроатлантичної інтеграції України вже став базою для низки досліджень. Звісно, ця тема не лишилася поза увагою ЗМІ, зокрема друкованих. Тому, пропонуємо розглянути, як євроінтеграційні процеси України висвітлені на шпальтах одного з провідних українських часописів – газети «Дзеркало тижня».

Особливу увагу в цій статті пропонуємо акцентувати на двох аспектах: 1) взаємодії України з вже чинними членами ЄС, перейняття досвіду їх інтеграції до цього об'єднання, впроваджених задля цього реформ, тощо; 2) висвітлення сучасних процесів європейської інтеграції інших країн, наприклад, Грузії та Молдови.

У першому аспекті мова загалом піде про українсько-польські стосунки. Польща обрано для дослідження цього аспекту невипадково. Відомо, що між Києвом та Варшавою всі роки незалежності існує доволі тісний багатовекторний діалог, й попри останні непорозуміння в політичній та історичній сфері, Польща продовжує лишатись стратегічним партнером України та головним орієнтиром на шляху європейської інтеграції.

На шпальтах газети «Дзеркало тижня» за 2014-2017 рр. можна знайти чимало статей, в яких порушується питання українсько-польської співпраці, досвіду євроінтеграційного курсу Варшави, пройденого нею в 1990-2004 рр.

Звернемо увагу на інтерв'ю Л.Бальцеровича – відомого польського економіста та автора т.зв. «шокової терапії» газеті «Дзеркало тижня». В ньому Л. Бальцерович дає рекомендації Україні, як уникнути помилок Польщі на шляху до ЄС та впровадженні необхідних задля цього реформ. Зокрема, він наголошує, що однієї людини – президента, чи прем'єр-міністра для реалізації реформ – недостатньо; потрібна група реформаторів. Окрім цього, важлива наявність політичного мандата, який би дав можливість впроваджувати напрацювання в життя. Бальцерович акцентує увагу на низці факторів, які б, на його думку, пришвидшили євроінтегрційний курс України. До них він, зокрема, відносить вільні ціни, демонополізацію всіх галузей економіки, створення реально функціонуючої правової держави [1, с.8; 2, с.4].

Інший польський громадсько-політичний діяч, екс-міністр закордонних справ Р.Сікорський зазначає, що після Помаранчевої революції 2004 року Україна мала реальний шанс розпочати стрімкий курс на вступ до ЄС, але, на думку політика, завадили цьому непорозуміння серед владної еліти України. Тому, Сікорський рекомендує українському політикуму на перший план винести інтереси України, а не приватне лоббі [2, с.4].

Можна зауважити, що слова Сікорського небезпідставні й підтверджені подіями в Польщі 1990 – початку 2000-х років, коли, незважаючи на зміну політичних еліт у 1995 році – з націонал-демократа Л. Валенси на лівого А. Кваснєвського (не рахуючи окремо виборів до Сейму), євроатлантичні прагнення Варшави в цілому були збережені, що в 2004 році дозволило Польщі увійти до ЄС, а ще раніше – у 1999 р. й до НАТО.

Також можна акцентувати увагу на тому, що саме від Польщі Україна перейняла естафету буферної зони між ЄС та Росією. Дивлячись на багаторічний досвід Польщі в ролі країни-транзитера, можна дійти висновку, що роль буферної країни не настільки негативна, як може здатися на перший погляд. Навпаки, дивлячись на досвід нашого західного сусіда, можна максимально вигідно використати цю роль, як посередника між Заходом та Росією у багатьох напрямках – транзитному, економічному, політичному, соціокультурному тощо. Хоча, в умовах україно-російського конфлікту й санкційної війни Заходу та України з одного боку, та Росії з іншого, повноцінно роль посередника Києву буде втілити доволі важко – за-

значають політичні оглядачі «Дзеркала тижня» [2, с. 4]. Проте, незважаючи на цей факт, Україна все ж може почерпнути для себе певну вигоду від свого геополітичного розташування. Це, передусім, роль транзитера енергоносіїв з Росії до Європи; роль транспортного коридору, причому, не лише зі Сходу на Захід, а й з Півдня – до Європи, враховуючи вигідне географічне розташування України.

Як зазначалося вище, другий аспект, на який ми звернули увагу в ході аналізу часопису «Дзеркало тижня», є досвід євроінтеграції тих країн, які почали свій шлях до об'єднаної Європи майже одночасно з Україною і на кроках яких Києву потрібно зосередити особливу увагу, адже їх помилки чи навпаки – успіхи допоможуть нам пришвидшити діалог з ЄС.

В аналітичних оглядах на сторінках «Дзеркала тижня» зазначається, що Молдова на шляху до євроінтеграції має схожі з Україною проблеми, наприклад, проблема конфронтації з Росією через її втручання у внутрішні справи обох держав, зокрема, в підтримці сепаратистів на Донбасі та невизнаної Придністровської молдавської республіки. Цей чинник, на думку політичних оглядачів часопису «Дзеркало тижня», дещо гальмує євроінтеграцію Києва та Кишинева, втім, є й більш серйозні перешкоди на шляху до об'єднаної Європи. Насамперед, це рівень корупції. В аналітичних матеріалах цього часопису зазначається, що Молдова досягла на порядок більшого успіху в боротьбі з корупцією, що дозволило їй швидше за Україну лібералізувати візовий режим з ЄС [3,с.6]. Окрім цього, до плюсів Молдови можна зарахувати поліпшення дорожньої інфраструктури, введення в експлуатацію сполученого газопроводу між Румунією та Молдовою, лібералізацію авіаринку.

Не можна не наголосити й на добросусідських відносинах Молдови з усіма країнами Східної та Південно-Східної Європи, чого, поки що, нажаль, немає в України, адже наразі Київ дещо погіршив стосунки з кількома своїми сусідами, наприклад, Румунією, Угорщиною та Польщею через свою гуманітарну політику. Натомість, вибудовування нормального всебічного діалогу з країнами-членами ЄС є запорукою успішної та динамічної інтеграції до європейської спільноти.

Отже, як можемо пересвідчитись, навіть з поверхневого аналізу газети «Дзеркало тижня», друковані ЗМІ приділяють на своїх сторінках достатню увагу європейській інтеграції України. Це свідчить про високий попит суспільства на таку інформацію та всебічну аналітику й висвітлення найрізноманітніших аспектів цієї проблеми.

Список використаних джерел

1.Жаліло Я. Євроасоціація і нові можливості для бізнесу. Дзеркало тижня, № 5(151), с. 8-9. 2.Капустін А. Польські інгредієнти формули успіху. Дзеркало тижня, № 12(205), с. 4. 3.Літра Л. Асоціація Молдови з ЄС: важко домогтися, легко втратити. Дзеркало тижня, № 20(166), с.6.

А. А. Головка

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ В УМОВАХ МОДЕРНИХ ВИКЛИКІВ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується наявністю військово-політичних, гуманітарних, економічних та інформаційних викликів. Нестабільність та варіативність зовнішнього середовища зумовлює об'єктивну необхідність пошуку ефективних методів реалізації національних інтересів в умовах дії модерних викликів та загроз [1, с. 55]. Багато в чому, це може бути реалізовано завдяки формуванню комплексної стратегії, яка передбачатиме як визначення основних завдань зовнішньої політики так і алгоритм їх досягнення. Доречною є цита-

та екс-міністра фінансів України та колишнього очільника СБУ В. Хорошковського «*ми повинні розглядати проблеми не як перешкоди, а як передумови для активізації дій на слабких ділянках*» [3,с.9].

Є необхідність систематизації перспективних напрямків дій України на міжнародній арені. На даний момент, умовно можна виділити три основні орієнтири (вектори) політики української держави:

1.) *Протидія російській агресії* – використання політичних, військових, гуманітарних та дипломатичних інструментів для боротьби із деструктивним впливом РФ, загрозами національній безпеці та територіальній цілісності України. В контексті даного орієнтиру доречно виділяти наступні елементи:

- акумуляція наявних в середині держави та залучення зовнішніх (з боку країн-союзників та міжнародних організацій / блоків) ресурсів для процесу деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей та АР Крим;
- співпраця із ООН та провідними правозахисними організаціями за напрямком захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях, зокрема кримських татар на території окупованого Кримського півострову, а також місцевого населення на підконтрольних незаконним квазімілітарним групам територіях Донецької та Луганської областей;
- протидія поширенню дезінформації та пропаганди, що направлені на погіршення іміджу України в очах міжнародної спільноти; як відповідь, поширення об'єктивної та неупередженої інформації про воєнно-політичну ситуацію на Сході України та Кримському півострові.

2.) *Політика інтеграції до складу ЄС та НАТО* – реалізація основних вимог в військовій, економічній, правовій та політико-управлінській сферах, а також досягнення основних критеріїв та стандартів для вступу до ЄС та НАТО. В контексті даного орієнтиру доречно виділяти наступні елементи:

- політичний курс України на членство в складі Північно-атлантичного альянсу шляхом системного реформування оборонної сфери, впровадження стандартів НАТО в збройних силах, реалізація інноваційних проектів у військово-технічній галузі, спільна координація дій у безпековій сфері;
- процес інтеграції України в спільний політичний та економічний простір ЄС за допомогою тісного співробітництва з країнами-членами ЄС та виконання Копенгагенських критеріїв.

3.) *Взаємодія із міжнародними організаціями та блоками для реалізації основних напрямків реформ та сталого економічного розвитку* – забезпечення сприятливих умов для ефективної взаємодії Києва з міжнародними організаціями в рамках міжнародного співробітництва, захисту та реалізації національних інтересів України. В контексті даного орієнтиру доречно виділяти наступні елементи:

- співпраця із міжнародними організаціями в секторі безпекової політики, збереження миру, боротьби з тероризмом, а також деескалації конфлікту на Сході України;
- співпраця із міжнародними фінансовими організаціями (перш за все МВФ та Всесвітній банк) з метою реалізації програм макрофінансової допомоги для України для покриття бюджетного дефіциту та дефіциту платіжного балансу, збільшення обсягів золотовалютних резервів НБУ як факторів економічного благополуччя України;
- співпраця із міжнародними організаціями в рамках стратегічних напрямків реалізації реформ в Україні.

Висновки. Вплив модерних викликів, що постали перед українськими державою та суспільством детермінує основні цілі зовнішньої політики та обумовлює

пошук нових інструментів та засобів їх реалізації. В сучасних умовах, ключові орієнтири України на міжнародні арені (євроатлантичний вектор інтеграції, протидія російській агресії, взаємодія із міжнародними організаціями) відповідають її основним інтересам в політичній, соціальній, економічній, безпековій сферах.

Список використаних джерел

1.Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / Олександр Степанович Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с. 2.Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації / Олександр Вонсович // Політичний менеджмент. – 2012. – № 1-2. – С. 177-185. 3.Грабовский Б. Стратегия и тактика «Украинского чуда» / Богдан Грабовський // Человек и закон. – березень 2003. – №3.– С. 9-11.

Г. В. Дугінець

МІЖНАРОДНІ ВИРОБНИЧІ МЕРЕЖІ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ СЕКТОРІ

В світовій економіці країни в залежності від їх спеціалізації займають різні позиції в міжнародних виробничих мережах (далі МВМ). Так на деяких ланках мережі здійснюється видобування сировини і таким чином деякі з країн-експортерів ресурсів можуть бути залучені в початкові цикли глобального виробництва. На інших ланках мережі економічні суб'єкти розвинутих країн можуть спеціалізуватися на розробці та збуті кінцевої продукції, а також надавати супутні послуги. Ці позиції в мережі можуть з часом змінюватися. Тобто ланка, на якій країна знаходиться в ланцюгу створення вартості МВМ, визначає ступінь переваг від залучення в мережу, формування якої в кожній галузі світового виробництва має певні особливості.

Наприклад в агропродовольчому секторі МВМ можна визначити як сукупність взаємозалежних компаній, що тісно співпрацюють з метою здійснення цілеспрямованого впливу на потік товарів і послуг по всьому ланцюгу доданої вартості сільськогосподарських та продовольчих товарів, і це забезпечує доведення цього потоку до споживачів з мінімально можливими витратами [3,с.133], або як діяльність, яка охоплює стадії від виробництва до розподілу, що забезпечує доведення продукції до кінцевих споживачів [2,с.49].

Але найповніше визначення агропродовольчих ланцюгів запропоновано ФАО (Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН): сукупність сільськогосподарських товаровиробників та організацій (або акторів), які послідовно, скоординовано забезпечують створення доданої вартості з виробництва конкретних видів сільськогосподарської продукції та її переробки з метою отримання харчових продуктів, які продаються кінцевому споживачеві і після споживання перероблюються у відходи із забезпеченням прибутковості на кожному етапі, та відповідним задоволенням потреб суспільства без перманентного виснаження природних ресурсів [5,с.19].

Формування МВМ в цій сфері світової економіки в цілому не відрізняється від класичної моделі (більш детально див. [1]). Тим часом, слід зазначити, що всі капіталомісткі елементи мережі реалізуються ТНК та їх філіями. Наприклад, в сфері виробництва і торгівлі свіжими овочами та фруктами МВМ складається з наступних ланок: насінництво (1), вирощування (2), обробка і упаковка врожаю (3), експорт (4), роздрібна торгівля (5). Елементи з з більш високою доданою вартістю найчастіше залишаються в розвинених країнах, а елемент «вирощування» віддається в країни, що розвиваються, які мають відповідні для цього умови.

Слід відзначити, що агропродовольчий сектор на протязі останніх 10 років поступово стає сектором з дуже інтенсивним потоком даних. Інформація надходить

від різних пристроїв, розташованих в полі, на фермі, від датчиків, агротехніки, метеорологічних станцій, дронів, супутників, зовнішніх систем, партнерських платформ, постачальників. Загальні дані від різних учасників виробничого ланцюга, зібрані в одному місці, дозволяють отримувати інформацію нової якості, знаходити закономірності, створювати додаткову вартість для всіх залучених учасників, застосовувати сучасні наукові методи обробки (англ. «data science») та на їх основі приймати правильні рішення, які мінімізують ризики, поліпшують бізнес виробників та клієнтський досвід. Якщо в 2010 році в світовій економіці налічувалося не більше 20 високотехнологічних компаній, що працюють в агропродовольчому секторі [7], а ринок венчурних інвестицій становив $ 400 тис., то вже з 2013 можна відстежити експоненціальне зростання венчурного капіталу. Так до 2016 року було проінвестовано понад 1300 нових технологічних стартапів, причому більше 500 високотехнологічних стартапів створюється щорічно [4]

Таким чином в результаті трансформації агропродовольчого сектору сформувався новий інвестиційний сегмент Агротех (AgTech), який об'єднує різні обладнання та технології, засновані на отриманні та обробці даних, як усередині сільськогосподарського виробничого циклу, так і за його межами, що застосовуються для підвищення врожайності, ефективності і рентабельності. Слід зазначити, що формування МВМ в умовах розвитку Агротех відбувалося по-перше, через злиття і поглинання. Так в 2013 році Monsanto (світовий лідер в Біотех та виробництві насіння) придбала аналітичну компанію в сфері BigData з Сан-Франциско - Climate Corporation, вартістю майже $ 1 млрд. Потім в 2014 році предметом угоди виявилася сама Monsanto, яку купив німецький фармацевтичний концерн Bayer за $ 66 млрд (угода виявилася другою за величиною в 2016 році в світі). Пізніше китайська China National Chemical Corp. купила швейцарську Syngenta за $ 43 млрд, (найбільша транскордонна інвестиція Китаю); і відбулося злиття двох найбільших хімічних компаній США - DowHemical і DuPont в розмірі $ 145 млрд [6].

По-друге, через створення корпоративних фондів Syngenta Ventures, Monsanto Growth Ventures, Pontifax Global Food and Agriculture Technology Fund, а також формування глобальних технологічних гігантів - Yamaha, Intel, Verizon тощо. Метою створення цих фондів є своєчасне відстеження появи нових проривних технологій, організація їх тестування, а також робота з перспективними стартапами.

Все це характеризує світовий агропродуктовий сектор, котрий за впровадженням технологій на початку XXI ст, знаходиться на ранній стадії розвитку, як один з найбільш швидко зростаючих сегментів «Інтернету речей» та інвестиційно-привабливим бізнесом для інвесторів. Причому стрімке впровадження технологій сприяє переплетенню ланок МВМ різних супутніх секторів. Відповідно до того, як технології «Інтернету речей» із зони досліджень і розробок будуть впровадженні в реальне виробництво, витрати на компоненти, пристрої, обладнання будуть знижуватися, що зробить підключення до інноваційних технології доступними для маленьких фермерських господарств в країнах, що розвиваються. Цим пояснюються високі темпи зростання використання інноваційних технологій та значні обсяги створення доданої вартості в виробничих мережах цього сектору світової економіки.

Світова практика свідчить, що одним з найбільш актуальних напрямків інноваційного розвитку в агропродовольчому секторі сьогодні є розробка генно модифікованої продукції і добрив, що відповідають вимогам до екологічної та продовольчої безпеки на міжнародному рівні. Відзначимо, що на погляд автора саме в цьому напрямі є потенціал розвитку українського агропродовольчого сектору. Але необхідно впровадження галузевої політики, яка буде включати заходи щодо відновлення наукової та кадрової бази, поліпшення ділового клімату, залучення інве-

стицій поряд з точковим регулюванням галузі, спрямованим на полегшення входу вітчизняних компаній в існуючі міжнародні виробничі мережі.

Список використаних джерел

1.Дугінець Г.В Вертикальні міжфірмові взаємодій в світовій економіці [Текст] / Г.В. Дугінець// Економічний простір: Збірник наукових праць. – 2017. – № 119. – С. 25-35. 2.Aramyan, C., Ondersteijn, O., Van Kooten, O., Lansik, A. (2006). Quantifying the Agri-Food Supply Chain, Wageningen UR Frontis Series, 15, 244. 3.Beske P. Land A. Seuring S. Sustainabl esupply chain management practices and dynamic capabilities in the food industry A criticatal analysis of the literature. International Journal of Production, 2014 152, 131-143. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2013.12.026. 4.Communication technologies for the Internet of things in agriculture (Agro IoT) and the role of telecom operators. Report 2017. J'son & Partners Consulting. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://json.tv/en/ict_telecom_analytics_view/communication-technologies-for-the-internet-of-things-in-agriculture-agro-iot-and-the-role-of-telecom-operators. 5.FAO (2014). Developing sustainable food value chains – Guiding principles. Rome. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fao.org/3/a-i3953e.pdf. 6.Global Value chain development report 2017. Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development. International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington. 7.The next phase for agriculture technology [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.forbes.com/sites/robleclerc/2016/07/05/the-next-phase-for-agriculture-technology/#264118816b88.

І. В. Леванчук

СПЕЦИФІКА ВИБУДОВУВАННЯ ГЕОСТРАТЕГІЇ США В XXI СТОЛІТТІ

Ураховуючи вагомість Сполучених Штатів для формування нового світового порядку наприкінці XX століття, зрозуміло, що дана країна, маючи чималий політичний, економічний та військовий потенціал, впливала на вироблення нових форм міжнародних взаємодій, застосовуючи принципово відмінні елементи своєї геостратегії.

У принципі, після проведення достатньо вдалих операцій на Балканах у 1990-х роках, США почали розширювати ареал своєї зовнішньополітичної діяльності, враховуючи специфіку територій та економічних особливостей країн, з якими вони розпочинали співпрацю. Відтак, розпочавши операції в Афганістані й Іраку, офіційний Вашингтон застосовував «слабкі сторони» локальних та регіональних міжнародних систем, що формували контекст зовнішньополітичної діяльності країни в тій чи іншій частині світу.

У концептуальному сенсі США почали діяти не тільки фізичними методами, застосовуючи класичну руйнівну тактику війни, а й спиралися на соціально-політичні характеристики актора міжнародних відносин, здобуваючи прихильність місцевого населення. Така геостратегія почала спиратися на два базові стовпи: використання інструментів політики ідентичності задля зближення певної держави з Заходом та прикладне застосування концепції «м'якої сили» в поєднанні з передовими інформаційними технологіями [3, с.101-102].

У даному сенсі геостратегічні завдання держави-лідера чіткіше розкривалися через пріоритети ведення зовнішньої політики США на міжнародній арені, адже геостратегія за своєю суттю завжди становила невід'ємну частину доктрини їх національної безпеки.

Зокрема, США взяли на себе зобов'язання щодо: 1) активного відстоювання принципів демократії та справедливості в усьому світі та наданні допомоги в просуванні даних принципів у визначених державах; 2) інвестиційної та фінансової допомоги державам, котрі відчувають фінансові труднощі та намагаються підвищити рівень життя власного населення; 3) допомоги в розвитку світової торгівлі та вільного ринку товарів, а також допомоги в становленні світової економіки;

4) співробітництва з іншими акторами міжнародних відносин щодо вирішення глобальних проблем та врегулювання конфліктів шляхом участі в міжнародних організаціях (боротьба з тероризмом, урегулювання регіональних конфліктів, боротьба з глобальним потеплінням, а також протистояння розповсюдженню ядерної зброї та зброї масового знищення).

Беручи до уваги важливість вирішення даних питань під час реалізації геостратегії США, можна твердити, що в сучасному світі офіційний Вашингтон артикулює та агрегує геополітичні інтереси в рамках мультишарової геостратегії, що спирається на реалізацію відповідного зовнішньополітичного курсу [1,с.21]. Відтак, США використовують свого роду «багатофакторний підхід» до реалізації своєї геостратегії, що передбачає необхідність урахування трьох структурних елементів: вимог до політичної системи (геоекономічні та військово-політичні чинники); розробки геостратегічної доктрини (концептуально-теоретичні та цивілізаційні фактори); агрегації інтересів (соціально-політичні та інституційні чинники) [2, с.48].

Перераховані структурні елементи геостратегії США, перш за все, сприяють утіленню їх національних інтересів. Тому, впроваджуючи нові методи до своєї зовнішньої політики в XXI столітті, офіційний Вашингтон, тим не менш, спирається на пріоритет власних національних інтересів, співпрацюючи з тими державами, котрі підтримують його цінності.

Для формулювання геостратегії США в аспекті перспективної реалізації їх геополітичних інтересів, сьогодні впроваджуються дві складові: виявляються динамічні з геостратегічної точки зору держави, здатні викликати зрушення в міжнародному розподілі сил та вплинути на політику США, та упереджується можлива турбулентність у регіонах, що може призвести до потенційних зрушень у глобальному вимірі.

Список використаних джерел

1.Lind M. The American Way of Strategy: U.S. Foreign Policy and the American Way of Life / M. Lind. – New York: Oxford University Press US, 2006. – 294 p. 2.Rich A. War of Ideas / A. Rich // Stanford Social Innovation Review. – 2005. – № 3. – P. 18-25. 3.Walton C. D. Geopolitics and the Great Powers in the 21st Century: Multipolarity and the Revolution in Strategic Perspective / C. D. Walton. – London: Routledge, 2007. – 152 p.

Г. О. Замікула

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

Україно-турецьке партнерство активно розвивається в різних галузях міждержавних відносин. В економічній сфері продовжуються переговори щодо створення зони вільної торгівлі. З літа 2017 року українці отримали можливість їздити до Туреччини за внутрішніми паспортами. Втім, в умовах російської агресії надзвичайно важливого значення набуває проблематика співробітництва Києва та Анкари у сфері безпеки. Беручи до уваги географічне розташування Туреччини, її геополітичні амбіції та потенціал, цю державу слід розглядати як одного з ключових регіональних гравців. Відтак, підтримка з боку Турецької Республіки стає для Києва важливим елементом у забезпеченні захисту власних національних інтересів.

Серед позитивних факторів, які теоретично могли б сприяти поглибленню безпекового партнерства України та Туреччини, можна назвати: 1) приналежність Туреччини до євроатлантичної системи колективної безпеки. В умовах реалізації Києвом зовнішньополітичного курсу на здобуття членства в Альянсі це створює окрему площадку для розвитку міждержавних відносин; 2) наявність глибоких протиріч між Анкарою та Москвою щодо сирійського та – певною мірою – курд-

ського питань, що природно може служити джерелом для загострення турецько-російських відносин; 3) пряма зацікавленість Туреччини у проблемі Криму, зокрема з питання забезпечення прав кримських татар – тюркського народу, який розглядається турецькою владою в контексті доктрини пантюркізму як братній; 4) наявність об'єктивного потенціалу для налагодження взаємовигідної співпраці у сфері оборонно-промислового комплексу.

У той же час низка факторів знижують потенціал Туреччини в якості стратегічного партнера України у протистоянні російській агресії: 1) пріоритет близькосхідного вектору в зовнішній політиці Туреччини, яка реалізується відповідно до положень концепції неоосманізму. Чорноморський регіон, в рамках якого постає українське питання, залишається для Анкари другорядним напрямком; 2) енергетична залежність від Російської Федерації, яка – попри всі протиріччя між Москвою та Анкарою в політичній площині – змушує турецьку владу шукати компромісу з Кремлем; 3) глибока криза у відносинах Турецької Республіки та євроатлантичних партнерів, яка вже де факто зупинила процес європейської інтеграції держави та ставить під загрозу її статус в якості надійного союзника Альянсу; 4) послідовна позиція Туреччини щодо вирішення проблем Чорноморського регіону виключно в колі прибережних держав, без залучення зовнішніх гравців. Це суперечить зацікавленості України в поглибленні ролі США та західноєвропейських партнерів у протидії російській агресивні політиці в регіоні.

Позиція Анкари щодо російської агресії проти нашої держави відзначається виваженістю. Як і більшість держав світу, Турецька Республіка не визнала анексію Криму. Втім, вона не приєдналась до антиросійських санкцій, що були введені західними партнерами. Офіційно турецька влада виступає за врегулювання конфлікту, заявляючи про необхідність підтримувати з Росією конструктивний діалог (чому може завадити європейська санкційна політика) [4].

З питання окупації Криму Анкара здебільшого фокусує увагу на захисті прав кримськотатарського населення півострова. Кримські татари традиційно виступають агентами впливу України та в переважній більшості не підтримали анексію. Через це вони стають жертвами утисків та переслідувань з боку окупаційної російської влади. В цій сфері посередницькі зусилля турецької влади мали певні позитивні результати. Наприклад, Туреччина зіграла провідну роль у звільненні кримськотатарських лідерів А. Чійгоза та І. Умерова з російського ув'язнення [1].

Активно розвивається двостороннє міждержавне партнерство у сфері оборонно-промислового комплексу. Серед перспективних проектів – домовленість із турецькою компанією Aselsan про постачання збройним силам України систем зв'язку [2]; меморандум щодо оснащення українських літаків виробництва «Антонов» турецьким радіоелектронним обладнанням; переговори щодо поставок українських двигунів для турецького танку Altay [3]; угода про співпрацю з турецьким виробником вибухових речовин та боєприпасів MKEK, яка має допомогти подолати дефіцит забезпечення ЗСУ; домовленості в сфері розробки різних моделей безпілотних літальних апаратів.

Загалом, попри високий рівень україно-турецької кооперації в різних галузях, Турецька Республіка не може вважатися антиросійським союзником для України. Втім, певні сфери безпекової політики нашої держави зазнають позитивного впливу від поглиблення відносин з Анкарою.

Список використаних джерел

1.Report: Turkey Swapped Two Alleged Russian Spies For Crimean Tartar Leaders [Електронний ресурс] / Radio Free Europe/Radio Liberty – Режим доступу до ресурсу: https://www.rferl.org/a/report-turkey-swapped-two-alleged-russian-spies-for-crimean-tatar-

leaders/28886977.html. 2.Turkey looks to expand defense ties with Ukraine [Електронний ресурс] / Anadolu Agency – Режим доступу до ресурсу: https://aa.com.tr/en/economy/turkey-looks-to-expand-defense-ties-with-ukraine/932768. 3.Turkey-Ukraine defense industry ties are booming [Електронний ресурс] / Pakistan Defence – Режим доступу до ресурсу: https://defence.pk/pdf/threads/turkish-ukrainian-defence-cooperation-news-discussion.496044/. 4.Туреччина не схвалює введені через анексію Криму санкції ЄС проти Росії [Електронний ресурс] / УНІАН – Режим доступу до ресурсу: https://www.unian.ua/politics/2077331-turechchina-ne-shvalyue-vvedeni-cherez-aneksiyu-krimu-sanktsiji-es-proti-rosiji.html.

Р. С. Косенко

ОБРАЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У НІМЕЦЬКОМУ ПОЛІТИКУМІ

Україна сподівається на активну підтримку з боку своїх закордонних партнерів. Зрозуміло, що ця підтримка залежить перш за все від того, який образ нашої держави вимальовується в очах іноземців.

Отже, актуальним є дослідження сучасного образу, сприйняття України в різних державах, різними політичними партіями, бізнесовими, громадськими та культурними колами.

Моє нинішнє дослідження присвячене образу України у Німеччині. Воно є продовженням моєї серії досліджень образу України на Заході (попереднє присвячене Франції). Як відомо, Федеративна Республіка Німеччина – провідна країна Європейського Союзу, одна з найважливіших у НАТО (тобто організаціях, членами яких прагне стати і Україна). ФРН залучена до Норманського формату, вона (разом із Францією) активно виступає своєрідним посередником між Україною та Росією щодо ситуації у Донбасі, спричиненої російською агресією.

Тому актуально з'ясувати, як сприймають нашу державу у Німеччині. Об'єкт мого дослідження – сприйняття України у ФРН. Предмет дослідження – образ російсько-українського конфлікту серед німецьких політичних сил.

Як і Франція, Німеччина сприймається українцями як неоднозначна країна в плані підтримки України у боротьбі з російською агресією. Та все ж, незважаючи на доволі високу економічну та енергетичну залежність ФРН від Росії, ця держава значно змінила своє ставлення до України за роки війни, все більше визнаючи безпосередню деструктивну роль РФ.

На думку авторів «Ігр відображень» - Т.Водотики та Є.Магди – у ФРН навіть з'явився спеціальний термін – Russlandversteher («ті, що розуміють Росію») [1,с.219]. Не в останню чергу – через відсутність глибоких знань про регіон, яка призвела до ототожнення з Росією усього пострадянського простору.

Які ж погляди на нашу державу мають лідери найвпливовіших політичних сил Німеччини?

Ангела Меркель – федеральний канцлер ФРН та фактичний лідер правоцентристського блоку ХДС/ХСС вважає, що відповідальність за ескалацію конфлікту несе РФ. Саме тому вона виключила можливість скасування санкцій проти Росії до досягнення якогось прогресу у вирішенні українського питання: «Буде правильним почекати, доки ми не побачимо якихось кроків перед обговоренням питання санкцій» [4].

Донедавна лідер СДПН та колишній Голова Європарламенту Мартін Шульц займає аналогічну позицію: «Росія грубо порушила міжнародне право в Україні та анексувавши Крим« [3].

Різні представники правої партії (яку часто називають ультраправа, правопопулістська) Альтернатива для Німеччини (АдН) – третьої за розміром у Бундестазі

після ХДС/ХСС та СДПН – неодноразово у своїх публічних виступах ігнорували позицію України, всіляко виправдовували Росію. У ЗМІ була інформація, що ця партія отримує фінансову підтримку з РФ.

Лідер четвертої найбільшої у німецькому парламенті партії – Вільної Демократичної Партії Німеччини (ВДПН) Крістіан Лінднер переконаний, що анексію Росією Криму не потрібно визнавати офіційно, проте варто розглядати її як «довгострокове тимчасове рішення» [2] – за аналогією з юридичним невизнанням Заходом приєднання країн Балтії до СРСР.

Отже, можемо зробити певні **висновки**. 1.Лідери двох найбільших партій ФРН, які створили «велику коаліцію» та сформували уряд, в цілому висловлюють підтримку та розуміння Україні. На мою думку, це пов'язано і з тим, що ці політики відчувають найбільшу відповідальність, не лише перед власними виборцями, а й перед іншими державами, оскільки їхні партії - у виконавчій владі однієї з провідних держав світу, яка не може ігнорувати міжнародне право. 2. Ліберали з ВДПН займають обережну компромісну позицію – вони дбають перш за все про інтереси Німеччини, серед яких, природно, є і співпраця з Росією. 3.Позиція АдН загалом здивування не викликає – вона традиційна для європейських крайніх партій (Національний Фронт у Франції та інші). 4.Незважаючи на загальну прогнозованість сприйняття російсько-українського конфлікту німецькими політиками, все ж варто відстежувати це питання. Лише у такому випадку Україна матиме змогу переконувати іноземних партнерів більш активно нам допомагати, не просто розуміти, а і захищати наші інтереси.

Список використаних джерел

1.Водотика Т., Магда Є. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ / Гол. ред. О. С. Кандиба. – Х.: Віват, 2016. 2.www.dw.com/ru/кристиан-линднер-подтвердил-свою-позицию-по-крыму/a-40675172. 3.www.dw.com/uk/мартін-шульц-росія-грубо-порушила-міжнародне-право-в-україні/a-40334222. 4.www.dw.com/uk/меркель-сподівається-на-вирішення-української-кризи-після-виборів-в-рф/a-42937065.

А. Б. Міщенко

НОВИЙ СВІТОВИЙ ПОРЯДОК ВІД РОСІЇ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ

Початок багатосторонньої гібридної війни Росії проти найближчих країн-сусідів, країн Європи та Америки, підтверджує необхідність аналізу ефективності невійськових кроків Москви щодо ключових міжнародних акторів.

Варто звернути увагу, що системності в дослідженнях щодо втручання та домінування Росії в різноманітних сферах життя інших країн, додали все ж події, пов'язанні з Революцією Гідності в Україні. Навіть події в Грузії 2008 року, які призвели до незаконного від'єднання Південної Осетії та Абхазії, не стали каталізатором глобальної зміни позиціонування Росії.

Тому стає вкрай актуальним виявити основні фактори, які змінили глобальну громадську думку щодо Російської Федерації.

Не будемо заперечувати, що Росія є найбільшою країною світу з надзвичайно високим потенціалом до розвитку. Вона посідає перші місця по запасам більшості природних ресурсів та ще неосвоєних надр. Важливими галузями домінування Росії є наступні: сільське господарство, видобуток нафти й газу, воєнно-промисловий комплекс.

Однак, сучасний глобалізований світ руйнує дві ключові стратегії, які спростовують міф про можливість відновлення держави-імперії у XXI столітті, – це інформаційні технології, які руйнують кордони й роблять світ взаємозалежним, та ресур-

сна орієнтація економки Росії, що знищує здатність міжнародної конкуренції.

Усі галузі домінування цієї найбільшої країни Євразії можуть легко бути зруйновані зовнішніми ринками та конкретними політико-економічними рішеннями ключових країн-геостратегічних гравців. Доказом є домовленості й гарантії щодо зниження цін на нафту, солідарна позиція світу щодо запровадження різносторонніх санкцій проти РФ, обмеження її доступу до зовнішніх запозичень, а найголовнішим й найбільш болісним стало оголошення індивідуальних санкцій під назвою «Кремлівська доповідь», що унеможливлює в'їзд до США (варто читати «більшості цивілізованих країн світу») високопосадовців та наближених до В. Путіна великих бізнесменів та олігархів, посилюючи таким чином уже існуючі заборони по «Списку Магнітського».

Слідом за США, свій крок зробила і Великобританія, яка прийняла Закон «Про кримінальні фінанси», яким передбачає конфіскацію майна та активів тих іноземців, які не зможуть довести джерела походження грошей на формування капіталу або придбання нерухомості.

Крім того, загравання Росії з ключовими політичними режимами-диктаторами, підтримуючи їх у війні проти власного народу й проти коаліційних сил (Сирія), фінансуванням й ресурсним постачанням (Венесуела та Північна Корея), підтримка ядерних програм (Іран) тощо, доводить прагнення РФ відновити власну могутність та запропонувати новий порядок денний для геополітичних гравців.

Описаний потенціал та можливість продовження різнонаправлених дій російського керівництва гібридного характеру доводить

Відповідно, йдуть два протилежні процеси: з одного боку світ об'єднується в протистоянні поширення впливу Росії, яка проводить досить дизінформаційну та дискредитаційну політику, що руйнує постбіполярний світовий порядок та авторитетність міжнародного права, запроваджуючи різноманітні невійськові заходи, з іншого боку – Росія витрачає максимально можливі й уже майже вичерпні можливості формування власної могутності в загальній системі міжнародних відносин.

Загалом варто підкреслити, що йде боротьба цивілізаційного, ідеологічного та культурологічного спрямування. Цінності та встановлені й прийняті універсальні принципи міждержавного та міжнародного співіснування потребують системного захисту, адже ще досконало не відіграли свою основну роль – стати загальновизнаними, незалежно від політичного режиму, еліти та кон'юнктури у країнах.

Тому перед Україною стоять нові геополітичні та цивілізаційні виклики, які мають усвідомити й еліта, й суспільство та обрати той гуманітарний контекст, що буде задіяний як мобілізаційний поштовх до інтеграції. Інноваційний погляд на стратегічне значення України дозволить випрацювати та запропонувати міжнародній спільноті та нашим партнерам асиметричний погляд на новий світовий порядок денний, ніж той, що нав'язує авторитарна та слабка ідеологічно Росія.

Допоки закритість, схоластичність, єдність світської та церковної влад, безальтернативність виборів, державні засоби масової інформації не доведуть власну ефективність щодо покращення життя й добробуту пересічних громадян та формування реального середнього класу, світом буде крокувати Третя хвиля демократизації, яка поглине й Україну. Пізніше, можливо, й Російську Федерацію.

Новий світовий порядок, нова хвиля протистоянь, потреба в оновлені правил взаємодії держав на міжнародній арені – це не просто зміна контекстів й трендів, це виклики для громадян, еліт та їх країн. Відповідно, Україна не є проблемою для Заходу, а можливістю й каталізатором остаточного вирішення ряду проблем, які генерує РФ й її ключові партнери. Тому й стратегії треба будувати крізь нашу державу, як плацдарм до дій міжнародної спільноти.

Ю. О. Павлович

УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Україна міждержавні відносини будує на основі міждержавного права та використання напрацьованого світовою спільнотою досвіду. Зовнішньополітична стратегія визначена в Конституції України, Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» й грутнується на національних інтересах, пріоритетах щодо забезпечення за рахунок зовнішніх чинників розвитку матеріального та духовного потенціалу країни,створення умов для самоствердження, забезпечення гідного життя кожної людини [1].

Україну та Республіку Білорусь пов'язує велика кількість історичних, політичних, культурних та економічних чинників. Довгий час ці держави перебували у складі Радянського Союзу, що в кінцевому результаті приводить до висновків, Україна і Білорусь мають добрі передумови для двосторонніх відносин. Однак до сьогоднішнього дня не має спільних думок в політичній площині. Все це призводить до проблем, не тільки політичних, а й економічних [2].

Протягом періоду незалежності обох держав, між Україною і Республікою Білорусь сформувалася договірна база, яка містить комплекс взаємних інтересів і дає можливість вирішувати практичні питання. Важливим періодом у відносинах між Україною і Республікою Білорусь є період XX-XXI ст. В цей час обидві держави шукають порозуміння, долаючи непрості проблеми національного відродження і державного будівництва. На основі аналізу офіційних заяв представників Білорусь у контексті добросусідства. Водночас у багатьох питаннях солідарна із загальноєвропейською оцінкою політичної ситуації в Білорусі [3]. Як відомо, Республіка Білорусь тривалий час перебувала в ізоляції від європейський країн. З іншого боку до сьогоднішнього дня підтримує тісний економічний зв'язок з Російською Федерацією в рамках Євразійського економічного співтовариства, а також Договору про колективну безпеку. Разом з тим, успішна реалізація багатовекторності зовнішньополітичних відносин створює умови для руху Білорусі в європейському напрямі [4,с.139]. У цьому контексті мінятиметься не лише структура відносин з Європою, а й з Україною, яка зорієнтована на Європейський Союз, особливо це помітно останні два роки, великим поштовхом стала «Революція гідності» (листопад 2013 – лютий 2014).

Україна пропонувала виступити посередником у налагодженні відносин Білорусі з європейськими організаціями – ОБСЄ, РЄ та країна Західної Європи і США. Однак Білорусь відносилася до цього несхвально і взагалі не сприймала таку пропозицію. Важливо, що з обох сторін залишається розуміння того, що кожна країна має свій державний устрій, розстановку політичних сил і рівень демократизації суспільства тощо [5].

Для європейського політикуму українсько-білоруські відносини стали надзвичайно важливими, оскільки Республіка Білорусь щораз, то більше попадає в залежність від Російської Федерації, це, в свою чергу, порушує баланс сил в Європі. Україна, в даній ситуації, виступає бар'єром і «європейським дипломатом, основним завданням якої є налагодити відносини з Республікою Білорусь та нав'язати демократичні цінності, допомогти розв'язати діалог О.Лукашенка з Європейським союзом.

Список використаних джерел

1.Про основні напрямки зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України (2 липня 1993 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12. 2.Соскін О. Україно-білоруські відносини: сучасний стан і сценарії розвитку / О. І. Соскін // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://soskin.info/. 3.Соскін О. Чому ми не дружимо з Білоруссю? / О. І. Соскін //. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soskin.info/. 4.Черник П. Геополітичні вимір сучасних українсько-білоруський взаємин / П. П. Черник // Військово-науковий вісник. – Львів, 2008. – 179 с. 5.Максак Г. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу / Г. А. Максак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// library. fes. De / pdf – files / bueros / ukraine/07746.

Ю. О. Реброва

ПОЛЬСЬКИЙ ЗАКОН ПРО ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ЧИННИК СУЧАСНИХ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

Кожна країна в силу своєї національної свідомості прагне до достовірності в історії, відстоює свої інтереси та справедливість в цьому питанні на міжнародній арені. Безумовно, історичні факти неможливо перекреслити чи змінити, однак їх можна проаналізувати з точки зору різних суб'єктів що були причетними до них. Такого роду аналіз намагається зробити сусідня з нами Польща, забороняючи на державному рівні розглядати поляків в небажаному їй світлі.

1 березня 2018 року в силу вступив Польський закон про Інститут національної пам'яті, який, однак, має декілька спірних моментів які обурили як Україну (про яку безпосередньо в ньому йдеться) так і світову спільноту.

Одним з проблемних пунктів стала заборона про ствердження причетності поляків до Голокосту. Це викликало значне обурення в Ізраїлі, де заявили що ніхто не може змінити історію.

З боку України хотілося б виділити *частину, в якій йдеться про кримінальне переслідування за заперечення злочинів українських націоналістів*[1]. Їх внесла популістська партія Kukiz'15, яка називає український націоналізм бандеризмом (пропозиція була внесена вже давно, але через певні причини була розглянута тільки в січні 2017-го року). «Антибандерівський» закон фактично ставить крапку в історичних дебатах що до подій 1925 - 1950 років, *«вчинених українськими націоналістами із застосуванням насильства, терору або інших форм порушення прав людини щодо окремих осіб або груп людей*[2]*»*. Зокрема мова йде про Волинську трагедію, або ж Волинську «різню» як її називають у Польщі, та що до якої сусідня крана не раз робила різкі висловлювання. *«Міністерство закордонних справ гарантує, що прийняті зміни не обмежують свободу слова, повну свободу проведення наукових досліджень і публікацію їх результатів, свободу історичних дискусій або художню діяльність* [3]*»* - так реагує польська сторона на невдоволення світової спільноти та заяви про притискання свободи слова. Проте, де, на думку Польщі, закінчується «історична дискусія» та починається те, за що передбачено штраф (або ж покарання в три роки ув'язнення) - сказати важко.

Українська спільнота негативно поставилася до такого погляду на історичні події. «*Глибоко стурбований рішенням польського парламенту. Історична правда вимагає відвертої розмови і діалогу, а не заборон. Оцінки, які містяться у цьому рішенні, є абсолютно необ'єктивними і категорично неприйнятними* [4]*»* – досидь швидко відреагував президент України Петро Порошенко у Facebook.

Аналізуючи тепер Польсько-Українські відносини треба звернути увагу на декілька нюансів, які залишають слід на цілісній картині подій: по-перше це домовленість президентів наших країн про деполітизацію історичних відносин, підписану після того, коли у відповідь на руйнування українських поховань на території Польщі Україна заборонила ексгумацію польських поховань. По-друге, як вже було згадано вище, всі пропозиції які були ухвалені взимку цього року пропонувалися ще у 2016-му, проте навіть не потрапили на розгляд, так як були визнані занад-

то радикальними. Що змінилося за два роки?

Наразі існує постанова-відповідь польському закону, прийнята Верховною Радою України. Під час голосування проект постанови (№7553) про заяву ВРУ у зв'язку з ухваленням Сеймом і Сенатом Польщі «антибандерівського закону»[5] підтримали 242 обранці. Народний депутат України (позафракційний) Андрій Іллєнко заявив, що у той момент, коли Україна переживає московську навалу, в окремих польських політиків з'явилося бажання ятрити історичні рани і піднімати конфліктні історичні теми, роблячи це у вкрай недоречний і зверхній спосіб.

Таким чином, прийнятий закон про Інститут Національної пам'яті може в подальшому призвести до змін двосторонніх відносин Польщі та її найближчих партнерів, зокрема США, які теж закликали країну *«переглянути законодавство у зв'язку з його потенційним впливом на засади свободи слова та на нашу здатність бути ефективними партнерами* [6]*»*. Що до україно-польського партнерства – за будь-якого сценарію новий закон став фактором, який у найближчі роки впливатиме на відносини Києва та Варшави. Не вирішення спірних питань спільного історичного минулого та неспроможність досягти консенсусу у переговорах може стати фатальним чинником погіршення політичних та економічних відносин між державами.

Список використаних джерел

1.Закон про заборону «бандеризму» у Польщі [електронний ресурс] // Режим доступу: www.polradio.pl/5/38/Artykul/346141. 2.Деталі скандального польського закону [електронний ресурс] // Режим доступу: www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/2/7076986/. 3.ІНП Польщі: коментарі до закону про Інститут національної пам'яті [електронний ресурс] // Режим доступу: www.polradio.pl/5/38/Artykul/346526. 4.Facebook: Президент України Петро Порошенко про зміни до закону про ІНП [електронній ресурс] // Режим доступу: facebook.com/petroporoshenko/posts/11967469971263. 5.Проект Постанови про Звернення Верховної Ради України до Президента, Сейму та Сенату Республіки Польща [електронний ресурс] // Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63411. 6.Американські конгресмени закликали президента Польщі ветувати зміни до закону про ІНП [електронний ресурс] // Режим доступу: www.polradio.pl/5/38/Artykul/347065.

В. О. Гетьман

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЄС

Спільна політика безпеки та оборони – це спільна міжнародна політика країн-членів Європейського Союзу у сфері політики безпеки та оборони [6]. Її становлення – тривалий процес, який ми можемо спостерігати протягом всього періоду розвитку Європейської спільноти. Зокрема після закінчення Другої світової війни перед європейськими країнами постає питання збереження безпеки у своєму регіоні та запобігання наростанню конфліктів, що можуть призвести до військових зіткнень.

Отже, 22 січня 1948 року Ернест Бевін (міністр закордонних справ Великобританії), виступаючи в Палаті громад британського парламенту, запропонував в тій чи іншій формі союз Західних країн. Пропозиція була підтримана європейською громадою, і, підписавши в березні 1948 року Брюссельський договір, п'ять держав Західної Європи, а саме: Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Сполучене Королівство і Франція цим самим засвідчили своє рішуче прагнення створити ефективну і мобільну систему оборони і зміцнити та поглибити взаємні контакти таким чином, щоб бути спроможними протидіяти ідеологічній і політичній загрозі в разі її виникнення [8, с. 62].

У 50-х роках XX століття ця спільнота розширюється, згідно з Паризькими угодами 1955 року, в яких зокрема зазначалось приєднання ФРН та Італії до Брюссельського договору 1948 р. Це об'єднання отримує назву Західноєвропейський союз,

діяльність якого підпорядковувалось вже створеному на той час блоку НАТО. У безпековій діяльності ЗЄС орієнтувався на співпрацю саме країн – світових лідерів, отже на фоні НАТО, де великий вплив мають США, Західноєвропейський союз відходить на другий план як регіональна організація європейських країн.

Ситуація змінюється з закінченням «холодної війни», відносини між країнами-членами ЗЄС формують якісно новий рівень участі спільноти на світовій арені. 1991 року на засіданні Європейської Ради в Маастрихті було ухвалено низку рішень, зокрема щодо співробітництва у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. На зустрічі Ради міністрів Західноєвропейського Союзу були визначені так звані Петерсберзькі завдання у галузі безпеки та оборони [4]. Згодом, у 1997 році Амстердамським договором було закріплено нову назву, Спільна європейська політика безпеки та оборони, окрім того було створено посаду Верховного представника з зовнішньої та безпекової політики. Взагалі Маастрихтським, Амстердамським та,згодом, Ніццьким договором (2000р.) було створено Європейське Співтовариство, яке на сьогоднішній день нам відоме під назвою Європейський Союз переглянуті важливі питання співіснування та співпраці країн-членів європейської спільноти, було визначено три так звані опори на яких має базуватись ЄС:

1.Європейські співтовариства – що охоплює співпрацю у різних сферах діяльності держав, спільна сільськогосподарська політика, митний союз, економічний та монетарний союз, європейське громадянство, співпраця у сфері освіти, науки, охорона довкілля тощо.

2.Спільна зовнішня політика та політика безпеки – питання, що стосуються спільного підтримання миру, захист демократії та прав людини, питання роззброєння, фінансові аспекти оборони. Вона має на меті формування спільної оборонної політики, яка може, зрештою, привести до єдиної системи оборони.

3.Співпраця у сфері правосуддя та внутрішніх справ – співпраця на рівні керівних юридичних установ, також у боротьбі з расизмом, тероризмом, організованою злочинністю, наркотиками та торгівлею зброєю.

З розвитком Європейского Союзу та розширенням його діяльності у сфері безпеки, роль ЗЄС, навпаки, зменшувалась. Його функції поступово перебрали на себе структурні підрозділи ЄС, та 30 червня 2011 року взаємним рішення країн-членів ЗЄС припинив своє існування.

Додатковий імпульс Європейська політика безпеки та оборони отримала після прийняття 12 грудня 2003 р. Європейської стратегії безпеки, яка була розроблена Верховним представником Хав’єром Соланою [5]. Цей документ визначив нові глобальні виклики, що постали перед світовим співтовариством і відповідно головні загрози європейській безпеці. У цьому документі ЄС роз'яснює свою стратегію безпеки, яка націлена на досягнення безпечної мирної Європи, ідентифікує загрози, які стоять перед Союзом, визначає його стратегічні цілі та викладає політичний розвиток Європи. До загроз насамперед відносяться тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти та організована злочинність. ЄС визначає 3 стратегічні цілі для захисту безпеки та просування своїх цінностей:

1.Увага загрозам. Союз продовжує уважно стежити за джерелами ключових загроз, адже забезпечення безпеки і процвітання все більше і більше залежать від ефективної багатосторонньої системи забезпечення миру в усьому світі і загальної безпеки. У міжнародних відносинах Євросоюз чітко дотримується положень міжнародного права, зокрема положень статуту ООН.

2.Забезпечення безпеки навколо ЄС. Спираючись на стрімку глобалізацію, країни ЄС прийшли до висновку, що протистояти сучасним загрозам можна лише працюючи разом, так як віддалені загрози є динамічними, тому звідки б вони не

виходили, вони становлять загрозу європейським країнам або їх громадянам. До того ж, загрози вже є не суто військовими, а отже ліквідувати їх треба не військовими силами, як це було за часів «холодної війни».

3.Розвиток міжнародного правопорядку, заснованого на ефективному принципі багатосторонніх відносин [1].

«Європейська стратегія безпеки 2003 року» стала головним аргументом на користь формування власної політики безпеки і оборони ЄС. Вона змінила відносини між державами-членами та громадянами країн-членів ЄС. Ця концепція підтвердила, що держави-члени ЄС прагнуть до співпраці та мирного вирішення спорів через загальні установи ЄС.

Лісабонський договір 1 грудня 2009 р вніс певні зміни до Європейської політики безпеки та оборони, яка після цього отримала назву Спільної політики безпеки та оборони [3]. За цим договором також передбачалась участь ЄС у військових операціях (коли згідно з Петерсберзькими завданнями 1992 року вони не виходили за рамки гуманітарних та миротворчих місій). Окрім того було закріплено принцип колективної оборони, що мав на меті створення більш досконалої системи колективної безпеки країн Союзу та принцип солідарності у випадку терористичної атаки, що передбачає надання колективної допомоги, у разі необхідності, державі, що постраждала від терористичного акту або техногенної катастрофи [5].

У межах спільної зовнішньої та безпекової політики Європейським Союзом реалізується спільна безпекова та оборонна політика (СБОП), основним завданням якої є виконання місій поза межами ЄС, зокрема операції з підтримання миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки. З 2003 року ЄС спільно з НАТО починає приймати участь у військових місіях, серед яких неможливо не згадати про такі операції як «Конкордія» у колишній Югославській республіці Македонія (2003 р.), «Алтея» - у Боснії та Герцоговині (2004 р.), операція в Косово (2008 р.).

Отже, можна дійти висновку, що у встановленні Спільної політики безпеки та оборони такою, яку ми бачимо її сьогодні, спільнота європейських держав пройшла через складний шлях, який передбачав аналіз подій 20 століття, що призводили до світових криз та військових конфліктів, пошук шляхів запобігання подібних випадків та встановлення безпеки не лише окремих країн, а й всієї європейської та світової спільноти. Це вимагало максимального усвідомлення необхідності співпрацювати разом, як єдиний організм, непорушний Союз незалежних держав, що співпрацюють у різних вимірах, та спільно долають кризові ситуації, знаходять шляхи вирішення складних проблем у епоху глобалізації та підтримують одна одну. Європейська Спільнота росла та еволюціонувала, вдосконалюючи власну діяльність, та вийшла на рівень втручання у кризові ситуації по всьому світі. Якщо тенденції подібного розвитку та вдосконалення продовжуватимуться і надалі, то цілком можливо, що ЄС стане однією з провідних сил вирішення не лише локальних негараздів, а й глобальних світових проблем.

Список використаних джерел

1.Berlin Plus agreement [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm. 2.Draft Annual Report from the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11083-2015-INIT/en/pdf. 3.European Union external action [Електронний ресурс] // European Union external action. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the European Union. 4.Petersberg Declaration. Western European Union. Council of Ministers. [Електронний ресурс] // Bohn, June 1992. – 7р. – Режим доступу до ресурсу: http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf. 5.Tonra B. Rethinking European Union foreign policy / B. Tonra, T. Christiansen. – Manchester : Manchester University Press, 2004. – 141 p. 6.Глосарій

термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.dovidka.com.ua/m.html. 7.Миронова М.А. «Спільна зовнішня політика та політика безпеки» ЄС: вплив на трансатлантичний комплекс відносин/ Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. - 2002.- Випуск 24.- С. 247-252. 8.Юрьева Т. Внешнеполитическое измерение ЕС: парадоксы и дилеммы / Т. Юрьева. // Космополис. – 2004. – №4.

Д. А. Моргун

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ УКРАЇНИ, РОСІЇ ТА ЗАХОДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТРИКУТНИКА С.КАРПМАНА

Політики досить часто мають відміну, приховану мету від декларованої і оскільки будь-якою країною керують люди, ми розглянемо взаємовідносини держав російсько-українського конфлікту і їх традиційного арбітру ЄС на прикладі драматичного трикутника С.Карпмана («Жертва-Рятівник-Переслідувач»). У контексті моделі трикутника С.Карпмана жертвою виступає Україна, рятівником – Західні країни (ЄС та США), а переслідувачем – Росія.

Україна грає не досить звичайну роль. На початку 2013 вона справді була дуже слабкою у військовому плані і не мала жодних сил до опору, на відміну від класичного варіанту жертви в драматичному трикутнику Карпмана, яка в змозі постояти за себе від початку ситуації. Незважаючи на гібридну війну з однією з найсильніших країн у світі, нашій державі вдалось частково реорганізувати військові сили: «Польські дослідники відзначають, що «війна на Донбасі сформувала Українську армію. Вона посилила свідомість і дала мотивацію солдатам, а також змусила керівництво Міністерства оборони та Уряду України адаптувати структуру армії – вперше з часів її створення – до реальних операційних потреб, а також нести витрати на припинення колапсів у сфері підготовки та обладнання, принаймні, до такої міри, що дозволило армії вести бойові дії з проросійськими сепаратистами. Незважаючи на всі існуючі проблеми, українські Збройні Сили у 2017 році значно збільшились військовослужбовцями, більшість з яких були під обстрілами і загартовані боєм» [1].

Хоча українська армія зросла як у кількості бійців так і озброєнні, влада не веде енергійних дій щодо визволення сходу країни, лише збирає військовий податок і отримує матеріальну допомогу від Заходу. Стагнація в зоні АТО надала змогу отримувати гроші на контрабанді і розкраданні військового бюджету. «З початку конфлікту на Донбасі у 2014 році витрати на оборону та безпеку в Україні зросли з 2,5% валового внутрішнього продукту до більш ніж 5% або 6 мільярдів доларів. Пропускаючи таку кількість грошей через руки українських чиновників та бізнесменів, що часто одне і те саме, влада стримує боротьбу з корупцією та зловживаннями службовим становищем, які вважаються найнебезпечнішим ворогом України. За словами колишнього державного секретаря США Рекса Тіллерсона, для України немає мети боротись за цілісність Донбасу ,адже так вона втратить душу корупції» [3].

Російська Федерація, а саме її очільник Володимир Путін, веде досить жорстку політику щодо України, що виявилася в анексії Криму і підтримці сепаратистів. «Якщо вірити Путіну, він організовує кампанію у Криму і - потенційно - в інших куточках України, щоб захистити етнічних росіян від праворадикальних елементів у новому уряді у Києві. Це може виглядати правдоподібно доти, доки не подивитися на те, як він ставиться до росіян вдома. Росія має серйозні соціальні проблеми – алкоголізм, наркоманію, поширення ВІЛ – але держава майже нічого не робить, щоб покращити ситуацію. Етнічними меншинами нехтують. Російських представників ЛГБТ заганяють у підпілля. Оточення Путіна багатіє, але 20% населення

живе за межею бідності» [4]. Отже стає зрозумілим, що Кремль мав іншу мету – захопити корисні копалини у прибережній зоні, тим самим знайти заміну сибірським покладам і не дати Україні стати конкурентом в постачанні газу до Європи.

В даному трикутнику Захід відіграє роль рятівника України, який нібито має лише альтруїстичні наміри і бажання, головним принципом для нього є мирне вирішення конфлікту. Справді, допомога від Заходу доволі помітна, понад 12 млрд. євро, з них 3,4 млрд євро - макрофінансової допомоги, що є найбільшою макрофінансової допомогою, яку виділяв комусь ЄС. Але ця допомога передбачує певні дії з боку України, наприклад: «зняття мораторію на експорт лісу-кругляка є однією з умов, які Євросоюз ставить для виділення нашій державі другого траншу макрофінансової допомоги. На цьому, зокрема, наголошувала посол Австрії в Україні Герміне Поппеллер, яка відвідала із робочим візитом Закарпатську область. Вона зазначила, що Євросоюз та Австрія зокрема вважають закон про мораторій на експорт лісо- та пиломатеріалів у необробленому вигляді таким, що не відповідає правилам ВТО та положенням Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС» [2].

Також потрібно розуміти, що ЄС має на меті сконцентрувати увагу свого населення на боротьбу з Росією, на інтеграції країн Східної Європи, натомість не звертаючи уваги на засилля біженців, зростання націоналістичних та ізоляційних настроїв серед європейських народів, реваншизму, провал мультикультуризму, сповільнення реформ.

Таким чином, проаналізувавши взаємовідносини України, Росії та Заходу через призму трикутника С.Карпмана, можна дійти висновку, що вони не мають на меті розв'язання конфлікту, а лише задоволення власних бажань і підтримання статус-кво.

Список використаних джерел

1. «Найкраща армія, яка коли-небудь була в Україні», - польські експерти оцінили зміни у ЗСУ, починаючи з 2014 року. – Режим доступу: https://reforms.censor.net.ua/news/3030953/nayikrascha_armiya_yaka_kolynebud_bula_v_ukrayini_polski_eksperty_otsinyly_zminy_u_zsu_pochynayuchy. 2. Порошенко за 600 млн євро пообіцяв Євросоюзу відновити експорт лісу-кругляка. – Режим доступу: http://zakarpattya.net.ua/News/163749-Poroshenko-za-600-mln-ievro-poobitsiav-IEvrosoiuzu-vidnovyty-eksport-lisu-kruhliaka. 3. Higgins A. In Ukraine, Corruption Is Now Undermining the Military. – Mode of access: https://www.nytimes.com/2018/02/19/world/europe/ukraine-corruption-military.html. 4. Nunn M., Foley M. Why does Putin want Crimea anyway?. - Mode of access: https://euobserver.com/opinion/123496.

Ю. О. Ніколенко

НАПРЯМИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ РЕСПУБЛІЦІ КУБА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Європейські спільноти, з яких виріс Євросоюз, фактично стали учасниками міжнародних відносин з часу своєї появи в 1950-х роках. [4] Співробітництво Європейського Союзу (ЄС) з країнами, що розвиваються, є одним з основних напрямків зовнішньої політики ЄС, що був присутній на протязі всієї історії існування Європейської Економічної Спільноти (воно почалося в 60-х рр. XX ст. та згадується ще в Римському договорі 1957 року) та на протязі всього існування безпосередньо Європейського Союзу (з 1992 року). Це співробітництво окреслено і регламентовано в нормативних документах ЄС і реалізується через двосторонні та багатосторонні угоди та через спеціальні програми в певних сферах. Зазначений напрямок входить в одну з трьох, так званих, підвалин або «стовпів» ЄС, визначених Маастрихтським договором – спільну зовнішню політику та політику безпеки. [1]

Співробітництво здійснюється в економічній, соціальній, політичній та інших сферах, і одним з його проявів є сприяння з боку ЄС розвитку демократії, прийняття європейських цінностей та створення політичних інституцій європейського зразку країнами, що розвиваються. Таким чином, зазначене співробітництво є інструментом політичного впливу з боку ЄС на країни-партнери по співробітництву. Ще однією причиною розвитку даного співробітництва є боротьба ЄС за розширення свого впливу на міжнародній арені та конкуренція в цій сфері з іншими міжнародними акторами (насамперед зі США). Сьогодні співробітництво ЄС з третіми країнами здійснюється на наступних рівнях: міжрегіональному, міжпарламентському, регіональному, субрегіональному, двосторонньому і відбувається у трьох вимірах – міжурядовому, на рівні наднаціональних інститутів, через окремі держави-члени. [3, с.41-42] Відносини ЄС з третіми країнами характеризуються багатовекторністю та договірною основою взаємовідносин. Одним з основних видів співробітництва ЄС з країнами Латинської Америки та Карибського басейну є надання з боку ЄС зазначеним країнам різних видів допомоги для розвитку на довготривалій основі, а також надання з боку ЄС прямих інвестицій.

Відносини між Республікою Куба та ЄС були практично заморожені в 1996 р. (тоді, здебільшого з ініціативи Іспанії, яка на сьогодні є найважливішим партнером Куби серед країн ЄС, була вироблена так звана загальна позиція ЄС по відношенню до Куби), в 2004 р. ЄС запровадив проти Куби санкції, які були скасовані у 2008 р. Після відходу Ф. Кастро від керівництва країною і заміни його на більш прогресивно налаштованого Р. Кастро та подальшого за цим перегляду американської політики по відношенню до Куби за адміністрації Б. Обами в 2014 р. почалося відновлення кубинсько-американських відносин. В 2015 р. між двома країнами було відновлено дипломатичні відносини, в обох країнах почали працювати посольства та була проведена зустріч Б. Обами з Р. Кастро (хоча США ще не відмінили торгівельно-економічне ембарго по відношенню до Куби та все ще засуджують порушення прав людини на Кубі). Таким чином, США визнали кубинський уряд повноцінним партнером, що ознаменувало кінець міжнародної ізоляції і вихід Куби на міжнародну арену як повноцінного учасника міжнародних відносин. В тому ж 2014 р. почалися переговори між Кубою та ЄС про відновлення відносин. Країни ЄС залишаються другим торговим партнером Куби після Китаю, на ЄС припадає одна третина всієї зовнішньої торгівлі Куби і майже половина іноземних прямих інвестицій. В грудні 2016 р. ЄС відмінив загальну позицію по відношенню до Куби, а 12 грудня 2016 р. між ЄС та Республікою Куба відбулося підписання угоди про політичний діалог та співробітництво. Дана угода була ратифікована Європарламентом 5 липня 2017 р. (567 голосів «за», 61 голос «проти», 31 – «утримались») та вступила в силу 1 листопада 2017 р. Підписання зазначеної угоди підтверджує характеристику відносин ЄС з третіми країнами як таких, що мають договірну основу. Угода про політичний діалог та співробітництво складається з трьох розділів: перший про політичний діалог, що охоплює, серед іншого, такі питання, як права людини, стабільність, регіональна і міжнародна безпека і безпека зброї масового знищення; другий, найбільш об'ємний розділ визначає сектори співпраці; а третій розділ стосується економіки і торгівлі. В ході візиту на Кубу Федеріка Могеріні провела переговори з міністром закордонних справ республіки Куба Бруно Родрігесом, міністром зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій острівної держави Родріго Мальмієркою, головою Національної асамблеї народної влади (парламенту) Естебаном Ласо і міністром культури Абелем Прієто. В політичній площині між ЄС та Кубою передбачається покращення двостороннього співробітництва та розробка спільних дій на багатосторонніх форумах. Політолог А. Лопес-

Леві, зазначає, що через відсутність значного інтересу Іспанії та Німеччини до теми розширення європейсько-кубинських відносин сьогодні саме Франція виявляється ідеальним посередником в нових відносинах між Кубою і Євросоюзом. Уряд Ф. Олланда очолив переговорний процес Паризького клубу кредиторів з острівною державою, що дозволило здійснити списання кубинського боргу в розмірі 8.5 млрд дол. [5] Для Франції розширення відносин з державою в Карибському басейні - це природне продовження курсу на економічну і дипломатичну експансію в латиноамериканському регіоні взагалі і в карибському, зокрема.

Висновки. Дослідження інституційної допомоги ЄС щодо розвитку демократії в країнах Латинської Америки та Карибського басейну на прикладі співробітництва з Кубою дає змогу зрозуміти особливості зовнішньої політики ЄС, а саме її багатовекторність по відношенню до третіх країн. Співробітництво з третіми країнами завжди було одним з важливих напрямів зовнішньої політики ЄС. Зазначене співробітництво є важливим інструментом впливу ЄС на треті країни. Зовнішня політика ЄС має актуальність і для України, так як курс нашої країни на євроінтеграцію все більш робить нас частиною європейської спільноти. Це дасть змогу Україні брати участь у здійсненні зовнішньої політики ЄС.

Список використаних джерел

1. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 7 лютого 1992 року). [електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029. 2. Канунников А.А. Европейский Союз – Латинская Америка: экономическое, политическое, социальное сотрудничество = European Union – Latin America: economic, political, social cooperation : монография / А.А. Канунников. – М. : Ин-т Европы РАН, 2014. – 102 с. 3. Тихомирова Є. Глобальний контекст зовнішньої регіональної політики ЄС: Латинська Америка / Є. Тихомирова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. - 2013. - № 9. - С. 39-45. [електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnum_2013_9_11. 4.Стрежнева М.В., Руденкова Д.Э. Европейский союз: архитектура внешней политики. – М.: ИМЭМО РАН, 2016. – 135 с. 5.Cuba vive esplendor diplomático tras décadas de aislamiento. El Universal (Caracas), 2016, 3 de febrero. [електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.elnuevoherald.com/noticias/mundo/america-latina/cuba-es/article58125933.html.

К. О. Тітова

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В сучасному світі завдяки поширенню технологічних та інформаційних технологій, відбувається стандартизація та типологізація освітнього процесу. Особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері освіти та науки нашої держави та інших країн, що дозволяє Україні приєднатися до єдиного європейського освітнього простору – зони «Європейської вищої освіти». Модернізація освіти вимагає від педагогів та студентів бути готовими до зміни світоглядної парадигми, набуття нових навичок та вміння швидко і ефективно адаптуватися до нових умов професійно-педагогічного середовища. Саме задоволення даних потреб можна пов’язати з посиленням академічної мобільності вчених, студентів, викладачів, яка дозволить вийти державній освіті на новий рівень, який включатиме: надання якісних освітніх послуг та створення конкурентних відносин серед вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень**.** Вивчення цього особливого та відносно нового явища, стало предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Серед них: Г. Лаурейс, Х. Ріддер-Сімоенс у своїх наукових працях досліджують проблему періодизації академічної мобільності; С. Маргінсон, Дж. Найт, У. Тайхлер вивчають тенденції та перспективи розвитку академічної мобільності в різних ре-

гіонах світу; К.С. Андреева, О.А. Болотська досліджували вітчизняний розвиток студентської мобільності.

Метою даної статті є розкриття загальних підходів до підготовки спеціалістів в нашій країні, умов та особливостей академічної мобільності в Україні, її недоліків та переваг. Освоєння та впровадження нових технологій в систему вищої освіти. Спостереження та оновлення суспільної думки щодо вишів та їхнього місця в українському суспільстві. Розробка рекомендації, щодо напрямків розвитку академічної мобільності в країні.

У сучасному суспільстві освіта і знання стають транскордонним та транснаціональним явищем. Формування єдиного світового освітнього простору відбувається через зближення підходів різних країн до організації освіти, а також через визнання документів про освіту інших країн. Загальноєвропейський простір вищої освіти (EHEA) й загальноєвропейський дослідницький простір (ERA) утворюють сучасне європейське суспільство знань. Спільний європейський освітній простір, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою формування самого спільного освітнього простору.

Термін «мобільність» походить від латинського (mobilis), що означає рухливість; здатність до швидкого пересування або дії; зміни стану чи положення [5].

З педагогічної точки зору «мобільність» розглядається, як система заходів, що забезпечують право учасників навчально-виховного процесу до навчання, стажування, проведення досліджень, або будь-які інші наукові заходи у зарубіжних вищих закладах для підвищення кваліфікації або набуття досвіду [5].

Під академічною мобільністю розуміють обмежений у часі період навчання студента в країні, громадянином якої він не є. При цьому, мається на увазі повернення студента в свою країну по завершенні навчання за кордоном. У цьому випадку термін «академічна мобільність» не відображає процесу міграції з однієї країни в іншу [5].

Нас цікавить саме академічна мобільність, тому що саме студенти стануть тими «губками» знань, які вони будуть отримувати за кордоном а потім, повертаючись до батьківщини розповсюджувати їх тут.

За місцем реалізації права на академічну мобільність вона поділяється на: внутрішню та міжнародну.

Для покращення роботи української академічної мобільності, ми маємо звернути уваги на міжнародну академічну мобільність. Для розгляду прикладу дії мобільності нами була обрана країна Польща. Цей вибір був обумовлений тим, що Польща країна близька по менталітету до України, вона вже достатньо давно перебуває в ЄС, інститути праці та освіти дуже добре пов’язані та складно працюють.

Розвитку мотиваційного компоненту готовності до академічної мобільності забезпечили шляхом ознайомлення із особливостями та специфікою навчально-виховного процесу в Польщі. Означений досвід дозволив студентам виявити, що однією з якісних ознак навчання в Академії є високий рівень професійної компетентності польських педагогів, їх досконала обізнаність у предметі та вміння доступно доносити інформацію до студента. Упродовж перебування в Польщі. Ми маємо змогу ознайомитися з частиною досвіду цих студентів у даній статті.

В.Запотічна, У.Макарчук мали можливість перебувати на заняттях з таких дисциплін: історія виховання (historia wychowania),соціальна психологія (psychologia spoleczna), психологія розвитку (psychologia rozwojowa), реабілітаційна педагогіка (pedagogika resocjalizacyjna), загальна соціологія (socjologia ogolna), ФЕМУ(edukacja przedszkolna z metodyka), польска мова (jezyk polski). Заняття від-

значилися своєю різноманітністю та цікавістю. Слід відзначити, що студентами виокремлено ряд відмінностей у діяльності вищих педагогічних навчальних закладів України та Республіки Польща, серед яких:

- календарна дата початку і закінчення навчального року. В Республіці Польща навчальний рік розпочинається у жовтні та закінчується у червні наступного року;
- необхідна вимога – вивчення студентами двох іноземних мов обов'язкової (англійська мова) та за вибором (російська, німецька, французька, іспанська, італійська) [1];
- тривалість пар у Республіці Польщі складає 45 хв. Всі аудиторії облаштовані новітньою технікою, зокрема мультимедійною дошкою;
- особливості перездачі, а саме в Республіці Польща, якщо студент не склав сесію, він має можливість повторно перездати екзамени на додатковій сесії, яка є платною та дозволяє перездачу лише двох навчальних предметів, якщо ж студент надалі не закінчує успішно повторну сесію, то його залишають для проходження повторного навчального курсу [1];
- студенти та науково-педагогічні працівники вищих педагогічних навчальних закладів Республіки Польща більш активно беруть участь у міжнародних освітніх та науково-дослідних проектах, кожен вищий педагогічний навчальний заклад активно співпрацює з вищими навчальними закладами Англії, Німеччини, Франції, Іспанії, США та інших країн;
- дипломи польських університетів визнаються у всіх країнах Європейського Союзу та багатьох інших країнах світу. Це значно розширює можливості випускників [1].

Стан академічної мобільності в Україні. У той час, як у світі академічна мобільність має системний, організований на рівні державної політики характер, в Україні вона залишається спонтанним та індивідуальним явищем. В Україні у 2012-2013 навчальному році контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн 170 тис. осіб, у тому числі понад 60,1 тис. іноземців із 146 країн світу, біля 4 тис. з яких – студенти з країн ЄС [6]. Серед країн-імпортерів українських освітніх послуг на першому місці Китай – більш як 9 тис. студентів, на другому місці РФ – понад 6 тис., на третьому Туркменістан – понад 5 тис. студентів [7]. За останні три роки кількість іноземних студентів зростає на 7-8 тисяч щорічно [8], чому сприяє дозвіл іноземним студентам з квітня 2010 року обирати мову навчання – англійську, українську або російську (хоча в більшості ВНЗ викладання здійснюється лише державною мовою). Разом з тим, офіційні джерела інформації про освітні можливості для іноземних студентів обмежуються щорічним каталогом міжнародної освіти, що видається Департаментом міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства освіти. Українські університети встановлюють тільки формальні умови вступу для студентів та заохочують агентів залучати якнайбільше студентів, незалежно від якості їхніх знань та мотивації. Отримання іноземними студентами дозволу на проживання на весь час навчання лише суттєво ускладнило контроль за нелегальними мігрантами, оскільки позбавило ВНЗ механізмів контролю, уможливило те, що особи, які, отримали реєстрацію, не стають до навчання [4].

За останні чотири роки, відбулось розповсюдження думки про єдність європейських та української націй. Розповсюдження даної інформації призводить до поширення думки серед населення про переїзд до інших країн, навчання в них та подальше життя. Цінність знань, отриманих за кордоном виросла в декілька раз, це призвело до декількох значних зрушень в українській системі ВНЗ:

- там вищи навчальні заклади намагаються не тільки наздогнати рівень освіти в ЄС, а також створити власні розробки та бути конкуренто спроможними;

- створити найкращі умови для навчання, як власних громадян, так і зарубіжних гостей;

- вийти на новий рівень технологічних знань, забезпечення технікою та розповсюдження кваліфікованих працівників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, академічна мобільність є новим явищем в Україні. Вона не досить велика але набуває поширення. Побудова концепції розвитку міжнародної діяльності та участь у спільних освітніх проектах мають стратегічне значення для ВНЗ. У такому випадку новітні освітні стратегії ведуть до якісних зрушень чи вдосконалення робочого процесу або структури університету та узгоджуються з концепцією розвитку, проблематикою наукової діяльності та навчальними планами закладу.

Для вдосконалення та розвитку освіти в Україні існує необхідність запозиченні досвіду наших Європейських партнерів. Ми миємо встановити діалог з ЄС та іншими сусідами для надання нашим та зарубіжним студентам(педагогам та працівникам) ВНЗ найкращих умов для здобування освіти та поширення наукового знання.

Список використаних джерел

1.Болотська О. А. Розвиток академічної мобільності студентів як реалізація принципів Болонського процесу у вищій освіті України / О. А. Болотська. // Науковий вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_4. 2.Грищук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи/ Юлія Володимирівна Грищук. // Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ. – 705. – С. 33–40. 3.Запотічна В. Академічна мобільність українських студентів вимога сучасного освітнього простору / В. Запотічна, У. Макарчук. // Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – 2016. 4.Здіорук С. І. «Адемічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір»[Електронний ресурс] / С. І. Здіорук, І. В. Богачевська – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/articles/1421/. 5.Трошкіна І. А. Академічна мобільність: генеза поняття //Наукові праці. Педагогіка. – 2014. – Т. 245. – №. 233.

А. О. Хоронжук, Т. О. Грачевська

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Події останніх років засвідчили, що міжнародний імідж України багато в чому визначає її місце та значущість на світовій арені, а також відіграє безпрецедентну роль у процесі забезпечення та захисту національних інтересів. У цьому контексті на сучасному етапі імідж України на міжнародній арені є стратегічним ресурсом при вирішенні низки назрілих питань. Протягом останніх років Україна привернула увагу світової спільноти як країна, що бореться за європейські цінності та демократію. Трансформаційні зміни в Україні обговорювалися, аналізувалися та висвітлювалися політичними діячами, науковцями, журналістами та звичайними громадянами. Однак за чотири роки увага світової спільноти до України багато в чому послабшала через розчарування у можливостях здійснення нею ґрунтовних реформ. З огляду на вищезазначене, важливо підкреслити, що інформаційно-роз'яснювальні заходи, спрямовані на підвищення міжнародного іміджу України, мають підкріплюватися реальними змінами на краще в усіх сферах, як в економіці, так і в політичному і суспільному житті нашої країни.

У першу чергу необхідно зробити кроки щодо покращення внутрішнього іміджу України, що в свою чергу позначиться на населенні держави і змінить ставлення світової громадськості до соціально-економічних та політичних процесів, які відбуваються в Україні. Недостатня увага українського істеблішменту до даної проблеми може призвести до невиправданих наслідків, адже ситуація не зміниться без проведення рішучих політичних і юридичних заходів.

Ще у 2003 р. в Україні було затверджено Державну програму забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003 – 2006 рр. (затв. постановою КМУ від 15 жовтня 2003 р. N1609); у червні 2007 р. – Концепцію Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007–2010 рр., далі була прийнята концепція державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2013–2015 роки [1]. Проте, на жаль, істотних змін у цій сфері досягти не вдалося.

Необхідність здійснення радикальних кроків щодо покращення міжнародного іміджу України активізували й наукові дослідження у цій площині. Цією проблемою займалися як вітчизняні, так й іноземні науковці, зокрема такі, як Осташ І., Катая Д., Шерр Д., Едмондс М., Видрін Д. Отже, наразі вже існує низка вагомих досліджень, що можуть слугувати потужною базою для активного продовження формування іміджу України на тривалу перспективу. В існуючих реаліях необхідно сконцентруватися на імплементації всіх існуючих програм покращення міжнародного іміджу нашої держави, що позитивно позначиться на прискоренні євроінтеграційного процесу України [3].

Для формування позитивного іміджу України, на думку О.Зубика, першочергово необхідно враховувати наступні аспекти: 1) позитивний імідж можна формувати лише паралельно з реформуванням усіх сфер політичної системи та економіки, оскільки саме ці «тверді» фактори наразі не дозволяють Україні розвиватись самій і бути зрозумілим партнером для інших; 2) відштовхування від того капіталу, яким Україна володіє: якісні природні та людські ресурси, історія, природність, традиції, культура; 3) капіталізація України як туристичного бренду через розвиток інфраструктури, а також фокусний підхід до маркетингу ключових територій [2].

Безумовно, що формування позитивного іміджу України - це важливе завдання загальнонаціонального масштабу. Воно потребує спільних цілеспрямованих і послідовних дій офіційної влади й опозиції, державних органів і громадських організацій, бізнесових структур і ЗМІ, мільйонів громадян України і численної української діаспори за кордоном.

На думку Д.Богуша, для покращення іміджу України у першу чергу необхідно зосередитися на виконанні таких завдань: 1) Реформувати економіку, тобто її основними орієнтирами повинно бути створення нових робочих місць, зростання реальних доходів і платоспроможного попиту населення, посилення позицій України на міжнародних ринках, диверсифікація джерел постачання енергоносіїв, зменшення обсягів зовнішньої заборгованості, відновлення кредитоспроможності України, зменшення державного втручання в діяльність суб´єктів господарювання. 2) Скорочення чисельності державних структур і числа державних службовців не повинно бути головною метою України. 3) Держава має довести, що її турбота про громадян, їх права і свободи втілюються в життя. Треба визначити мінімально необхідні і досяжні рівні медичного забезпечення житлом - гарантувати їх дотримання [1].

Позитивний імідж сьогодні є надзвичайно важливим, часто вирішальним фактором у забезпеченні ефективного позиціонування держави на міжнародній арені. Саме тому створення та підтримка позитивного іміджу України є вагомим напрямом захисту та просування її національних інтересів, а також запорукою успішності країни в конкурентній боротьбі в умовах глобалізованого світу.

Список використаних джерел

1.Богуш Д. Міжнародний імідж України: проблеми і перспективи. [Електронний ресурс] /Д.Богуш – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/bogush/4b843f0bd3e45/. 2.Зубик О. Імідж України: погляд з-за меж [Електронний ресурс] /О.Зубик - Режим доступу: http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11063; 3.Чалий В. Міжнародний імідж України: оцінка експертів [Електронний ресурс] /В.Чалий – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/additional/article_chaly_NSD3_ukr.pdf.

Д. О. Черкасова

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У Декларації про державний суверенітет України зазначено, що Україна, як суб`єкт міжнародного права, здійснює безпосередні відносини з іншими державами, укладає з ними договори, бере участь у діяльності міжнародних організацій у обсязі, який є необхідним для ефективного забезпечення національних інтересів республіки у політичній, економічній, інформаційних та інших сферах [1].

Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України. На сучасному етапі можна виділити дві головні тенденції розвитку зовнішньої політики нашої країни, а саме : євроінтеграція та співробітництво з НАТО.

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції гідності. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце. Виступаючи на XVII саміті Україна – ЄС, який відбувся у Києві 27 квітня 2015 р., Президент України П. Порошенко наголосив, що перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи [3]. Уперше Україна брала участь у саміті в статусі держави, яка уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку. Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо [2].

Виходячи з довгострокової цілі приєднання до загальноєвропейської системи колективної безпеки, Україна вибудовує нові підходи до забезпечення національної безпеки, у першу чергу завдяки активізації співробітництва з НАТО.

Агресія Російської Федерації проти України, незаконна анексія нею Автономної Республіки Крим, ведення проти нашої держави так званої «гібридної війни», військове втручання в східних регіонах України, постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний тиск з боку Росії зумовлюють необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України.На переконання Президента України П. Порошенка, єдиною у світі функціональною організацією колективної безпеки є НАТО [4].

За нинішніх умов, взаємодія нашої держави з НАТО підпорядковується насамперед потребам максимального зміцнення обороноздатності Української держави та реформування її Збройних сил, наближенню до стандартів організації, що дасть можливість у майбутньому відповідати критеріям, необхідним для приєднання до НАТО.

Консультації і співробітництво між Україною і НАТО охоплюють широке коло галузей, починаючи від операцій з підтримання миру, реформування структур безпеки і оборони, безпосереднього військового співробітництва й озброєнь до планування на випадок надзвичайних станів цивільного характеру, науки і довкілля й громадської дипломатії. А з огляду на конфлікт з Росією, співробітництво у багатьох галузях нині активізується, з метою підвищити здатність України гарантувати власну безпеку.

Отже, у нинішніх умовах відносини України саме здійснення рішучих кроків щодо реалізації євроінтеграційних устремлінь та співробітництва з НАТО відіграють важливу роль у забезпеченні обороноздатності України та створення надійних механізмів політичної стабільності.

Список використаних джерел

1.Про державний суверенітет України : Декларація від 16 липня 1990 року N 55-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. № 31. - С.429. 2.Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI //Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2010. - № 40. - С.52. 3.Саміт Україна – ЄС №17 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/4610. 4.Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350.

І. М. Ахмад, В. В.Чмель

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Україна впевнено прямує до європейської спільноти, переймаючи досвід розвинутих держав та запроваджуючи у країні певні власні ідеї та реформи. Одним із найважливіших аспектів відновлення держави та її становлення є освіта, а саме вища професійна освіта, яку надають вищі навчальні заклади України.

Для того, щоб рухатись у правильному напрямку, необхідно переймати корисний досвід інших держав, чим рівень освіти та розвитку перевищує показники України.

Мета навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови полягає перш за все у тому, щоб людина, яка оволодіває іноземною мовою, могла використовувати її як у професійному, так і повсякденному житті.

У статті будуть розглянуті особливості навчання англійської мови в Польщі та Нідерландах, так як ці країни досить часто приваблюють наших студентів у якості місця для отримання вищої професійної освіти, дипломів магістра, проведення досліджень аспірантів тощо.

Усі країни Європи однозначно прийняли до уваги необхідність дотримання стандартів та критеріїв, розроблених Радою Європи, ідеї та положення яких викладені у основних документах, що регулюють педагогічну діяльність. Також важливим фактором високого рівня вивчення англійської мови є прагнення студентів опанувати іноземну мову, тобто підвищення рівня свідомості та направленість студентів на майбутнє є надзвичайно важливими пунктами у списку необхідних кроків до успішного впровадження новітніх підходів до іншомовної освіти.

У процесі навчання польські та нідерландські навчальні заклади обов’язково дотримуються правила введення «живого матеріалу» в освітній процес, тобто студенти виконують завдання, використовуючи найсвіжіший матеріал, дані та результати досліджень, які звісно представлені у світовому інформаційному просторі англійською [4,с.108]. Окрім використання автентичних англомовних матеріалів, університети Польщі та Нідерландів охоче залучають викладачів та сту-

дентів до двомовних курсів викладання дисципліни. Тобто, одна і та ж дисципліна подається державною мовою та англійською мовою, таким чином стимулюючи студентів до іншомовної освіти, але надаючи їм можливість звертатись до більш зрозумілого матеріалу у випадку, якщо студенту надто складно розуміти певну тему англійською. В Університеті Амстердама кількість курсів, що викладаються англійською мовою, перевищила кількість дисциплін державно мовою. Англійською мовою відбувалось навчання 62% навчальної програми, і лише 38% - державною. В Польщі результати дещо нижчі, але все ж майже 35% програми Варшавської політехніки можна прослухати англійською мовою [4,с.103].

Англійська мова використовується вищими навчальними закладами Нідерландів як мова професійної літератури та досліджень, тобто наукові гуртки, лабораторії тощо використовують англійську мову як основну робочу, при цьому публікуючи результати своїх досліджень та досягнення англійською, для їх поширення у світовому інформаційному просторі, підвищення конкурентоспроможності та професійності [1,с.8].

Щодо використання англійської мови у публікаціях, варто також зауважити, що студенти у Польщі та Нідерландах охоче захищають дипломи англійською мовою. Важливу нішу у освітньому процесі займає навчання іноземців, які бажають здобувати освіту в Польщі та Нідерландах. Англійська мова є беззаперечно глобальною, тому для вступу та навчання іноземні студенти повинні надати сертифікат чи диплом, що підтверджує достатній рівень володіння англійською мовою.

Говорячи про іноземних студентів, варто зазначити, що вищі навчальні заклади Європи надають можливість українським студентам отримувати подвійний диплом або проходити професійне стажування, за умови високого рівня володіння англійською мовою. Також у даному аспекті актуальними є програми обміну між державними університетами, які пропонують виші Польщі та Нідерландів. Проте перешкодою для такої співпраці знову ж таки стає низький рівень володіння англійською викладачами українських вищих навчальних закладів, що ведуть профільні предмети [3,с.215].

У вищих навчальних закладах Польщі, Нідерландів та України спільною є спрямованість іншомовної освіти на наступні аспекти: формування міжкультурної компетенції, стимулювання саморозвитку студентів, вміння спілкуватись із англомовними опонентами та орієнтуватись у сучасному світі, використовуючи англійському мову у навчанні, професійному житті та для особистих цілей. Важливою метою викладача англійської мови у навчальному закладі будь-якої держави є переконання студента, що англійська мова не є мовою одноразового, «університетського» використання, це жива мова сьогодення, яка є відображенням світу та життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Ахмад И. М. Основы многогранного процесса обучения студентов неязыковых специальностей ВУЗов /И. М. Ахмад // Матеріали VII міжнародної науково-методичної конференції «Формула компетентності сучасного перекладача» Київ, 24 березня 2016р.- К.: НТУУ «КПІ», 2016. 2. Шеверун Н. Особливості організації та змісту іншомовної підготовки студентів технічних університетів Польщі/ Н.Шеверун [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pps.udpu.org.ua/article/viewfile/18640/16384. 3.Чмель В.В. «Проблеми та суперечності формування Європейського простору вищої освіти»/ В.В. Чмель // IX всеукраїнська науково-методична конференція «Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні», 18-19 листопада 2010 р. - НТУУ «КПІ. 4.Coste D., North B., Sheils T., Trim J. Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie, nauczanie, ocenianie / Coste D., North B., Sheils T., Trim J. // – Warszawa : Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2003. – S. 94–115.

СЕКЦІЯ ІІІ.
ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

О. М. Корх

МИКОЛА ГОГОЛЬ ПРО ДЕЯКІ РИСИ ВІТЧИЗНЯНОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Попри безумовну динаміку будь-якого менталітету останній зберігає певні «константи», які тією чи іншою мірою впливають на історичну долю його носія. Нерідко особливості цих «констант» доволі чітко репрезентуються в творчості великих письменників. Характерною у цьому плані є творчість М.Гоголя. Останню, попри всю її безумовну багатоплановість, можна представити як досить вдалу спробу самоусвідомлення «малоросійського» народу, у тому числі особливостей його менталітету.

Аналіз духовної спадщини Гоголя дозволяє припустити, що за своєю «первородною» інтенцією він був виразним «лібертаріанцем» – тобто орієнтувався на свободу, особисту незалежність і самобутність як основний принцип людського буття. Ця інтенція, однак, була вкрай суперечливою і непослідовною, що і втілилось у визнаному самим Гоголем «двоєдушії» його натури. Глибинні витоки цього «двоєдушія» Гоголь убачає в тому, що в його душі, як і в душі «малоросійського» народу взагалі, дивовижно зіткнулись дві різнохарактерні стихії – європейська та азіатська, активістсько-діяльна і пасивно-споглядальна, творча і, так би мовити, конформістсько-байдужа: «європейська обережність та азійська безтурботність, простодушність і хитрість, сильне діяльне начало та превеликі лінощі й млість, потяг до розвитку й удосконалення – і між тим намагання здаватися таким, що зневажає досконалість» [1, с.58].

Саме звідси такі різні настрої та інтенції його творчості. З одного боку, відвертий квієтизм і рекомендації підкоритися «Тому, від Кого все залежить», а з іншого – неприхована повага до невгамовного волелюбства своїх предків – козаків, буйна воля яких не могла терпіти законів і влади, суперечних природі людини [1, с.55]. Принизливі для людської гідності розмови про розумність того, хто «використовує нас усіх замість цегли для будівництва» і водночас неприхована симпатія до ідеї особистого «самовладдя», за якою кожен має право «бути діючою особою, а не глядачем» і повну свободу «приставати» або ні до такого способу життя [1, с.56-57]. З одного боку, холопсько-вірнопідданські сподівання на доброго «царя-батюшку», що «піднімається з руської землі», з іншого – достатньо виразне розуміння того, що суспільство поліпшиться лише тоді, коли «кожна окрема людина візьметься сама за себе» [цит. за: 4, с.124]. У цьому ж перліку несприйняття любові до абстрактної людини з «світлого майбутнього», і, навпаки – визнання цінності і гідності реальної, у тому числі «маленької» людини із «темної і заплутаної сучасності»; ну зовсім у стилі Джона Стюарта Мілля переконання у тому, що «чим людина менше схожа на інших, чим більше вона незвичайна, відмінна від інших, своєрідна, тим більше її вплив на оточуючих, тим більше у неї можливості дати щось нове для суспільства» [2, с.327,300]. І подобається це комусь чи ні (і це в епоху, коли казармена одноманітність розглядалась як вінець досконалості!), така своєрідність, на думку Гоголя, не просто має право на існування. Вона вкрай необхідна, оскільки відмова від власної неповторності може мати дуже негативні наслідки. Розмірковуючи про витоки демонічного в людині, письменник проводить глибоку, гідну найкращих розвідок аналітичної психології, думку, за якою демонічне начало просипається в нас саме тоді, коли ми не насмілюємося бути са-

мими собою і погоджуємося бути «як усі» [цит. за: 3,с.28]. Тому особистість, за логікою Гоголя, просто не має права відмовлятися від власної самобутності та права на самореалізацію.

Виразна ліберальна інтенція проявляється і в тому, що Гоголю притаманне загострене, в кращих традиціях екзистенціалізму, розуміння ролі особистої відповідальності людини. Своє власне творче «Я» він уважає відповідальним і за себе, і за буття світу. Адже центром буття, за Гоголем, є не знеособлена маса, а індивід. І саме він, здатний до прозріння і духовного прориву через породження нових смислів та проектів, – має віднайти шляхи усунення загрози існуванню і оживлення світу «мертвих душ». Тому й удосконалення суспільства Гоголь пропонує починати не з реформ, а з самопізнання і самооновлення.

Отже, творчість Гоголя має виразні, хоча й вкрай суперечливі ліберальні інтенції. Ці інтенції засновані на акцентованій, а не випадково-епізодичній повазі до кожної людини та її неповторності, на прагненні поставити індивіда в умови вільного вибору та особистої відповідальності за його наслідки. Суперечливість і непослідовність цих інтенцій була породженням козацького минулого і, разом з тим, російської імперської сучасності того часу, що зіткнулися у житті українського народу. І якщо визнати Гоголя характерним представником останнього, то слід визнати і те, що така суперечливість і непослідовність була і певною мірою залишається, завдяки радянському минулому, характерною рисою українського менталітету.

Список використаних джерел

1.Гоголь Н.В. Сочинения: В 8-ми т. – СПб: 1900. – Т.8. – 146 с. 2.Гоголь Н.В. Собрание сочинений: В 8-ми т. – М.: Правда, 1984. – – Т.7. – 527 с. 3.Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К.: Обереги, 1992. – 82 с. 4.Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Обрій, 1992. – 210 с.

О. В. Солоділова

ПРО ДЕЯКІ ТИПИ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІНОК

Одним з критеріїв типології естетичних оцінок є момент сприйняття. На основі цього критерію естетичні оцінки поділяються на оцінки «загального враження» та «деталізовані» [2].

Сприймаючи естетичний об’єкт безпосередньо, оцінювач має змогу звернутися до всіх його особливостей та відзначити характерні риси, притаманні лише цьому об’єктові, крім того, деталізовану естетичну оцінку виносять з огляду на приналежність естетичного об’єкта різним видам мистецтва, що також впливає на її вираження. Індивідуальні подробиці зовсім не заважають загальному значенню предмета, а, навпаки, оживлюють та доповнюють його. Естетичні оцінки загального враження дають змогу відчути ті чи інші емоції, що супроводжують процес сприйняття, тобто засновані лише на даних відчуттів. Звісно, це враження є допоміжним у деталізованій оцінці предметів та явищ навколишньої дійсності. Загальність цієї оцінки також обумовлена особливостями індивідуального сприйняття індивіда, що є суб’єктом оціночного процесу. Остаточними оцінками їх назвати важко, але більшість довільних оцінок, про які йшлося раніше, можна віднести до оцінок загального враження, тобто здійснених індивідом без спеціальної освіти та професійного спрямування, заснованих на буденному типі свідомості.

Деталізовані естетичні оцінки, у свою чергу, поділяють на: естетичні оцінки сприйняття найбільш характерних особливостей зовнішнього оформлення естетичного об’єкта, або «формальні» та естетичні оцінки внутрішнього світу естетичного об’єкта, або «змістовні». У професійного критика або оцінювача творів мистец-

тва, крім мислення, повинна бути «сила фантазії, якою б він міг провести за образами ідею художнього твору, який він розбирає, знову загубити її у формі, побачити самому й показати її іншим в її органічній єдності з формою, у цих світлих, грайливих переливах життя, яке просвічує у формі, як промінь сонця в ограненому кришталі» [1,с.113]. Формальним естетичним оцінкам притаманне розуміння та знання основних еталонів зовнішнього оформлення об'єкта оцінювання, при цьому виникає необхідність бути обізнаним хоча б на рівні глядача з основами створення творів різних видів мистецтва, адже «прекрасне цінить внутрішній зміст лише за його проявом у зовнішній формі» [3,с.233]. Таким чином, деталізовані естетичні оцінки може виносити лише експерт-оцінювач, який є професіоналом у тій чи іншій галузі мистецтва, оскільки «критик оцінює твір і з погляду мистецтвознавчої дисципліни, і з естетичних позицій, оцінює його морально та політично, соціально та філософськи, емоційно та теоретично» [4,с.181]. Пересічному індивідові, який належить до інших професійних спеціальностей, стає недоступним винесення правильної естетичної оцінки об'єкта естетичної сфери, оскільки він не володіє тими знаннями, що необхідні для її здійснення.

Список використаних джерел

1.Белинский В. Г. Избранные эстетические работы : в 2 т. / В. Г. Белинский ; сост., вступ. ст. и коммент. Н. К. Гея. – М. : Искусство, 1986. – Т. 1. – 560 с. 2.Воєводін О.П., Горохова О.В. Естетична оцінка: монографія / О. П. Воєводін, О. В. Горохова. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 140 с. 3.Чернышевский Н. Г. Избранные эстетические произведения / Н. Г. Чернышевский ; авт. вступ. ст. и коммент. У. А. Гуральник. – М. : Искусство, 1974. – 550 с. 4.Шитов И. П. Природа художественной ценности / И. П. Шитов; под ред. А. Т. Гордиенко. – К. : Вища шк., 1981. – 222 с.

В. О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський)

МЕТАОНТОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ДУХОВНОСТІ І РАЦІОНАЛЬНОСТІ В ПОСТСЕКУЛЯРНОМУ ПРОСТОРІ ОСОБИСТІСНОГО САМОПІЗНАННЯ

При нововідкритті смислотворного ресурсу комунікації, яке здійснюється посттрадиціоналістською свідомістю наприкінці XX – початку XXI ст. у ході перегляду « свідомої агностичної позиції» (Ю. Хабермас) постметафізики [17], ознаменованого співвіднесенням « справжності суб'єктного» (М. О. Можейко) із граничним комунікативним досвідом, філософський і гуманітарно-науковий дискурси сучасності спрямовуються у сферу богослов'я, щоб наблизитися до холістичного бачення особистісності, що відкриє шлях подолання « кризи ідентифікації» (Дж. Уард) у сучасному глобалізованому світі [20; 21], де раціонально налаштована особа опиняється перед загрозою втратити своє « я» , виявляючись нездатною зорієнтуватися щодо « інших» в умовах співіснування несумісних світоглядів і систем цінностей, осмисленого нею як свідчення втрати єдиного ціннісного центру буття і вичерпаності потенціалу раціонального пізнання. Ініціюючись сприйняттям деконструктивістського (Ж. Дерріда) й етико-комунікативного (Е.Левінас) обгрунтувань анти-форми « онтологічного аргументу» існування Бога, націлених на доведення Його *відсутності* в людському житті [16; 18], як «доказів від зворотного» невіддільності горизонталі міжособистісних стосунків від їх вертикалі, вихід сучасного філософсько-гуманітарного діалогу про персональну ідентичність із « іманентного фрейму» (Ч. Тейлор) секулярного світогляду [22] визначається у головному дороговказі усвідомленням метаонтологічного характеру проблеми особистості, інспірованим « теїстичним передбаченням» (Б.П.Боун) персоналізму [14]

і виявленим на напрямі його становлення, пов'язаному із православ'ям. Неосяжність особистісного першопринципу буття для традиційної – заснованої на ідеї знеособленого Трансцендентного Абсолюту – онтології набула обгрунтованості у середині 1950-х рр., коли видатний православний богослов і філософ-персоналіст В.М.Лоський, зіставивши філософські і богословські підходи до визначення буттєвого статусу особистісності, ствердив звернення до богодухновенного свідчення про створення людини «за образом і подобою Божою» як основну умову її самопізнання [4], визнання якої в добу посттрадиціоналізму відкриває горизонт новоусвідомлення теоцентричності комунікативно-діалогічної взаємодії « я» й « іншого», спонукаючи до того, щоб у відході від антропоцентризму подолати відмежованість людського розуму від власного духовного першоджерела, що стала найбільш руйнівним наслідком його секуляризації.

Означуючись як інтенціональність формування «нової конфігурації» (Д.О.Узланер) філософствування [11], відрефлектованої як «постсекулярна» (Ф.Блонд [13], Д. Капуто [15], Д. Мілбенк [19]), перспектива самооновлення постнекласичної філософії, задана її «персоналістичною інспірацією» (Ж. Лакруа) і вирішальна для ствердження персонально-суб'єктного в новітній гуманітаристиці, передбачає наближення – на траєкторії, окресленій персоналістською думкою, – до метаонтології особистості, відкритої Надприродним Одкровенням і обгрунтованої святоотецьким богослов'ям. Передумовою долучення філософсько-гуманітарної рефлексії сьогодення, зосередженої на особистісності, до її метаонтологічного виміру, де особистісний модус існування людини осмислюється у світлі *всюдисущності* Бога, засвідченій безумовно-особистісною істинністю Слова Божого («Я є шлях, і істина, і життя» (Ін 14:6)), є розкриття мета-логіки тринітарного мислення, оформленої Великими Каппадокійцями – Святителем Василієм Великим, Григорієм Богословом і Григорієм Ниським при змістовому оновленні філософських категорій «іпостась» (υπόστασις) і «сутність» (ουσία), здійсненому в ході обгрунтування тринітарної догматики і визначальному для усвідомлення людською особою своєї богоподібності.

У Священному Писанні особистісний принцип буття первинно означується співвіднесеністю двох старозавітних свідоцтв - про Передвічну Нараду Трьох Іпостасей, де Триєдиний Бог сказав: «Створимо людину за образом Нашим і за подобою Нашою» (Бут. 1:26), – і про відкриття Творцем Свого імені – Сущий (Ієгова) – יהוה (Вих. 3:14), що виражає Його Самосущу Особистість. Засвідчена Богодухновенною Книгою, причетність людської особи до Абсолютно Особистісного Бога пояснюється у святоотецьких коментарях біблійної оповіді про «вінець творіння» – обгрунтуванні його двоскладності: образ Божий людина має за створенням, а богоподібності досягає за власною волею (Святитель Григорій Ниський), – і доведенні невіддільності самопізнання від богоспілкування і богопізнання (Святитель Василій Великий). У цьому смисловому полі спосіб існування людської особистості визначається відображенням троїчності Божества у трихотомії природи людини – єдності духу, душі і тіла, яка проявляється у співвіднесенні розуму, серця і волі. Усвідомлюючи себе як образ Божий, людська особа звертається до Творця, відкриваючи Його для себе як Абсолютну Особистість. Таке знання сприймається як безумовна достовірність, що стверджує долучення людини до Божественного буття і пов'язує її самовдосконалення, націлене на досягнення нею богоподібності, із її живим – міжособистісним – спілкуванням із Богом. Саме у цій комунікативній ситуації людська особистість усвідомлює необхідність синергії Божої допомоги і своїх власних зусиль для здійснення есхатологічної перспективи. Відтак, стає очевидним: «Добровільна причетність людини до Бога, прищеплення її розуму до со-

борного розуму Церкви не є тоталітарним скасуванням людського розуму і проявів особистого життя, а, навпаки, їх торжеством. Саме через втілення Христа «воссия мирови свет разума» [3, с.5].

Відкрита Надприродним Одкровенням, метаонтологія особистості набула форми концептуального викладу, яка є осяжною для раціональної свідомості при її єднанні із першоджерелом духовності, у ході обґрунтування вчення про Святу Трійцю, що було здійснене в IV ст. Святителями Василієм Великим, Григорієм Богословом і Григорієм Ниським шляхом глибинної змістової трансформації категорій «іпостась» (υπόστασις) і «сутність» (ουσία), запроваджених філософською думкою античності, відстороненою від Богоодкровенної істини.

Оскільки антична філософія ні поняттям особистості людської, ні Божественної не володіла, то не існувало і відповідного терміну. Філософський «Абсолют ніяк не можна було мислити особистістю – ні в сучасному розумінні цього слова, ні в звичайному розумінні особи і індивіда, тому що особистість є, з точки зору такої моністичної філософії, дещо обмежене і тому ущербне» [2, с. 165–226]. Саме Християнство, а конкретніше, Боговтілення, «відкрило особистісний вимір людини, незнайомий дохристиянській древності» [2, с. 165–226].

Невеликий нижче приведений перелік антропологічних термінів, які могли б претендувати на повноцінне глибинне відображення поняття особистості не містив відповідного етимологічного значення. Найбільш наближені за змістом слова – особа, лице (або скоріше маска) (προσωπον – persona), тіло (σώμα), індивідуум (άτομον – individuum), ім'я (όνομα) торкались поверхнево поняття особистості, не відображали унікальності її духовної характеристики, цінності, значення і призначення. Перше із ряду слів найбільш відповідних значенню особистості – προσωπον не підходило за декількох причин: не було етимологічно еквівалентним поняттю людської особистості, не підходило «тому, що не мало онтологічної сили рівної поняттю ουσία» [2, с. 165–226], і тому, що було «скомпрометоване» [2, с. 165–226] антитринітарною єрессю Савелієм із Птолемаїди Пентапольської (III ст.) Згодом безлике προσωπον «лице-маску» отці Церкви «повністю переплавили» [5, с.374], віддавши перевагу терміну υπόστασις, а оскільки на означеному історичному етапі значення προσωπον не мало «такої *рівночесності* за буттям, *рівнобуттєвості* терміну ουσία» [2, с. 165–226] то воно давало б хибну уяву про іпостасні відмінності Триєдиного Бога, вводило б єресь «Савелия смешающа Святую Троицу» [8, л.99], тобто формувало б лжевчення про онтологічну вторинність Сина і Духа по відношенню до Отця, тобто про ілюзорність (в тій чи іншій мірі), нереальність Їх відмінності від Отця, ставило б під сумнів самостійність Їх буття» [2, с. 165–226]. Прийнятий грецький термін υπόστασις став точним еквівалентом латинському терміну substantia, який був запропонований у VI ст. Боецієм, а в якості латинського відповідника для ουσία був введений спеціальний, штучно утворений термін essentia (сутність). Результатом тривалих богословських дискусій між представниками тоді ще єдиної Східної та Західної Церкви стало ототожнення: ουσία = substantia, essentia; υπόστασις = προσωπον = persona.

Грецьке слово υπόστασις виникло значно раніше латинського persona, і навіть раніше самого християнства, вперше термін письмово зафіксований у представника пізньоантичної філософії Посидонія (I ст. до н. э.) [6, с.150]. Первинно термін υπόστασις означав «існування». Але ні υπόστασις в давньогрецькому середовищі, ні persona в римському середовищі власне значення особистості не набули.

Далі термін υπόστασις був сприйнятий і популяризований учителем християнської Церкви Орігеном (близько 185 – близько 254), однак, засновник біблійної філології не встановив етимологічної різниці між поняттями υπόστασις і ουσία

(особа і сутність). Етимологічно υπόστασις і ουσία мають віддієслівне походження, передаючи семантику існування, буття (υπόστασις – від дієслова ὑπὸ+ἵστημι = ὑφίστημι – підставляти, лежати в основі і ουσία – від дієслова εἰμί – бути). Причиною недиференційованого орігенівського використання цих термінів не є некомпетентність великого вчителя, а відсутність сталого тринітарного і христологічного вчення молодої Християнської Церкви, а значить, і незатребуваність тонших догматичних формулювань в той час. Навіть Афанасій Великий (близько 298–373) архієпископ Олександрійський і учасники Олександрійського собору (362) ще використовують обидва поняття у взаємозамінному значенні, оскільки дійсно υπόστασις і ουσία виражали одну і ту ж онтологічну первинність, корінь буття, але з тією суттєвою різницею, що υπόστασις означало одиничне буття, а ουσία загальне буття. Зокрема святитель Афанасій у 369 році в «Посланні до африканських єпископів» писав «Іпостась і сутність не мають іншого значення крім буття (τό ὄν)… Адже існування (ὕπαρξισ) є іпостась і сутність: воно є і воно існує» [12, L. 20-21.].

Вдале застосування υπόστασις в значенні особистості, було схвалено у християнському вченні, перш за все, завдяки богословській діяльності отців-каппадокійців, зокрема завдяки зусиллям Василія Великого (близько 330–379) архієпископа Кесарії Каппадокійської, а також зусиллям його сподвижників – Григорія Богослова (329–389) і Григорія Ниського (близько 335 – після 394). Святитель Василій виражає стурбованість, що «*деякі*», вживають терміни «іпостась» і «сутність» без розбору, і їм «заманулося стверджувати, що як сутність одна, так і іпостась одна, і навпаки – ті що визнають три іпостасі думають, що за цим сповіданням повинно допустити і поділ сутності на рівне цьому числу» [1,с.80]. Святитель приводячи численні приклади, вказує на «різницю між сутністю і іпостассю, як різницю між загальним і особистим; осяжна мислимо загальна природа є сукупність суттєвих ознак певного класу, але реальне своє вираження вона знаходить в окремому, і там, де немає одиничного (особистого), не може іти мови про загальну природу» [10,с.214]. За його визначенням, іпостась є «таке поняття, яке видимими відмінними властивостями зображує і окреслює в якомусь предметі загальне і невизначене… Тому яке поняття придбав ти про розходження сутності й іпостасі в нас, перенеси його і в божественні догмати – і не згрішиш» [1,с.81-82] – «…ні різниця іпостасей не розриває безперервності єства, ні спільність сутності не зливає відмінних ознак» [1,с.85].

Таким чином, через християнізацію понять іпостасі (υπόστασις) і сутності (ουσία) було сформульовано наріжне догматичне вчення про Триєдиного Бога – єдиного по сутності і троїчного в особах (Отець, Син і Святий Дух), в якому «при загальній сутності у кожному Лиці сяють відмінні якості» [1, с.87], і вчення про Христа – єдиного за іпостассю і подвійного досконалою природою – Божественною і людською. У Трійці «кожна Іпостась містить Божественну природу у всій її повноті. Іпостасі… нескінченно єдині і нескінченно різні – вони суть Божественна природа» [5, с.375-376], іпостасі у Трійці є повністю тотожні за сутністю і повністю відмінні за властивостями, кожна величина дорівнює двом іншим і три величини разом дорівнюють кожній окремо взятій. Така мета-математика і такий металогічний підхід долають межі раціонального осмислення догмату про триєдиного Бога і спонукають до ірраціонального, духовного сприйняття тайни єднання та міжособистісного спілкування Бога Отця, Бога Сина і Бога Святого Духу – Єдиного Бога. Богословське осмислення живого Бога вимагає не тільки суми знань, але і практичного духовного досвіду життя у Бозі. Богоспілкування носить виключно характер есхатологічний особистісний, акти Божественної волі – нас ради і нашого ради спасіння. Коли ми говоримо про Трійцю «поза славослів'ям і поклонінням, по-

за особистісним ставленням, дарованим вірою, мова наша завжди невірна» [5,с.384].

По відношенню до трьох Лиць Трійці ми не можемо сказати перший, другий, третій, вони всі перші і останні, А і Ω, початок і кінець. Монархія (єдиноначальність) Бога Отця, про яку заговорили богослови IV століття також не дає ніякого приводу уявляти субординацію між Божественними Іпостасями.

Догматичне віровчення, а саме «тринітарне богослов'я відкрило для нас новий аспект людської реальності – аспект особистості» [5,с.376] в його значенні, наближеному до сучасного. «Це була не раціоналізація християнства, а християнізація розуму, перетворення філософії в споглядання, насичення думки таємницею, яка не є якимось прихованим від усіх секретом, а світлом невичерпним» [5,с.369-370].

Продовжуючи тему іпостасі, мусимо звернути увагу на висловлювання святителя Григорія Богослова. У нього іпостась як «спосіб існування» (τρόπος της υπάρξεως) прирівнювалась до «лиця», і таким чином, його значення наближалось до термінології західних отців Церкви (persona). Іпостасні ознаки Лиць Святої Трійці стали називатися «отцівство», «синівство» і «сходження».

Але «вирішальний поворот у формуванні онтологічного поняття людської особистості міг настати лише тоді, коли в епоху христологічних суперечок було усвідомлено і закріплено в оросах III і IV Вселенських Соборів, що Христос – одна Особа (υπόστασις = προσωπον), але у двох природах. (При цьому) різниця природ не зникає через з'єднання, а ще більш зберігає особливість кожної природи, яка сходиться в одне Лице і одну Іпостась» [2, с. 165–226]. Відтак, поняття іпостасі, як синонім «лиця» ввійшло у όρος Халкідонського (IV-го Вселенського) собору [6, с.150] і набуло особливої, найвищої актуалізації у вченні християнської Церкви – догматичної: «естетством Бог сый, и естетством быв человек нас ради, не во двою лицу разделяемый, но во двою естетству неслитно познаваемый» [7, с.174]. Було чітко сформульоване догматичне вчення Християнської Церкви про те, що υπόστασις Ісуса Христа являється такою ж самою як по відношенню до Його Божестенної природи, так і по відношенню до Його людської природи. Тобто про людські індивіди стало можливим говорити як про іпостасі, по-перше. А по-друге, «ототожнення (υπόστασις = προσωπον) призвело до граничної онтологізації поняття лиця і відкрило шлях до усвідомлення нескінченного буттєвого виміру людської душі, її буттєвої бездонності або навіть абсолютності» [2, с. 165–226].

Міжособистісні, живі стосунки між Творцем і Його подобою відкривають, що Він є «познаваемый», але «познаваемый» не до кінця. Процес богопізнання є заповідний, вічний, блаженний, синергетичний, а отже особистісний. У ньому людська особистість безкінечно наближається до Бога, пізнає через живий досвід Його властивості, одночасно насолоджується Його присутністю і виявляє Його трансцендентність, невичерпну і недосяжну Його сутність. Святість і велич області, «в яку занурювався дух християнських подвижників, спонукали до того, що слово про божественне вони вимовляли не тільки з благоговінням, але навіть і з побоюванням. Вказуючи на необхідність і благо наближення до Бога, закликаючи до пам'ятування про Нього, що є початком і наслідком богопізнання, вони попереджали про неможливість, а іноді й недоречність опису предметів вищого духовного відання» [9, с.36]. Ні катафатичне, ні апофатичне богопізнання не дає можливості визначити сутність невимовного Бога. Божественна ουσία не формулюється, неможливо сказати, ким Бог є, ким Бог не є. Він є вищий всякого імені і «мороком покрив Себе, як сінню» (2 Цар. 22:12). Він називає Себе – Сущий (Вих. 3:14), Його називають «духом» (Ін. 4:24) і «любов'ю» (1 Ін. 4:8) і всі ці «імена найвищі, навіть ім'я «любов» висловлюють Божественну сутність, але її не вичерпують» [5, с.361]. Пізнати Бога може лише сам Бог.

Таким чином, при догматичному доведенні тринітарності Божественного буття Великі Каппадокійці розкрили фундаментальну структуру метаонтології особистісності, сформувавши підгрунтя для того, щоб подолати обмеженість онтологічних вимірів особистості, запроваджених різними історичними типами раціональності як до, так і після Різдва Христова.

Список використаних джерел

1.Василий Великий, святитель. Творения в 7 частях.– М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра. 1901. Ч.6. – С. 80. 2.Вестель Ю.А. Проблема онтологии личности в связи с происхождением термина ipostasis// Синопсис. – 2001. – № 4–5. – С. 165–226. 3.Евлогий (Пацан В.А.), архимандрит. Православное учение о роли разума на пути богопознания: диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия/ Архимандрит Евлогий (Пацан). – Киев: КДА, 2007. – 234 с. 4.Лосский В. Н. Богословское понятие человеческой личности/ В. Н. Лосский //Боговидение. – Мн.: Белоруссий Экзархат – «Харвест», 2007. С. 400 – 411. 5.Лосский В.И. Очерк мистического богословия Восточной церкви. Догматическое богословие. – М.: Общество любителей православной литературы. Издательство имени святителя Льва, папы Римского, 2009. – С. 374. 6.Новая философская энциклопедия: В 4 тт. – М.: «Мысль». Под редакцией В. С. Стёпина. Т. 2 (Е – М), 2010. С. 150 – 634 с. 7.Октоих, сиречь осьмогласник. Гласы 5 – 8. Украинская Православная Церковь, Киевская Митрополия, 2000. 8.Правило к Божественному Причащению. Акафист Святителю Христову Николаю. – Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви. 1994. Лист 99 на обороте. – 222 листа. 9.Сарычев В.Д. доцент МДА. Святоотеческое учение о богопознании//Богословские труды. Сборник третий. – М., 1964. №3. – 34-63 с. 10.Словарь философских терминов. - М.: «ИНФРА-М». Под редакцией В.Г Кузнецова. 2013. – 729 с. 11.Узланер Д. Введение в постсекулярную философию/Д. Узланер// Логос. Постсекулярная философия: философско-литературный журнал [ред. коллегия: В. Анашвили (гл. редактор) и др.]. – М.: Институт экономической политики им. Е. Т. Гайдара, Центр феноменологической философии философского факультета РГГУ, 2011. – № 3 (82). – С. 3-32. 12.Athanasius Theol. Epistula ad Afros episcopos // PG 26. Col. 1036. L. 20-21. 13.Blond Ph. Introduction: Theology before philosophy// Post-secular philosophy: Between philosophy and theology. – Routledge, 1998. 14.Bowne B. P. Personalism / B. P. Bowne. – Boston, 1908. – 354 p. 15.Caputo J. Between Philosophy and Theology: Contemporary Interpretations of Christianity/ J. Caputo. – Burlington, VT: Ashgate Pub, 2010. - 252 p. 16.Derrida J. Writing and Difference/ J. Derrida. – London: Routledge, 2001. – 472 p. 17.Habermas J. Religion ad Rationality: Essays on Reason, God and Modernity/ J. Habermas, - Cambridge, MA: MIT Press, - 2002. - 384 p. 18.Lévinas E. Totalite et infini: essai sur l'extériorité/ E. Lévinas. Paris: Le Livre de Poche, 1990. – 346 p. 19.Milbank J. Faith, Reason and Imagination: the Study of Theology and Philosophy in the 21st Century/ J. Milbank// Future of Love: Essays in Political Theology. – Eugene, Oregon: Cascade books, 2009. - 404 p. 20.Patsan V. O. (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) Spirituality and Rationality: the Ways of Reuniting in the Post-Secular Space of the Personal Self-Knowledge/ V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk)// International Scientific Review. – Boston, 2017. – №1(32). - P. 57-60. 21.Patsan V. O. (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) The Theistic Suggestion of Personalism in the Post-Secular Space of the Personal Self-Knowledge: from the Personalized Ontology to the Meta-Ontology of Personhood/ V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) //7th International Scientific and Practical Conference «Science and Humanity» [Held by Scieuro in London 24–29 September 2017]. – London: Scieuro, 2017. – P. 117 – 128. 22.Taylor Ch. A Secular Age/ Ch.Taylor. – Cambridge, L.: Belknap press of Harvard university press, 2007. - 874 p.

С. В. Кострюков

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛЕЙ У РОЗРОБЦІ ТЕОРІЙ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Теорія суспільного договору в різні періоди містила в собі різні акценти. Античність, по-перше, вирізняє недостатнє усвідомлення відмінності між суспільством і державою, ці поняття іноді навіть можуть трактуватись як тотожні, або взаємозамінні. По-друге, акцент на притаманній людській природі комунікації в вигляді обговорень і домовленостей, як основи будь-якого об'єднання. По-третє, розуміння держави, як результату соціального процесу, як етапу розвитку суспільст-

ва, припущення патріархальної і договірної моделі створення держави і закону, як основи державного об'єднання.

Середньовіччя розвиває патріархальну теорію, де місце батька займає Бог, материнський статус отримує Церква, а суспільство – діти. Середньовічна держава в цьому процесі переймає цю модель, де представником, помазаником виступає монарх, який, проте, повинен діяти в рамках моральних приписів Божого слова, його діяльність регламентована не суспільним контролем, а лише Богом і Церквою. Закон, в цьому випадку, відіграє значення лише в напрямі регулювання діяльності підлеглих монархом, тому не може рахуватись, як основа суспільного договору.

Відродження пропонує нам тенденцію десакралізації особи монарха і держави. Політична філософія звертається до розуміння необхідності певного суспільного консенсусу, можливо ситуативного, який відповідає лише інтересам еліти. Монарх не може не спиратись на аристократичну меншість або на народну більшість, тому повинен передбачати фактори дестабілізації в суспільстві, діючи виключно в інтересах утримання своєї влади.

Новий час і просвітництво приносять найбільш плідні ідеї: фактично повна десакралізація влади, суспільний контракт, який перетворюється на загальновизнаний закон (Конституція, Велика Хартія, Білль про права), як основа існування держави, де правитель визнається управлінцем на користь суспільної більшості, залежить від волі суспільства і свою діяльність регламентує законом і настановами більшості.

В історії нашої держави найбільш відповідним і традиційним в контексті теорій державотворення і суспільного договору є звертання до творчості Станіслава Оріховського (Роксолана) і Феофана (або Теофана) Прокоповича. Обидва мислителі зосереджували увагу на питаннях суспільного блага, природнього права і договірним умовам утворення держави. До певної міри, протилежність думок Ст.Оріховського [1] і Ф.Прокоповича [3] в нашій традиції можна в деякій мірі порівняти із Дж. Локком і Т. Гоббсом в британській традиції. Часто, вчення Ст. Оріховського протиставляють Ніколо Макіавеллі, адже і в першому і в другому випадках мислителі звертаються до реальних правителів, але на доволі різних позиціях. Оріховський виступає більшим ідеалістом, натомість Макіавеллі є реалістом. Спільним є сприйняття як першим так і другим мислителями аристократії, як такої, що звертає увагу лише на власні інтереси. Ст.Оріховський пропагував і розвивав ідеї природного права, вважаючи, що воно – вище від людських законів, тому закони в разі потреби можна змінювати. Добробут, злагода і спокій у державі будуть тоді, коли люди житимуть у згоді відповідно до законів природи [2].

Проблематика творів Феофана Прокоповича перегукуючись з ідеями Ст. Оріховського, разом із цим проявляють інший вектор державотворення – монархоцентричний. Знаходячись на службі у Петра Першого, Ф. Прокопович, отримавши в свій час блискучу європейську і українську освіту, звертає свою працю на користь існуючої монархії, прагнучи побудувати ідеологічний фундамент для абсолютизму, якого домагався Петро Перший для себе і своїх спадкоємців. Наслідуючи думкам Гроція, Локка і Гоббса щодо суспільного договору, як основи держави, вочевидь віддає перевагу Т.Гоббсу і веде лінію на виправдання абсолютизму.

Ф.Прокопович у «Правді волі монарщої» намагається довести, що самодержавний володар не повинен дотримуватися людського закону, тим паче поставати перед судом за його порушення, однак, не може діяти проти Божих настанов. Проте, навіть в такому випадку - самому тільки Богу відповідальний, а не людським законам і судам: «Ведаем сие во-первых от естественного разума: понеже бо нарицается и есть верховная, высочайшая и крайняя власть, то како может законам человеческим подлежать; аще бы подлежала, не была бы верховная… Может Мо-

нарх Государь законно повелевать народу, не только все, что к знатной пользе отечества своего потребно, но и все, что ему не понравится; только бы народу не вредно и воли Божией не противно было. Сему же могуществу его основание есть вышеупомянутое, что народ правительской воли своей совлеклся пред ним и всю власть над собою отдал ему…» [3].

Список використаних джерел

1. Оріховський Ст. Научення королеві польському Сигізьунду – Августину. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/human/hum04.htm. 2. Остапчук *Г. О. Проблема русинської державності в бездержавні часи* Ст. Оріховського */Г. О. Остапчук //Гілея: науковий вісник. - 2015. – Вип. 103. - С. 195-198. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_103_55. 3. Феофан Прокопович. Правда воли монаршей в определении наследника державы своей. М., 1726. 1722 г. Режим доступу: http://museumreforms.ru/load-document/nojs/13642.*

А. О. Макарова

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ ЯК ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Екзистенційна порожнеча, в яку ризикує звалитись людство при стрімкому переході з антропоцентичного до техноцентричного типу свідомості та діяльності, вимагає негайного повернення філософії **статусу лікаря людських душ**, практичного комплексу заходів з реанімації гуманітарної та гуманістичної реальностей. Все більша масовість, механічність, засилля симулякрів, фейків, відсутність або порушення моральних кордонів та взагалі культури мислення і поведінки створюють загрозу культурної деградації як окремих індивідів, так і цілих суспільств, і також людства загалом. Філософія є спеціальністю з рядом унікальних компетенцій, які дозволяють їй виконувати важливі гуманітарні функції. Сучасні українські професійні філософи – це передусім висококваліфіковані фахівці, що «володіють системними знаннями з теорії та практики розвитку суспільно-політичних, аксіологічних, морально-етичних, правових, економічних, релігійних, національних, геополітичних процесів; здатні швидко та творчо адаптуватися до нових професій, видів та форм зайнятості в гуманітарній сфері в умовах швидких темпів розвитку світової спільноти та культурної і ціннісної глобалізації світу» [1]. Саме таких фахівців готує, зокрема, філософський факультет ДВНЗ «Прикарпатський національний університет». Серед головних функцій, завдяки яким філософія достойна зайняти чільне місце в ряді актуальних практичних знань, відмітимо:

а) **освітньо-виховну**. Гуманітарний потенціал філософії як засобу виховання відмічають навіть провідні сучасні менеджери. Так, «президент Ірландії Майкл Хіггинс вважає філософію основою освіти майбутнього. У світі технологій саме гуманітарна наука дозволить формулювати ідеї та висувати зважені судження, тобто виконувати завдання, котрі поки не вдаються роботам та алгоритмам» [2]. Такі всеукраїнські проекти, сформовані сучасними українськими філософами, як «Дебатний клуб» та «Новий акрополь» (відділення яких працюють в тому числі і в м.Івано-Франківську) спрямовані власне на збереження і підвищення інтелектуальної та культурної компетентності сучасної молоді. Вміння творчо, у популярній формі, зокрема і формі тренінгу, подавати необхідний навчальний матеріал з історії людства, риторики, розвиток навичок дискусії та полеміки є незамінною складовою сучасної освіти, в якій якість аналізу часто підмінюється яскравістю поверхових фотопрезентацій. На Всеукраїнських наукових конференціях студентів, аспірантів та молодих вчених, організованих філософами ДВНЗ «Прикарпатський національний університет» завжди присутні школярі, із великим хистом наші викладачі також проводять освітньо-виховну діяльність під час занять із

учасниками Малої академії наук.

б) **ідеологічно-просвітницьку**. «Вивчення філософії... допомагає відчути свободу та відповідальність у складному світі, просякнутому технологіями. Викладання цього предмета... дозволить сформувати живу та демократичну культуру» - читаємо далі в цьому ж пості. Сучасні українські філософи – не просто кабінетні інтелектуали; вони – громадські діячі, публічні особи, аналітики, оглядачі, критики, експерти. Їх запрошують до складу міжнародних гуманітарних місій, на телевізійні політичні ток-шоу; вони готують тексти законопроектів, впливають на формування сучасної української ідеології. Так, 23 лютого 2018 року в числі інших випускників «ДВНЗ Прикарпатський національний університет» мав отримати диплом магістра студент філософського факультету Роман Гурик – герой Небесної Сотні, загиблий за щастя рідного народу. «Ми почали усвідомлювати те, що саме кожен з нас має докласти свої зусилля і відбудувати нашу Україну. Ніхто не принесе нам дарованої волі. Саме ми своїм патріотизмом, своєю працею на благо нашої України, зможемо досягти тих мрій, за які віддали своє життя Роман Гурик і його побратими»,- сказав у своїй промові ректор університету Ігор Цепенда [1].

в) **соціально-інтеграційну**. Йдеться передусім про роботу з інтеграції соціальних колективів на засадах милосердя, принципів взаємодопомоги, взаємопідтримки, інклюзії, волонтерства. Президент Всесвітнього економічного форуму Клаус Шваб стверджує, що «щойно фабрична робота відійде у минуле, стане більше соціальної роботи. На думку представників британського парламенту, найбільш цінними навиками у майбутньому стане вміння швидко вирішувати завдання та підходити до них творчо, а також здатність працювати в групах – як з людьми, так і з роботами» [3]. Неважко уявити той час, коли поряд із оспіваною фантастами професією роботехніка з'явиться і професія робопсихолога. Соціальний супровід як мистецтво спілкування, а не просто комунікації з людьми, стане безцінною складовою компетентнісної сфери філософа. Волонтерські проекти філософського факультету «ДВНЗ Прикарпатський національний університет» «Янголи поруч» та «Лікар-свято», створені філософами і психологами, отримали значний розголос і розвиваються у співпраці з багатьма соціально-культурними осередками міста. Не злічити число людей, які отримали від них справжню гуманітарну допомогу – любов і надію, небайдужість та уважність, теплоту і розуміння у атмосфері родинного кола.

Зрештою, «як пише The Guardian, в майбутньому знадобляться люди, здатні шукати відповіді на питання, котрі не можна «загуглити» [2]. А таких питань все ще залишається безліч: особистісний розвиток, сенс життя, відносини з оточуючими, інтегральне соціальне моделювання та прогнозування, і саме філософія і її представники в сучасному українському просторі наразі успішно реалізують ці місії.

Список використаних джерел

1.http://philosophical.pu.if.ua. 2.https://hightech.fm/2017/01/17/philosophy. 3.https://flibusta.is/b/464485/read.

С. С. Бескаравайный

ВЗАИМОИНДУКЦИЯ КАК ПРОБЛЕМА «ПОЗИЦИОННОГО ТУПИКА»

Увеличение мощности компьютеров обострило для множества управляющих структур старую проблему: при больших вложениях в менеджмент и обработку статистики – конкурент может сделать фактически тоже самое или заимствовать ваши разработки.

В результате применение множества разнообразных управленческих стратегий, преимущественно в бизнесе (что в биржевой игре, что в построении торговых

сетей) показывает, что конкретны годами могут соревноваться на рынках, получая едва заметные преимущества, и ту же их растрачивая.

Попытка создать более мощный компьютер, чтобы лучше обрабатывать статистику и контролировать персонал, написать более качественную программу для логистических задач – не приводит к обеспечению долговременного преимущества.

Но причина этого не в ограниченности улучшений, которые может дать более совершенная линия поведения, а в скорости копирования практически любых достижений конкурентами.

Там где требуются десятилетия (например, чтобы перестроить государственный аппарат) – выигрыш в управленческих схемах вполне сохраняется. Но там, где конкурент может поставить аналогичную программу на свой чуть менее мощный компьютер – реализовать своё управленческое преимущество чрезвычайно тяжело.

Речь может идти буквально о часах – нескольких торговых сессиях биржи.

Это не отменяет конкурентную борьбу, как таковую, и переводит её в другие плоскости: 1) поиск преимуществ, которые невозможно заимствовать. По этому пути продолжают идти все субъекты, претендующие на монополию, уникальные источники сырья, административный ресурс и т.п; 2) создание иррациональных предпосылок для выигрыша в конкурентной борьбе: разнообразные паники, лихорадки, финансовые пирамиды и т.п. Что, в итоге, требует создание структуры для постоянной манипуляции сознанием; 3) постановка новаций на поток. Если внедрять очередную новацию быстрее, чем конкурент успеет окончательно внедрить предыдущую, то возможно сохранять постоянное преимущество. Что опять-таки требует большой структуры по производству новаций.

Каждый из путей активно используется в деловой и политической практике. Но их использование не снимает кризиса аналитического подхода в т.н. «окнах субъектности»: те механизмы, которые в период индустриальной фазы цивилизации обеспечивали выдвижение, становление новых субъектов хозяйствования, на пороге тяжелых перемен. Биржи автоматизированы, а в условиях полной автоматизации розничной торговли – произойдет монополизация торговых сетей. Игроки чрезвычайно быстро начинают вырабатывать похожие стратегии, и потому, в итоге, делается ставка на «факторы, за пределами шахматной доски».

Государства пытаются противодействовать монополизации рынков и выращивать новых «игроков» в бизнес-инкубаторах, но это скорее паллиативные меры.

Подобные «позиционные тупики» всегда преодолеваются с помощью создания качественно новых, более сложных, систем. Стандартный пример – создание танковых дивизий с авиационной поддержкой, как надежного средства преодоления позиционного тупика Первой мировой. Простыми пехотными дивизиями задача не решалась в принципе.

Предпосылки для подобного скачка в деловой культуре – когда некая структурная единица приобретает принципиально новые возможности - громадные. Компьютеры фактически могут заменять значительную часть персонала. Достаточно сравнить потенциал современных *рядовых* фотографов и видеографов с теми, что были четверть века назад.

Но если просто дать каждому условному бизнесмену по роботу – ситуация всего лишь будет воспроизведена на более высоком уровне расходования ресурсов.

Дело в качественно иных задачах, которые позволят: 1) часть суммативных систем (для которых конкуренция больше не продуктивна) сменить на интегративные (которые взаимодействуют как разнородные части общей структуры); 2) дать новый фактор неизвестности, который позволит воспроизвести если не саму конкурентную борьбу на товарном рынке (потребность в ней не является абсо-

лютной), то открыть окна возможности для развития коллективных субъектов.

Поэтому, чтобы выйти из тупика равенства аналитических возможностей, необходимы три базовых составляющих: а) новое понимание субъекта, отказ от устаревших организационных форм, б) новые задачи, которые будут ставиться перед коллективными субъектами, в) новое взаимодействие между коллективными субъектами.

Подобный переход и произошел с началом индустриальной фазы – когда изменилась организация коллективных субъектов, появились новые цели (накопление капитала), были созданы новые механизмы взаимодействия социальных групп, предприятий, политических организаций.

А. А. Москаленко

ТЕЇСТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ ВІРИ І РОЗУМУ В БОГОСЛОВСЬКОМУ І ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСАХ

Співвідношення віри і розуму, що стало визначальним для української кардіоцентричної традиції філософування, сформувалося впродовж XVII – XIX ст. - у ході становлення в Україні духовно-академічної філософії, для розуміння своєрідності якої необхідним є осмислення загальної історичної динаміки визначення цих концептів у богословському та філософському дискурсах.

Слово «розум» походить від давньоруського «умъ» , його ж синонім «інтелект» утворився завдяки транслітерації латинського «intelectus», що означає « розуміння, розум, розсудок», тобто людську здатність до мислення, пізнання. У свою чергу, її найменування, стверджене в латині, стало калькою давньогрецького слова νοῦς (ум), становлення концептосфери якого означило рух античної філософської думки від узагальнення Нуса як принципу світобудови (розуміння, започатковане Анаксагором, розвинене Аристотелем і переосмислене стоїками) до усвідомлення його і як деміургічного начала світу, і як раціональної частини індивідуальної душі (сприйняття, ініційоване Платоном і висхідне для Плотіна і Прокла).

Розум як складник людської природи, визначальний для місця людини у Всесвіті, розкривається у християнському вченні. Спираючись на біблійне свідчення про «вінець творіння» , Отці і Вчителя Церкви перших століть християнства наголошують на розумності як відмінній характеристиці людської особи, «богодарованої сили» (Августин Блаженний), що людині для того, щоб вона могла уподібнюватися Творцю. У святоотецькій традиції богослов'я розум людини характеризується як «око душі», «сонце» , «гідність людської істоти і її краща частина», «владичне начало» душі. Такі характеристики знаходимо у святителів Симеона Нового Богослова, Афанасія Великого, Василія Великого, Макарія Великого, Григорія Ниського) [2]. Оформившись у руслі догматичного обгрунтування тріадології, що відбулося в IV ст. - в «золоту добу» богослов'я, означене розуміння раціональності набуло подальшої концептуалізації в антропології Григорія Палами (XIV ст.). Він зазначав: як Свята Трійця, найвища Благість, є Розум, Слово і Дух. Так і « троїчне єство, яке слідує за Найвищою Трійцею, більше всіх інших істот створене за Її образом; це є душа людська, і саме душа розумна, словесна і духовна» [цит. за: 4, с.342].

Варто наголосити: у світлі Надприродного Одкровення всі ці ознаки осмислюються як такі, що притаманні розуму в його природному, тобто благодатному стані, не спотвореному гріхом. У своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата богослов'я, що стала першим в Україні досвідом систематизації православного вчення про роль розуму на шляху богопізнання, архієпископ Новомосковський Єв-

логій (В.О.Пацан) підкреслює: «За спільною думкою святих отців стан первозданної людини був таким, що при пануванні богоподібного розуму і підпорядкуванні йому потреб тіла і душі людина споглядала себе лише у Бозі й у Ньому усвідомлювала своє буття; всі свої думки, почуття і бажання спрямовувала до цього найвищого духовного блага; жила спогляданням, носячи в собі Дух Божий» [2,с.59].

Точність цього висновку підтверджується характеристикою стану людського розуму до гріхопадіння, наданою у «Добротолюбії» : «Розум першоначально чистий, перебуваючи у чині своєму, споглядав Владику свого; й Адам, перебуваючи в чистоті, царював над своїми помислами і блаженствував, покритий божественною славою» [1, с.157].

Після гріхопадіння природа людини стала спотвореною, а її життєдіяльність « набула *егоїстичної* спрямованості, внаслідок якої розірвався живий, безпосередній союз любові з Богом, що становив підгрунтя цілісності розуму і його панування над усіма іншими органічними силами душі і тіла, … гармонія сил людини порушилася, замінилася розладом і дисгармонією» [2, с. 65]. Ознакою гріховної обмеженості людського розуму стала втрата людиною здатності безпосередньо споглядати Творця. Гріховно спотворений ratio виявився здатним лише узагальнювати дані чуттєвого досвіду, на основі чого людина не може ні розкрити власне «Я» як самототожне, ні наблизитися до розуміння «*всюдисущності* Бога, засвідченої безумовно-особистісною істинністю Слова Божого» [5, с.5] - («Я є шлях, і істина, і життя» (Ін 14:6)). Богопізнання і самопізнання людської особистості можливі тільки при долученні до Богоодкровенної істини через вірування. «А віра – то підстава сподіваного, доказ небаченого» (Євр. 11:1).

Протоієрей Павло Флоренський як плідний підхід у дослідженні феномену віри застосовує аналіз етимології слова «віра» . Найпоширеніші вживання слова «віра» П.Флоренський виводить на основі лінгвістичного компаративного аналізу. Ці значення набувають такого сенсу: віра – довір'я, віра – переконання, віра – перебування в Істині. Предметом свого теоретичного дослідження П.О.Флоренський робить, головним чином, релігійну віру і вбачає у слові відтінки значення саме такої віри: віра, яка грунтується на «моральному зв'язку» , віра – послушання, віра – твердість, і, в кінцевому підсумку, значення сакральне. Фундатор «конкретної метафізики» наголошував на збігу етапів на шляху до істинної віри у житті людини і християнської спільноти: «Вихідна точка – повна довіра і повна вольова перемога над тяжінням до плотскості, над коливаннями, що притримують від піднімання увись, від поклоніння здоровому глузду в слухняності вірі. Вірю всупереч стогонам розуму, вірю саме тому, що у своїй ворожості здоровому глузду до віри вбачаю заставу чогось нового, чогось нечуваного і вищого… Потім, піднявшись на новий ступінь… я говорю собі: « Тепер я вірю і надіюсь зрозуміти те, в що я вірю… Спершу мені здавалося, що ніби я дещо «знаю», після перелому став вірити. Тепер же я знаю тому, що вірю». Я розумію віру свою. Я бачу, що вона є поклоніння «Відомому Богу» , що я не тільки вірю, але й знаю. Межі знання і віри зливаються. Тануть розумові перегородки: весь здоровий глузд перетворюється на нову сутність [7, с.62].

Відповідно до християнського віровчення, віра грунтується на Божественному Одкровенні, даному як Священне Писання і як Священне Передання, й усвідомлюється людиною у богопізнанні і самопізнанні, невіддільному від живого богоспілкування, як важлива передумова спасіння.

Східна і західна традиції християнства збігаються у визнанні і відстороненості - у природі людини, спотвореній гріхопадінням, - раціональності від духовності, й обмеженого характеру раціонального пізнання щодо духовного досвіду, набутого на основі вірування. Однак ідея «зцілення розуму» у практиці аскези, висловлена

Отцями і Вчителями єдиної Церкви, була по-різному осмислена у православ'ї, католицизмі і протестантизмі.

Відповідно до класифікації, запропонованої Євлогієм, архієпископом Новомосковським (В.О.Пацаном), у православній антропології виділяють три види розуму. Перший – це розум «інстинктивний» , яким наділені і тварини і яким переважно живуть «нерозвинуті духовно люди і дикуни» [2,с.15]. Він спрямовується переважно на завдання збереження життя і задоволення тілесних потреб. «Якщо тільки цим розумом живе людина, то вона не піднімається над тваринами і втрачає людську гідність» [2,с.15]. Цей вид розуму закладений у тваринний світ Богом як засіб самозахисту і підтримки життя тіла.

Другий вид розуму – це розум логіки і науки. Богом він даний лише людині для осягнення Його творінь і премудрості самого Творця всесвіту. За допомогою цього розуму людина будує наукові теорії і філософські системи, забезпечуючи культурний поступ. Однак і розум науки і логіки не є досконалим. «Володіючи лише цим розумом, людство може піднятися лише на щабель цивілізованих тварин, які знищують один одного за допомогою способів і засобів, доведених до високої технічної досконалості» [2, с.16].

Тож найціннішим даром людству є третій вид розуму, який, як зазначає Євлогій, архієпископ Новомосковський (В.О.Пацан), набув ряду синонімічних визначень у різних мислителів. Так, М.Є.Пєстов називає цей вид розуму «умовно благодатним розумом» , акцентуючи потребу повернення до його первозданного стану, а І.В.Кірєєвський - «віруючим розумом», увиразнюючи його сотеріологічну перспективу [2,с.16]. Один із фундаторів слов'янофільства стверджує, що характер віруючого мислення визначається прагненням « зібрати всі окремі частини душі в одну силу, віднайти те внутрішнє осереддя буття, де розум, і воля, і почуття, і совість, і прекрасне, і істинне, і дивне, і бажане, і справедливе, і милосердне, і весь обсяг ума зливаються в одну живу єдність, і таким чином поновлюється сутнісна особистість людини в її первозданній неподільності» [цит.за: 2, с. 36].

Відтак у православному богослов'ї і філософській думці, орієнтованій на нього, усвідомлюється можливість і необхідність возз'єднання раціонального і духовного на шляху « зцілення» людського розуму, «відкритого для «любомудрія» християнством у перші століття його існування і збереженого його східною традицією» [5,с.117]. Саме віра підсилює розум і наповнює його духовним змістом. Дуже яскраво цю думку виразив наш видатний співвітчизник П.Юркевич, порівнюючи сердечну віру з розумом: «В міру того, як в серці людини зникає єлей любові, світильник згасає: моральні начала й ідеї затемнюються і, зрештою, зникають зі свідомості. Це відношення між світильником і єлеєм – між головою і серцем – є саме звичайне явище в моральній історії людства» [8,с.125].

При схоластичному обгрунтуванні доктрини католицизму святоотецька ідея «зцілення розуму» була фактично замінена томістською теорією «двох істин» , яка фактично ствердила гріховно-обмежений стан розуму людини як доконечний в її земному існуванні. Розмежування «істини віри» й «істини розуму» прирекло «філософську думку Західної Європи на формулювання розумоосяжних аргументів Божественного буття, які ґрунтувалися на відволіканні умоглядно охоплених властивостей Творця від Його Самосущої Особистості, засвідченої тварній особі в інтерперсональних відношеннях з Ним. Так ініціювалося сприйняття живого Бога як безликого Трансцендентного Абсолюту, що спонукало раціональну свідомість до того, щоб віднайти *неминуче безособове* начало самої раціональності, яке, власне, і забезпечує умоглядне долучення людини до буттєвої Першооснови, абстрагованої від міжособистісних стосунків» [5,с.117]. Абстрактно-умоглядна аргументація іс-

нування Творця була здійснена у добу традиціоналізму, розгорнувшись у коливаннях між ствердженням (Ансельм Кентерберійський) та спростуванням (Фома Аквінський) «онтологічного доказу» Божественного буття і набувши фундаментальної метафізичної оформленості у визначенні Бога як Causa sui. А вже в Новий час саме з цього горизонту богопізнання, узагальненого Р. Декартом при обгрунтуванні його умоглядного характеру (первинність «ідеї Безкінечного» для відкриття тварною особою Творця), розпочався рух раціоналістичної рефлексії до об'єктивізації понад-особової суб'єктної першоформи, що і призвела до утворення «контрапункту» раціонально орієнтованого людського самопізнання [6].

І в сучасній католицькій теології зберігається орієнтація на теорію « двох істин» в її неотомістському переосмисленні. Папа Римський Іоанн Павло ІІ зазначає у своїй енцикліці «Віра і розум»: «Людина - істота, що перебуває в пошуці і живе вірою. Але верховенство віри не забороняє розумові проводити самостійні пошуки, оскільки завдання розуму не полягає в оцінці істин віри, - він це робити не повинен, бо нездатний до цього. Його роль полягає, скоріше, в пошуках сенсу, у відкритті раціональних доказів, які дозволять усім людям відкрити істини віри. Віра не боїться розуму, а просить його про допомогу і довіряє йому. Як Благодать заснована на природі і вдосконалює її, так і віра заснована на розумі і вдосконалює його. Розум, просвітлений вірою, звільняється від недоліків і обмежень, джерелом яких було гріхопадіння, і є необхідною силою для того, щоб піднестися до пізнання триєдиного Бога. Тому потрібно відновити єдність віри і розуму, яка дозволить їм діяти у відповідності до їхньої природи, зберігаючи взаємну автономію. Глибині віри повинне відповідати дерзновіння розуму» [3,с.60].

Становлення протестантизму, як відомо, ініціювалося прагненням подолати раціоналізацію віри, здійснену католицизмом на засадах схоластики. М.Лютер стверджував, що християнська віра являє собою обов'язкову умову справедливості, благочестя і врятування людини, відсутність віри означає гріх. П.Тіліх визначав віру, як вищий інтерес особистості, який знаходиться в центрі її духовного життя і охоплює всі структури, котрі включають як несвідомі елементи, так і свідомі. В акті віри долаються протилежності між суб'єктом і об'єктом, між іманентним і трансцендентним. Віра, на його думку, реалізує безпосередній зв'язок між людиною і Богом. При цьому Бог розглядається не як трансцендентна істота, а як основа людського буття. Однак сам протестантський принцип Solo Scriptum, який відсторонював особистісне сприйняття Богодухновенної книги від святоотецького богослов'я фактично призвів до втрати розуміння необхідності зцілення людського розуму у практиці аскези і його єднання із вірою.

Список використаних джерел

1.Добротолюбие: в 5-ти т. - Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992. - Т. 1. - 608 с. 2.Евлогий (В. А. Пацан), архимандрит. Православное учение о роли разума на пути богопознания: диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия/ Архимандрит Евлогий (Пацан). – Киев: КДА, 2007. – 234 с. 3.Иоанн Павел II. Вера и разум/ Иоанн Павел II. - М., 1999.- 168 с. 4.Киприан (Керн), архим. Антропология св. Григория Паламы/ Киприан (Керн), архим. - М.: « Паломник», 1996. - 450 с. 5.Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський)Американський персоналізм: генезис, ідеї, критика. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук/ В. А. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський). - Дніпро, 2016. - 232 с. 6.Пацан В. О. (Євлогій, єпископ Новомосковський) Формування метаонтологічного виміру особистості у святоотецькій тріадології/ В. О. Пацан (Євлогій, єпископ Новомосковський)// Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал:/ [ред. колегія: О. С. Токовенко (гол. редактор) та ін.]. – Дніпропетровськ - Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. - Вип. 1(9). - С. 140 – 159. 7.Флоренський П. Столп и утверждение истины./ Флоренський П. - М.: Правда.- 540 с. 8.Юркевич П. Вибране./Упорядник А.Г. Тихолаз. Пер. з рос. В.П. Недашковского/ П. Юркевич. – К.: Абрис, 1993. - 397 с.

М. Г. Мурашкін

ОНТОЛОГІЯ «СТАНУ БЕЗСМЕРТЯ» МІСТИКА ТА МИТЦЯ

Постановка проблеми зводиться до того, щоб знайти подібність у бутті містика і митця на сучасному етапі.

Аналіз досліджень і публікацій показав наявність матеріалів з цього приводу. Предмет наших досліджень під терміном «Стан Безсмертя» вводится за документальними фактами людей, які відчували безсмертя (Антти Ревонсуо), де смерть представлялась неможливою (Вильям Джемс), і було усвідомлення життя вічного (W. James). Тут подібність станів містика і митця ми бачимо у містицизмі (Джидду Кришнамурти) і в оцінюванні станів містицизму як творчих станів митця (Мери Латьенс). Буття подібності стану містика і митця пов'язане з існуванням арефлексивного в людині (Д.И. Дубровский), а також «каталептичної свідомості» (Мирча Элиаде), де проходять процеси компенсаторного характеру (Альфред Адлер).

Мета дослідження – розкрити суб'єктивний фактор у явищах буття подібного у «Стані Безсмертя» містика і митця на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу з приводу «Стану Безсмертя» бажано почати з пояснень того, що є онтологією, тому що ми розглядаємо онтологічний аспект предмета наших досліджень.

«Стан Безсмертя» як предмет наших досліджень розглядається в онтологічному аспекті. Тому зробимо певний екскурс в онтологію. Розкриємо основні поняття і прописні істини онтології як філософської дисципліни з орієнтацією на предмет наших досліджень.

Онтологія – філософське вчення про буття як таке. Поняття «онтологія» було введене Гокленіусом у XVII ст.

Антична філософія. В античній філософії буття розглядала онтологія елеатів, елейська школа. Так, Парменід розрізняв буття чуттєве і буття істинне. Аристотель шукав сутність у матеріальному бутті. Опис «Стану Безсмертя» ми можемо бачити в містиці, коли розглядається «чисте» буття як суб'єктивне переживання. Яскраві описи «Стану Безсмертя» ми можемо бачити у філософії Плотіна.

Середньовічна філософія. В середньовічній філософії Абсолютне буття ототожнюють із Богом. Тут «Стан Безсмертя» представлений у середньовічному релігійному містицизмі.

Філософія Нового часу. Філософія Нового часу орієнтується на науку. І тому вона вчення про буття відсторонює від теології. Спіноза в своїй онтології ототожнює Бога і Природу.

Класична німецька філософія. Кант не ставить онтологію поза принципами розуму. Фіхте, Шеллінг, Гегель стверджують, що буття є результатом розвитку мислення. Тут мислення виявляє свою тотожність із буттям. В класичній німецький філософії місце «Стану Безсмертя» знаходиться, коли мова йде про містицизм.

Сучасна філософія. Позитивізм. Позитивізм відкидає онтологію як ненаукове знання. З об'єктивною онтологією відкидається і суб'єктивна онтологія, а разом з нею – і всілякі суб'єктивні переживання й стани як те, що є ненауковим, тому що не може бути верифікованим. Разом з цим відкидається і «Стан Безсмертя» як явище, яке не може бути перевірене.

Екзистенціалізм. Гайдеггер показує, що буття треба осмислювати через унікальність ситуації людської присутності. Сартр і Ясперс розуміють буття як неподільну єдність суб'єкта й об'єкта. Ця єдність лежить в основі свободи і відповідальності людини. В екзистенціалізмі при описах суб'єктивного світу людини чітко проглядається і опис «Стану Безсмертя».

Марксизм. Онтологія марксизму розкриває форми руху матерії, розкриває розуміння суспільного буття. Марксизм говорить про онтологію діяльності як спосіб буття людини. В цій філософії «Стан Безсмертя» підпадає під критику при розгляді різних містичних вчень як певні суб'єктивні переживання людини, не адаптованої до умов життя.

Постклясична філософія. В постклясичній філософії в онтологічне, тобто буттєве, входить і суб'єктивне, входить людська індивідуальність. При описах людської індивідуальності можна бачити і описи стану, який іменується «Стан Безсмертя».

Буття. Буття – це існування, яке виражається зв'язкою «Є». Коли буття розуміється як існування, як те, що є, то воно, це буття, стосується будь-чого, будь-яких речей. Таке буття беззмістовне, абстрактне. Воно байдуже до того, до чого воно застосується. Це «чисте буття». «Стан Безсмертя» має відношення якраз до «чистого буття» як не конкретного суб'єктивного переживання.

Коли є визначене буття, «ось це» (ця скеля, або цей камінь), то це називається «наявне буття». Тут, на перший погляд, нема місця для «Стану Безсмертя». «Стан Безсмертя» є глибоко суб'єктивним буттям конкретного індивіда.

Буття розуміють як безпосередню дійсність, яка ще не роздвоєна на явище і сутність. З цієї безпосередньої дійсності починається пізнання. Тут сутність спочатку прихована. Вона спочатку не дається для пізнання. За Гегелем, буття і сутність розрізняються. Суб'єктивне буття «Стану Безсмертя» – невід'ємне переживання людини. Тому його сутність є предметом наукових дисциплін.

Структура буття. Структура буття подається такими категоріями: якість-кількість-міра. Ці категорії можна вживати і при розгляді «Стану Безсмертя». Тут міра торкається певних якостей людини. Коли якась якість перекриває повністю протилежну якість, то включаються компенсаторні механізми, які встановлюють рівновагу протилежностей. І ця рівновага може переживатися як «Стан Безсмертя».

Буття розуміється як протилежність свідомості (буття як матерія). Тут ми бачимо опозиційну пару: буття і свідомість. Буття (матерія) незалежне від свідомості. Людина охоплює буття своєю діяльністю. Але людина може деякий час знаходитися і поза своєю діяльністю. «Стан Безсмертя» має більш інтенсивний свій прояв якраз, коли людина не діє.

Небуття. Небуття – заперечення буття. Небуття – це не існування. За Гегелем – це ніщо. Ніщо беззмістовне як і чисте буття, коли від певної речі відокремлюються всі властивості, а залишається лише те, що вона є; ця річ лише є. Ніщо і чисте буття тотожні. Але вони і протилежні, адже фіксують відмінність між існуючими чи неіснуючими речами. В «Стані Безсмертя» людина переживає небуття, тому що цей стан супроводжується руйнацією попередніх структур свідомості, тих структур, які вже віджили своє і не дають людині адекватно реагувати на змінений світ. Це особливо можна бачити в містичній культурі, де символічна смерть є знаком для досвіду руйнації попередніх структур свідомості (С.С.Аверинцев). При руйнації попередніх структур свідомості людина може переживати небуття, ніщо, пустотність, порожнечу. Це дуже ретельно описано в буддизмі, в таких його містичних напрямках, як дзен-буддизм і чань-буддизм. Також досконалий опис цього ми зустрічаємо в даосизмі.

Та чи інша річ виникає із зникнення попередніх утворень. Наприклад, брунька зникає, коли розпускається квітка. В свою чергу квітка зникає з появою плода. «Стан Безсмертя» зникає, коли людина відчуває страх смерті. «Стан Безсмертя» є компенсацією страху смерті.

Кожне наступне утворення є запереченням, небуттям попереднього утворення. Буття і небуття – це моменти становлення. Буття і небуття «Стану Безсмертя» – це

моменти становлення в людині особистості.

Отже. Буття – це філософська категорія, що означає: все, що реально існує. Реальність, яка існує об'єктивно, поза і незалежно від свідомості людини – це об'єктивне буття. Реальність як прояв свідомості людини, прояв людського духу – це суб'єктивне буття. В цьому суб'єктивному бутті людського духу є й існування «Стану Безсмертя» при роботі компенсаторних процесів.

Форми буття: буття речей і процесів; буття духовного (ідеального); буття людини; буття соціальне. «Стан Безсмертя» ми відносимо до буття людини, а також до буття духовного (ідеального). Особливо якщо це торкається мистецтва.

Субстанція. Субстанція – це загальна первинна основа всіх речей. Субстанція є сутністю всіх речей. Субстанція нестворювана і незнищувана. Субстанція є причина самої себе й основа всіх змін. Матерія субстанціональна, а свідомість не субстанціональна. Тому «Стан Безсмертя» як певний прояв свідомості є не субстанціональним станом.

Матерія. Матерія – це філософська категорія для означення об'єктивної реальності, яка дана людині у відчуттях, яку людина намагається пізнати, але при цьому матерія існує незалежно від самої людини. Існувати – значить, бути об'єктивною реальністю. Матерія розуміється як сутність, як субстанція, яка лежить в основі єдності усього. Структурність є властивістю матерії. Структурність матерії характеризує її стан з точки зору перервності й неперервності. «Стан Безсмертя» як стан свідомості є певною властивістю високоорганізованої матерії. Високоорганізованою матерією є людський мозок. Отже, «Стан Безсмертя» як стан свідомості є властивістю людського мозку.

Види матерії: речовина і поле. Речовина – все те, що має в основному механічну масу спокою. Поле – це вид матерії, який не має маси спокою.

Рух є спосіб існування матерії. Простір і час є форми існування (буття) матеріальних систем. Простір і час існують об'єктивно і незалежно від свідомості. Простір і час не існують незалежно від матерії. Простір – це форма буття матерії. Простір характеризується протяжністю, структурністю. Простір характеризується співіснуванням і взаємодією елементів в тих чи інших матеріальних системах. Час – це форма буття матерії. Час виявляє тривалість існування матерії, матеріальних об'єктів. Час виявляє послідовність зміни станів у розвитку тих чи інших матеріальних систем. В «Стані Безсмертя» у людини втрачається орієнтація в часі (А.П. Забияко). Час зупиняється.

Концепції часу. Є дві концепції часу: динамічна і статична. Динамічна концепція часу. Динамічна концепція часу говорить, що є минуле, теперішнє і майбутнє. Існують події лише теперішнього часу. Минулого буття немає. Воно пішло в небуття, залишивши лише слід в теперішньому. Майбутніх подій не існує. Є лише їхні передумови. Статична концепція часу. Статична концепція часу говорить, що минуле, теперішнє і майбутнє реально існують одночасно. Не існує поділу на минуле, теперішнє і майбутнє. І динамічна, і статична концепції часу розглядають об'єктивну реальність, певним чином торкаючись суб'єктивного при умові, що людина знаходиться в стані повсякденної свідомості. «Стан Безсмертя» є особливою суб'єктивною реальністю, коли людина знаходиться в трансі певного характеру. Тому тут сприйняття людиною часу є зміненим сприйняттям.

Властивості простору і часу. До загальних властивостей простору і часу відносяться: об'єктивність і незалежність від свідомості людини; їх абсолютність як атрибутів матерії; нерозривний зв'язок простору і часу між собою, а також з рухом матерії. Простір – це протяжність (рядопокладання і співіснування), зв'язність, неперервність. Час – це тривалість, одномірність, асиметричність, незворотність. В

суб'єктивній реальності «Стану Безсмертя» людина знаходиться поза простором і часом (Корлиосс Ламонт). Простір зникає, а час зупиняється. Тут мова йде не про об'єктивні простір і час, а про суб'єктивне сприйняття простору і часу, про психологічні простір і час.

Суб'єктивна онтологія. Свідомість. Свідомість – це властивість високоорганізованої матерії. Свідомість – це вища форма відображення, ідеальний образ матеріального світу. Свідомість є продуктом суспільно-історичного розвитку. Свідомість є регулятором цілеспрямованої діяльності людини з втілення свого ідеалу безпечного майбутнього стану для себе і для інших. Отже, свідомість – це прояв людського духу, який пов'язаний із пізнанням. Тут пізнання робить реальність відомою, робить зміст цієї реальності відомою. При цьому реальність приймає предметно-мовну форму знання. У випадку «Стану Безсмертя» як певного зміненого стану свідомості ми не бачимо повної участі цього стану в пізнавальних процесах. Це пов'язане з тим, що «Стан Безсмертя» – в першу чергу компенсаторна реакція.

Свідомість опредметнюється опосередковано у знанні. А от «несвідомий» прояв духу опредметнюється безпосередньо у знанні. Безпосередньо у знанні опредметнюється і «Стан Безсмертя», тому що це «несвідомий» прояв духу. В нормальному стані у людини компенсація несвідома (К. Юнг). А «Стан Безсмертя» пов'язаний з компенсацією як її фактична сутність.

Свідомість є феномен діяльності, а не субстанційності; феномен не субстанційний. Тобто свідомість здійснюється в своїх інтенціях. Більш того свідомість має трансцендентальну спрямованість на зовнішній світ, у всіх своїх інтенціях на цей зовнішній світ. Саме слово «трансцендентальне», а від нього і «трансцендентне» в своїх коренях мають слово «транс» (В.А.Пустоваров). Отже, «Стан Безсмертя» як певний вид трансу входить в коло станів людської свідомості.

Опредметнено-мовні значення є результатом проведення свідомістю своїх інтенцій на зовнішній світ. Тут опредметнено-мовні значення набувають онтологічного статусу об'єкта, об'єкта матеріального або ідеального (наприклад, скульптура). Свідомість спрямовує себе на реальний світ в пізнавальному напрямку, тобто пізнавально. Свідомість трансформує цей реальний світ в ідеальний світ. Свідомість зводить натуралістичність реального світу, трансформуючи її в ідеальний світ. Свідомість також зводить психологічні прояви «несвідомого», теж трансформуючи їх в ідеальний світ. Трансформується в ідеальний світ і «Стан Безсмертя» в культурі містицизму та мистецтва, у містика та митця.

Свідомість – це прояв людської суспільної життєдіяльності. Тому свідомість має суспільний характер. Суспільний характер свідомості проявляється у таких формах, як філософія, релігія, наука, мистецтво, мораль. Свідомість опосередкована, теоретична. Тобто свідомість – це і мислення. Мислення не спрямоване на саме себе. Отже мислення – це опосередкована теоретична свідомість, яка спрямована не на саму себе, а на предметний зовнішній світ. Розум – це також теоретична свідомість, яка тотожна тим чи іншим закономірностям, притаманним об'єктивному світу. Але «Стан Безсмертя» є самодостатнім станом, коли потреби в розумінні немає, як і ніякої іншої потреби, а є процес розпаду неправильного розуміння.

Розсуд і здоровий глузд. Розсуд треба розуміти як певне логічне міркування, а здоровий глузд – як певне життєво-практичне міркування. І мислення, і розум, і розсуд, і здоровий глузд – все це вияви свідомості. Але «Стан Безсмертя» також є вияв свідомості, коли розум, розсуд і здоровий глузд не на правильному шляху і мають бути зміненими.

Самосвідомість. Самосвідомість – це свідомість, у якої пізнавальна активність спрямована на саму себе. Наслідком самосвідомості є те, що людина вирізняється зі

світового загалу. Також наслідком самосвідомості є те, що людина може поглянути на себе «ззовні». Завдяки самосвідомості внутрішній світ людини актуалізує екзистенцію, характеристиками якої є трансцендентально-унікальні стани індивіда. «Стан Безсмертя» якраз і відноситься до цих трансцендентально-унікальних станів.

Позасвідоме. Позасвідомість – це реальність психічного життя людини, що протистоїть свідомості. Позасвідомість існує за межами свідомості. Позасвідомість спонтанно представляється (проявляється) в свідомості. Але позасвідоме може взагалі не проявлятися в свідомості. За І. Кантом, позасвідоме пов'язане з інтуїцією. Інтуїтивні прозріння в творчому процесі часто супроводжуються переживаннями, схожими зі «Станом Безсмертя».

Свідомість формується під впливом соціального середовища, а позасвідомість дається людині від народження. Імпульси позасвідомості постійно «атакують» свідомість, але розуміння реалій суспільного життя не дають людині можливості втілити ці імпульси в життя. І виникає процес витіснення, як це помітив Зигмунд Фрейд. Імпульси позасвідомого повертаються назад до свого джерела. Але ці імпульси можуть сублімувати. Сублімація – це коли імпульси позасвідомого виражаються символами в формах культури, в її артефактах. Символічне вираження має і «Стан Безсмертя».

Підсвідоме і надсвідоме. У позасвідомому розрізняють підсвідоме і надсвідоме. Підсвідоме – це сновидіння, психічні травми, комплекси. Надсвідоме – це інтуїції зрілої особистості, її творчий процес. Тут людина в творчості розкриває свої глибинні можливості в інтуїціях, які можуть супроводжуватись «Станом Безсмертя».

Позасвідоме – морально амбівалентне, коли вчинок людини проходить поза її свідомістю. Несвідоме – інфантильна свідомість, стан непроявленого в людині, коли людина, оцінюючи себе з морального, ціннісного боку, робить несвідомий вчинок. «Стан Безсмертя» є також інфантильною свідомістю, коли страх смерті не долається свідомою вольовою напругою, а має прояв компенсаторних механізмів подолання проблеми.

Самосвідомість особистості. Самосвідомість особистості – це усвідомлення людиною своєї специфічності, усвідомлення своєї особистісної специфіки. Самосвідомість виражає сутність внутрішньо-глибинного світу особистості.

Особистість у своїй самосвідомості сприймає себе як суспільно значущу цілісність. При цьому людина бачить в собі свою неповторну індивідуальність. Вона сприймає свої прояви як прояви творця самих суспільних відносин. Адже самосвідомість особистості взагалі має вияв лише в процесі суспільних взаємовідносин. Самосвідомість особистості формується відповідно до індивідуально-суспільних ідеалів. При цьому формується як самопізнання людини, включаючи в себе як самооцінку, так і її саморегулювання. Йде також формування емоційно-ціннісного ставлення людини до самої себе. Тут є і емоційно-ціннісне ставлення людини до свого стану, такого як «Стан Безсмертя». Цей стан має спонтанну природу. Тому людина оцінює причини появи в собі «Стану Безсмертя». Вона може розуміти цей стан як щось надприродне. Але вона може розуміти цей стан як прояв певних природних сил людини.

Предмет наших досліджень – це буття певного стану свідомості вищого рівня (Антти Ревонсуо). «Стан Безсмертя» – вищий рівень прояву свідомості. Розуміння вищого рівня є від того, що сама людина, переживаючи ці стани свідомості, фіксує в своєму суб'єктивному світі те, що вищого за цей стан нічого немає і не може бути. Цей стан має назву «Стан Безсмертя», де буття Безсмертя, буття Самодостатності й буття Бога є синонімами. Цей стан ми беремо на розгляд, тому що він має риси подібності у досвіді містика і митця, що відповідає предмету наших дослі-

джень. Як містик, так і митець переживають цей стан не тільки в своїх компенсаторних реакціях на страх смерті, але й у своєму творчому процесі.

Природа «Стану Безсмертя» компенсаторна. Це компенсаторний феномен в творчому процесі самодостатнього характеру. Через це в назву цього феномена можна включати і таке поняття, як «самодостатність». Розглянемо буття самодостатності. Адже перший синонім «Стану Безсмертя» є самодостатність.

Самодостатність. Природа феномена самодостатності, який ми досліджуємо, є компенсаторною. Людина первісно має відчуття неповноцінності, недостатності (Альфред Адлер). Ці неповноцінність і недостатність природжені, або пов'язані з аномаліями розвитку (Холл Кэлвин, Линдсей Гарднер). Але з роками недостатність компенсується відчуттям самодостатності, переживанням стану самодостатності. У людини з віком, з літами, у 40–50 років розлад, який дає недостатність, стає м'якшим і без лікування; проходить спонтанно ремісія (М.Е. Бурно).

Другий синонім «Стану Безсмертя» є «Бог». Тобто до поняття «Стан Безсмертя» можна прикладати і поняття «Бог». Це пов'язане з тим, що даний феномен досконало описується в Святому Письмі: у Ведах, Авесті, Трипітаці, Дао де цзін, Біблії, у Корані. Також «Стан Безсмертя» досконало описаний в релігійній і містичній літературі, а митець намагається наслідувати, імітувати Бога (А.В. Рыков). Саме ж слово «Бог» має значення «доля», добра доля, щаслива доля, щастя (А.А. Потебня). Бог – це те, що дає долю щастя. Тут щастя як трясця: кого схоче, на того й нападе (А.А. Потебня), що вказує на спонтанність процесу. Тобто «Бог» – це «щастя». А щастя – це самодостатній стан життя (А.А. Гусейнов).

Третє поняття, або третій синонім, який можна вживати у назві феномена, який ми розглядаємо, – це «Безсмертя». Тут безсмертя розуміється як стан.

«Стан Безсмертя». Безсмертя можна розуміти як перетворення (А.П. Огурцов). Людина може в екстатичному спогляданні пережити «Стан Безсмертя» (К.Н. Никонов). Безсмертя такого роду, як екстатичні спалахи, які здаються нам такими, що лежать по той бік часу і вище часу, коли охоплює відчуття чистої бескінечності (Корлисс Ламонт). Екстатичні стани сприймаються як містичне відчуття причетності до вічності (А.В. Третьяков).

Коли присутній «Стан Безсмертя», то людині: по-перше, смерть здається неможливістю (Вильям Джемс), по-друге, абсолютно нема страху ні перед чим (М.Г.Мурашкин), страх тільки затемнює (Джидду Кришнамурти), і по-третє, це проходить як екстатичні спалахи, які здаються нам такими, що лежать по той бік часу і вище часу, коли охоплює відчуття чистої бескінечності (Корлисс Ламонт). Тобто «Стан Безсмертя» часто констатують як екстатичний стан, екстаз. Екстаз – це вищий ступінь захоплення, запалу. Однак у всіх цих випадках слово «екстаз» вживається як узагальнений образ, навіть в силу того, що самі екстази бувають різного характеру.

Екстаз – зміщення в область захоплення, запалу. Екстаз – це оціпеніння як компенсаторна реакція на неправильні захоплення людини, коли настає захоплення правильним, ідеалом, зразком. Коли екстаз переживається людиною як вищий ступінь запалу, який доводить до оціпеніння, то можна говорити вже не про екстаз, а про транс, про певний вид трансу. Адже сам транс також буває різного роду. Однак є транс, як і екстаз, який супроводжується оціпенінням. В такому випадку транс – це оціпеніння як компенсаторна реакція на неправильні дії. При цьому втрачається орієнтація в часі (А.П.Забияко), що характерно и для переживання «Стану Безсмертя».

Екстаз супроводжує творчий процес. Творчий же процес як отримання нових значень розмежовується на такі стадії: підготовка, визрівання, натхнення, або осяяння і перевірка істинності (В.А. Роменець). Тобто натхнення і осяяння можуть

бути однією стадією (Р.Вудвортс). А може бути так, що натхнення переходить в екстаз в момент кульмінації творчого процесу – при осяянні (Е.П.Ильин). Тут екстаз розуміється як супроводжуючий творчий процес. Коли ми кажемо про творчий процес і особливо про його стадію інсайту, тобто про осяяння, як кульмінаційний момент, то цей кульмінаційний момент може бути і в стадії «визрівання». В процесі довгого визрівання концепції інсайти можуть виникати декілька разів, але не мати вирішального значення для розбудови концепції в цілому (Е.П.Ильин). Вирішального значення може не мати і натхнення зі своїм переходом в екстаз. Натхнення може не давати успіху в творчості. Натхнення може бути лише поштовхом, стимулом до діяльності; більш того лише стимулом до діяльності, а не самою діяльністю. Натхнення не робить результатів, плодів творчості. Людина в творчому відношенні безплідна може переживати натхнення, екстаз. Тобто натхнення може проминути без творчих результатів. Можна зазнати натхнення і екстазу без усілякого зовнішнього сліду. Зовсім не геній може пережити такі ж натхнення і екстаз, як і геній. Натхнення і екстаз не означають змістовності, яка відділяє істину від хибності, добро від зла. Натхнення і екстаз можуть проходити без наявності певного змісту (Н.В.Гончаренко). Та і сам інсайт, саме осяяння, може не мати вирішального значення (Е.П.Ильин). А такі феномени вже нагадують «Стан Самодостатності» як «Стан Бога», «Стан Безсмертя». Адже самодостатність не має змістовності (Карл Ясперс). Тут і відчуття щастя беззмістовне (Карл Ясперс). А Бог, «Стан Бога» – це щастя (А.А.Потебня). Тобто людина може мати певні вищі стани свідомості й пережити вищі відчуття безсмертя і усвідомлення вічності життя, відчуття, які неможливо визивати за своїм бажанням (Антти Ревонсуо), і які суб'єктивно для конкретної людини будуть давати розуміння, що вищого за це нічого не може бути. Цей вищий стан свідомості розуміється як «Стан Безсмертя» (Антти Ревонсуо). Синонімом цього стану є «Стан Самодостатності», де самодостатність беззмістовна. Ще одним синонімом «Стану Безсмертя» є «Стан Бога» як стан щастя, коли Господь зустрічає з долею щасливою (Українська народна обрядова поезія). При розгляді стану щастя як «стану потоку» (А.О.Прохоров, М.Е.Валиуллина, Г.Ш.Габдреева, М.М.Гарифуллина, В.Д.Менделевич) ми бачимо подібні риси при деяких видах екстазу. В свою чергу розглядаючи екстаз як загострену форму уваги, ми виходимо на розуміння медитації, медитативних станів, які за суб'єктивним змістом предстають як «Стан Безсмертя». Але треба розуміти і важливу різницю. Вона полягає в тому, що медитація – це вправи, а «Стан Безсмертя» - чисто спонтанний феномен. Чиста спонтанність присутня і у містика як «містичне натхнення» (Т.Рибо) і у митця (Поль Валери).

Безумовно ракурс суб'єктивної онтології підштовхує сказати дещо про онтологічний аспект об'єктивної реальності, щоб вписати розглянутий «Стан Безсмертя», а точніше «Стан Безсмертя Самодостатнього Бога», в об'єктивні реалії, бо, на перший погляд, це може виглядати, як гра слів. Але це може сказати наука зі своєю верифікацією, зі своїми перевірками на об'єктивність.

Висновки. Явище подібного містика і митця – це стадія «визрівання» у творчому процесі. Стадія «визрівання» у творчому процесі зводиться до руйнування буття попередніх структур свідомості. Наступна стадія творчого процесу – це стадія «інсайту», де оновлюється буття структур свідомості. Але ця стадія з'являється декілька разів і при «визріванні» не має особливого вирішального значення. Цей інсайт розуміється як «Стан Безсмертя», тому що супроводжується цим станом. Також цей інсайт торкається значно ширшого, ніж конкретні завдання для творчості.

Суб'єктивний фактор на сучасному етапі проявляється в неповторності особливостей стадії «визрівання», стадії, яка є обов'язковою в творчому процесі.

Список використаних джерел

1.Аверинцев С.С. Мистика // Новая философская энциклопедия. – В 4 т. – Т.2. – М.: Мысль, 2010. – С. 579; 2.Адлер А. О нервическом характере. – СПб.: Университетская книга, 1997. – С. 113; 3.Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением. – М.: Медицина, 1989. – С. 58–210; 4.Валери П. Об искусстве. – М.: Искусство, 1976. – С. 406; 5.Вудвортс Р. Этапы творческого мышления // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 255–257; 6.Гончаренко Н.В. Гений в искусстве и науке. – М.: Искусство, 1991. – С. 246–247; 7.Гусейнов А.А. Счастье // Новая философская энциклопедия. – В 4т. – Т. 3. – М.: Мысль, 2010. – С. 686; 8.Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – С-Пб.: Андреев и сыновья, 1993. – С. 306; 9.Дубровский Д.И. Проблема идеального. – М.: Мысль, 1983. – С.85–100; 10. Забияко А.П. Транс // Энциклопедия эпистемиологии и философии науки. – М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2009. – С. 999; 11. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. – СПб.: Питер, 2011. – С. 57–127; 12.Кришнамурти Д. Записные книжки. – М.: Разум / Мир Кришнамурти, 1999. – С. 237–299; 13.Кэлвин Х., Гарднер Л. Теория личности. – М.: КСП, 1997. – С. 145; 14.Ламонт К. Иллюзия бессмертия. – М.: Политиздат, 1984. – С. 250; 15.Латьенс М. Жизнь и смерть Кришнамурти. – М.: КМК, ЛТД, 1993. – С. 176; 16.Мурашкин М.Г. Записи 2000 года. – Дніпропетровськ: СІЧ, 2006. – С. 127; 17.Никонов К.Н. Бессмертие // Религиоведение: Энциклопедический словарь. – М.: Академический проспект, 2006. – С. 109; 18.Огурцов А.П. Бессмертие // Новая философская энциклопедия. – В 4 т. – Т.1. – М.: Мысль, 2010. – С. 252; 19.Потебня А.А. О Доле и сродных с нею существах // Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 472–529; 20.Прохоров А.О., Валиуллина М.Е., Габдреева Г.Ш., Гарифуллина М.М., Менделевич В.Д. Психология состояний. – М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011. – С. 594–623; 21.Пустоваров В.А. Путь судьбы. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – С. 28; Ревонсуо А. Психология сознания. – СПб.: Питер, 2013. – С.288–305; 22.Рибо Т. Болезни личности. Опыт исследования творческого воображения. Психология чувств. – Мн.: Харвест, 2002. – С. 326; 23.Роменець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь, 2004. – С. 168–169; 24.Рыков А.В. Постмодернизм как «радикальный консерватизм»: Проблема художественно-теоретического консерватизма и американская теория современного искусства 1960-1990-х гг. – СПб.: Алетейя, 2007. – С. 148; 25.Третьяков А.В. Танатология // Религиоведение: Энциклопедический словарь. – М.: Академический Проспект, 2006. – С. 1032; 26.Українська народна обрядова поезія. – К.: Школа, 2006. – С. 168; 27.Элиаде М. История веры и религиозных идей: От Гаутамы Будды до триумфа христианства. – М.: Академический Проспект, 2009. – С. 75; 28.Юнг К. Психологические типы. – СПб.: Ювента; М.: Издательская фирма «Прогресс – Универс», 1995. – С. 532; 29.Ясперс К. Общая психопатология. – М.: Практика, 1997. – С. 152; 30.James W. The varieties of religious experience. – New York: Longman, Green, 1902. – P. 389.

M. S. Polisiuk

THE MODALITIES DE RE AND DE DICTO IN THE ANALYTICAL AND THEOLOGICAL PHILOSOPHY OF ALVIN PLANTINGA

I present Plantinga`s analytical view on such problem as modality de re, de dicto, and problem of necessity. I argue the influence of ancient and medieval philosophy on Plantinga`s analysis of modality de re and de dicto. I consider the distinction between necessary knowledge and a priori knowledge in A. Plantinga`s concepts. I conclude that A. Plantinga`s analytical and theological view on the problem of modality de re, de dicto and problem of necessity has a great significance for modern modal logic.

The research of modality de re and modality de dicto has long history including ancient and medieval philosophy, and is important for modern researchers. Many contemporary philosophers who find the idea of modality de dicto tolerably clear, however, look utterly askance at that of modality de re, suspecting it a source of boundless confusion. «In an unduly neglected paper «External and Internal Relations», G.E.Moore discusses the idealistic doctrine of internal relations, concluding that it is false or confused or perhaps both» [1, p.26].

A. Plantinga distinguishes de dicto necessity – a matter of a proposition's being necessarily true – from de re necessity, which involves an objects having a property essen-

tially or necessarily. A proposition p is self-evident to answer the question «how do you know that p?» P is utterly obvious – obvious to anyone or nearly anyone who understands it. A. Plantinga emphasizes that not all necessary propositions are self-evident.

A. Plantinga distinguishes necessity from what is known a priori. «Should we say instead that a proposition is necessary if and only if it is knowable a priori?» [2,p.4]. People probably know some contingent truths a priori. So necessity is not what one can learn a priori. «Perhaps my knowledge that I exist is a priori. For perhaps I know a priori that I believe that I exist; I also know a priori that if I believe that I exist, then indeed I do exist» [2,p.8].

For A. Plantinga necessity is a property or trait of propositions. He gives an example of de re necessity and de dicto necessity: «It is necessarily true that whatever is seen to be sitting is sitting» - is true (de dicto necessity); «Whatever is seen to be sitting has the property of sitting necessarily or essentially» - is false (de re necessity). A.Plantinga adds that in other pairs the de dicto statement is false but the de re statement true; if person is thinking of the number 17, then «What I'm thinking of (number 17) is essentially prime» - is true (de re necessity); «The proposition what I am thinking of (number 17) is prime is necessarily true» - is false (de dicto necessity) [1, p. 26].

A.Plantinga focuses on three objections against essentialism. The first objection (G. Harman) argues that numbers can not have essential properties, because they can be reduced to sets. The second objection (W. Kneale) insists on that an object has essential properties only with respect to a particular selection of objects. The third objection, the mathematical cyclist (W. Quine), contains the same confusion [2, p. 14].

To show the difference between the modality de re and modality de dicto A.Plantinga refers to Aristotle's example: «(1) Every human being is necessarily rational; (2) Every animal in this room is a human being; (3) Every animal in this room is necessarily rational.» [1,p.25] A. Plantinga believes that (3) must be considered as a modality de re. This means that each object has a certain property, either essentially or necessarily. Discussing the Aquinas understanding of the modalities, A. Plantinga emphasizes that Aquinas also assumed the existence of the two above-mentioned modalities. De dicto – modality, about other statements. De re – modality, about the objects, which own the necessary or essential properties.

A.Plantinga believes that all objects have the property of essential existence, but only such an object as God has the property of necessary existence. He argues: «(1) existence is a property and nonexistence is its complement; (2) an object x has a property P essentially if it is not possible that x have the complement P of P; that is, if there is no possible world in which x has P; (3) there neither are nor could have been any nonexistent objects; that is, no possible world is such that if it had been actual, there would have been some nonexistent objects.» [3, p. 105] There are no objects, which exist, having such property as nonexistence. Only objects that exist in every possible world have a necessary existence, and nonexistence of which is impossible. We can hardly explain that God is necessary if and only if His denial is impossible.

Proceeding from the above, we can conclude that only God has necessary existence, according to A. Plantinga, all the rest have an essential existence. God is the only object existing in all possible worlds with necessity.

References

1. Plantinga A. Essays in the Metaphysics of Modality. New York: Oxford University Press, 2003, 235 p. 2. Plantinga A. The Nature of Necessity. New York: Oxford University Press, 1974, 255 p. 3. Plantinga A. Necessary and Essential Existence. Canadian Journal of Philosophy Vol.VI, Number 1, March 1976, P.105-111.

К. А. Андрієвська

ОСОБЛИВОСТІ ОСМИСЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ У ПЕРСОНАЛІСТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ПАПИ РИМСЬКОГО ІОАННА ПАВЛА ІІ

Наше сьогодення характеризується оновленням філософсько-гуманітарного проблемного поля, пріоритетами вивчення в якому стають чинники і наслідки глобалізації, міжособистісні відносини, форми самопізнання людини, а також культурні комунікації. Особливої актуальності у філософському і гуманітарно-наукових дискурсах сучасності набуває і проблематика духовного становлення людської особистості, що розглядається у контексті усвідомлення «проблематичності розкриття персонально-суб'єктної самототожності на раціоналістичних засадах» [7,с.127]. Визнання значущості персоналістської думки для «возз'єднання раціональності і духовності» у постсекулярному просторі особистісного самовизначення [7,с.127–130] передбачає і звернення до філософсько-антропологічної спадщини Папи Римського Іоанна Павла ІІ (К.Войтили (1920-2005)), яка визначила шляхи формування польського персоналізму, сполучивши метафізику і феноменологію.

В українському історико-філософському вимірі персоналістична філософія 264-того очільника Римо-католицької церкви залишається ґрунтовно та системно малодослідженою. Лише окремі аспекти його вчення набули контекстуального висвітлення в дослідженнях А. Колодного, С. Кияк, Е. Бистрицької, О. Шуби, Г. Хоружія.

Зарубіжна історіографія вивчення філософського доробку Папи Римського Іоанна Павла ІІ представлена значною кількістю наукових розвідок, однак у них здебільшого осмислюється роль особистості понтифіка-філософа в новітній історії.

Особливе значення для формування уявлень про особистісній вимір і практичну проекцію філософування ініціатора « теологічного оновлення» мають біографічні дослідження Дж.Вайгеля, які тривали більше десяти років і втілились у книгах «Свідок надії» та «Кінець і початок». У них виклад біографічних фактів, що ґрунтується на документальних свідоцтвах розгортається у персоналістично орієнтовану рефлексію над життям людини, яка залишила великий слід у житті Вселенської Церкви та історії світу [2].

Вагомим внеском у вивчення філософії особистості Папи Римського Іоанна Павла ІІ стали роботи П. Л. Яроцького, І. Савінської, М.Кохановської. Губман Б.Л. звернув увагу на те, що філософська думка понтифіка є близькою до «філософії дії». М.Блонделя [1]. Окремі аспекти моральної проблематики філософської творчості 264-того очільника Римо-католицької церкви були розглянуті такими дослідниками, як М.Земба, К.Ринкевич, М.Грабовська, та ін.

Ідеї Папи Римського Іоанна Павла ІІ у значній мірі були пов'язані з бажанням вирішити конкретні проблеми в світі, також, для його концепції істотно важливо прояснення і розуміння людської особистості, її розкриття для неї ж самої. Основоположник Люблінської персоналістської школи свого часу доклав безліч зусиль для того, щоб ознайомитися з працями відомих мислителів: Фома Аквінський, Юм, Шелер, якому він присвятив свою докторську дисертацію з філософії, Кант і багато інших, в числі яких французькі персоналісти. Польський мислитель усвідомлював необхідність «омолодити» класичну етику, близьку до томізму, занадто складну в деяких тезах для сучасних людей. Необхідно було перебудувати, здавалося б, застарілі аргументи і трансформувати їх, щоб, звичайно ж, не втратити те, що в них важливо.

Насамперед, Папа Римський Іоанн Павло ІІ наголосив на важливості досвіду для становлення етики, щоб показати, що вона є не дедуктивним результатом певних абстрактних міркувань, а відображенням факту загального і фундаментально-

го досвіду моралі, який доступний кожній людині. При цьому понтифік не приймав критики, що пставила під сумнів цінність етики, розуміючи її як продукт людської думки, штучне творення певних норм. Осмислення того факту, що етика не може бути чимось на зразок відображення людського досвіду, Папа Римський Іоанн Павло II розгорнув у висновки, які зробили неможливим заперечення реальності етичного. Мислитель також ввів поняття суб'єктивності в етику, щоб ствердити існування «об'єктивного» факту: мораль існує в суб'єктивному та унікальному житті людини, і це повинно бути якимось чином відображено в термінах етики. Дотримуючись цієї лінії, він неодноразово вказував, що етика томізму іноді виявлялася занадто «об'єктивною» [6].

Понтифіка-філософа також цікавила тема людської любові – питання, яке було для нього не просто академічною проблемою. Його робота «Любов і відповідальність», опублікована в 1960 році, є першим і важливим досвідом системного дослідження проблеми любові і тілесності, актуалізованої, але не розробленої французьким персоналізмом.

Результатом наступного періоду наукової діяльності Папи Римського Іоанна Павла II, ознаменованому переходом від етики до антропології, стала книга «Людина і закон» (1969). Аналіз основ етики привів мислителя до розуміння необхідності оновлення не лише цієї сфери, а й антропології, оскільки етика є відображенням морального досвіду людської особистості. Таким чином, виявилося неможливим побудувати етику на нових засадах без оновлення та поглиблення розуміння особистості.

На думку понтифіка, зв'язок онтології і феноменології людської особистості виявляється шляхом аналізу існування людини в дії. Ця ідея стала основоположною для роботи Папи Римського Іоанна Павла II «Особа і вчинок» [6]. У його персоналістичній рефлексії проблематика саморозкриття людської особистості набула іншого висвітлення, ніж у класичній філософії, що розуміла людину головним чином як вже організовану істоту, якій притаманні певні характеристики, і тільки з цієї точки зору відбувався аналіз її діяльності. Польський мислитель вирішив змінити цю схему: «І хоча робота називається «Особа і вчинок», вона не буде дослідженням вчинку, який передбачає особистість. Ми обираємо інший напрямок досвіду і розуміння. Це буде саме дослідження вчинку, який виявляє особистість: дослідження особистості через вчинок, бо природа співвідносності, що існує в досвіді, у факті «людина діє», така, що вчинок стає особливим моментом прояви особистості. Він дозволяє нам якомога глибше проникнути в саму її суть і як можна глибше осягнути її. Ми відчуваємо саме те, що людина є особистістю, і наше переконання ґрунтується на тому, що вона здійснює вчинок» [6].

Цей людський акт показує нам, хто є людина, а також її динамічний і активний характер. Папу Римського Іоанна Павла II хвилювало те, що людина, як така, найчастіше є об'єктом досвіду, що незмінно представляло собою загрозу спрощення людини для себе самої. Цей момент необхідно було подолати, остільки, оскільки людина насправді унікальна і дивовижна, і саме це є імпульсом до дослідження, яке, в свою чергу трансформується в систему питань, відповідей, рішень і відкриттів. Ця важлива робота під час її публікації викликала жваву дискусію в Польщі, а в наступні роки вона вплинула на багатьох мислителів.

У роботі «Особа і вчинок» основоположник польського персоналізму провів всебічний аналіз людини, та її психосоматичної та інтелектуальної цілісності, а також поняття особистості як її квінтесенції. Серед основних понять, які осмислюються в цій роботі, слід виділити такі, як «інтеграція особистості в вчинок» і «трансценденція особистості в вчинок». На думку понтифіка-філософа, інтеграція

особистості у вчинку представляє собою завдання, виконання якого розтягується на все життя людини. Відповідно до філософсько-богословської антропології Папи Римського Іоанна Павла II, «людина» перестає представляти собою лише фізично мотивовану істоту, «комплекс органів, функцій і енергії», коли віна оформляється в «особистість» [6].

Мислитель, позначаючи предмет дослідження, підкреслює, що вчинок представляє особливий момент у вивченні особистості, де мова йде про вчинок як зміст, введений в свідомість, а також про найдинамічнішу дійсність, яка в той же час розкриває особистість як свій рушійний суб'єкт. Саме в такому значенні Папа Римський Іоанн Павло II розглядає вчинок, аналізуючи його з усіх боків і розкриваючи через вчинок особистість. Автор вказує на те, що він віддає собі звіт в тому, що цей вчинок як момент специфічного підходу до особистості (яку він до певної міри розкриває на основі досвіду людини, і зокрема внутрішнього досвіду) завжди відкривається за допомогою свідомості. Таким чином, співвідношення «особистість-вчинок» має розглядатися в аспекті свідомості. При цьому очевидним є те, що вчинок - actus personae – хоча і є усвідомленою дією, але ж не зводиться до розкриття тільки в аспекті свідомості [8].

Отже, Папа Римський Іоанн Павло II вважає, що будь-яку дію не можна назвати вчинком. Те що відрізняє вчинок від будь-якої дії є в першу чергу усвідомленість дії особистістю (actus humanum). Також, необхідно зазначити те, що існують різні форми динамізму – соматичні (реактивні) або психічні, але «інтеграція є тим, що ці форми динамізму стають особистісними, і при цьому відбувається їх співвідношення з трансценденцією особистості у вчинку. Трансценденція набуває у мислителя новий особистісний вимір на противагу цьому поняттю в класичній феноменології, яке він пропонує іменувати «горизонтальною трансценденцією». Що ж стосується «трансценденції вертикальної», то згідно з термінологією понтифіка-філософа, вона має відношення насамперед до динамізму людської особистості, тобто здатності людського «я» до єднання і контакту з надприродним світом [6].

Один з основоположних висновків книги «Особа і вчинок», який висловлює сам автор, свідчить про те, що динамічне розкриття особистості у вчинку більше служить пізнанню єдності, ніж складності людини.

Одночасно особистністна єдність людини, яка є тілом і визначається духовністю дозволяє, і навіть, змушує побачити буттєву складність душі і тіла, начатків духа і матерії.

Польського мислителя хвилювала криза західної думки , відмічена ним ще за часів викладацької діяльності в Люблінському католицькому університеті. Причину він бачив у тому, що в філософському та культурному полі Заходу мали місце вади виховательно-просвітницької теорії моралі. Папу Римського Іоанна Павла II та його однодумців бентежило те, що в сучасній філософії відбувається мислення про мислення, замість мислення, що сягає суті речей. Мислитель вважав за необхідне дослідження саме моральної істини речей шляхом всебічного та уважного аналізу. Так, наприклад, ретельне та поглиблене вивчення динаміки особовості людини може допомогти в розкритті фундаментальних прав людини та в тому, щоб запропонувати їй обнадійливого шляху у майбутнє.

Список використаних джерел

1. Губман Б.Л. Неотомистская антропология и ее эволюция. Буржуазная философская антропология XX века./Б.Л.Губман.– М., 1986.– С. 272. 2. Вайгель Д. Кінець і початок./ Д. Вайгель – Л., 2013. – 584 с. 3. Овсиенко Ф. Г. Социальная этика католицизма: методологический аспект./Ф.Г. Овсиенко. – М.: Знание, 1990. – 284 с. 4.Овсиенко Ф.Г. Социально-этическое учение современного католицизма (критический анализ)./Ф.Г. Овсиенко. – М.: Знание, 1987. – 63 с. 5.Овсиенко Ф. Г. Проблема человека в философии католицизма./Ф.Г. Овсиенко. – Киев, 1986. – 64 с. 6.Папа Рим-

ский Иоанн Павел II. Личность и поступок /Папа Римский Иоанн Павел II. [Пер. с англ. А.М. Фроловский] //Сочинения в 2-х т. Т.1. - М., Изд-во францисканцев. - 2001.– 564 с. 7.Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Особливості формування постсекулярного простору самовизначення особистості /В. О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський) //Актуальные научные исследования в современном мире: IScience.: сборник научных трудов, 2016. – Вып.12 (20). – С.127 – 132. 8.Wojtyła K. Rozważania o istocie człowieka/ K. Wojtyła. - Kraków: WAM, 1999. - 328 s.

Г. В. Христокін

ФІЛОСОФСЬКІ ТИПИ ТЕОЛОГІЇ У ВІЗАНТІЇ

Не втрачає своєї актуальності релігієзнавче дослідження витоків християнської філософії та теології. Складається якісна вітчизняна традиція новітнього осмислення засад формування філософії та теології Візантії, яку представляють роботи І.Мозгового, В.Попова, Ю.Чорноморця. Ці доробки мають велике значення в осмисленні історичних форм філософії і теології, формування специфіки православної та вітчизняної інтелектуальної та духовної культури. В даній роботі ми продовжуємо ці наукові штудії. Зокрема ми зупинимося на висвітленні найбільш очевидних варіантах вирішення проблеми взаємовідношення філософії та теології в творчості представників візантійської теології, православної традиції та вітчизняної християнської традиції.

У візантійській культурі не було сформовано автономної філософії. Вона була присутньою в теології як її методологія та як її «природна» частина, що дає нам змогу використовувати концепт «тео-філософії» для характеристики візантійської теології.

Перший тип тео-філософії можна зустріти в Новому Завіті (1 Кор. 1: 18-31; 2: 6-10; 2 Кор. 1: 12; Іак. 3: 13-17), Дідахе, посланнях мужів апостольських, деяких апологетів (Татіан) в творах отців-пустельників (Антонія, Макарія), у деяких протестантів та православних фундаменталістів.

Головна теза: Важлива віра, як досвід життя у Христі, а філософія як знання про віру так само як і теоретична теологія – це «мудрування». Метою віри є засобами благочестивого життя отримати благодать, яка дарує знання «істини-спасіння», що приводить до єдності з Богом. Тому самостійні теоретичні пошуки істини не мають сенсу, навіщо шукати те, що вже даровано людині – благодать, необхідні зусилля для очищення душі, щоб сприйняти Божу милість якою і надається знання. Теологія існує у формі наративного практичного знання, що втілене у моральних проповідях, мудрих повчаннях, ригоричних посланнях, есхатологічних міркуваннях про віру. Теології за межами релігійного наративу немає. Філософія тут сама мудрість, саме Слово, сама істина та мова про неї.

Отже, акт благодатної віри в Бога – це і є акт знання Бога, принаймні «духовного» знання – «знаю настільки, наскільки вірю, наскільки маю чисту душу і наскільки відкрито Богом». Це стан нерозривності релігійної віри і знання, практики і теорії, і тому окремо від релігійної віри теоретичне знання (навіть теологічне) не актуальне. І хоча існує за межами віри, але мислиться профанним, «мирським», віддаленим від Бога. В цей момент теоретична теологія (як і філософія) не існує тому, що вимагає рефлексії - розриву первинної ««іри-знання», хоча цей розрив обов'язково згодом наступає.

Складність такої позиції полягає в тому, що відбувається недооцінка теоретичного знання. Між практичною вірою і теоретичним знанням покладається суттєва дистанція, яка обмежує можливість теоретичної теології і тим паче філософії. Хоча не можна стверджувати однозначну ворожість в такому підході «віри-знання» теоретичному знанню, скоріше це початковий стан віруючого знання в

якому завдання віри і знання співпадають.

Другий тип тео-філософії був представлений антиохійською школою, Ірінеєм Ліонським, Тертуліаном, Кіпріаном Карфагенським. Він з'являється, коли виникла потреба осмислити віру і відрізнити її від інших вірувань.

Головна теза: Поряд з вірою-знанням як цілісним життям у Христі визнається практичне знання віруючого розуму. Вперше виникає власне теологія, як морально-практичний дискурс, в якому практична віра-знання в Бога протистоїть теоретичному знанню про Нього. Філософія і теологія як теоретичні форми знання заперечуються, як «пусте мудрування». У цьому типі можливе лише практичне теологічне знання, що виходить з віри і спирається на одкровення. Завдання християнина полягає не лише у вірі, але й в знанні істини – вмінні відрізнити хибну віру від істинної. Вже це вимагає не просто віри-переживання Христа, але й розуміння віри, її обґрунтування й захисту (апології). Це можна досягнути лише засобами теологічного знання, яке виникає через віру і осмислення одкровення. Тут одкровення (Писання, Традиція) – єдине джерело богопізнання, а теологічне знання узагальнює досвід віри. Тому, в даному типі теологія – це продовження віри засобами знання, це віра піддана елементарній теоретичній обробці, тому це апологетична і морально-практична теологія.

Отже, акт віри породжує акт знання, вони мисляться відмінними, але нерозривними. Це стан початкового розходження віри і релігійного знання, але при їх тісному союзі. На цьому етапі питання про самостійну цінність теоретичного знання в релігії не ставиться, тому як теоретична християнська теологія так і філософія ще не постали в релігійній свідомості. Але тут вперше виникає морально-практична теологія, яка протистоїть «зовнішньому знанню», що не має своїм предметом християнське одкровення. Така теологія і філософія не мають нічого спільного, вони протиставляються як світське і духовне, людське і божественне, хибне та істинне: «що спільного між Афінами та Єрусалимом?». Виникає поняття «нашої філософії», як Христової мудрості, духовного знання про істини віри, що співпадає з морально-практичною теологією і витікає з віри та досвіду єдності з Богом.

Слабкість такої позиції полягає в тому, що проводиться кардинальна відмінність між «зовнішнім» – «чужим» та «внутрішнім» – «своїм» знанням, і тому немає спроб використати «зовнішнє» знання для себе. Недооцінка теоретичної думки викликана тим, що в християнстві ще не виникла дистанція між вірою і теоретичним знанням, і всяка думка за межами віри не сприймається.

Третій тип тео-філософії характерний для представників християнського еллінізму (Климент Олександрійський, Юстин Філософ, Оріген, Михаїл Псел). Він є розвитком другого типу в напрямі осмислення суті християнського духовного знання (гносису) і розрізнення його від «хибного гносису». Цей підхід виникає як спроба теології рефлектично осмислити витоки, суть власного духовного знання, й відрізнити його від альтернативних форм гносису. Тут вперше формується релігійно-філософська метафізика та філософська теологія.

Головна теза: Поряд з вірою як цілісним досвідом і знанням як практичною теологією, виникає потреба осмислення власного духовного знання (гносису) засобами античної філософії, що спонукає формування християнської теоретичної теології та філософії. Вперше виникає теоретичне знання (по суті філософія) в теологічній формі, яке має предметом віру, релігійний досвід, Бога і сам себе. Таке теоретичне знання хоча і пов’язане з досвідною вірою і практичною теологією, але його самостійність достатня для виникнення філософії. Завдання релігійної свідомості в такій ситуації полягає не лише у розумінні відмінності від інших вірувань, але й в розумінні відмінності від інших знань (філософій і теологій). Це вимагає і

віри і знання одночасно – вміти теоретично обґрунтувати свою і теоретично заперечити іншу теологію як систему знань. Це стає можливим лише тоді, коли постає здатність теоретичного знання, яка спирається на положення (категорії, поняття, ідеї) здобуті не лише з одкровення, але й з природного зусилля розуму. Виникає потреба звернутися до надбань іншої філософської думки, засвоїти її плоди. Стає можливим розумне богопізнання, яке відшукує в одкровенні загальні положення універсального змісту. Єдність розуму і віри, теорії та практи зберігається на рівні єдиного предмету – одкровення, яке є джерелом віри і знання.

Отже, на новому етапі розум усвідомлює свою єдність з вірою в гносисі та намагається створити релігійну теорію гносису. Філософія має певну, але не самодостатню цінність. Вона захищає, коментує, допомагає осмислити, виступає інтегратором релігійного і нерелігійного знання. Філософія загалом слугує завданням теології, як пропедевтика теології. Тобто пізнання істини може бути підготовленим філософією, але реалізоване теологією. Християнська теологія мислиться аналогічною античній філософії, як єдності раціонального, практичного, релігійного знання. В олександрійському християнстві місце античної філософії зайняла християнська теологія об`єднавши в собі вище філософське завдання і виступаючи інтегратором віри і знання, теорії і практики. Таким чином, теологія заступає місце філософії, вона набуває вигляду філософії, але з релігійним предметом, тоді як власне філософії відводиться допоміжна і пропедевтична функція.

Позитивне ставлення до філософії відкриває переваги для теології, але й створює певні складності. В цьому типі не продумано до кінця наслідки взаємодії філософського і теологічного знання. Зокрема, у нього (1) майже не розроблене вчення про містичне знання, як особливий тип духовного знання відмінний від теологічного, тому теологія виглядає занадто теоретично. (2) Філософія залишається недостатньо використаною в побудові системи теології як системи догматів, (3) виконуючи пропедевтичні функції філософія залишається суттєво не інтегрованою в теологічний процес. Власне, ліквідувати ці недоліки спробували представники наступного типу.

Четвертий тип тео-філософії характерний для кападокійців, Псевдо-Діонісія, Іоанна Дамаскіна, Максима Сповідника. Він інтегрує в собі усі позитивні здобутки попередніх підходів, що дозволяє створити систему трьох теологій. Це етап розвитку власне класичної патристичної метафізики і візантійської теології.

Головна теза: філософія продуктивно інтегрується в систему теології, створюється єдиний філософсько-теологічний синтез.

Робиться спроба побудови «християнської філософії», яка увібрала в себе позитивні ідеї і схеми античної думки переосмислені з позиції християнського одкровення. «Наша філософія» східних отців спрямовує себе на вирішення «реальних» завдань доказу й систематизації християнського віровчення, тоді як «чужа» язичницька філософія займається виробленням загальних теорій світу та людини, що не спираються на одкровення. Християнська філософія спирається на істини віри, розум та досвід Церкви, що дозволяє їй сформувати три форми тео-філософії – природну, догматичну та містичну. Метою християнської філософії є обґрунтувати можливість досягнення спасіння через віру в істини одкровення, теоретичне пізнання світу та людини й містичне богоосягнення. Власне ці три способи і стають трьома розділами патристичної філософії. В творчості кападокійців обґрунтовуються моральні умови філософування, задаються перспективи для теоретичного пошуку в межах теології, обговорюються можливості і межі розуму. Окрім цього виділяються три етапи духовного сходження людини до Бога. Першим етапом є моральний праксис, очищення людини від пристрастей. Другий етап є теорія - пізнан-

ням логосів сущого, яке стає можливим завдяки безпристрасному стану людини. Метою філософії є досягнення обожнення, яке реалізує містичне єднання з Богом.

Отже, цей тип увібрав в себе усе позитивне з попередніх і інтегрував його з урахуванням здобутків античної філософії. Особливість його в тому, що філософія тут виконує не лише пропедевтичну функцію, але стає способом пошуку і обґрунтування Мудрості та її системою. Філософія – це й мислення про світ, людину й Бога, й спосіб морального життя, і догматичний дискурс, і наддискурсивне поєднання з Богом. Тому, іноді здається, що поняття філософія виглядає більш об'ємно ніж поняття теологія.

Варто зауважити, що відбулася інтеграція і переосмислення античного розуміння філософії для вироблення патристичної філософії – системи тео-філософських знань. Обмеження цього типу полягає в суттєвих обмеженнях використання теоретичних знань і неможливості інтегрувати автономну філософію та науку в систему тео-філософського знання. Не існувало власне філософського предмету, який би існував незалежно від теологічного і наукового. Чимало власне філософських завдань теологія або не вирішувала, або подавала в спрощеному вигляді. Була відсутня філософськи обґрунтована богословська мова, спеціально не досліджувалася методологія теологічного знання, не існувало систематичного рефлективного і дискурсивного теологічного знання. Зберігалася принципова єдність і синтетичність теоретичного і практичного, філософії та теології. Навіть в творчості Максима Сповідника, взірцевого теолога візантійської доби, метафізика в суто філософському плані не розвивалася, його вчення виконані в стилі містичного раціоналізму де глибокі інтуїції були одягнені в товстий шар біблійного символізму.

П'ятий тип тео-філософії представлений в творчості Григорія Палами, інших містиків та деяких сучасних православних теологів (Юстин Попович, В. Лоський). Виникає із спроби здійснити черговий синтез християнської раціонально-містичної теології, осмислити її місце і статус відносно наукового і теоретично-філософського знання.

Головна теза: теоретична філософія (і наука) дезінтегруються з системи християнської теології, як два відмінних знання направлених на різні предмети. Переосмислюються засади філософсько-теологічного синтезу шляхом спрощення змісту філософії та теології. Філософія тут – дар природного розуму і її увага направлена на пізнання сущого, вона фактично виводиться за межі теології. А теологія – дар духовний, вона поєднує в собі догматику та містику. Система трьох форм тео-філософського знання руйнується. Відповідно, різниця джерел походження обумовлює різницю предметів, результатів, підходів. Палама відводить філософії роль суто науково-теоретичної дисципліни не спроможної пізнавати не властивий їй предмет – Бога. Заперечується можливість за філософією отримувати етичне та духовне знання, і тим паче містичне. Як наука обмежена розумом, філософія не може знати те, що перевищує розум – Бога. Предметна сфера філософії – це пізнання сущого, оперування природним знанням. Навпаки, теологія (богослов`я) має на меті досягти догматичного та безпосереднього містичного знання Бога.

Обмеженістю такого підходу є різке протиставлення між собою філософського і богословського знання, що приводить до непродуманості завдання філософії в межах теології і як наслідок спрощення моделі самої теології. Неможливість суто засобами теології сформулювати і вирішити теоретичні завдання, приводить до самозамикання теології в містицизмі, а в культурі породжує розрив теологічного знання з філософським та науковим, виправдати цінність яких стає надзвичайно проблематично.

Сучасні православні богослови часто не усвідомлюють, що в полеміці між со-

бою вони лише дублюють традиційні моделі теології, які виникли в епоху класичної патристики, разом з їх недоліками. За теологічними конфліктами дуже часто лежать філософські конфлікти і не розуміння цього буде постійно приводити до трагічних наслідків і розколів.

Список використаних джерел

1.Мозговий І. Неоплатонізм і патристика, або світло в присмерках великої цивілізації : Монографія / І. Мозговий. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 471 с. 2.Попов В. Антична ідентологія та патристична екзегеза тотожності: Монографія / В. Попов. – Донецьк: ДНУ, 2011. – 321 с. 3.Чорноморець Ю. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларія / Ю. Чорноморець. – К.: Дух і літера, 2010. – 568 с.

Н. Д. Пальм

РОЛЬ ФИЛОСОФСКОГО ЗНАНИЯ В КОНЦЕПТЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Происходящие события последних лет в Украине, потребовали радикального пересмотра ценностного отношения к ряду важных проблем украинского общества. Ярким свидетельством тому, например, послужил тот факт, что очередную годовщину Революции Достоинства, Украина встретила, скорее, дезориентированной. Стало очевидным, что сложность экономической и социальной ситуации в стране привели к нехватке понимания, ради чего, собственно, стране следует терпеть к чему стремиться дальше.

Украинской элите явно не хватает целостного концепта виденья будущего. И в этом ей сможет помочь именно философия, изучающая злободневные проблемы сегодняшнего дня - и моральные ориентиры в постреволюционное время, и мировоззренческие трансформации в мире, и место и роль публичного интеллектуала в Украине, и ряд других не менее важных и актуальных проблем.

Именно поэтому одно из главных требований к современной философии - всегда находится в живом состоянии, как накопление интеллектуального фонда человечества, постоянно привлекаемого для понимания происходящего.

Данный факт свидетельствует о том, что мы живем в обществе, где философия должна выходить из кабинетов и университетов, и это очень важно. По всей видимости, философ в Украине - человек, который должен активно представлять и отстаивать свою позицию через «масс-медиа», активно участвовать в дискуссиях, быть открытым к критике.

Сегодня особенно актуализируется публичность отечественной философии, и в этом ключе следует еще раз вспомнить опыт античности, где философия зародилась именно как публичное дело, как бескорыстное стремление к истине и совершенству общественного устройства. Вместе с тем, возврат к публичности не должен привести к потере ее глубины, поэтому не следует забывать об опасности ее профанации, снижения уровня философской дискуссии (на самом деле это совсем не просто - находить простые слова, понятные и доступные многим, чтобы говорить о важных вещах).

Возрастанию философского знания в отечественном обществе способствует и тот факт, что украинская философия переживает своего рода ренессанс. Возможно, что за последние 20 лет украинская философия сделала больше, чем за все свое существование. Свидетельством этому стало появление интересных монографий, словарей - чего стоит только «Європейський словник філософій», четвертый том которого вышел недавно. Это мощный франко-украинский проект, к которому подключились другие страны. Стоит вспомнить издание «Медитації» Декарта у

дзеркалі сучасних тлумачень», которое подготовил Олег Хома, прекрасную монографию Алексея Паныча «Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології», книгу Сергея Секунданта «Эпистемология Лейбница в ее нормативно-критических основаниях». Все это - блестящие вещи, аналогов которым в украинской философии не было. Но эти достижения необходимо должным образом подать. Люди просто не замечают, что мы переживаем ренессанс.

Вместе с тем, претендуя на мировой уровень, украинская философия, не лишена и ряда проблем. Так, например, украинский язык пока не стал репрезентантом определенной философской культуры. Это – своего рода капитал, который нужно наработать, а украинские философы должны доказать, что на украинском языке, так же как и на других, артикулируются какие-то важные смыслы, которые могут быть интересны миру.

Кроме того, очевидно, что для построения созидательной концепции развития Украины, не следует забывать и об аристотелевской теории общего блага. Действительность показывает, что нам очень не хватает общего проекта консолидации общества, который бы включал всех граждан, так как за годы строительства независимости, это были эксклюзивные, исключающие проекты, где какая-то группа общества постоянно выпадала как маргинальная. А согласно аристотелевской концепции, государство подразумевает общее благо, когда все чувствуют потребность в общем деле.

Украинские интеллектуальные, политические, бизнес - и журналистские элиты в ближайшее время должны прийти к осознанию и формулировке этого инклюзивного общего проекта - нашему общему благу. Необходимо создать определенную систему координат, в которой мы сможем дальше развиваться.

В контексте вышеизложенного, очевидно, что глубоко усвоенная, осмысленная и прочувствованная философия способна быть орудием не только в объяснении и изменении мира, как писал Карл Маркс, но и «путеводной звездой» современного общества. Именно философское знание поможет конструктивному развитию украинского общества, предлагая новые формы самовыражения личности и развитию духовно-нравственного содержания общественной жизни.

С. И. Шитов

ОБ АКТУАЛЬНОСТИ НЕКОТОРЫХ ФУНКЦИЙ ИСКУССТВА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОГО КРИЗИСА

Значимость искусства проявляет себя в таком количестве функций и их многоаспектности, что попытка даже ограниченного анализа этой проблемы не соответствует формату данных материалов. В нашем случае задача более скромна: попытаться проанализировать (хотя бы в самых общих чертах) характер и динамику изменений, происходящих с искусством как относительно целостным явлением в условиях социально-политического кризиса, а также радикальных процессов, происходящих в культурной жизни социума. Причем круг обсуждаемых проблем целесообразно еще больше ограничить, поскольку чаще всего процессы, происходящие в духовной жизни общества, все же носят относительно длительный, «растянутый» во времени характер. И потому они почти незаметны для большинства людей, оказавшихся в центре событий. Причина понятна: когда нет возможности дистанцироваться от происходящего, сложно соотнести новые феномены с устоявшейся традицией. Лучше всего «высвечиваются» новые особенности в содержании и функционировании искусства в ситуациях действительно радикальных и динамичных. Например, таких как предвоенный кризис, состояние войны или гло-

бальные социально-экономические потрясения, в течение короткого времени выбивающие «почву» из - под ног множества людей и т.п.

Прежде всего, обращает на себя внимание тот факт, что в подобных ситуациях некоторые функции искусства (познавательная, прогностическая, гедонистическая и др.) если не исчезают, то, по крайней мере, отступают на второй план, становятся незаметными для аудитории. На первый план выходят суггестивная и компенсаторная функции. Суггестивная функция (от лат.suggestio – внушение, совет) - способность искусства вербально или невербально воздействовать на психику человека, для внедрения в подсознание определенных установок, идей, образов. В напряженные периоды истории (например, в условиях войны) эта функция играет большую, иногда даже ведущую роль в общей системе функций искусства [2]. Она зачастую приобретает целенаправленный, побуждающий к действиям характер, выражающийся в мобилизации населения на борьбу с врагом, поддержке конкретных политических сил и государственных структур, возглавляющих эту борьбу.

Мобилизация «оборонительного» потенциала социума происходит, прежде всего, через создание художественными средствами так называемой иконосферы. Это целостная система визуальных и аудио-образов, связанных между собой общими идеями и акцентированием внимания на особенно важных с точки зрения режима идеях, ценностях и идеалах [1]. Особенно эффективным внушение с помощью художественных средств оказывается в условиях, когда мастера искусства в состоянии ощутить и использовать доминирующее в данный исторический период эмоциональное состояние общества.

И, конечно же, в полном соответствии с идеями Зигмунда Фрейда, в экстремальной социальной ситуации, наряду с суггестивной, «работает» компенсаторная функция искусства. Художественный процесс для творца и созданные им произведения для широкой аудитории представляют собой канал, позволяющий «сбрасывать» накопившуюся избыточную энергию инстинктов, желаний и влечений, реализация которых в данных обстоятельствах «естественным» способом невозможна. И вместе с тем, у мастеров искусства появляется возможность создавать своеобразный виртуальный мир, уход в который, хотя бы временно, снимает психологическое напряжение для того, кто находится в «пограничной ситуации». Достаточно вспомнить невероятную популярность в годы 2-й мировой войны, незатейливой по сюжету песни «Лили Марлен» (о стремлении немецкого солдата любой ценой, даже в виде «кладбищенского тумана» вернуться домой к любимой девушке).

Стоит обратить внимание и на тот факт, что мюзикл (музыкально-театральный сценический жанр) особое развитие получил в США именно в период грандиозного экономического кризиса прошлого века. По выражению авторов «Википедии»: «В период 1920-30-х годов… мюзикл приобретает истинную американскую окраску» [3]. В этом жанре в полной мере проявили себя суггестивная и компенсаторная функции искусства. Потрясенные страшной жизненной реальностью, американцы стремились хотя бы на время представления «отключиться» от нее и уйти в мир грез. Этому способствовала специфика жанра. Подобные представления, благодаря синтетическому сочетанию музыки, танца, пения и драматическому действию обладали мощным внушающим эффектом и огромной силой эмоционального воздействия. Это позволяло зрителям практически полностью изолировать себя от действительности. Не случайно известный захват зрителей в качестве заложников в Москве происходил во время постановки мюзикла «Норд-Ост». Захват зала боевиками был настолько точно синхронизирован с началом эпизода танца летчиков в военной форме, что аудиторию не могли поначалу «отрезвить» даже автоматные очереди в потолок. Фраза боевика, брошенная зрителям: «Вы не

понимаете, что происходит» весьма показательна [4].

Функциональность искусства столь многообразна, что в том или ином качестве оно актуально и востребовано на любом этапе развития общества, даже самом неблагоприятном. Проблема заключается в том, что средства эстетического и художественного воздействия носят обоюдоострый характер. С одной стороны, они могут способствовать сохранению психического здоровья и выживанию как отдельного человека, так и целых социальных групп. С другой стороны, эти же средства могут использоваться (и активно используются) в целях манипулирования массовым сознанием. Вопрос о том, какие факторы являются определяющими, остается открытым и ответ на него зависит не только от уровня эстетического развития личности.

Список использованных источников

1.Герман М. Политический салон тридцатых. Корни и побеги.//Суровая драма народа: Ученые и публицисты о природе сталинизма.- М.,1989. 2. Лекция: Внушающая функция (искусство как суггестия) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http//www.ronl.ru/lektsii/istoriya/911982. 3. Мюзикл.- [Электронный ресурс]- Режим доступа:http//ru.wikipedia.org/wiki/Мюзикл/ 4. Норд-Ост: третий акт по сценарию бандитов //Комсомольская правда в Украине.-2002. – 25 октября.

А. Ф. Слівінська

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС «DIGITAL AGE»

В процесі глибоких і радикальних змін, спричинених входженням людства в цифрову епоху, особливого значення набуває осмислення світоглядних проблем, усвідомлення людиною перспектив свого буття і формування тих цінностей, які стануть основою подальшого розвитку суспільства та створення умов для саморозвитку і самореалізації особистості. І тому в сучасній філософії проблема людини, її буття продовжує залишатися однією з ключових та найбільш складних проблем, що формує й широкий та багатоаспектний спектр її дослідження.

Динамічні трансформації, нелінійність перебігу чисельних і різноманітних соціокультурних процесів вимагають від людини мобільності, сприйняття себе як багаторольового і багатофукціонального індивіда, здатного до реалізації численних соціальних практик. Разом з тим, висока швидкість соціальних змін, ускладнення соціальних взаємодій проблематизують для людини вироблення, засвоєння і прийняття нових норм, ускладнюють процес інкорпорування в нову реальність і, як наслідок, нестійкість, мінливість стає явищем повсякденного буття. Все це призводить до того, що людина сприймає себе не як цілісну особистість, а переважно як «мозаїчного», «файлового» індивіда. Визначення подібного стану людини як кризового вимагає від філософії не лише його осмислення, а й шляхів подолання.

Постає необхідність розуміння протиріч сучасного цивілізаційного розвитку. Так, з одного боку, в суспільстві відбуваються процеси «демасовізації і дестандартізації» практично всіх сфер його життєдіяльності, змінюється характер праці, яка набуває креативних ознак, ускладнюються й змістовно наповнюються міжособистісні відносини. Стратегія персоналізації й індивідуалізації, як орієнтація культури на задоволення потреб кожної людини, сприяє поширенню цих процесів. В такому аспекті йдеться про формування нового суб'єкта діяльності і спілкування, про підвищення ролі і значення людей з високим потенціалом іновативності і креативності. При цьому науковці звертають увагу на інтенсифікацію новизни, підкреслюючи генеральний тренд суспільного розвитку як «рух від систематизованого індустріально-інформаційного пейзажу до горбистого ландшафту креативного суспільства» [1,с.5].

Цифрова революція, будучи невичерпним джерелом творчості, змінює світ і

відкриває широкі можливості для інтелектуального і особистісного розвитку. Але, з іншого боку, масова культура, перетворившись на глобальний феномен, продовжує залишатися одним із визначальних чинників функціонування й розвитку суспільства. Це відбувається тому, що сучасний соціум залишається суспільством споживання, в якому ринкові відносини пронизують всі сфери життєдіяльності, де всі оцінки людських феноменів зводяться до суто ринкових, де наука, освіта, знання комодифікуються й капіталізуються.

Глобальні корпорації завдяки швидкому впровадженню інноваційних технологій щорічно поставляють на ринок нові товари, досконаліші гаджети, комп'ютерні ігри, що спрямовані на розваги й доступні для широких мас. Спектральний діапазон задоволень невпинно розширюється й оновлюється, а віртуальна реальність в поєднанні з розгалуженою індустрією розваг створює ілюзію наповненого смислами життя. Від розв'язання цього протиріччя залежить подальший розвиток і майбутнє людства.

Крім того, високотехнологічні сектори виробництва вже не вимагають масової зайнятості і тому невпинно зростає чисельність прекаріату як групи людей з тимчасовою занятістю. А згідно з прогнозами, при збереженні існуючої динаміки до середини нинішнього століття безробітними ризикують стати близько п'ятдесяти відсотків працездатного населення розвинених країн світу. До кінця XXI ст. роботи і машини можуть виявитися ефективнішими й дешевшими за працю людини в більшості сфер економічної діяльності, що зведе нанівець економічний сенс масової людського праці й потребу економіки в ній. Це вказує на важливість пошуку універсальних рішень проблеми зайнятості, які не повинні зводитися лише до ринкової саморегуляції і теорії креативного класу чи креативного консюмеризму.

В епоху нестабільності, кризи фундаментальних засад буття людини в світі важливими стають не стільки збереженням і відтворенням усталених форм індивідуального буття й соціального життя, скільки активний пошук нових. Це тематизує осмислення деструктивності як амбівалентного феномену, зумовленого двоїстістю природи людини, протистоянням двох її протилежних начал - вітальності і духовності, торкається глибинних питань, пов'язаних з екзистенціалами буття людини в світі, її самореалізацією. І тому розуміння амбівалентної природи деструктивності, її інтенцію як на руйнування, так конструювання людської особистості та її життєвого простору стає однією з найбільш актуальних проблем сучасної філософії.

В глобалізованому світі внаслідок загострення не тільки міждержавних відносини, але і внутрішнього життя в ряді країн, серед яких і Україна, зростає важливість дослідження етнонаціональних проблем і пошуку алгоритму етнокультурних констант. Оскільки прагнення до формування нової етнонаціональної архітектоніки європейського простору демонструють Ірландія і Шотландія, регіони північної Італії, країна басків і Каталонія, носії романської і фламандської мов в Бельгії і Нідерландах.

Проблеми, пов'язані з кризою ідентичності, множинністю її моделей, «плаваючою ідентичністю» «плинної сучасності» (З.Бауман), перетворення геймеризації й віртуалізації на основні тренди сучасного розвитку, виводить їх на перший план практичної філософії. Особливо це стосується розкриття сутності віртуальної реальності як сили, що впливає на ідентифікацію і самоідентифікацію сучасної молоді, для якої віртуальний світ стає більш важливим і значущим ніж реальний.

Когнітивна складність дослідницького поля філософського дискурсу цифрової епохи потребує адекватних змін методології пізнання, розвитку нових підходів, що враховують потенційну невизначеність, нерівномірність, нелінійність проявів

соціального буття й життя людини. Що в свою чергу зумовлює потребу в розробці нової парадигми раціональності, яка повинна відповідати імперативам часу, а відтак – становленню Digital Age й тим самим стати основою дослідження складних і надскладних систем з врахуванням феномену, означеного Н.Талебом як чорний лебідь.

Соціогуманітарні дисципліни, серед яких і філософія, не обмежуються пізнанням реальності, а значною мірою є технологіями, що виробляють норми мислення, ціннісні установки і моделі соціальної поведінки. В такому контексті актуалізується розробка коду цифрової цивілізації як системи правил і принципів, що знаходили б практичне втілення в усіх сферах життєдіяльності соціуму.

Формування нової цифрової реальності і чисельних практик, в основі яких цифрові технології, ставить перед сучасною філософією науки і техніки цілий ряд нових питань міждисциплінарного і трансдисциплінарного характеру. Так в сучасних умовах активно заявляє про себе NBIC– конвергенція, що докорінним чином трансформує механізм цивілізаційного розвитку й постає як його визначальна детермінанта. І тому стосується не лише революційних технологічних трансформацій, а й перетворення самої людини в так звану «транслюдину». Це відбувається завдяки переходу сучасних цифрових технології від high-tech до high-hume технологій, які здатні не просто розширювати й вдосконалювати діяльність людини, але і шляхом «кіборгізації» тіла, вбудовуваності штучних органів в організм, змінити біогенетичну природу людини, створити постлюдину як нову версію Homo sapiens й інші форми розумного життя на кшталт «інтегрованих спільнот», «голографічних суб'єктів» тощо.

Саме тому в аспекті можливої зміни природи людини на фундаментальному рівні, що може призвести до непередбачуваних наслідків для людини, спостерігається значне посилення «антропологічного» тренду. Подальша доля людини як біосоціальної істоти в світі конвергентних технологій ставить питання і щодо зміни її свідомості і сутнісних сил – розуму, волі й емоційно-вольової сфери. У такій ситуації, займаючись дослідженням людини як цілісної, біосоціальної істоти і заглиблюючись на молекулярно-генетичний рівень, варто пам’ятати про соціальні, культурологічні та трансцендентні аспекти буття особистості. При цьому необхідно формувати критичне і обережне ставлення до багатьох технологічних інновацій, оскільки в процесі їх практичної реалізації виявляються приховані раніше небезпеки для людини як природної й духовної істоти.

В такому контексті головне завдання філософії полягає в тому, щоб здійснити всебічний і глибокий аналіз взаємовідносин людини і нових технологій, мінімізувати ризики і отримати максимум переваг, які вони можуть надати людям. А завдання суспільства - розробити нові адаптаційні механізми життєдіяльності людини у світі цифрових технологій.

В.С.Стьопін вважає, що в сучасній ситуації пріоритетним напрямком філософських досліджень повинен бути пошук ефективних етичних регулятивів, що забезпечують «точки зростання нових цінностей» сучасної цивілізації, яка переживає епоху швидкого науково-технічного розвитку [2,с.10].

Таким чином сьогодні у філософії, попри широкий спектр її когнітивного дискурсу, на перший план виходить важлива для подальшої долі світової цивілізації і людства проблема аксіологічної і моральної рефлексії щодо розвитку і впровадження цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Неклесса А. Созидание будущего // Александр Неклесса – М.: ИНТЕЛРОС . №5 (80), 2016. – 28 с. 2. Стёпин В.С. Перелом в цивилизационном развитии. Точки роста новых ценностей // Вяче-

слав Семенович Стёпин //Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. – Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.: ООО «Издательство МБА», 2013. – 272 с.

І. А. Алексюк

ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Розповсюджена критика традиційної силогістики складає предмет розвідок Пітера Стросона [1, 163-183], який залучає до розгляду прагматичний чинник пресупозиції. Ключовим питанням є наявність/відсутність у категоричних висловлювань А- і Е-форм екзистенційного імпорту. Маємо дилему: якщо ці висловлювання є носіями екзистенційного зобов'язання, тоді жертвуємо однією множиною законів силогістики; якщо не є такими носіями, тоді жертвуємо іншою множиною. Початкове «формалістичне» рішення, згідно якого А-, Е-, І-, О-форми інтерпретуються, відповідно: $\sim\exists x(Sx\&\sim Px)$ & $\exists xSx$ & $\exists x\sim Px$, $\sim\exists x(Sx\&Px)$ & $\exists xSx$ & $\exists xPx$, $\exists x(Sx\&Px)$ v $\sim\exists xSx$ v $\sim\exists xPx$, $\exists x(Sx\&\sim Px)$ v $\sim\exists xSx$ v $\sim\exists x\sim Px$ - зберігає і зв'язно представляє усі закони традиційної силогістики в якості частини кванторної логіки. Однак, отриманий результат, що надихався ще й бажанням надати кванторним виразам смислу, наближеного до їх повсякденного вживання, має очевидну ваду: згідно запропонованої інтерпретації достатньою умовою істинності І-висловлювання, наприклад, «Деякі студенти-філософи є відмінниками» буде відсутність відмінників. Стросон змінює стратегію вирішення із залученням експліцитно екзистенційних термінів на прагматичну стратегію із залученням чинника пресупозиції. Наголошується важлива характеристика категоричних висловлювань чотирьох форм: непустота їх S-термінів не є частиною того, що стверджується, але радше є тим, що передбачається, що є пресупозицією таких висловлювань. Висловлювання B_1 пресупозиціонує B_2, коли істинність B_2 є необхідною передумовою істинності-чи-хибності B_1. Висловлювання із пустими S-термінами стають випадками ані істинних, ані хибних висловлювань, вони гублять істиннісні значення. Неіснування членів S-класу просто унеможливлює набуття висловлюваннями чотирьох стандартних форм істиннісних значень. Логічні правила традиційної силогістики треба випереджати заувагою: «За припущення, що висловлювання, про які йдеться, є або істинними, або хибними, тоді …».

Прагматичний підхід Стросона спричинює низку критичних зауваг. Привертають увагу [2,с.118] до використання Стросоном принаймні трьох різних визначень випливання, що спричинюють сумніви щодо сумісності. Перше визначення – «якщо висловлювання B_1 є істинним, B_2 мусить не бути хибним» - уможливлює випливання позбавленого істиннісного значення висловлювання із істинного висловлювання, а також випливання хибного висловлювання із позбавленого істиннісного значення висловлювання. Друге визначення – «якщо B_1 є істинним, B_2 мусить бути істинним» - виключає першу можливість, але зберігає другу. Третє визначення – «усе те, із чого випливає хибне висловлювання, мусить бути хибним» - виключає другу можливість. Перше визначення провокує, на підставі транзитивності, драматичну з'яву випливання хибного із істинного. Промовистим прикладом є опосередковане висновування, що здійснюють за допомогою низки безпосередніх умовиводів [3]. Із очевидно істинного Е-висловлювання «Жодна людина не є химерою» випливає - на підставі обернення - «Жодна химера не є людиною» (E(PS)), що, згідно із Стросоном, мусить бути позбавленим істиннісного значення з огляду на пустоту Р-терміну, що займає суб'єктну позицію. Наступні два послідовні кроки – A(P~S) (результат перетворення) із подальшим I(P~S) (результат

підпорядкування) – також надають висловлювання із відсутніми значеннями істинності (на тій же підставі). Останній крок - I(~SP) (результат обернення) – надає прикінцеве хибне I-висловлювання-висновок, бо P є пустим.

Список використаних джерел

1. Strawson P.F. Introduction to Logical Theory. – London: Methuen, 1967 (перше видання 1952 р.). 2. Smiley T. Mr. Strawson on the traditional logic // Mind. – vol. 76, issue 301. – 1967, pp.118-120. 3. Parsons T. The Traditional Square of Opposition // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/square/>.

В. П. Лазаренко

МІФОЛОГІЯ, РЕЛІГІЯ, ФІЛОСОФІЯ ЯК ІСТОРИЧНІ ТИПИ СВІТОГЛЯДУ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

В науковій та філософській літературі, як правило, виділяють три основні соціально-історичні типи світогляду: міфологію, релігію та філософію.

Світогляд – це суспільно вироблена форма самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює оточуючу дійсність як світ свого буття, визначає і переживає своє місце і покликання в ньому. Світогляд є спосіб духовно-практичного освоєння світу, за допомогою якого людина духовно перетворює дійсність у відповідності зі своїми потребами, надіями, ідеалами.

Першим історично сформованим типом світогляду була міфологія. Міфологія – це цілісна, нерозчленована, колективно вироблена та стихійно функціонуюча форма самосвідомості людини, безмежно пануюча у первісному суспільстві. Вона була тип «стартовим майданчиком», який у своєму духовному розвитку не вдалося поминути жодному народові.

Виникнення і формування такого типу самосвідомості було зумовлене, по-перше, тим, що первісна людина ще не виділяла себе з оточуючого її природного і соціального середовища, і, по-друге, тим, що основу її суспільного буття склали кремноспоріднені стосунки, сімейно-родові зв'язки. Наслідком цього стала невільна схильність первісної свідомості, з одного боку, уподібнювати природні явища людині, наділяти їх свідомістю, волею та іншими специфічними людськими якостями, а з іншого – присвоювати людям риси природних об'єктів, особливо тварин. Причому різноманітні зв'язки між явищами зовнішнього світу сприймались міфологічною свідомість по аналогії з кремнородовими стосунками, а світ в цілому як всезагальна родова спільність. Для цієї свідомості характерний і структурний синкретизм: в ній переплетені і не виділені в ролі особливих структурних елементів зародки майбутніх форм свідомості – релігії, науки, мистецтва і таке інше.

Міфологія була першою спробою людини пояснити світ, вона поставила і прагнула дати відповідь на питання: чому, в силу яких причин, під впливом чого і з чого виникло все суще? Міфологія, по суті, заклала фундамент для тієї проблематики, на яку потім спирались і яку увібрали в себе інші історичні типи світогляду. Тому можна визнати справедливою думку тих філософів та культурологів, які вбачають у міфі життєву умову всякої культури. [1, с.92-99]

Однак варто враховувати той факт, що міфологічна спроба людства усвідомити світ і себе в світі – це унікальне явище, що не має аналогів в людській історії. Його визначальна особливість пов'язана з ототожненням суб'єктивного і об'єктивного, уявного і дійсного, образу та ідеї, речі і слова, частини та цілого. [4, с.653-654] А це свідчить про те, що міфологічній свідомості не притаманне розрізнення світу, яким він даний в людській уяві, переживаннях, і світу, як він існує

сам по собі, поза людською свідомістю. У міфі уявне і пережите фіксується як справжня реальність. Так, наприклад, Зевс у грецькій міфології не лише уособлює грім, блискавку і світопорядок, але й сам являє собою цей грім, блискавку та світопорядок. Для міфу характерне також ототожнення походження та сутності, заміна причинно-наслідкових зв'язків посиланням на будь-яку подію, що відбулась в минулому і «продубльована» в сьогоденні.

Взагалі міфологічний світогляд принципово орієнтований у минуле. Він духовно виражав і закріплював життєво-практичний потенціал накопиченого досвіду людства, санкціонував відшліфовані у практиці попередніх поколінь людей стереотипи діяльності та поведінки в ролі загальнообов'язкових зразків для наступних поколінь. Міф був невіддільний від діяльно-поведінкової активності наших далеких предків, «розчинений» в їх ритуальній практиці, яка передбачала світоглядно-виховний ефект і одночасно вирішувала суто утілітарні, життєво важливі завдання (наприклад, навчання прийомам мисливської діяльності). До того ж, міф виконував функції універсального регулятора спілкування первісних людей.

По суті, міф – це життя в міфі, специфічний спосіб буття людини первісного суспільства. Тому міфологію цілком справедливо вважають історично першим способом духовно-практичного освоєння, «олюднення» світу. В цій ролі міфологія, за словами К.Маркса, «долає, підкорює і формує сили природи в уяві і за допомогою уяви» [3,с.737]. Перетворення світу «в уяві і за допомогою уяви» пробуджувало у людини почуття співучасті її індивідуального буття в світових процесах, активізувало її діяльність, стало важливим фактором згуртування первісних людей в локальні колективи, зміцнення їх загальної волі і збереження необхідних їм цінностей.

В період розкладу родового ладу починається й розпад міфологічної свідомості, що має своїм джерелом остаточне виділення людини з природи –не лише у життєвій практиці, але й духовно, у самосвідомості. Формування індивідуальної самосвідомості супроводжувалось різноманітними варіаціями осмислення міфу, а таким чином і руйнуванням основ, його породжуючих і відтворюючих. Адже сам по собі міф є дещо неусвідомлене і об'єктивно дане для того, хто мислить міфологічно. Коли ж міф стає предметом роздумів, відбувається відрив його образно-почуттєвої форми від вкладеної в нього ідеї, підривається необхідна для міфу віра в істинну реальність образу. Міф поступово перетворюється в засіб вираження художньо-естетичних, релігійних, моральних, філософських і тому подібних ідей [2,с.44].

Розклад міфології як раз і був пов'язаний з виділенням із духовної синкретичної цілісності окремих форм суспільної свідомості. Перш за все міф став переосмислюватися як повіствування, виникли епос і казка, формувалось мистецтво. В той же час від міфології відокремлюється і знання, народжується і розвивається філософське і наукове пізнання.

На ідейному ґрунті міфології формується релігія. Релігія являє собою складне, сповнене суперечностей і майже непіддатне науковому визначенню явище духовної культури людства. Дослідження цього феномену, як правило, здійснюється в найрізноманітніших аспектах, кожен з яких висвітлює ту чи іншу суттєву рису релігії. Якщо ж її розглядати як особливий історичний тип світогляду, то релігія постає перед нами як таке духовно-практичне освоєння світу, яке: по-перше, здійснюється через його подвоєння на світ природний і світ надприродний, і, по-друге, завжди передбачає віру в домінуючу роль надприродних сил у всесвіті, їх вирішальний вплив на життя людини і суспільства.

В основі будь-якої релігійної свідомості лежить віра - специфічна духовна якість людини, що збуджує її свідомість приймати те,що логічно недоведене і емпірично непідтверджене. Завдяки вірі людина здатна переживати уявне як дійсне,ймовірне як

достовірне, минуле й майбутнє як сучасне. Але не всяк віра є віра релігійна. Визначальною рисою останньої є її спрямованість виключно на надчуттєвий, надприродний світ, який не даний людині безпосередньо в її досвіді і не підлягає науковому поясненню. Цей світ протиставляється світу природному, «земному», а саме дійсності, сприйнятої органами відчуттів людини в межах можливостей її життєвого досвіду і домінуючої у суспільстві наукової картини світу. Віра в надприродне, чудесне пронизує увесь функціональний потенціал релігійного світогляду. Віруючий не лише готовий прийняти чудо, але й сподівається на нього, плекає надії на божу допомогу, емоційно переживає майбутнє звершення чуда. І це знаходить своє вираження в певних ритуальних діях – молитвах, жертвоприношеннях і таке інше.

Релігія, що безпосередньо виникла на ґрунті міфології, істотно відрізнялась від її розвинутих потім форм. Це ще, так би мовити, міфологічна релігія, а саме міфологія в процесі своєї трансформації в релігію. В міфологічній релігії (наприклад, в релігійних уявленнях давніх греків та римлян, язичництві давніх слов'ян) ще не було характерної для християнства ідеї спасіння – «терпи і аз воздам». Тут звернення до богів виражало надію на порятунок в будь-якій конкретній ситуації, в якійсь конкретній справі, але не в житті як такому. І тим більш не на порятунок людського роду в майбутньому**.**

У процесі формування світових релігій (християнства, буддизму, ісламу) релігійний світогляд набув своїх розвинутих форм, в яких одержали «освячення» загальнолюдські моральні цінності та норми, утвердився їх пріоритет по відношенню до всього іншого. Так, наприклад, християнський світогляд пронизаний такими гуманістичними за своїм змістом ідеями, як ідея свободи волі особистості, ідея єдності людського роду,ідея рівності людей перед Богом, ідея спасіння в майбутньому і таке інше. На відміну від міфології, зверненої минуле, розвинутий релігійний світогляд орієнтований у майбутнє. Його носій не тільки покладає надії та помисли на майбутнє «Царство Боже на землі», але емоційно переживає перспективи свого особистого життя і долю всього людства, завертається до майбутнього за відповіддю на животрепетні «світові» питання, прагне справами та вчинками своїми залучити себе до цього майбутнього.

Такі найбільш загальні характеристики релігійного світогляду. Він, повторимо, виникає в період становлення особистісно-усвідомленого ставлення людини до світу, коли міфологія поступово втрачала роль універсальної форми суспільної свідомості. Однак релігії не вдалося монополізувати всі без винятку функції своєї попередниці. У змінених соціально-історичних умовах людство вже не могло бути повністю задоволене тим способом вираження та вирішення світоглядних проблем, що пропонувала релігія. Пронизані вірою у надприродне, образно-чуттєві уявлення релігійного світогляду потребувала «просвітлення» з боку раціонального мислення, яке вже зароджувалось. Поряд з релігією виникла і одержала розвиток філософія, яка висунула свої претензії на понятійно виражене, логічно обґрунтоване, систематизоване (іншими словами – теоретичне) бачення і пояснення світу і людини.

В історії людства релігія та філософія самовизначились у ролі своєрідних типів світогляду, що змінили міфологію. Цим і зумовлені відома їх схожість, спорідненість, взаємне тяжіння один до одного. Але філософія та релігія являють собою якісно різноманітні способи вираження світоглядних проблем. Відомий російський філософ В.С.Соловйов з цього приводу писав: «Релігійна віра у власній своїй стихії не зацікавлена розумовою перевіркою свого змісту: вона його утверджує з абсолютною впевненістю, як даною згори, чи відкриту, істину. Філософський розум не буде завчасно заперечувати цього одкровення – це стало б переконанням, не властивим і негідним філософії здорового глузду; але разом з тим, якщо він на-

віть знаходить попередні підстави на користь релігійної істини, він не може, не відмовляючись від себе, відмовитись від свого права піддати ці підстави вільній перевірці, віддати собі та іншим зрозумілий і послідовний звіт у тому, чому він приймає цю істину [5, с.763].

На відміну від релігії, для філософії характерне дивне поєднання суворості понятійно-логічного вираження світоглядної проблематики з готовністю все піддати сумніву, вільнодумством, духом критичної раціональності. Власне, сам факт наявності не однієї, а кількох релігій, утверджуючих безумовну достовірність свого світобачення, вимагаючих від людини вибору на свою користь, цей факт волею-неволею штовхає людський розум на шлях відстороненого, незалежного від змісту тієї чи іншої віри осмислення світоглядних проблем. Цей шлях в історії людської культури і було прокладено філософією – своєрідним історичним типом світогляду.

В чому ж полягає унікальність філософського світогляду і яка його роль у житті суспільства і конкретної особистості?

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – 368 с. 2. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу. Становление греч. Философии. – М.: Мысль, 1977. – 312с. 3. Маркс К. Введение. Из экономических рукописей 1857-1858 годов. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т.12. – 879 с. 4. Мелетинский Е.М. Общее понятие мифа и мифологии. Мифологический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – 672 с. 5. Соловьев В.С. Теоретическая философия // Соч.: В 2 т. – М.: Мысль, 1988. – Т.1. – 763 с.

С. А. Андреев

ФИЛОСОФСКОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ – КИРПИЧ В ФУНДАМЕНТЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Более двух тысячелетий человечество живет с платоновской мыслью об идеальном государстве, управляемом философами. Хотя, в изображении величайшего грека, такое государство и приняло черты тоталитарного, жестко предопределявшего место и поведение индивида в нем, нельзя и отрицать и несомненное влияние этой философемы на формирование демократических теорий социума и государства уже в новейшее время. Построить идеальное общество можно лишь путем распространения знания, мудрости, овладения верными приемами размышления и построения на основе полученных результатов собственной деятельности. Без соответствующего философского образования, просвещения, невозможно построение идеального общества.

Исторически важнейшей попыткой реализации идеи лучшего общества, но уже, на научной основе, на основе познания объективных тенденций и закономерностей социальной действительности, стал марксистский штурм заоблачных вершин социализма. Впервые в практическую политику был внедрен не просто «здравый смысл достойного уважения обывателя», а научное социальное знание. Хотя в своей попытке марксистская социальная практика, пожалуй, и не была первой: хотя бы стоит вспомнить тоже безуспешный опыт О.Конта в его «Системе позитивной политики». К сожалению или к счастью, уже достаточно быстро на огромных пространствах «социалистического эксперимента», произошла подмена социальной науки неоспоримым сводом идеологической догматики, критицизм по отношению к действительности сменился столь же догматическим следованием «единственно истинному курсу».

Процесс преодоления коммунистической инфекции, выздоровления общества от пагубной болезни тоталитаризма привел к тому, что вместе с грязной водой

догматизма был выброшен вполне здоровый младенец, - установка на разработку научных оснований воздействия на социальные процессы, овладение субъектом социальной деятельности рефлексивным подходом к ней, овладение идеями и приемами методологии социального познания и социальной практики.

Снижение осмысленности социальной деятельности, отрыв политической практики от учета всего накопленного человечеством массива философского и научного осмысления социально-политической проблематики приводит к стихийности и противоречивости политического действия, неопределенности целей политических преобразований и, как следствие, к отождествлению политических целей с целями удовлетворения непосредственных потребностей сегодняшнего дня политических элит. Отсутствие надлежащего философского и социально-политического знания, развитости мышления, философской культуры у подавляющего большинства населения делает не просто возможным, а неизбежным, манипулирование общественным мнением и социальным действием, лишает основную массу населения способности принимать осмысленное участие в политической жизни.

Конечно, в высшей школе сохранилось преподавание философии как учебной дисциплины, даже в содержание школьного образования включены отдельные идеи философии и результаты философского познания. Но, во-первых, существующее содержание курсов носит, в основном, историко-философскую направленность и не направлено на овладение обучающимся навыками самого философского познания; во-вторых, обучение часто страдает отчужденным характером, оно остается внешним, транслируемым для ученика (студента), не направлено на поиск им самостоятельных, но культуросообразных ответов на собственные, актуальные именно для него мировоззренческие вопросы; в-третьих, построение курса и используемые образовательные технологии не подразумевают экстериоризации полученных знаний, их применения в решении конкретных задач социальной деятельности обучаемого.

Существующие курсы философского образования ограничиваются в основном институциональным пространством образования. Практически невозможно привести примеров философских курсов «для домохозяек», формирование и развитие как философской, так и методологической культуры не является целью системы различных курсов и тренингов повышения квалификации тех лиц, профессиональная деятельность которых непосредственно связана с социальным управлением. Мы много ведем разговоров о деформациях правового и политического сознания государственных служащих и юристов, но ничего не делаем, чтобы эти деформации не только предотвратить, но и объяснить. Без обращения к философскому знанию этого невозможно достичь.

Стало привычным выслушивать упреки в падении эстетического вкуса, стихийном распространении «массовой культуры» и «безобразного искусства». Но, в то же время, ничего не делается для формирования художественного, и шире, эстетического вкуса. Формирование эстетического сознания, навыков эстетической оценки, трансляция эстетического знания не относится как таковое, к актуальным направлениям общего и профессионального образования. Вне же эстетических представлений и суждений невозможно и формирование самостоятельных обоснованных суждений о политической реальности и ее оценок.

Список использованных источников

1. Нерсесянц В.С. Платон (Из истории политической и правовой мысли). - М.: Юрид.лит-ра, 1984. 2. Никифоров А.Л. Природа философии: Основы философии. - М.: Идея-пресс, 2001. 3. Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. - М.: Ладомир, 2004. 4. Дидикин А.Б., Оглезнев В.В. Онтология и эпистемология права: аналитическая традиция. - Новосибирск, 2012. 5. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия. - М.: Академический проект, 2009. 6. Гаджиев Г.А. Онтология права (критическое исследование юридического кон-

цепта действительности). - М.: Норма- Инфра-М, 2013. 7.Бибихин В.В. Узнай себя. - Спб.: Наука, 1998. 8.Бадью А. Метаполитика: можно ли мыслить политику? Краткий трактат по метаполитике. - М.: Логос, 2005. 9.Шмит К. Государство: право и политика. - М.: Территория будущего, 2013. 10. Джерджен К.Дж. Социальный конструкционизм: знание и практика. - Минск: БГУ, 2003.

В. В. Гавриленко

СМЕРТЬ У СВІТОСПРИЙНЯТТІ УКРАЇНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРМЕДІЇ XVIII СТОЛІТТЯ)

Швидкоплинність людського життя, незворотність часу, тлінність існування – вічні питання, схвилювання якими вже декілька тисячоліть відбивається у духовній культурі та філософській думці людства. Осмислення минущості земного існування у різних формах та обрамленнях виявляється у всіх культурах та релігіях світу. Апогеєм роздумів про тимчасовість життя кожної істоти на землі є усвідомлення невблаганності та неминучості смерті. Саме смертність людини як беззаперечний факт убирає в себе всі поставлені вище питання. Тому виявлення особливостей сприйняття смерті бароковим українцем є метою даного дослідження.

Осмислення смерті в Україні набуває особливого забарвлення у XVIII столітті, ставши темою численних роздумів, віршів, художньої та філософської прози, як анонімних, так і відомих авторів. Сприймання смерті та смертності є важливою складовою світогляду людини, а відтак розуміння поглядів українців у період зрілого Бароко дозволить скласти більш повне уявлення про тогочасне бачення світу. Так як питання смертності є складним, широким та неоднозначним, зосередимося на конкретному тлумаченні смерті в «Інтермедії на три персони: смерть, воїн і хлопець» (відома за списком XVIII століття).

За призначенням жанр інтермедії слугував для розмежування дій складних сценічних драм із серйозними релігійними чи історичними сюжетами. М. Гудзій визначає інтермедії або інтерлюдії, як «короткі одноактні комічні п’єси» [3]. Їх функція зумовила й відповідний розважальний зміст – побутові сценки, анекдотичні ситуації та кумедні випадки, найчастіше з життя простолюду. Такою ж є і функція «Інтермедії на три персони: смерть, воїн і хлопець», яка відзначається простотою, невимушеністю мови та легкістю викладу. Попри це інтермедія розкриває питання взаємодії людини зі смертю, котра у п’єсі персоніфікована та наділена яскравими характеристичними рисами.

Зазначимо, що сюжет даної інтермедії не є питомо українським. Як зазначає дослідник давньої літератури М. Гудзій, він був поширений у європейській середньовічній літературі, зокрема розвинутий у німецькій пам’ятці «Прение живота и смерти», котра відома в українських списках XVII століття [3]. Численні варіанти переказування цього сюжету зустрічаються і в давній російській літературі. Тому українська інтермедія знаходиться в руслі тогочасних європейських тенденцій.

Дана п’єса, досить стисла за обсягом, концентровано показує протистояння життя і смерті через сутичку протилежних персонажів. Уособленням життя (умовно відоме) виступає Воїн, котрий сперечається зі смертю (безумовно невідоме). Хлопець є безмовним героєм, значення якого у п’єсі епізодичне. Воїн як втілення грані життя-боротьби, наділений сміливістю і відважністю. Проте, в його уста вкладені також фрази марнославства та пихи:

«Я есть воин славній,
Всему свѢту справній» [4]

Однією з основоположних рис Воїна є впевненість у власній силі та спромож-

ності не лише протистояти Смерті, а й навіть перемогти її. Наявність у нього досвіду численних перемог та відсутність досвіду смерті, ймовірно, й спричинює необачну віру у власну всемогутність. Образу Смерті притаманне подібне переконання у своїй нездоланності, але при цьому в неї відсутня пиха. Вступаючи в діалог з Воїном, вона намагається довести свою всесильність, наводячи конкретні приклади:

«Самсон был надній,
[Соломон] мудрій,
А я над Самсоном силнЂйша,
А над Соломоном мудрЂйша» [4]

Зі слів Смерті бачимо, що усі чесноти мають вагу лише для земного життя, посуті – лише для інших живих людей. Так само і звання та чини діють тільки у швидкоплинному світі, виступаючи критерієм порівняння та розшарування різних верств суспільства. Для Смерті ж усі ці чинники несуттєві, адже вона однаково невблаганна до патріархів, монархів, владик та гетьманів.

Ідея тлінності матеріального світу також вкладена в уста Смерті. Так, вона радить Воїну не сподіватися марно на тілесне здоров'я й нагадує, що ні стіни келій, ані палаців не можуть захистити людину від її приходу. Крихкою і минущою є й земна краса, котру Смерть здатна вмить перетворити на темряву.

Сперечаючись зі Смертю, Воїн виявляє певну життєву наївність, у якій виражена підсвідома невіра людини у беззаперечний кінець існування. З огляду на це постає таке питання: чи багато людей повсякчас пам'ятають про неминучість та раптовість смерті? Безумовно, таке питання є риторичним, адже відомими вадами людства є прагнення до влади, накопичення багатства, марнославство тощо.

До остаточної поразки Воїн не відступається від зухвалої самовпевненості, а безпорадність життя проти смерті утверджується у фіналі інтермедії. Таким чином, смерть тлумачиться, як сутність, перед якою неухильно никнуть фізичне здоров'я, сила, молодість, краса, багатство та чесноти. При порівнянні розкритих в інтермедії образів бачимо, що Воїн, тобто життя, поступається Смерті у мудрості, виявляючи певну безглуздість, непокору об'єктивній неминучості, марнославство. Натомість Смерть втілює спокійну впевненість, непорушність та мудрість.

Отже, сталість життя (умовно відоме), котре людина сприймає зсередини, спостерігаючи, відчуваючи та накопичуючи досвід, піддається сумніву. Натомість смерть (безумовно невідоме) трактується як стійка, об'єктивна даність. Цим підтверджується означений В. Горським драматизм барокового світогляду та відчуття залежності від незвіданих сил Всесвіту [1]. Важливо, що інтермедія, датована XVIII століттям, провадить ранньобарокові погляди на смерть, виражені К. Транквіліоном-Ставровецьким у поетичному філософському міркуванні «Ліки розкішникам цього світу». Тут мислитель аналогічно звертає увагу на марноту багатства, хисткість земного товариства, тілесну тлінність, вигукуючи: «О смерте, все твоїм приходом од мене забрано» [2, с. 354]. Подібним чином тлумачиться смерть І. Величковським у знаному творі «Зегар з полузегарком», де філософ намагається донести думку, що як людські чесноти, так і вади існують лише до зіткнення зі смертю, котра «прийшовши, все оце погубить» [2,с.359].

Виходячи з цього, можемо стверджувати, що в «Інтермедії на три персони: смерть, воїн і хлопець» сконцентровано уявлення про смерть, типові для XVII-XVIII століть. Відсутність у творі чіткого висновку залишає глядачу можливість для рефлексії та обміркування одвічного протистояння життя-смерть.

Список використаних джерел

1.Горський В. Історія української філософії / В. Горський. – К. : Наук. думка, 2001. – 376 с.

2.Давня українська література : Хрестоматія / [упоряд. М.Сулима]. – К. : Освіта, 1996. – 656 с. 3.Ізборник [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – М. Гудзій. Українські інтермедії XVII-XVIII століть – Режим доступу : http://izbornyk.org.ua/ukrinter/int02.htm. 4.Ізборник [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Интермедђя на три персони: смерть, воин и хлопець – Режим доступу : http://izbornyk.org.ua/ukrinter/int14.htm.

К. О. Шепотько

ПАРАДОКС АТЕЇЗМУ ТА ВІРИ

Релігія та наука - два аспекти суспільного життя, які знаходяться в давньому протистоянні. Існує думка, що джерелом конфлікту між релігією та наукою є відмінність в переконаннях. Наука встановлює факти й об'єднує ці факти в закони, що дозволяє в ряді випадків успішно передбачати майбутнє. Релігійна віра тим і відрізняється від наукової теорії, що хоче «осягнути вічну й абсолютно достеменну істину» й не вимагає доказів. Іншими словами ми можемо позначити ці терміни як теорема та аксіома в нашому сприйнятті світу.

Правду кажучи, релігія не суперечить науці, та й наука в свою чергу не може спростовувати релігію, оскільки обидві концепції засновані на істині. Справа лише в різних точках зору.

«На своєму життєвому шляху нам зустрічаються два типи людей. Перші заради науки заперечують релігію, інші ж заради релігії з підозрою ставляться до науки» - такий зміст покладений в початок трактату «Наука та релігія» архієпископа Луки (Войно-Ясенецького) [1].

Яке ж співвідношення віруючих людей та атеїстів в сучасному світі? Згідно з нещодавно проведеним дослідженням, число атеїстів у світі поступово зростає. Міжнародне дослідження, проведене компанією Gallup (в ньому взяли участь понад 50000 людей з 57 країн) виявило, що в період між 2005 і 2011 роками число індивідів, які вважали себе тими, хто вірить впало з 77% до 68%, а число атеїстів зросло до 13%.

Релігія відіграє важливу роль в суспільстві бідних країн, ніж в заможних. Найвищий відсоток людей (99% опитаних), які позитивно відповіли на питання про віру в бога, був знайдений в таких країнах, як Бангладеш, Нігерія, Ємен, Індонезія та Шрі-Ланка.

Естонія очолила список найменш релігійних країн (16%). За нею йдуть такі країни, як Швеція, Данія, Японія [3].

На думку багатьох вчених релігія приваблива тому, що вона дає людям відчуття безпеки в світі, повному невизначеності. Так що немає нічого дивного в тому, що найбільш «атеїстичні» країни забезпечують своїм громадянам досить високий рівень економічної та політичної стабільності.

Таким чином, найбільш вірогідним висновком з усього вищенаведеного стало б те, що релігійне вчення з наукою та технікою повністю не сумісно. Адже чим більше людина науково освічена й матеріально забезпечена, тим більше вона має підстав відкидати релігійну віру.

Як тоді пояснити той факт, що безліч відомих усьому світу вчених, котрі були нагороджені світовим визнанням та отримали титул «справжніх творців у сфері наукового знання», до кінця життя залишалися глибоко і щиро віруючими людьми?

Декілька фактів біографії стверджують, що Ньютон, який відкрив закони руху небесних тіл, займався богослов'ям. Великий Паскаль, геній математики, один з творців нової фізики, став християнським святим (хоч і не канонізованим). Пастер був глибоко релігійною натурою. Навіть Дарвін, вчення якого було використано для спростування релігії, все життя залишався релігійною людиною.

Та й в сучасному світі така тенденція в колі вчених ще залишається. Голова Департаменту атомної та молекулярної фізики (Бельгія) доктор Жюль С. Дюшезн стверджує: «Зв'язок науки з релігією ніколи не був таким міцним, як в наш час. Вчені, які вивчають космічний простір, відкрили так багато прекрасного і несподіваного, що сьогодні важче переконати вченого, що Бога не існує ... «. Доктор Давид Р. Інгліс (один з керівників Національної фізичної лабораторії США) і Уолтер Ф. Бурке (головний спеціаліст з конструювання пілотованих капсул серії «Меркурій» і «Джеміні») дотримуються тієї ж думки.

Елмер Енгстрон (один з найбільших американських вчених в сфері кольорового телебачення) на питання про походження Всесвіту відверто відповів: «Я бачу добре продуманий і розроблений план, за яким було створено Творіння ...». На думку автора цих рядків, Всесвіт було сплановано заздалегідь. Про це свідчить наявність в ньому постійних фізичних законів, які вправно виконуються в просторі та часі. Адже в не спланованому , не змодельованому заздалегідь світі взагалі ніяких законів бути не може! Такий невпорядкований, «вільний» світ має неорганізовану, випадкову структуру і називається «хаос». На відміну від ієрархічно структурованого, організованого за єдиним планом світу, в якому ми живемо, званого «космос», що в перекладі з давньогрецької означає «порядок» [2]!

Така теорія підштовхує до розуміння взаємозалежності релігійного вчення і наукових законів. Чому ж тоді досі існує поділ між людьми, які вірять в бога і тими, що заперечують релігію? В цьому і полягає головний парадокс атеїзму та віри.

Протягом століть атеїзм закликає людей до «розсудливості», дорікаючи людей, котрі вірять в Бога, в довірливості, наївності, визнанні чудес. Яку ж «розсудливість» пропонують атеїсти та що вони називають «дивом»? Якщо замислитися над сенсом того, що атеїст називає «розсудливістю», то виявиться, що «науковий» атеїзм пропонує прийняти на віру ще більші дива, ніж ті, які містяться в Біблії. Справа в тому, що найважливішою причиною пізнання людиною Всесвіту є повторюваність явищ. Саме на цьому базується практичний досвід, як всього людства, так і окремих його членів. Християнин, який вірить у воскресіння мертвого тіла Ісуса, переконаний лише у відновленні тимчасово втрачених життєвих функцій, тобто в явищі, підтвердженому життєвим досвідом; а атеїст вважає, що все життя у Всесвіті пішло від мертвої матерії (в результаті Великого вибуху) – факт, який не тільки не підтверджується ніяким досвідом, але й безпосередньо спростовується безуспішними спробами синтезу живої клітини [2].

Вищевказаний приклад лише свідчить про логічність біблійних вчень і має тісний взаємозв'язок з реальним життям. На сучасному етапі розвитку людства відновлення тимчасово втрачених життєвих функцій організму людини можливе за допомогою медичних приладів. Наприклад, в критичній ситуації, можливо відновити роботу серця за допомогою дефібрилятора. Отже простежується певний взаємозв'язок науки та своєрідного «дива».

Наука проти релігії, атеїзм проти віри – вічні суперечки нашого буття. На жаль, відшукати істину світобудови та з точністю бути впевненими в правильності нашого способу життя майже неможливо. Ми можемо лише міркувати та робити припущення. Заперечувати або ж притримуватися тих чи інших точок зору – залежить від вибору кожного. Адже тільки в наших силах бачити істину нашого існування.

Список використаних джерел

1.Архієпископ Лука (Войно-Ясенецький). Наука і релігія / Електронний ресурс:https://azbyka.ru/m-nauka-i-religiya// Православна енциклопедія. 2.Рассел Б. Чому я не християнин (переклад А.А. Яковлев). – Електронний ресурс: http://www.atheism.ru/old/RasAth5.html //

Политиздат, 1987, стор. 132-206. 3.Хусаїнов Ф.І. Відсоток віруючих і атеїстів / Електронний ресурс: https://translate.google.com/?hl=ru#ru/uk // Live gournal, 21 вересня 2011.

S. Sh. Aytov

J. LE GOFF'S PHILOSOPHICAL-HISTORICAL CONCEPTIONS

French researcher J.Le Goff is one of the most creatively fruitful followers concepts and historical anthropology and philosophical reflections and over it intellectual problems during the development of this science, which began after the withdrawal from active scientific work of F.Braudel.

In accordance with the significant principles of the scientific discipline, to which researcher devoted his works to J. Le Goff, he considered the mentality of man and society of the past as the main object of investigation in historical anthropology. Such an interpretation of the cognitive content of this historical science focuses on its cooperation with ethnology [2, p.203-204].

Studies in this society mentality of the Middle Ages takes work J.Le Goff's «Medieval Imagination» is rather important for French researcher creation. According to K. Morris, this work represents intellectual evolution creativity scientist almost two decades period activities since 1964, when was published «Civilization of Medieval West» and before investigation of imagination phenomenon of society of this age [4,p.417].

According to the scientist ideas, imagination is not only ideological reflection or manifestations n and conscious representations society about itself on the surrounding world. It forms itself sometimes socio-political reality. Sh. Farmer mentioning, what methodological concept of this research based on two theoretical ones approaches. The first is to find out and analyze J. Le Goff content words and the terms of the lexicon of the Middle Ages, which displayed social and cultural processes this one historical era. Within the second theoretical approach scientist aspired to apply structural conceptions for analysis linguistic codes and opposition medieval representations of the world [3,p.473].

Historical-anthropological interpretations and comprehension of Middle Ages social and cultural processes created the conditions for the nomination and justification of J. Le Goff philosophical and historical concept of «long-term Middle Ages». According to the scientist opinion, analysis of the mental and social-cultural aspects development of Western European social life allows argued, that completion this one epoch is not up to the end XV century, but to completion XVIII century. Among factors which restrict the upper ones time the boundaries of «long-term Middle Ages», J. Le Goff notes, in particular, forms of education society and level assimilation of education [1, p.31-38].

Application by J. Le Goff in own researches generalizations and systems explanations of historical dynamics, socio-cultural processes of the past is important conceptual contribution to the formation modern philosophy of history social-human history dimensions and others spheres of philosophical knowledge. We can conclude, that cognitive parallels and intellectual interactions theoretical approaches of French scientist with philosophical thought took place in three directions.

Thus, research by Jacques Le Goff social, cultural and mental conditions of medieval scientists determines correlates with concepts the philosophy of science. Study cultural constituents public development and comprehension value cultural phenomena in the medieval in society correlates with tasks and cognitive ideas of philosophy of culture. The nomination of J. Le Goff the theory of «long-term Middle Ages» and its explanation of historical dynamics with the social, educational and mental factors actually integrates this aspect of the scientific researches scientist to the problem field and cognitive cluster of philosophy of history.

Список використаних джерел

1.Гофф Ле Ж. В поддержку долгого Средневековья / Ж.Ле Гофф; [пер. с фр.] Средневековый мир воображаемого. – М.: Наука, 2001. – С.31-38. 2.Гофф Ле Ж. Историк и человек повседневный / Ж.Ле Гофф Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада; [пер. с фр.]. – Екатеринбург.: Изд-во Урал. Ун-та, 2000. – С.200-210. 3.Farmer Sh. Jaques Le Goff The mediaval imagination / Sh. Farmer // American historical review. – 1990. №2. – p.473-474. 4.Morris C. Jacques Le Goff and the Medieval imagination / C.Morris // History. – 1990. – Vol.75. – №10. – p.417–421.

О. В. Городецький

ПРИРОДА ЯК ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ ДЛЯ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

В українській філософській школі філософсько-естетичний сенс природовідповідності та філософська спадщина Григорія Савича Сковороди (1722–1794 рр.) набуває все більшого практичного значення до поширення і збереження природи, душі людини та її сутності через прекрасне, де прекрасне розглядається як якість духу, свідомості [2,с.42].

В основі філософського вчення Г. С. Сковороди лежить принцип існування трьох світів: макрокосм (всесвіт, або природа), мікрокосм (людина), символічний світ (Біблія) [4, с.109].

У багатьох творах автор милується красою рідної природи, духовно збагачується її чарами. Красу природи автор передає у вірші «В город не піду багатий – у полях я буду жить» та багатьох інших [3, с.29].

Природа (тваринний світ) у Г.С.Сковороди нерідко використовується як художній прийом для посилення соціальних мотивів у творчості. Г.С.Сковорода – не лише талановитий поет-лірик, а й видатний байкар. Вітчизняний мислитель надавав байці жанрової самостійності. Г.С.Сковорода створив понад 30 прозових байок. Відтворити істину й висловити критичне ставлення до суспільних явищ – таке на думку Г.С.Сковороди, завдання і призначення байки. Тому його байки гостро сатиричні, яскраво показують недоліки тогочасного суспільства, наприклад «Олениця і кабан».

Ідею «сродної» праці розвив Г.С.Сковорода в байці «Бджола і Шершень», загалом, байка є протиставленням трудящих і нероб. Шершні – паразити, «що живуть крадіжкою чужою». Бджола – це мудра людина, «що у своєму сродному ділі працює». Шершні – це ті люди, що дивляться на науку, як на засіб власного збагачення, які не хочуть бути корисними людству.

Розумову обмеженість викрито в байці «Жайворонки». Молодий жайворонок сприйняв за орла черепаху, коли та з великим шумом і грюкотом упала на камінь. З приводу такої необачності старий жайворонок зауважує «Не той орел, що літа, а той, що легко сідає».

Байка «Чиж і Щиглик» навчає скромності та волелюбності. Чиж, який потрапив у неволю, бо спокусили його солодкий харч і гарна клітка, тепер зрозумів, що краще вже «сухар з водою, ніж цукор із бідою».

Г.С.Сковорода є також автором низки притч-оповідей алегорично-повчального характеру. Притча за жанром споріднена із байкою, бо вона так само, як байка, має сюжет, діалог, мораль. У притчах Сковорода висловлював свої філософські, естетичні і педагогічні погляди. Наприклад, притча «Вбогий Жайворонок» навчає пізнавати людину не за обличчям, а за розумом і серцем. Вістря твору спрямоване проти зажерливості панів, їхнього паразитичного існування. «Жити треба чесно, стережи-

ся споживати чуже добро», – радить Сковорода. – Що не поклав – то не руш. Письменник закликає до гуманності: «Хай болить тебе горе ближнього» [1,с.72].

Отже, думка про те, що щастя людини полягає в праці, існувала у філософії, ще в стародавні часи. Але визначення праці з позиції розуміння її як джерела свободи і щастя чи страждання і нещастя людей трапляється досить рідко. У Г.С.Сковороди ця тема є головною і в літературних джерелах, і у філософських трактатах. Уся його творчість виходить з розуміння того, що людство може об'єднати тільки праця з суспільною користю і особистим щастям – «сродна» праця. Праця «несродна» – джерело деградації і людини, і людського суспільства.

Список використаних джерел

1. Григорій Сковорода Байки Харківські / Григорій Сковорода. – Львів: Свічадо, 2009. – 72 с. 2. Ісаєв В. Коеволюція філософсько-психологічних інтенцій душі людини у витоках української та західноєвропейської філософської школи / В. Ісаєв, О. Левченко // Освіта на Луганщині. – 2012. – № 2. – С. 42–51. 3. Сковорода Г. Сад божественних пісень / Г. Сковорода. – Харків: Майдан, 2002. – 128 с. 4. Троїцька Т. «Діалог» людини і природи у філософсько-освітній рефлексії Г. Сковороди / Т. Троїцька. – Грані. – 2007. – № 5 (55). – С. 107–110.

СЕКЦІЯ IV.
ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК В ОСМИСЛЕННІ МИНУЛОГО УКРАЇНИ

В. М. Лазуренко

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ФЕРМЕРСТВА У ВІДРОДЖЕННІ ТА РОЗШИРЕННІ ХЛІБНОГО ЕКСПОРТУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. XX СТ.

Стаття присвячена розкриттю ролі українських селянських господарств фермерського типу (українського фермерства) у відродженні та розширенні хлібного експорту в другій половині 20-х рр. XX ст.

В контексті визначення понятійно-категоріального апарату досліджуваної проблеми уточнемо, що термін «фермер» нами трактується як селянин-підприємець, який займався сільськогосподарським виробництвом. Виходячи з цього, до господарств фермерського типу нами віднесено інтенсивні селянські господарства товарного спрямування, які використовували особисту та найману працю на власній та орендованій землі. Маючи відносно достатнє землезабезпечення вони отримали можливість надалі зміцнювати своє економічне становище, насамперед, за рахунок інтенсифікації виробництва шляхом застосування передової сільськогосподарської техніки, досягнень агрономії, і на цій основі підвищення врожайності, поліпшення якості рослинницької продукції, вирощування технічних культур, підвищення продуктивності тваринницької галузі, переходу до більш глибокої переробки сільськогосподарської продукції, тощо. До речі, визначення селянських фермерських господарств України періоду непу в 1920-х рр. широко вживалося не лише науковцями, але і представниками партійного та державного апарату.

Починаючи з другої половини 20-х рр. XX ст. під впливом позитивних тенденцій, пов’язаних із загальним відродженням сільського господарства Української СРР, та особливо помітним зміцненням господарств фермерського типу, намітилося просування по шляху розширення селянськими господарствами посівних площ під озиму та яру пшеницю. З того ж часу відбулося і певне падіння ролі круп’яних культур та кукурудзи.

Фактично поступове збільшення площі посівів під товарними зерновими було в значній мірі пов’язано з відродженням та розширенням хлібного експорту. Ці зміни були продиктовані і тим фактом, що по мірі виходу світового співтовариства із післявоєнної господарсько-економічної кризи значно збільшився попит на пшеницю. Українське експортне зерно вивозилося до тих самих країн, як і до війни. Так, в 1925/26 р. пшениця вивозилася переважно до Англії, Італії, Бельгії, Франції, Туреччини; жито – до північної Європи, Німеччини, Голландії, Англії, ячмінь – до Англії, Німеччини, Бельгії [1,с.43].

Для селян продаж зерна установам, які мали на меті його подальший експорт, було вигідною справою. Широка і певний час надійна програма стимулювання експорту пшениці за рахунок прямої участі селян-продуцентів у отриманні експортних бонусів, які виплачувалися за наслідками експортних операцій, активно стимулювала розширення площ, зайнятих пшеницею. Її вирощування у поєднанні зі стабільним попитом гарантувало значно вищу дохідність від продажу пшениці на внутрішньому та європейських ринках [2, с.107].

На зовнішніх ринках ціни на пшеницю у порівнянні з цінами на інші культури

були не менш вигідними. При чому це явище було характерне як для Європи, так і для Північної Америки. Так, на провідній хлібній біржі світу в Чикаго, у 1925 р. за бушель пшениці платили 160,75 цента, жита – 103,5 цента, вівса – 139 центів, кукурудзи – 105 центів. У Берліні 1 т. пшениці коштувала 213,5 марки, тоді як 1 т. ячменя – 182,5 марки, вівса – 188,5 марки, жита – 164 марки. Це свідчить, що ціни на пшеницю у США та Німеччині – основному продуценті та споживачеві – стабільно були значно вищими, за ціни ячменю, жита, вівса, кукурудзи. Отже, вигідність формування експортних партій українського зерна саме за рахунок пшениці була очевидною.

Про позитивну динаміку розвитку хлібоекспорту яскраво свідчить наступне. Якщо загальноукраїнський хлібообіг у 1926/27 р. зріс у порівнянні з минулим роком лише на 2,3%, то експорт – на 32,4% [1, с. 88]. Хліб для експорту скуповувався головним чином у степовій частині України, де була сконцентрована велика кількість фермерських господарств, здатних і надалі збільшувати виробництво експортних культур.

Міра товарності саме пшениці особливо значно зросла саме у виразно селянських господарствах фермерського типу. В цілому, виробництво цієї культури у господарствах фермерського типу зросла в регіоні з 51,6 до 73,1 пуд., або майже на 42% [1, с.65–67].

Подальше відродження виробництва експортних культур вимагало зміцнення зв'язку із зовнішнім та внутрішнім ринком, розвитку системи сільськогосподарського кредитування і зміцнення сільськогосподарської кооперації, яка відігравала значну роль у товаризації селянських господарств [3, с. 11]. Об'єктивно селянські господарства фермерського типу, які органічно були зорієнтовані на виробництво ринкової продукції, прагнули до активної участі в роботі сільськогосподарської кооперації. Насамперед, вони тяжіли до товариств фахової кооперації, які, наприклад, в рільництво зосереджували свої зусилля в галузі виробництва та збуту технічних культур: цукрових буряків, льону хмелю, оскільки саме ці культури давали значно вищий прибуток, аніж зернові.

Тогочасні статистичні відомості про соціальний склад кооперативних товариств досить різняться в залежності від походження. У звіті «Сільського Господаря» за 1924/25 р. наводяться дані про те, що заможні (власне, фермерські) селянські господарства становили лише 3,9% кількісного складу універсальних товариств (для порівняння незаможні селяни складали тут 56,9%, середняцькі – 36,8%).

У товариствах же фахової кооперації, діяльність якої була повністю спрямована на підвищення продуктивності, а отже, і товарності селянських господарств, фермери становили від 5,2% до 7,4% їх кількісного складу (для порівняння: кількість середняцьких господарств коливалася в них у межах від 40,6% до 58,8%) [4, с.121–122]. Слід, однак, прямо зазначити, що нерідко достовірність статистичних даних щодо соціального складу членів сільськогосподарських кооперативних товариств прямо залежала від особистих поглядів технічного працівника правління товариства, і в тому числі і його суто людського сумління.

Тому говорити про реальну кількість господарств фермерського типу у складі сільськогосподарських колективних товариств досить складно, оскільки тогочасні статистичні дані як самих сільгосптовариств, які, як правило, свідомо занижували відсоток господарств фермерського типу у своєму складі, так і ЦСУ, яке виконувало ліворадикальні інструкції ЦК КП(б)У яке, хоч це на перший погляд і не дивно, також було зацікавлено в применшенні в очах громадськості важливої ролі та значення господарств фермерського типу у функціонуванні сільськогосподарської кооперації вдавалися до різного роду статистичних маніпуляцій і тим самим об'єктивно занижували у процентному відношенні ту реальну, набагато вищу від

оприлюднених даних, кількість господарств фермерського типу в складі сільськогосподарської кооперації.

Чим міцніший був тип господарства, тим вищий був відсоток його участі в кооперації. Таким чином, участь у сільськогосподарській кооперації була вигідна господарствам фермерського типу, які прагнули і далі підвищити свою товарність та розширити привабливу експортну складову своєї виробничо-економічної доцільності. Показники відвантаження експортного зерна за жовтень 1926 р. також вказували на першість серед експортерів хліба саме «Сільського господаря». Так, «Сільський господар» вивіз 5670 ц. зерна, «Хлібопродукт» – 5280 ц., «ВУКС» – 2850 ц., «Укрхліб» – 1445 ц. У 1926/27 р. експорт зерна, який здійснювала сільськогосподарська кооперація, зріс до 5,6 млн. пуд. на загальну вартість до 7,7 млн. крб. У постанові Всеукраїнської організаційно-інструкторської наради сільськогосподарської кооперації, що проходила в червні 1927 р. з цього приводу вказувалося, що «Беручи на увагу всю важливість для країни розвитку експорту, й ролі в цьому напрямку сільськогосподарської кооперації, вона повинна стати основною експортною організацією, треба цю роботу поставити в центрі господарської діяльності кооперації» [5,с.16].

На відміну від експортної роботи інших радянських зовнішньоторгівельних організацій, які також вели експорт хлібопродуктів, кооперативний експорт хліба приносив суттєві прибутки не лише тим чи іншим кооперативним осередкам. У здачі вирощеного власноруч зерна для подальшого його відправлення та реалізації закордоном, був зацікавлений й селянин-виробник. Сама сутність сільськогосподарської кооперації передбачала пряму участь у отриманні прибутків всіма членами кооперації. Тому вже відразу, в момент здачі зерна кооперативному товариству, селянин член сільгоспкооперації одержував за нього повну роздрібну ціну, яка на той час склалася на місцевому ринку. Але, окрім того, він, як член кооперації, і надалі залишався учасником розподілу прибутків від реалізації товару закордоном. Розмір додаткової оплати, що належала селянину-хлібопродавцю, як члену сільськогосподарського кооперативного товариства, відразу встановити було досить складно, але вона завжди гарантувалася у межах до 50% від місцевої ціни, яку він отримав в момент продажу села [6,с.54]. Кооперативна доплата видавалася виробникам після реалізації кожної конкретної партії хліба закордон. Загальна сума прибутку розподілялася у відсотковому відношенні так: 25% різниці між місцевою та закордонною ціною одержував «Сільський господар», по 20% союз та товариство, що виступали заготовачами, 35% належало селянину-виробнику. Слід при цьому зазначити, що селянин – член сільгосптовариства, одержував від цієї торгівельної операції ще і відсоток за загальними наслідками економічної діяльності кооперативного товариства за рік, а позитивний баланс в значній мірі і формувавсь внаслідок проведення експортних операцій.

Проте, такі вигідні умови для селянських господарств надавалися кооперацією лише тоді, коли здавач зерна дотримувався певних вимог щодо якості зерна, які встановлювалися кооперативними заготівельними пунктами. Цей напрямок діяльності сільськогосподарської кооперації був пов’язаний з налагодженням економічної ефективності експорту.

Проблема дотримання належної якості зерна на зсипних пунктах була вкрай важливою для подальшої долі партій. Так, М. Вольф писав: «У справі відновлення експорту нашого зерна, гостро стоїть питання про підвищення його якості. Тому державні витрати на покращення насіння зернових рослин повинні концентруватися не в районах споживацького землеробства, а в районах, виробляючих, і в першу чергу в тому з них, який у найближчі роки стане головним постачальником експортного фонду, тобто в степовій Україні» [3, с. 9].

Швидко вирішити проблему підвищення якості експортованого зерна, які закуповувалося у селянства, було важко. Подолання проблеми односортності експортних партій зерна потрібно було починати ще при закладанні селянських посівів. Дрібні селянські господарства, що на невеликій території сільської земгромад нерідко культивували самі різні сорти того чи іншого виду зернових, гальмували справу формування якості однотипних товарних партій, у той час, як за приблизними підрахунками з переходом до поліпшених сортів хлібних культур, хлібна продукція в селянських господарствах повинна була збільшитися на 15% [7,с. 34]. Скрізь давалася взнаки недбалість чиновництва радянських земельних органів – організаторів постачання посівного матеріалу.

Слід також зазначити ще один важливий бік справи. Зерно, зібране з експортних масивів селянам потрібно було продавати хлібозаготівельникам одразу після жнив, що для селянського господарства було невигідно, адже саме в цей час внаслідок дуже широкого довозу селяни терміново потребували грошей, бо наближавсь перший термін сплати єдиного сільськогосподарського податку, ринкові ціни на хліб були найнижчими і починали зростати лише в останні тижні осені.

Розуміючи, що ставка Наркомзему на програму створення великих односортних експортних масивів не виправдовує покладених на неї сподівань, «Сільський господар» разом зі своїм спеціальним відгалуженням – системою насіннєвої кооперації «Насіннєсоюз» перейшов до власної планомірної та поступової заміни посівного матеріалу в селянських господарствах [8, с. 31].

Для цього репродукцію насіння для усієї сільської (земельної) громади правління сільськогосподарського кооперативного товариства, його агрономічні працівники доручали лише кільком господарствам, що не повинні були мати інших сортів цієї культури. Сіючи, збираючи та обмолочуючи зерно ці господарства вживали всіх заходів, щоб забезпечити чистоту сортів. Отриманий сортовий посівний матеріал надходив до товариства й надавався ж набагато ширшому колу господарств. Отриманий в такий спосіб в значній кількості посівний матеріал передавався продуцентам товариству без додаткової доплати. Натомість, ті господарі, які отримували від товариства високоякісний посівний матеріал, надавали йому наперед обумовлену кількість простого товарного зерна або сплачували йому відповідний грошовий еквівалент. Отже, земельна громада села докладала на купівлю високоякісного сортового насіння лише ту суму, що її недоставало, а це було легко зробити вже через рік, засіявши ним навіть невелику площ. Наступного року господарства-репродуценти обмінювали для потреб інших членів земельної громади вирощений сортовий матеріал на звичайний з розрахунку 1 до 1. Такий порядок в кінцевом разі був вигідний для всіх сторін [8, с. 32].

Цілком зрозуміло, що робота по сортонасінництву вимагала від господарства-продуцента високої культури землеробства, наявності достатньої кількості тяглової сили та повного шлейфу всього необхідного сільськогосподарського реманенту, в тому числі і таких достатньо дорогих сільгоспмашин. Так, застосування трієрів та сівалок давало змогу якісно провести посів якісним зерном. Натомість, використання жатки та молотарки дозволяло зібрати урожай в стислі строки і з мінімальними втратами.

Саме ці передумови і малися в наявності в селянських господарствах фермерського типу.

Те ж можна сказати і про підготовку ґрунту під посів. Засів насіннєвих площ здійснювався по чорному пару. Завдяки цьому ефективному, однак, агрономічному прийому, посіви насіннєвого матеріалу були вільні від бур'янів, а отже, і зерно було вільне від різних небажаних домішок. Але належний догляд за чорним паром

потребував значних витрат тягла та застосування доволі широкого шлейфу сільгоспреманенту.

І знову ж таки ці компоненти і мали саме економічно потужні селянські господарства фермерського типу. Їх діяльність в цьому надзвичайно важливому напрямку дуже швидко дала добрі результати. Так, чистосортового насіння у 1924/25 р. було розповсюджено в Українській СРР до 1 млн. пуд. озимих і до 800 тис. пуд. ярих, а вже у 1926/27 р. кількість чистосортного насіння збільшилася до 4 млн. тис. пуд., з них озимих було 3 млн. 100 тис. пуд. [7, с. 34]. У зв'язку з розповсюдженням чистосортного насіння швидко зростала площа під односортними масивами і площах земельних громад та сільськогосподарських колективів. Так, якщо у 1925/26 р. площа під односортними посівами становила 77 тис. дес., то у 1926/27 вона збільшилася до 197 тис. дес., а у 1927/28 р. склала вже майже 650 тис. дес. Тобто за короткий час, завдяки виробничим можливостям, енергії, підприємливості, високій агрономічній культурі господарств фермерського типу, площа зайнята високоякісним, до того ж односортним, зерном збільшилася в 6 разів [7, с. 34]. Подальше господарсько-економічне значення цього важко переоцінити. Адже, саме дякуючи селянським господарствам фермерського типу було закладено основу кардинального поліпшення фактично загубленої за роки військового лихоліття справи широкого розповсюдження на ланах України якісного посівного матеріалу.

Слід пам'ятати і про те, що із знищенням в 1929 – 1930 рр. українського фермерства, ця справа на тривалий час знову була фактично загублена. Кволі, малокультурні колективні господарства 1930-х років були просто неспроможні налагодити її.

Отже, ми можемо ствердно констатувати, що саме працелюбність, енергія та відносна свобода господарської (підприємницької) самореалізації українського фермерства стала основою швидкого економічного відродження у роки непу. Наполегливо працюючи над розбудовою своїх господарств українське фермерство радянської доби, долаючи як об'єктивні труднощі, викликані повоєнною розрухою, голодними та неврожайними роками, так і все нові і нові суб'єктивні перешкоди, які цілком свідомо постійно продукувало радянське керівництво, вже на середину 1920-х рр. відновило не лише загальні площі, але сформувало економічно найбільш доцільну структуру зерновиробництва. Такий поступ на шляху відродження продуктивних сил аграрного сектору економіки Української СРР вже на середину 1920-х рр. створив цілком надійний фундамент для налагодження масштабного експорту сільськогосподарської продукції. Саме швидко прогресуюче українське фермерство демонструвало стрімкі темпи відновлення товарної та експортної спрямованості господарств, швидко скорочувало вирощування маловрожайних культур та енергійно поширюючи посіви ринкових та високоврожайних, що було важливим чинником підвищення їх прибутковості.

Список використаних джерел

1.Альтерман А. Сучасне зернове господарство України та проблеми його товарності / Альтерман А. – Х. : Радянський селянин, 1929. – 110 с. 2.Блаславский И. Внешняя торговля Украины в 1923/24 г. / Блаславский И. // Хозяйство Украины. – 1924. – № 1. – С. 104 – 117. 3.Вольф М. М. Перспективы восстановления и развития сельского хозяйства Украины / Вольф М. М. // Українська сільсько-господарська газета. – 1923. – Ч. 3. – С. 7 – 12. 4.Марочко В. І. Українська селянська кооперація : історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.) / Марочко В. І. – К. : M.P. Kots Publishing, 1995. – 224 с. 5.Постанови Всеукраїнської організаційно-інструкторської наради сільськогосподарської кооперації (15 – 21 грудня 1927 р.). – Х. : Сільський господар, 1928. – 95 с. 6.Сільський господар. – 1923. – № 10 – 11. 7.Чистосортове насіння поширюється // Радянський селянин. – 1928. – № 2. – С. 33. 8.Яковлів К. До питання про односортні експортні масиви / Яковлів К. // Український агроном. – 1927. – Ч. 2. – С. 30 – 32.

К. М. Гамалія

П. М. БІЦІЛЛІ: СИНТЕТИЧНЕ БАЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Епоха середньовіччя досить довго не привертала належної уваги дослідників. На початку XX століття інтерес до неї збільшився і почалося її наукове дослідження в університетах. Одним із осередків тогочасної медієвістики була Петербурзька наукова школа І. М. Гревса, до яскравих представників якої належав П. М. Біціллі. Петро Михайлович Біціллі народився в Одесі в 1879 р. Своїм оригінальним прізвищем він зобов'язаний пращурам італійського походження – вихідцям з Албанії, один із яких отримав дворянське звання як учасник війни 1812 р. Після закінчення історико-філологічного факультету Новоросійського університету П.М.Біціллі був обраний приват-доцентом кафедри загальної історії цього університету і водночас викладав на Одеських Вищих жіночих курсах. Після захисту магістерської дисертації в Петрограді він став професором Новоросійського університету. В Одесі ним була створена низка робіт історичного плану, присвячених грецькій та римській історії, але досить швидко його зацікавила епоха середньовіччя, яку він обрав основною темою своїх досліджень. Зміну влади, зумовлену Жовтневою революцією, він не прийняв, і в 1920 р. емігрував до Сербії. В 1924 р. П.М.Біціллі став професором нової та новітньої історії Софійського університету, аде політичні катаклізми дістали його і в Болгарії: в 1948 р., після встановлення в цій країні комуністичного режиму, його оголосили педагогом «буржуазного» напряму і звільнили з роботи без права на одержання пенсії. Помер він в Софії у 1953 р.

П. М. Біціллі, людина всебічно освічена і працелюбна, залишив по собі чималу творчу спадщину в різних галузях гуманітарних знань. Якщо в Одесі він визначився переважно як історик-медієвіст, то в еміграції все більше почав вдаватися до культурологічної проблематики, а згодом до літературознавства. Проте, як на думку Н.І.Ашурової, іноді буває нелегко виділити суто історичні, культурологічні або філологічні праці дослідника, оскільки йому був притаманний синтетизм, завдяки якому літературознавчі, історичні та культурологічні проблеми об'єднувалися в єдиному дискурсі. Вона зазначає також, що історико-культурологічні праці Біціллі ще недостатньо вивчені, хоча його спадщина в останні десятиліття вже більше входить до наукового обігу [1]. В цьому плані можна додати, що його творчий пошук в галузі мистецтва також не отримав належної оцінки у співтоваристві мистецтвознавців, хоча, як знаємо ми і як це добре розумів П.М.Біціллі, неможливо уявити історію жодної епохи без історії її мистецтва.

Історія середньовічного мистецтва, зазначив А.Я.Гуревич, як і вся середньовічна історія, досить довго залишалася недостатньо дослідженою. Естетика середньовіччя радикально відрізнялася від творів класичної давнини, які вважалися ідеальними, і певний час це гальмувало її розуміння [3]. Проте вже сто років тому одеський професор Петро Біціллі в одній із своїх книг, що здобула визнання його сучасників та й понині не втратила своєї цінності як одна із перших російськомовних культурологічних праць XX століття [11], прагнув зрозуміти красу середньовічного мистецтва і витоки його своєрідності. Визначальною ідеєю середньовіччя П.М.Біціллі вважав абсолютний моноцентризм, бажання охопити весь світ у єдиній цілісності. «Керівною тенденцією середньовіччя як культурного періоду, – пише він, – можна визнати тяжіння до універсальності, розуміючи під цим прагнення, що виявляються у всьому – в науці, в красному письменстві, в образотворчому мистецтві, – охопити світ в цілому, зрозуміти його як певну викінчену всеєдність і в поетичних образах, в лініях та фарбах, в наукових поняттях – виразити це

розуміння» [12, с. 12]. Водночас він показує, що абсолютистське світобачення веде до нерозвя'зних антиномій, до сепаратизації та атомізації суспільства у всіх його проявах: у земельному володінні та міських комунах, у державному правлінні та церковному догматизмі, у контрасті між рухом та спокоєм, яким відрізнялися мистецькі твори середньовіччя.

Як сказав Ле Гофф, ми не втратили зв'язок із середньовіччям, серед матеріальних та інтелектуальних решток якого ми живемо [2]. П. М. Біціллі зробив вагомий внесок у дослідження цієї епохи. Результати його медієвістичних пошуків у деяких моментах співпадали, а іноді навіть випереджали творчі знахідки його сучасників (І. М. Гревса, Л. П. Карсавіна, О. А. Добіаш-Рождественської). Визначальними рисами середньовічного світогляду він вважав універсалізм, символізм та ієрархізм, передбачаючи постановку відповідних проблем сучасними авторами: Ж. Ле Гоффом, М. Блоком, Й. Хейзінгою, А. Я. Гуревичем, М. А. Баргом, А. Ф. Лосевим та ін. Порівняльний аналіз медієвістичних праць П. А. Біціллі дозволяє зробити висновок, що серед галузей гуманітарного знання, в яких його ідеї залишаються актуальними, слід назвати мистецтвознавство.

Список використаних джерел

1.Ашурова Н. И. Культурно-историческая концепция П. М. Бицилли: дис. кандидата истор. наук: 07.00.09 / Ашурова Нина Ивановна. – Томск, 2004. – 214 с. 2.Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры / П. М. Бицилли. – СПб.: Мифрил, 1995. – VII-XXVII+244 с. 3.Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М.: Искусство. – 2-е изд., 1984. – 350 с. 4.Каганович П. М. Бицилли и его книга / П. М. Каганович // Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. – СПб.: Мифрил, 1995. – VII-XXVII с. 5.Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Жак Ле Гофф; [пер. с франц. Е. Бабинцева]. – Екатеринбург: У-фактория, 2005. – 560 с.

О. О. Бабенко

ДОЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ГРОМАДЯН, ЩО ПІДПАДАЛИ ПІД ПЕРЕСЕЛЕННЯ ІЗ ЗОНИ ЗАТОПЛЕННЯ КРЕМГЕС

Однією з найважливіших характеристик держави є турбота про людей похилого віку, а також про людей, що були непрацездатними з різних причин, стали інвалідами від народження або внаслідок каліцтва. У різних державах проблема забезпечення таких людей, особливо тих хто залишився без нагляду родичів, вирішується у різний спосіб. У країнах з розвинутою ліберальною економікою цим займаються різноманітні патронажні організації недержавного характеру, що діють як на благодійній, так і на комерційний основі. У суспільствах з традиційним укладом функції догляду за старими та непрацездатними найчастіше виконує сім´я, яка у більшості випадків залишається досить великою, аби забезпечити цих їх достатньої увагою та матеріальним забезпеченням.

У СРСР, зважаючи на щільний контроль держави за всіма сферами життя, передбачалося, держава брала на себе функції часткової допомоги людям похилого віку, забезпечення їх пенсіями, різноманітними пільгами з метою полегшення родичам догляд за ними. У випадку, коли інвалід або стара людина, що не могла за собою доглянути, залишалися без догляду родичів, держава могла взяти її на повне забезпечення і догляд у відповідних установах.

Будівництво Кременчуцької ГЕС, як і будь-яка радянська промислова «перемога», мала соціальні наслідки, що можна було співставити з великою екологічною катастрофою, або локальним військовим конфліктом. Серед наслідків цієї події слід вказати на проблему переселення із зони затоплення значної кількості

мешканців сіл та міст, серед яких було досить багато осіб непрацездатних та похилого віку. Як відомо для таких людей зміна місця проживання як така викликає значні труднощі. Тим більше це стосується побудови власного житла або обладнання власної квартири.

У зоні затоплення проживала чимала кількість старих людей, у тому числі поодиноких, а також громадяни, які з певних причин втратили працездатність. Серед них закономірно виникли чималі хвилювання й переживання з приводу того, де їм жити, як будувати житло тощо. Зрозуміло, що забезпечити переселення їх мала держава, однак напевне саме це і викликало занепокоєння у літніх та непрацездатних людей і небезпідставно.

Державні органи зі свого боку намагалися таких громадян заспокоїти, мотивуючи тим, що нове житло для них збудують спеціальні будівельні організації безкоштовно, тобто в реальності за державний рахунок. У той же час з самого початку держава шукала можливості для зменшення витрат щодо допомоги непрацездатним переселенцям. Наприклад, ті сім'ї престарілих, де хоч одна особа була працездатною, змушені були будувати нове житло власноруч. Таким чином, із загального положення моментально почали робити винятки, які мали на меті зняти з держави «зайвий» тягар і перекласти його на самих громадян.

Також великим тягарем для влади виявилися самотні громадяни, переважно жінки похилого віку, які жили у власних будинках чи квартирах, що підлягали знесенню. Якщо вважати по справедливості, таким людям влада або підприємство повинно було б надати нове житло, рівноцінне старому або ж, принаймні, компенсувати повну вартість будівель та господарства, що втрачається. Проте напевне керівництву республіки таке рішення вважалося недостатньо економним з огляду на можливості народного господарства. Тому влада вирішила принаймні частину з таких громадян переселити до Будинків самотніх чи інвалідів. Так, до Будинку інвалідів відправили мешканок міста Новогеоргіївськ Євдокію Олефір, 1894 року народження, яка проживала у будинку №28 по вулиці 3-го грудня, Євдокію Судакову, 1891 року народження, що мешкала у домі №11 вулиці Червоноармійської, жительку будинку №98 по вулиці Вільна Олександру Мироненко, 1895 року народження, а також Євдокію Успенську з вулиці 3-го грудня, будинок №22 та інших одиноких мешканців цього району. [1, арк. 12].

При цьому їхні власні будинки розбиралися чужими людьми, нажите впродовж тривалого часу майно знищувалося або привласнювалося сторонніми, адже забрати його до Будинку інвалідів виселенець не міг, окрім, хіба що, кількох вузлів з одягом. Зате економія для держави на таких громадянах виявилася суттєвою, адже замість власних будинків чи квартир вони отримували лише окреме ліжко в переповненому державному закладі, умови існування в якому були не досить гуманними та комфортними.

Незважаючи на подібні факти, багато самотніх престарілих громадян згоди на переселення до Будинків інвалідів не давали. Головним чином сільські мешканці або мешканці зон індивідуальної забудови м. Новогеоргіївська, маючи власне житло, розраховували, що держава збудує для них, як для пільгової категорії, окремі будинки чи надасть окремі квартири.

Дійсно, спочатку органи радянської влади начебто збиралися виконати свої обіцянки. Так, до пільгового списку по Новогеоргіївському району 21 травня 1956 року вписали спочатку 226 сімей. 25 серпня 1958 року відбулося чергове засідання виконкому Новогеоргіївської районної ради, де затвердили новий список господарств пільгової групи переселенців з чаші водосховища, куди вписали 358 господарів. Серед них по с.Табурище до пільгової категорії потрапили 58 одиноких і пре-

старілих громадян. 31 особа зі списку вважалися одинокими, 21 сім'я складалася з 2 осіб. По с. Велика Андрусівка таких сімей було 31, по Новому Липовому нарахували 15 сімейних та одинаків, по Калантаєвому – 29 пільгових громадян тощо.

Всім внесеним до списку прямо пообіцяли, що впродовж двох наступних років, 1957-1958, державна організація «Спецбудтрест» збудує кожній сім'ї житлові будинки чи квартири. Районна влада також вказала, яке саме житло перепаде кожному пільговому переселенцю. Вибір полягав між окремим будинком, половиною будинку та однокімнатною квартирою. Для прикладу: для мешканця м. Новогеоргіївська Трохима Коновалова, інваліда другої групи, сім'я якого налічувала три особи, визначили спорудити окремий будинок. Для одинокої жительки міста Оксани Ільківни Волощук передбачалася половина будинку, або однокімнатна квартира [2, арк. 21].

Розселити пільгових переселенців вирішили як у новостворених населених пунктах, так і у старих селах. Так, 120 будинків для пільгових переселенців планували збудувати в Новому місті, ще 40 – у с. Талова Балка, 50 – у Новому селі, по 30 – у Нікольському, Калантаєвому, Павлівці [3, арк.277-280].

Проте через два роки, коли до затоплення чаші водосховища залишався рік, з'ясувалося, що багато пільговиків обіцяного нового жила не отримали. Причини провалу планів переселення були озвучені на позачерговому засіданні Новогеоргіївського міськвиконкому 30 серпня 1958 року: «У зв'язку з тим, що громадяни, які підлягають внесенню в пільгову групу на представлення жилих будинків велика кількість, а запланованих будинків не вистачає, заплановані кошти витрачені повністю, то, з метою задоволення житловою площею більшу кількість пільговиків, частково перепланувати пільгові жилі будинки, переобладнавши їх замість однієї сім'ї на дві сім'ї».

Виникла парадоксальна ситуація, коли причини невиконання плану побудови житла полягали у перевитратах коштів з боку будівельних організацій, а вийти з ситуації вирішили за рахунок самих переселенців, зекономивши на вартості житла, що їм надавалося.

Таким саме чином отримали один на двох будинок № 7 у кварталі № 126 «Нового міста» Пелагея Танцюра та Таїсія Аліфанова. У будинок № 36 цього ж кварталу поселили одиноку Юлію Калініченко та сім'ю Ганни Єлісової з трьох осіб. Будинок № 19 поділили між самотньою Ганною Бражник та сім'єю Арсенія Петрова (2 особи). У такий же спосіб перерозподілили будинки №№ 32,36, 34, 10, 27, 15, 18, 23, 14 та ін. у кварталі №105. Так само розподілили десятки будинків і в кварталах №106, №126 [4, арк. 196].

Але проблеми заселення пільгових категорій громадян міста ці заходи влади м. Новогеоргіївська не вирішили. Тому у Новогеоргіївській міській раді 4 червня 1958 року вирішили збудувати один багатоквартирний будинок у «Новому місті» з метою заселити туди пільговиків. Престарілі мешканці мали отримати однокімнатні квартири, що потребувало перегляду бюджету будівництва [4, арк. 150]. Навіть 4 червня 1959 року, коли часу до затоплення Дніпра всього кілька місяців, проблему забезпечення пільгових категорій громадян в Новогеоргіївському районі все ще не могли вирішити. Одинокі й старі мешканці залишалися фактично без будь-якого житла.

Районна влада гарячково шукала способи її вирішення, звернувшись листом до заступника голови Кіровоградського облвиконкому Єгорова за допомогою. Вирішити її самотужки було дуже важко, адже кошти на пільгове будівництво були витрачені повністю. З облвиконкому порадили не будувати будинки з цегли чи вапняку, а перейти на глину чи шлак, також перенести на нове місце старі будинки

та одноквартирні будинки перебудувати на двоквартирні, і таким чином ще зменшити собівартість будівництва.

Справа погіршувалася і тим, що якість будівництва, що здійснювали бригади робітників із «Спецбудтресту» № 2 була низькою. Згідно акту перевірки будівництва житлових будинків для пільгової категорії громадян у селах Велика Андрусівка, Калантаєве та Павлівка, підписаного техніком-будівельником промислового відділу Новогеоргіївського РК КП(б)У Безверхим 23 січня 1956 р. недоліків виявилося настільки багато, що інспектор навіть розгубився і не знав, як їх кваліфікувати – чи у якості звичайного браку, чи як несанкціоновані зміни у проекті. [5, арк. 1-2 зв.].

Вказуючи на головні порушення при будівництві житлових будинків для інвалідів, немічних та престарілих, тобто, для тих категорій громадян, які вважалися пільговиками, Безверхий перш за все відзначив, що висота стін зовні сягає лише 260-280 см замість 300 см. Від 10 до 40 см виявилися заниженими і стелі всередині будинків. Внутрішні стіни в будинках мали значний нахил, відхилення від осі сягало 15 см і більше. Стелі були побудовані зі значним прогином, від чого вхідні двері ковзали по стелі. Віконні рами були сильно деформовані, а двері не зачинялися. Фундаменти в будинках виявилися неглибокими, а цоколі – низькими. Черепиця на даху кріпилася дротом, через це залишалися великі щілини і будинки протікали. Зовнішні глиняні стіни тріскалися, глиняна обмазка обсипалася. Вхідні двері виходили прямо на вулицю. Тамбури, печі та груби взагалі не будувалися. Перелік недоліків прямо вказував на поспіх та максимальну «економність».

У деяких будинках у с. Павлівка вікна були фактично на рівні колін майбутніх мешканців. У с. Калантаєве глиняні стіни в усіх будинках були вилиті вкрай неохайно, мали значні викривлення, западини, кривизну. Один з будинків по висоті з одного кутка мав 250 см, а з іншого – 275 см. Економили будівельники і на балках: в будинках їх клали по 5 замість 9 [5, арк. 12]. Чи вжили заходів з ліквідації відвертого браку, чи поніс хто покарання за організацію такого будівництва – невідомо.

Причиною такого стану будівництва очевидно було бажання встигнути за будівництвом станції, що призводило по поспіху і погіршення якості робіт і застосування дешевих матеріалів. Тож з 118 будинків, що їх зводили будівельники зі «Спецбудтресту № 2» в 1956 році, тільки в 10 стіни були з цегли, решта вилиті з глини чи вугільного шлаку [5, арк. 5].

Загалом на будівництво житла для пільгових груп переселенців з Новогеоргіївського району держава запланувала 4,5 млн. крб. До початку 1959 року їх на місці отримали лише 3,5 млн. крб. З огляду на це виникає питання про те, звідки взявся висновок про перевитрату коштів, якщо цілий мільйон карбованців будівельники фактично недоотримали? Таким чином, можна вважати, що не тільки дії будівельників були причиною погіршення якості будівель, але й фінансова політика республіканського центру, що, поряд з гучними заявами про виконання і перевиконання планів, так і не спромігся налагодити елементарну фінансову дисципліну.

На початок 1959 року на обліку залишилося 385 сімей пільговиків. Для них встигли збудувати 239 будинків і квартир, затративши фактично понад 5,3 млн. крб. Оскільки до затоплення чаші зоставалося менше року і потрібно ще збудувати пільговим категоріям громадян чимало житла, то керівництво Новогеоргіївського району стикнулося з проблемою недоотримання майже 2 млн. крб., які були потрібні щоб добудувати 71 будинок, з яких 34 вирішили переобладнати для поселення двох сімей [6, арк.3]. Проблема рештки переселенців була якось вирішена, проте конкретний спосіб у документах райпарткому не зберігся.

Таким чином, незважаючи на максимальне спрощення та економію, кошторисна вартість одного будинку для пільгових категорій переселенців досягла 25,5 тис. крб. За раціонального й планомірного будівництва цього мало вистачити на зведення якісного житла. Однак через поспіх і неритмічне фінансування фактично будували неякісне примітивне житло, яке переселенцям довго довелося довершувати й удосконалювати самотужки.

Історія створення житла для непрацездатних громадян та громадян похилого віку на будівництві Кременчуцької ГЕС чітко висвітлила головні проблеми, притаманні для державної системи соціального забезпечення. Ці недоліки полягали головним чином у тому, що для бюрократичної системи не існує людини. Вона для неї – лише статистична одиниця, почуття і комплексні потреби якої не мають значення для функціонування державної машини, що перемелює тонни відомчих паперів, розподіляє мільярдні суми грошей, визначає загальні стандарти, проте буксує там, де справа йдеться про індивідуальні потреби конкретної людини. Для радянського та партійного бюрократичного апарату сотні непрацездатних громадян стали лише головною біллю, завадою на шляху до кар´єрного зростання, ускладненням на шляху побудови «світлого майбутнього», яке, мабуть, призначалося не для них.

Список використаних джерел

1.ДАКО, ФР-4538, оп.1, спр.93; 2.ДАКО, Ф.Р-6713, оп.1, спр.82б; 3.ДАКО, ФР-3024, оп.1д, спр.16; 4.ДАКО, ФР-4538, оп.1, спр. 74; 5.ДАКО, ФР-437, оп.1, спр.498; 6.ДАКО. Ф.Р-6713, оп.1, спр.92г.

В. П. Колєчкін

БОЙОВІ ДІЇ ЧАСТИН 7-Ї ГВАРДІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ КОМПАНІЇВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СІЧНІ-БЕРЕЗНІ 1944 РОКУ

Визволення Компаніївського району розпочалося на початку січня 1944 року. 5 січня 1944 р. частини 25 гвардійського стрілецького корпусу розпочали наступ з району с. Вершино-Кам'янки на с. Плавні і далі в обхід Кіровограду з південного заходу на територію Компаніївського району Кіровоградської області.

8 січня 1944 р. частини корпусу отримали наказ закріпитися на рубежі Федорівка-Мар'ївка-Суслова. У тому числі 684 стрілецький полк 409 стрілецької дивізії зайняв село Мар'ївка та найближчі висоти, 677 стрілецький полк тієї ж дивізії – с. Юр'ївка та сусідні висоти, 675 стрілецький полк розташувався у районі с. Колмаківка у другому ешелоні дивізії. Частини та спеціальні підрозділи дивізії (навчальна рота, розвідувальна рота та саперний батальйон) – були розташовані у резерві дивізії у районі с. Холодний Ключ.

9-10.01.1944 у районі Роздолля-Червоновершка почали зосереджуватися танкові та моторизовані частини противника, у тому числі танкова дивізія «Велика Німеччина». О 12.00 9 січня німецькі війська розпочали наступ на с. Суслова на ділянці 677 СП, але були зупинені у районі висоти 198.1. Два дні супротивники вели вогневий бій. Радянська дивізія втратила у боях 22 вояки вбитими, 55 пораненими, та розбитими 2 45-мм гармати і 1 76-мм.

11.01.1944 в результаті неодноразові ворожої атаки з танками та бронетранспортерами спричинили паніку серед бійців дивізій. У результаті радянські війська були вибиті з сіл Мар'ївка, Суслова та Юр'ївка, покинувши там усю артилерію.

11.01.1944 о 12.00. на допомогу 409 СД виступили частини 53 стрілецької

дивізії, отримавши наказ зосередитися біля с. Холодний Ключ для подальшого наступу на Мар´ївку.

12 січня частини 409, 53 та 72-ї гвардійської дивізій отримали наказ повернути попередні позиції. 409 СД, привівши себе до ладу, розпочала атаки з метою пробитися до району Компаніївки та хутора Жеванова. До кінця дня частини дивізії відбили с. Суслова, повернувши собі втрачену артилерію і закріпилися у байраках на південний захід від села. Втрати дивізії склали 33 вояки вбитими, 60 пораненими, 3 бійці зникли безвісти.

Частини 53 СД отримали наказ наступати на с. Мар´ївка, а після визволення села – продовжити наступ у напрямку Федосіївки та хутора Степового, з подальшим виходом на рубіж хутір Леніна-хутір Жеванова. До 15.30 село було визволене від німців, проте при спробі продовжити наступ на південний захід, частини дивізії були контратаковані німецькими танками. Контратаку радянські піхотинці відбили з допомогою гранат, при підтримці роти протитанкових рушниць. Тільки 475 полк дивізії втратив за день 13 вояків вбитими, 43 пораненими, 11 бійців пропали без вісти.

13-17.01.1944 бої набули позиційного характеру. Ворогуючи сторони вели вогневий бій, мінометні та артилерійські перестрілки, радянські позиції бомбардували окремі ворожі літаки. Загалом за цей період втрати 409 дивізії склали 19 вбитих, 38 поранених. Одндочасно були відремонтовані відбиті у німців гармати та кулемети.

18-23.01. у районі продовжувалися позиційні бої, у яких було вбито 10 і поранено 30 бійців 409 СД. 24 частини дивізії були виведені для відпочинку у район Седловата-Покровське-Клинці.

Бойову ділянку 409 СД зайняли частини 53 дивізії. Частини 53-ї СД отримали наказ вести розвідку ворожих позиції. Так, 24.01.1944 року у результаті дій радянської розвід групи вдалося узяти у полон німецького унтер-офіцера і знищити до 30 ворожих солдат. З 25.01.1944 частини 53-ї та 72 гвардійської стрілецьких дивізій вели позиційні бої, укріплювали лінію оборони, вели розвідку та спостерігали за ворогом.

6.02.1944 4 частини 53 стрілецької дивізії взяли участь у розвідці боєм. Проте внаслідок жорстокого артилерійсько-мінометного обстрілу від наступу довелося відмовитися. 25.02.1944 частини 9 стрілецька рота 475 полку спробувала прорвати ворожі позиції у районі висоти 191,7. Проте, потрапивши під артилерійський обстріл та обстріл зі стрілецької зброї, на протязі світового дня не могла ні просунутись уперед, ні вийти на попередні позиції. Лише вночі залишки роти повернулися до власних частин. У результаті 29 бійців було вбито, 16 поранено, 3 вояки зникли без вісти.

3 березня 1944 р. 53 стрілецька дивізія здала свою ділянку підрозділам 72-ї стрілецької дивізії і вирушила маршем до району Дар´івки, для підготовки прориву ворожої оборони у напрямку с. Аннинська. У цей час частини 7-ї гвардійської армії та 5-ї гвардійської армії отримали наказ з початком наступу оточити і знищити ново українське угруповання ворожих військ. На період прориву оборони ворога 1-7 березня частини, що тримали фронт на ділянці Мар´ївка-Новгородка мали утримувати свої позиції, вести розвідку ворожої лінії оборони, готувати штурмові групи до її прориву і боротьбу з пунктами опору.

6.03.1944 частини 72-ї стрілецької дивізії намагалися взяти с. Тернова Балка, проте через сильний вогонь німецьких військ мусили відмовитися від своєї задачі. Наступного дня правофлангові корпуси 7-ї гвардійської армії розпочали прорив ворожої оборони. Лівофлангові частини армії, у тому числі і 72 гвардійська

стрілецька дивізія, перейшли у наступ 10 березня після виходу головних сил армії до району Єлисаветполя.

10 березня командування 24 гвардійського стрілецького корпусу з´ясувало, що ворог зняв частину сил для протидії прориву правофлангових корпусів армії і наказало розпочати наступ 8 гвардійській повітряно-десантній дивізії. 12.03 перейшла у наступ рещта сил 24 гвардійського СК. У тому числі частини 72-ї СД вийшли з району Мар´ївка і почали просування до смт Компаніївка та Рівне.

Загалом безповоротні втрати радянських частин у районі Мар'ївки, Холодного Ключа, Колмаківки, Юр'ївки та Суслової склали 268 бійців. Втрати ворожих військ натомість невідомі, слід лише зазначити, що радянські розвідники та піхота взяли у полон не менше 35 ворожих вояків.

Список використаних джерел

1.Журнал боевых действий войск 7 гв. А. Период с 01.03.1944 по 31.03.1944 г. // ЦАМО, Ф. 341, Оп. 5312, Д. 690. 2.Журнал боевых действий войск 7 гв. А. Период с 01.01.1944 по 31.01.1944 г. // ЦАМО, Ф. 341, Оп. 5312, Д. 686. 3.Журнал боевых действий войск 7 гв. А. Период с 01.02.1944 по 29.02.1944 г. // ЦАМО, Ф. 341, Оп. 5312, Д. 688.

О. Г. Лазуренко

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ РІЗНИМ ПРОТИПРАВНИМ ВЧИНКАМ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В РОКИ ВІДЛИГИ

Загальноєвропейська сучасна тенденція до демократизації та більшої прозорості діяльності системи судочинства є цілком актуальною для України на теперішньому етапі державотворення. У цьому контексті цікавим є вітчизняний досвід роботи товариських судів, які досить активно діяли в українському селі в добу «хрущовської відлиги». В українській історії це є досить позитивний досвід, коли громадськість брала активну участь у запобіганні та протидії різним протиправним вчинкам.

Товариський суд як форму «участі громадян у самоуправлінні» радянська політична система запровадила 15 серпня 1961 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР. В цей день було затверджено «Положення про товариські суди Української РСР». На другу половину 1961 р. в Українській РСР було повністю сформовано нову, за задумом її ініціаторів, фактично альтернативну традиційній радянській системі підтримання громадського правопорядку, справді масову громадську структуру [2, с. 730 – 735].

Згідно вищезазначеного Указу від 15 серпня 1961 р. до компетенції товариських судів відносилось чимало справ, серед них, зокрема, такі: порушення трудової дисципліни, у тому числі прогул без поважних причин, запізнення чи передчасний ухід з роботи, недоброякісне виконання роботи чи простій внаслідок недобросовісного ставлення робітника до своїх обов'язків; недотримання правил техніки безпеки та інших правил праці, окрім випадків, за які передбачена кримінальна відповідальність; псування інвентарю, інструментів та матеріалів по недбалості; поява у нетверезому стані та негідна поведінку в громадських місцях і на роботі; негідне ставлення до жінки, негідна поведінка в сім'ї, невиконання обов'язків із виховання дітей, негідне ставлення до батьків; нанесення образ, лихослів'я, розповсюдження у колективі неправдивих чуток; дрібне браконьєрство, дрібні порушення, пов'язані із лісом, про потраву посівів, псування дерев та інших зелених насаджень; про псування жилих та нежилих приміщень та комунального обладнання, котре не призвело до значних збитків; порядок користування будівлями, що

становлять власність двох або декількох громадян, про поділ майна колгоспного двору і вихід з нього, про поділ майна між подружжям – при згоді сторін, між якими виник спір, на розгляд справи в товариському суді та інші незначні правопорушення [3, с. 63 – 64; 5, с. 52 – 53].

Товариські суди створювалися в колгоспах і радгоспах, населених пунктах. В селах, колгоспні товариські суди вважалися виробничими товариськими судами, тому що їх робота була спрямована на сприяння виконанню виробничих планів. Демократизм тих часів проявлявся і у виборах до товариських судів, які проходили на загальних зборах колгоспу, були прямими і відкритими. Склад таких судів обирався терміном на один рік. Товариський суд мав право, або обмежитися самим фактом публічного розгляду справи, або застосувати при цьому один з таких засобів впливу: оголосити товариське попередження; оголосити громадський осуд; оголосити громадську догану; клопотати перед керівником організації питання про переведення винуватця на менш оплачувану роботу на строк до 3-х місяців, або пониження в посаді на той же строк чи-то звільнення винуватця з роботи; міг прийняти рішення про передачу матеріалів відповідним державним правоохоронним органам [1, с. 45].

Організація роботи товариських судів в селі мала свою специфіку. На їх створення і роботу важливий вплив мала і регіональна специфіка. В багатьох українських селах були створені єдині сільські (територіальні) товариські суди, які розглядали справи про антигромадські вчинки не лише колгоспників, а і всіх інших жителів даного села, які нерідко працювали у довколишніх містах чи на промислових підприємствах. Так, у с. Червона Мотовилівка Фастівського району Київської області, де лише 415 дворів належало колгоспникам, а вдвічі більша кількість 839 – робітникам і службовцям, було створено єдиний сільський товариський суд [5,с.17].

Сільські товариські суди розглядали заяви, що надходили до них як від адміністративних органів так і безпосередньо від громадян. При цьому важливо було те, що навіть попередній розгляд цих заяв проходив у присутності великої кількості громадян, при переповнених сільських клубах.

Як свідчать архівні дані на сільських товариських судах розглядались різні справи. Наведемо один з них. Наприклад, у період з кінця серпня 1959 р. до початку 1960 р. товариський суд колгоспу с. Ілавче Теребовлянського району розглянув 18 різних справ. Це і потрави посівів, дрібні крадіжки колгоспного майна, приватні звинувачення, майнові спори, порушення трудової дисципліни. Після розгляду справ ним були накладені штрафи: на дванадцять осіб в розмірі від 25 до 100 крб., а на одного громадянина, за особливо злісну протраву озимини на 150 крб. Інші особи були попереджені судом. Товариський суд села слідкував за виконанням своїх рішень. Накладені штрафи були стягнуті із всіх дванадцяти осіб [4,арк.204].

Запровадження на селі товариських судів викликало потребу у фаховості тих осіб, які обиралися громадою до їх складу. З цією метою радянською владою було організовано навчання членів товариських судів, які проводилися в сільських районах областей України.

Як бачимо, значний вплив в українському селі наприкінці 50-х – початку 60-х рр. XX ст. на запобігання та протидію різним протиправним вчинкам мали товариські суди, які мали в своїй основі, на нашу думку, досить здорову демократичну основу. Слід при цьому підкреслити, що в основі своїй цей вплив носив не репресивний, а профілактичний характер.

Список використаних джерел

1.Лапай О.П. Товариський суд / О. П. Лапай – Сталіно : Книжкове видавництво

Сталіно –Донбас, 1960. – 65 с. 2.Положення про товариські суди Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №. 35. – С. 730 – 735. 3.Середа И. Самый массовий, самый демократический / И. Середа, Н. Магарин, Ю. Червоный // Положение о товарищеских судах Украинской ССР. – Одесса : Одесское книжное издательство, 1961. – С. 62 – 67. 4.Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф . 1 . Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 24. – Спр. 5220. 5.Чередниченко М. П. Товариські суди та їх роль в боротьбі з антигромадськими проявами / М. П. Чередниченко // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – С. 21 – 44.

А. Ю. Твердовський

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ І ПОПОВНЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БАЗИ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ 1920-Х РР. (НА МАТЕРІАЛАХ ХЕРСОНЩИНИ)

Спроби реформування галузі соціального захисту населення в умовах війни та інтеграції сучасної України до західного економічного простору зумовлюють потребу у вивченні та у проведенні паралелей з будівництвом радянської системи соціального забезпечення, становлення якої припадає на 1920-ті роки: період, який з одного боку характеризується поствоєнним станом, розрухою, гуманітарними і продовольчими кризами, а з іншого – переходом до НЕПу, а відповідно й запровадженням окремих елементів ринкової моделі господарювання. Тоді, як і тепер, перед державою надзвичайно гостро стояли проблеми внутрішньо переміщених осіб, необхідність у наданні допомоги військовослужбовцям та їхнім родинам (загиблим, інвалідам чи просто демобілізованим), в той час як бюджети соціальних органів були дефіцитними, а саме соціальне забезпечення фінансувалося за залишковим принципом. Такі студії насамперед мають сприяти уникненню помилок, небажаних політичних і соціальних експериментів.

В українській історичній науці різні аспекти радянської соціальної політики відображені у розвідках Шарпатого В.Г. [17], Мельничука О.А. [10], Мовчан О.М. [11], Рибака І.В. [12] та ін.

Основу джерельної бази висвітлення теми становлять матеріали справ фондів радянського собезу (Ф.Р – 458; Ф.Р. – 459), які зберігаються у Державному архіві Херсонської області (ДАХО).

Ідея радянської системи соціального забезпечення постала як продукт революційної ейфорії. Комуністи ототожнювали процес усунення «старого світу» з автоматичним становленням нового ладу суспільних відносин. Дореволюційні форми надання соціальної допомоги: приватна філантропія та соціальне страхування, запроваджене Державною думою під впливом посилення хвилі робітничого руху у 1912 р., визначалися як такі, що не відповідають комуністичним завданням соціального забезпечення і є пережитками старого часу. Відповідно, відбувалася ліквідація всіх дореволюційних форм соціального захисту та впровадження нової державної радянської системи собезу на чолі з Народним комісаріатом соціального забезпечення (НКСЗ) та його виконавчою адміністративною вертикаллю [13,с.200].

Власне, становлення більшовицького собезу розпочалося саме з націоналізації всіх дореволюційних інституцій та установ соціального захисту. Їхні майно та капітали переходили до радянського відомства. Зокрема, так у Херсоні було ліквідовано Союз калік війни, а процес націоналізації притулків на Херсонщині було завершено у вересні 1920 р., коли Перепелицький притулок, який до цього часу пе-

ребував під опікою церкви, перейшов у підпорядкування радянського собезу. Окрім того, у 1919 р. Х. Раковським був підписаний декрет РНК УСРР про реквізицію лишків одягу та білизни у буржуазії, яким запроваджувалася одноразова натуральна повинність для банкірів, фабрикантів, власників оптово-торгових підприємств, магазинів і заводів. Також вони були забов'язані здавати постільну і спідню білизну, верхній і нижній одяг, взуття, щоб «одягти бідняків» [14, с. 212].

Однак революційні настрої надто розходилися з реальними можливостями та кон'юнктурою: радянська система соціального забезпечення не була здатною виконати навіть мізерної частини взятих на себе зобов'язань. Проголошені принципи почали дискредитувати самі себе, а серед партійців почати з'являтися «ліквідаторські» тенденції, оскільки собез не міг задовольнити й наймінімальніші потреби населення, а відтак міг підривати авторитет радянської влади.

Вище радянське керівництво не могло піти на цей крок, а тому під впливом НЕПу погодилося на докорінне реформування всієї системи соціального захисту: розширення джерел прибутків, зміцнення господарської бази і комерціалізацію собезу (див. Таблицю 1), посилення місцевого бюджету з метою перенесення на нього навантаження, впровадження державного соціального страхування та появу якісно нових для радянської держави громадської і кооперативної організаційних форм соціального забезпечення [13, с. 201].

Таблиця 1. Джерела формування і поповнення матеріальної та фінансової бази органів соціального забезпечення у 1920-х рр.*

У добу «воєнного комунізму»		***У період НЕПу***	
Центральний бюджет	***Місцевий бюджет***	***Центральний бюджет***	***Місцевий бюджет***
• *Ліквідація та націоналізація дореволюційних установ й інституцій соціального захисту;* • *Розверстка та перерозподіл ресурсів;* • *Встановлення «опіки» над майном померлих.*		• *Розширення джерел прибутків і формування бюджету собезу, до фонду якого тепер надходило:* відсоткове відрахування з продовольчого податку; «безгосподарське майно», конфісковане у порядку судових рішень з правом проведення торговельних, орендних та обмінних операції; конфісковані цінні папери, грошові знаки, дорогоцінні метали, коштовності, ювелірні вироби; 10 % від усіх конфіскованих контрабандних товарів; 10 % відрахування від вартості посилок; кошти від штрафів за «невірні свідчення, що порушують роботу собезу»; 50% прибутку від продажу лотерейних квитків «Лотерея НКСЗ»; відсоткові надходження від біржових, торговельних операцій місцевого транспорту, театральних вистав, прибутків ресторанів і кафе протягом проведення «Тижнів допомоги інвалідам війни». • *Зміцнення господарської бази та комерціалізація собезу:* надання земельних, городних та присадибних угідь у розпорядження собезу; пільгових умов оренди підприємств; створення виробничої мережі собезу, яка мала функціонувати на принципі самоокупності.	

Соціальне забезпечення, реалізоване через надання адресної допомоги, виявилося непосильним для радянської держави і владна партія прийняла рішення про побудову соціального захисту на принципах соціального страхування, яке розгля-

* Укладено автором на основі: 1, арк. 79, 86, 98; 2, арк. 83, 91; 3, арк. 25; 4, арк. 96; 5, арк. 73; 6, арк. 71; 7, арк. 6; 8, арк. 9, 25; 9, арк. 76.

далося, як і сам НЕП, як тимчасове явище і буржуазний інститут. Для майбутнього суспільства, збудованого на комуністичних принципах зрівняльного розподілу, більш придатним виявлялося соціальне забезпечення. Така форма соціального захисту давала змогу структурувати суспільство [10, с. 14-18]. Тому соцстрах початково організовувався саме у рамках НКСЗ (до компетенції Наркомпраці соціальне страхування перейде у 1923 р.). До того ж, на думку більшовиків, організація соціального страхування у рамках державних органів собезу, мала забезпечити максимальну економію витрат і дозволяти таким чином «латати дірки» у кошторисах. Але на практиці це призводило лише до того, що за рахунок страхових коштів нерідко відбувалося обслуговування не робітників, а підопічних собезу, зокрема у частині «персональних пенсій» [13, с. 204].

Визначальним принципом радянської фінансової системи соціального страхування було покладення усіх витрат із соціальних виплат на підприємців та державу без права стягнення страхових внесків з найманих працівників [10, с. 20]. У такий спосіб більшовики пропагували через соціальне страхування переваги соціалістичного законодавства над капіталістичним. При чому, показовим є намагання влади перекласти основний фінансовий тягар саме на приватні підприємства: у той час як державні вносили 5 % внесок до фонду соцстраху, приватні мали сплачувати 10 %. Тобто, соціальне страхування мало суто класовий зміст і являло собою ніщо інше, як пристосування соціальної політики радянської держави до нових соціально-економічних умов [13, с. 204-205].

Громадська взаємодопомога постала у форматі селянських і міських товариств взаємодопомоги.

Формально основними функціями селянської взаємодопомоги ставали: надання натуральної, трудової та грошової допомоги населенню; участь в організації посівних кампаній; втягнення селянства до кооперації; надання позик і сприяння кредитуванню бідноти; покращення матеріально-технічної бази сільського господарства. Фактично ж її створено як опосередкований інструмент встановлення контролю над селянством (комбіди і комнезами були прямим знаряддям), що свідчить про зміну тактики більшовиків у «комунізації» села (а з кінця 1920-х рр. завданням селянської взаємодопомоги буде «сприяння» проведенню колективізації).

Базовим принципом діяльності громадської взаємодопомоги ставало самообкладання. Джерелами для формування матеріально-фінансової системи селянських комітетів взаємодопомоги (КВД) були: внески їхніх членів, добровільні пожертвування, заорювання громадських земельних угідь, які звільнялися від сільгоспподатку, спеціально утворені насіннєві фонди, частина ресурсів переданих Наслідголод, створювані на пільгових умовах виробничі підприємства.

Однак членських внесків катастрофічно не вистачало (на початку 1920-х рр. товариства було малочисельними і складалися з «бідноти»), а новий режим потребував розширення соціальної бази. Відтак, у 1925 р. КВД реорганізують у селянські товариства взаємодопомоги (СТВ), до яких тепер починають активно залучати не тільки «незаможників», але й «середняків».

Примітно, що громадську взаєдопомогу, особливо у початковий період її існування, місцеві органи собезу часто вважали своїм конкурентом у галузі розподілу бюджетних коштів. Враховуючи, що відділи соціального собезпечення функціонували при місцевих органах влади, останні всіляко здійснювали жорсткий тиск на громадську форму допомоги. Зокрема, це виражалося у тому, що «райвиконкоми втручалися у роботу КВД і часто забирали весь зібраний фонд КВД на посилення коштів місцевого бюджету», чинили перепони у діяльності підприємств селянської взаємодопомоги, не надаючи їм передбачених існуючим законодавством

пільг у першій половині 1920-х рр. А в умовах недороду 1925 р., коли основною турботою селянських товариств ставала підготовка до посівної кампанії, взагалі відбувалася парадоксальна ситуація. НКСЗ через Наркомфін (НКФ) переказав селянській взаємодопозі Херсонщини 9450 карб., призначені для допомоги населенню недорідних районів та проведення нової посівної кампанії і вимагав звітувати про їхнє використання. Однак остання запевняла, що не отримувала жодних асигнувань. Як з'ясувалося, відпущені кошти потрапили до фонду окрвиконкому, котрий розподілив їх між райвиконкомами, а останні гальмували передачу асигнувань товариствам і намагалися витрати їх на свої потреби.

Схожими були тенденції розвитку громадської взаємодопоги й у містах. Міські товариства взаємодопомоги (МТВД) мали надавати допомогу нужденному населенню міст: дітям, жебракам, тимчасово непрацездатним робітникам. До мережі МТВД входили підприємства, магазини, медичні пункти, нічліжки.

На діяльність міської заємодопомоги поширювався вплив профспілок, частими були й адміністративні важелі втручання в їхню роботу. Зокрема, наочним тут є лист від 27 червня 1928 р. під грифом «таємно» від наркома соціального забезпечення Покорного, адресований окрінспектору херсонського собезу Бієвченку, у якому йшлося про те, що медикаменти, надіслані для МТВД «Джойнтом» (іноземна благодійна організація), знаходяться у продажу в радянських аптеках.

Поступово міські товариства взаємодопомоги позбавлялися раніше наданих їм економічних пільг. Так, згідно постанови Раднаркому (РНК) УСРР від 10 вересня 1929 р. підприємства МТВД оподатковувалися промисловим податком за ставками «усуспільненого сектору». Обіжник НКСЗ УСРР № 14 від 23 лютого 1930 р. вводив державну регуляцію продажних цін на продукцію, вироблену підприємствами міської взаємодопомоги, а у серпні того ж року взагалі відбулася заборона торговельної діяльністі МТВД [15, с. 42-44].

Мало чим відрізнялася ситуація й у кооперації інвалідів. За допомогою неї держава через нестачу коштів намагалася перевести частину контингенту собезу на самозабезпечення (інваліди мали змогу отримувати хоч мізерну, але зарплату, і підлягали зняттю з пенсіонування).

Першопочатково держава сприяла формуванню фінансів і матеріальної бази мережі інвалідної кооперації собезу (системи артілей, підпорядкованих собезу), надаючи асигнування та позики, звільняючи від усіх державних та місцевих податків і зборів, передаючи 50 % «безгосподарського майна» у її розпорядження.

Проте вже впродовж другої половини 1920-х рр. спостерігається тенденційне посилення адміністративних методів й у функціонуванні кооперації. Між собезом та його кооперативами все очевиднішими стають конфлікти за джерела поповнення бюджету. У 1928 р. починаються чистки складу артілей інвалідів з метою попередження «переховування приватного капіталу», що призводить до суттєвого скорочення чисельності кооперованих. Всі ж збутові та торговельні артілі з цього часу підлягали ліквідації (продовжувати свою діяльність могли тільки виробничі кооперативи) [14, с. 211].

Така спроба реформування системи захисту не зробила радянський собез ефективним. Децентралізація і перекладання тягаря на місцеві бюджети (разом з комерціалізацією) та паралельний «гангстеризм» собезу по відношенню до своїх же структурних «філіалів» в умовах голоду 1921 – 1923 рр. робили роботу всієї системи соціального забезпечення суто формальною. Наприклад, у вересені 1922 р. радянські органи могли ледь охопити навіть непостійною продовольчою допомогою лише п'яту частину від всіх нужденних Херсона. В той час як всі види тимчасових гуртожитків, їдалень, харчових пунктів мали організовуватися за рахунок

місцевих коштів, собез приймав участь в їхньому створенні, але утримання намагався перекласти на інші відомства та установи [16, с. 64].

З точки зору виконання гуманітарних функцій, існування радянського собезу було декларативним не тільки у часи соціальних катаклізмів, а й протягом всього проміжку 1920-х рр. Якщо у добу «воєнного комунізму» більшовицька соціальна допомога реалізувалася переважно у натуральній і продпайковій формі та мала тимчасовий чи одноразовий характер, то в період НЕПу тотальну більшість контингенту собезу було переведено на самозабезпечення. Це при тому, що сама частка підопічних соціальних органів була дуже незначною по відношенню до загальної чисельності населення Херсонщини, і, наприклад, у 1927 р. становила всього 0,65%. А та частина з неї, що отримувала реальну чи пенсійну допомогу була ще меншою.

Цей стан речей пояснюється тим, що право на допомогу від «країни рад» мали лише вибіркові верстви населення, а не всі. В цілому всіх підопічних органів соціального забезпечення можна умовно поділити на дві категорії: 1) ті, які становили ядро соціальної опори більшовицької влади (червоноармійці, політичні робітники та бійці, комуністи, слухачі радпаршкіл, родини міліціонерів, співробітники ДПУ, родини продробітників, «персональні пенсіонери») та 2) ті, надання допомоги яким мало формувати позитивний образ радянської влади у масовій свідомості населення (інваліди війни і праці, сліпі та глухонімі інваліди від народження, «жертви контрреволюції» та біженці, вчені). Тобто, щоб мати право на соціальну допомогу особа має бути якщо не героєм та «авангардом революції», то принаймні «підлягати переробці» і бути мінімально хоча б лояльною до комуністичного режиму.

Загалом, соціальна галузь ніколи не була пріоритетною для більшовиків. Вона була радше популістичним іміджевим кроком та допоміжним знаряддям «радянізації» (проголошене і реальне зовсім не відповідали одне одному). Виходячи з цього, кошти на соціальне забезпечення виділялися владою винятково за залишковим принципом і зазвичай не перевищували 2 – 3 % від загальних бюджетних видатків, що завжди становило велику проблему для органів соціального забезпечення, яку вони намагалися вирішити переважно волюнтаристичними засобами.

Зокрема, всі категорії підопічних собезу диференціювалися за бюджетним джерелом надходження їхнього фінансування. За рахунок центрального бюджету реалізувалися виплати «персональним пенсіонерам», які мали заслуги загальнодержавного значення, родинам комуністів, слухачів радпартшкіл та політбійців. Натомість «менш важливі» категорії осіб фінансувалися з місцевого бюджету і в умовах нестачі коштів часто практикувалося скорочення чи затримка їхнього пенсіонування з метою перерозподілу ресурсів на користь задоволення потреб «більш важливих» категорій.

Не менш своєрідним прикладом «... правильного використання досить обмежених кошторисних ресурсів» була низка цілеспрямовано проведених собезом кампаній з перереєстрації, які проводилися з метою «... звуження кола державних підопічних – із тим, щоб забезпечити необхідний прожитковий мінімум тих, хто залишився на державному забезпеченні» та пониження інвалідів у групі для їх подальшого працевлаштування. Такі кампанії організовувалися «згори», а їхній перебіг жорстко контролювався виконавчими органами влади: перереєстрації мали проходити у суворо відведений термін, а ті особи, які не з’являлися чи не подавали своєчасно усі документи, необхідні для підтвердження права на соціальне забезпечення, автоматично знімалися з нього.

З реалізацією форсованої індустріалізації ситуація ще погіршилася: затримки надходження коштів частішали, а сам собез мав перейти у «режим економії» та скоротити витрати на 10% [13, с. 201-203]. Врешті-решт, держава з легкістю поз-

бавила систему соціального забезпечення більшості пільг, які сама ж їй і надавала раніше (насамперед це стосується торговельних операцій собезу) [14, с. 211].

Охарактеризована модель соціального захисту населення цілком відповідає природі НЕПу, який був необхідним етапом будівництва радянської державності та своєрідною «експериментальною лабораборією»: цей «ліберальний» відступ характеризувався тимчасовим «послабленням лещат» і детермінувався потребою у легітимізації та зміцненні комуністичої влади, необхідністю опанування нею суспільства і розширення соціальної бази режиму (до чого додавалася загальна економічна розруха й поразка передуючого радикального комуністичного утопізму). Без цього тактичного кроку, конструювання того, що ми зараз називаємо «класичним тоталітаризмом», було б неможливим.

У широкому контексті вся радянська історія виглядає як почергова зміна тенденцій тоталітаризації та відносної детоталітаризації («воєнний комунізм» – НЕП – «сталінізм» (модернізація) – «відлига» – «застій» – «перебудова»). І всі складові компартійної радянської державної системи пристосовувалося владою відповідно до завдань і трансформувалося згідно потреб кожного з періодів радянської державності (соціальне забезпечення – не виняток). Однак не варто сприймати кожну з цих «хвиль» як певну монолітну «константу». Той же період НЕПу не був абсолютно однорідним. Умовно в ньому можна виділити три етапи. Початок 1920-х рр. характеризувався ще доволі великим державним диктатом, який зумовлювався низкою явищ: від необхідності остаточної вибудови державного апарату і вертикалі влади до чиннику голоду 1921 – 1923 рр. та наявності спротиву комуністичній владі на локальному рівні в різних регіонах. Середина 1920-х рр. (початок цього етапу може трохи корелюватися в залежності від конкретної сфери життя) відзначалася створенням найбільшої видимості «демократизації», що було потрібним, зокрема, для збільшення впливу квазігромадських інституцій та їхнього «зрощення» з суспільством. Друга половина 1920-х була примітна посиленням етатизму та адміністративних методів управління у зв’язку зі зміною курсу державної політики.

Список використаних джерел

1.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 1. 115 арк. 2.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 39. 265 арк. 3.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 62. 105 арк. 4.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 64. 132 арк. 5.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 72. 230 арк. 6.ДАХО. Ф.Р. 458. Оп. 1. Спр. 73. 98 арк. 7.ДАХО. Ф.Р. 459. Оп. 1. Спр. 3а. 79 арк. 8.ДАХО. Ф.Р. 459. Оп. 1. Спр. 6. 38 арк. 9.ДАХО. Ф.Р. 459. Оп. 1. Спр. 26. 206 арк. 10.Мельничук О.А. Діяльність органів соціального страхування в Україні у 20 – 30-х рр. XX ст.: автореф. дис... д-ра іст. наук. К., 2010. 41 с. 11.Мовчан О.М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. 312 с. 12.Рибак І.В. Селянська взаємодопомога в Україні (1921 – 1932 рр.). К.: Рідний край, 1999. 92 с. 13.Твердовський А.Ю. Радянська політика соціального забезпечення населення у контексті становлення тоталітарної держави та суспільства у 1920-х рр. (за матеріалами Держархіву Херсонської області). Ч.2. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45. Т.1. С. 200 – 206. 14.Твердовський А.Ю. Радянська політика соціального забезпечення населення у контексті становлення тоталітарної держави та суспільства у 1920-х рр. (за матеріалами Держархіву Херсонської області). Ч.3. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 46. С. 209 – 216. 15.Цибуленко Л.О., Твердовський А.Ю. Роль і місце громадської взаємодопомоги у компартійно-радянській системі 20-х рр. XX ст. (на прикладі Херсонщини). Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. 2015. Вип. 34. С. 40 – 45. 16.Цибуленко Л.О., Твердовський А.Ю. Трансформація і функціонування радянської системи соціального забезпечення у 1921 – 1923 рр. (за матеріалами Херсонщини). Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. 2014. Вип. 32. С. 60 – 67. 17.Шарпатий В.Г. Становлення та функціонування системи соціального забезпечення в Українській РСР в 1920 – 30-х рр.: історичний аспект: автореф. дис... д-ра іст. наук . Чернівці, 2007. 43 с.

Г.М. Виноградов

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ДАВНЬОРУСЬКОГО ФЕОДАЛІЗМУ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ Й ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Шлях до власне інтелектуального розуміння феномену феодалізму, згідно загальноприйнятій думці, починається, з одного боку, в 1929 р. зі славнозвісних «Анналів», публікації в яких поступово підготували читача до нових теоретико-методологічних підходів до західноєвропейського Середньовіччя, а з іншого, вже на концептуально зрілому рівні, в 1939 р. з виходом культового дослідження Марка Блока «Феодальне суспільство». Протягом другої половини XX – початку XXI ст. історіографічна спадщина збагатилася фундаментальними працями Люс'єна Февра, Фернана Броделя, Жака Ле Гоффа, Жоржа Дюбі, Робера Фосс'є, Мішеля Постуро, Ернста Канторовича, Арона Гуревича та ін., які в результаті створили паралельний з більш традиційним позитивістсько-марксистським методологічним підходом до Середньовіччя дослідницький сегмент сучасної гуманітаристики. Сутність останнього, як відомо, полягає у свідомому підпорядкуванні людської індивідуальності діє економічних, соціальних та ін. об'єктивних факторів, зміст же згаданої вище теоретико-методологічної позиції орієнтований на констатації домінування ментального як до певної міри збалансованого комплексу свідомих і несвідомих сподівань і прагнень людини, похідними від яких, у свою чергу, безпосередньо чи опосередковано, є соціальні, економічні, політичні тощо складові. Власне давньоруська проблематика до 90-х рр. XX ст. залишалася не охопленою новими чи альтернативними підходами, та і серед радянських науковців практично тільки А.Гуревич намагався застосовувати згадані методи до традиційного для останніх західноєвропейського, переважно католицького за релігійною орієнтацією матеріалу з окремими єретичними компонентами, додавши, втім, скандинавських сегмент з його низкою своєрідних і навіть унікальних рис.

Безпосередньо прориву до по-справжньому інтелектуального моделювання середньовічної історії в цілому і давньоруської зокрема посприяли, з одного боку, праці Сюзан Рейнолдс «Феоди і васали» 1994 р. в історіографічному вимірі, Алена Герро «Майбутнє невизначеного минулого» 2001 р. – у вимірі теоретико-методологічному, а щодо власне – І. Данилевського, О. Юрганова, В. Петрухіна, О. Толочка та ін.; особливо слід звернути увагу два, безсумнівно, етапних дослідження М. Свердлова: історіографічно-синтетичне 1996 р. про суспільний устрій Давньої Русі в російській історичній науці XVIII – XX ст. і концептуально-синтетичне 1997 р. про становлення феодалізму в слов'янських країнах, витримане, втім, в позитивістській стилістиці. Автор цих рядків в низці публікацій останніх років сформулював і зробив спробу всебічно обґрунтувати власну концепцію давньоруського феодалізму як специфічної складової середньовічної християнської цивілізації. Наша гіпотеза, як з'ясувалося вже після знайомства зі згаданою працею А. Герро, виявилася дивним чином типологічно близькою зі змістом двох концептів французького дослідника, які склали одночасно в дивний діалектичний спосіб і соціально-економічне, і інтелектуальне підґрунтя Середніх Віків – dominium («володіння», «володарювання», «влада», «панування», навіть – «бенкет» чи «спільне застілля» тощо, в сенсі гармонійно-містичного поєднання володаря й підлеглого в максимально широкому розумінні) і ecclesia (дослівно з грецької – «церква», втім, на думку А. Герро, це поняття фіксує концентрацію на обов'язковому церковному житті з його нормативними вимогами усіх членів суспільства незалежно від їх статусу).

Інтелектуальна модель давньоруського феодалізму в нашому баченні базується на простій і прозорій позиції про те, що суспільні, економічні, політичні й інші конструкти християнського Середньовіччя ґрунтувалися на принципах організації церковної ієрархії в цілому і парафіяльних громад зокрема, гармонійно єднаючи в такий спосіб і dominium, і ecclesia з концепції Герро. Оскільки християнство, як добре відомо, в своїх суто теологічних і суспільних вимогах базувалося на іудейських традиціях, втім з ьією принциповою різницею, що, крім концепції про Боговтілення, воно орієнтоване не на кількісно й етнічно обмежені єврейські громади, а на весь світ. А організувати ефективну державно-соціальну систему на досить вимогливих християнських принципах на величезних територіях з нечисленними або майже відсутніми комунікаціями зі строкатим в етнічному й культурному відношеннях населенням можна було тільки таким чином, коли організаційні засади функціонування церковних приходів і церковної ієрархії мали екстраполюватися на соціум в цілому.

Світоглядно-організаційним фундаментом феодальної системи стало кілька базових положень, спільних для іудейської, християнської й ісламської релігій, а саме: Бог, створивши людину за Образом Своїм і Подобою, наділив своє найдосконаліше творіння найбільшим даром – волею, свободою самостійно, без Божого втручання, між добром і злом. Тому, після суттєвого обмеження його можливостей, залишений диявол як вічний спокусник і провокатор, який постійно тягне людину в зло, а це вимагає і на рівні виховання, і на рівні церковної й суспільної організації постійно тримати християнина під контролем і його сумління (його корегує священик як живий носій святості через таїнство сповіді), і як члена парафіяльної громади й певного стану. Нагадаємо, що суспільна структура в католицькому й православному Середньовіччі вважалася земною проекцією Царства Небесного, а отже порушення встановленого Творцем порядку розцінювалося як гріх. Подібно наділення людини Богом життям, волею, розумом і рештою якостей, володар – «помазаник Божий» (калька грецького слова «христос» – «помазаний», «змащений» в сенсі на владу чи царство, навіть «брудний» і, відповідно, одного з імен Сина Божого – Христос) в якості «благого пожалування» (дослівно латиною – бенефіцій) наділяє підданих землями, посадами, титулами тощо за умови відповідного вдячного й сумлінного служіння в адміністративних, військових чи церковних структурах. Неважко помітити, що навіть такому стислому викладі помітна потенційна гнучкість феодальних відносин, спроможність порівняно легко «пристосовуватися» під місцеві географічні, кліматичні, соціальні та інші умови; традиційні підходи, як відомо, ще з романтичної французької й німецької історіографії, орієнтовані як на взірець феодалізму на так званий «Ільде-Франс» – територію навколо Парижу, що завжди створювало для дослідників-медієвістів безліч проблем стосовно відповідності чи невідповідності певного локального варіанту феодалізму французькому взірцеві. Отже і давньоруська версія вкладається в широкий концептуальний діапазон запропонованої гіпотези з тією відмінністю, що феодалізм Русі враховував етнічну строкатість країни, безпрецедентно великі територіальні обриси з нерегулярними комунікаціями вздовж річок, руську державність як символічно-містичне продовження чотирьох каганатів (Гунського, Аварського, Болгарського й Хозарського), роль норманів в ґенезі країни не тільки як таких, що дали династію, але, в першу чергу, як творців східноєвропейської торговельно-політичної інфраструктури, що стало економічним й адміністративним підґрунтям держави; крім того, церковні й монастирські центри на місцях, з огляду на згадані вкрай нерегулярні зв'язки між центром і територіями, наділялися додатковими господарсько-фіскальними повноваженнями.

Саме ці кілька основних рис феодальної системи і складають каркас її інтелек-

туальної моделі, інтелектуальної в тому сенсі, що її підґрунтям були насамперед розумові конструкти, орієнтовані на біблійні й святоотечеські взірці, саме їм підпорядковуючи в свою чергу соціальні, політичні, культурні чи інші складові, притаманні успішному, в ідеалі, зрозуміло, суспільному поступу. Наголошуємо, що вкрай стисло охарактеризована інтелектуальна модель феодалізму в цілому і його давньоруського сегменту є однією з можливих гіпотез, яка не заперечує доцільність як існуючих класичних моделей, так і сучасних версій.

Г. Є. Стрижко

ВОЄННЕ БУТТЯ НА СХІДНОМУ ФРОНТІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ РЯДОВОГО СКЛАДУ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ

Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,
сталить твій дух – тож і терпи, терпи.
Василь Стус

Актуальність роботи. Перша світова війна носить характер «Великої, забутої війни», оскільки більшість дослідників не приділяють її вивченню достатньої уваги, адже менш ніж за чверть століття світ сколихнеться від нової світової трагедії, яку згодом будуть досліджувати набагато ґрунтовніше. Аналіз джерел і літератури, які стосуються даної теми, яскраво свідчить, який вплив на свідомість людей мала ця масова бійня.

З самого початку введення війни висвітлювались дії та рішення урядів та генералів, але питання вивчення події крізь призму доль окремих людей, застосовуючи мікроісторичний підхід, постало лише зараз [3;5;6;8]. Реалізація цього підходу можлива лише із застосуванням комплексного аналізу наративних джерел, що і зумовлює наукову актуальність даної роботи.

Суспільна актуальність цієї розвідки полягає в тому, що більшість історіографів та істориків включаючи і істориків початку XXI ст. сприймали Першу світову війну, як щось велике і масштабне. Їх цікавили кайзери, царі, паші. Людендорф, Жоффр, Брусилов, Фош. Людина у цій війні перестала бути особистістю. Це поняття просто прибрали з тогочасної свідомості. Бо хіба цікаво, якомусь генералу у штабі, що десь там в окопі під Верденом мерзне солдат. Ні, його це не цікавило, його цікавила звитяга його армії і тому особистісний підхід – це не є характеристика Першої світової війни.

Дослідивши всіх військових гігантів цієї війни, проаналізувавши покроково рух армій, їхні жахливі поразки та блискучі перемоги, науковці звернули увагу на особистість у цій війні. На особистість рядового солдата, який живе в окопі, якого гризуть воші і «нападають» щури, який хоче їсти і вночі при світлі зірок молиться Богу просячи його дати йому можливість прожити ще один день. Наразі у вивчені питання Першої світової війни саме особистісних підхід стає домінуючим [2;7;9−13].

Завдання, які були поставлені у роботі: 1.Описати воєнне буття рядового солдата за його спогадами, листами та щоденниками. 2.Просілдкувати еволюцію позитивних та негативних настроїв серед військових. 3.Визначити характерні риси епістолярного жанру вояків російської армії. 4.Дослідити спільні риси для військових листів на Східному фронті і пояснити причини цих схожостей.

Методи. Методологічні, теоретичні й інформаційні основи дослідження: принципи історизму, науковості, об’єктивізму. Були застосовані методи:

1.Біографічний; 2.Просопографічний; 3.Історико-порівняльний.

Читаючи листи та щоденники сторічної давнини, науковець отримує невимовну насолоду від цього процесу. Це немовби якийсь серіал чи художній роман інколи з елементами бойовику або навіть драми. Смакуючи кожен рядок цих спогадів, історик починає звикати до цієї людини співпереживати їх, захоплюватись її вчинками, її відвагою та силою переконань і, коли її спогади обриває смерть, то історик може навіть розчулитися. Мабуть, у цьому і є сила наративів. Читаючи багато інколи здавалось би однотипних листів на кшталт: «*Здравствуйте тато и мама. Я жив, новости: в нас – вмер один товариш Карпенкив, ну вин и из дому йшов хворий. Я привик, харчи хороши*» [1,с.529].

У своїй роботі я аналізував листи та спогади вояків російської армії зі Східного фронту періоду Першої світової війни. Чесно кажучи, можна зустріти багато спільних та відмінних речей. У чому це проявлялось? Давайте говорити мовою документів.

Найперше, що кидається в очі і зустрічалось мені майже у кожному листі чи щоденнику на початку війни − це розгубленість і нерозуміння того, що відбувається. Ось візьмемо хоча б один з перших записів з «Історії…» Василя Рубеля: «*Це война 1914 р., яка почалась в іюлі з німцем. Достала ця гроза і до нашої Білозірки, хоч ми тоді мало «комакали» в чім діло, але ж чули, що піп і в церкві проповіді говорив та все войну згадував. Та вже і коні, де лучші, мобілізували, заплативши добрі гроші, та і брички пішли*» [1, с. 526].

Мабуть наступним невід'єдмним аспектом будь-якої війни є гроші. Саме так. Гроші потрібні були на різні потреби і зустрічаються подібні листи дуже часто, особливо на початку війні. Пропоную ознайомитись з декількома з них.

«Письмо дорогим моим родителям от сына вашого Ивана Ивановича. Кланяюсь я вам, дорогие родители тятенька и маменька, унижающее почтение и с любовью низкий поклон. Я ранен в руку левую пулей, прошибло 4 пальцев. Денег нет у меня, ни копейки, здесь жалования не дают нам. Иленька, пришли мне хоть два рубля денег, я тебе заплачу» [4, с. 119].

«*Здравствуйте, дорогие родители. Нахожусь я в плену в Австрии. Нахожусь раненный, оторвало палец. Пришлите денег»* [4, с. 119].

«Уведомляю Вас, мои дорогие, что я, по милости Божьей, жив и здоров. …Письмо пишите на открытке и пошлите 10 рублей денег, больно нуждаюсь. Живу без копейки. До свиданья» [4, с. 120].

«До нас приїхав Чайка и я рад, що дома благополучно, вин пре виз мени конверти, бум агу и 20 коп. в конверте, получив оришкы, качку и крашанкы». [1, с. 529].

Хоча бували випадки коли у військових вистачало грошей: *«Я получив 1 рубль от Чайки и 1р. от Петра Свинолупа и пьять персиков.»* [1, с. 529].

Кожен, тут я можу сказати з глибокою впевненістю, мною прочитаний лист був пронизаний повагою до батьків. Це можна пов'язати, в першу чергу, з тенденціями виховання, які тоді панували у суспільстві, а також із соціальною приналежністю власників епістоляріїв та глибокою релігійністю тогочасного населення. Як говорить п'ята Божа заповідь: «Шануй батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!». Дотримання і підтвердження ми можемо побачити у листах. Цю любов і пошану сини передавали наступним чином: *«За мной не журитесь родители, такое мое счастье, что пришлось поводевать за родину всех, что мне суджено то и будет. До свиданя …Милые родители, как мне жаль вас, молитесь чтоб увидеться еще нам...»* [4, с. 531].

«Здравствуйте, дорогие мои сороднички, батюшка Егор и матушка Анна Семеновна и все вашому сімейству шлю вам вообще по низкому поклону.» [4, с. 120].

«Здравствуй, многоуважаемое мое сімейство, а особенно многолюбящие мои детки» [4, с. 120].

Більшість солдат, поїхавши на фронт та не маючи жіночої ласки, відображували її у своїх листах до своїх дружин та коханих. Хлопці розуміли, що зараз в багнюці, серед поля з гвинтівкою в руках тікає від них їхня молодість. Йшов другий рік війни, коли дружина військового відкривши лист прочитала: *«Дорогая и много важаемая разлюбезная жена моя, ...золотая и дорогая, дусик и ципочка, перелаю я свое сопружеское всенижайшее почтение и низкий принизкий поклон и желаю вам от Господа Бога всего хорошого, чего вы в Бога просите. И целую я вам, ваши золотые розовые губки и алые розовые щечки и целую я ... 200 401 010 раз... Дорогая, много важаемая жена. Я за вами сильно скучил и за деточками скучаю. Дорогая жена, дусик и цыпонька, я скучаю об вас, как вы поживаете. Я за вас не забуду пока в сыру землю закопают. Боже, Боже, как скучил за вами.»* [1, с. 537]. Також солдатам снились дівчата і вони розповідали про це рідним: *«Все снятся знакомые девчата, хоть я о них и не думаю. Но и скучил я за хорошими дивчатами, признаюсь, признаюсь прямо, только лита такие погулять с ними, аж нет – защищай родину! Не знаю как тебе, но мои дни летят как секунди.»* [1, с. 538].

Читаючи ці листи, ми можемо спостерігати доволі цікаві настрої людей. Це були депресивні настрої у поєднанні з нестачею жіночої уваги. Доволі часто в очі кидалися і розчарування у війні, але ці листи характерні для більш пізнього часу. Зазвичай такі листи військові писали на 2−3 рік війни, тобто у 1916−1917 рр. відповідно. Для прикладу наступні рядки датуються 6 вересня 1916 року: *«Как мне скучно одинокому парню в чужой стороне, никто не приголубит, ни приласкает в моих цветущих летах. Как осенний лист вянет и опадает, так мои молодые лета; не докого и головы склонить. Только и подруги что проклятая винтовка, и как она надоела мне, дорогая сестрица. Бог знает доживу ли до того радостного дня, что скажут мир, какая б была радость.»* [1, с. 547].

«Война хороша и красива только издали. Сейчас я сижу на «отдыхе», в 25-ти верстах от боя. Из вне доносятся, точно раскаты грома, орудийная стрельба и постоянный шум, движущихся обозов. Стоит выйти из комнаты и направиться вперед, туда, откуда раздаются выстрелы, чтобы придти в ужас и отчаяние. Сначала ты встретишь бесконечные обозы, идущие иногда в 3-4 рада и закрывающие всю дорогу. Снаряжение рваное, повозки грязные, разнотипные; трещат, шумят, ругаются, сердятся и сердят проезжих, закрывая им дорогу. Лошаденки еле идут. Внутри повозок – бледные, исхудалые, голодные и страдающие лица.» [1, с. 679].

Наступний відрізок з листа дуже гарно описує зміну настроїв в процесі затяжної війни: *«Уже прошла пошти охота воювать. И я думаю, що це не тики у мене так, а бачу и у других такий самий настрій. Здумаю тики, як ми в 1914 р. перший раз їхали в Галицию, який тоді був настрій у людей и скіки було патріотизму і вже на те саме місце приїхали в 1916 году, яка миж ними велика різниця, уже нема ніякого патріотизму.»* [1, с. 683].

Із жалем в очах читаємо наступні рядки: *«Умирают люди! Почти каждый день узнаю, что кто-то из моих знакомых умер либо погиб от вражеской пули. Сначала это меня впечатляло, а теперь уже нет. Я смотрю в глаза смерти каждый день.»* [4, с. 284]. Люди перетворювались на звичайні машини для вбивства, у них починали відмовляти, якісь звичайні людські якості, вони почали просто відмирати і смерть друзів перетворилася з трагедії на буденність.

Як зазначалося вище, то більшість проаналізованих епістолярних свідчень належать представникам сільських громад. Це можна визначити навіть по змісту їх-

ніх листів. Читаючи відправлені листи за той чи інших місяць або гортаючи сторінки щоденника, ми можемо прослідковувати, що незважаючи на те, що поруч розривались міни, свистіли кулі, помирали люди, власники землі розпитували за посівні роботи та про своє господарство. Для прикладу. *«Пишите, чи озимку посияли; и жито помолотит. Да укрыйте хату, что она была справна и все справте, чтоб было исправно. Да и ты Василь не все гуляй, а й хазяйнуй. Да Йосипа отдайте в школу. На зиму вкрыйте хату, да в конюшни стелю укрепить, подпустить под старые сволоки четыре нових, бо она очень плохая. Все и везде справляйте, и повитку справте, чтоб хороша была»* − таке писав Андрій Рубель у вересні 1916 р. [1, с.548-549].

Підсумовуючи і проаналізувавши документи, я можу сказати, що більшість солдатських листів зі Східного фронту поєднані деякою спільною проблематикою. Є певні маркери, які прослідковуються у більшості листів: 1) загальна розгубленість; 2) грошові проблеми і потреба у грошах; 3) нестача жіночої ласки; 4) повага до батьків (хоча інколи і фальшива); 5) постійні переживання за власне господарство; 6) заспокійливі промови до батьків; 7) депресія та змученість від війни; 8) «відмирання» у людей емоцій і звикання до буденних смертей; 9) розчарування у своєму стилі життя, коли бачили, як живуть в інших країнах.

Аналізуючи історіографію Першої світової війни, ми можемо прослідкувати цікавий факт про те, що більшість науковців писали про неймовірну ейфорію, яка тобі панувала у Європі [12]. А насправді це було не тільки так. Як ми бачили вище, то тоді панувала і розгубленість, і приреченість, і страх і багато інших полярних ейфорії понять.

Використовуючи листи та щоденники війни, ми можемо прослідкувати саме настрої солдат, які були свідками тих подій. На підставі прочитаних листів, я вважаю, що чітко охарактеризувати повсякденність життя неможливо, адже ще не почалась така глибока і затяжна війна. Це ще перші пориви всесвітнього жаху, яку охопили планету, і тому люди не усвідомлювали про що йдеться. Навіть подивитись, який колоритний мікс емоцій ми можемо спостерігати у листах. Піднесенні патріотичні почуття, турбота про батьків, егоїстичні бажання – це все природні людські почуття, які збереглись на сторінках листів і щоденників учасників світової бійні.

Тому, я вважаю, що використання у своїх дослідженнях листів допомагає дослідити питання Першої світової війни не крізь призму великих генералів, а через особистісних підхід. Такі дослідження допомагають глибше усвідомити ту особистісну втрату, яку понесли люди у Першій світовій війні. Глибше дослідивши епістолярну спадщину Великої війни, ми зможемо більш глибше дослідити цю проблему і дати більш виважені та чіткі оцінки тому, що сталося більше 100 років назад.

Список використаних джерел

1. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна: У двох книгах. – Книга 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк та ін.; відп. Ред.. О. П. Реєнт; авт. кол.: Ю. В. Берестень та ін. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»«, 2015. – 800 с. 2. Герасимов Т. Ю. Благодійництво як індикатор суспільних настроїв у містах Правобережної України в період Першої світової війни (1914−1917) / Т. Ю. Герасимов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2017. – вип. 47. – С. 92−95. 3. Голикова С. В. Солдатские мемуары: єфрейтор П. Г. Жаков о Первой мировой войне / С. В. Голикова // Вестник Пермского университета. Серия: История. – 2015. – вып. 2. – С. 131−138. 4.XX век: Письма войны / С. Ушакин, А. Голубев, сост., вступ. статья, ред.; Е. Гончарова, И. Реброва, подготовка документов. – М.: Новое литературное обозрение, 2016. – 840 с. 5.Крот В. О. Мемуари Євгена Чикаленка як джерело з історії українського суспільства часів Першої світової війни / В. О. Крот // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2016. – вип. 45. – Т. 2. – С.20−22. 6. Лапина С. А. Письма из действующей армии в Вятскую губернию как источник изу-

чения Первой мировой войны / С. А. Лапина // Вестник архивиста. – 2012. − №1. – С. 112−132. 7. Олієвський О. І. Про деякі аспекти фронтового побуту російської армії часів «Великої війни» / О. І. Олієвський // Питання німецької історії: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: Ліра, 2015. – С. 9−16. 8. Наривская В. Д. Тема Первой мировой войны в «Дневниках» В. Винниченко: осмысление и реализация травматического опыта / В. Д. Наривская // Питання німецької історії: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: Ліра, 2015. – С. 185−207. 9. Пушкарева Н. Л. Организация призрения семей низших чинов в годы Первой мировой войны / Н. Л. Пушкарева // Журнал исследований социальной политики . – Том 2. – № 3. – С. 142−162. 10. Синявская Е. С. «Без бабы и без вина и война не нужна»: проблемы фронтовой морали в период Первой мировой войны / Е. С. Синявская // Историческая психология и социология истории. − Том 6. − № 1 / 2013. – С. 32−48. 11. Синявская Е. С. Окопный быт Первой мировой войны: очерк фронтовой повседневности / Е. С. Синявская // Историческая психология и социология истории. − Том 7. − № 1 / 2014. – С. 192−219. 12. Юдин Н. В. Патриотический подъем в начале Первой мировой войны: конструктивистский ракурс / Н. В. Юдин // Вестник МГИМО. – 2014. − № 37. – С. 17−25. 13. Sanborn J. Imperial Apocalipse. The Great War and the Destruction of the Russian Empire. – Oxford University Press. – 287 p.

І. В. Волошин

РОЛЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ «ДОБРОБУТ» У РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. XX СТ.

Метою даної статті є акцентування уваги на важливій ролі, яку відіграв у другій половині 20-х років XX ст. для розвитку технологічної бази молокопереробних підприємств Всеукраїнський кооперативний союз скотарсько-молочарської кооперації «Добробут».

З середини 1920-х рр. на теренах Української СРР почали з'являтися своєрідні спілки спілок фахової кооперації, що свідчило про поглиблення її спеціалізації. Діяльністю спілок, що займалися збутом продукції тваринництва керувало Всеукраїнське кооперативне скотарсько-молочарське товариство «Добробут». Установчі збори товариства відбулися 19 вересня 1924 р., а діяльність воно розпочало 1 жовтня 1924 р. Статут «Добробуту» офіційно зареєстровано 23 липня 1924 р. «Добробут» мав свої контори у таких містах як Київ і Одеса, а також представництва у російських містах Москва та Ленінград [3, с. 111].

В Статуті кооперативного товариства зазначалося, що воно ставить перед собою завдання поліпшення і розвитку м'ясомолочного тваринництва шляхом організації племінної справи, збуту і переробки продуктів тваринництва, постачання членів спілки всім необхідним для успішного ведення господарства. Членами товариства могли бути союзи як спеціалізовані, так і універсальні й змішані, що вели подібну роботу. В цілях найбільш повного залучення селянства до участі в роботі «Добробуту» статут дозволяв і безпосереднє членство в ньому великих спеціалізованих сільськогосподарських товариств, що налічували більш 250 членів [4,с.171–172].

Високими темпами збільшувались заготівлі в системі «Добробуту». Якщо в першій половині 1924/25 року було заготовлено 186 тисяч пудів м'яса, то в першій половині 1925/26 року – вже 682 тисячі пудів [5, с. 28].

Станом на 1 жовтня 1924 р. в Україні нараховувалось 287 молокопереробних підприємств «Добробуту», у 1925 р. – 417, у 1926 р. – 580, у 1927 р. – 640 [4, с. 173]. Діяльність молокопереробних підприємств «Добробуту» дала змогу суттєво покращити постачання високоякісними молокопродуктами населення промислових центрів. В 1927 р. підприємства «Добробуту» виробили одного лише вершко-

вого масла 300 тисяч пудів [6, с. 28].

У травні 1926 р. товариство перейменовано у Всеукраїнський кооперативний союз скотарсько-молочарської кооперації «Добробут».

Працівники «Добробуту» за активною участі кооперативної громадськості детально вивчали доцільність фінансування будівництва молокопереробного підприємства у тій чи іншій місцевості, обраховувалося можливе навантаження сировиною, перспективи на майбутнє. Враховуючи це, із 530 заводів на Поліссі працювало 116 заводів, на Правобережжі – 127, на Лівобережжі – 45 і в Степу – 242 [2, с. 41]. Біля заводів було розгорнуто сукупну мережу сеператорських пунктів, які отримували молоко безпосередньо від здавальників.

З метою подальшого розвитку технологічної бази молокопереробних підприємств з 1 січня по 1 жовтня 1926 р. «Добробут» придбав 893 сепаратори, 162 маслобійки, 142 одиниці масло обробного устаткування та 191 установку для отримання холоду та закуплено велику кількість спеціального молочного посуду та контрольно- вимірювальних приладів. На це було витрачено 600 тис.крб. Результатом цього стало те, що протягом 1926/27 року кількість молокозаводів збільшилася з 530 до 642. У цей період було обрано курс не лише на просте розширення мережі молокопереробних підприємств, а на її якісне поліпшення. В 1925/26 році почали працювати перші 4 високомеханізовані заводи. На кінець 1926/27 року їх було вже 14. На нових маслозаводах діяли потужні рефрижератори для охолодження росолу та виробництва льоду. Такі заводи виробляли в рік 10 – 12 тис. пуд. молока, або 526 л. за добу [1, с. 201]. На кінець 1927 р. загальний виробничий стан мережі молокопереробних підприємств України характеризувався наступними параметрами. Могли переробити за рік до 10 тис. пуд. молока 146 підприємств або 26,7%, до 20 тис. – 203 (37,1 %), до 40 тис. – 133 (24,3%), до 60 тис. – 28 (5,5%), до 100 тис. – 25 (4,3%), до 200 тис. – 11 (2,1%) [1, с. 201]. Слід зазначити, що дрібними підприємствами, потужністю до 20 тис. пуд., були, як правило, сирзаводи або комбіновані маслосирзаводи, які в силу специфіки виробництва сиру не могли переробляти надто велику кількість молока.

У 1927/28 році «Добробутом» розпочалося будівництво 22 нових великих заводів, здатних виробляти 10 – 12 тис. пуд масла в рік. Для цього 11 приміщень було збудовано заново, а 11 пристосовано. Вартість нового приміщення складала 35 – 40 тис., пристосованого – 25 – 30 тис. [1, с. 201].

Станом на початок 1929 р. «Добробут» мав 10 відділів, які обслуговували кооперативну систему. Саме тоді фаховим спілкам почали насильно прищеплювати ідею так званого виробничого кооперування, тобто масової колективізації. Реорганізація «Добробуту» як системи фахової кооперації розпочалася у жовтні 1929 р., а завершилась у квітні 1930 р. **[3, С. 111].**

Досвід функціонування в роки нової економічної політики Всеукраїнського кооперативного союзу скотарсько-молочарської кооперації «Добробут» є актуальним для сучасного етапу реформування українського аграрного сектору економіки.

Список використаних джерел

1.Биченко С. М. Діяльність спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації «Добробут» по підвищенню товарності селянських господарств у добу непу / Биченко С.М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 9. – Черкаси, 2005. – С. 200 – 202. 2.Кооперoване село. – 1927. – №1. 3.Марочко В. І. Українська селянська кооперація : історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.) / Марочко В. І. – К. : M.P. Kots Publishing, 1995. – 224 с. 4.Морозов А. Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу / Морозов А. Г. – Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. – 274 с. 5.Сільський господар. – 1926. – №22/23. 6.ЦДАВО України. – Ф.325. Всеукраїнська спілка скотарсько-молочарської кооперації «Добробут», м. Харків. – Оп. 1. – Спр. 102.

В. С. Лавренко

ОБРАЗИ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ ТА РЕВОЛЮЦІЇ У «РОСІЙСЬКОМУ ЩОДЕННИКУ» П'ЄРА ПАСКАЛЯ

Автор терміну «м'яка сила» Дж. Най визначає сучасний світ, як світ, у якому диверсифікується влада [2]. Міжнародний імідж держави створюється не тільки у дипломатичних кабінетах, а й у готелях бюджетного типу. Бо турист як і дипломат є активним міжнародним актором [1]. Тож наукової актуальності набуває вивчення історичного досвіду по творенню образів «іншого» у спогадах та публіцистиці активних подорожуючих минулого. У руслі історичної імагології і виконане дане дослідження спогадів «Російський щоденник» П'єра Паскаля [3].

П'єр Паскаль – французький лейтенант, учасник Першої світової війни, який після двох поранень на фронті був відісланий у глибокий тил Росії у складі французької воєнної місії у квітні 1916 р. На момент прибуття до Росії П'єру було 25 років, він мав блискучу освіту (закінчив Еколь Нормаль), поєднував досвід штабної роботи та участі у бойових діях. Окрім того, безпосередньою причиною включення автора «Російського щоденника» до місії було його знання російської мови та культури, адже його дипломний проект було присвячено славістиці.

П'єр на момент прибуття в Архангельськ не просто знав російську мову і проявляв інтерес до російської дійсності, він, буквально кажучи, захоплювався цією країною, щоправда, на відстані. В принципі, багатьом молодим вченим властиво захоплюватися предметом свого дослідження. І відтак, частина з того, що автор уявляв про Росію, була підтверджена під час його перебування в цій країні, частина російського воєнного та революційного повсякдення стала для нього великим розчаруванням.

За день до прибуття в Архангельськ, П'єр Паскаль ліг спати у своїй каюті, не роздягаючись, щоб мати змогу одразу перейти до дослідження таємничої країни, яку він дуже добре знав по книжках, але ще жодного разу не бачив [3, с. 37]. Яким же його розчаруванням був той факт, що перший прояв «непізнаваної російської душі» він зустрів у боцмані, який мав два уламки у стегні, але дуже просився вийти в море, аби не напиватися на березі [3, с. 33].

Більш комплексний образ російської глибинки постає після декількох тижнів життя автора у північному порту. Це образ країни, у якій застигнув час. З матеріалів, які можна почитати, автор знайшов лише довоєнну газету «Архангельськ», він мав постійні проблеми з відправкою пошти, а у цілому місті не знайшлося жодного кабаре (що, з точки зору француза було нагальною потребою сучасної людини) [3, с. 41−45]. Дуже влучно автор підмічає: «Північна Росія живе у дерев'яній добі, у яку вторгається лише вузенька гілочка залізниці» [3, с. 51].

Відвідавши Петроград і Київ, автор може дати вже більш детальну характеристику Росії та російському національному характеру, виокремлюючи «некоторые черты русского характера, делающие его совершенно отличным от нашего». До них автор відносить: а) здатність виплутатися зі складних життєвих обставин та схильність «грати з вогнем»; б) нестачу організаційних талантів; в) непокірність; г) любов до непередбачуваних ситуацій; д) надзвичайну швидкість роботи, але лише за умови, що справа приносить задоволення; е) кочівництво. Підсумок автора: «Росіянин – ентузіаст короткочасних спалахів». І така характеристика є скоріше негативною, особливо з уст учасника воєнної місії союзників в умовах затяжної війни [3, с. 109].

Деякі національні риси росіян автор тлумачить невірно. Наприклад, він гово-

рить, що переважна більшість росіян не цікавиться подіями на фронті, на підставі того, що порівняно з Францією тиражі російських газет невеликі [3, с. 62]. Однак, причина невеликих тиражів скоріше полягала у невмінні 70% населення читати, ніж у індиферентності пересічних жителів щодо подій на фронті. Адже, практично в кожної родини були родичі у війську. Той факт, що вся праця в Росії знаходиться на спині людини автор пов'язує з типовим російським презирством до машин, хоча в дійсності скоріше безгрошів'я селян визначало низьку автоматизацію праці [3, с. 123]. Ще один наслідок низького рівня освіти в Російській імперії – усіх іноземців, в тому числі й автора, пересічні жителі схильні були вважати австріяками [3, с. 256]. На початку революції француза (нащадка емігрантів з 1789 р.) заарештували як німця, адже росіяни не дуже розбиралися в іноземцях [3, с. 378].

Автор відзначає буденне сприйняття війни росіянами. Він вважає, що їх до цього підготувала російсько-японська війна. Тому вже в роки Першої світової війни для росіянина побувати на фронті було звичною справою. Вони з того не робили геройства, на відміну від французів [3, с.174]. І буденне ставлення до війни стало тим адаптивним механізмом, який дозволив пристосуватися пересічним людям в часи революційного лихоліття, коли у певних регіонах колишньої Російської імперії, війна стукала буквально у кожні двері.

Характеризуючи перші революційні дні пан Паскаль вдався до яскравої метафори: «Росія в даний момент, немов господарка будинку, яку захопили в розпалі переїзду чи ремонту: ні зачіски, ні хорошого одягу, і перед гостями соромно» [3, с. 185]. Він вже на початку революції пророкує вихід Росії з Першої світової війни. На його думку, росіяни в принципі не схильні до дисципліни, потрапивши до казарми, солдат відчуває себе немов у тюрмі. А тепер від цього недисциплінованого солдата вимагають, щоб він сам надав собі наказ йти у бій. Такі вимоги приречені на невиконання. Приклади побутової недисциплінованості росіян вражали: У Сокольніках на станції перехожі з діжки впивалися етиловим спиртом. Як наслідок, загинуло 700 осіб» [3, с. 381].

Цікаві характеристики П. Паскаль дає лідерам української революції «М. Грушевський – псевдонауковець, який видає переклади билин малоросійською мовою за українські твори. В. Винниченко – нікому непотрібний автор порнографії» [3, с. 252]. Очевидно, що подібні характеристики були зумовлені все ще наявним у автора захопленням російською культурою та безумовно, негативним баченням державницьких прагнень українців з точки зору учасника французької воєнної місії, метою якої є утримати революційну Росію від виходу з Першої світової війни.

Невід'ємною ознакою революційної доби стають побутові негаразди, перш за все, черги. У зв'язку з переходом на новий час та відсутністю центральних вказівок, певний період існували окремо Петроградський, Вологодський, Череповецький та багато інших місцевих «часів» [3, с. 347].

Революція разюче вплинула на свідомість людей. Ці шокуючі зміни автору важко було не помітити: «У Тульській губернії мешканці одного села пишно поховали на громадський рахунок дочку свого колишнього поміщика, вбитого на війні. Навіть капличку спорудили над її могилою. За рік після того, підбурені революційним хаосом, вони стали розкрадати майно з садиби поміщика, розрили могили та зняли з померлої чоботи» [3, с. 416]. Подібні картини не лише робили уявлення про росіян П. Паскаля менш романтизованим, вони знімали шарм романтики з такого феномену як революція, яку сам Паскаль вважав французьким здобутком і тому сприймав на початку виключно позитивно. У зв'язку з цим автор дедалі частіше починає зізнаватися, що йому не під силу зрозуміти Росію та її на-

род. У листі автора до батька ми зустрічаємо фразу: «Росія залишається країною парадоксів та нескінченних можливостей» [3, с. 458].

Тим не менш, автор вважав більшовизм найбільш відповідною ідеологією до російського національного характеру: «Більшовизм – це російське, в той час як кадети – це інтелектуали, які не розуміють свій народ та прагнуть до його розбещення» [3,с. 474].

Від'їжджаючи з Росії автор писав: «У моєму житті вже більше не буде нічого подібного. Не буде Росії. Буде порядок» [3, с. 539]. У цьому твердженні революційна Росія постає як антипод порядку. Автор все ще має позитивні емоції стосовно таємничої російської душі, але воліє їх як і раніше виявляти на відстані.

Таким чином, протягом дворічного перебування П. Паскаля у Росії (1916−1918 рр.) його думки про цю країну змінилися від патетичного захоплення до критичного ставлення і визнання неможливості зрозуміти російську душу, що по факту означало неможливість толерувати російській юрбі у революційному хаосі. Навіть великий симпатик Росії П. Паскаль визнає, що цю країну, охоплену революцією, краще «любити на відстані». На сторінках його щоденника ми зустрічаємо наступні образи Росії – країна, що застрягла у минулому; країна, готова до великих зусиль і подвигів, але лише протягом короткого часу; країна, для якою війна є буденністю; країна – антипод порядку.

Список використаних джерел

1. Водотика Т., Магда Є. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ / Гол. ред. О. С. Кандиба. – Х.: Віват, 2016. 2. Най Дж. «Мягкая сила» и американо-европейские отношения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/nai_msil.php. 3. Паскаль П. Русский дневник (1916−1918). – Екатеринбург: Гонзо, 2014.

І. О. Кизименко

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЯ

Питання збереження археологічної спадщини в сучасній Україні досить актуально досліджується у вітчизняній історіографії. Можна визначити окремі напрямки досліджень, центральне місце серед яких займає вивчення археологічних пам'яток воєнної історії – часів Першої та Другої світових воєн, козацьких часів, інженерно-фортифікаційних споруд.

Історики умовно поділяють пам'ятки воєнних часів на ті, що безпосередньо пов'язані з бойовими діями, та ті, які увічнюють пам'ять про окремих осіб, військові з'єднання, тощо. Значна увага приділяється діяльності УТОПІК у напрямку вивчення та збереження пам'яток українського козацтва, які також належать до воєнної історії України [3].

В.Горбик та Г.Денисенко проаналізували науково-дослідницьку діяльність по розшуку воєнних поховань періоду Першої світової війни, виконанню ремонтно-реставраційних робіт на військових цвинтарях [2].

Досить активно на сторінках наукових видань обговорюється доля археологічних пам'яток давньої історії України. Так, А. Закружецька докладно характеризує пам'ятки епохи бронзи. Автор присвятила окрему увагу низці дрібніших поселень, що складають хору – сільськогосподарську околицю античних міст, що датуються VII ст. до н.е. Сюди ж дослідниця зараховує відомий античний колодязь на околицях Аджимушкаю, Тірітакський вал із залишками фортифікаційних споруд, зведених із метою захисту давньогрецьких міст від скіфів [4].

О.Супруненко та Ю.Пуголовок дослідили стан збереження археологічних пам'яток у північно-східній та південній частинах території м. Полтави і прилеглих ділянках Полтавського району, у басейнах р. Ворскла та її приток – річок Полузір'я, Говтвянчик, Коломак [6]. Автори подають характеристику окремих пам'яток археології − курганів I–III скіфського періоду, залишки селища роменської культури, кургани та залишки цегельного заводу XVIII ст., поселення. Безперечним здобутком розвідок, зауважують автори, стало виявлення пізньозарубинецьких матеріалів на різночасових пам'ятках у Марках, Побиванці і Трибах.

Проблеми збереження археологічних пам'яток у межах одного великого археологічного комплексу розглядаються П.Шидловським та М.Хоптинцем [7]. Фахівцями тоді було виявлено низку скупчень палеолітичних знахідок, представлених крем'яними виробами, давньоруське городище, поселення. Автори докладно подають опис знайдених артефактів, їхні технологічні характеристики, а також аналізують причини руйнації окремих із них.

Заслуговує на увагу наукове дослідження Є.М.Осадчого, присвячене пам'яткоохоронним заходам стосовно козацької минувшини України. Йдеться про вузьку проблему вивчення місць найбільших битв цього періоду [5]. На думку автора, ця робота досить специфічна, оскільки вимагає ретельного вивчення писемних повідомлень, самої місцевості, порівняння різних джерел, нерідко застосування супутникових знімків високої якості зображення, картографічного відтворення цієї території.

Вітчизняними дослідниками розробляються і загальні проблеми збереження та популяризації археологічних пам'яток як складової частини культурної спадщини України. Йдеться про вивчення загальнотеоретичних, методологічних питань тощо. Так, В. Горбик та Г. Денисенко звернули увагу на проблеми використання пам'яток культурної спадщини в туристичній індустрії України [1].

Історіографічний аналіз праць, присвячених різним аспектам збереження археологічних пам'яток, що входять до комплексу об'єктів культурно-історичної спадщини України, засвідчує недостатній інтерес науковців до цієї проблематики, що і відобразилося у незначній кількості спеціальних досліджень. Виняток складають окремі наукові публікації та локальні наукові конференції, які піднімають ці питання на рівні окремо взятого регіону, населеного історичного місця.

Список використаних джерел

1.Горбик В. Діяльність державних інституцій і громадських організацій з охорони культурної спадщини: історія, теорія, практика / Горбик В., Денисенко Г. // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В.О. (відповідальний редактор), Даниленко В.М., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. − С. 37–38. 2.Горбик В. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / Горбик В., Денисенко Г. // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 133 – 145. 3.Денисенко Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини / Г. Денисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 289 с. 4.Закружецька А.Ю. Інвентаризація пам'яток археологічної спадщини м. Керчі / А.Ю. Заружецька // Методичні проблеми пам'яткоохоронних досліджень: матеріали міжн. наук. конф., м. Київ, 2010. – С. 340–347. 5.Осадчий Є. Питання вивчення полів битв козацької доби в Україні / Є. Осадчий // Праці центру пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2010. – Вип. 17. – С. 34–37. 6.Супруненко О. Про деякі археологічні пам'ятки території та околиць Полтави / Ю. Пуголовок // Полтава: архітектура, історія, мистецтво: матеріали III наукової конференції «Вайнгорівські читання», грудень 2009 р. – Полтава, 2009. – С. 67–94. 7. Шидловський П. Проблеми дослідження та охорони археологічного комплексу пам'яток «Великий Дивлин» / П. Шидловський, М. Хоптинець // Методичні проблеми па'мяткоохоронних досліджень: матеріали міжн. наук. конференції, м. Київ, 2010. – С. 537–547.

С. П. Кришталь

РОЛЬ РОБІТФАКІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСРР У 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

Розвиток і реформування вітчизняної системи освіти впродовж ста років було тісно пов'язано з такими історичними подіями як війни, зміни політичних режимів, революції. Сьогодні, коли Україна утвердилася як незалежна держава, відбувається подальше зростання національної свідомості, загострюється інтерес до історичного минулого, відбувається перегляд стереотипів на явища та події в контексті нового осмислення з метою уникнути аналогічних помилок і використати позитивні результати. Освіта завжди займала важливе місце в політиці кожної держави, саме їй відводиться велика роль у розвитку суспільства та розв'язанні його проблем.

З перемогою більшовицької влади у 1920-х рр., розпочалося будівництво нового суспільного ладу, на порядку денному постало чимало проблем, які вимагали негайного вирішення. Однією з них стала проблема підготовки спеціалістів для всіх галузей народного господарства. Адже після семи неповних років війни та громадянської смути відбудова народного господарства, розвиток промисловості і культури вимагали великої кількості досвідчених кадрів, компетентних працівників, які володіють відповідною освітою і знаннями. Завдання полягало в тому, щоб створити нові кадри студентства з середовища робітників та селян. За прикладом РРФСР, у 1920-1921 рр., в радянській Україні починається створюватися мережа робітфаків (робітничих факультетів) при інститутах.

Раднарком УСРР видав декрет «Про організацію робітничих факультетів» 7 березня 1921 р.[4, с.69], яким зобов'язав Наркомос відкрити не пізніше 1 травня 1921 р., робітфаки з дворічним терміном навчання, індустріального і сільськогосподарського профілю в Одесі, Києві, Харкові, Миколаєві, Бахмуті, Шостці та Катеринославі. Вже восени факультети були відкриті при Київському сільськогосподарському і політехнічному інститутах та Донецькому гірничому технікумі у Юзівці. А у вересні того ж року функціонувало 9 денних робітничих факультетів, де навчалося понад дві тисячі курсантів[7, арк.74]. Робітфаки створювалися при галузевих ВНЗ, що давало можливість використовувати у навчальному процесі обладнання, лабораторії та кабінети.

Заступник наркома освіти Я. Ряппо у своїй доповіді на Всеукраїнському з'їзді робітничих факультетів (1923) повідомляв, що робітфаки мають два основних завдання: «…подготовить на основе практического стажа рабочего и сельскохозяйственного опыта крестьянина-незаможника в высшую школу и вместе с тем оказать пролетарское влияние на внутренний уклад жизни высшей школы, стать пролетаризующим средством для высшей школы»[5, с.XI]. Також він наголошував, що вища школа не є масовою, в ній мають здобувати освіту найкращі представники робітників і селян. Саме робітфаки відповідають за ретельний відбір студентства до вищої школи[6, с.31].

Перший робітничий факультет було відкрито при Харківському технологічному інституті 2 липня 1921 р. З травня по серпень 1921 р. проводився перший прийом на робітфаки. Число бажаючих поступити і вчитися у кілька разів перевищувало кількість місць. У 1921 р. відкрились робітфаки ще при деяких вишах. На кінець 1921-22 н. р. в радянській Україні налічувалось вже 12 робітничих факультетів. При інститутах, що не мали робітфаків, з ініціативи ЦК КП(б)У було створено підготовчі курси по типу робітничих факультетів. Згодом вони були перетворені на робітфаки. Термін навчання встановлено спочатку 2 роки, а згодом його

збільшено до 2,5 років, в залежності від профілю вишу. За перші чотири роки будівництва робітфаків УСРР, їх мережа зросла в шість раз (з 6 до 35), а число студентів – у десять (з 851 до 8999)[2, с.49].

З 1920 по 1925 рр. формувалася досить широка мережа робітничих факультетів на території УСРР. Проте, з 1925 р. Наркомос, згідно з розробленою заздалегідь стратегією («Тимчасове положення про вищі навчальні заклади в УСРР» затверджене в 13 лютому 1922 р.), передбачав поступове планове скорочення мережі робітфаків та набору слухачів. Оскільки, передусім орієнтувався на плани і реалії промислового та сільськогосподарського розвитку країни, що потребувало відповідних кадрів. Але скорочення так і не відбулося на протязі 1925-28 рр., а навіть навпаки, в 1928 р. стратегія змінилася з фази поступового згасання на стрімке зростання. Це підтверджує постанова РНК УСРР «Про робітничі факультети» від 16 травня 1928 р.[3, с.473], а 25 травня 1929 р. РНК УСРР видав постанову про відкриття 17 денних робітничих факультетів в Житомирі, Херсоні, Сталіно, Запоріжжі, Луганську, Артемівську та ін., містах республіки. У 1930 р. налічувалось вже 78 робітфаків (14553 слухача)[4, с.71]. Насамперед, це пояснюється тим, що початок інтенсивного зростання мережі робітничих факультетів припадає на 1925-26 рр., коли почалась відбудова зруйнованого господарства, проголошено курс на індустріалізацію, а з жовтня 1928 року почалося здійснення першого п’ятирічного плану розвитку народного господарства. Керівництво Радянського Союзу використовувало всі засоби для того, щоб залучити народ до масової відбудови держави, за принципом який був проголошений на поч. 1920-х р. – відкриття дверей для всіх верств населення робітників, селян та трудової інтелігенції, що зміцнюватимуть диктатуру пролетаріату та будуватимуть соціалізм.

ЦК ВКП(б) 16 травня 1930 р. прийняв постанову «Про перебудову робітфаків». Відповідну постанову «Про реорганізацію робітфаків і контингенти прийому до них у 1930 – 1931р.» видав 13 вересня 1930 р. Раднарком СРСР. У лютому 1931 р. ВУЦВК і РНК УРСР затвердили нове «Положення про робітничі факультети», згідно з яким вони перебували у виданні народних комісаріатів. За цими документами різнорідні відділення на великих робітничих факультетах реорганізовувались у самостійні навчальні одиниці (індустріально-технічні, сільськогосподарські, економічні, медичні, педагогічні тощо). У тих містах, де не було ВНЗ, робітничі факультети закріплювались в цілому або ж частково за вузами, для яких вони готували студентів [2, с.50].

У період 1929-1933 рр. робітничі факультети випустили 59421 чол., що сприяло зростанню числа робітфаківців у прийомах ВНЗ радянської України. У 1933 р. робітничі факультети забезпечували виші студентами вже на 31,2% [1, с.194].

З кінця 1933 р. мережа робітфаків і слухачів у них поступово починає скорочуватися, реорганізовуватися у спеціальні курси по підготовці в інститути, школи робітничої молоді, інші зливаються або ліквідуються. Вже з початком 1935 р. у республіці кількість робітничих факультетів скоротилася до 301, а студентів у них – до 57994. Напередодні 1940-х р., робітничі факультети зовсім припиняють існування [2, с.51].

Отже, шляхом створення і поширення робітфаків передбачалося докорінно змінити соціальний склад студентів вузів, вони допомагали більшовицькій партії створювати власну нову радянську інтелігенцію як засіб класової боротьби, що формувались під впливом постійної ідеологічної роботи комуністичної партії, для втілення у життя її рішень, факультети тимчасово заповнювали розрив між середньою та вищою школою, по суті, перетворилися на основне джерело комплектування навчальних закладів вищої та середньої спеціальної освіти того часу.

Робітничі факультети були важливою сторінкою в розвитку вітчизняної освіти і відіграли значну роль у загальнодержавній політиці УСРР. Вони підготували та передали вищій школі тисячі робітників, батраків, селян. До початку Великої Вітчизняної війни було повсюдно запроваджене обов'язкову початкову освіту, швидкими темпами розвивалася середня школа, яка взяла на себе навантаження з підготовки до вузів. Освітнє керівництво позитивно оцінювало діяльність робітфаків, що мали важливе значення для комплектування ВНЗ представниками робітничо-селянського середовища та формування нової радянської інтелігенції.

Список використаних джерел

1. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2 ч. – К. :Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – Ч. 1. – 395с.; 2. Єщенко М. Г. періодизація розвитку системи довузівської підготовки у ВНЗ України / М. Г. Єщенко // Збірник наукових праць ДонНАБА. – 2016. № 4. – С. 46-54.; 3. Збірник Законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік. Відділ 1. Ч. 1-13. – Харків: Укрголовліт. Друга друкарня ім. В.Блакитного. Держтресту. – «Харполіграф», – 1929. – 512 с. – (Офіційне видання Народного комісаріату юстиції); 4. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / – Моногр. – Донец. держ. техн. ун-т. – Донецьк: РВА ДонДТУ, 2000. – 248с.; 5. Ряппо Я. П. Достижения и задачи рабочих факультетов УССР: (из доклада на Всеукраинском С'езде Рабочих Факультетов) / Я. Ряппо // Путь просвещения. – 1923. – № 6. – С. I-XX.; 6. Тарнавська С. Робітничі факультети УСРР як історико-педагогічна проблема на сторінках часопису «Путь просвещения» (1922-1926 рр.) / С. Тарнавська // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 9. – С. 30-34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_9_9; 7. ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.1773, арк.74.

Л. І. Ломако

ЄПАРХІАЛЬНІ УЧИЛИЩА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ОГЛЯД ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Реформування освітньої галузі в сучасній Україні обумовлює процес пошуку варіативних систем і моделей професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, актуалізує звернення до ретроспективи і творчого використання історичного досвіду різних типів навчальних педагогічних закладів. Розробка теоретичних і методичних засад професійної підготовки вчителя, інтенсивний розвиток педагогічних навчальних закладів в українських землях відбувались під впливом соціально-економічного розвитку і припадають на другу половину XIX – початок XX ст. Однак, кількість профільних середніх і вищих педагогічних закладів була недостатньою. Тому в навчальний процес гімназій, єпархіальних училищ включались предмети педагогічного циклу, а з 50-х рр. – відкривалися педагогічні класи. Незважаючи на певні недоліки, серед яких недостатня увага до методичної підготовки, в їх діяльності накопичено позитивний досвід, вони частково задовольняли потребу в учителях початкової школи.

Це привертало увагу науковців – сучасників процесу. Ними зібрано значний фактологічний матеріал. Найменш дослідженою є педагогічна підготовки в єпархіальних училищах. Ми поставили за мету визначити погляди дослідників дореволюційної доби щодо стану, змісту, методів навчання в педагогічних класах єпархіальних училищ Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.

З 50-х рр. XIX ст. в українських землях було відкрито 13 єпархіальних училищ у Києві, Катеринославі, Одесі, Харкові, Полтаві, Маріуполі тощо. Спочатку обсяг навчальних годин в єпархіальних училищах був меншим, ніж у міністерських та маріїнських гімназіях, курс навчання був шестирічним, а не семирічним. Однак масове

відкриття церковнопарафіяльних шкіл у 80-х рр. призвело і до позитивних змін в навчальному процесі жіночих єпархіальних училищ. Нормативно-законодавчу базу діяльності єпархіальних училищ представлено в збірниках документів тогочасної доби. Систематичний звід законів, розпоряджень, правил, інструкцій «Вчительські товариства, класи, курси та з'їзди» склали Г.А.Фальборк і В.І.Чарнолуський [20]. «Повне зібрання правил вступу і програм вищих, середніх і нижчих загальноосвітніх, спеціальних і профільних навчальних закладів Росії, чоловічих, жіночих, урядових і приватних» представлено в загальному довіднику для абітурієнтів Н.І.Воротинцева [14]. Процес створення навчальних закладів, форми і методи навчального процесу, діяльність викладачів і студентів, матеріально-технічне забезпечення, спираючись на офіційні документальні матеріали, описано в загальних дослідженнях тогочасного стану освіти А.Н.Куломзіна, Г.А.Фальборка, В.І.Чарнолуського [8;18;19]. Найбільш повно тему розкрито в загальних дослідженнях з історії жіночої освіти. Це історичний нарис «Жіноча освіта в Росії» Н.Є.Зінченко [4], «Матеріали для історії жіночої освіти в Росії» Є.А.Ліхачьової [9] та «Підсумки жіночої освіти в Росії і його завдання» О.В.Піллєр [13]. Авторами представлено статутну і законодавчу документацію, організацію навчально-виховного процесу, права та обов'язки керівництва, викладачів, учнів, подаються короткі історичні довідки щодо причин створення і основних етапів розвитку.

Проблеми жіночої освіти, духовної зокрема, активно обговорюються і на сторінках періодичних видань того часу. Це статті В.І.Герьє [1], Г.Ф.Головачьова [3], Б.Павловича [12] та ін., які, насамперед, вивчали і висвітлювали погляди представників різних верств щодо освіти і навчання жінок. У 70-х рр. навіть було започатковано періодичне видання «Жіноча освіта». Питання про виховання жінок духовного звання були в центрі уваги таких періодичних видань православної церкви як «Духовний щоденник», «Православний огляд», «Дух християнина», «Церковні відомості» тощо. Проблеми змісту освіти в єпархіальних училищах, зокрема педагогічної, висвітлено в статтях М. Краснова [7], Д. Семенова [15], що опубліковані в виданнях педагогічної періодики. З'являються праці, присвячені історії окремих училищ як у вигляді журнальних статей [23; 24], так і самостійних видань [2; 11; 16; 22]. Написані священнослужителями, чиновниками в більшості вони присвячені ювілейним датам, насичені цифровими показниками, спираються на суттєвий фактологічний матеріал, свідчення учасників процесу, особисті враження. Вирізняється за обсягом праця невідомого автора «Про училища дівиць духовного звання» [10]. Розробляється і публікується Устав жіночих єпархіальних училищ [17]. Статті й окремі праці, що виходили наприкінці XIX – початку XX ст. мали й критичний характер щодо організації навчального процесу в єпархіальних училищах, зазначалось про необхідність їх реорганізації [5; 6; 21].

Отже, аналіз доробку науковців другої половини XIX – початку XX ст. приводить до висновку, що проблема підготовки вчителя в єпархіальних училищах Наддніпрянської України викликала зацікавленість у авторів. Посилення уваги пояснюється дослідженнями та пошуками ефективних шляхів і методів реформування педагогічної освіти. Однак, подається матеріал, що висвітлює проблему частково, стосується лише її окремих аспектів.

Список використаних джерел

1.Герье В. И. Теория и практики женского образования // Вестник Европы. 1877. № 4. С. 645-700. 2.Гневушев М. В. Историческая записка о состоянии Киевского женского училища духовного ведомства в течение первого двадцатипятилетия его существования (1861-1886). Киев: Б. и., 1890. 64 с. 3.Головачёв В. Ф. О женских учебных заведениях // Русский вестник. 1860. № 7. С. 267-285; № 8. С. 457-480. 4.Зинченко Н. Е. Женское образование в России. Исторический очерк.

– Санкт-Петербург: Б. и., 1901. 45 с. 5.Извлечение из представленных епархиальними преосвященными Св. Синоду соображений Советов епархиальных женских училищ по вопросу о желательных изменениях в этих училищах. Санкт-Петербург: Синодальная тип., 1906. 31 с. 6.К вопросу о нуждах епархиальных женских училищ // Образование. 1894. № 5-6. С. 512-521. 7.Краснов М. Епархиальные женские училища // Образование. 1892. № 2. С. 221-227. 8.Куломзин А. Н. Опытный подсчет современного состояния нашего народного образования. Санкт-Петербург: Гос. тип., 1912. 49 с. 9.Лихачёва Е. А. Материалы для истории женского образования в России (1086-1856). – Санкт-Петербург: Б. и., 1899. 428 с. 10.Об училищах девиц духовного звания. Санкт-Петербург: Синоидальная тип., 1866. 156 с. 11.Отчет о состоянии Киевского второго женского училища духовного відомства за 1808-1809 уч. год. Киев: Б. и., 1910. 49 с. 12.Павлович Б. А. Материалы для истории взглядов на образование и воспитание женщин // Женское образование. 1877. № 1. С. 345-352. 13.Пиллер О. В. Итоги женского образования в России и его задачи. – Санкт-Петербург: Тип. Тренке и Фюсно, 1889. 238 с. 14.Полный сборник правил приема и программ высших, средних и низших общеобразовательных, специальных и профессиональных учебных заведений России, мужских, женских, правительственных и частных на 1909 – 1910 уч. г. / Под ред. Н. И. Воротинцева. Санкт-Петербург: Б. и., 1910. 534 с. 15.Семенов Д. Епархиальные женские училища за перове пятидесятилетие их существования // Русская школа. 1893. № 9. С. 33-53; № 11. С. 29-48; № 12. С. 12-17. 16.Тупатилов А. Ф. Краткая историческая записка о состоянии Черниговского епархиального женского училища за двадцатипятилетний период его существования. Чернигов: Тип. Губ. Правл. 1891. 32 с. 17.Устав епархиальных женских училищ // Киевские епархиальные ведомости. 1869. № 8. С. 27-44. 18.Фальборк Г. А., Чарнолусский В. И. Народное образование в России. Санкт-Петербург: Изд-во О. Н. Поповой, 1900. 263 с. 19.Фальборк Г. А., Чарнолусский В. И. Настольная книга по народному образованию. Санкт-Петербург: Тип.-литогр. Б. М. Вольфа, 1904. 2623 с. 20.Фальборк Г. А., Чарнолусский В. И. Учительские общества, классы, курсы и съезды. Систематический свод законов, распоряжений, правил, инструкций. Санкт-Петербург: Б. и., 1901. 50 с. 21.Филевский И. К вопросу о преобразовании нынешнего епархиального женского училища // Южный край. 1905. 3 октября. С.4. 22.Харьковское епархиальное женское училище: Юбил. сб. (6 июня 1854 г. – 6 июня 1904 г.). Харьков: Б. и., 1904. 197 с. 23.Чижевский И. Записки о состоянии Харьковского училища девиц духовного звания за двенадцатилетие его существования с 5 июня 1854 г. по 6 июня 1866 г. // Духовный вестник. 1866. № 7. С. 453-473. 24.Щеглов В. Двадцатипятилетие Полтавского епархиального женского училища (Материаля для истории училища) // Полтавские епархиальные ведомости. 1894. № 11. С. 375-411; № 17. С. 648-675.

О. Г. Маслюк

РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНИХ І КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1944-1945 РР.

У жовтні 1944 р. Закарпаття було звільнено радянськими військами від нацистської окупації. Відповідно до міжнародних договорів, укладених між СРСР та чехословацьким урядом (12 грудня 1943 та 8 травня 1944 р.), Закарпаття (Підкарпатська Русь) визнавалося частиною Чехословацької республіки і на його територію поширювалася влада чехословацької адміністрації. Попри це, радянський союз з притаманною для нього зневагою до міжнародного права, взяв курс на радянізацію Закарпаття та включення його до складу СРСР, що в умовах присутності радянських військ і їх «визвольної місії» не складало великих труднощів. Остаточно питання про Закарпаття було врегульовано договором 29 червня 1945 р. між СРСР і Чехословаччиною про включення Закарпатської України до складу УРСР. В цей перехідний період вищим законодавчим і виконавчим органом обрано Народну Раду Закарпатської України, діяльність якої скеровувалась з Москви і спрямовувалась на наповнення радянським змістом життя Закарпатської України.

В полі зору Народної Ради знаходилась й діяльність культурно-мистецьких закладів регіону. До Другої світової війни театральне мистецтво в Підкарпатській

Україні було мало розвинутим. Наприклад, в 1930-х роках діяли два театральні колективи, а саме: Земський Прикарпатський Народний театр і театр «Нова сцена», які припинили своє існування в 1938 і 1939 роках відповідно [1, с. 145-135].

Так, 5 березня 1945 р. Народною Радою було створено Народний театр Закарпатської України. На той час в театрі працювало лише 12 осіб. Проте вже 30 квітня 1945 р. відбулася прем'єра п'єси «Руські люди» К. Симонова [1, с. 379].

Для пожвавлення культурного життя в регіоні, обміну досвідом, а також поширення ідеологічного впливу на населення запроваджувалася практика гастролей театрів до Закарпаття. Так, з липня 1945 по квітень 1947 рр. в Закарпатті гастролює Запорізький український музично-драматичний театр імені М. Щорса. Склад театральної трупи становив 125 осіб [1, с.379]. Керував театром В. Магара.

Відповідно до постанови РНК УРСР від 29 жовтня 1945р. «Про заходи щодо розвитку театрального мистецтва в Закарпатській Україні» передбачалося відкриття державного театру. Робота по організації цього театру покладалася на В.Г. Магару. Планувалося штат укомплектувати за рахунок талановитої молоді Закарпатської України та професійних кадрів інших областей України. Щодо приміщення, де мав розміститися театр, це був кінотеатр, на капітальний ремонт і перепланування якого виділялися кошти [5, арк. 118]. Вже 1 січня 1946 р. в Ужгороді розпочав роботу Закарпатський обласний державний український музично-драматичний театр.

Одним із сильних впливів емоційного, морального, виховного й патріотичного характеру на свідомість населення мав кінематограф. Розуміння цього спонукало радянську владу вжити заходів щодо облаштування пунктів кінопрокату у найвіддаленіших населених пунктах Закарпаття.

Так, у постанові РНК УРСР та ЦК КП(б)У від 21 липня 1945 р. «Про розвиток мережі кінофікації в Закарпатській Україні» містилися наступні рекомендації Народній Раді: створити Управління кінофікації, надати стаціонарним кінотеатрам приміщення у всіх окружних центрах, встановити пункти для демонстрації кінофільмів на пересувних кіноустановках в селах. Увага приділялася й підготовці кваліфікованих кадрів. Встановлювався термін, до 1 вересня 1945 р. щодо підбору і відправлення до Львова 30 здібних і зацікавлених осіб для навчання на курси кіномеханіка. Народна Рада Закарпатської України мала відкрити в Ужгороді обласну контору кінопрокату.

Управління в справах кінематографії при РНК УРСР зобов'язувалося закінчити укомплектування кіноапаратури, проекційними і посилювальними установками до 1 серпня 1945 р. Крім того, орган управління кінематографом України мав відправити в Ужгород 15 спеціалістів, в тому числі 2 інженера і 2 техніка-монтажника. З інших областей УРСР мали направити до Закарпаття 13 кіномеханіків на 5 місяців роботи. Управлінню в справах кінематографії при РНК УРСР дозволялося витратити на заходи по кінофікації районів Закарпаття 1 300 тис. карбованців (750 тис. - на оплату кіноапаратури, 100 тис. – на транспортні витрати, 150 тис. – на підготовку кадрів, 300 тис. – обігові кошти) [4, арк. 5].

Проблемою кінопрокату фільмів в Закарпатті займалися не лише органи влади. Показ фільмів здійснювали фронтові та армійські будинки Червоної Армії, дивізійні клуби. Всього з жовтня 1944 по лютий 1945 р. армійськими кіноустановками було влаштовано 530 сеансів для населення [2, с.265]. Станом на 1 листопада 1945 р. в Закарпатській області було введено в експлуатацію 25 кіноустановок [3,арк. 174].

Отже, радянська влада використовувала театральне і кінематографічне мистецтво для виховання в населення Закарпатської України лояльності до комуністичного режиму та пропаганди радянського способу життя. До війни в Закарпатті театральне і кінематографічне мистецтво не набуло потужного розвитку. Створенню

радянських культурно-мистецьких закладів заважала необхідність визнання Закарпатської України територією СРСР. Саме після радянсько-чехословацького договору від 25 червня 1945 р. КП(б)У та РНК УРСР видали постанови та розпорядження, які мають сприяти розвитку театрального та кінематографічного мистецтва в Закарпатті.

Список використаних джерел

1.Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / За ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с. 2.Ткачова Л. І. Допомога воїнів Червоної Армії трудящим Закарпаття (жовтень 1944 – 1945 рр.) / Л. І. Ткачова // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття. Матеріали наукової сесії, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції. 29 червня-2 липня 1967 р. – Ужгород: «Карпати», 1970. – С. 263-269. 3.ЦДАВО. – Ф. 4733. – Оп. 1. – Спр. 35: Документы (переписки, справки, сведения, доклады) о развитии киносети в Западных областях Украины, о состоянии восстановления киносети, об улучшении кинообслуживания трудящихся УССР за 1945 г. Т. 2 (28 августа – 26 декабря). – 210 арк. 4.ЦДАВО. – Ф. Р-2. – Оп. 1. – Спр. 312: Постанови Ради Народних Комісарів УРСР за 1945 рік. Оригінали. Том 3. (21 липня – 1 жовтня 1945 р.). – 228 арк. 5.ЦДАВО. – Ф. Р-2. – Оп. 1. – Спр. 313: Постанови Ради Народних Комісарів УРСР з 1945 рік. Оригінали. Том 3 (3 жовтня – 18 грудня 1945 р.) – 195 арк.

Н. О. Пасічник

ІДЕЇ М.М.СПЕРАНСЬКОГО ЩОДО ПІДГОТОВКИ ОСВІЧЕНИХ ЧИНОВНИКІВ

З прогресивних ідей відомого державного діяча М.М.Сперанського (1772–1839) саме введення необхідної освіти для чиновників суттєво вплинуло на розвиток вищої освіти (особливо юридичної) Російської імперії в першій половині XIX ст.

Реорганізація державного управлінського апарату на початку XIX ст. вимагала збільшення кількості чиновників різного рівня і підвищення їхньої кваліфікації. Посади у новостворених міністерства посіли чиновники бувших колегій. Відповідно до наказу Олександра I від 1 серпня 1801 року «Про правила визначення чинів та призначення чиновників на посади» [1, с.735–736] висувалася вимога про відповідність класу чиновника рангу посади (при можливій невідповідності не більш ніж на один клас), отже вищих чиновних посад неможливо було досягти без підвищення по штату. В умовах реорганізації державного апарату цей наказ практично неможливо було виконати, оскільки чиновників було потрібно більше, ніж їх існувало, низький рівень їхньої загальноосвітньої та фахової підготовки не відповідав ускладненим функціям державного і фінансового управління. Для розв'язання проблеми підготовки освічених чиновників відповідно імператорського указу «Про влаштування училищ» від 24 січня 1803 року, передбачалося функціонування чотирьох типів училищ: приходських, уїзних, губернських або гімназій та університетів (окрім існуючих на той час університетів у Москві, Вільно і Дерпті, створювалися університети в Санкт-Петербурзі, Казані та Харкові) [2, с. 437–442]. Університети ставали центрами навчальних округів; для університетів і для відповідних навчальних округів призначалися попечителі. Попечителем Харківського університету було призначено графа С.О. Потоцького, до складу відповідного округу ввійшли Слобідська-Українська, Орловська, Воронезька, Курська, Чернігівська, Полтавська, Миколаївська, Таврійська, Катеринославська губернії, а також землі Донських і Чорноморських козаків [3, с. 442]. Відповідно, через п'ять років всі посади, що потребували правових та інших спеціальних знань, повинні були заміщуватися особами, котрі закінчили курс навчання в казенному або при-

ватному навчальному закладі та мали право претендувати на відповідний чин (зазвичай з XIV по IX класи) на початок служби в управлінському апараті.

Згідно імператорському указу від 6 серпня 1809 року визначалися правила отримання чина громадянськими службовцями, а також зазначалося, що для отримання чину колезького асесора (VIII клас) і статського радника (V клас) окрім терміну вислуги, вимагалося або свідоцтво про закінчення одного з університетів, або здача іспиту за програмою, котра додавалася до указу. Програма передбачала володіння російською мовою та однією іноземною, ґрунтовні знання в галузі права – звичайного, римського, карного та цивільного, вітчизняної історії, економіки, статистики, а також загальні знання математики та фізики. Наведемо приклади завдань: з російської мови слід написати твір за визначеною темою, з іноземної – зробити переклад; з математики та фізики – розв'язати декілька завдань з доведенням; з інших предметів можна було відповідати усно або письмово, але не виходячи з зали для випробовування. Особам, які успішно склали іспити видавався атестат [4, с. 1054–1057]. Можна визначити, що програма іспиту було достатньо широкою, охоплювала знання різних предметних сфер, як загальноосвітніх, так і спеціалізованих і передбачала стимулювання здобуття освіти державними чиновниками. Проте така прогресивна, просвітницька ідея М.М. Сперанського отримала опір з різних сторін, імператор почав дозволяти для окремих відомств і чиновників певні послаблення, і після відставки М.М .Сперанського, 10 квітня 1812 року за вказівкою Олександра I було створено спеціальний комітет для перегляду питань, знання яких потрібні для складання іспиту на чин.

6 грудня 1826 року Микола I видав розпорядження про створення чергового особового комітету, завданням якого було визначення першочергових заходів щодо покращення державного управління. До складу цього комітету знову потрапив М.М.Сперанський разом з наближеними до імператора членами державної ради – В.П.Кочубеєм, І.В.Васильчиковим, О.М.Голіциним, І.І.Дибичем та М.І.Бахтіним. З 1827 року законодавчо закріплювалися три основні критерії, необхідні для служби в системі державного управління: походження, вік і рівень освіти. Поступово збільшувалася чисельність студентів університетів і кількість чиновників з освітою. З часом рівень освіти навіть почав впливати на соціально-становий статус (отримання почесного громадянства, спадкового почесного громадянства, дворянства, спадкового дворянства). Хоча знадобилося майже сто років для того, щоб саме освітній ценз став єдиним критерієм для здійснення державної служби [5].

Список використаних джерел

1.Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. – Т. XXVI. –№ 19961. – 873 с. 2.Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. – Т. XXVII. –№ 20597. – 931 с. 3.Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. – Т. XXVII. – № 20598. – 931. 4.Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1. – Т. XXX. – № 23771. – 1402 с. 5.Собрание узаконений и распоряжений правительства. – СПб, 1906. – № 1700.

С. В. Алексєєв

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1991–2004 рр.)

Ринкова трансформація економічних відносин в пострадянській Україні супроводжувалась поширенням численних проблем, серед яких однією з найбільш гострих стала проблема зростання тіньової економіки. Незважаючи на певні зусилля з боку молодої української держави щодо її обмеження, тіньова економіка в

перехідний до ринку період продовжувала своє формування і зростання в економіці країни. Більше того, процеси тінізації охопили не тільки економічні, а й політичні і соціальні відносини.

Економічне становище України в ті роки характеризувалося значним посиленням впливу тіньової економіки на соціально-економічне життя суспільства. Тому проблема тінізації економічних відносин в Україні була і залишається актуальною і потребує подальшого дослідження.

На початку 1990-х років ліквідація консолідуючої ролі КПРС утворила хаос на території колишнього СРСР. За таких умов першою, що почала накопичувати капітал, стала найбільш організована на той час структура – криміналітет. Другою, але більш могутньою силою, яка проявила себе і об'єдналася, стала колишня номенклатура. Ейфорія псевдодемократії, відсутність сильних політичних партій, слабкість релігії тощо, у наслідку і призвели до зрощування криміналітету з владою [3,с.5]. Все це і призвело до того, що саме у 1990-і роки тіньова економіка досягла небачених масштабів, вразивши практично усі сфери життя українського суспільства.

Економічна криза початку 1990-х років призвела до зростання ступеня тінізації багатьох сфер економіки України. Розпочався процес поєднання економічної злочинності із загальнокримінальною. Набули поширення такі її форми, як фіктивне підприємництво, переведення державного майна в акціонерні товариства, нелегальний експорт капіталу тощо [2,с.131].

На думку більшості експертів з цієї проблеми, найвищими темпами тіньова економіка розвивалася у 1994–1998 рр., коли її обсяги за деякими оцінками сягали 65% ВВП. На той час тіньовий сектор охопив більшу частину промислового виробництва, сільського господарства та приватизації.

За офіційними даними свого максимального значення рівень тіньового сектора досяг у 1997 році – 43,5% від ВВП. Починаючи з 1998 р. масштаби тіньової економіки дещо знизились [1, 37]. У 2003 р. за даними Президента України Л.Д.Кучми вони становили 35% ВВП. Зазначена динаміка обсягів тіньової економіки в основному збігалася з міжнародними експертними оцінками, у т. ч. і з розрахунками фахівців Світового банку.

Зазначимо, що найбільш небезпечними напрямами прояву та розповсюдження тіньової економіки в Україні в пострадянський період виступали тіньова політика, корупція та економічні злочини.

Таким чином, тіньова економіка дісталася незалежній Україні, по-перше, як спадщина від комуністичного минулого. Особливо значних масштабів тіньова економіка набула у 1980-х роках, зокрема, під час, так званої, перебудови. Логічним завершенням цього процесу став повний занепад державної влади. Як наслідок, контроль бюрократії та партійно-господарської номенклатури над державною власністю став остаточним.

Розпад СРСР дав поштовх новому етапу тінізації, адже йшов процес розбудови молодої незалежної держави, ще не було чітко розробленого ринкового законодавства, державний апарат перебував у процесі формування, а високі податки примушували усіх приховувати свої доходи.

Ринкове реформування соціально-економічних відносин в Україні в перехідний період призвело лише до зміни структури, методів та форм тіньової економічної діяльності. Під час переходу від адміністративно-командних форм організації та управління економікою до ринкових відбулося лише переформатування тіньового сектору економіки, його масштабний розвиток та його пристосування до нових умов.

В перехідний до ринку період розвитку тіньової економіки в Україні сприяла масштабна корупція, недосконалість законодавства, високі ставки оподаткування,

низький рівень оплати праці тощо. Ще однією причиною була недосконалість ринкових відносин, що проявлялася в їх суперечливому та стихійному характері.

Бурхливий розвиток тіньового сектору економіки в Україні неможливо пов'язувати тільки з ринковими реформами. Радикальні зміни у будь-якій із країн світу характеризувалися активізацією тіньових тенденцій в економічній діяльності.

Історично тіньовий капітал у процесі свого функціонування був і залишається тісно пов'язаний з владними структурами. Подолати цей зв'язок – найголовніше завдання обмеження та ліквідації тіньової діяльності.

На сучасному етапі без проведення реальної детінізації неможливо досягти стратегічної мети – побудови відкритої конкурентної економіки та забезпечити входження України до ЄС. Детінізація економіки повинна відбуватися за рахунок демократичних перетворень у суспільстві, подальшого розвитку соціально орієнтованих ринкових відносин. Це єдиний вірний шлях і залог соціально-економічного прогресу українського суспільства.

Список використаних джерел

1.Базилевич В. Методические аспекты оценки масштабов теневой экономики / В. Базилевич, И. Мазур // Экономика Украины. – 2004. – № 8. – С. 36–44. 2.Побута М. В. Еволюція тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Побута // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14(1). – С. 127–133. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_14(1)_19. 3.Прісняков В. Ф. Тіньова економіка і методи визначення її обсягу / В. Ф. Прісняков // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 3–8.

В. П. Бутенко

СУТНІСТЬ ОФІЦІЙНОГО ВИЗНАННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОНАЗВИ «УКРАЇНЦІ» В АВСТРО-УГОРЩИНІ

Відносини між Україною та Австрією пройшли тривалий історичний шлях і носили, переважно, дружний характер. Проте ще до початку XX століття політично-правове становище українців в Австрії перебувало на дуже низькому рівні. Це створило умови для зародження українського національного руху, який вплинув на політичне життя Галичини та Буковини і став поштовхом до національного визнання.

Етнотопонім «Україна» вперше з'явився у 1187 році в Іпатіївському літописі та з того часу почав утверджуватися, проте загального визнання дана етнічна назва набула лише у XVII столітті [2]. Такий розвиток подій був пов'язаний, певною мірою, з труднощами етно-соціального розвитку. Українська нація завжди прагнула відтворити власну національно-культурну самобутність та зміцнити етнічну самосвідомість.

Цікаво відмітити, що самоназва «українець» утвердилася значно пізніше, ніж назва «Україна», лише у другій половині XIX століття, в умовах національного відродження.

В Австрії ідея про офіційне використання імені «Ukrainer» виникла серед українських політиків. На поч. XX ст. у Галичині та Буковині етнічні назви «українці», «український» не сходять зі сторінок національно-партійної преси, часописів, історико-публіцистичних розвідок, календарів та швидко набувають популярності [4,с.31]. Проте тривалий час ці етноніми підлягали постійному перегляду та вживання їх вважалося випадковим і лише з початком Першої світової війни австрійці пішли на зустріч етнічним українцям й повернулися до розгляду даного питання.

Важливу роль для поширення самоназв «Україна», «українці», «український» відіграли щорічні заходи на честь Тараса Шевченка, які проводились у березні на

честь його дня народження. Саме у доповідях про ці святкові заходи активно вживалися досліджувані назви [2].

На початку 1915 року головою наукового товариства імені Т. Шевченка, професором В. Щуратом було підготовлено меморандум, який носив назву «Про необхідність використання національного терміну «українець»« [4]. До нього були внесені деякі зміни і вже 21 липня того ж року меморандум було надруковано. Згідно цього документу, назви «Україна», «українець» та «український» мали бути визнаними державними структурами Австро-Угорщини. Це означало, що український народ мав право на існування та скріплював відносини між Україною та Австрією [5].

У 1918 році відбувся обмін дипломатичними представниками між державами, укладено економічний договір та господарську угоду. Це стало першим, документально визнаним, економічним співробітництвом між країнами-союзниками.

Найбільш плідними для обох держав виявилися 1991-1999 роки, протягом яких було підписано комюніке та 26 угод. Австрія встановила прямі консульські відносини з Україною, підписала угоду про двосторонні торговельно-економічні відносини. На сьогоднішній день Австрія є другим по величині торговим партнером України в Європі [1].

Значимість українців стала відігравати в Австрії чималу роль, що було підтверджене багатьма факторами: співробітництвом в галузі політичних, економічних, торговельних, науково-технічних, культурних та гуманітарних відносин [3].

У цей же час плідно розвивається співробітництво між Австрійською академією наук та Національною академією наук України. На сьогодні вони мають 23 спільних проектів [4].

Отже, між Україною та Австрією існують тісні політичні, культурні, історичні та географічні зв'язки, що є необхідним підґрунтям для розвитку торговоекономічних та культурних відносин.

Список використаних джерел

1. Верхогляд В. Українсько-австрійські політичні відносини на вищому рівні: через минуле до майбутнього// Етнічна історія народів Європи, К., 2012. – №12. 2.Макарчук С. А. Етнічна історія України / С. А. Макарчук. – К.: Знання, 2008. – 471 с. 3. Мовчан М. Україна – Австрія: 10 років успішних дипломатичних відносин // Нова політика, 2001. – № 6. – С. 34. 4. Попик С. Дискусії в Австрії навколо етнічних термінів «Ruthen» і «Ukrainer» 1914-1918// Питання історії Великої війни. 1914-1918. – Чернівці, 1995. – Вип. 4. – Ч. 1. 5. Расевич В. Меморандум від липня 1915 р. до австрійського уряду про необхідність вживання національної назви «українці» // Україна в минулому. – К., 1994. – Вип. 5.

А. О. Шорохов

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ

Іван Виговський – другий, після Богдана Хмельницького, гетьман Української козацької держави знаходився при владі всього два роки (1657-1659), але добру пам'ять про себе залишив. Генеральний писар (керівник зовнішньої політики) з 1648 року, він «був співтворцем великих планів свого попередника» і прагнув підтримувати «приязні зв'язки з усіма сусідніми державами, не допускаючи ні одної до особливої переваги» для виникнення системи «рівноваги серед держав Східної Європи, яка забезпечить Україні її незалежність» [8,с.188]. Уявляючи це в теорії, Виговський добре розумів всю складність ситуації, в якій опинився. Вирвавшись із вогнища війни з Польщею, Україна потрапила в інше, Московське «полум'я». Виговському було відомо те, чого не знали ні Запорізькі козаки, ні «посполиті», ні

Українська шляхта. Покійний гетьман в останній рік життя побачив, яким «обтяжливим…навіть, небезпечним» стає для України союз з Московією. Хмельницький став «міняти свою політичну орієнтацію, схиляючись до союзу зі Швецією» [12,с.8]. Продовжуючи зовнішню політику Богдана, Виговський 16 жовтня 1657 року уклав військово-політичний союз з державою Карла Х Густава, за яким король зобов'язувався визнати Україну вільною державою і обороняти її незалежність [11,с.185]. Обидві країни погоджувалися допомагати одна одній і підтримувати тісні економічні й торгові стосунки. Союз, на жаль, виявився суто декларативним, оскільки Швеція вела постійні війни на Півночі Європи і стала віддалятися від України все далі, й далі. Це була перша, зовнішньополітична втрата нового гетьмана, яка не залежала від його особистої волі, можливостей і талантів.

Московія, тим часом, вирішила скористатися смертю Хмельницького і послабленням України. Олексій Михайлович мав намір включити її до складу Московії, про що й заявив устами свого посла, натякаючи, що Україна – це «гілля, відламане від природного кореня Великоросії»(!)[8, с. 189]. Цар, як і його посол, глибоко не вдавалися в історію України - Русі: вони просто діяли, і діяли нахабно! На раді в Корсуні (вересень 1657 р.), де Виговського мали затвердити гетьманом, посол Артамон Матвєєв повідомив, що «Московський цар для оборони Малоросії від Татар і Поляків прислав війська під начальством князя Григорія Григоровича Ромодановського, що розташувався зі своїм полком в Переяславі, і воєводи Льва Ляпунова, що прийшов в Пирятин; чекають ще й князя Олексія Микитовича Трубецького…»[13,с.197]. Ці дії, без узгодження з Українською владою, виглядали вже, як тиха агресія: Московські війська поступово займали населені пункти Україні, маючи намір лишитися в них назавжди. Сам Виговський почував себе в цих обставинах надзвичайно кепсько, бо, хоча Московський посол і був присутній на козацькій раді в Корсуні, сам Олексій Михайлович офіційно ще не визнав його за гетьмана. Тому, знаючи, яку силу має Московія, Виговський змушений був вести себе дуже обережно.

Однак найслабшою ланкою українського суспільства були не зовнішні загрози, а його розколотість. Виговський в своїй діяльності опирався на «вищі класи» - козацьку старшину та шляхту, яка «стала вже відмежовуватися від решти козацтва в окремий клас, намагалася скупчити в своїх руках велике землеволодіння та піддати під свою владу селян і дрібних козаків» [8,с.189]. Така діяльність нового гетьмана була вороже зустрінута основними масами населення України – селянами, міщанами й простими козаками, які винесли на собі основний тягар Визвольної війни. Ще не згас її «жар», як розгорівся «новий великий вогонь внутрішніх чвар та кровопролиття» [3,с.229]. Піднявся заколот, який очолили Мартин Пушкар (полковник Полтавський) та Яків Барабаш (кошовий отаман) і об'єднали навколо себе найбільш радикальну частину козаків і різну голоту, так званих «дейнеків». В діях цих ватажків виразно прослідкувалися «прагнення до…гетьманської булави». Характерно, що за «зовнішньої привабливості для трудящих мас гасел опозиції за ними (як це часто буває і тепер – А.Ш.) не стояло нічого» [10,сс.39-40]. Виговський «вимагав, щоб Московський уряд припинив зносини із його супротивниками, як бунтівниками, відрікся від них і допоміг йому подавити ворожий рух». Москва, у відповідь, продовжувала підбурювати заколотників, утримуючи Виговського від рішучих дій, бо мала намір, скористатись нестабільністю в Україні і здійснити задумане – «ввести воєвод в Українські міста, передати їм управління і збір податків і підпорядкувати Київську метрополію Московському патріарху»[6, с.204]. Це, фактично, привело б до втрати всіх ознак державності України. Виговський певний час утримувався від рішучої боротьби із опозицією, бо мав надію, що Московський цар підтримає його.

В лютому 1658 року на новій раді в Переяславі, де він був остаточно затверджений гетьманом, Виговський, приймаючи булаву із рук Московського посла, боярина Богдана Хітрово, погодився на розміщення царських воєвод у ряді міст. Це був вимушений крок, який не покращив ситуацію. Щоправда, Хітрово зустрівся із Пушкарем в Лубнах, де бунтівливий полковник «бив чолом» і «обіцяв бути слухняним великому государеві і бунтів ніяких не вчиняти»[13,с.214]. Але лише «государеві». «Бунт» проти гетьмана, при таємній підтримці Москви, продовжувався. «Дейнеки» захоплювали все нові, й нові населені пункти, грабували «значних людей». Здавалось, що Українська влада не контролює ситуацію, що було вже небезпечно для гетьмана. Виговському, врешті - решт , урвався терпець: не маючи достатньо сил, щоби впоратися з повсталими, він звертається на допомогу до Кримського ханства. Звернення Українського гетьмана до Татарів, «тепер вже постійних союзників Польщі, було з його боку як би викликом Московському урядові» [7,с.256].

З травня 1658 року Виговський розпочав активні дії проти заколотників. Спочатку вони були невдалими, але 1 червня, при підтримці Татарів і найманців (Сербів, Волохів, Німців і Поляків), гетьман розбив під Полтавою військо Пушкаря. Голова останнього була «відсічена» і «принесена на списі в обоз до намету Виговського» [3,с.231]. Так скінчилася внутрішня смута, котра «коштувала Україні», за деякими оцінками, до 50 тисяч людських жерств[8,с.190]. В деяких джерелах говориться, що Татари – союзники Виговського, вивели з Полтавщини багато «ясиру», в інших, що козаки змусили їх відпустити полонених і орда «пішла до Криму з порожніми руками» [3,с.232].

Як би там не було, а на Україну вже стрімко насувалися нові, значні події, в епіцентрі яких опинився Виговський. Головним проблемою його зовнішньої політики залишався пошук надійного союзника, толерантного і достатньо сильного, який би допоміг молодій державі (не зазіхаючи при цьому на її суверенітет) вистояти і зміцнитися в складних історичних обставинах. І можливості гетьмана в цьому питанні були явно обмежені. Толерантну до України Швецію він втратив, деспотичну, мусульманську Туреччину сприйняти не міг. Залишалися дві, найближчі держави, з якими доля вже пов’язала Україну: на Сході Московія з самодержавним царем, для якого усі піддані були «холопами», на Заході – нехай і ослаблена чварами, але більш демократична Річ Посполита, в якій кожний почував себе хоча й маленьким, але ж «паном». На жаль, те позитивне, що було в цій країні, перекреслювалося століттями страждань Українців під королівсько-пансько-католицьким гнітом. Посполиті, міщани, козаки й чути не хотіли про Польщу! Козацька старшина й шляхта теж її не ідеалізувала. Ніхто не хотів повернення в минуле – в Україну, як польську колонію. Але тимчасовий союз із Річчю Посполитою, як частиною більш цивілізованої Європи, окремі представники Української політичної еліти допускали. І, навколо Виговського, поступово об’єдналась «партія», далеко менша числом за прихильників союзу із православною Московією, але «далеко більш освічена». Це була справжня духовна еліта нації - полковники Іван Богун, Остап Гоголь, Антін Жданович, Петро Дорошенко, Григорій Лісницький, Павло Тетеря та інші. Душею «партії» став шляхтич Юрій Немирич, «становище» і «повноваження» якого «значно перевищували всіх тодішніх полковників» [4,с.106]. Він отримав прекрасну Європейську освіту, жив у Голландії та інших країнах, бачив на власні очі «розумний федеративний (спілковий) устрій» тих країн і такого ж устрою бажав і для «своєї рідної України» [1,с.216]. Підтримував Виговського і митрополит Київський Діонисій Балабан, котрий перебрався із Києва до гетьманської столиці – в Чигирин [5,с.328]. Але «партія» Виговського, зважаючи на великий спротив в суспільстві проти союзу із Польщею, мала діяти обережно. Влітку

1658 року Павло Тетеря зустрівся із посланцем Польської корони Станіславом Беньовським для обговорення умов майбутнього об'єднання [5,с.330]. Виговський погоджувався на поновлення зв'язків з державою Яна - Казимира, але під умовою, що вона визнає Україну, як «окрему державу» і «незалежного союзника» [8,с.191].

6(18) вересня 1658 року гетьман зібрав раду у Гадячі. Спочатку виступив Беньовський, котрий вказав «на те лихо», якого можна очікувати від Московії і запропонував Українцям знову «поєднатись із Польщею». Козацтво, налякане вчинками Московських воєвод, погодилося на «головні умови» Польсько-Українського союзу [1,с.219]. Вони згадуються в багатьох працях з історії України другої половини 17 століття, як «Гадяцький договір» або «трактат». За його умовами три воєводства(Чернігівське, Київське і Брацлавське) повинні були увійти до складу Речі Посполитої, як третя вільна, після Польщі і Литви, держава під назвою «Великого Князівства Руського»; її керівниками мали стати виборний гетьман (із довічною владою) і Рада з послів від усієї України - держави з власною виконавчою, судовою і фінансовою системами, власною монетою і військом, чисельністю в 60 тисяч козаків; унія мала бути скасована, православні – отримати рівні права з католиками, а їх митрополит і п'ятеро владик - право засідати в Сенаті; передбачалося право гетьмана на подання королеві списку тих козаків і міщан, яких він вважав гідними отримати «шляхетство», право на два університети, відкриття власних шкіл і друкарень, друкування яких завгодно книг…[3,сс..232-234]. Навіть побіжного погляду, кинутого на основні положення Гадяцького акту, достатньо, аби зрозуміти – становище України у складі Польщі суттєво відрізнялося від того, яке вона пізніше отримала в Російській державі. Це був великий здобуток дипломатії Виговського, котрий міг стати основою для функціонування України, як вільної, Європейської держави, якби не історичні обставини, врахувати які гетьман не зміг або не захотів. Перша, на яку вказує Ю.А.Мицик в своїй монографії про Виговського, внутрішня - потужні «антипольські настрої» в суспільстві [10, с.45]. Поляки іще більше посилили їх, ратифікувавши Гадяцький трактат на Варшавському сеймі у травні (за іншими даними – червні) 1659 року зі змінами на свою користь - збереження унії, скорочення реєстру до 30 тисяч осіб та ін. [4, с.36]. Друга обставина – зовнішня: слабкість України в порівнянні із Московією, яка вже готувався до війни.

Майже відразу прийшли в рух всі «пружини», які розгорнули її. 23 вересня 1658 року цар Московський затаврував Виговського, яко «зрадника», «кривоприсяжця й розорителя християнської віри», закликаючи всіх повстати проти нього [3,с.258]. Московські війська рушили в Україну, де «все, що було ворожого Виговському,тепер ожило». Розгорілась справжня громадянська війна, активну участь в якій взяли і Запорожці: вони спалили Ромни, захопили ряд, вірних гетьманові, міст і містечок [13,с.226]. А, оскільки Олексій Михайлович відкрито став на бік ворогів Виговського, то війна ця вилилася в «Українсько-Московську».

Треба віддати належне Виговському: у воєнно-політичних подіях 1659 року, відомих ще, як «Конотопська війна», він проявив себе талановитим дипломатом, організатором і полководцем. Звернувся із маніфестом до народу, в якому оголосив, що Українці змушені піднятися на «законну оборону та вдатися до сусідів з проханням про допомогу для своєї свободи» [8,с.192]. Заключив союз із Кримським ханом, котрий прийшов на допомогу зі своєю ордою. І, нарешті, 28 червня 1659 року розбив біля річки Соснівка (під Конотопом), значно більші за його власні сили, Московські війська, які втратили до 20 тисяч убитими і страченими після битви [2, с.46]. Проте, гетьман не скористався своєю блискучою перемогою, яка, через «внутрішні усобиці…була пущена за вітром» [2,с.61]. Знову піднялася опозиція, на цей раз на чолі з двома Іванами - Безпалим і Сірком, Запорожці вдарили на Крим (зму-

сивши хана покинути Виговського), потім напали на Чигирин. Повсталі стали вбивати «панів», як Польських так і своїх , серед яких загинув і славний шляхтич Юрій Немирич [9, с.81]. Промосковські полковники по обидва боки Дніпра, Запорізьке козацтво на чолі із ново проголошеним «гетьманом» Юрасем Хмельниченком - все об'єдналося проти Виговського. Останній, зрозумівши, що втрачає ситуацію, спішно залишив Чигирин і 11 вересня 1659 р. склав із себе повноваження гетьмана під селом Германівка (на Київщині) [3,с.262]. Так промайнула коротка «доба» Виговського з його здобутками, котрі він швидко втратив, внаслідок обставин і, можливо, гри злої долі, яка виявилась такою немилосердною до гетьмана.

Список використаних джерел

1.Аркас М.М. Історія України – Русі. – К.,1990. – 396 с. 2.Бульвінський А. Конотопська битва 1659 року. – К., 2009. – 64 с. 3.Величко С.В.Літопис. Т.1 – К., 1991. – 371 с. 4.Гадяцька унія 1658 року: контроверсії минулого і сучасність. Збірник статей за матеріалами Міжнародної конференції (4-5, 16-17 вересня 2009 р.). – Полтава, 2009. – 184 с. 5.Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. – К., 1990. – 526 с. 6.Грушевський М.С.Очерк истории Украинского народа. – К.,1991. – 400 с. 7.Єфименко А.Я. История Украинского народа. – К.,1990. – 512 с. 8.Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів., 1999. – 520 с. 9.Літопис Самовидця. – К., 1971. – 208 с. 10.Мицик Ю.А.(о.Юрій Мицик).Гетьман Іван Виговський. – К.,2004. – 84 с. 11.Рудий В.А. Гетьман Іван Виговський – політик, дипломат, полководець. – С.177-197. [Електронний ресурс]. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/…/cgirbis_64.exe?. 12.Шорохов А.О. Батько української вольності // Вільна думка(The free thought, Lidcombe, Australia) – ч.37 (2348) – 10 вересня 1995. – 12 с. 13. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків у 3-х тт. – К.,1990, т.2. – 560 с.

Н. А. Шкода

ЗАКОНОДАВСТВО З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 20-ті РОКИ XX СТ.

В умовах трансформації сучасного українського суспільства важливою є проблема охорони дитинства, створення відповідної законодавчої бази. Доцільно здійснити науковий аналіз правових норм, які регулювали цей напрямок в Радянській Україні в 20-ті рр. XX ст. Саме в цей час був накопичений цінний історичний досвід, який може стати базовим для вирішення надзвичайно гострих питань сьогодення.

Радянська влада в 20-ті роки, на відміну від подальших років, приділяла значну увагу створенню законодавства з питань охорони дитинства. Процес створення системи охорони дитинства в Україні ускладнювався об'єктивними обставинами (голод 1921 – 1923 рр., епідемії).

Оновлений у 1923 р. Цивільний кодекс встановлював межі дієздатності неповнолітніх, були внесені також доповнення до статті щодо відповідальності батьків та опікунів за шкоду, яку вони нанесли дітям, а також відновлення права дитини на спадок батьків [2, с. 74]. За Земельним кодексом 1922 р. за неповнолітніми визнавалось право на землекористування. За Кодексом законів про працю 1922 р. був зменшений віковий ценз з 16 років для неповнолітніх у сфері найманої праці та введено ряд нових доповнень, які захищали трудові права неповнолітніх. Вони включали в себе розширення переліку шкідливих для неповнолітніх сфер діяльності, збільшення термінів відпусток, що їм надавались, більш прийнятних для них правил проходження учнівства тощо [3, с. 136]. Ці зміни було зафіксовано у спеціально випущеному збірнику, що носив назву «Детское право советских республик». Це була перша спроба виділити право дітей в самостійну сферу правового регулювання.

Виправно-трудовий кодекс 1924 р. передбачав створення трудових будинків для неповнолітніх правопорушників. Кримінальний кодекс передбачав міри покарання за злочини, які скоювались по відношенню до дітей (за сексуальне насилля над дітьми, підміна та крадіжка дітей тощо). В 1924 р. була введена кримінальна відповідальність за несплату аліментів та залишення дітей в умовах, які загрожують їх життю [1, с. 564.].

Таким чином, у 1922 – 1924 рр. до законодавства, що регулювало становище та захист дітей, було внесено ряд суттєвих доповнень, однак, дитяче право, яке було розсіяно по окремим кодексам все ж не мало цілісного характеру. Це певною мірою ускладнювало роботу створених для вирішення відповідних завдань державних органів.

РНК та ВУЦВК прийняв ряд постанов стосовно безпритульних та бездоглядних дітей. Серед них особливої уваги заслуговують, зокрема, «Про забезпечення дітей-сиріт» від 20 квітня 1923 р., «Про безпритульних підлітків, що перебувають у дитячих будинках» від 21 листопада 1923 р., «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» від 12 квітня 1923 р., «Про порядок догляду за організацією та діяльністю комісій у справах неповнолітніх» від 21 квітня 1924 р., «Про поліпшення побуту дітей в установах соціального виховання Народного Комісаріату Освіти» від 21 червня 1924 р., «Про боротьбу з дитячою безпритульністю» від 17 квітня 1924 р. [4,с.76].

На початку 1927 р. було введено в дію новий Кодекс про шлюб, сім'ю та опіку, який зберігши основні принципи, які проголошувалися у 1918 р., конкретизував межі вторгнення опікунських органів у сімейне виховання. За Кодексом був поновлений інститут всиновлення, підвищений вік вступу в шлюб та значно полегшена процедура встановлення батьківства та аліментів. А за Кримінальним кодексом в редакції 1926 р. передбачалась відповідальність батьків та опікунів за втягнення дітей до жебрацтва.

III сесія ВЦВК XII скликання в Постанові від 19 листопада 1926 р. затвердила низку заходів з питань введення загальної початкової освіти.

Починає розвиватися і система позашкільного виховання. З середини 1927 р. в більш широкому масштабі почали створюватися дитячі та юнацькі кінофільми, дитяча художня література, вводилося пільгове відвідування дітьми кінотеатрів, збільшувалася мережа пересувних кіноустановок, бібліотек, дитячих та молодіжних секцій, гуртків, клубів тощо. Особлива увага в цей період приділялась здійсненню заходів з охорони материнства і дитинства.

Таким чином, до кінця 20-х років в Україні було в основному завершено створення нормативно-правової бази з питань охорони дитинства та завершився організаційний процес створення загальнодержавних, республіканських та місцевих органів охорони дитинства. Значна частина рішень не знайшла свого реального втілення через дефіцит фінансових можливостей, недосконалість законодавчої бази та низку інших чинників.

Список використаних джерел

1.Детское право советских республик. Сборник действующего законодательства о детях / Сост. М. П.Кричевская, Н. И. Курицкий / [Под ред. Ю. П.Мазуренко]. – Х.: Юрид. изд.-во Наркомюста УССР, 1927. 2.Динер Ф. Детская беспризорность – путь к правонарушениям / Ф. Динер // Радянська освіта. – 1928. – № 3. – С. 73 – 75. 3.Залкнид А. Б. Психопаты ли беспризорные / А. Б. Залкнид // Вестник просвещения. – 1924. – № 9. – С. 135 – 139. 4.Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України (далі ЗУ України). – Х.: Видання Народного Комісаріату освіти, 1920 – 1940 рр. – 1919. – № 27.

О. Г. Шишко

АРХІВНО-СЛІДЧІ СПРАВИ З АРХІВІВ СБУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО УКРАЇНИ

Прийняття у березні 2018 р. Верховною Радою України закону, який удосконалює процедуру реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, вчергове актуалізувало проблему осмислення минулого через призму аналізу матеріалів архівно-слідчих справ, які знаходяться на тимчасовому зберіганні в архівах СБУ.

Відповідно до законодавчих актів попереднього періоду значній кількості учасників національно-визвольного руху періоду Української революції 1917-1921 рр., зокрема це стосується селянського повстанського руху, було відмовлено у реабілітації. Враховуючи той факт, що до прийняття законів про декомунізацію архівно-слідчі справи нереабілітованих осіб не видавалися дослідникам значний інформаційний масив знаходився поза сферою наукових досліджень. Починаючи з 2015 р. будь-які обмеження було знято, за цей період до наукового обігу було ведено значну кількість джерел з архівів СБУ, які, з одного боку, дають можливість значно розширити, зокрема, дослідження повстанського руху, а з іншого, – поновити та продовжити процес реабілітації осіб, які були активними учасниками цього руху.

Одна з таких архівно-слідчих справ зберігається у Галузевому державному архіві СБУ, хоча до 2008 р. вона зберігалася в архіві Управління СБУ в Одеській області [1; 2]. У матеріалах цієї справи мова йде про учасників повстанського загону, який діяв протягом 1919-1920 рр. у Балтському повіті Подільської, а згодом Одеської губернії під керівництвом Семена Заболотного. У цій справі у липні 1920 р. було заарештовано 24 особи, 20 з яких згодом було звільнено як непричетних до «банди Заболотного», 14 з яких прокуратурою Одеської області у 1996 р. було реабілітовано. Відповідно стосовно шести осіб документи про реабілітацію відсутні, а чотирьом особам у реабілітації було відмовлено.

У своєму висновку заступник прокурора Одеської області В. Іванов зазначив, що «до Івана Кузьмича Нога-Новицького, Прокопія Омельковича Лещенка, Івана Григоровича Гайдученка та Савви Васильовича Шаргородського кримінальне покарання було застосовано обґрунтовано і тому вони не підлягають реабілітації» [2, арк. 5]. Такий висновок заступник прокурора зробив на основі протоколів допитів вказаних осіб, а також показів свідків. Отже, винна І. Ноги-Новицького (23 роки, мешканця м. Балти) полягала у тому, що він за одною версією був помічником С. Заболотного з оперативної частини та керував всіма операціями, а за іншою, – був рядовим бійцем, якому було доручено збирати хліб, який жертвували селяни для повстанців. П. Лещенко (25 років, житель с. Пісчани Балтського повіту) прибув до штабу повстанців на чолі групи односельчан мобілізованих за наказом С. Заболотного та був зарахований до інформаційного відділу, де відповідав за сортування відозв. І. Гайдученко (26 років, житель с. Пісчани Балтського повіту) на допиті повідомив, що після повстання проти більшовиків вступив до загону С. Заболотного, але перебував там тимчасово. С. Шаргородський (26 років, житель с. Бандурово Балтського повіту) свідчив, що його захопила хвиля повсталих селян, які були озброєнні косами і сапами і що він був рядовим повстанцем.

Варто враховувати, що ці свідчення давали особи, які були заарештовані та допитані Одеською губернської надзвичайною комісією (ОГНК). А діяльність цієї комісії у 1919 р. була всім добре відома. Саме діяльність більшовицької влади в українському селі, каральним органом якої була ОГНК, й спричинила селянські

повстання по всій Україні, зокрема й у Балтському повіті.

Аналіз цієї діяльності було, зокрема, зроблено у відозвах до селян, до складання яких був причетний П. Лещенко. У відозві «Брати селяни» мова йшла про те, що обіцянки більшовиків, що вони «дадуть мануфактуру, керосин, сірники і сіль, а особливо коси й голки» не те що не справдилися, а навпаки «вони почали нас грабувати, насильно забирати коней, збіжжя, все наше добро». Та найбільше обурення у селян викликали «безглузді бешкети більшовиків-комуністів», коли вони почали «знущатися над нашими церквами та іконами» та розтоптали «своїми брудними ногами найбільший Божий дар – людське життя». Далі у відозві містився детальний опис «червоного терору» під час якого «більшовики-комуністи почали без розбору вбивати наших найкращих синів та борців за нашу волю й добробут, називаючи їх «контрреволюціонерами і буржуями»«. Завершувалась ця відозва палким закликом стати до оборони рідного краю, своєї землі [1, арк. 322].

Рішенням малої колегії ОГНК чотири вказані особи залишились живими, їх не було розстріляно, покаранням для них стала відправка на фронт. У той же час протоколи засідань колегії ОГНК протягом 1920 р. і особливо у 1921-1922 рр. містять сотні імен розстріляних та ув'язнених до концтабору за участь у повстанських загонах та «підпільних петлюрівських організаціях».

Таким чином, матеріали цієї архівно-слідчої справи демонструють, з одного боку, важливий фактичний матеріал, особливо щодо персоналій повстанського руху, а з іншого, – ще раз засвідчують необхідність продовження процесу реабілітації учасників національно-визвольного руху й особливо селянських повстанських загонів.

Список використаних джерел

1.Галузевий державний архів СБУ, ф. 5, спр. 67607, том 1 (Нога-Новицький І. К. та ін.). ***2.****Там само, том 2 (Лещенко П. О. та ін.).*

Т. Ю. Швець, С. П.Волкова

ПІЧ ЯК ЕЛЕМЕНТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ЖИТЛА

Традиційне внутрішнє планування українського житла характеризується типологічною єдністю. Інтер'єр хати поділявся на чотири зони: побутова – піч, комин, мисник; робоча – зона для праці, інструменти; спальня, колиска, скриня; покуття – найсвятіше місце в хаті [3, с. 29].

З давніх-давен піч була символом домашнього вогнища, що свідчить про неперервність роду. Вона виконувала як практичне значення, так й низку символічних функцій, зокрема уособлювала продовження роду.

Перші печі слов'ян – глинобитний сферичний склеп на дерев'яному каркасі. Будувалися без димоприймачів і димарів. У курних хатах дим збирався під стелю або виходив через відкриті двері. Вважали, що димне повітря зберігає дерево від гниття. Цим пояснюють небажання селян будувати до печей димоходи, інколи над хатами були фальшиві труби.

Українці обладнували печі коминами – пристроями, призначеними для відведення диму. В деяких регіонах стінки комина, що височіли над пічним склепінням, робилися на рівні з передпіччям. У Середній Наддніпрянщині комин мав форму зрізаної піраміди – він підвішувався або спирався на стовпчики, встановлені на передпіччі [6, с. 161].

В селах Катеринославщини побутувало три різновиди печей – варисті печі, груби й кабиці. Якщо визначити їх за функціями, то варисті печі використовували для приготування їжі та опалення приміщення, груби – для опалення, кабиці – для

приготування їжі [1].

Існує мистецтвознавча класифікація українських варистих печей за формою і співвідношенням інших трьох основних елементів – комина, припічка, підпіччя. Перший тип – печі, поставлені суцільною стіною, які мають закритий або частково відкритий припічок. Другий тип – печі, поставлені уступом, які мають частково відкритий припічок. Третій тип – печі з відкритим припічком, над яким нависає комин [5, с. 72].

Наприклад, печам півночі Новомосковського повіту притаманні масивність і монументальність форми з використанням декору, що виступає в єдності з об'ємно просторовою композицією. Елементи пластичного декору (карнизи, пояси, дзеркала, пічурки), різного рельєфу й масштабу організують фасадні стіни, збагачують форму печі [1].

Піч та грубу прикрашали настінним розписом – стрічкою квіткового орнаменту (хвилястою лінією («кривулькою») із ритмічно розташованими по обидва боки від неї кольоровими плямами (крапками, квітками, виноградом, сливками листочками). Припічок та комин прикрашали квітковими композиціями до яких вводили й птахів – півня, галку, сороку.

Збирання взірців хатнього малювання Катеринославщини розпочалося влітку1911 р. за завданням Д. Яворницького, директора Катеринославського обласного музею, Є.Евенбах обстежила села Мишурин Ріг, Нові Кайдаки, Лоцманську Кам'янку. А влітку 1914 р. взірці народного мистецтва Катеринославщини збирав для Київського художньо-промислового та наукового музею М. Валукінський. Він зафіксував мальовані печі в селах Личкове, Котовка, Спаське Новомосковського повіту. За композицією описані печі можна поділяє на дві групи – печі без прибудованих об'ємів («прості» печі) і печі з боковим запічком [5,с.73].

Місцем зустрічі світу живих та мертвих завжди вважалася піч, в якій живе домовик – посланець «того» світу, тому не можна в хаті говорити лихих слів [7], і не можна було лаятися в хаті, оскільки можна було образити цих духів та душі [4,с.83-90].

Піч була вмістилищем вогню, який виконував очисну функцію. До печі підносили новонародженого малюка, вірили, що він прийшов з того світу; печі торкалася невістка вперше, переступивши поріг хати; а засватана дівка «колупала піч», щоб долучитися до роду чоловіка.

Біля печі жінка проводила свій основний час, тому саме піч вона білила, ретельно оздоблювала розписами та витинанками, що давало уявлення про уподобання господині, її естетичні смаки [2,с.131]. Піч білили щотижня. Перед святом Свічки (1 вересня), коли «піч іменинниця», її також обов'язково білили, наносили новий розпис, прикрашали квітами.

Таким чином, піч символізувала сімейну єдність, родинну згуртованість, мала практичне значення й естетичний вигляд. Печі в хаті приділялася особлива увага, що пояснюється уявленням людей про вогонь як найважливішої речі у житті, як одного з елементів життєствердження.

Список використаних джерел

1.Бабенко В. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края / В. Бабенко. – Екатеринослав, 1905. 2.Історія та традиції українського народного житла Придніпровського регіону / Г.П.Євсєєва, М.В.Савицький. − Дніпропетровськ: ПДАБА, 2016. – 269 с. 3.Лозинська Є. Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку / Є. Ф. Лозинська. – Львів, Оріяна-Нова, 2008. – 328 с. 4.Масько Ю. В. Почитание печи у восточных славян (по археологическим данным Днепровского Правобережья) / Ю.В.Масько // Хлеб в народной культуре. Этнографические очерки. – М.: Наука, 2004. 5.Смолій Ю. Мальовані печі Катеринославщини *початку XX ст. / Ю. Смолій // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. – 2008. – Вип. 4-5. – С. 313-321.*

6.Супруненко В. П. Ми – українці. Енциклопедія українознавства / В. П. Супруненко. – Д. : ВАТ «Дніпрокнига», 1999. – Кн.1. – 412 с. 7. Сумцов М. Ф. Слобожани: історико-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов. – Х.: Акта, 2002. – 282 с.

І. Я. Пилипенко

ІСТОРІЯ МАЙСТЕРНІ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Проблеми становлення класичної мистецької освіти в Україні, формування академічних принципів навчання образотворчої грамоти, що поєднує викладання рисунка, живопису та композиції, не втрачають своєї актуальності, як і загальні проблеми історії, педагогіки та теорії і практики художньої освіти, адже вони на сьогодні є маловивченими.

На сьогодні не маємо ґрунтовного монографічного дослідження історії Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури з ретельно прописаною історією функціонування її факультетів, академічних майстерень, з вивченням педагогічної діяльності багатьох відомих художників та висвітленням особливостей застосованих ними методик викладання. Актуальним залишається здійснення ретроспективного аналізу методики викладання фахових на прикладі майстерні монументального живопису.

Питання про утворення Української академії мистецтва мало тривалу еволюцію в часі – від заповітних мрій художників з України отримувати фахову художню освіту в державному вищому навчальному закладі на батьківщині (згадаємо Т. Шевченка) до конкретних дій з боку культурної громади (Д.Антонович, М.Біляшівський, М.Бойчук, М.Бурачек, М.Грушевський, М.Жук, В. та Ф.Кричевські, А.Маневич, О.Мурашко, Г.Нарбут, Г.Павлуцький, П.Холодний та ін.), що знайшли логічне завершення у рішенні нової влади УНР відкрити Академію в грудні 1917 року.

За довгі роки НАОМА зазнала різних реорганізаційних змін, що не могло не позначитись на історії майстерні монументального живопису, яка знала періоди розквіту (1920-ті рр.), утисків і забуття (1935–1965), відродження (з 1965).

Перший період охоплює з 1917-го по 1935-й рік, коли майстерню було ліквідовано в наслідок освітньої реформи 1934 р. Це час розквіту монументального мистецтва, що мало стати, відповідно до ідеологічно обумовленого вектору, формотворчим фактором нового візуального образу міст, реалізуючи прикладну функцію мистецтва по формуванню матеріально-предметного середовища. 1917 року М. Бойчук, як один з фундаторів Академії, започаткував і очолив майстерню релігійного малярства, мозаїки, фрески та ікони, яка після реорганізацій отримала назву майстерні монументального живопису. В майстерні професора М. Бойчука, до якої згодом додалися майстерні професора Л. Крамаренка та професора А. Тарана, активно втілювалися нові педагогічні концепції, запроваджувалися експериментальні дисципліни, проводилися заняття з кольору, об’єму та простору. Притаманне цим майстрам прагнення поєднати традиції давнього українського і візантійського мистецтва з новітніми відкриттями європейського мистецтва створювало умови для творчого засвоєння студентами традицій монументального мистецтва.

Етапи реформування навчального закладу дозволяють побачити зв'язок між реорганізаціями структурних підрозділів і змістом навчального процесу. Найбільш інтенсивно реформи тривали в 1920–1930-х рр. Вони стосувалися не тільки зміни назви вузу, але й переорієнтації мистецького освітнього закладу. Відповідно до цього відбувалися зміни в структурі академії, виборі спеціалізації, в навчальних програмах і планах, у професорсько-викладацькому складі, в методиці навчання,

що впливало на фахову підготовку, зокрема, художників-монументалістів.

В результаті реформи 1934 р. кардинально змінилася система вітчизняної художньої освіти. Централізація навчальних програм з фахових дисциплін, відродження академічної системи навчання, наслідування єдиної програми Всеросійської академії мистецтв вимагало здійснення відповідного корегування змісту навчальних планів, уніфікації методів викладання, що цілком відповідали тогочасній ідеології.

Пріоритетними стали станкові форми мистецтва. З 1934 р. спеціалізація «монументальне мистецтво» взагалі не здійснювалася і відновилася тільки після 1965 р.

Сьогодні Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури зберігає принципи навчання, започатковані 1917 р. Майбутні художники отримують фахову підготовку в індивідуальних навчально-творчих майстернях, що входять до складу випускаючих кафедр. Кафедра живопису та композиції здійснює підготовку фахівців станкового і монументального живопису за спеціалізацією: художник-живописець і художник-живописець-монументаліст

Навчально-творчу майстерню монументального живопису в різні часи очолювали професори В.Чеканюк, Т.Яблонська, О.Кожеков. 1994 р. професором М.Стороженком створена навчально-творча майстерня монументального живопису і храмової культури, де вивчають техніки фрескового стінопису, мозаїки, вітражу, яєчної темпери, олійного живопису. Навчання в цій майстерні має свої особливості, зумовлені специфікою монументального мистецтва. Програма підготовки містить декілька складових: академічно-наукову (рисунок, живопис, композиція), копіювально-релігійну (аналітичне копіювання творів релігійного малярства), теоретичну (заняття з техніки і технології матеріалів, історії мистецтва з поглибленим вивченням мистецтва Візантії, Київської Русі, українського бароко) та практичну роботу студентів. Керівник майстерні знайшов свою методику виховання майстрів-монументалістів, започаткував свою школу, забезпечив належний фаховий рівень, що продовжують його учні.

Залишаються відкритими для подальших досліджень питання викладацької діяльності видатних українських художників, що працювали в академічній майстерні монументального живопису.

В. Ж. Попов

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1917-1918 РР.

Функціонування суспільства передбачає наявність системи управління, що здійснює регулювання основних соціальних процесів. Багатий фактичний матеріал для вивчення даної проблеми надає історія національно-демократичної революції 1917-1920 рр. в Україні. Революційні події, які відбувалися століття тому, слугують важливим уроком для державних та політичних діячів сьогодення. Керівники Української Народної Республіки намагалися створити міцну законодавчу базу для організації функціонування адміністративного апарату управління. Втім, аналіз правових актів УНР демонструє певні вади у питанні чіткого розподілу повноважень та компетенції окремих державних органів.

Головним недоліком, на нашу думку, слід вважати відсутність практичних важелів впливу представницької та виконавчої гілок влади на законодавчу владу. Крім того, переломний характер епохи відбився в строкатості управлінського апарату. Його формування методом проб та помилок вело до дублювання і перетину функцій і повноважень, і, як наслідок, до низької ефективності керівництва. Суспільство намагалося компенсувати недоліки офіційних органів влади шляхом

створення знизу самодіяльних структур.

Комплектування апарату з дотриманням принципу політичної ідентичності автоматично вело до зниження професійного рівня управлінського персоналу. Внаслідок цього відбувалася бюрократизація процесу управління, «розпухання» чиновницького стану за рахунок створення все нових і нових установ.

У той час в Україні влада та суспільство здебільшого існували та функціонували автономно, втім держава, як апарат управління, який повинен був виконувати роль прошарку між владою та суспільством, ще остаточно не сформувалася. Складання системи державного управління - процес довготривалий, пов'язаний не тільки з формуванням інститутів держави, а й з підготовкою професіоналів - управлінців. І те, і інше в умовах УНР було проблемою, зумовленою не лише наростаючим хаосом, але і антиукраїнською позицією колишнього царського чиновництва.

Особливо давалася взнаки відсутність працездатної управлінської вертикалі. В результаті відбувалася персоніфікація управлінських інститутів, ефективність яких залежала від поточного моменту, від особистих якостей посадовців, від рівня свідомості підлеглих тощо.

Іншим результатом некомпетентності влади стало тяжіння до надзвичайних методів управління, чому також сприяла обстановка громадянської війни. Управління в кризовий період було сповнене порушеннями у фінансово-економічній сфері і прямими злочинами в області прав людини - економічних, політичних, особистих.

Лідери української революції зосередилися на вирішенні поточних питань, залишаючи поза увагою стратегічне програмування та планування. Крім того, вони не спромоглися створити дійовий механізм державного управління, який би працював автономно від політичних процесів на вищих щаблях влади. У ланках такого державного механізму кожен посадовець виконував би окрему адміністративну функцію, не звертаючи уваги на особисті політичні уподобання.

Тому багато питань вирішувалися у ручному режимі, шляхом експериментів та імпровізації, часу на які залишалося все менше. В управлінській діяльності державних установ спостерігається відсутність попереджувальних дій, а лише реагування на дії опонентів. Частіше за все, замість конкретної допомоги уряд обмежувався звичайними бюрократичними постановами.

Українські селяни висловлювалися з глибоким розчаруванням про події, що відбувалися: «Нам революція і всі проблеми набридли, і ми хотіли б такого порядку, який був при царі» [1,с.106]. У розмові з Петлюрою вони заявляли: «Хай вже буде та Україна, все одно немає порядку» [2,с.152].

Оцінюючи ситуацію в Україні, політичний діяч УНР М. Шаповал писав: «Апатія, безвілля, розпад, реакція – ось головні риси тодішнього настрою як влади, так і суспільства. Те, що мав бути вихід, було зрозуміло кожному. Не змінити тоді владу не можна було. Це було вимогою часу. Всі хотіли зміни влади, хоча ніхто не знав, на яку саме владу замінити» [3,с.116].

Таким чином, діяльність Центральної Ради та Директорії УНР не призвела до створення міцної національної держави. Однією з причин поразки української національно-демократичної революції була неспроможність українських урядовців сформувати працездатний адміністративний механізм.

Список використаних джерел

1. Завальнюк О. М. Подільські містечка у добу Української революції 1917-1920 рр. / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с. 2. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921 / І. Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с. 3. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага: Вільна спілка, 1928. – 333 с.

О. В. Роменська

ІНЖЕНЕР-НОВАТОР МИКОЛА КОСТЯНТИНОВИЧ ПЯТНИЦЬКИЙ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ

Пятницький Микола Костянтинович – видатний інженер шляхів сполучення, практик по впровадженню залізобетону в архітектурі, що ознаменувало нову епоху розвитку будівництва.

Принципово нові форми внесли в архітектуру монолітні залізобетонні споруди типу пакгаузів, де вперше застосовано плоский дах, вугільні і цементні силоси, у вигляді будівель, піднятих на стовпи.

Народився майбутній архітектор у м. Одесі, у 1871 р., у родині директора II Міської Гімназії, дійсного статського радника Костянтина Андрійовича Пятницького. Закінчив Санкт-Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення. [5;6,с.68].

У 1902 р. вздовж Потьомкінських Сходів в Одесі за проектом вченого був збудований один із перших в Російській імперії Одеський фунікулер.

На той час в Російській імперії їх було всього два, при чому другий також був збудований за проектами М.К. Пятницького у Києві.

Микола Костянтинович був головним ініціатором фунікулеробудівництва в Україні. За основу своїх проектів інженер брав Празький варіант, який приваблював своєю економічністю і практичністю.

Зазначимо, що для врегулювання питання будівництва Одеського фунікулера на нормативному рівні вченому знадобилось майже три роки.

Важливо, що обидва фунікулери були збудовані поблизу портів для зручності пересування.

У 1900 – 1902 рр. спланували схил під трасу майбутнього фунікулера, уклали одноколійний рельсовий шлях довжиною близько ста метрів із роз'їздом посередині і перехідним містком над ним. Збудували ажурний павільйон на бульварі, кам'яну споруду із касою, пероном і контрою на Приморській вулиці. Поруч була встановлена невелика електростанція. Після зібрали і закріпили на тросах два вагончики на 35 пасажирів кожен, які дістали із Парижу. Також на фунікулері було встановлено 300 жарових ламп і дугових ліхтарів для освітлення дороги [1, с. 15].

Одеський фунікулер був побудований за «класичною» схемою – рельсова лінія з роз'їздом. Рух здійснювався по маятниковій системі, коли вагон, який спускався, допомагав вагону, що рухався вгору.

У 1969 р. фунікулер був закритий і в квітні 1970 р. замість нього відкрили ескалатор [2].

У 2005 р. фунікулер був відновлений, але принцип його дії дещо відрізнявся від класичного. Він функціонував по принципу «похилого ліфта», тобто кабінки рухалися незалежно один від одного по різним коліям. Також корінним змінам піддалося стильове оформлення верхнього і нижнього павільйонів, а кабінки фунікулера набули сучасного вигляду [2].

Унікальною залізобетонною спорудою був фунікулер в Києві. Приміщення павільйону і шляхопровід буди збудовані в центрі міста. Візуально легкість і ажурність його форм була обумовлена перш за все просторовою роботою залізобетону [6,с.69].

Навесні 1905 року розпочалась робота над Київським фунікулером. За весь час роботи на ньому було зроблено лише одну реконструкцію. Повна реконструкція була проведена у 1980 р. Тоді були зведені нові будівлі Верхньої і Нижньої станцій, також в проект був внесений вихід з верхньої станції на прогулянкові тераси

Володимирської Гірки.

Також у 1903 р. М.К. Пятницький разом із О.О. Баришніковим запропонували проект першого в Україні залізобетонного маяка. Маяк був зведений в м. Миколаєві і почав функціонувати у 1906 р. [3].

Після громадянської війни М.К. Пятницький розробляв конструкції нових причалів та брав активну участь у їх відновлені. За роки його роботи до 1924 р. в порту відремонтували і збудували 17 причалів, довжиною 3364 п .м., яких одночасно можна було вантажити 19 суден.

У Віснику шляхів сполучення № 1 надрукований наказ про оголошення подяки помічнику начальника порту, інженеру М.К. Пятницькому. Також, Миколаївський порт був виведений у порти першого класу, ставши таким чином однією із найважливіших баз СРСР по хлібному експорту.

На жаль, подальша доля Миколи Костянтиновича не відома і вимагає подальших більш детальних досліджень [5].

Список використаних джерел

1.Александров Р. Прогулки по литературной Одессе. Одесса, 1993. 54 с. 2.Сторінка Одеського фунікулера. URL: http://odessatrolley.com/Tram/Funiculair.htm. 3.Салтовский Б., Оранский Д. Ожарский маяк. Николаевский Базар. 10 февраля 2014. URL: http://bazar.nikolaev.ua/print/2495. 4.Тоцкий О. История Киевского фуникулера, 2014. URL: https://tov-tob.livejournal.com/117141.html. 5.Ульянкина Т.И. Пятницкий Н.К. – новое лицо в старом строю руководителей порта. Южная правда: общественно-политическая газета Николаевской области. 2015. № 76(14 Июля). С. 4. 6.Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков Киев, 1988. - 184 с.

Н. В. Семергей

РЕЛІГІЯ ТА ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНІ АКТУАЛІТЕТИ

Новітній етап українського державотворення та інноваційний характер розвитку наукового пізнання – два синхронні та незворотні процеси суспільного розвитку України ХХІ століття. Невід'ємним складником таких змін є побудова нових теоретико-методологічних засад історичної науки, зокрема історіографії, яка у наш час набуває нових, суспільно-значущих і цивілізаційних функцій. Яскравим свідченням подолання радянських штампів та стереотипів, ерозії штучності та інструменталізму в історіографії є звернення вчених до вивчення питань, предметно-тематичне поле яких пов'язане із церковно-релігійною та сакральною сферами життя суспільства. Одним із аспектів, актуальність відтворення якого аргументована сучасними пріоритетами формування нового історичного методу, є історіографія релігійного складника українського національно-культурного відродження ХІХ – початку ХХ століття.

Запропонована стаття присвячена визначенню напрямів історичного вивчення духовно-релігійного та церковно-сакрального складників в українському національно-культурному відродженні початку ХХ століття.

Відомо, що події та явища української історії ХІХ – початку ХХ століття слід розглядати з погляду українського національного відродження, що становило стрижень тодішнього історичного процесу в усіх його проявах, зокрема духовному та культурно-релігійному. Український національний рух характеризувався культурно-духовним відродженням суспільства, яке заклало підвалини організаційної консолідації українських сил для боротьби за національне відродження [2,с.157, 180].

Ми вже зазначали, що церковно-релігійним проблемам у добу українського національно-культурного відродження загалом, присвячені наукові доробки таких учених як В. Бодак, А. Великий, М. Грушевський, А. Зінченко, В. Іванишин, В. Калач, М. Кирюшко, Л. Кондратик, М. Попович, М. Рибачук, В. Сарбей, О. Уткін та інші [4, с. 177]. Проте, духовно-релігійний складник національного відродження початку ХХ століття представлений в історіографії спорадично та поверхово. Утім можна виділити кілька історіографічних площин, у межах яких історики, релігієзнавці та культурології аналізували місце і роль релігійного складника в українських соціокультурних процесах початку ХХ століття.

Перша – аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного відродження досліджуваного періоду (М. Грушевського, В. Липинського, І. Огієнка, А. Річинського, Д. Донцова, М. Шаповала). Відповідний історичний дискурс представлений іменами таких учених як Г. Алексієвець, І. Гирич, В. Ульяновський, А. Колодний, Л. Кондратик, О. Пріцак, О. Саган, І. Шевченко, В. Шевчук та інші.

Друга – дослідження впливу релігії на тогочасні соціокультурні та духовні процеси (Т. Мацейків, І. Власовський, М. Рибачук, В. Литвин, В. Іванишин, В. Сарбей, О. Уткін та інші).

Третя – осмислення місця і ролі церкви та духовенства в українському національно-культурному житті початку ХХ століття (православна, римо- та греко-католицькі, протестантські конфесії). Ця історіографічна площина засвідчена науковими студіями М. Рибачука, О. Уткіна, М. Кирюшка, В. Пащенка, Ю. Вільхового, О. Лахна, В. Бодака та інших.

Четверта – розгляд ролі релігійного складника в українських націєтворчих процесах. Це праці таких учених як М.Попович, Я.Калакура, В.Калач, П.Радько, Л.Бабенко, В.Сарбей, В.Іванишин, А.Великий, М.Братасюк, М.Обушний та інших.

П'ята – вивчення стану тогочасної духовно-релігійної освіти, діяльності церковних братств (І. Петренко, Г. Степаненко, Т. Тронько, В. Перерва, О. Драч, О. Булига та інші).

Історіографічний огляд засвідчив увагу вчених-істориків до проблем церкви та релігії як істотного компонента та вагомого чинника українського національно-культурного відродження початку ХХ століття. Предметом оглядових досліджень була думка, спадщина тогочасних громадсько-політичних лідерів та діячів культури, розвиток церковних інституцій та духовенства, вплив релігії на соціокультурні, духовні та націєтворчі процеси тощо. Відповідні студії дають підстави сподіватися на перспективи цілісних осмислень духовно-релігійного змісту українського національного державотворення та їхній історіографічний аналіз. Такі дослідження, без сумніву, сприятимуть усвідомленню суспільством духовності як основного пріоритета побудови громадянського та демократичного ладу в світі та Україні.

Список використаних джерел

1.Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. Дрогобич : Відродження, 1990. 96 с. 2.Історія України : навч.-метод. посіб. / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко та ін. К. : Знання-Прес, 2006. 460 с. 3.Кондратик Л. Й. Філософсько-соціологічний аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного Відродження початку ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11. К. , 2005. 40 с. 4.Семергей Н. В. Релігієзнавча думка, духовні практики та церковне життя у добу українського національно-культурного відродження другої половини XIX століття: інтертекст історіографій. Історична пам'ять : наук. зб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 37. С. 176-190. 5.Церква і національне відродження / редкол. : І. Ф. Курас (голова), А. Л. Зінченко, М. В. Попович, М. Ф. Рибачук та ін. К. : Ін-т нац. відносин і політології АН України, 1993. 408 с.

І. В. Шаповалова

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ НАУКОВИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В XIX СТ.

Важливою складовою успішного розвитку історичної науки в XIX ст. на Півдні України була діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. На відміну від академічних установ і навчальних закладів, це товариство менш підлягали контролю з боку держави, що сприяло розвиткові творчої ініціативи вчених та формуванню передової наукової і суспільної думки. Його поява стала фактором розвитку і популяризації української історичної науки [1].

Ідея створення такої науково-історичної установи, яка б опанувала велику наукову спадщину минулих часів, вивчала та систематизувала численні історичні джерела, виникла у колі вчених-істориків, а також просто шанувальників історії рідного краю після ряду важливих подій, які трапились на початку XIX ст..

19 червня 1825 року виходить царський наказ «О производстве работ для отыскания древностей в Новороссийском крае и об учреждении для хранения тех редкостей музеев в Одессе и в Керчи» [2,с.548]. Очолити роботу по створенню музеїв М.С. Воронцов доручає відставному статському раднику І.П. Бларамбергу, який зумів об′єднати навколо себе вчених-дослідників історії Півдня України Стемповського, Потоцького, Дюбрюкса, Теплякова та інших. Розпочалась робота по формуванню музейної колекції.

В цей час всебічним вивченням Півдня України активно займались такі дослідники, як Паллас, Оденко, Киріаков, Кьоллер, Стемковський, Мурзакевич, Кьоппен, Дюбуа та інші. Завдяки їх зусиллям були отримані цікаві історичні та географічні матеріали, але опрацювати самостійно таку велику кількість джерел вони не могли [3,с.332]. Тому постає питання про необхідність об′єднання всіх професійних вчених-дослідників та аматорів історичних старожитностей навколо спільної справи - створення в Одесі наукової установи по вивченню історії та археології Новоросійського краю.

Діяльність Одесього товариства розпочинається 23 квітня 1839 року. Керівний склад товариства: почесний президент генерал губернатор Новоросійський і Бессарабський граф М.С.Воронцов [4,17], президентом – Д.М.Княжевич, віцепрезидентом О.С.Стурдза, секретарем М.Н. Нуковулос, скарбником затвердили О.А.Скальковського [4,1], а ще 36 дійсних членів, 2 почесних члена.

Статут Одеського товариства історії та старожитностей визначав основні цілі та напрямки діяльності: пошук, розгляд та пояснення документів і актів, що належать до історії Новоросійського краю; піддавати критичному дослідженню свідчення стародавніх письменників про місцевості та старожитності і відшукати їх сліди у теперішніх часах; підготувати записи для майбутньої історії краю збиранням певних свідчень про теперішній його стан по відношенню до географії і статистики; розбирати твори; друкувати результати своїх занять [4,1].

З метою популяризації історичних знань, як у середовищі фахівців, так і серед широкого загалу населення в 1842 році було розпочато видання «Записок Одеського товариства історії та старожитностей» («ОТІС»). В 1846 році виходить каталог Одеського музею, в якому уперше було систематизовано всю музейну колекцію староживностей (еллінські, римські, генуезські, турецько-татарські, запорізькі та інші історичні речі). Значне місце у свої діяльності ОТІС відводило роботі з організації музейної справи на теренах Південної України.

Одночасно з науково-просвітницькою видавничою діяльностю товариство

постійно проводило археологічні розкопки та розгорнуло широку кампанію по збереженню пам'яток історії та архітектури.

Для здійснення плідної наукової та просвітницької роботи то- вариство утворює власну бібліотеку.

Для того щоб визначити роль і місце, яке посідало Одеське товариство історії та старожитностей у розвитку української історичної науки, потрібно виділити основні напрямки його діяльності: збір та вивчення пам'яток духовної та матеріальної культури; пропаганда історико-археологічних, культурологічних знань; утворення історико-архівної бази; редагування та введення в науковий обіг рукописних збірників та історико-археологічних матеріалів; розвиток історико-краєзнавчої роботи, охорона пам'яток історії та архітектури; відродження музейної справи, науково-систематизованний підхід до формування музейної експозиції та фондів; залучення викладачів, студентів та всіх шанувальників їсторичної спадщини до роботи по збиранню і узагальненню історичних матеріалів, дослідницької діяльності; громадсько-просвітницька діяльність та інше.

Список використаних джерел

1.Колесник М.П. Історичне товариство Нестора-літописця: основні етапи й напрями діяльності (1872 – 1931). // Український історичний жур- нал. – 1989. – № 9. 2.Попруженко М.Г. Императорское Одесское общество истории и древностей. (По поводу 75-летия его существования. // Исторический вестник. – 1914. – № 11. 3.Брун Ф. Тридцатилетие ООИД, его записки и археологические со- брания // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. 8. – Одесса, 1872. 4.Державний архів Одеської області . – Ф. 93. – Оп. 1. – Спр. 1, 15, 17,22, 158, 159. 160, 161, 162.

Н. В. Сугацька

«ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ» НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Вивчення даної проблеми сприяє осмисленню складного, багатогранного і часто суперечливого нашого історичного минулого. Особливо це стосується подій Другої світової війни, яка надзвичайно багата на явища-феномени, властиві тій чи іншій державі в різні періоди. Одним з таких явищ був, з одного боку, колабораціонізм, з іншого – діяльність «Праведників народів світу». Зазначена тема містить певне ідеологічне навантаження і сприяє формуванню позитивних рис менталітету українського етносу. Тому цей аспект проблематики Другої світової війни є сьогодні актуальним.

У 1951 р. Державою Ізраїль прийнятий Закон про Пам'ять Катастрофи, відповідно до якого неєвреям, які рятували євреїв у роки нацистської окупації Європи, Катастрофи (Шоа), ризикуючи при цьому власним життям, присуджується почесне звання «Праведник народів світу». Звання «Праведник народів світу» має міжнародний статус. З 6 березня 2013 р. відзначається Європейський день пам'яті «Праведників народів світу». Він був встановлений за рішенням Європарламенту у 2012 р. Особам, удостоєним звання «Праведника народів світу», вручається почесний диплом, а також іменна медаль. Це почесне звання присвоює з 1963 р. громадська комісія, до складу якої входять провідні ізраїльські юристи, фахівці з історії Голокосту, особи, які пережили Катастрофу.

Звання «Праведник народів світу» присуджується при відповідності наступним критеріям:

1. Активна участь у порятунку одного або декількох євреїв від небезпеки негайного знищення або депортації в табори смерті.

2. Спаситель усвідомлював і мав на увазі саме порятунок єврея.

3. Дії рятівника не були мотивовані отриманням грошової винагороди або іншої компенсації, як, наприклад, перехід рятуємого в іншу віру, усиновлення дитини і т.д., і якщо він брав гроші, то лише для того, щоб забезпечити успіх порятунку, а не з метою збагачення.

4. Існувала реальна небезпека для рятівника і його близьких. В особливих випадках береться до уваги економічний та суспільний добробут рятівника.

5. Все це підтверджується свідченнями тих, хто вижив, тих, кому була надана медична допомога, або наявністю відповідних документів, що підтверджують факт порятунку і його обставини.

Порятунок євреїв в роки Катастрофи в кожному окремому випадку вимагав великої мужності і справжньої самовідданості, так як розцінювався нацистами як виклик всій їхній ідеології і політиці, навіть при відсутності будь-яких інших форм опору або непокори.

З 1963 по 2017 рр. почесного звання «Праведник народів світу» удостоєно понад 26 тисяч осіб з 51 країни. За кількістю Праведників Україна поступається тільки Польщі, Голландії, Франції (понад 2,5 тисячі осіб). Чимало рятівників було удостоєно цього почесного звання і в Миколаївській області. Дану проблему досліджують вчені та краєзнавці міста Щукін В.В., Сугацька Н.В., Ташлай Л.Б. У 2016 р. видано довідник «Праведники народов мира, Праведники Украины, спасители: Николаевская область», в якому наведені дані про 82 Праведників і людей, причетних до порятунку, а також про 63 врятованих ними євреїв [2].

Ось одна з історій порятунку. Домна Швацька в 1941 р. проживала в м. Миколаєві. Вони з чоловіком виховували двох дітей: сина Анатолія (11 років) і доньку Любов (3 років). Швацький Петро Назарович працював в дитбудинку м. Миколаєва. 17 серпня 1941 р. Миколаїв був окупований німецькими військами. Петро Назарович і працюючі з ним чоловіки повинні були дітей-сиріт роздати в сім'ї миколаївців, щоб їх врятувати. У місті німці розклеїли накази про розстріл сімей, які переховують євреїв. Тому єврейського хлопчика Мішу з дитбудинку всі боялися брати. Петро Назарович привів Мішу до себе додому. Міші тоді було 14 років, його прізвище та ім'я – Миронер Михайло Захарович, родом з м. Маріуполя, де були розстріляні його батько і мати. Петро Назарович попросив дружину берегти його, як своїх рідних дітей, а сам пішов воювати на фронт.

Домна з любов'ю ставилася до хлопчика, він став частиною її сім'ї до самого кінця війни. Протягом довгого періоду, поки Михайло перебував в будинку Швацької, він не виходив на вулицю, оскільки його могла видати єврейська зовнішність, а фальшивих документів у нього не було.

У квітні 1942 р. Домна постригла наголо голову Михайла, щоб по чорним кудрям окупанти не впізнали, що він єврей, і відправила його до свого діда Івана, який жив в маленькому будиночку неподалік. Він ховав Мішу в лісопосадці. За допомогою підпільників, з якими була пов'язана вчителька Домни Швацької – Марія Іллівна та її сестра Софія Іллівна, Міші змінили прізвище Миронер на Миронов.

Хлопчик провів у діда Івана все літо і осінь, а взимку знову повернувся в будинок Домни Швацької.

Згодом Михайло став менш пильним. Одного разу в липні 1943 р. його спіймали на вулиці під час облави на молодих українців, яких відправляли на примусові роботи до Німеччини. Коли Домна почула про те, що трапилося, вона кинулася на вокзал і знайшла Михайла в одному з вагонів поїзда, який повинен був відходити в Німеччину через лічені хвилини. Вона благала німецьких солдатів відпустити хлопчика, і в кінці кінців (за викуп) його зняли з поїзда. Як потім розповідав Михайло, він хотів на ринку подивитися пташок, там і потрапив в облаву.

28 березня 1944 р. радянські війська звільнили м. Миколаїв. Міші було вже 17 років, він просив Домну відпустити його з радянськими військами на фронт, помститися за загиблих рідних. Домна отримувала від нього з фронту листи, фотографії з бойовими друзями. Він дійшов до м. Берліна у званні старшого лейтенанта, мав нагороди за взяття Берліна. Сім'я Швацьких дуже його чекала, він став Анатолію і Любові (в заміжжі Бакларовій) рідним братом [1].

Діяння «Праведників народів світу» служать зразком благородства та героїзму для майбутніх поколінь і критерієм моральної поведінки в умовах навіть найстрашнішого фізичного і психологічного тиску. Вони служать доказом того, що в будь-якій ситуації можна і треба чинити опір злу і що протистояти йому здатна не тільки група людей, а й окрема особистість.

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю з Л. П. Бакларовою (донькою Домни Швацької). Копії документів, фото Домни Швацької. Архів Н. В. Сугацької, 2009. 2. Праведники народов мира, Праведники Украины, спасители : Николаевская область / редакторы-составители Н. В. Сугацкая, Л. Б. Ташлай, В. В. Щукин, С. Н. Сугацкий. – Николаев : Издатель Шамрай П. Н., 2016. – 108 с.

Б. Ю. Теміров

ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ:КРИТИЧНИЙ ПОГЛЯД

Про науковий вимір постаті С. Бандери можна починати говорити з 1950-х рр., коли розгорнулася кампанія по створенню радянської версії війни, в якій «українські буржуазні націоналісти» здобули винятково негативний образ «класового ворога». До цієї когорти відносився і очільник ОУН(б).

У середовищі радянських істориків другої половини XX ст. виникло пропагандистське кліше «українсько-німецькі націоналісти». Усі прибічники української незалежності проголошувалися «колабораціоністами», «зрадниками», «запроданцями» і «найманцями» імперіалізму. Критики «українського буржуазного націоналізму» зосередилися на запереченні тези про «двофронтову» боротьбу УПА одночасно проти нацистів і більшовиків. Такі уявлення зберігалися до середини 1980-х рр. Серед авторів, які писали на дану тематику, найбільш активними були В. Замлинський, К. Дмитрук [2-4] та інші. Лейтмотивом їхніх публікацій стали тези про колаборацію українських націоналістів з нацистами, звинувачення у тероризмі та злочинах проти людяності. Самостійницький рух подавався як інспірований ззовні, тлумачився як політичний та кримінальний бандитизм, що був далекий від інтересів населення і не мав міцної соціальної бази [8, с.123].

Справжня антифашистська боротьба (згідно з радянським каноном) могла вестися тільки під керівництвом ВКП(б), інші ж політичні сили лише прикривалися антифашистською риторикою та імітували боротьбу. Факти, які суперечили цим твердженням, замовчувалися або фальсифікувалися. У 1960–1980-ті рр. радянські історики заклали фундамент окремого напряму в історичній науці: критики «українського буржуазного націоналізму». Професійні історики – Ю. Пінчук, В. Трощинський та інші – в якості предмету дослідження обирали не історичні явища, а так звану «фальсифікацію» історії Другої світової війни, в контексті якої позначалася і діяльність ОУН [1; 7; 9].

Антивизвольницька точка зору, котра повністю відкидала наміри ОУН створити українську незалежну державу, представлена працями Ю. Омельчука, М. Коваля, Т.Першиної. У даних працях окреслюється ОУН як суто нацистська організація, котра є не посібниками нацистів і відповідних спецслужб, а повноцін-

ною складовою вермахту.

Ю.Омельчук свою працю «Недолюдки» присвятив «звірствам українських буржуазних націоналістів» на Рівненщині під час окупації. Він виокремив початковий розділ під назвою «Не можу мовчати», де зазначає, що західноукраїнські землі «окуповані гітлерівськими ордами». Автор зазначає: «До рук читача я подаю свої нариси як окремі епізоди страхітливих злочинів верховодів ОУН-СБ, вчинених на Ровенщині, вони достатньо характеризують сукупну цінність роботи націоналістів на всій західноукраїнській землі в період з 1941 по 1944 роки». Дана праця не є яскраво пропагандистською, але має виразне політичне спрямування. Постійно у даній праці фігурує поняття «банда» [5, с. 3–8].

Т.Першина у праці «Фашистский геноцид на Украине в 1941–1944 годы» звинуватила ОУН(б) у формуванні потужного апарату для масових вбивств. Українських націоналістів нею звинувачено в участі у допоміжній поліції «в населенных пунктах оккупированной Украины» [6, с.30]. Тобто ОУН у провину ставилась наче б то інтеграція до німецького карального апарату.

Отже, у другій половині XX ст. оформилася цілком виразна радянська концепція щодо трактування українського націоналізму як «найбільшого ворога українського народу». Їй притаманні специфічні риси: ідеологічне забарвлення, перекручування та замовчування фактів, фальсифікація подій, відверто брутальне ставлення до провідних діячів ОУН. Усе це перетворювало праці радянських істориків із даної проблеми, швидше, на пропагандистські памфлети, ніж на наукові роботи. Щодо постаті С.Бандери, то на сторінках наукових праць вживалося загальне поняття «бандерівці», його ж особистість повністю «випала» з поля зору професійних істориків як непотрібна.

Список використаних джерел

1.Бєлоусов М. М. Фальсифікація боротьби українського народу проти німецько-фашистських загарбників в буржуазній літературі. Київ: Політвидав, 1959. - 300 с. 2.Дмитрук К. Є. Приречені: Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. Львів: Каменяр, 1981. 327 с. 3.Замлинський В. Тавровані презирством народу. Київ.: Політвидав України, 1974. - 96 с. 4.Матвієйко М. В. Чорні справи ЗЧ ОУН. Львів: Галицька видавнича спілка, 1962. - 34 с. 5.Омельчук Ю. Недолюдки. Львів: Книжно-журнальне видавництво, 1963. - 151 с. 6.Першина Т.С. Фашистский геноцид на Украине. 1941–1944. Київ: Науково думка, 1985. 170 с. 7.Пинчук Ю. А. Против буржуазных фальсификаций вопросов истории Украинской ССР периода Великой Отечественной войны Киев: Наукова думка, 1982. - 257 с. 8.Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1990. - 1600 с. 9.Трощинський В. П. Проти вигадок про так званий «антифашистський рух опору» українських націоналістів. Київ: Інститут історії України, 1988. - 20 с.

В. О. Хоменко

ПИТАННЯ СПІВПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ ІСТОРИКА

Політична діяльність визначного українського історика М. Грушевського є надзвичайно цікавою для вчених-грушевськознавців. Протягом тривалого часу, а саме в 1917-1924 рр., суспільствознавець співпрацював з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР). Відтак, варто звернути увагу на інформаційний потенціал з цього питання автобіографічних праць самого історика.

У квітні 1920 р. в тижневику «Український голос», який видавався у Вінніпегу в Канаді було надруковано автобіографічний лист М. Грушевського під назвою «З життя проф. М. Грушевського». Згодом, у травні 1920 р. його передрукувала газе-

та «Народна воля» зі Скрентону (Канада), а у вересні цього ж року лист з'явився у часописі «Америка» з Філадельфії (США) [5, с. 475]. У 1966 р. стараннями Любомира Винара цей автобіографічний лист було видано в журналі «Український історик» під назвою «Автобіографія Михайла Грушевського, 1914-1919» [1]. Відзначаємо, що у автобіографії М. Грушевський коротко характеризує свою політичну діяльність в 1917-1919 рр. Описуючи добу Центральної Ради (ЦР) історик зовсім не згадує, що мав якесь відношення до УПСР, попри те, що про цей період його життя знаходимо багато інформації в щоденниках та спогадах сучасників М. Грушевського. Інформація про співпрацю з партією есерів стосується лише 1919 р. Розповідаючи про обставини свого повернення до активного політичного життя після приходу до влади Директорії М. Грушевський чітко називає свою першочергову політичну мету – відновлення діяльності ЦР, але не згадує, що мав зв'язки з українськими есерами, хоча з інших джерел відомо, що на засіданнях Трудового Конгресу Директорії в січні 1919 р. історик виступав як представник есерівської партії. Натомість, вчений прямо вказує на свою співпрацю з УПСР, коли описує події лютого-березня 1919 р. у Кам'янці-Подільському [1, с. 101; 5, с. 272].

Зрештою М. Грушевський вирішує «перевести свою роботу за кордон, поки на Україні утвориться правлінє оперте на дійснім представництві трудового народу». І саме тут історик пише, що «звернувся з сим пляном до нашої селянської партії соц. революціонерів, в контакті з котрою та Селянською Спілкою працював увесь час і вона справді помогла мені здійснити плян своєю матеріальною помочию» [1, с. 101]. Отже, колишній голова ЦР фактично визнає, що співпрацював з есерами протягом достатньо тривалого часу. А порівнюючи це повідомлення з інформацією з інших документів, можна впевнено припустити, що почалось це співробітництво з того моменту, коли М. Грушевський приїхав до Києва у березні 1917 р. та розібрався у тій політичній ситуації, яка склалася у революційному Києві. Крім того, у автобіографії історик розкриває зміст своєї політичної діяльності за кордоном, яка полягає в організації «звязків з соціялістичними партіями та інформацією їх і взагалі світового громадянства про українські домагання, їх історію і завдання» [1,с.101]. При цьому він не згадує, що очолював у цей час Закордонну Делегацію УПСР (ЗД УПСР).

1926 р. М. Грушевським була написана нова, більш повна «Автобіографія». У 1979 та 1980 рр. з ініціативи Л. Винара текст цієї автобіографії було надруковано в історичному часописі «Український історик». Авторизований машинопис тексту автобіографії зберігається у 122 фонді Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [3, арк. 1-22]. Слід зазначити, що М. Грушевський, описуючи часи ЦР та Директорії, знову ж таки не згадує про своє співробітництво з УПСР. Але далі в тексті автобіографії він пише, що «З кінцем березня [1919] через Галичину виїхав за кордон в делегації від партії укр. соц. революц. На конференцію II Інтернаціоналу…В 1921 виступив з делегацією с-рів з II Інтернаціоналу, 1922 р. зложив і делегатський мандат, з огляду на принціпіяльні розходження, і віддався виключно науковій роботі…» [2, с. 29-30]. Відмічаємо, що історик подає скупі свідчення про свої зв'язки з есерами, починаючи їх моментом виїзду в еміграцію, а завершуючи складенням делегатського мандату в 1922 р. Крім того, важливо те, що М. Грушевський згадує про свою участь в ЗД УПСР. В українських архівах збереглись ще декілька автобіографії М. Грушевського загальною особливістю яких є майже повна відсутність інформації про партійну діяльність суспільствознавця в 1917-1924 рр. [9, арк. 1; 8, арк. 8зв, 14, 15-15зв; 7, арк. 1-1зв].

Знаний український історик С. Білокінь у 1989 р. в журналі «Київ» видав друком «Спомини» М. Грушевського. Значна їх частина у вигляді машинописного тексту зберігається у вже згаданому 122 фонді Відділу рукописних фондів і тексто-

логії Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України [4, арк. 1-139]. У «Споминах» М. Грушевський дуже докладно описуючи події 1917 р. в Києві згадує і про есерів. Історик пише: «…я таки свідомо вважав потрібним морально підтримувати есерів своїм авторитетом, тому що тільки вони активно працювали між селянством, а сю роботу я вважав найважнішим завданням моменту…Але формально вступати до партії я не хотів». М.Грушевський називає і форми своєї співпраці з УПСР: друк статей в есерівській газеті «Народна воля», спілкування з їх лідерами, наприклад, М. Ковалевським та М. Чечелем, присутність на нарадах есерівської фракції у ЦР. На прохання есерів вступити до їх партії офіційно історик відповів так: «Я сказав, що хоч я в багатьох [питаннях] почуваю свою суголосність з партією, але поки я стою на чолі Ц[ентральної] ради, вважаю за корисніше для справи зіставатись безпартійним…» [6, с. 152].

Підсумовуючи, слід сказати, що М. Грушевський у своїх автобіографічних працях не надто докладно, а радше фрагментарно згадує свою співпрацю з УПСР. Винятком напевно можна вважати лише повідомлення його «Споминів». Такий стан речей швидше за все можна пояснити самим жанром автобіографії, а також тим, що більшість з них були написані вже після повернення М. Грушевського з еміграції до Радянської України, коли історик вже не хотів докладно описувати свою політичну діяльність.

Список використаних джерел

1.Автобіографія Михайла Грушевського, 1914-1919 // Український історик. – 1966. – Ч. 1-2. – С. 98-101. 2.Винар Л. Автобіографія Михайла Грушевського з 1926 року. – Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто: Українське історичне товариство, 1981. – 48 с. 3.Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 122, од. зб. 17. 4.Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 122, од. зб. 16. 5.Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), І. Гирич та ін. – Львів: Світ, 2013. – Т. 4. Кн. ІІ. – 576 с. 6.Грушевський Михайло. Спомини // Київ. – 1989. – № 11. – С. 113-155. 7.Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Ф. І, од. зб. 45062. 8.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 166, оп. 12, спр. 1900. 9.Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 1235, оп. 1, спр. 44.

П. Л. Уткін

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ СПЕЦШКОЛИ ВПС ВИКЛАДАЧАМИ (ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 1945 ТА 1950 РОКІВ)

За роки незалежності в Україні реалізовано декілька реформ, пов’язаних із різними рівнями освіти. На сучасному етапі розвитку освітянського простору держава й суспільство велику увагу приділяють шкільній освіті, підготовчий етап реформи якої вже стартував. Не секрет, що при підготовці та впровадженні різноманітних перетворень не буде зайвим історичний досвід. Звичайно, незалежна Україна істотно відрізняється від Української РСР, але питання щодо військово-патріотичного виховання й навчання шкільної молоді не втрачає своєї актуальності. В цьому контексті пропонуємо звернутися до досвіду відновлення роботи Дніпропетровської спеціальної школи військово-повітряних сил (спецшколи ВПС) і розглянути якісний склад викладачів цього специфічного навчального закладу в різні періоди. До того ж, історія цієї спецшколи у науковій літературі висвітлена доволі посередньо, що підсилює актуальність даної роботи. На основі архівних матеріалів робиться спроба визначити якісний склад викладачів спецшколи на час відновлення її діяльності у 1944-1945 навчальному році та визначити кадрову динаміку на 1950 р.

На підставі директиви РНК СРСР № 7718 від 8 квітня 1944 р. та постанови РНК УРСР № 523 від 22 травня 1944 р. «Про організацію спеціальних середніх шкіл Наркомосвіти УРСР», відновлювалася робота Дніпропетровської спецшколи ВПС [1, арк. 5], що перебувало під пильним наглядом і опікою місцевих органів влади. Так, згідно з рішенням виконкому Дніпропетровської обласної ради депутатів трудящих від 28 серпня 1944 р., для комплектування спецшколи виділялися кращі педагогічні кадри міста [1, арк.10].

На 1944-1945 перший після відновлення роботи навчальний рік у Дніпропетровській спецшколі ВПС працювало 25 викладачів та 1 заступник начальника спецшколи з навчальної частини (не значився як викладач). Навчальний процес забезпечували 4 викладачі математики, по 3 викладачі виділялися на проведення занять з російської мови та літератури, фізики, історії та загальновійськової підготовки, 2 викладали хімію, а інші предмети (фізкультура, англійська та німецька мови, біологія, географія, креслення та спецдисципліни) забезпечувалися 1 викладачем кожний. За національним складом більшість із них (17) були українцями (65,4%), 5 (19,2%) належало до євреїв, а 4 (15,4%) були росіянами. Природно, що більшість викладачів (10, тобто 38,5%) народилися в м. Дніпропетровську та області. Оскільки статус вчителя перебував на середньому рівні, то переважна більшість викладачів (15 осіб) були безпартійними, 6 мали партійний квиток, а ще 4 на цей час були кандидатами в члени ВКП (б). Крім того, 1 викладач на 1944 р. був членом ВЛКСМ. Майже всі викладачі (23 особи) мали вищу освіту, але мали місце й винятки. Це викладачі фізичної, загальновійськової та спеціальної підготовки. Так, наприклад, викладачі спецдисциплін М.К. Севастьяненко та загальновійськової підготовки А.Й. Сулима мали середню освіту, викладач креслення І.П. Носок – середню спеціальну, а викладач фізкультури (ініціали не встановлено) – семирічну освіту. Переважна їх більшість мали педагогічний досвід і на 1941 р., тобто до початку радянсько-німецької війни, працювали переважно вчителями в школі (9 осіб), науковими співробітниками та асистентами при ВНЗ чи курсах ЦК ВЛКСМУ (3 особи). Зазначимо, четверо (включаючи заступника начальника спецшколи з навчальної частини А.П.Добкіна) працювали викладачами Дніпропетровської спецшколи ВПС ще до її евакуації. Частина викладачів на той час лише здобували освіту: зокрема, троє були студентами ВНЗ, двоє – курсантами військових навчальних закладів. Два викладачі вважалися військовослужбовцями й перебували в лавах Червоної армії. Документ містить цікаві відомості щодо статусу викладачів під час війни. Тут 11 осіб проходили службу в Червоній армії, 1 з яких (викладач фізкультури, ініціали не встановлено) перебував у полоні та був репатрійований, 11 перебували в евакуації, де 7 працювали у закладах освіти, а 4 особи проживали на окупованій нацистами території [2, арк. 11].

На 1950 р. чисельний склад викладачів зріс до 31 особи. У порівнянні з першим навчальним роком після відновлення роботи спецшколи побільшало викладачів фізкультури та російської мови та літератури – до 4 осіб, англійської мови та спецдисциплін – до 2 осіб. Натомість, зменшилась кількість викладачів фізики – до 2 осіб. З інших предметів ситуація залишилась сталою – кількість викладачів залишилась на рівні 1944-1945 навчального року. За цей період в спецшколі почали викладати два нових предмети (логіка та психологія). З першого списку викладацького складу спецшколи на 1950 р. залишилось 10 викладачів, які навчали курсантів шкільним предметам (математика, російська мова та література, біологія, географія, історія тощо) [3, арк. 21].

Отже, в цілому, викладацький склад Дніпропетровської спецшколи ВПС на 1944-1945 рр. не відрізнявся особливою строкатістю у національній та партійній приналежності, рівнем освіти. По-різному склалась їх доля перед та під час радянсько-

німецької війни, але до роботи допускалися навіть викладачі, які перебували на окупованій території. На 1950 р. склад викладачів зазнав змін. Спостерігається посилення спеціалістами із фізичного виховання, спецдисциплін та загальновійськової підготовки, склад яких за досліджуваний період повністю змінився. Незмінною залишалася кількість викладачів із предметів шкільної програми, що свідчить про посилення уваги керівництва спецшколи до виховання курсантів саме з урахуванням їхньої подальшої кар'єри в якості льотчиків або спеціалістів із льотної справи.

Список використаних джерел

1.Держаний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО) [Текст]. – Ф. 3840, оп. 1, спр.1. 2.ДАДО [Текст]. – Ф. 3840, оп. 1, спр. 3. 3.ДАДО [Текст]. – Ф. 3840, оп. 1, спр. 7.

В. С. Фролова

ЗАЛУЧЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ У МУЗЕЙНИХ ЕКСПОЗИЦЯХ УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ ВСЕБІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

На сучасному етапі розвитку України особливого значення набуває питання збереження культурної спадщини. Повне включення у побутову культуру минулого здатне стати поштовхом для міркувань над питаннями власного походження та національної самоідентичності. Всього в Україні налічується 445 діючих музеїв, які щороку відвідують 18 млн осіб. З кожним роком цей показник зменшується, а музейні експозиції втрачають свою актуальність [7].

У зв'язку з цим, нової ролі набуває інтерактив: ігри, театралізовані вистави, квести, використання опудал та муляжів, реконструкції та ін. Останні з кожним роком залучають все більше і більше учасників. Реконструкція включає в себе відновлення первісного вигляду або стану чого-небудь спираючись на письмові або речові джерела [1, с. 193].

Реконструкції набувають форми фестивалів, що допомагає збільшити число учасників та глядачів. Найбільш відомими щорічними українськими фестивалями з відтворення історичної дійсності є: «Стародавній Меджибіж», «Кам'янець» – земля героїв, «Велика перемога», «Ту Стань!», Стара Фортеця», «Битва націй» та «Генуезький шолом» [2, с.84].

На хвилі тенденцій сучасного європейського музеєзнавства українські музеї поступово звертаються до інтерактивних методів роботи з артефактами. Західні спеціалісти формують нове значення та способи діалогу між музеєм і відвідувачем. Відповідно в майбутньому музеї мають перетворитись на цілісні освітні платформи, здатні залучити кожного відвідувача, не залежно від віку та соціальної групи.

Відомий англійський педагог Кен Робінсон у своїй праці «Школа майбутнього» виділяє дві основні цілі будь-якого освітнього центру: виховувати культурну терпимість та захистити власну культуру від сторонніх впливів [3, с. 26].

Яскравим прикладом виховання терпимості та толерантності в музейному закладі є Музей історії жіноцтва та гендерної історії у Харкові. Створений у 2009 р., він залишається єдиним музеєм гендерної історії у Східній Європі. Головна сторінка офіційного сайту закладу зустрічає влучними висловленнями про жіноцтво, які змушують співпереживати головним героїням історій. Цікаво відзначити, що цей музей не є стаціонарним, тому має потенційно вищі шанси донести до відвідувачів свою експозицію [4].

Серед музейних закладів, спрямованих на захист власної культури виділяємо: 1) Національний заповідник «Хортиця» – культурний комплекс, що знайомить з особливостями побутового життя, архітектурою та військовою організацією українського

козацтва [6]; 2) Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, який зібрав найкращі зразки гончарства з усіх регіонів України. Цього року на базі музею діяла Школа гончарства, яка мала на меті ознайомлення широкого загалу з особливостями українського ремесла. Така інтеграція особи, здатність відчути історію власними руками, а іноді, навіть створити її – безперечно, є одним із найважливіших прийомів у формуванні конкурентоспроможної музейної експозиції [5].

Поодинокі випадки залучення інтерактивних елементів у експозиції, проведення історичних фестивалів, акцій, квестів та ін. поступово реформують сферу музейництва. На хвилі цих перетворень постають нові музейні заклади. Їх головна мета – розповісти про минуле та залучити людей до творення сучасного. Проте, таких освітніх центрів дуже мало в Україні і вони є радше виключенням, ніж закономірністю. Тому питання створення інтерактивних музеїв та їх подальшого наповнення залишається відкритим та потребує подальшої розробки. Адже лише повне включення та співпереживання проблемам минулого здатне сформувати певний емоційний відгук у підсвідомості людини.

Список використаних джерел

1.Быков, А. Историческая реконструкция. Проблемы и решения: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.goldenforests.ru/library/misc/bykov_rekonstrukciya.html. 2.Гайдай, С. В. Історичні фестивалі та військово-історичні реконструкції на основі історико-культурних заповідників України / С. В. Гайдай, К. О. Гавриленко // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 23. – С. 81–86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_23_16. 3.Робінсон, К. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / К. Робінсон, Л. Ароніка / перекл. з англ. Г. Левів. – Львів: Літопис, 2016. – 258 с. 4.Музей жіночої та гендерної історії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://gendermuseum.com/. 5.Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://opishne-museum.gov.ua/. 6.Національний заповідник «Хортиця»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ostriv.org/. 7.Роль музеїв у культурному та соціально–економічному розвитку країни: зарубіжний досвід: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/articles/270/.

А. М. Цуканова

ДО ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ КОЛАБОРАЦІЇ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В ЧАСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На сьогодні існує ціла низка визначень поняття «колаборація», кожне з яких є одночасно вірним і хибним. Така подвійність свідчить про те, що однозначної відповіді на це питання не існує. Найчастіше «колабораціонізмом» вважають усвідомлену й добровільну співпрацю з ворогом у будь-яких сферах життя: політичній, військовій, економічній, побутовій, культурній тощо, в його інтересах і на шкоду своїй Батьківщині чи її союзникам, яка мала ознаки злочину.

Через таку неоднозначність в нашому суспільстві дуже по-різному ставляться до «колаборантів» часів Другої світової війни, оскільки через 72 роки після її завершення дати однозначну відповідь на питання про те, хто такий «колаборант» і чи можна вважати його «зрадником», не вдалося. У цьому контексті подальші дослідження зазначених проблеми зможуть наблизити нас до розв’язання важливого й суспільно значущого завдання. Пропонуємо розглянути деякі причини, через які населення окупованих радянських територій співпрацювало з ворогом. Тут доцільно виділити окремі соціальні групи, які мали як спільні, так і відмінні мотиви. Актуальність нашої роботи підсилює ще й той факт, що глибоке і неупереджене дослідження проблеми колабораціонізму на окупованій радянській території роз-

почалося відносно недавно і, на наш погляд, ще доволі слабко представлене в сучасній науковій літературі.

Після захоплення величезної території Радянського Союзу нацисти одразу почали вселяти в голови людей ідею про непереможність своєї армії. Заради справедливості зазначимо, невмілі дії командування Червоної армії, яка стрімко відступала, цьому всіляко сприяли. Крім того, новостворена адміністрація окупантів уміло використовувала населення, яке постраждало від радянської влади (масові політичні репресії 1930-х рр., колективізація і розкуркулення селянства, політичні й соціально-економічні експерименти у міжвоєнний час, релігійна політика), всіляко висвітлювалися до цього засекречені й невідомі широкому загалу репресивні акції, проведені радянськими спецорганами. В умовах, коли більшість громадян Радянського Союзу ще напередодні війни на собі відчували моральне й інтелектуальне пригнічення, відсутність демократичних свобод, важке матеріальне становище, терор тощо, пропагандистські заходи нацистів давали свої результати. Поволі у радянських людей, які, до-речі, у переважній більшості не по своїй волі опинилися в окупації, почали з'являтися надії на краще життя за межами країни Рад, а окупанти в уявленні деяких людей асоціювалися з визволителями. Особливо гостро подібні ілюзорні сподівання відчували представники українського народу, які сподівалися за допомогою нацистів здобути українську незалежність. Пропагандистські служби окупантів апелювали до національних почуттів українців, звеличували їхніх національних героїв, зверталися як до своїх союзників, обіцяли національний уряд і можливість повернутися додому для «встановлення життя по-новому» [1, с. 253].

Були, звісно, й такі, що стали на шлях колаборації через нестерпне, а то й безвихідне положення в умовах окупації. Місцеве населення зобов'язувалося виконувати всі накази та забаганки німецької адміністрації під страхом розстрілу. Важко звинувачувати в колаборації тих, хто умовно кажучи, «під дулами ворожих автоматів» займався розчищенням, ремонтом і охороною залізних і шосейних доріг. До того ж, ті, хто наважилися на співпрацю з ворогом, мали більше шансів не вмерти від холоду, голоду чи фізичних тортур. Зайвим шматком хліба, ковдрою чи пігулкою можна було врятувати життя власної дитини.

Нерідко бажанням вижити, не вмерти від виснаження, знущань або хвороби керувалися також і військовополонені, які вступали до складу ворожих формувань. Відомо, тих військовополонених, хто дивом вижив і повернувся на батьківщину, також не зустрічали з хлібом-сіллю. Їх вважали «зрадниками», «ворогами народу», на них чекали виснажливі й принизливі перевірки, де слід було доводити свою вірність присязі, а в зворотному випадку – тюремний строк або навіть розстріл з відповідними наслідками для членів сім'ї.

Однією з головних причин колаборації серед представників інтелігенції стала гітлерівська політика щодо людей творчої та розумової праці. В результаті, хто хотів вижити, були змушені співпрацювати з окупантами (переважно інтелектуально). Це було припустимо і з тактичних міркувань – у такий спосіб вони мали змогу долучатися до роботи навчальних, виховних і культурних закладів, які дозволяли відкривати нацисти [2, с.88-94]. З тієї ж причини на адміністративну співпрацю погоджувалися і представники влади чи управлінці. До речі, очолюючи владу на місцях чи керуючи підприємствами, останні нерідко мали змогу проекціонувати вимоги чи накази німців на своїх підлеглих у суттєво пом'якшеній формі.

Національно зорієнтована частина духовенства з початку війни помилково сподівалася на допомогу окупантів у об'єднанні православної церкви України і створенні національної держави. Гітлерівці вбачали в них та віруючих свою потенційну соціальну опору, тому, на відміну від більшовицької влади, лояльно відносилися до церкви.

Більшість робітників в умовах окупації втратили можливість отримувати дохід, а вихід нерідко бачився лише один - їхати працювати до Німеччини, де обіцяли належний заробіток. Водночас, більшу частку «остарбайтерів» вивезли до рейху примусово.

Незважаючи на зазначене, були радянські люди, які співпрацювали з нацистами виключно через власні амбіції та з меркантильних інтересів.

Отже, не всі, хто став на шлях колаборації були зрадниками Батьківщини в прямому розумінні. Більшість погоджувалися на співпрацю з окупантами не добровільно, а вимушено, через безвихідне становище, а подекуди навіть задля полегшення становища власного народу. До речі, поняття «Батьківщина» для українців того часу також трактувалося по-різному, а радянська влада ще до початку війни доклала чимало зусиль для того, щоб налаштувати проти себе своїх же громадян.

Список використаних джерел

1.Ковалев Б. Н. Нацистская оккупация и коллаборационизм в России.1941 – 1944. М., АСТ. 2004. - 544 с. 2.Шайкан В. О. «Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни: монографія/Валентина Олексіївна Шайкан. – Кривий Ріг : «Мінерал» АГН України, 2005. – 466 с.

A. O. Miroshnychenko

UKRAINIAN NATION IN WORLD WAR II

Ukraine's catastrophic losses during the war from 1939 till 1945 were more than lost the United Kingdom, Canada, the United States and France combined. After the period of the Holodomors and repressions, it was the biggest massacre of people. So, Ukraine lost the Independence war 1917-1921, most of the territory of Ukrainian People's Republic was occupied by Soviet Russia, rest of Ukrainian ethnic lands were annexed and occupied by Poland, Romania and Czechoslovakia.

Ukrainian government left to exile that lead to the statelessness of the Ukrainian nation. All Ukrainians who fought for independent Ukraine realized that the hypothetical chance for the liberation of the Ukrainian people and the creation of Ukrainian state would only be in case of the destruction of the Versailles order in Europe. So, until the early 1930s, active Ukrainian political circles had a great deal of hope for a «crusade» of Poland and Romania (with the support of Western democracies) against the Soviet Union as a chance for a Ukrainian statehood. But that «peaceful» interwar period was really cruel for the Ukrainian nation. The mass deportations, the Holodomor and the Great Terror carried away millions of lives, the Bolsheviks succeeded in destroying active resistance within the country and built a powerful military and industrial complex.

It became apparent that industrially weak Poland and Romania would not win a war against a mighty totalitarian regime. Realizing this, Western democracies embarked on a peaceful coexistence with «the world's first proletarian country» and the preservation of the European order, and therefore could not be potential situational allies for the Ukrainians who fought for independence.

For Ukrainian political groups, the potential war in Europe gave minimal chances for the implementation of the idea of Ukrainian statehood; at the same time, the real threat was the advance of the militarized Communist superpower state and the absorption of not only all Ukrainian ethnic lands, but also the entire European continent.

The tragedy of the stateless and divided Ukrainian nation was Soviet occupational regime, which like a huge meat grinder, milled millions of lives of Ukrainians, in famines, repressions, ruthless exploitation in the «collective and working paradise». Red Army on its own bayonets claimed and supported Russian Communist regime. On the

other hand, Ukrainians who fought on Germany's and its allies side in national combatant voluntary troops (Galicia Division, Nightingale and Roland special Battalions) and other regular military units did everything possible and impossible to protect both Ukraine and New Europe from Russian Communist invasion. They considered Germany as situational ally in the struggle against the Bolshevik threat and hope to revive the Ukrainian national state. As a result of World War II one in five Ukrainians died.

But, for the Ukrainians in Transcarpathia, the Great war began in March 1939, when, as a result of the Munich plot, the Hungarian troops captured the newly proclaimed Carpathian Ukraine, which before that was part of the Czechoslovakia. 430 killed and more than 400 wounded fighters of Carpathian Ukraine (Sich troops) were lost in fights. The aggregate losses of the Carpathian Ukraine defenders were up to 6 500 people. It is important to note that most of them died not in clashes with regular Hungarian units, but as captured prisoners shot. Hungarian population began to hunt for groups of Ukrainians and kill them without trial or investigation. The Sich troops, who were transferred to the Poles, were also shot without any court.

By the way, Ukrainians were the first in pre-war Europe to defend their freedom with arms. In September 1939, 112 thousand Ukrainians entered into a battle with the Wehrmacht in the Polish Army, and 7,834 troops of Ukrainian nationality died in battles with the Wehrmacht under the Polish flags and 16 thousand were wounded in the September campaign. It is well known that in Ukraine, the Red Army extensively practiced the so-called «pre-term draft» for teens of 16-17 years old, without training and often poorly armed, they were immediately thrown into battle, resulting in mass deaths.

The total demographic losses of Ukraine including those killed, victims of concentration camps, deportees and evacuated make up at least 14 million people. Of the 41.7 million people who lived in the Ukrainian SSR before the war, only 27.4 million people remained in 1945. During the evacuation from Ukraine to the East, about one thousand of the best industrial enterprises of Ukraine were taken away, which after the war did not return to their hometowns. The enterprises for the creation of which the Ukrainian people paid their own blood (in the literal sense of the word) during the 1930's became the basis for the establishment of a military-industrial complex in the eastern part of the USSR in post-war years.

In 1941, the Soviet authorities left the «scorched earth» during the departure. One of the most horrible crimes of the Stalin regime was the destruction of the Dnieper Dam by NKVD troops in Zaporizhzhia in August 1941.

The civilian population and even nearby Red army military units, did not know about this, thousands of people were sunk by the water shaft of the Dniproges. In Dnipropetrovsk, the bakery was blown up with the workers. In Odesa, with the retreat of the Red Army, flooded seaside quarters along with residents, and wounded Red Army men thrown into the sea together with sanitary cars. From Kharkiv hundreds of intellectuals were taken to burn them in a closed house. In Uman alive people buried in a cellar. Before the departure of Red army from Kyiv, the Soviet government had mass executions of political prisoners in Kyiv prisons. Many houses were mined by the NKVD troops and then destroyed, including 24 September 1941, NKVD detonated mines that they put on Kreschatyk, thousands of Ukrainians died, and 50 000 left homeless.

Moreover, there are many such examples and all this was done not by the Nazis, but by the Communists in retreat. After the Yalta Conference in February 1945, a repartition of the world took place and the USSR further expanded its sphere of influence, including the Balkans, Central and Eastern Europe. This triggered the beginning of the Cold War in 1946 and deprived Ukrainians of their hope of having their own state. In 1945 II World War was over, but, unfortunately, not for Ukraine and Ukrainians. So, till 1956

the Ukrainian Insurgent Army (UPA) fought in Ukraine, with approximately 100 thousand people moving through its ranks, they were fighting with NKVD troops and battling along against the most powerful communistic empire, fighting without any hope for support from abroad, dreaming about Independent Ukraine. After all, 10 millions of Ukrainians died in the times of World War II, it was the bloody price Nation paid for losing the independent Ukraine.

References

1. Пономаренко Р. Бойова група «Байєрсдорф». – Тернопіль: Мандрівець. – 2016. 2. Гоменюк І. Провісники Другої Світової. Прикордонні конфлікти в Центрально-Східній Європі. –Харків, 2017. 3. Пономаренко Р. Галицькі Добровольчі полки СС. – Тернопіль: Мандрівець. – 2017. 4. Коваль Р. Сто історій визвольної війни. – К.: Історичний клуб Холодний Яр, 2015. 5. Васильєв В. Ю., Подкур Р. Ю. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 267.

Ю. В. Тренкін

ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СРР У ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА СТОРІНКАХ НАУКОВОГО ЗБІРНИКА «УКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНИН»

Метою даної доповіді є аналіз висвітлення на сторінках збірника наукових праць «Український селянин» різних аспектів функціонування в роки нової економічної політики (1921 – 1929 рр.) в українському селі сільськогосподарської кооперації.

Кілька слів про збірник наукових праць «Український селянин». Видання засноване у 2001 р. Інститутом історії України НАН України у Черкаському національному університеті ім. Б.Хмельницького. Адже саме тут у 2001 р. створений Науково-дослідний інститут селянства та Наукове товариство істориків-аграрників.

Відкриваючи перший номер журналу тодішній ректор Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького зазначив: «Впродовж багатовікової історії українського народу селянство завжди виступало основним носієм і хранителем предковічних національних духовних цінностей – народної етики й моралі, рідної мови й культури, хранителів самої душі народу українського. Однак його духовний світ, соціальна активність, політична культура, економічне життя в силу об’єктивних причин не набуло достатнього наукового висвітлення. Поява «Українського селянина» з цієї точки зору є знаменною. На сторінках цього часопису знайдуть своє відображення маловідомі сторінки історії українського селянства – джерела мудрості і достатку. Не випадковим є заснування та видання «Українського селянина» саме на Черкащині – колисці української нації. Адже Черкаській області належить провідна роль і в сільському господарстві України; її населення є носієм давніх землеробських традицій, високого рівня агрокультури [12, с. 3].

Станом на 2010 р. це єдине в Україні спеціалізоване видання з селянознавчої проблематики, внесене до переліку фахових видань з історії, затвердженого ВАК України. Чимало науковців, які в різні роки друкувались в журналі, приділяли увагу висвітленню різних аспектів функціонування в українському селі доколгоспного періоду сільськогосподарської кооперації.

В умовах тоталітаризму селянська тематика через політичну кон’юнктуру, надмірну заідеологізованість історичної науки всебічно не вивчалася, а висвітлення окремих сторін життя мешканців українського села мало здебільшого догматичний характер. Тому з огляду на вище констатоване, піднята нами з історіографіч-

ної точки проблема є актуальною, яка дозволяє зрозуміти, чи на сьогодні особливості сільськогосподарської кооперації Української РСР, які проходили в умовах соціально-економічних трансформацій доби нової економічної політики досліджуються сучасними вченими-аграрниками.

Вивчення практики співпраці кооперативних організацій і радянської влади в роки непу дасть можливість більш повно осмислити нинішню соціально-економічну ситуацію, запровадити ряд заходів для сталого розвитку, раціональної і продуктивної взаємодії центральної та місцевої влади із кооперативним сектором економіки.

Відповідальним редактором збірника наукових праць «Український селянин» та відомим науковцем, який зробив вагомий внесок у дослідження проблем сільськогосподарської кооперації на сьогодні є професор А.Г.Морозов. Вчений першим в Україні ще у радянську добу почав розробку проблем ринкової трансформації аграрного сектора народного господарства, започаткувавши новий напрямок у наукових дослідженнях історії сільського господарства. Науковець цілком об'єктивно підійшов до висвітлення господарської роботи кооперації, як передумови глибоких соціально-економічних перетворень в українському доколгоспному селі. В подальшому основну свою увагу він приділяв показу діяльності державно-кооперативної системи сільськогосподарського кредиту, її ролі в піднесенні продуктивних сил села. Результатом досліджень стали десятки публікацій в провідних виданнях України та СРСР. На сторінках «Українського селянина» А. Г.Морозов опублікував цікаві розвідки, присвячені: зародженню кооперативного руху в Україні; розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації в добу непу; діяльності сільськогоподарської кооперації із технічного забезпечення селянських господарств; особливостям політичних та соціально-економічних умов кооперативного життя 20-х років XX ст.; вивченню кооперативної системи кредитування сільського господарства в історіографії 1920-х рр. [9].

Помітний внесок у вивчення проблеми участі селянських господарств фермерського типу та заможних селян доби непу в діяльність сільськогосподарської кооперації зробив заступник голови Наукового товариства істориків-аграрників, професор В. М. Лазуренко. У своїй статті, опублікованій в «Українському селянині» науковець розкриває становище селянських господарств України заможного (фермерського) типу у системі радянської сільськогосподарської кооперації в добу НЕПу [8]. В.М. Лазуренко переконливо наголошує на тому, що «більшовики не ігнорували заможні господарства, коли йшлося про джерела фінансових надходжень до бюджету, хоч політично вони всіляко підтримували бідняцькі господарства. «Наше завдання – перетворить куркульський капітал із лихварського і державі непідконтрольного, в капітал банківський і підконтрольний», – зазначалося в обіжнику ЦК КП(б) України. Партійні директиви всіляко наголошували, що «перед низовим кооперативно-кредитним осередком стоїть двозначне завдання: по-перше, (залучити куркульські капітали для кредитування переважно середняків) і по-друге (доцільно використовувати державні цільові капітали для кредитування біднішого селянства…)» [8, с. 216].

Серед надрукованих в «Українському селянині» статей, присвячених кооперації помітно виділяються роботи С.М. Биченка, які розкривають фінансову складову діяльності спеціалізованих систем сільськогосподарської кооперації [2]. Дослідник дослідив, що протягом 1923 – 1924 господарського року сформовано цілісну систему сільськогосподарського кредиту. Спираючись на її фінансові потужності інтенсивно почала зростати мережа спеціалізованих товариств різних систем сільськогосподарської кооперації [3, с. 236].

Слід також виділити дослідження Г. А. Волошкевича, який аналізує особливості діяльності споживчої кооперації наприкінці непу [5] та Г.М. Георгізова, який

висвітлює вплив кооперації на селянську ментальність [6].

Помітно постановкою проблеми виділяється стаття Ю. Г. Раку, в якій дослідник доводить, що роль сільськогосподарської кооперації в налагодженні нормальних ринкових відносин в аграрному секторі економіки важко переоцінити [10]. Вже у 1922/23 господарському році при загальному обсязі ринкового обігу сільськогосподарської продукції 631 млн. крб., обіг, організований системою сільськогосподарської кооперації, досягає майже 23% всього ринкового обігу продукції сільського господарства [10, с. 263].

Серед робіт членів Наукового товариства істориків-аграрників виділяється стаття О. М. Абразумової і А. Г. Морозова, яка розкриває спроби протидії селянства наступу держави на демократичну сутність сільськогосподарської кооперації в добу непу [1]. Дослідники наголошують, що «правляча партія ні на хвилинку не послаблювала свої зусилля, спрямовані на те, щоб всеосяжно також контролювати формування усіх ланок радянської кооперації» [1, с. 163].

До проблеми кооперування сільського господарства, та впливу кооперації на розвиток продуктивності сільського господарства зверталася дослідниця О.М. Дулгерова [7]. Вона зокрема наголошує, що «сільськогосподарська кооперація постійно прагнула залучати до вирощування насіння ті селянськеі господарства, які відзначались високим рівнем агрокультури « [7, с. 210].

Аспекти господарської діяльності спеціалізованого Всеукраїнського кооперативного товариства «Кооптах» у середині 20-х років XX ст. на сторінках «Українського селянина» розкрили І. М. Романюк і Б. І. Романюк [11]. Як зазначують дослідники «уже з перших кроків діяльності спеціалізована система сільськогосподарської кооперації РНК УСРР зобов'язала їх керівників посилити увагу до налагодження експорту. Піонером у цій справі став «Кооптах». Розвиток широкої мережі пунктів консервації яєць дав можливість максимально використовувати вигоди сезонної конюнктури» [11, с. 229].

Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації «Півдня України» у першій третині XX ст. розглядається у ґрунтовній статті К.М.Шкірчака [13]. Науковець, зокрема, констатує, що «культурно-освітня діяльність сільгоспкооперації на Півдні України була дуже різноплановою: від закупівлі книжок кооперативного змісту для бібліотек до організації шкіл кооперативної грамоти» [13,с.173].

Соціально-економічні умови відродження та розвитку української сільськогосподарської кооперації у Волинському воєводстві в 20-х роках XX ст. на сторінках «Українського селянина» висвітлює В.В.Вісин [4]. Науковець стверджує, що «значною мірою розвиток української сільськогосподарської кооперації на західноукраїнських землях залежав від господарсько-економічної політики уряду II Речі Посполитої взагалі і, зокрема, від політики, що стосувалась розвитку кооперативного руху» [4,с.203]. Вчений також розкриває ті фактори, які впливали на відродження сільськогосподарської кооперативної системи у Волинському воєводстві у першій половині 20-х років XX ст. Це такі фактори, як «зміна державної приналежності, складні руйнівні наслідки Першої світової війни та національно-визвольних змагань; післявоєнна інфляція польської марки та економічна криза, дискримінаційна політика польського уряду щодо українського населення та української економіки» [4, с.203]. Також В.В.Вісин відзначає, що «позитивним у цей період було те, що населення усвідомило кооперативну ідею, як захист від політичних та економічних перешкод з боку польської влади» [4, с.203].

Можна ще глибше і ґрунтовніше аналізувати ті статті, які були надруковані у збірнику наукових праць «Український селянин» та які суто по назві і конкретному змісту висвітлювали історію сільськогосподарської кооперації. Поза цієї статті лишається ще аналіз тих наукових статей, які висвітлюють різні проблеми агарних

трансформацій в українському селі непівського періоду, та в яких їх автори при аналізі своїх питань, побіжно згадують і роль сільськогосподарської кооперації.

Список використаних джерел

1.Абразумова О. М. Спроби протидії селянства наступу держави на демократичну сутність сільськогосподарської кооперації (1921 – 1929 рр.) / Абразумова О. М., Морозов А. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 13. – Черкаси, 2012. – С. 161 – 165. 2.Биченко С.М. Діяльність спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації «Добробут» по підвищенню товарності селянських господарств у добу непу / Биченко С.М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 9. – Черкаси, 2005. – С. 200 – 202. 3.Биченко С.М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу непу / Биченко С.М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 8. – Черкаси, 2004. – С. 235 – 237. 4.Вісин В. В. Соціально-економічні умови відродження та розвитку української сільськогосподарської кооперації у Волинському воєводстві в 20-х роках XX ст. / Вісин В. В. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 12. – Черкаси, 2010. – С. 201 – 203. 5.Волошкевич Г. А. Споживча кооперація України в умовах кризи хлібозаготівель 1927 – 1929 рр. / Волошкевич Г. А. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2004. – Вип. 8. – С. 237 – 240. 6.Георгізов Г. М. Вплив кооперації на українську селянську ментальність / Георгізов Г.М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2002. – Вип. 4. – С. 117 – 122. 7.Дулгерова О. М. Діяльність сільськогосподарської кооперації з розвитку насінництва / Дулгерова О. М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 12. – Черкаси, 2010. – С. 208 – 211. 8.Лазуренко В. М. Селянські господарства України заможного (фермерського) типу у системі радянської сільськогосподарської кооперації в добу НЕПу / Лазуренко В. М. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2010. – Випуск 12. – С. 215 – 220; 9.Морозов А. Г. Зародження кооперативного руху в Україні / Морозов А.Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2001. – Випуск 2. – С. 15 – 18; Морозов А. Г. Розвиток сільськогосподарської кредитної кооперації в добу НЕПу / Морозов А.Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2002. – Випуск 5. – С. 82 – 88; Морозов А.Г. Тернистий шлях сільськогосподарської кооперації в добу НЕПу / Морозов А. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2002. – Випуск 5. – С. 82 – 88; Морозов А. Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу непу / Морозов А.Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2004. – Вип. 8. – С. 230 – 235; Морозов А. Г. Діяльність сільськогосподарської кооперації із технічного забезпечення селянських господарств / Морозов А. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2005. – Випуск 9 – С. 195 – 200; Морозов А. Г. Особливості політичних та соціально-економічних умов кооперативного життя 20-х років XX століття / Морозов А. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2006. – Випуск 10 – С. 305 – 310; Морозов А. Г. Публікації 1920-х років як джерело вивчення кооперативної системи кредитування сільського господарства / Морозов А. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2003. – Випуск 7 – С. 115 – 119. 10.Раку Ю. Г. Українська сільськогосподарська кооперація в м'ясо-молочному експорті України в роки непу / Раку Ю. Г. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 11. – Черкаси, 2008. – С. 262 – 265. 11.Романюк І. М. Господарська діяльність спеціалізованого Всеукраїнського кооперативного товариства «Кооптах» у середині 20-х років XX ст. / Романюк І. М., Романюк Б. І. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 12. – Черкаси, 2010. – С. 228 – 230. 12.Український селянин : Зб. наук. праць. – Черкаси, 2001. – Випуск 1. – С. 3. 13.Шкірчак К. П. Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації «Півдня України» у першій третині XX ст. / Шкірчак К. П. // Український селянин : Зб. наук. праць. – Вип. 14. – Черкаси, 2014. – С. 172 – 174.

А. С. Яговкін

ВТРАТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПЕРЕВАГИ НАД ПРОТИВНИКОМ ЯК ПЕРША КРИЗА В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ СУЛЕЙМАНА КАНУНІ

Більшість іноземних та вітчизняних істориків стверджують, що в період правління найвідомішого султана Османської імперії Сулеймана І Кануні (1520-1566 рр.) ніякого політичного, економічного або військового занепаду не було – виклю-

чно перемоги та розвиток. Безумовно, під час правління Сулеймана Кануні Османська імперія була на піку свого розвитку, завоювала чисельну кількість земель та остаточно перетворилася з ісламської держави-вискочки на величезну країну трьох континентів: Азії, Європи та Африки. Але під кризою, ми перш за все маємо на увазі втрату психологічної переваги та зупинку розвитку армії.

Говорячи про втрату психологічної переваги, ми згадуємо облогу Відня в 1529 р. Не дивлячись на тотальну перевагу османського війська, австрійська армія витримала та відбила всі спроби штурму міста, що навіть по тим часам вважалося знаковою перемогою.

Перший похід на Відень Сулейман I почав в травні 1529 р. з двохсот тисячним військом. Як і в наступних походах XVI ст., тут проявлялись сильні та слабкі сторони османської військової організації. Султанське військо було великим по чисельності та об'єднувало в собі войовничість степових кочівників з бойової підготовленістю найсучасніших частин. Але його використання було обмежене у часі і територіально. Для здійснення походу треба було мобілізувати всі військові сили султана.

Похід проголошувався в кінці року, щоб на початку наступного року почати збір загонів. Зібране військо чекало кінця весняного бездоріжжя, і тільки в квітні воно могло виступати зі Стамбула, звідки до Буди по прямій було більше 1000 км [5]. Можна вважати, що до театру військових дій в Середньому Подунав'ї потрібно йти принаймні чотири місяці. У кращому випадку в липні військо могло досягти підвладній Габсбургам Угорщини і почати військові дії, для яких у султана залишалося таким чином близько трьох з половиною місяців. Якщо ж починалися дощі, наступали холоди, то боєздатність османських загонів різко падала. Вони відмовлялися воювати навіть у тому випадку, якщо для завершення якоїсь операції було потрібно всього кілька днів. Найпізніше в кінці жовтня потрібно було відводити військо на зимові стоянки.

18 серпня 1529 р. султан прибув до Мохача, куди з'явився його союзник Янош Запольяі. Тут був відновлений договір про союз Яноша з султаном, який 3 вересня прибув під Буду, а 8 вересня зайняв її. Через кілька днів султан затвердив Яноша як короля Угорщини. Під Відень султанське військо підійшло 26-27 вересня. Шістнадцятитисячний гарнізон фортеці під начальством Ніколауса Сальма відстояв місто. В середині жовтня султанські війська почали відхід з під Відня, кинувши гармати й обоз. Йдучи з Угорщини, султан залишив при Яноші Запольяі в якості радника венеціанця Алоїзіо Грітті разом з трьохтисячним контингентом.

У цей час майже вся територія колишнього королівства Угорщини перебувала під владою Запольяі. Королю Австрії Фердинанду I підпорядковувалися лише Хорватія, а також західні області Задунавья і північних комітатів країни. Таке становище залишалося майже незмінним до 1541 р. П

Втім, поновленню боротьби двох королів Угорщини сприяв Грітті, під керівництвом якого військо Яноша відстояло Буду. Місто перебувало в облозі з 31 жовтня по середину грудня 1530 р. габсбурзькими військами на чолі з воєначальником Роггендорфом. 26 грудня Запольяі призначив османського ставленика Грітті правителем міста за його військові успіхи [2].

Спроба Габсбургів опанувати Будой викликала новий похід Сулеймана на Відень. На цей раз османське військо виступило в кінці квітня 1532 р. просуваючись у напрямку до Відня не через Буду, а по Задунавью. 5 серпня воно підійшло до невеликої австрійської фортеці Кесег. Її гарнізон відбив два напади і здав фортецю за угодою з султаном, який відмовився від походу на Відень і повернувся в Стамбул. В час облоги Кесег між Віднем і Вінер-Нейштадтом стояло військо Імператора Священої Римської імперії Карла V, який в перший і останній раз особисто прибув, щоб захистити спадкові володіння Габсбургів, але не Угорщину: після

відходу Сулеймана військо було розпущено. Габсбурги не намагалися переслідувати ні османів, ні Яноша Запольяі. У цьому проявилася суть їх політики по відношенню до Османської імперії [1].

Тим часом Грітті використовував свій вплив і допомогу османів для утвердження власної влади в королівстві Яноша Запольяі. В кінці липня 1534 р. з загоном османів Грітті увійшов в воєводство Трансільванію і вбив найвиднішого воєначальника Яноша - єпископа надьварадського Імре Цібака. У відповідь на це військо угорських магнатів з Трансільванії за допомогою загону молдавського государя Петра Рареша напало на табір Грітті в Медьєші і вбило турецького ставленика (29 вересня). Все це відбувалося в обстановці відносного затишшя експансії османів: султан був зайнятий війною з Персією.

З іншого боку, Фердинанд I і після придбання корони Угорщини і Чехії не володів такими ресурсами, які могли б забезпечити перемогу над османами і над Яношем Запольяі. Це залежало від того, отримає Фердинанд I допомогу від свого старшого брата - імператора Карла V чи ні. Імператор же такої допомоги надати не міг, оскільки він був зв'язаний боротьбою з Францією за гегемонію в Європі, продовженням війни з османами за західну частину Середземномор'я і внутрішніми протиріччями в Німецької імперії [4]. Необхідність посилати наймане військо в Угорщину на прохання Фердинанда I імператор розглядав як перешкоду в здійсненні своїх планів створення «всесвітньої» держави.

Зайнятість султана на Сході і відсутність достатніх сил у Фердинанда I зумовили укладення між ними в 1533 р. договору, за яким султан визнав Фердинанда королем Угорщини, рівним по рангу Яношу Запольяі, і фактично власником займаних їм областей. Таким чином, хоча і тимчасово, сторони визнали факт розділу королівства Угорщини на дві частини. Але незабаром султан оголосив цей договір недійсним [6, с.32-57].

Європейці добре засвоїли, що сильною стороною османів були їх чисельна перевага і найкраща індивідуальна підготовка бійців. Тому вони намагалися уникати рукопашних сутичок, вважаючи за краще, щоб турки витрачали час і сили на облоги невеликих фортець. У польових же боях турецькі війська намагалися зупинити і знищити за допомогою артилерії і мушкетного вогню. Незабаром після смерті Сулеймана, ця тактика принесла свої плоди, і почалося поступове відвоювання у Османської імперії її володінь в Угорщині і на Балканах [5].

Отже ми бачимо що два походи на Відень закінчились провально. Саме в поході 1532 р. найнагляднiше проявилася психологічна криза османського війська. Оскільки після першої поразки австрійські війська і сам Карл V зрозуміли, що османи на чолі з молодим і амбіціозними Сулейманом Кануні не такі і непереможні як здавалося на перший погляд, і самі османи вже не були настільки впевненими в своїй гегемонії у військовій справі.

Як нам здається, саме через вищеназвану причину Карл V зібрав своє не чисельне порівняно з османами військо і вирушив на захист Відню. Він був впевнений що з турками вже можна не тільки воювати, а й вигравати. Сулейман в свою чергу, знаючи що може покінчити з Австрією раз і назавжди все ж таки, на нашу суб’єктивну думку засумнівався в своїй перемозі і повернув своє військо до Стамбулу. Перемагати в Європі після битви при Мохачі Сулейману заважали також об'єктивні географічні фактори: занадто розтягнуті комунікації (до Стамбула було більше 1000 км) і суворий по османським мірками клімат Центральної Європи, що не дозволяв турецької армії вести успішні бойові дії пізньої осені і навесні. Турецька армія в поході везла з собою продовольчі запаси і фураж, щоб зберегти швидкість переміщення. Тому доводилося заготовлювати фураж для коней і в'ючних тварин, а це неможливо було зробити в зимовий час і в уже розорених місцевос-

тях. Сулейман зрозумів, що Центральна Європа йому не по зубах. Відень і прилежні до нього міста виявилися поза досяжністю султана.

Список використаних джерел

1. Челеби Э. Книга путешествий Сейахатнаме. / Эвлия Челеби; [сост. и отв. ред. А. Д. Желтяков; примеч. и коммент. А. Желтякова, М. Залумяна и Г. Путуридзе]. Институт востоковедения АН СССР. – М.: Наука. Глав. ред. вост. лит-ры, 1983. – 376 с. 2. Печеви И.. История. / Ибрахим Печеви; [пер. Pecevi Ibrahim Efendi. Pecevi Tarihi, c. I-II, Hazirlayan prof. Bekir Sitki Baykal]. Ankara, 1981–1982. 3.Айни А. Трактат о законах. / Али Айни; // www.istmira.com. 4. Селяники М. История. / Мустафа Селяники; // http://www.istmira.com. 5. Babinger F. Osmanlı tarih yazarları ve eserleri. / Babinger Franz; // www.kygm.gov. 6.Imber C. The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power. / Colin Imber // New York: Palgrave Macmillan, 2002. – P. 32-57. // www.palgrave.com.

Л. О. Косенко

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПОДІЇ

Перша світова війна 1914-1918 рр. перевершила за своїми масштабами і кровопролиттям усе, що діялося раніше в історії найбільших міжнародних конфліктів. Велика війна не могла не вибухнути. Надто довго до неї готувалися. Окрім грандіозної матеріальної підготовки, уряди низки країн Європи протягом десятиліть вели пошуки партнерів для створення потужних військових союзів. Тому з усією силою жорстокість навколишнього світу пробудила давні тоталітарні інстинкти, що в подальшому викликали велику агресію та інші прояви міжнаціональної ненависті. Війна вразила світ своєю масштабністю і випробовувала на міцність людську цивілізацію. Події війни висвітлювалися протягом тривалого часу переважно крізь призму застарілої теорії й методології, нав'язаної суспільству правлячим радянським режимом. Звідси виник інтерес у дослідників західної та відчизнянної історіографії, як можно більше зробити досліджень у напрямку вивчення соціальної історії війни та її вплив на повсякденне життя військового та цивільного населення. Якщо брати у загальному контексті світової історіографії, виникнення досліджень повсякденності завжди пов'язують з французькою школою «Анналів» (Ф.Бродель) [1]. Зміни, які відбулись в суспільстві внаслідок Першої світової війни, стали активно досліджуватися, а саме: умови життя населення, зміни в суспільной свідомості, формування образу патріотичності. У Західній історіографії варто відзначити таких дослідників як А.Шюц [15], Е.Гуссерль [3]. Вони вивчали, звідки бере свій початок історія повсякденності. У вітчизняній історіографії можна візначити роботи з дослідження Першої світовій війни (О.Сердюк, О.Реєнт [10], О.Удод [14] Г.Турченко [13] та інші). Також зробили свій внесок в дослідження повсякденності Російської імперії в роки війни російські історики (Н.Пушкарьова [8], А.Сенявский, [12] А.Сорокін [11] та інші).

В сучасній українській історіографії дослідженнями про повсякденне життя городян України займалися О.Вільшанська [2] (розглядала повсякденне життя населення України під час війни), Л. Жванко [4] (намагалась звернути увагу читача до проблеми біженців в роки Першої світової війни), О.Реєнт [9]. Останній відзначає, що справжній бум у сучасній історичній науці простежується у галузі досліджень різних соціальних аспектів Першої світової війні в Україні, де однією з основних тем у цьому контексті стала проблема біженців [9]. Наприклад такі дослідники як Т.Лазанська [7] та Н.Загребельна [5] взагалі почали досліджувати умови повсякденного життя біженців. Отже, дійсно, біженство підчас війни можна зарахувати до ключових соціальних та морально-психологічних проблем, оскільки з

початком руху біженців стало зрозуміло, що війна - це не лише воєнні дії, стратегічні плани, але й невідомі з попередніх воєн «великі трагедії населення», яке було змушене змінити своє звичайне середовище проживання і було позбавлено впевненості у майбутньому. Протягом війни життя населення різко змінювалося. Були економічні кризи та дефіцит палива, продовольства. Відповідно, Перша світова війна дуже погіршила рівень життя населення міст України. На сучасному етапі вивченні історії повсякденності дослідники намагаються знайти головні риси розвитку з точки зору методології. І тут також варто звернути свою увагу на роботи О.Коляструк [6], яка підкреслювала головні тенденції розуміння дослідження повсякденності: а) прагнення пов'язати повсякденність як мікроісторичний рівень життя з макроісторією (економікою, політикою, рівнем розвитку техніки тощо) і показати їх взаємодію; б) звернення до ментального рівня повсякденного життя, до ідеалів, стереотипів свідомості, ціннісних орієнтацій; в) розкриття культурних смислів побутових речей, одягу, форм і формул поведінки, спілкування; г) тяжіння до розкриття повсякденності з боку естетичного та культурного вивчення.

Підсумовуючи, можно стверджувати що, попри вікову темряву російського панування, історична пам'ять ніколи не згасала в душах українців, виявляючись у різних проявах на національному та соціальному грунті. Війна поклала край добі національної невизначеності та прискорила процес формування національної свідомості. Війна дуже сильно вплинула на морально-емоційний стан суспільства. Але історія повсякденності покликана довести, що хід історії залежить не тільки від політично-економічних змін і волі правлячих сил, а й від дій звичайного населення. Історія повсякденності дозволяє більш адекватно сприймати історичний процес, що не вичерпується глобальними проблемами. І хоча вона є дуже мало розвинутим напрямом досліджень, і навіть інколи йдуть диспути щодо того, до якої ланки треба її відносити: до історії, або до етнографії, історія повсякденності в загальному контексті набирає обирти в своєму науковому розвитку.

Список використаних джерел

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV–XVIII ст. Т. 1.: Структури повсякденності : можливе і неможливе. – К.: Основи, 1995. –543 с. 2.Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О.Л. Вільшанська.- К. : Ін-т історії України НАН України, 2009.- 272 с. 3.Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. / Е. Гуссерль // Сучасна зарубіжна філософія:течії та напрямки. – К.: Ваклер, 1996. – С. 69-83. 4.Жванко Л.М. Біженство Першої Світової війни в Україні: документм і матеріали (1914-1918) / Л.М. Жванко.- Х.: ХНАМГ,2010.- 359 с. 5.Загребельна Н.І. Велика війна: українство і благодійність (1914-1918 рр.) / Н.І. Загребельна.- К.: Ін-т Історії України,2006.-193 с. 6. Коляструк О. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти / О. Коляструк. – Х.: Основа, 2008. – С. 52. 7.Лазанська Т.І. Становище біженців України в роки Першої світової війни / Т.І. Лазанська .- К.: Ін-т історії України, 2009.-240 с. 8.Пушкарьова Н.Л. Історія повсякденності: предмет і методи / Н.Л. Пушкарьова. – М.: 2008. – 154 с. 9.Реєнт О.П. Перша світова війна XX ст. та українське суспільство /О.П. Реєнт –К.: Ін-т історії України, 2005.- 120 с. 10.Реєнт О.П, Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна / О.П. Реєнт, О.В. Сердюк.- К.: Ґенеза, 2004. - 480 с. 11. Сокорін А.К. Росія в Першій світовій війні 1914-1918 рр. / А.К. Сокорін .- М.: Політична енциклопедія, 2014-744 с. 12. Сенявский С.А. Повсякденність, як предмет історичного дослідження: теоретико-методологічна проблема / С.А. Сенявский – М.: Основа , 2009. – 115 с. 13. Турченко Г.Ф. Південна Україна : модернізація, світова війна, революція /Г.Ф. Турченко.- К.: Ґенеза, 2003-303 с. 14. Удод О.В. Істрія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства / О. В.Удод. – К.: Ґенеза , 2004. – 287 с. 15. Шюц А. Структура повсякденного мислення / А. Шюц . К.: Лібідь, 1988.- 131 с.

СЕКЦІЯ V.
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk)

LITERARY CRITERIA TO BE APPLIED TO ELIZABETHAN BIBLE TRANSLATIONS: THE PROBLEM OF POST-SECULAR DEFININITION

The need for the self-renewal of the post-traditionalist mind realized at the Rubicon between the second and the third millennia A. D. initiates a search for the indicator of « the subject's authenticity» (M. A. Mozsheyko) radically differing from the objective veracity stated by ratio-centrism. To break the limits of « the secular discourse» (S. D. Smith) on humanity indicated by the post-metaphysical thought, the humanitarian studies nowadays focus on the sense-forming resource of communication rediscovering the ultimate communicative experience eliminated from the rationalist field of the person's self-definition. Risen at the background of the post-modernist arguments for the absence of the Source of being in *the actual reality of human cognition (J. Derrida* [8]*, E. Levinas* [15]*), the initiatives of transcending « the immanent frame» (*Ch. Taylor) of the secularized worldview [23] predict the reunion of rationality and spirituality on the base of grasping the theocentricity of the communicative-dialogic interaction of « the Self» and 'the Other» .

Manifesting itself as a constructive principle of the post-secular space of the personal self-cognition [19, p.58], this perspective of the communicative coexistence « testifies to the awareness … of the inseparability of the intelligence from its spiritual origins, revealed by Christianity, but lost in the course of the secularization of knowledge» [6, p. 237]. Such a departure from the secularized modes of thinking does not demonstrate the exhaustion of the potential of rational cognition: «The voluntary communion of the person with God, the involvement of his/her mind into the conciliar mind of the Church negates neither human mind nor manifestations of personal life, but on the contrary, it is their triumph. Through the incarnation of Christ, « shined upon the world the light of wisdom» [1, p.8].

Intended to define the dialog framework restoring the holistic perception of the irreducible personhood discovered by the unconditionally-truthful God's Word transmitted by God-Breathed Book (« I am the way and the truth and the life» (John 14:6)), the basic intention of post-secularism [2 c.127–132] inspires the turn of both philosophy and philology searching for the pre-rational source of the personal identity after post-modernism to the ultimately authentic communicative situation. Such strivings for both reflection and verbalization of the dialog-communicative authenticity reveal the impossibility of comprehending the interpersonal relations without appealing to theology substantiating the unity of human God-cognition and self-knowledge to provide the personal access to the Revelation under the circumstances of mental and linguistic diversity strengthened by the rationalist detachment of the cognitive core of the subjectivity from the spiritually grasped verity. In the interdiscursive field revealing the consolidation of theological, philosophical and philological efforts to indicate the primacy of the personality in the forms accessible for the rationally oriented person trying to identify himself/herself after post-modernity the prospect of overcoming the limitations of the rationalized meta-languages of defining the personhood is connected with revising the anthropocentric presumptions of separating the horizontal of the interpersonal relationship from its vertical.

Having developed along the lines of eliminating the person's appeal to God from « the ultimate explanations» (B. P. Bowne) [3] responsible for problematizing the personal-subjective authenticity in all the branches of humanitarian knowledge of post-traditionalism, the idea of the creative power of rationality formulated by the Renaissance *studia humanitatis* as a basis of anthropocentrism revealed its inner limit on the vector of secularizing the theory of translation founded with the conscious aim of discovering the genuine methods of transmitting God's Word in human languages. Predicted by the Renaissance-Humanist attempts of performing this task on the base of realizing the Godlikeness of the human person as the creativity provided by his/her mind, the limit line of manifesting the ratio-centric matrix of the subject was indicated by the post-Renaissance search for the appropriate criteria of translating the Scripture beyond the Revelation. Therefore to reveal the limits of ratio-centrism the revision of the trajectory of rationalizing the self-experience paved in the domain of reflecting the interlingual communication should clarify the initial premises of such an elimination of the intent of the ultimate communion from the discourse order established by the secularized theoretical thought searching for the conceptual and methodological terrain for the Bible versions. Forming the topical interdisciplinary issue the search for a way out of the deadlock of secularizing their grounding principles initiates the retrospective of the translation shifts performed in the Renaissance renderings of God-Breathed Book into the national languages and inspired by the Renaissance-Humanist comprehension of the personal fulfillment in the literature as an individualist reinterpretation of « the ready-made word» (N. A. Veselovsky) of traditionalism. The establishment of such a horizon of perceiving the late-traditionalist experiences of translating the Scripture predicts the problematization of the literary dimension of its English versions formed in the epoch of Elizabeth I (1558 – 1603) and known as the Geneva Bible (1560) and the Bishops' Bible (1568).

Using both traditional poetic and rhetorical means transformed by the Renaissance literature into the devices of the author's self-manifestation to express the diverse tendencies of the formation of Anglicanism the Elizabethan Scripture translations have been recognized by the historical-theoretical reflection as neither important milestones in the evangelization of England nor outstanding literary specimen of that country. On the contrary the disciplinary history of « the transmission of God's Word in human languages» (E. Nida) has represented the Geneva Bible and the Bishops' Bible as the revisions of W. Tyndale's Bible marked by the translator's transition from The Vulgate used as the main source-text by his predecessors, J. Wycliffe in particular, to the original texts of the Old Testament and the New Testament and therefore characterized as the beginning of a new era in translating God-Breathed Book in English. Accordingly the historical mission of Elizabethans in opening the immediate access to the Revelation for Englishmen has been reduced to paving the way for King James authorized version unanimously defined as « the clearest, most fluent translation, with poetic rhythm and dignity based on the watershed of ... previous translations of Scripture» [14, 6, p. 92-108, 6, p.146, 11, p.203 – 204, 25, p.311]. Springing forth from the soil broken at the dawn of historical-philological descriptions of spreading the Gospel in England by W. F. Moulton – in « The History of The English Bible» (1878) [17] and consolidated at the blossom of the historically oriented biblical studies in Great Britain by the authoritative authors of « The Cambridge History of The Bible» (1975 - 1980) [14, p. 365-387], such a characteristics of the renderings of the Scripture made during the reign of Elizabeth I has been expounded on the vectors of historical-comparative research recently designated in the Bible-centered field of study by F. F. Bruce (« History of the Bible in English» ,1978) [5], J. Brawn (« A Short History of Our English Bible» ,2003) [4, p. 17 - 26], Ph. W. Comfort (« Essential Guide to Bible Versions» , 2000) [6], D. Ewert (« From An-

cient Tablets to Modern Translations: A General Introduction to The Bible» ,1983) [11], J. C. Greider (« The English Bible Translations and History» , 2007) [13], B. M. Metzger (« The Bible in Translation: Ancient and English Versions» , 2012) [16], I. M. Price (« The Ancestry of Our English Bible» , 1934) [20], D. V. Wallace (« The History of the English Bible» , 2009 [24] P. D. Wegner (« The Journey from Texts to Translations: The Origin and Development of The Bible» , 2000) [25] and others.

Predetermined by the secularly schematized idea of historical continuity introduced in the era of modernity into the sphere of the theoretical-methodological self-definition of Western biblical scholars to denote an inherent logic of disseminating God's Word in England, the all-accepted frame of conceptualizing the Elizabethan period of this process does not provide the explication of its transitivity centralizing its textually objectivized manifestations detached from the personal-subjective intentionality of opening the direct access of the neighbours to the Revelation at the background of the Renaissance prediction of delimiting ecclesiastic and secular dimensions of the personality. Inspiring by this pattern of describing the Elizabethans' experiences of translating the Scripture as the intermediate stages of forming the English version of God-Breathed Book acceptable for all the nation, the studies exploring their transitive nature have revealed only its markers manifesting themselves as the textual components such as wordings, syntax constructions and margin notes taken from W. Tyndale's Bible and revised to form the texture of both the Geneva Bible and the Bishops' Bible and transmitted or transformed in King James authorized version. The Renaissance-Humanist predictions of the trans-discursive reception performed in the era of Elizabeth I to reconstruct the biblical text for English-speaking people remain unclear having been eliminated from the indicated field of view.

Predicted by the ratio-centricity of classical historicism taking its origins into the Renaissance dialogization of reflective-traditionalist consciousness such a detachment of the Elizabethan Scripture versions from the principles of translation generalized by the late-traditionalist aesthetics has been supported by substantiating the indicators of the great literature perceived as applicable to the transmission of God's Word in human languages on the base of post-non-classical definitions of historicity. Recognizing that « the work of translating the Bible presents special difficulties» 16] realized in the area of comprehending God-Breathed Book as « a source of both information and inspiration» (B. M. Metzger) [16] and revealing the methodological limits of the model of dynamic (functional) equivalence (E. A. Nida, J. de Waard) [7] emphasized by its cross-cultural generalization (G. Gravelle) [12], the theoretical thought of the late twentieth – early twenty first centuries focusing on the biblical texture returns to the concept of the formally equivalent translation but accentuates its historical-literary factors detached from the Revelation and reduced to both narrative and meta-narrative intersubjective relations constituting the interlingual communication [18].

To indicate the horizon of perceiving the process of transmitting God's Word into human languages as the superior sphere of manifesting « the basic literary principle» which prescribes « that meaning is communicated through form» [22, p.31], L. Ryken defines as appropriate for both the original Scripture and its renderings the triad of criteria for excellence in literature which includes: *clarity,* identified with « the directness and plainness of a text that communicates» [22, p. 229 – 233], vividness of expression characterized as « related to the primacy of imagery in poetry» [22, p. 247-248] and *ambiguity* presuming « the potential for multiple meaning, openness for application, and preservation of the element of mystery» [22, p. 235-240]. Connecting these markers of the formal-semantic unity characteristic of the great creative works with the writer's ability « to communicate with his readers by means of conventions to which both he and his

readers agree» [10, p.15], the theorist clarifies the translator's mission as a source-text reconstruction correlating the conventional preconditions of the author's text-producing intention with the communicative-narrative conventionality acceptable for the target-language receptors. But despite the recognition of the historical changeability of the narrative modes of the interlingual communication aimed at providing the personal access to the Revelation, L. Ryken's way of combining the principle of formal equivalence with the historical-literary approach doesn't lead to the explication of both the historical-cultural variety of the tools and the historicity of worldview and aesthetic foundations of translating God-Breathed Book. Emphasizing the sense-expressing functionality of the form and characterizing the translators' efforts of reconstructing the biblical textual organization not only as « evidence of an artistic delight in verbal beauty and craftsmanship» , but also as « part of an attempt to understand what the Bible says» [21, p.12], L. Ryken declines from analyzing the historically formed diversity of the frames of reflecting the ultimate communicative experience as the key factor of diverging the translation methods substantiated to reproduce the text of the Scripture.

Supporting such an initiative of revising the concept of the formally equivalent target-text in applying to the texture formed by the transmission of God's Word into human languages A.S. Desnitsky accentuates the need for the holistic view of the original narration of God-Breathed Book and its reconstructions. To grasp the relationship of the Bible with the excellent literature in the whole the scholar proposes the method of literary equivalence defined « as the adequate representation of the structure of a source text in a receptor text on different levels, from phonology to genre» [9, p. 61-72]. Due to A.S. Desnitsky's description the newly-established type of the adequacy implies the correlation of the proper structural relevance with the functional correspondence. But the expert specifies neither interpersonal communicative-narrative conventions coordinated to reconstruct the original narrative organization in the target-language nor the reconstructive principles in their narratively marked predetermination by the accepted patterns of conceptualizing the ultimately authentic communicative situation. Moreover implying the holisticity of perceiving the biblical texture by attempt of defining the Scripture in terms of Christological dogma formulated by the Council of Chalcedon A.S. Desnitsky problematizes such an implication trying to correlate the unity of the subject-matter predicted by the definition of God-Breathed Book as « fully divine and fully human in nature» [9, p. 61] with the distinction of two spheres of analysis based upon the statement that « the Scholar and Translator care for the human leaving the divine to the Theologian and Preacher» [9, p. 62]. The denoted controversy manifests itself in the analyst's sketch of the generalized matrix of translating the Scripture where the translators' creativity aimed at using the arsenal of the great literature to provide the personal access to the Revelation is reduced to the reproductive technical activity condemned to the experiential specifications of the basic translation methods by the prescription for « Bible translators who work for the general reader’s sake» [9, p. 66] to use « the standard translation techniques applied in literary translation, certainly recognizing a text’s specific features» [9, p. 66].

To overcome the secularly limited approaches to substantiating the criteria for excellence in literature applicable to the versions of God-Breathed Book the study should elaborate the methodology based upon the idea of synergy of the Divine and the human, revealing the ways of realizing the ultimate communicative experience in the models of the literary-creative self-definition perceived by translators and providing the reconstruction of communicative-narrative matrix used to reproduce the texture transmitting God's Word into human languages. To fulfill this methodological prospect in the area of reconstructing the literary dimension of the Scripture translations performed in the era of Elizabeth I the research should focus on the horizons of reflecting the aesthetic foundations of the Re-

naissance in the forms of the transmission of the Biblical topology of personhood.

References

1.Евлогий (Пацан), архімандрит. Православное учение о роли разума на пути богопознания: диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия/ Архимандрит Евлогий (Пацан). – Киев: КДА, 2007. – 234 с. 2.Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Особливості формування постсекулярного простору самовизначення особистості /В. О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський) //Актуальные научные исследования в современном мире: IScience.: сборник научных трудов, 2016. – Вып.12 (20). – С.127 – 132. 3.Bowne B. P. Personalism / B. P. Bowne. – Boston, 1908. – 354 p. 4.Brown Jr. A Short History of Our English Bible/ J. Brown//WRS Journal. - 2003. - №10 (2). - P. 17 – 26. 5.Bruce F. F. History of the Bible in English/ F. F. Bruce. - Oxford University Press, 1978. - 288 p. 6.Comfort Ph. W. Essential Guide to Bible Versions/ Ph. W. Comfort. - Wheaton, Illinois: Tyndale House Publishers, 2000. – 320 p. 7.De Waard J., Nida E. A. From One Language to Another. Functional Equivalence in Bible Translating/J. de Waard, E. A. Nida. - Nashville Inc., 1986. - 224 p. 8.Derrida J. Writing and Difference/ J. Derrida. – London: Routledge, 2001. – 472 p. 9.Desnitsky A. S. Bible Translation as Literary Translation/ A. S. Desnitsky// New Trends in Bible Translation [ed. by Ph. Noss]. - New York, 2003. - P. 61-72. 10.Dictionary of Biblical Imagery/ ed. by L. Ryken, J. C. Wilhoit and Tremper Longman III. - Downers Grove, III.: Inter-Varsity Press, 1998. 11.Ewert D. From Ancient Tablets to Modern Translations: A General Introduction to The Bible / D. Ewert. - Grand Rapids: Zondervan, 1983. - 284 p. - P. 203 – 204; 12.Gravelle G. Bible Translation in Historical Context: The Changing Role of Cross-Cultural Workers/ G. Gravelle//International Journal of Frontier Missiology. - 2010. - №1 (27). - P. 12 – 22. 13.Greider J. C. The English Bible Translations and History/ J. C. Greider. - Xlibris Corporation, 2007. - 344 p. 14.Lampe G. W. H. The West from the Fathers to the Reformation/ G. W. H. Lampe//The Cambridge History of the Bible [ed. G. W. H. Lampe]. - Cambridge: Cambridge University Press, 1975, repr. 1980. - P. 365-387. 15.Lévinas E. Totalite et infini: essai sur l'extériorité/ E. Lévinas. Paris: Le Livre de Poche, 1990. – 346 p. 16.Metzger B. M. The Bible in Translation: Ancient and English Versions/ B. M. Metzger. - Baker Academic, 2012. - 208 p. 17.Moulton W. F. The History of the English Bible/ W. F. Moulton. - London: Charles H. Kelly, new and revised edition, 1911. - 232 p. 18.Parsan V. O. (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) The Criteria to Be Applied to Translating the Bible: Recent Theoretical Approaches to the Solution of the Problem/ V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk// Література в контексті культури: збірник наукових праць, 2017. – Вип.28 – С. 190 -204. 19.Patsan V. O. (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) Spirituality and Rationality: the Ways of Reuniting in the Post-Secular Space of the Personal Self-Knowledge / V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) // International Scientific Review. – Boston, 2017. – №1(32). - P. 57-60. 20.Price I. M. The Ancestry of Our English Bible/ I. M. Price. - New York: Harper and Brothers, Publishers, 2nd rev. ed., 1934. - 456 p. 21.Ryken L. The Bible as Literature, Part 1: Words of Delight/ L. Ryken //Bibliotheca Sacra. - 1990. - №147/585. - P. 12. 22.Ryken L. The Word of God in English: Criteria for Excellence in Bible Translation/ L. Ryken. - Wheaton, III.: Crossway Books, 2002. - 336 p. 23.Taylor Ch. A Secular Age/ Ch.Taylor. – Cambridge, L.: Belknap press of Harvard university press, 2007. - 874 p. 24.Wallace D. V. The History of the English Bible [The Electronic Resource]/ D. V. Wellace – The Regime on Access to the Source: https://bible.org/seriespage/1. 25.Wegner P. D. The Journey from Texts to Translations: The Origin and Development of The Bible/ P. D. Wegner. - Grand Rapids: Baker Academic, corrected printing, 2000. - 464 p.

Н. І.Власенко

ДІАЛОГІЗАЦІЯ РИТОРИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ЖАНРОТВОРЕННЯ У ТРАДИЦІОНАЛІСТСЬКОМУ РОМАНІ ЯК ВИПРОБУВАННЯ ЖАНРОВОГО МЕТАДИСКУРСУ

Усвідомлена як цілком очевидна при середньовічному – здійсненому на фоні єднання поетики і риторики при універсалізації «теорії трьох стилів» – виокремленні лінгвістично маркованого – оформленого у стихії романської (старофранцузької) мови – типу спочатку поетичної, потім і прозової оповіді, – en roman, висхідна для романного жанру – означена при його заснуванні в добу античності – співвіднесеність

жанротворних інтенцій із риторичним концептом текстового «породження» («генезису») на ренесансному етапі становлення роману була відмежована від тих варіантів жанрової організації, що втілилися в його тематичних модифікаціях, в яких зовнішній пріоритет жанрово закріпленої топіки, усталеної як домінанта жанротворення у традиціоналістському риторико-поетологічному синтезі [6,с.3-38], постає знаком внутрішнього зрівняння її із модальною детермінантою жанробудови. Утворивши епіцентр пізньотрадиціоналістського оновлення літературно-творчої інтенціональності, що ініціювалося зрушенням стильової ієрархії, надбудованої над змістовною жанровою типологією традиціоналістської літератури [4,с.89-90] і призвело до ствердження індивідуалізації її форм як способу проявлення авторства, романотворні новації епохи Відродження і теоретична рефлексія романного жанру, інспірована у власному започаткуванні ними, спрямували рефлективно не обмежений потенціал поетикальних трансформацій роману, який визначається основоположним для нього – уможливленим домінуванням модального архітекстуального виміру в риторичному висловлюванні і встановленим при його перетворенні – діалогічним співвіднесенням модальності і тематики, на граничне художньо-естетичне розкриття діалогіки Ренесансу, ознаменоване й означенням – при самовираженні авторського «Я» – ресурсу переінакшення «готового слова» риторики, наділеного монологічною смисловою усталеністю при формалізації її топосів.

Тож ренесансна траєкторія переходу романного жанру від його «першої» до « другої епохи» (П.О.Грінцер) визначилася спрямуванням жанрового арсеналу діалогізації, пов'язаного із свідомою комунікативно-діалогічною налаштованістю мовлення, первинною для риторичного архітексту, на перегляд самих принципів поетичного творення («пойесису»), покликаний подолати обмеженість співвідношення життєвої реальності і художньої дійсності, спричинену « монологізованим» інструментарієм її вербально-тематичного оформлення, сприйнятим поетикою традиціоналізму від риторики. І на лініях переосмислення романічної традиції, прокладених на континентально-європейських теренах Відродження, і на векторах відходу від неї, означених при формуванні англо-ренесансної романістики, очуднення тематичних – стверджених « високими» різновидами традиціоналістського роману – детермінант жанротворення, що супроводжувалося зміною його стильового виміру, відбулося при такому локально-історичному виявленні трансісторичної романотворної співвіднесеності модальності і тематики, яке забезпечувалося діалогічним розгортанням – до встановлення цього відношення – комунікативної настанови красномовства, заданої його архітекстуальною модальною домінантою. Наснажившись ренесансно-гуманістичною рецепцією античного риторичного вчення, що не лише виявила основоположну для нього топологію – логіку одиничного, але й узагальнила її як спосіб художньо-естетичного самовизначення «універсального індивіда» (Л.М.Баткін), націлений на возз'єднання реального й ідеального в людському житті, ренесансні експерименти у сфері романотворення, здійснені на Європейському континенті (Л. Пульчі, М. Боярдо, Л. Аріосто, Я. Саннадзаро, Ч. Мотемайор, Ф. Рабле, М. Сервантес), поновили в її межах дискурсивну позицію ритора в її опосередкованій – інспірованій сприйняттям жанрово закріпленої топіки, заданим « пам'яттю жанру» (М. М. Бахтін), – реактуалізації, а жанротворні ініціативи, виявлені і реалізовані в епоху Ренесансу на Британському архіпелазі (Дж. Лілі, Ф. Сідні, Р. Грін, Т. Лодж, Т. Делоні, Т. Неш), безпосередньо – через освоєння дискурсивно-риторичних форм – відтворили на шляху становлення роману модальність, основоположну для риторики.

Таке проявлення риторичних витоків романної діалогічності в художньо-словесній практиці Відродження ініціювало відсторонення теорії жанру, заснованої

в ту ж історико-культурну добу («Роздуми про створення романів» (1554) Дж.Джиральді Чинціо, «Романи» (1554) Дж. – Б. Пінья) й орієнтованої на модальну домінанту процесу текстотворення, виділену риторикою, від його структуризації. У ході ренесансного усвідомлення модальності роману як настанови на поетикальне втілення світоглядно-естетичного принципу « єдності в розмаїтті» , що встановився при ренесансно-гуманістичному діалогічному узагальненні риторичного концепту varieta, запровадженого в епоху античності для визначення критерію побудови аргументації, стала теоретично сприйнятною ідея формування наративу, змістова універсальність якого не вичерпується гранично формалізованою трьохетапною послідовністю творення тексту – «inventio – dispositio – elocutio» , стверджуваною риторикою впродовж всього її історичного руху. Тим самим інспірувався відхід ранньої теоретичної рефлексії романного жанру, наснаженої естетизованими і діалогізованими законами дискурсивно-риторичного мислення, від самого «риторичного канону», обгрунтованого при античному теоретизуванні щодо красномовства – насамперед, в « Риториці» (бл. 355 р. до н. е.) Аристотеля, покладеного літературно-теоретичною думкою середньовіччя в основу започаткованого нею – зокрема, в «Паризькій поетиці» (бл. 1220 – 1235) Іоанна Гарландського – риторико-поетологічного синтезу, відзначеного монологізацією риторично усталених топосів при зведенні їх до об'єктно орієнтованих схем митецького висловлювання, і відтвореного в нормативних поетологічних трактатах XVI ст., інспірованих гораціанством, перш за все – в «Поетичному мистецтві» (1527) М. - Дж.Віди вже як «формула» досягнення індивідуально-творчої довершеності словесного вираження, неминуче протиставленої в її одинично-неповторному персонально-суб'єктивному характері знеособленій досконалості « готового слова» традиціоналізму.

Здійснившись у руслі переорієнтації пізньотрадиціоналістської художньої свідомості, при обгрунтуванні форми маніфестації авторства, із самобутнього індивідуального стилю на індивідуалізовану жанробудову, дистанціювання теорії роману від канонічної метадискурсивної впорядкованості риторичного архітексту поглибилося на грунті бароко – при ствердженні, у листі-трактаті П. - Д.Юе «Про походження романів» (1670), сюжетно-оповідної організації, архітекстуально не визначеної риторикою, як основного жанрового індикатора, що означує поетикальний шлях втілення етико-естетичної настанови, якою забезпечується романне охоплення граней особистісного саморозкриття людини, – « показати добро переможним, а порок покараним» [9, с. 412 – 418].

У добу Просвітництва теоретична рефлексія роману переорієнтувалась, у ході визначення жанротворної моделі самоздійснення людської особистості, із концепту « випробування» на ідею « становлення» , фактично виключивши із жанрового арсеналу засобів наративного розкриття особистісності ті його матриці, що задаються монологізованою риторичною топологією і спонукають автора до зосередження на статичних характеристиках героя та їх схематизованого відтворення.

Відбувшись на фоні «саморозладу» риторики, спричиненого оформленням у XVIII ст. її «афективної» доктрини, відмежованої від раціоналістично вивіреного інструментарію красномовства і протиставленої, насамперед, ораторському мистецтву античності [2], така зміна інтенціональної спрямованості теоретизування щодо романного жанру передвістила замовчування його традиційно-риторичних витоків у посттрадиціоналістському жанровому метадискурсі, яке тривало до кінця XIX – початку XX ст. Воно було перерване появою, насамперед, діалогічно співвіднесених досліджень генезису античного роману, що при розбіжності висхідних настанов їх авторів – Е. Роде, О.М.Веселовського, О.І.Кирпичникова – ознаменувалися зближенням їх підсумкових позицій, висловлених у визнаннях

жанру продуктом « нової софістики» [10; 3; 7], а потім – і «Теорії роману» (1927) Б.О.Грифцова, де перше із чотирьох « народжень жанру» , стверджених дослідником, – те, яке припало на епоху античності, – було пов'язане із творчою рецепцією принципу « контроверси» – нездоланної суперечності, сприйнятого як визначальний для дискурсивно-риторичного мислення.

Цей погляд на риторичне джерело романного жанру оформився при спрямуванні його теоретичного осмислення на генетично орієнтоване визначення жанрового структурного стрижня – наукове завдання, постановка і доведення потреби виконання якого були здійснені теоретиком у контексті ревізії класичних версій історико-генетичного (О.М.Веселовський) та формального (В.Б.Шкловський, Ю.М.Тинянов) методів літературознавства, що діалогічно сполучаються на горизонті «перед-розуміння» співвіднесеності формотворних початків літератури як власне літературної «прамови», але розходяться на обріях їх виявлення, де безнастанності історико-поетологічного пошуку трансісторичних «мотивних формул» і «сюжетних схем» протиставляється формалістична фіксація «прийомів» у історії їх інтенціональних та «автоматичних» застосувань і «конструктивних принципів» у конкретно-історичній змінності їх функцій. Націлившись на подолання й екстенсивності історичної поетики, позбавленої, принаймні на етапі її становлення, надійних орієнтирів історико-типологічних зіставлень, і предметної обмеженості формальної школи, обумовленої її зверненням переважно до поетичних жанрів у час новоусвідомлення спорідненості роману і риторики, Б.О.Грифцов відкрив такий виднокіл її розгляду, на якому виявляються і домінування, у сфері красномовства, модальних жанрових параметрів над тематичними, і перетворення цього їх співвідношення на зрівняння модальності і топіки, основоположне для романного жанру.

Для того, щоб виявити жанротворний потенціал риторичного «складного казусу», визначеного як конститутивний принцип роману, ініціатор оновлення логіко-формального і генетичного підходів при їх поєднанні, покликаному розкрити генетично-функціональну – щодо цього жанру – роль риторики, розглянув його античні різновиди у світлі коментаря казуїстики « теоретизованого» – відстороненого від суспільних практик – пізньоантичного красномовства, що був наданий Марком Аннеєм Сенекою в його книзі спогадів про роки навчання ораторському мистецтву, названій « Контроверси». У цьому контексті виділилася, насамперед, модальна домінанта риторичного дискурсу, яка проявилася при ствердженні пріоритету аргументування істинності тієї позиції в казуїстичному протистоянні, що була обрана оратором як вірна, над топосами-визначеннями і підтриманої, і відкинутих ним сторін конфлікту, не наділеними ресурсом його однозначно-вірного розв'язання. При зіставленні реалізації принципу контроверси у жанрах класичної риторики із його втіленнями в історично перших романних модифікаціях означилась і трансформація підпорядковування тематичних жанрових параметрів модальним, яке ствердилося в архітексті красномовства, в їх сурядне відношення, що стало конструктивним для роману: ця зміна диспозиції жанротворення була засвідчена встановленням нездоланності колізії «складного казусу» в його художній дійсності, де розкривається співвіднесеність протилежностей, в особистісній реальності усвідомлювана, відповідно до визначення Б.О.Грифцова, як «до кінця проблематичний душевний стан» [5], а в міжособистісному вимірі осмислена в подальшому М.М.Бахтіним як «діалогічна безвихідь» [1].

Таким чином, літературознавче нововідкриття риторичного коріння романного жанру не розгорнулося у виявлення архітекстуального зв'язку його діалогічності із комунікативно-діалогічною спрямованістю риторики. В історико-теоретичній концепції роману, розробленій Б.О.Грифцовим, залишилась неподоланою та інерція спів-

віднесення контроверсивності із радикально недіалогічною налаштованістю сторін протистояння, яка була задана настановою оратора на запевнення слухачів у відповідності істині саме його власної позиції – вербальну дію, націлену на монологічне оформлення «спільної думки», неминуче завершальне для діалогічної інтеракції.

Однак і при рефлективному долученні риторики до формування романного діалогізму в його теорії, обгрунтованій М.М.Бахтіним, потенціал комунікативно-діалогічної взаємодії, що визначає риторичне висловлювання і втілюється в ньому, виявився зведеним, при осмисленні дискурсивно-риторичного арсеналу саморозкриття особистості, використаного романом, до надання «приватному» жанровому змісту чужої для нього – «публічної» – форми вираження [1]. Вона ж постала редукованою до співвіднесеності риторичних топосів, які були замовчані у внутрішній незавершеності заданих ними моделей виказування особистісного, нездійсненних без їх суб'єктивно-модального – заснованого на діалогізації – включення в ситуацію спілкування, очевидного для традиційної риторики, а означилися лише у зовнішній націленості цих мовленнєвих матриць на забезпечення завершено-повного розкриття одиничностей через вичерпування його інструментарію набором узагальнених як об'єктивно-істинні, а відтак – і монологізованих смислоформ, встановленим при ствердженні, у контексті риторико-поетологічного синтезу традиціоналізму, «готового слова» як формотворного начала літературної творчості.

У ході концептуалізації риторичного та антириторичного полюсів романного жанру, здійсненої О.В.Михайловим, діалогічність роману була визначена як його історична, а не трансісторична ознака, набута при самоспростуванні логіки дискурсивно-риторичного творчого мислення, ствердженої як монологічна, в руслі жанрового становлення [8]. Інспіроване розумінням етико-естетичної впорядкованості рефлективно-традиціоналістської художньої свідомості як «морально-риторичної системи», а історико-культурної місії романного жанру як подолання обумовленої нею, як і будь-якої іншої, обмеженості слова, таке зведення риторики до монологіки, що й ініціює формування роману, і перетворюється в ньому на діалогіку, передбачає, при всій схематичній спрощеності, виявлення трансформації самої риторичної модальності в ході жанрового генезису. Однак ця пізнавальна перспектива в контексті її означення лише намітилася – при спробі зафіксувати пізньотрадиціоналістське зрушення модального плану жанротворення як зміну його зображувально-дидактичної настанови на власне зображувальну, – але так і не була реалізована через співвіднесення таксономії «риторичне/антириторичне» , виявленої в дискурсивному полі романного жанру, насамперед, із прокладеними ним лініями освоєння і векторами очуднення традиційної топіки, монологізованої при возз'єднанні, на теренах традиціоналізму, концептосфер риторики і поетики.

Переакцентуація, на теренах історико-теоретичної рефлексії роману, висхідного для нього – риторичного – співвідношення модальності і тематики означила проблемний епіцентр осмислення риторики в новочасному і новітньому літературознавстві, що і засвідчив його причетність до встановлення, у філософсько-гуманітарному просторі посттрадиціоналістської доби, лінгвоцентричної домінанти критичної ревізії когнітивних першоформ суб'єктивності, об'єктивованих раціоцентризмом, і викрив обмеженість того ракурсу розгляду риторико-дискурсивного ресурсу самовизначення особистості та його використання при поетичному творенні, який оформився у контексті ствердження раціоналістично-імперсонального лінгвоцентризму й у руслі його інерційного впливу.

Список використаних джерел

1.Бахтин М. М. Вопросы литературы и естетики / М. М. Бахтин – М .: Художественная лите-

ратура, 1975. – 504 с. 2.Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М.: Наука, 1991. – 138 с. 3.Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с. 4.Власенко Н. І. Автор як наслідувач-деміург: ренесансно-маньєристична рефлексія поетичного творення/ Н. І. Власенко// Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки, 2017. – Вип. 12. – С.88 – 96. 5.Грифцов Б. А. Теория романа/Б. А. Грифцов. - М.: Главлит., 1927. - 151 с. 6.Категории поэтики в смене литературных епох / С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М.Л. Гаспаров, [и др.] //Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. – М., 1994. – С. 3 – 38. 7.Кирпичников А. И. Греческие романы в новой литературе. Повесть о Варлааме и Иоасафе/А. И. Кирпичников. - Харьков: Унивеситетская типография, 1876. - 286 с. 8.Михайлов А. В. Роман и стиль / А. В. Михайлов //Теория литературы: в 3 Т. – М.: ИМЛИ РАН, 2000 – . – Т. 3. – 2003. – С. 279 – 352. 9.Юэ П. - Д. Трактат о возникновении романов/П.-Д. Юэ//Литературные манифесты западноевропейских классицистов /[под ред. Н. П. Козловой] – М.:Издательство МГУ, 1980. – С. 412 - 418. 10.Rohde E. Der griechische Roman und seine Vorlaufer/ E. Rohde. - Leipzig Breitkop und Hartel, 1914. - 636 S.

Н. Є. Коломієць

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЗМУ В ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВИХ РОЗВІДОК XIX СТОЛІТТЯ)

Проблема психологізму в літературі є однією з важливих у сучасному літературознавстві, саме тому вивчення її генези є досить актуальним. Одними з перших до питання психологічного розкриття людського характеру у вітчизняній літературі звернулись представники психологічно-особистісної течії, яка склалася в українському романтизмі. Саме романтики зобразили людину в діалектичній суперечності її зв'язків зі світом природи, оточенням. Митці першої половини XIX століття прагнули розкрити духовний світ особистості, дослідити внутрішні поштовхи до певних дій і вчинків. Вони розглядали людину як малий всесвіт, проявляли зацікавлення її почуттями, пристрастями, таємними порухами душі. Підґрунтям для психологічного аналізу в романтизмі певною мірою були філософські погляди. Єдність особистості є суперечною єдністю, а звідси і принцип контрастності як один з вагомих принципів романтичного психологізму. Романтизм привніс у літературу нові способи зображення особистості: вперше відтворено почуття, що перебувають у сфері підсвідомого; яскраво змальовано кульмінаційні моменти духовного життя персонажа; звернено увагу на переломні моменти в психологічному процесі та ін. Відкидаючи соціальне, ранні романтики прагнули до діалектичного показу людської душі, але пізні змушені признати наявність соціальної дійсності і її вплив на особистість. Романтики помітили, що характери і долі людей обумовлені епохою і тими політичними, соціальними та духовними процесами, які відбуваються. Тим самим ідея самоцінності особистості, її залежності від самої себе була зруйнованою. А особистість стверджувалась, «як істота гармонічна, духовно багата, з гуманістичним устроєм думок і почуттів, далека від будь-яких корисливих мотивів» [4, с. 3].

Зацікавленість романтиків особистістю, її внутрішнім життям, почуттями та запитами призвела до пошуків нових художніх засобів у змалюванні душевного світу, розкритті людського характеру. І це відіграло значну роль у підготовці тих досягнень, якими відзначені твори майстрів слова XIX – XX століть. Слід зазначити, що порушена проблема передусім хвилювала прогресивних письменників другої половини XIX століття, особливо О.Маковея, Лесю Українку, І.Франка та ін.

Як письменник і дослідник літературних явищ до цієї проблеми звертався М.Г.Чернишевський, який у рецензії на твори Л.М.Толстого «Дитинство», «Отроцтво» та «Військові оповідання» ввів термін «психологічний аналіз», визначив-

ши ним здатність письменника розкривати внутрішнє життя персонажа. Дослідник виділив такі основні напрями психологічного аналізу: «одного поета найбільше захоплює окреслення характерів; другого – вплив суспільних взаємин і життєвих зіткнень на характери; третього – зв'язок почуттів із діями; четвертого – аналіз пристрастей; графа Толстого найбільше – сам психічний процес, його форми, його закони, діалектика душі» [10, с. 334]. Вибір одного з цих способів відтворення характерів у мистецтві, на його думку, обумовлений певними особистими уподобаннями митців [10, с. 334-337].

Терміном «діалектика душі» М.Г.Чернишевський визначав процес виникнення та розвитку почуттів і думок літературного персонажа. Із рецензії виходить, що кожний напрям психологічного аналізу має відповідні художні засоби. Це і дало своєрідний поштовх для подальшого розвитку теоретичної думки, оскільки дослідник практично намітив два принципи відтворення психології персонажів: аналітичний (відображення думок людини) та динамічний (розкриття внутрішнього життя особистості через її дії та вчинки).

У своїх роботах письменники другої половини XIX століття підкреслювали, що психологічний аналіз дає змогу заглибитись у соціальні процеси, розкрити їх провідні тенденції через показ внутрішніх суперечливих порухів людської душі. Так, П.А.Грабовський, заперечуючи вузько описовий підхід до змалювання життя людей, вимагав зображення духовного світу особистості та тих соціально-історичних умов, які впливали на її формування, а всі оті: «він устав... пішов... сів... почухавсь...» - просто зайва вага, що можна без жалю вишвирнути» [3, с.352-353].

Виховуючи прибічників художнього бачення, провідні демократичні письменники закликали звертатись до психологічного аналізу, зображуючи соціальну підоснову емоцій та вчинків людини. Застерігали від надмірного захоплення чистою психологією. Так, О.Маковей одним із прорахунків повісті «Царівна» Ольги Кобилянської вважав те, що письменниця більше уваги приділила психологічній сфері (любові героїні), ніж темі соціальної свободи жінок, хоча, на думку О.Маковея, «саме ці соціальні відносини жінок заслуговують на більшу увагу, ніж справа любові» [5, с. 46].

І.Я.Франко в статті «Старе й нове в сучасній українській літературі» відзначав великі зміни в художніх принципах відтворення дійсності, які проявились у митців кінця XIX - початку XX століть. Зокрема він писав, що «молоді» письменники велику увагу приділяли аналізу психічного стану персонажів, головна річ для них – «людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє окруження залежно від того, чи вона весела, чи сумна... Властиво, те окруження само собою їм мало інтересне і вони звертають на нього увагу лиш тоді й остільки, коли й оскільки на нього падуть чуттєві рефлекси тої душі, яку вони беруться малювати» [9, с. 108]. І.Я.Франко наголошував, що звертаючись до тих же тем, що й попередники, молоді літератори, обирають іншу проблематику та нові засоби вираження дійсності.

Досить часто психологізм у літературі пов'язують з психологічним напрямом, який склався в 70-80-і роки XIX століття. Видатними представниками психологічної школи Західної Європи були В.Вундт, Е.Ельстер, Г.Зібек,І.Фолькельт, Е.Гроссе та ін. У вітчизняному літературознавстві психологічну школу представляли Д.Овсянико-Куликовський, Т.Райнов, Б.Лезін, В.Харцієв, М.Григор'єв та ін. Літературознавців цього напряму цікавили психологія письменника, його духовне життя, психологія творчої діяльності. Р.Мюллер-Фрейєнфельс писав: «Поетичні твори є вираженням внутрішнього життя людини» [6,с.30]. А німецький філософ Е.Гартман відзначав велику роль неусвідомлюваного елемента в художній творчості. Він зазначав, що «всяка художня творчість людини закорінена в сфері безсвідомого» [2,с.182].

Психологія творчості розглядалась представниками цього напряму як сутність мистецтва. В.Вундт відзначав, що процес творчості неможливий без суб'єктивного відображення реальної дійсності в людській свідомості. На його думку, мистецтво «виражає все те, що людина носить у собі, як враження зовнішнього світу і як свої особисті душевні порухи» [1, с. 7].

О.Потебня в працях «Із лекцій з теорії словесності», «Із записок з теорії словесності», «Думка та мова» досліджував психологію словесно-художньої творчості. Він підкреслив, що «художній твір є синтезом трьох моментів (зовнішньої форми, внутрішньої форми та змісту), результатом несвідомої творчості, засобом розвитку думки та самосвідомості» [8, с. 35]. Дослідник вважав, що поштовхом до написання твору можуть бути певні наміри, роздуми письменника про проблеми дійсності, але ці роздуми не слід прямо ототожнювати з ідеями та змістом художнього твору, адже в процесі творення цей комплекс ідей змінюється, неминуче збільшується.

Представники цього напряму дотримувались думки, що митець творить для себе, втілюючи в образі ті думки та почуття, які його хвилюють, вважали, що більшість особливостей художніх творів виводяться із своєрідності особистості митця. Д.М.Овсянико-Куликовський з цього приводу писав: «Між художньою творчістю, у власному розумінні, і нашим повсякденним мисленням існує тісна психологічна спорідненість: основи першого подані в художніх елементах другого» [7, с. 100]. Вчений поєднував психологічний та соціологічний методи і визнавав, що художні твори мають бути вивчені як явища історичні.

Таким чином проблему психологізму в художній літературі порушували дослідники XIX століття. Свої творчі пошуки вони відобразили в критичних статтях (П. Грабовський «Дещо про творчість поетичну» О. Маковей «Новини нашої літератури», Леся Українка «Новейшая общественная драма», І. Франко «Старе й нове в сучасній українській літературі», «Принципи і безпринципність», «З останніх десятиліть XIX ст.» та ін.), а також у листах, підкреслюючи, що психологізм дає змогу заглибитись у соціальні процеси, розкрити їх провідні тенденції через показ внутрішніх суперечливих порухів людської душі. Досить часто психологізм у літературі пов'язують з психологічним напрямом. Літературознавців цього напряму (В.Вундт, Е.Ельстер, І.Фолькельт, Е.Гроссе, Д.Овсянико-Куликовський, Т.Райнов, О.Потебня та ін.) цікавили психологія письменника, його духовне життя, психологія творчої діяльності. Від зачинателів психологічного напряму в літературознавстві походить традиція розуміння психологізму як особливостей душевної організації письменника. Основні положення праць цих дослідників дозволяють виокремити ряд наукових позицій: 1) психологізм як індивідуальна особливість художнього стилю письменника; 2) психологізм як складова проблеми психології творчості; 3) психологізм як один із аспектів дослідження особистості.

Список використаних джерел

1.Вундт В. Основы искусства / В. Вундт; [пер. Н. К. Ядрышева]. – СПб. : тип. Смирнова, 1910. – 290 с. 2.Гартман Э. Сущность мирового процесса, или Философия бессознательного / [по 2-му нем. изд.; предисл. А. А. Козлова]. – М., 1873. – Вып. 1. – 432 с. 3.Грабовський П. А. Лист до І. Франка від 31 січня 1896 р. // Грабовський П.А. Зібрання творів: у 3 т. / П. А. Грабовський. – К. : Видавництво АН УРСР, 1960. – Т. 3.– С. 256–257. 4.Гуляев Н. А. Концепция личности в романтическом творчестве Байрона и Пушкина / Н. А. Гуляев // Вопросы романтического миропонимания, метода, жанра и стиля: [межвузовский тематический сборник научных трудов]. – Калинин: КГУ,1986. – С. 3-19. 5.Маковей О. Ольга Кобилянська / О. Маковей // Літературно-науковий вісник. - 1899. – Т. 5, Кн. 1. – С. 28-51. 6.Мюллер-Фрейенфельс Р. Поэтика / Мюллер-Фрейенфельс Р.; [ред. И вст. Ст. А. И. Белецкого] . – Х. : Культ-просв. организ. «Труд», 1-я гос. тип., 1923. – 216 с. 7.Овсянико-Куликовский Д. Н. Психология мысли и чувства. Художественное творчество // Овсянико-Куликовский Д. Н. Литературно-критические работы: в 2 т. / Д. Н. Овсянико-Куликовский – М. : Художественная литература, 1989. – Т. 1: Статьи по теории

литературы. – С. 26-188. 8.Потебня А. А. Мысль и язык // Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А.А.Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 22 - 54. 9.Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі // Франко І.Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 35: Літературно-критичні праці (1903-1905). – С. 91-111. 10.Чернышевский Н. Г. Детство и отрочество. Сочинение графа Л. Н. Толстого. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого // Чернышевский Н. Г. Собрание сочинений: в 5 т. / Н. Г. Чернышевский – М. : Правда, 1974. – Т. 3: Литературная критика. – С. 332-346.

Б. О. Бабенко

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ «СТЕПІВЧАНИ» МИКОЛИ СМОЛЕНЧУКА

Протягом останніх років для нашої держави набуває все більшої актуальності питання презентації власних історико-культурних надбань європейській та світовій спільноті. Осмислення своєї ролі на тлі культури неможливе без живого інтересу до літературної та історичної спадщини рідного краю.

Говорячи про Кіровоградщину, не можемо оминути увагою діяльність Миколи Кузьмовича Смоленчука. Педагог, письменник, вдумливий дослідник-краєзнавець та фольклорист, у своїй творчості Микола Кузьмович виявив різні грані історико-художньої прози, що могли б зацікавити читацьку аудиторію широкого спектру вподобань та різної вікової категорії.

Окремої уваги в творчому доробку письменника заслуговує історична повість «Степівчани», призначена для дитячого прочитання, оскільки вона презентує той матеріал та містить ті ідеї, під впливом яких М. Смоленчук бажав, аби формувалися й зростали наступні покоління. Адже через читання дитячої літератури відбувається формування первинного уявлення про прекрасне, про мистецькі жанри та напрямки, відчуття краси поетичного чи прозового твору; на поглиблене вивчення мистецтва, художньої літератури, фольклору; на стимулювання власної творчості дитини, національних поглядів [1].

Тож метою дослідження є прослідкувати, які ідеї та переконання М. Смоленчук уважав вартісними для передачі наступним поколінням та засоби їхнього втілення у повісті «Степівчани».

Твір надруковано Державним видавництвом дитячої літератури УРСР й оповідає про давній племінний народ – антів, що згадуються візантійськими авторами з IV ст. до початку VII ст. та склали переважну частку етногенезу українського народу.

Народ цей жив із хліборобства, скотарства та рибальства й укорінився на широких просторах Східної Європи – від Балтійського моря до Чорного, від Одри до Дону [3,с.5], але в 588 році став потерпати від нападів кочових племен аварів, за самоназвою – обрів. Розгромивши аланів і уклавши договір з Візантією, авари рушили на слов’ян. Проходить рік, але землі слов’янські все ще охоплені хаосом: розрізнені племена не можуть захистити себе самостійно й починають об’єднуватися, стаючи під знамена князів. Саме в цей непростий час і переносить читача повість «Степівчани», що являє собою своєрідну художньою інтерпретацію історичних подій.

Мальовничі степові краєвиди, побут і вірування наших далеких предків, представлені на сторінках повісті, і, найбільше, тонке полотно мовлення героїв твору, зітканого з добірної української літературної мови, у яку майстерно вплетено архаїзми, історизми та давні топоніми, викликають у читача ефект занурення в інший, дивовижний світ, – такий близький за своєю природою та разом з тим екзотичний. Професор Г. Клочек зазначає, що «здатність твору втягувати читача у свій внутрішній світ, у якому він заряджається його атмосферою, є однією із знаменитих ознак художності» [2,с.110].

Обравши для «Степівчан» жанрову форму повісті, автор умістив у неї оптимальну кількість концептів (дружби, кохання та боротьби за своє щастя), зрозумілих юному читачеві.

Персонажі повісті, – жителі Степового, – серйозні, хоробрі, працьовиті та мрійливі, – тобто наділені такими рисами, які вважаються для українців найбільшими чеснотами: вони поважають предків, мріють про щасливе майбутнє й захищають своє сьогодення, будуючи його власними руками, черпаючи натхнення та силу у величі природи через її поетизацію: «Як далеко берег твій [Славутич-ріки]. І не боїшся бігти у захоплені обрами землі! О Велика ріка!» [3, с. 70].

Чому ж М.Смоленчук звернувся саме до теми давнього минулого? Певно, привабливим видавалося те, що обрана історична доба була неспокійним часом постійних змін і таких суспільних умов, за яких лише активна особистість, що бореться за свою життєву позицію, може розраховувати бодай на шанс зазнати щастя. Також варто зазначити, що звернення до теми минулого й певна його ідеалізація – характерна риса українців загалом та українського письменства зокрема. Таким чином представники нашого народу прагнуть знайти силу й натхнення для власних звершень, відшукати той ідеал, який вів би нас уперед, давав стимул для прогресивного руху.

Наші предки – анти, також мали «свою давнину» й історичну пам'ять, до якої зверталися у важкі часи, та яка слугувала життєвим прикладом і надихала на боротьбу з ворогом: «Бувало й гірше, люди!.. – Було це давно, ще при дідах дідів наших. Хлинула на слов’ян орда ворожа з країв далеких. Замість одежі – залізо, голова в залізі, коні теж…

… Юрбами потекли слов’яни у край Росяний. На Великій ріці стріли гартували, мечі кували, щоб воїв залізних бити « [3, с. 50-51].

Загалом повість «Степівчани» має пригодницький характер й імпліцитно містить концепт, прямо заявлений свого часу в «Тигроловах» Івана Багряного, таким чином дещо перегукуючись із цим романом також пригодницького характеру. Від першої до останньої сторінки декодуємо одну зі стрижневих ідей твору: «Щастя мають сміливі».

Струнка побудова твору та прозорість оповіді покликані сприяти легшому засвоєнню історії степівчан дітьми, але не зменшують його привабливості для дорослого читача. Засвоєний в ньому досвід наших предків презентує ті уроки історії, які виступають не тільки вдалим виховним матеріалом для дітей, але й містять актуальні для сучасного українського суспільства істини та настанови, що набувають особливої сили в умовах нашого сьогодення, яке теж можна вважати добою зрушень: « – Не подужати нас, коли таких богів маємо!

– А все ж топче обрин землі слов’нські…

– Топче, бо ми по ручаях розкидані. В одну ріку, до єдиного русла зливатися треба» [3, с. 52].

Кількома простими фразами герой твору – мудрий старий Кряж – виголошує ідею, яка в усі часи повинна мати для українців статус національної: тоді ріка стає силою, коли усі струмки зливаються в один нестримний потік – наша сила в єдності.

Позиція щодо того, яким чином варто сприймати життєві складнощі, із його вуст виходять й на загальнолюдський рівень: «Вище голови, степів чани! Вище голови! – Людині боги недовго жити веліли. Жива твар у світ приходить, щоб слід лишити і в небуття йти…»[3, с. 59].

Розмислюючи про сенс людського життя разом із героєм доходимо висновку, що кожен, не зважаючи ні на що, лиш має просто просуватися вперед обраним шляхом, тож залишається лише вирішити, яким буде цей слід, – ось єдине, що в нашій владі.

Тож степівчани роблять свій вибір, особливо яскравий вияв якого знаходимо в серці одного з головних персонажів твору – дужого Роса: «Глянув востаннє на згарище, на далекі обрії, звідки прийшли авари. Прийшли на лихо собі!» [3, с. 59].

Орієнтований передусім на юного читача, твір, беззаперечно, має на меті сприяти розвитку його мислення – автор не обмежився звичайним наділенням чеснот позитивних героїв і змалюванням вад – негативних. У стосунках персонажів у більшій мірі присутнє те, що притаманно справжній живій людині: іноді вони сваряться, бо різними шляхами бажають досягнути спільної мети, їх стріла чи меч можуть схибити, вони рішучі, але не позбавлені страху та обережності. Це робить героїв повісті живими та багатогранними. Персонажі повісті прагнуть бути хоробрими перед обличчям ворога, не мати жалю до нього на бойовищі, але не позбавлені загальнолюдського жалю.

Особливо проникливими в цьому плані видаються роздуми Мальвії (головний жіночий персонаж) про нещасне голодне й холодне життя обрів, які не мають постійного дому. Факт того, що дівчина вже побувала в полоні й дивом втекла, надає чутливості її серця особливої ваги.

Безперечно, у виборі цієї доби для історичного тла твору зіграла свою роль також цензура та, як наслідок, вимушена самоцензура, якій не міг не піддавати власну творчість жоден радянський митець. Одне те, що повість написана українською мовою, вже ставила під сумнів можливість її публікації, тому автор, розповідаючи про українців, бажав принаймні не вживати прямо маркера на позначення свого народу – тому звернувся до історичних витоків його формування, дослідивши багатий фактичний матеріал. Так ми отримали чудову повість про предків наших антів, у якій відчувається подих давнини. Такий твір може пробудити дитячу допитливість: «А що то були за анти? На якій землі вони жили?», – і викликати бажання, хоча б і з часом, прослідкувати шлях розвитку їхньої цивілізації до сучасного українця.

Таким чином, створивши динамічний сюжет пригодницького характеру, Микола Смоленчук прагнув надихнути юного читача на сміливість у життєвих звершеннях, посприяти утвердженню в його свідомості думки про необхідність усвідомлення себе як частки єдиного народу. Загальна ж атмосфера твору, витворена шляхом презентації давніх звичаїв та вірувань наших предків, а також передачі насиченого історизмами й архаїзмами мовлення героїв, покликана викликати інтерес до історії загалом та історичного минулого свого народу зокрема.

Саме на такому матеріалі вважав доцільним виховувати наступні покоління українців Микола Смоленчук.

Список використаних джерел

1.Дитяча література як засіб формування національної самосвідомості та характеру дитини. Освіта. ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14324/ (Дата звернення – 08.12.2017). 2.Клочек Г. Д. Енергія художнього слова. Збірник статей. – Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2007. – 447 с. 3.Смоленчук М. Степівчани. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1963. – 108 с.

Р. І. Стефурак

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКСИМОРОНА В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА

Актуальною проблемою сучасного мовознавства є вивчення поетики контрасту художнього тексту. Одним із ключових репрезентантів антагоністичності креативного мовлення є оксиморон – «гр. ὀξύμωρον, ὀξύς – гострий, колючий і μωρός – дурний, безглуздий) – фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з

протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи. В основі О. часто лежить поєднання двох антонімів» [5,400-401]: *Й наче груші впадуть ті душі /І згниють у зеленій траві, - /* ***Мертві*** *душі* ***живі*** *(с. 13).*

Побутує думка, що оксиморон – «стилістична (риторична) фігура – поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, що зумовлює виникнення нового уявлення, викликає експресивний ефект» [4, 1134], тому оксиморон і є важливим компонентом формування неосемантики художнього тексту в цілому. Наприклад: *Прости, мій Друже, за любов останню – / За* ***недолюблену любов*** *прости (с.59).* Або: *Не діждете цього ви,* ***нехристи хрещені*** *(с.76).* Як бачимо, на основі поєднання непоєднуваного за семантикою спільнокореневого лексичного конструкта в поезії Т. Мельничука локалізовано нові креативні образи: *недолюблена любов, нехристи хрещені.*

Інколи значний за розміром уривок твору або й цілий поетичний твір будуються на вживанні оксиморонів, що ілюструє контрактивну новизну індивідуально-художнього мислення:

Іду… Та ні, я граю…
І ***граю сам. І комусь підіграю****.*
Я не запізній, не заранній*.*
Я в ***міру лівий, в міру правий****.*
Я ***в міру п'ю і в міру сплю*** *(с.76).*

За допомогою таких образних висловів, майстерно вплетених у тканину оповіді, автор передає суперечності описуваних явищ, діалектику самого життя.

Аторські оксюморони в досліджуваному тексті характеризуються потужним тропеїчним потенціалом:

Не ховайтесь від звірів – при звірях*,*
Не соромлячись, можна кохатись.
Вірю – не вірю. Невірою вірю*:*
Щастя не держиться жодної хати (с.7).
Круті повороти – загибель.
Круті повороти – спасіння *(с. 23).*
А ненавидіти мусим. Ненавидіти.
І ***обертати ненависть на любов*** *(с. 25).*
Співають півні ***на святій Русі,***
Яка святою не була ніколи *(с.53).*
Біла смерть іде ***жорстоко-ввічливо*** *(с.59).*
І ***трепечуть од зваби губи незвабливі*** *(с.134).*
Приверни, пригорни, причаруй, приголуб,
Поколись на ожиноньку русу,
Бо зів'яне твій ряст, ***стане любом нелюб****,*
Змиють ружі з лиця твого роси (с.136).

Як бачимо, поет використовує зазвичай двочленні оксиморони, включені в такі тропеїчні структури: іменникові (генітивні) метафори: *віра в безвір'ї, міра безмір'я, безмов'я мови*; дієслівна метафора: *невірою вірю, обертати ненависть на любов, болем спалити радість, стане любом нелюб*; оксиморон-епітет: *мертві душі живі, недолюблена любов, нехристи хрещені, винна невинність*.

У поетичному тексті Тараса Мельничука типовими є такі моделі оксиморонних конструктів:

- іменник + іменник (ґенітивна метафора): *Лишився лиш пісок у синьо-жовтій*

мушлі / Й на глиняних губах людей – ***безмов'я мови,*** */А на губах барвінку – дух сивушний…* (с. 69); *Я Мольфар –* ***віра в безвір'ї, / Міра безмір'я*** (с. 65);

- іменник + іменник (чи субстантив) + дієслово (дієслівна метафора): *А ненавидіти мусим. Ненавидіти. / І* ***обертати ненависть на любов*** (с.25); *Нескореному слову скоряюсь, /* ***У смиренні смиренність убий****. / Краще* ***болем спалити радість****, / Ніж* ***забути у радості біль*** (с. 85); *Бо зів'яне твій ряст,* ***стане любом нелюб, /*** *Змиють ружі з лиця твого роси (с. 136);* ***Спроможні, /*** *Усвідомте свою* ***неспроможність*** (с. 23);

- іменник + прикметник чи дієприкметник (епітети, прикладки): ***Місяць – в чорному*** *капелан… /* ***Місяць – білан*** *(с. 10); Прости, мій Друже, за любов останню – /За* ***недолюблену любов*** *прости* (с. 59); *Не діждете цього ви,* ***нехристи хрещені*** (с. 76);

- дієслово + іменник: *Вірю – не вірю.* ***Невірою вірю****: Щастя не держиться жодної хати* (с. 7); *Прости й навчи: не стати каменем – / Навчи* ***на камені рости*** (с. 36);

- прислівник + прикметник або прислівник-композит: *А дідо* ***нереволюційно*** *наминав сало / В* ***революційну*** *добу (с.32); Біла смерть іде* ***жорстоко-ввічливо*** (с.59).

Отже, кожен оксиморонний конструкт є не тільки засобом забезпечення «експресивізації слів, належних різним семантичним полюсам оцінної шкали» [1; 415-416], а й ключовим елементом певної тропеїчної структури тексту, що формує антагоністичну виразність асоціативно-образної сітки твору.

Список використаних джерел

1.Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові: [Моногр]. / Н. М. Бобух. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007 . – 321 с. 2.Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія / Надія Іванівна Бойко. – Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с. 3.Мельничук Т. Чага / Тарас Мельничук. – Коломия: «Вік» - «Просвіта», 1994. – 176 с. 4.Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с. 5.Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.: іл.

С. І. Коломієць

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА – СЛОВЕСНИКА ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

В сучасному суспільстві освіта є однією з найрозвиненіших сфер діяльності людини. Тому пріоритетним напрямом освітньої діяльності є запровадження компетентнісного підходу, який має створити умови для розвитку особистості студентів у ВНЗ І-ІІ рівня акредитації та формувати в них ключові, базові, основні та предметні компетенції. Основним завданням навчального закладу є підготовка спеціаліста, здатного виконувати соціально – виробничі завдання, розвиток його здібностей самостійно вирішувати професійні завдання в нестандартних ситуаціях, його прагнення до зросту своєї професійної майстерності. Таким чином, для успіху сучасній людині потрібно володіти мистецтвом комунікації, тобто мати високу комунікативну компетентність.

Вивчення дисципліни «Української мова (за професійним спрямуванням)» в умовах впровадження компетентнісного навчання являє собою сукупність компонентів, спрямованих на досягнення освітніх цілей та завдань щодо задоволення потреб та запитів кожної особистості в розвитку, саморозвитку і підготовці до

життєвого і професійного самовизначення.

Професійна компетентність викладача – словесника – це результат його творчої професійної діяльності, що розкриває сутність педагога. Це залежить від методичної креативності педагога, його готовність до інноваційної діяльності, безперервної самопідготовки, здатності до гнучкого мислення.

Однією з проблем під час навчання студентів у коледжах є створення мотивації до ґрунтовного вивчення мови. Удосконаленням своєї мови людина повинна займатися все життя. Сьогодні наша держава потребує від студента, майбутнього фахівця певної галузі, не тільки знання свого фаху, а й високого рівня володіння професійним мовленням.

Фахове спілкування – важливий засіб оволодіння професією та спеціальністю, без знань якої сучасний фахівець не зможе ефективно розв'язувати складні практичні завдання. І справді, мовна норма твориться, формується, виробляється в процесі практики, в процесі постійного спілкування людей в різних сферах діяльності [3, с.87]**.** Ще Вольтер наголосив, що чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена.

Мовна обмеженість будь – якого молодого спеціаліста не дозволяє йому повністю реалізувати себе. До того ж рівень розвитку комунікативних здібностей впливає на швидкість адаптації молодого спеціаліста у виробничому колективі.

Мова у професійній діяльності не тільки знаряддя спілкування, а й знаряддя мислення.

С.Караванський виділяє чотири типи компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну. Мовна компетенція включає знання орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних та стилістичних норм. Мовленнєва компетенція реалізується під час аудіювання, говоріння, читання та письма. Соціокультурна компетенція передбачає знання з національної культури, історії, економіки тощо. Найвагомішою, за визначенням дослідника, є функціонально-комунікативна компетенція, тобто вміння послуговуватися мовними засобами для створення текстів різної стильової приналежності. Проаналізувавши дослідження з сучасної лінгводидактики, А. Нікітіна розробила модель мовної особистості, у якій розрізняється мовна, мовленнєва, предметна, прагматична й комунікативна компетенції [2, с. 3].

Вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» дає можливість розвивати творчі здібності, творче зацікавлення, захоплення, емоційність; має інтелектуально – логічний аспект: уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, доводити, обґрунтовувати, систематизувати й узагальнювати, постійно вдосконалювати мовленнєву діяльність.

На підставі аналізу наукової літератури з окресленої проблеми, ми вважаємо, що методична компетентність учителя української мови – це складне інтегративне утворення, що становить поєднання результату методичної підготовки, тобто синтез знань (психолого-педагогічних, 237агально педагогічн, предметних), умінь (237агально педагогічних, спеціальних і комунікативних) і навичок педагогічної діяльності, необхідних для ефективної реалізації процесу навчання української мови, методичного досвіду, отриманого в процесі професійної діяльності, та особистісних рис педагога [1, с.5].

Професійна компетентність викладача – філолога є важливим компонентом особистості педагога, творчим чинником, здатним пробудити душу студента, вона є і метою, і результатом педагогічного впливу системи освіти на особистість викладача.

Список використаних джерел

1.Методична компетентність як складник професійної компетентності вчителя української мови / Л. Ю. Сімоненко. // Науковий вісник Донбасу. - 2013. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_2_28. 2.Омельчук С. Формування мовленнєво – комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису: Лінгводидактичні аспекти/ С.Омельчук// Дивослово.- 2006.-№9.-С.4-8. 3.Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: навчальний посібник. Київ, 2000. 271 с.

О. В. Куц

СЕМАНТИЧНЕ УСКЛАДНЕННЯ СУБ'ЄКТНОЇ СИНТАКСЕМИ ЯК ПОКАЗНИК ПОХІДНОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ

Виокремлення суб'єктних модифікацій у модифікаційній парадигмі як одному з різновидів дериваційної парадигми зумовлює встановлення закономірностей опосередкованих семантичних модифікацій предикатних синтаксем у похідній синтаксичній одиниці. У простому реченні семантична модифікація, на думку І. Р. Вихованця, стосується передусім предикатних синтаксем. Цей стосунок може бути безпосереднім (фазова, модальна і заперечна модифікації предикатів) або опосередкованим (збагачення субстанціальних суб'єктних синтаксем предикатним значенням). У межах класу конструкцій з модифікованою суб'єктною синтаксемою виокремлено неозначено-особову, узагальнено-особову та кількісну модифікації суб'єктної синтаксеми [1, с.170–173].

Відповідно до семантичних і дериваційних особливостей суб'єктної синтаксеми виокремлюємо різновиди її модифікацій:

1) неозначена модифікація – це представлення дії, стану, процесу, суб'єкт яких вирізняє неозначена природа. Цей тип модифікації має як імпліцитне вираження у формально-граматичній структурі речення, так і експліцитне: *Металеву браму з навареними на неї олімпійськими кільцями розчинили навстіж…(С.Жадан); Такі всі веселі, усміхнені, зупинились на мить перед самим вильотом, і* ***хтось догадався*** *клацнути їх фотоапаратом… (О. Гончар);*

2) узагальнена модифікація перебуває на межі означеності й неозначеності, адже йдеться про дії, стани, процеси, що характеризують існування індивіда в соціумі крізь призму соціальних і морально-етичних правил, законів тощо. Такий синтез характеризує нова інтегративна якість – семантика узагальненості суб'єкта. Узагальнена модифікація суб'єктної синтаксеми у формально-граматичній структурі речення є імпліцитною або експліцитною. Узагальненість суб'єкта може характеризувати як особу мовця, так і його співрозмовника (-ків) чи особу (осіб), які не беруть безпосередньої участі в спілкуванні. ***Ніхто*** *про тебе й словом* ***не згадає*** *(Л. Костенко);*

3) кількісна модифікація – це предикатна модифікація суб'єктної синтаксеми з погляду кількісних характеристик. Охоплює три різновиди: а) результат дериваційного розгортання (функціонування числівника чи іменника з квантитативним значенням при іншому іменникові в позиції суб'єкта) ***Сорок тисяч татар*** *пішли на Волинь і в Галичину… (П.Загребельний)*; О.В.Кульбабська вважає, що кількісна синтаксема актуалізує певну ознаку референта (квантитативну, вибірковості і под.) та є виразником додаткової інформації в плані складного, але розчленованого поняття. Маркування цілісного синтаксичного значення кількома компонентами увиразнює внутрішньо реченнєвий вияв сучасного граматичного аналітизму [2, с.365–370].

б) модифікація внаслідок трансформаційних процесів (згортання предиката із залежними субстанційними компонентами за умови лексичної тотожності предикатів вихідного і похідного речень); ***Дід з онуком*** *прибирали в саду* ← ***Дід і онук***

прибирали в саду ← Дід прибирав у саду + Онук прибирав у саду. Модифікована суб'єктна синтаксема виражена сполукою іменника з прийменниково-відмінковою формою іменника (орудний відмінок з прийменником *з*) або сурядним словосполученням з єднальним сполучником (*і, й, та)*. Такі сполуки виражають соціативне значення і є синтаксичними синонімами, що виникли внаслідок дериваційних перетворень, зокрема транспозиційного згортання. Крім того, соціативність суб'єкта у формально-граматичній структурі речення маркує і форма множини дієслова-присудка. Пор.: ***Учитель з учнями*** *розв'язували проблему і* ***Учитель і (й / та) учні*** *розв'язували проблему ← Учитель розв'язував проблему + Учні розв'язували проблему.*

в) модифікація внаслідок транспозиційних перетворень спільнорівневих синтаксичних одиниць – двоскладне речення → односкладне; *Приїхали друзі → Приїхало багато друзів → Приїхало друзів! → Друзів!* Спочатку відбувається кількісна модифікація суб'єктної синтаксеми (поява неозначено-кількісної семантики), репрезентантом якої є неозначено-кількісний числівник й іменник у формі родового відмінка множини, при цьому формально-граматична структура похідного речення залишається двоскладною. На наступному етапі модифікації відбувається ускладнення модифікованої суб'єктної синтаксеми емоційно-експресивним значенням, що ґрунтується на оцінному предикатному значенні. Кількісні характеристики модифікованого суб'єкта набувають імпліцитного вираження, що на комунікативно-прагматичному рівні втілено у відповідному інтонаційному оформленні синтаксичної одиниці. Завершальним етапом кількісної модифікації суб'єктної синтаксеми є редукція базового предиката, що спричинює перетворення двоскладного речення на односкладне ґенітивне.

4) бінарна модифікація, що охоплює: а) предикатно-суб'єктну синкретичність інфінітива, предикатна природа якого семантично ускладнена суб'єктною функцією, що зумовлено субстантивною синтаксичною дериваціею цієї міжчастиномовної форми: *Метал* ***зварити*** *–* ***це*** *вам не юшку* ***забовтати****, хлопці… (О. Гончар);* б*)* дуплексивну суб'єктну модифікацію – суб'єкт дії-стану – спостерігаємо в конструкціях з дуплексивами, що виконують роль підмета у двоскладному реченні, напр.: ***Плавці*** *лежать важкі і нерухомі (Л. Костенко);* ***Я*** *йшов останнім і думав про діда Платона (О. Довженко)*. Присудок таких простих ускладнених речень подвійний, складається з двох повнозначних елементів: перший – дієслова дії або процесу, другий – переважно предикативні прикметники зі значенням стану.

5) апелятивна суб'єктна модифікація, представлена адресатно-суб'єктним значенням форм кличного відмінка іменника в конструкціях з імперативом: *Забудь мене,* ***пташко****, забудь, не журись…(Т. Шевченко).*

Отже, з огляду на специфіку семантичного ускладнення суб'єктної синтаксеми виокремлюємо семантичне ускладнення суб'єктної синтаксеми предикатним значенням і субстанційним значенням. Предикатна семантика пов'язана зі значеннями неозначеності, узагальненості, кількості, а також поєднанням семантики предиката дії та предиката стану в суб'єктній синтаксемі, що є дуплексивом у формально-граматичній структурі простого речення. Субстанційна семантика властива інфінітиву, у якого предикатне значення ускладнене суб'єктним, й апелятивній модифікованій суб'єктній синтаксемі, яку характеризує семантика адресата – потенційного суб'єкта дії.

Список використаних джерел

1.Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К : Либідь, 1993. – 368 с. 2.Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.

І. Г. Ковч

ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ КОЛЯДОК ЯК КРИТЕРІЙ ЇХНЬОГО ПОХОДЖЕННЯ

На нинішній час, коли скарби традиційної культури внаслідок міграційних та глобалізаційних процесів стрімко летять у небуття, а найбільшим знавцем і розпорядником свят стає аніматор, особливої ваги набуває збереження хоча б у письмовому вигляді та осмислення того, що стане в пригоді згодом, коли цей процес досягне критичної маси. Про фольклор у його живому побутуванні щось говорити на даний час теж тяжко. Головні його джерела не виконавці, а бібліографічні документи. Тож дослідники фактично мають справу вже не з фольклором, а з усною літературою чи рукописними фондами, які тільки мають нею стати.

Західне Полісся, яке в середині 80-х років вважали мало не білою плямою в вивченні його народних традицій і фольклору зокрема за 30 років піднялося до рівня лідера. Вагомою підпорою в цьому плані став архів Полісько-Волинського народознавчого центру (Інституту культурної антропології), який в кваліфікаційних роботах представників наукової школи Віктора Давидюка знайшов широке висвітлення і збагатив українську фольклористику та культурологію багатьма невідомими фактами. Наявність його рукописних фондів дає можливість реалізації й нащої теми. Наявність опублікованих записів Миколи Коробки, Олени Пчілки та сучасних дає можливість на текстологічному рівні простежити, належність колядкових текстів, записаних упродовж століття на Західному Поліссі, до тієї чи іншої регіональної традиції . Це і є мета нашої розвідки.

Із найновіших публікацій, в яких згадується стан побутування колядок в досліджуваному регіоні, можна назвати монографію Олени Білик «Календарно-обрядова пісенність Західного Полісся» [2008]. Питання походження текстів колядок у регіональній традиції західних поліщуків ц ній не порушувалося. В такому розрізі не розглядалися колядки і в статтях інших авторів не тільки стосовно Полісся, а й інших місцевостей.

Актуальність теми такого дослідження полягає в тому, що на Західному Поліссі традиція світського колядування в багатьох селах відсутня. Колядували «півчі» і лише на церкву, відтак і репертуар був відповідний.

На початку ХХ ст. дослідники звертали увагу головно на тексти, мало звертаючи увагу на особливості їх виконання. Тому у записах Миколи Коробки із західнополіських сіл Володимирця на той час Луцького повіту, Немович Ровенського повіту, Городка Луцького повіту (тепер Маневицький район), Годомич, Борович Луцького повіту (теж Маневицький район) колядки, коляди та щедрівки подаються на гурт [7].

Олена Пчілка більшою мірою звертала увагу на характер колядування та його учасників, окремо ставила питання можливих авторів текстів. Однак регіональні ознаки та можливосте запозичення текстів не стали темою її досліджень. Щоправда й текстів колядок із Західного Полісся в неї не багато, більше з Волині [8].

Зауважимо, що колядками, солідаризуючись із думкою Ф.Колесси, яка стала визначальною і в сучасній фольклористиці будемо вважати лише тексти з ритмобудовою (5+5).

Немісцеве походження багатьох західнополіських колядок видають ландшафтно-дендрологічні маркери: «крутії гори», «сади-виногради». Поряд із ними історичні – служба парубка в короля: *(«При крулю служитъ, на коні їздитъ (Годомичи Луцького повіту) [7,с.26]*, морські походи *(«А на тим мори корабель пли-*

ве, на тим кораблі молодчик сидить»). Орнітологічний бік деяких текстів теж представлений немісцевою фавною: *«Ой наленулі морскіє птахи, Взялі кору дай поббивалі» (Городець Луцького повіту); «Налетілі да райскиє пташки, Кору поббивале, голлє поламале»(Осова Луцького повіту) [7].*

Незважаючи на присутність немісцевих атрибутів, як видно вже й з наведених текстів, лексика в них західнополіська. У записах Миколи Коробки вона дуже відчутна, в Олени Пчілки менше, та все ж. Далі що давніший запис, то відчутніше діалектне оформлення тексту. Складається враження, що запозичений текст сприймався виконавцями як матеріал, який мусить пройти місцеву огранку. В новіших записах відчувається наближення тексту до літературної норми. Не рідкість у сучасних записах і не адаптовані до місцевої говірки, особливо там, де збереження «діалектних екзотів» вимагає дотримання поетикальних засобів: « *Ой тобі дав Биг жинку хорошу. Да й гляде, дядьку, шоб нихто ни вкрав. Бо як украде́, жаль тобі буде́. Бо такеї більш в тебе не буде́» [4].*

Не інакше як недавнім входженням у місцевий репертуар, можливо, навіть внаслідок екзогамних шлюбів можна пояснити наявність такого тексту: «*Ой ясна красна на небі зора, А ще найкраща у дядька жона. По дворі ходе, ключики носе, Стиха говоре, ключиків просе: – Ключики мої, ясні, голосні, Не дзвоніть же ви та й голосненько, Бо мій миленький та й стурбований Вчора звечора з торгу приїхав Та й привіз мені три подарочки…*» [6].

Велика частотність побутування та широка географія виказує спільне джерело впровадження тексту в місцеву традицію. Це може бути й друкований текст, переписаний із якогось збірника.

Переважна більшість колядок, записаних на Західному Поліссі, більшою чи меншою мірою позначена особливостями місцевих говірок, я от: «*Ой в лиску, в лиску на жовтим писку, На жовтим писку жито густиє. Жито густиє стебелистиє, Стебелистиє, колосистиє. Ой кому ж гето на поживаннє» [3].*

Діалектну обробку пройшли й тексти явно немісцевого походження: «*Як утравились райські пташечки, Ой дай, Боже, райські пташечки. То поклювали усьой виноград, Ой дай, Боже, усьой виноград. Ой гиша, гиша, райські пташечки, Ой дай, Боже, райські пташечки. Вите не клюйте зильон виноград» [5].*

Деякі тексти місцевого походження важко сплутати з текстами з інших місцевостей. До того ж у них виразно проглядають архаїзми, що може провокувати думку про давнє їх походження чи укорінення на цій території.

«Пане господар , вийди-но надвір, Вийди – но надвір, щось тобі дав Биг. Ставай з постели, водчиняй двери, Прийде до тибе ***троєко гостей,*** *А тиї гости – тобі радости» [2].*

Не викликає сумніву в немісцевому походженні колядка, в якій згадується сокіл, корабель: *«На тім деревці сив сокіл сидить Сив сокіл сидить, далеко глядить. Ой глядить-глядить на чисте поле На чисте поле, на синє море. На синім морі корабель пливе, Корабель пливе аж море гуде» [1].*

Літературна мова в такому тексті виглядає цілком природно. Сум’яття з’являється там, де натрапляємо на західнополіські слова «свему», «свеї»

«А в тім кораблі світлонька стоїть А в тій світлоньці панночка сидить Панночка сидить, панна Ганнуся Ой сидить-сидить, три хустки рубить.Першую рубить свему свекрови. Другую рубить свеї векруси.Третюю рубить свему милому. Але ж не знати. Ким передати. Не сором, не два – понесу сама»х [1].

В зміненому на літературне *«своєму», «своїй»* пісня втрачає нормальний ритм. Особливо це стосується слова *«своєму».* Можна допустити хіба *«свому».*

Як бачимо, входження колядок у західнополіський репертуар мало своїм

наслідком такі чинники: діалектна адаптація, збереження літературної норми, місцеве піснетворення з наслідуванням відомих зразків а особливо ритмів.

Незавершений процес адаптації виявляє весь механізм діалектного переформатування цих творів.

Дослідження динаміки адаптації текстів колядок у діалектному середовищі має перспективу подальшої детальнішої обсервації.

Список використаних джерел

1.Записала 1989 р. Олена Мосейчук від Ольги Мосейчук 1922 р.н. в с.Судче Любешівського району. Архів ПВНЦ. Ф1. Од. зб 103. Арк. 13. 2.Записала Галина Назарук у с. Видраниці Ратнівського р-ну Архів ПВНЦ. Ф. 1. Од. зб.152. 3.Записано 1987 р. від Олени Лащ, 1920 р.н. в Залізниці Любешівського району. 4.Записано 1991 р. в Городку Маневицького району від Василини Ляшок 1930 р.н. Архів ПВНЦ. ФОК. Од. зб.2. Арк. 49. 5.Записано в с.Здомишлі Ратнівського району Волинської області. Архів ПВНЦ. Ф 1-К. Од. зб.14. 6.Записано від Явдокії Мартинюк 1928 р.н. в с. Карасин Камінь-Каширського району. Архів ПВНЦ . Ф.1. Од.зб. 27. Арк. 6; від Марії Дубинюк 1927 р.н. в с.Солов'Ї Старовижівського району. Архів ПВНЦ . Ф.1-А. Од.зб.45. Арк.5; від Ольги Мосейчук 1922 р.н. в с.Судчі Любешівського району . Архів ПВНЦ . Ф.1. Од.зб. 103. Арк. 10. 7.Коробка Н. Колядки и щедровки, записанные на Волынском Полесье. СПб.,1902. 8.Пчілка Олена. Украинские колядки (текст волынский) // Киевская старина. 1903. №1. С. 164 –165.

Г. В. Хоменко

УКРАЇНСЬКА ПОСТМОДЕРНА ЛІТЕРАТУРА В ІМЕНАХ

Здобуття Україною незалежності зняло ідеологічну заангажованість з усього літературного процесу та літературної критики. Письменники, отримали свободу, почали шукати нові можливості реалізації творчого потенціалу. Орієнтація на захід сприяла розповсюдженню ідей постмодернізму на теренах нашої країни. Професор Я. Поліщук зауважує: «Важливою ознакою сучасного українського процесу стала цивілізаційно-культурна реорганізація українського письменства, коли воно волею-неволею входить у нові європейські та світові контексти» [3, с. 67].

Українська сучасна література, поряд з письменниками, що продовжують писати традиційному стилі, багата на адептів постмодернізму. Серед найяскравіших та найхарактерніших можна вказати наступних:

- Юрій Андрухович, поет, прозаїк, перекладач. Розпочав свою літературну діяльність як поет, вірші якого одразу відзначилися постмодерністськими фігурами, наявність метафор, метонімій та чисельними алюзіями. Дослідники вважають, що вже першим романам Андруховича притаманний «абсурд, сарказм, іронія, карнавал і кітч, алюзії і ремінісценції на Тичину, Сковороду, Антонича та самого себе» [2, с.36].

Найбільш показовим у цьому плані є роман «Рекреації», що є постмодерністським не тільки за наявністю формальних ознак, а й за змістовим наповненням. Цей роман насичений алюзіями на творчість радянських та дорадянських письменників, а створені ним персонажі мають яскраво виражені риси самого автора (принцип «карнавалізації» за М. Бахтіним). За своєю ж суттю роман підтверджує постмодерністський світогляд, що заперечує непохитну віру у правдивість ідеалів попередніх епох.

- Юрій Іздрик, літератор, музикант, художник. У романі «Подвійний Леон. Історія хвороби» наявні риси постмодернізму на рівні персонажів та сюжету. Дослідниця Т. Гундорова, аналізуючи цей роман, відзначає: «кінематографічні сни, галюцинаторний колаж, гібридні монстри-образи, автопародія, поп-символи втілюють стан ентропії свідомості й народження нової креолізованої текстуальності – симбіозу візуальних та вербальних знаків» [1, с. 111].

- Сергій Жадан, поет, прозаїк, перекладач, один з найпопулярніших письмен-

ників України. Його творчості притаманні риси автобіографічності (роман «Депеш Мод»), опису межових ситуацій, у яких опиняються як герої, так і держава (розпад СССР та спроба віднайти нову державу та нового себе на руїнах старої системи), мотиви мандрів, як спроби пошуку себе та втечі від реальності, інтертекстуальність та автентичність(яскравий приклад - останній роман «Інтернат»).

- Оксана Забужко, поетеса, письменниця, представниця «інтелектуального постмодернізму». Її твори просякнуті автобіографізмом, інтермедіальністю, вона порушує філософські питання та феміністичні проблеми.

- Представники «молодшого» покоління, Любко Дереш, Ірена Карпа відзначаються молодіжною проблематикою, мовою насиченою сучасною лексикою, присутністю англійських слів у текстах, використанням різних шрифтів. Герої цих авторів теж живуть за гаслами постмодернізму: нікому не вірять, не визнають авторитетів.

Українська література постмодерного періоду – цікавий документ часу, що відзначається переоцінкою цінностей попередніх епох, пройнятий автобіографізмом та автентичністю з обов'язковою наявністю інтертекстуальності і, зокрема, інтермедіальності.

Список використаних джерел

1.Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн : [монографія] / Тамара Гундорова. – К. : Часопис «Критика», 2005. – 264 с. 2.Даниліна О. В. Романи Ю. Андруховича від бурлеску до автобіографії [Електронний ресурс] / О. В. Даниліна. – Режим доступу: http://www.sworld.com.ua/konfer29/733.pdf, вільний (дата звернення: 25.08.2017). – Назва з екрана. 3.Поліщук Я. Література XXI століття: прогностичний начерк / Я. Поліщук //Літературний процес: методологія, імена, тенденції. – 2013. – Вип. 2. – С. 67–70.

О. А. Семенюк

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ЕМОЦІЙ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ В. ШЕВЧУКА)

На сучасному етапі розвитку мовознавства помітно зріс інтерес до вивчення специфічних способів і засобів, за допомогою яких мова репрезентує внутрішнє, у тому числі емоційне, життя особистості (праці Ю. Апресяна, А. Вежбицької, О. Вольф, Л. Іорданської, В. Телії, Г. Харкевича, Т. Мацієвської та ін.).

Вивчаючи відображення світу емоцій у мові, лінгвісти вихідною точкою своїх студій нерідко обирають предикати емоційного стану, зокрема досліджують їхні семантичні ознаки. Однією з таких ознак є здатність відбивати у своїй семантиці градацію емоцій за інтенсивністю. Найбільше уваги цій семантичній характеристиці приділено О. Вольф [2; 3]. Однак порівняно з іншими ознаками предикатів емоційного стану ознака «інтенсивність» досліджена менш докладно.

Мета статті – виявити й проаналізувати способи та засоби передавання градації емоцій у мові, виділивши при цьому універсальні показники високого ступеня вияву ознаки й показники специфічні, характерні лише для висловлювань про емоційні стани. Дослідження проведено на матеріалі речень із предикатами емоційного стану, що функціонують у художніх текстах В. Шевчука. Вибір мовного матеріалу зумовлений тим, що «…в прозі В. Шевчука є «формула впізнавання» його персонажів. Знайомство з героями письменника починається для читача… із таких слів, як «відчуває», «почуття», «настрій». Він ніби уважно вдивляється в душу кожного, вловлюючи всі потаємні порухи, фіксуючи кожну мить духовного в людині, відображаючи багату й широку поліфонію емоцій» [5].

За висловом В. Вундта, «будь-яке просте почуття має певну якість, але воно

завжди буває дане в різній силі (інтенсивності)» [4,с.48]. Таким чином, різна інтенсивність є однією з характеристик емоційних станів.

Інтенсивність емоційних станів позначається за допомогою інтенсифікаторів.

У художній прозі В. Шевчука інтенсифікаторами найчастіше виступають окремі слова (*так, дуже, страх, неймовірно, смертельно, невимовно, безмірно, нестерпно, безмежно, несказанно* та ін.), наприклад: *Чула нерівне дихання старої, і їй* ***так*** *радісно й весело стало*; *Я і в ченці пішов через те, що* ***страх*** *як її боявся*; *Було б йому* ***неймовірно*** *боляче прокинутися зараз й усвідомити, що все те йому наснилося; ...отож я нікуди з двору і з саду не виходив, окрім того,* ***смертельно*** *боявся вужів та гадюк; І мені стало* ***невимовно*** *печально від усього того.*

Найбільш нейтральним є інтенсифікатор *дуже*: *Розганялися й перестрибували через багаття, і, певне, було їм од того* ***дуже*** *весело…*; *Тепер же той Голос приходить до мене не вві сні, а тоді, коли* ***дуже*** *мені самотньо й печально*; *І не треба так* ***дуже*** *печалитися, брате, Стефана вічне блаженство чека…* Він може сполучатися з усіма предикатами і вказує на те, що позначений ними емоційний стан має вищу порівняно з нормою цього стану інтенсивність. Однак наскільки інтенсивнішим є стан, він не вказує, оскільки «інтенсифікатори... завжди співвідносять позначення з розмитою шкалою» [1,с.53].

Інтенсифікатори, що на шкалі переходу від меншого до більшого ступеня ознаки розташовані після *дуже* (такі, як *неймовірно*, *безмірно, надзвичайно*, *безумно*, *страх*, *страшно*, *жахливо* тощо), містять додатковий експресивний компонент: *І хлопцеві раптом стало їх усіх* ***неймовірно*** *жаль; Коли від того полегшало тобі в печалі, я* ***безмірно*** *радий; Я тоді* ***страшенно*** *розлютився; Скинула одежу, хоч їй було* ***жахливо*** *соромно*.

Для описів емоційних станів письменник активно використовує також інтенсифікатор *нестерпно,* іноді поєднуючи його з іншими словами: *Я блукав двором із потолоченою травою, листям та квітами, і мені чогось стало* ***нестерпно*** *жаль Віктора; ...часом так* ***нестерпно*** *жаль стає моїх невинноубієнних, і так вони турбують у снах, що світ сірий і немилий стає. Адже в ту мить я жахливо,* ***тоскно-нестерпно*** *боявся смерті*. Він узгоджується за значенням із предикатами емоційного стану, не сполучається з іншими ознаковими словами, вказує на значний ступінь вияву емоції й актуалізує таку властивість емоційного стану, як спрямованість на суб'єкт, що переживає, «терпить» стан.

Інтенсифікація емоційного стану за допомогою інтенсифікатора *увесь* репрезентує стан як такий, що охоплює увесь суб'єкт, повністю оволодіває ним, захоплює, заполонює, наприклад: *Сидів на скелі і тремтів від вогкої прохолоди, якою віяв передранковий легіт: щастя й відчай заполонили його* ***всього****; Дивна радість пойняла його* ***всього****: що це з ним діється в цей ранок; Тут же, в затворі, можу, коли треба, заплющитися і, тримаючи у визорі той осяйний клаптик, знайти у собі вивищений настрій і ту ж таки радість, що заливає мене* ***всього***.

В.Шевчук використовує також інтенсифікатори, що вказують на унікальний за своєю силою емоційний стан, такий, що ще ніколи не переживався суб'єктом, наприклад: ***ніколи й до того, й після того*** *не було ще так гірко мені на душі; П'ятнадцять років по тому пригадала Марія Яківна той вечір, і їй,* ***як ніколи****, стало соромно за свою слабкість; Був сумний,* ***як ніколи****, і коли покликав він Марка-печерника, щоб той засипав за ним вхід, в голосі його прочувався плач.*

Показниками того, що сила емоційного стану є більшою, ніж передбачає норма, є описи симптомів, фізичних дій та інших наслідків емоцій, наприклад: *Його* ***охопив такий жах****, що він* ***побіг ще прудкіше, не розбираючи дороги і не тямлячи себе****; Тоді я відчуваю, що прірва мене зараз ковтне, і*

***так страшно** стає, **що кожен волосок на тілі здригається чи здиблюється;** …візник Юхим **злякався непомалу**, **і страх надав йому не тільки сили, але й неймовірної прудкості ногам**; Мене **лють так пойняла** й **обурення**, що **мало не вдарив я його**; І він **аж зубами зарипів**, так **млосно** й **страшно** йому **стало**.*

Зміну інтенсивності емоційного стану автор демонструє через зміну виявів цього стану, зокрема через їх градацію. Наприклад, настрій героя, переданий фразою «*йому було самотньо і трохи сумно*», що містить деінтенсифікатор – прислівник із семантикою міри і ступеня *трохи*, розгортається далі в тексті через своєрідний градаційний ряд метафор, які дуже зримо розкривають внутрішній стан людини і передають наростання емоції – від такої, що не досягає нормативної величини, до «накипання чорноти», а далі – до емоції, яка палахкотить, як вогонь: *«Довго дивився на темну постать, яка обходила калюжі, подригуючи, наче кішка, то однією, то другою ногою, і **погляд його знову налився чорнотою**», «Священик дивився на сторожа уважними очима: **в них починала накипати чорнота, од якої кололо в душі**», «Він повільно опустився на коліна і підвів угору голову. **А з очей полився чорний вогонь. У тому вогні попеліли** й сутінь погано освітленого приміщення, і стіни з намальованими постатями колишніх богів, і весь наповнений нескінченним спаданням голубуватих краплинок світ»* [5].

Отже, проведений аналіз свідчить, що в мові художніх текстів В. Шевчука представлені різноманітні засоби і способи інтенсифікації емоцій. Ситуації емоційних станів, які за своєю силою перевищують нормативні величини, у реченнях з емоційно-статальними предикатами передані за допомогою інтенсифікаторів, що використовуються й при інших ознакових словах, або за допомогою інтенсифікаторів, які характерні лише для описів емоційних станів.

Список використаних джерел

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва : Наука, 1985. 228 с. 2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва: Едиториал, 2002. С. 214 – 246. 3. Вольф Е.М. Эмоциональные состояния и их представление в языке. Логический анализ языка. Проблемы интенсиональных и прагматических контекстов. Москва : Наука, 1989. С. 55 – 75. 4. Вундт В. Психология душевных волнений. Психология эмоций : Тексты. Москва : Изд-во МГУ, 1984. С. 47 – 63. 5. Шевченко Л.Л. «Чуттєві рефлекси душі». URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine39-10.pdf (дата звернення 01.12.17).

Н. Я. Іванишин

РОЛЬ ІНТЕРТЕКСТЕМ У ФОРМУВАННІ ІМПЛІЦИТНОСТІ В ДРАМІ

Всебічний аналіз художнього тексту неможливий без урахування всіх складових, що його формують, зокрема й латентних, до яких, поряд з іншими (оказіоналізми, займенник, внутрішня форма слова, вигуки й неповнозначні слова тощо) належать й елементи інтертексту, зокрема алюзія. Останню кваліфікують як «стилістичний засіб, використання якогось імені чи назви, які натякають на відомий літературний чи історико-культурний факт» [1,с.89]; «прийом, який полягає в асоціативному відсиланні до відомого для адресата факту віртуальної чи реальної дійсності» [5,с.65].

У процесі інтерпретації художнього цілого алюзія здатна виявляти приховані пласти інформації, формуючи асоціативні ряди через натяки на відомі події, факти тощо та виявляючи додаткові аксіологічні характеристики персонажів. Простежмо функціональне навантаження алюзії в драматургійному тексті на прикладі фрагменту драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

***Сніжинка**. Янсоне, ви розумієте красу?*

Янсон *(спокійно, флегматично). Розумію.*

Сніжинка*. Станьте на вікно і стрибайте вниз.*

Янсон, пильно подивившись на неї, мовчки бере стілець, підставляє й вилазить.

Рита*. Сніжинко, що ви робите? Лишіть. Що за дурниці. Янсоне, злізьте, я не позволяю!*

Янсон, не звертаючи уваги, лізе на вікно з люлькою в зубах.

Мулен*. Месьє Янсоне, ви б хоч люльку свою лишили тут.*

Сніжинка*. Янсоне! Злізьте.* ***Я тут згадала одну істину з Євангелія про бісер****. Злізьте!* [3,с.381].

Основне комунікативне навантаження у наведеному сегменті несе біблійна алюзія, яка сприяє сконденсованості тексту і водночас є маркером «включеності» в нього імпліцитної інформації. Інтенційне навантаження висловлення «*Я тут згадала одну істину з Євангелія про бісер»* полягає у прагненні головної героїні (*Сніжинки*) відстояти свою позицію навіть за рахунок зневажливого ставлення до співрозмовників *(Мулена, Рити*), система цінностей яких відмінна від поглядів мовця, тобто вони володіють різними, але співмірними тезаурусами, які регламентують їх мовну поведінку [3,с.216]. Адресант (*Сніжинка*) розраховує на те, що реципієнти (*Мулен, Рита, Янсон*) здатні експлікувати пресупозиційні знання, закладені в алюзії. Отже, функціональне навантаження алюзії полягає в експлікації фонових знань реципієнтів, активізації їх культурно-когнітивної бази. Біблійна алюзія в наведеному сегменті водночас виявляє й «індивідуально-творчу компетенцію адресанта, що, послуговуючись інтертекстемами, кодує певну інформацію і через конкретну комунікативно-прагматичну ситуацію доносить її до адресата» [4,с.8].

У тексті Біблії номінація *«бісер»* представлена метафоризовано:

7.6. «Не давайте святого псам, і не розсипайте перел своїх перед свиньми, щоб вони не потоптали їх ногами своїми, і, обернувшись, не розшматували й вас...» [2,с.25].

Інтенційне навантаження повідомлення прозоре: не намагайтесь донести високих ідей до недостойних, бо вони цього не зрозуміють, що і продубльовано у тексті В. Винниченка. У драмі спостерігаємо прирощення смислу за рахунок семантичного зближення двох текстів – художнього і біблійного. Завдання реципієнтів (внутрішніх адресатів – Мулена і Рити та зовнішніх – читачів чи глядачів) – виявити елементи «чужого» тексту та максимально коректно та адекватно декодувати їх, адже тільки актуалізація та «впізнаваність» натяку дозволить повернути вектор рецепції у визначене автором русло.

У наведеному прикладі наявне лише часткове запозичення з Біблії, ціле ж висловлювання — ніби «за текстом» — імпліцитне, тобто репліка Сніжинки «*Я тут згадала одну істину з Євангелія про бісер»* інтерпретується однозначно — як спосіб показати свою вищість над адресатами повідомлення, зверхність у ставленні до них. У цьому контексті біблійна алюзія служить засобом формування прагматичного навантаження висловлювання, зокрема репрезентує його оцінну рамку.

Отже, алюзія як репрезентант імпліцитної семантики сприяє поліваріантності трактування драматургійного тексту, сконденсованості сюжетної лінії за рахунок смислових прирощень, які мають бути адекватно «прочитані» й декодовані адресатами.

Список використаних джерел

1.Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / Арнольд И. В. // Вопросы языкознания. — 1982.— №4 — С. 83–91. 2.Біблія. Новий Заповіт — Рим. : Видавництво Українського Католицького Університету ім. св. Климента папи, .1989. — 640 с. 3.Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Панте-

ра і Білий Медвідь» / Винниченко В. — К. : Наук. думка, 1999.—440 с. 4.Колоїз Ж. Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Колоїз Ж. // Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Випуск 659. Романослов'янський дискурс. '– С. 3–8. 5.Москвин В. П. Цитирование, аппликация, парафраз: к разграничению понятий / Москвин В. П. // Филологические науки. — 2002. — № 1. — С. 63–70. 6.Никитин М. В. Знак — значение — язык : учебное пособие / Никитин М. В. — СПб. : Изд-во РГПУ, 2001. — 226 с.

І. С. Бахов

МІЖТЕКСТОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ПРИ ПЕРЕКЛАДІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ З СОЦІОЛОГІЇ У ЗАРУБІЖНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Спеціалізовані тексти, зокрема соціологічні тексти, у силу їхнього виключного та такого, що виключає, характеру, мають притаманні їм риси, які можуть підвищити або, навпаки, знизити здатність читача отримати повний доступ до їхнього змісту, такого як специфічна для сфери лексика чи термінологія, і до традиційних текстових форматів. Однією з таких рис є явний міжтекстовий зв'язок або цитування, тобто, включення інших текстів при побудові спеціалізованого тексту – традиційний міжтекстовий формат, що є відмітною характеристикою написання спеціалізованих текстів, особливо наукових. Стаття зосереджується на цитуваннях, які, головним чином, вживаються для тлумачення, і її метою є показати, як ці *семантичні маркери* можуть бути корисними для перекладача спеціалізованих текстів у фазі аналізу тексту, що передує перекладу. Люди, які не є спеціалістами у певній сфері, такі як перекладачі спеціалізованих текстів, можуть мати проблеми з повним розумінням змісту спеціалізованих текстів, особливо якщо останні написано спеціалістом у цій сфери для таких же спеціалістів. Проте семантичні маркери поводять себе в цьому тексті як «інтерактивні ресурси», що дозволяють тому, хто пише текст, контролювати потік інформації, задовольняючи вірогідні потреби в додатковій інформації з боку «уявних» читачів. Типологію семантичних маркерів у спеціалізованому дискурсі, особливо в соціологічному дискурсі, і аналіз їхньої поведінки в тексті включено до обговорення.

У сучасному глобалізованому світі ринок перекладу спеціалізованих текстів сильно перевищує попит на переклад «загальних» та літературних текстів. Дійсно, переважна кількість професійних перекладачів надають послуги перекладу спеціалізованих текстів. Вони працюють із широким спектром типів спеціалізованих текстів – від технічних інструкцій та звітів до дослідницьких статей та інших наукових текстів – у дуже багатьох дисциплінах.

У даній статті увага зосереджується на формі перекладу спеціалізованих текстів, яка переважно отримує недостатньо уваги у перекладознавстві [3,с.348] – на перекладі соціологічних текстів, тобто текстів, які, так само як і їхні наукові та технічні аналоги, мають прагматичний характер, але походять із «неточних» дисциплін, таких як філософія, економіка, політологія, соціологія, мовознавство, перекладознавство і т. д. Мало хто з учених досліджував проблеми, специфічні для цієї форми перекладу спеціалізованих текстів. До помітних винятків, однак, належить Валерштайн (Wallerstein) [6; 7], чиї фундаментальні праці, присвячені перекладу соціологічних текстів, добре інформують щодо сучасної думки про предмет, від Прайс (Price) [3] до Проекту соціологічного перекладу, реалізованого Американською радою наукових товариств [4].

Принаймні чотири параметри відрізняють спеціалізовані типи текстів від їхніх

неспеціалізованих («загальних» або літературних) аналогів: їхня мета, тема, цільова аудиторія та структура тексту. Ці параметри, вперше сформульовані Мейєр і Рассел [2], застосовуються також і до соціологічних текстів.

Мета: спеціалізовані тексти зазвичай використовують мову для досягнення принаймні двох базових цілей: поширення даних та ідей і побудови знань. Як такі, вони є важливими для будь-якої діяльності, орієнтованої на дослідження, як у науковій, так і в приватній сфері.

Цільова аудиторія: спеціалізовані тексти зазвичай походять із виключної підгрупи (і мають цю підгрупу за ціль) загальної сукупності населення, групи членів, які, у свою чергу, діють у якості читачів та письменників, що називається «спільнотою дискурсу» в літературі. Спільноти дискурсу є специфічними для дисциплін групами, що зазвичай встановлюють порогові рівні компетентності, яким мають відповідати їхні члени.

Тема та структура тексту: спільноти дискурсу виробляють, до того ж, механізми спілкування (наприклад, жанри, формати та лексику текстів), які є виключними (ексклюзивними) для їхніх членів та які мають на меті реалізувати комунікативні цілі спільнот: головним чином це надання інформації про пов'язану з дослідженнями діяльність, що лежить в їхній основі.

Соціологічні тексти мають, крім цих чотирьох параметрів, фундаментальну відмітну характеристику, яку Прайс [3,с.348] резюмував таким чином: «вони мають справу з концепціями». Дійсно, в соціологічних текстах використовуються концепції для передавання специфічних поглядів на реальність, які мають ідеологічну основу, тобто, які знаходяться у рамках певної теорії. Проте ці концепції, як зауважує Валлерштейн [7,с.108], «не є дрібницями». Насправді, «кожна з цих концепцій є цілою теорією» або «теорією історії [концепції]» [7,с.108], теорією, яка ніколи не буває повністю завершеною, а продовжує змінюватися з часом, включаючи в себе зміни та поправки, зроблені первісним автором у подальших працях або сучасними чи пізнішими авторами в їхніх працях. «Слова-символи» або терміни, пов'язані з цими концепціями, можуть бути досить унікальними, тобто, специфічними для автора та його праць.

У певних випадках автор буквально винаходив слово (або фразу). В інших випадках автор брав слово, яке вже можна було знайти у словниках, і використовував його, як він вважав за потрібне. Таке використання в деяких випадках було подібним до того, як використали б його інші автори того часу, але інколи автор давав слову-символу виразно новий (навіть незвичайний) зміст.

Крім того, соціологічні концепції є «більш-менш чітко визначеними» [6,с.88]. З одного боку, вони є «спільними відсилками до значення» [6,с.88], якими маніпулюють члени спільноти дискурсу, проте з іншого вони не обов'язково є «універсально спільними» або прийнятними [6,с.88], а дуже часто є предметом багатьох суперечок, навіть конфліктів, між членами цієї самої спільноти.

Через погано визначений та динамічний характер соціологічних концепцій та їхню важливість для соціологічних текстів багато вчених стверджували, що перекладачі цих текстів мають самі бути вченими, або, якщо вони ними не є, бути дуже добре знайомими із сферами чи підсферами, до яких ці тексти належать [6; 4]. Дійсно, знаходження саме того значення таких текстів, яке закладав у них автор, є складним завданням – навіть для спеціалістів із відповідної дисципліни. Проте перекладачі мають набагато більшу відповідальність, аніж звичайні читачі: «зрештою, якщо окремий читач розуміє щось неправильно, від наслідків цього страждає він сам, але коли помилку робить перекладач, він вводить в оману безліч людей» [7,с.116].

У даній статті йдеться про зрозумілість соціологічних текстів для перекладa-

чів, які можуть не бути вченими, і тому можуть не мати статусу членів групи, незважаючи на їхні глибокі професійні знання сфер або спільнот дискурсу, з яких ці тексти походять. Соціологічні тексти, в силу їхнього виключного характеру, мають притаманні їм риси, які можуть підвищити або, навпаки, знизити здатність читача отримати повний доступ до їхнього змісту.

Одна з таких рис, релевантна для інтерпретації соціологічних концепцій, – це явний міжтекстовий зв'язок [1,с.271] або цитування, тобто, включення інших текстів при побудові спеціалізованого тексту – традиційний міжтекстовий формат, що є відмітною характеристикою написання спеціалізованих текстів, особливо наукових соціологічних текстів, за якого ця практика є, по суті, обов'язковою [5].

Явний міжтекстовий зв'язок зазвичай вважається засобом, за допомогою якого той, хто пише спеціалізований текст, відзначає, що знаходиться в інтелектуальному боргу перед іншими авторами, підтримує їхні твердження та нейтралізує заперечення та підвищує загальну переконливість своїх аргументів. Як такі, цитування грають певну роль у соціальній побудові знань у тому сенсі, що вони створюють мапу зв'язків, що сполучають текст автора з працями інших авторів та вчених.

Проте, цитування також можуть використовуватися іншим чином, не лише для вказування на інтелектуальні зв'язки, а й як маркери семантичного змісту. У даній ролі цитування стають засобом відстеження інтелектуального боргу за допомогою встановлення подібних або ідентичних випадків використання, або засобом сигналізування того, як значення, яке автор вкладає у певний термін, відрізняється від значення, іноді більш канонічного, яке сконструювали у своїх текстах інші. Іншими словами, в соціологічних текстах цитування можуть виступати в ролі семантичних маркерів, які відстежують та ідентифікують аспекти «теорії історії» певної концепції.

Цитування виконують багато функцій у спеціалізованому дискурсі. Включаючи текст, що будується, в історичний ланцюжок продукування тексту, вони визнають інтелектуальний борг, беруть участь у соціальній побудові знань та збільшують загальну переконливість тексту. Крім того, вони можуть допомагати окреслювати значення специфічних термінів у рамках нового тексту. Як семантичні маркери, цитування набувають подвійної діалогічної властивості: вони орієнтовані на авторів попередніх текстів, на яких вони посилаються, і з якими вони працюють над значенням термінів, але вони також «взаємодіють» із читачем, реагуючи на можливі питання або вірогідні потреби у більш точній семантичній або концептуальній інформації. У цій останній ролі вони стають безцінними для перекладача соціологічних текстів, оскільки вони зазвичай позитивно впливають на загальну зрозумілість тексту, який зазвичай пишеться для обраної аудиторії – групи «інсайдерів» певної дисципліни, до якої може входити, а може й не входити перекладач.

Список використаних джерел

1.Fairclough, Norman (1992). «Intertextuality in Critical Discourse Analysis.» Linguistics and Education 4, 269-293. 2.Meyer, Ingrid and Pamela Russell (1988). «The Role and Nature of Specialised Writing in a Translation-specific Writing Program.» TTR: traduction, terminologie, rédaction 1(2), 114-124. 3.Price, Joshua M. (2008). «Translating Social Science: Good versus Bad Utopianism.» Target 20(2), 348-364. 4.Poncharal, Bruno (2007). «Le Social Science Translation Project et la traduction des sciences humaines.» Hermès 49, 99-106. 5.Thompson, Geoff (2001). «Interaction in Academic Writing: Learning to Argue with the Reader.» Applied Linguistics 22(1): 58-78. 6.Wallerstein, Immanuel (1981). «Concepts in the Social Sciences: Problems of Translation.» Marilyn Gaddis Rose (ed.) (1981). Translation Spectrum. Essays in Theory and Practice. Albany (NY): State University of New York Press, 88-98. 7.Wallerstein, Immanuel (1996). «Scholarly Concepts: Translation or Interpretation?» Marilyn Gaddis Rose (ed.) (1996). Translation Horizons Beyond the Boundaries of Translation Spectrum. Translation Perspectives IX. Binghamton (NY): State University of New York at Binghamton, 107-117.

О. М. Народовська

СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ МАЛИХ ФОРМ

У центрі уваги лінгвістичних студій перебувають одиниці, які, інтегруючи в собі певні мовні елементи, забезпечують спілкування між людьми, що сприяє взаєморозумінню, зближенню, контакту. При цьому акцент робиться не тільки на «серйозних» формах комунікації, але й на «несерйозних». Одним із різновидів останніх є жарт як гумористичний текст малого обсягу, який здатний регулювати діяльність членів соціуму.

Проблему комічного та його різновидів, в основному, досліджували літературознавці, які розглядали категорії комічного й трагічного. Комічне, зокрема гумор, досліджують у біології, психології, соціології, медицині. Є навіть наукові роботи з математики гумору.

Вивчаються також прийоми створення комічного в різних типах тексту прагмалінгвістичні аспекти анекдоту, засоби вираження гумору в сатирико-гумористичних художніх текстах, види гумористичних текстів, етнічні жарти, зв'язки гендеру та гумору, між культурні, психологічні аспекти комізму, проблеми перекладу та дидактичні аспекти гумору.

При вивченні комічних текстів не меншу значущість має поняття гри як культуротворчої соціальної практики. Закономірним розвитком цих досліджень стало введення в лінгвістичний обіг терміна «комічна ситуація» [3, ст. 62].

Жарту властиві всі категорії тексту (завершеності, зв'язності, інформативності, модальності, інтертекстуальності тощо), підпорядковані глобальній меті досягнення комічного ефекту. Як мовленнєвий жанр жарт характеризується сукупністю жанротвірних рис: малий обсяг, несподіваний кінець (пуант), інконгруентність, що виявляється на всіх рівнях, стереотипність композиційної моделі, неускладнений синтаксис.

Дискурсивні характеристики жарту залучають діалогічність, асоціативність, ігровий елемент комунікації, обмануте очікування, комунікативні цілі. Жарт побудований за динамічним комічним сценарієм, що формує соціальні ролі партнерів по комунікації.

Основна мета жарту – потішити або розсмішити адресата. Жарт саморегулюється, історично розвивається і має соціальні ознаки. Інгерентною властивістю жарту є когнітивний механізм інконгруентності, суть якого полягає в порушенні норм (онтологічних, логіко-поняттєвих, валоративних, жанрових, дискурсивних, мовних, мовленнєвих), що є джерелом комізму ситуації й маніфестується в парадоксі: відхилення від норми створює в жарті нову норму і є нормою сміхового сприйняття світу. Дія когнітивного механізму інконгруентності виявляється у композиції (суперечність початку й кінця), мовних засобах тощо.

На дискурсивному рівні в результаті переходу з однієї теми на іншу або зміни тональності інконгруентність регулює перехід від інституціонального типу дискурсу до його різновидів, одним з яких є гумористичний різновид дискурсу, в якому реалізується мовленнєвий жанр жарту, що становить собою прототиповий зразок гумору. Гумористичний різновид дискурсу структурує різні типи дискурсів, як правило, покращує комунікацію й впливає на емоції адресата.

Наративний жарт (або анекдот) є найбільш поширеним різновидом англомовного жарту, в жанровій структурі якого виділяються групи наративних і експресивних елементів. Наративність асоціюється з театральністю, виконанням, грою. Комічний ефект досягається завдяки концептуальному розкриттю композиційної

моделі жарту, яка реалізується у блоках, і експліціюванню лінгвоситуативної та лінгвальної двозначності.

Наративний жарт розглядається в межах макроконтексту (як явище дискурсивного порядку), де крім самого тексту виділяються всі складники екстралінгвальної ситуації, і мікроконтексту – умовного, ігрового контексту всередині самого тексту жарту, де адресант і адресат уводяться до його комунікативного простору.

Основними засобами створення комічного ефекту в жарті є різновиди мовної гри, побудованої на інконгруентності всіх мовних рівнів: на фонетичному – гра звуків (омоніми, омофоноїди, омографи), шиболет, звукова метатеза; на лексичному – каламбури, бленди, малапропізми, оксиморони, зевгми; на текстово-дискурсивному – порушення на рівні композиційної структури, введення інтертекстових елементів, збій часових планів, змішування стилів.

Тексту анекдоту притаманні широкі інтертекстуальні зв'язки: у ньому використовуються алюзії, цитації, пародіювання, стилізація, реалії.

Гумористичний ефект досягається тільки за наявності в адресата певної бази енциклопедичних знань. Анекдоти, які містять прецедентні феномени, на основі інтертекстуальних посилань збагачують когнітивну базу адресата. Алюзивна гра дозволяє пізнати глибинну структуру жарту через розкриття різноманітних засобів лінгвістичної маніпуляції, тобто через порушення конвенціональних механізмів передачі інформації. Порушення правил коду приводить до активізації нових асоціативних відношень у жарті.

Список використаних джерел

1. Абакарова Н. М. О лингвистических средствах представления культурологического понятия «wit» / Н. М. Абакарова // Филологические науки. – № 2. – 2005. – С. 93–98. 2.Адоньева С. Б. Прагматика фольклора / С. Б. Адоньева – СПб. : Изд-во С.- Петерб. ун-та; ЗАО ТИД «Амфора», 2004. – 312 с. 3. Рюмина Т. М. Эстетика смеха. Смех или виртуальная реальность / Т. М Рюмина. – М. : УРСС, 2003. – 320 с.

І. М. Ахмад

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це семантично неподільний фразеологічний оборот, в якому його цілісне значення абсолютно невідповідне значенню його компонентів. Говорячи про їх переклад на українську мову слід відмітити, що сучасні двомовні словники надто слабко відображають переклад ідіом. Як наслідок, багато досить образних, емоційно забарвлених англійських слів, а також фразеологізмів виглядають, судячи зі словникових перекладів, ніби «на одне лице». Сленгові відтінки значень багатьох слів, на жаль, взагалі часто не відображаються в двомовних словниках, і перекладачеві доводиться самому опановувати переклад синонімічних слів і ідіом, забутих засновниками словників.

Лише фразеологічні одиниці, які широко використовуються в художній літературі в цьому плані знаходяться в виграшному положенні в порівнянні зі звичайною емоційно забарвленою лексикою. Наявність ряду варіантів ще раз свідчить про необхідність творчого підходу при перекладі фразеології [4,с.130].

В роботі проаналізовані особливості перекладу ідіоматичних виразів на основі художнього твору Сомерсета Моема «Місяць і мідяки» в перекладі А.З.Толкачова. Було знайдено і опрацьовано 182 ідіоматичні вирази. В нашому дослідженні ми дотримувалися класифікації засобів перекладу запропонованої В.С.Виноградовим [2,с. 80-81].

Ідіоматичні вирази передані описовим перекладом**.**

Під час дослідження було виявлено найбільшу кількість ідіоматичних виразів, перекладених даним способом – 95 одиниць, що складає 52%.

Можливо це пояснюється загальнопоширеною думкою про те, що ідіома однієї мови може не мати відповідника в іншій і те, що повноцінний переклад ідіоми являє собою набагато складніший процес, аніж переклад фразеологічних єдностей і сполучень.

Наприклад речення «Heaven knows *what pains the author has been at* to give some chance reader a few hours' relaxation or to while away the tedium of a journey.» [6, p. 11] було перекладене «Тим часом тільки Богу відомо, *яку працю вклав автор* на те лиш, аби випадковий читач розважився на кілька годин чи скоротав марудну мандрівку» [5, с. 26], де ідіоматичний вираз *what pains the author has been at* при дослівному перекладі звучав би як «який біль відчув автор», зі змісту якого було б неможливо здогадатися справжнє значення виразу.

Речення «Once or twice *Mrs Strickland's eyes rested on him* somewhat *anxiously*» [6, p. 26] перекладено «*Місіс Стрікленд* кілька разів *спиняла на ньому* тривожний *погляд*» [5,с. 38] в виразі *Mrs Strickland's eyes rested on him* значення його компонентів – очі Місіс Стрікленд відпочивали на ньому, зовсім не відповідають значенню цього виразу *вона спинила на ньому погляд*, тому автор в цьому випадку вдався до описового перекладу, що виявився досить вдалим.

Одним з найбільш цікавих випадків описового перекладу є вираз з речення: «*He's been drawing in his horns* for the last year» [6, p. 35] «*Крадькома готувався* цілий рік» [5,с.47] дослівно означає - він наточував свої роги, що свідчить про надзвичайну образність англійської ідіоми, яка, на жаль, була втрачена при перекладі.

Значення виразу «*He must be as mad as a hatter*, - exclaimed the Colonel» [6, p. 61] на перший погляд здається невмотивованим зі значенням компонентів «*Та він же зовсім звихнувся*, - вигукнув полковник» [5, с. 69]. Але, якщо пригадати дитячу художню літературу, то одразу ж впізнаємо, що коріння виразу тягнуться з книги Льюіс Керолл «Аліса в країні чудес», де був герой - скажений капелюшник.

Наведемо ще кілька цікавих прикладів, «It was quite clear that *she couldn't make head or tail of my announcement*» [6, p. 61]. При дослівному перекладі ідіоми ми б отримали «вона не могла прикріпити голову чи хвіст до моєї об'яви», що звучить смішно і недоречно, хоча насправді це означає «*Моя новина*, видно, *не вкладалася в її поняття*» [5, с. 70]. Але знов можна помітити, що при перекладі образність повністю втратилася.

Речення «*You can bet your boots* I'd have routed her out fast enough» [6, p. 62] дослівно перекладається як «ти можеш побитися об заклад своїми чоботями», але беручи до уваги контекст та той факт, що це ідіоматичний вираз, правильним буде переклад запропонований автором – «*Будьте певні*, я ту парочку враз вивів би на чисту воду» [5, с. 71].

Список використаних джерел

1.Алехина А.И. Англо-русские идиомы / А.И. Алехина // Пособие по фразеологии. Минск. - 1976. – 121 с. 2.Виноградов В.С. Введение в переводоведение / В.С. Виноградов // М. – 2001. – 224 с. 3.Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров // М. – 2001. – 192 с. 4.Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика / В.Н. Крупнов // М. – 1979. – 130-184 с. 5.Моем С. Місяць і мідяки. На жалі бритви / С. Моем // Переклад під редакцією Толкачової А.С. Київ: ДНІПРО – 1989. – 574 с. 6.Maugham S. The Moon and Sixpence / S.Maugham // –Москва: МЕНЕДЖЕР – 1999. – 320 p.

Т. В. Веретюк

ТИП ГЕРОЯ-РОБІТНИКА В РОМАНІ ІГОРЯ МУРАТОВА «У СОРОЧЦІ НАРОДЖЕНИЙ»

Як відомо, українська література радянської доби базувалася на концепції «нової людини», адже в радянському героєві влада вбачала творця «нового радянського майбутнього». «Нові герої радянської літератури, зазначає Валентина Хархун, – пролетарські революціонери, рядові працівники, будівники соціалістичного будівництва, творці і воїни, виховані комуністичною партією, по суті являють собою новий тип суспільної людини. У своїй праці і боротьбі вони натхненні ідеєю любові до трудящих людства, пройняті духом колективізму і є найяскравішими виразниками соціалістичного гуманізму» [4, с. 16]. У пантеоні радянських героїв Уляна Федорів виокремлює кілька основних типів: герой-воїн, герой-робітник, герой-селянин, герой-партійний керівник [3, с. 93].

Спробуймо з'ясувати морфологію образу «герой-робітник» на прикладі роману Ігоря Муратова «У сорочці народжений», що вперше почачив світ на сторінках 8–11 чисел часопису «Прапор» за 1964 рік, а окремою книгою – наступного, 1965 року, у київському видавництві «Радянський письменник».

Головним героєм роману Ігоря Муратова є Федір Коляда. Уперше читач зустрічає його дванадцятилітнім і з опису навколишнього світу легко можна зрозуміти, що це переломний час (коли Федору виповнилося сім років, у країні відбулася Жовтнева революція). Тож не дивно, що автор наголошує на тому, що криза переломного часу охопила не лише свідомість людей, але й усі ділянки економіки та побуту – панували голод і холод. Принаймні оповідь розпочинається такими рядками: «Він [Федір] затримався біля вухатого бідона, з якого чергова з батьківського комітету, щойно роздавала учням пайкове повидло. Затримався, щоб вимазати скоринкою білі стінки бідона. Таким чином він діставав майже цілу додаткову порцію… Удома на нього чекала незмінна, схожа на клейстер борошняна затірка, і Федькові дуже кортіло добути на закуску такого буржуйського харчу» [2,с.6].

Автор неднoразово наголошує на тому, що Федір з тіткою живе в «пересельний час» [2, с. 15] і що цей час «їхній, її [тітчин] та Федьків, та всіх, за кого її наречений на громадянській війні головою наложив…» [2, с. 15]. Саме в цю добу й відбувається формування світоглядних орієнтирів Федора: становлення чітких моральних критеріїв, правильність яких відчувалась ним надзвичайно гостро. Тут час не є чимось індивідуальним. Це колективне єство, одне-єдиним для всіх громадян СРСР, адже герой соцреалістичного твору живе за законами «абсолютного» часу, що є не чим іншим, як «набором елементів етикету, що контролює об'єктивний час і через нього проникає у суб'єктивний час наративу» [1, с. 588].

Уляна Федорів слушно зазначає, що територією перебування нового радянського героя часто стає завод або фабрика [3, с. 100]. Тож не дивно, що й муратівський Коляда міркує: «треба йому було йти до якогось будівельного або хімічного технікуму – індустріалізація країни ставала ознакою часу» [2, с. 90]. Підтвердженням цієї думки стають численні епізоди, у яких змальоване будівництво Харківського тракторного заводу. Ось один із них: «По той бік новопрокладеного шосе загубилися в кучугурах каркаси майбутніх цехів – механічно-складального, термічного, ливарного… І тільки теплоцентраль та ковальський, на будівництві якого працює Федір, підносяться над кістяками не оброслих ще бетоном каркасів» [2, с. 121]. Ось інший: «Коли почали копати котловани, він працював копачем на жилому масиві й на учкомбінаті. А потім, коли Мельников відбирав на виучку

кмітливих чорноробів, Федір потрапив до нього одним з перших» [2, с. 121]. Так Федір починає відчувати себе гвинтиком якоїсь велетенської машини, відчувати свою причетність до держави, свою потрібність на «трудовому фронті».

Щоправда, потім Федір іде навчатися на робітфак при ХІНО (так тоді називали Харківський університет), але автор зауважує, що «Інститут народної освіти поки що випускав учителів куди більше, ніж була на них потреба. Тобто потреба була величезна, але не вистачало шкіл для всіх, кому революція надала право учитися» [2, с. 90].

Муратов акцентує увагу на тому, що Коляда – типовий представник тогочасної реальності, бо він неохоче йде на посаду директора школи, оскільки, роздумуючи над цим питанням (особливість соцреалістичного героя), доходить висновку, що прагне вчити дітей, а не керувати. «Для того, щоб керувати, – міркує він, – теж треба мати покликання. А мені, наприклад, хочеться навчати дітей. Я вугілля вантажив, коли був безробітний, – мріяв про це. Зварював перекриття на цехах – і мріяв про це. На кордоні стояв – і мріяв про це. Та дайте ж мені попрацювати там, де мені хочеться!» [2, с. 211].

Новим випробуванням для героя стає Друга світова війна. Автор вустами Івана Івановича подає своєрідну класифікацію людей: «…під лихоліття люди поділяються на чотири основні категорії: на власне жертви; на тих, хто прагне стати в помочі тим жертвам; на крикунів і фанатиків, що виправдовують будь-яке лихо високими мотивами; і… на байдужих» [2, с. 251]. Певно, що свого Федора Муратов зараховує до другої категорії, оскільки це властива для його героя позиція, його прагнення справедливості, почуття гідності й, так би мовити, історичності власного буття.

З початком війни Федір обороняв своє дітище – Харківський тракторний завод. У ньому поєднались кілька ключових рис героя-робітника й героя-воїна – захист своєї країни, свого міста, свого заводу й відвоювання в загарбників свого часу.

Згодом Федір іде на фронт, де стає спочатку командиром взводу, тоді політруком, а згодом – командиром роти. Після перемоги радянських військ на Курській дузі офіцери батальйону твердили, що саме він повинен був би командувати батальйоном, проте новим командиром стає племінник «великого цабе у Генштабі» [3, с. 290], а сам Федір у розмові зі своїм політруком Венгеровим так відповідає на невдоволення всіх: «Може, мені скорчити ображену пику і піти до німців у полон за те, що мене не підвищили у чині? Тепер треба воювати, фашистів громити, боронити владу Рад. Стоятиме вона на місці – розберемося потім, що й до чого. А не стоятиме – усім нам каюк. *Усьому на світі* взагалі каюк» [2, с. 293]. Цей приклад підтверджує думку про те, що радянська система роками працювала на знеособлення людини й витіснення особистісного простору, заміняючи людські пріоритети державницькими й партійними, де панівними є відчуття причетності до здійснення радянського «ми» як меганароду та побудови нового суспільства [пор.: 3, с. 101].

Це особливо помітно в епізоді святкуванні річниці подружнього життя Федора. Тут Гусак – людина пасивна й інертна в справах гідності та обов'язку – каже: «…ми вже не з цієї епохи» [2, с. 345]. А Палій на те відповідає: «Помиляєтесь […] Федір Антонович з цієї епохи. Він завжди на командному посту. Незалежно від того, чи воює, чи вчителює, чи він робітник, чи міністр» [2, с. 345]. «Бути на командному посту» означає тут, перш за все, брати відповідальність за вади свого часу на себе та прагнути виправити їх, а якщо виникне потреба – боронити честь свого часу від нападок з боку тих людей, які звикли лише брати, не даючи взамін нічого ані людям, ані країні, ані епосі.

Прикметною рисою роману Муратова є відсутність опису зовнішності Федора,

якого Варя (кохана дівчина) вважає надзвичайно красивим, а всі інші – звичайним хлопцем. Автор зображує його без будь-яких описів зовнішності, проте впродовж усього твору наголошує на внутрішній красі цієї людини, що підкреслює його типовість чи подібність до ідеалу радянської людини.

Зрештою, усі просторові форми соцреалістичного тексту реалізуються в рамках колективного буття: події розгортаються чи на об'єктах реалізації плану п'ятирічок, чи на території, що служить колективним бар'єром захисту країни (фронт, лінія окопів тощо) [див.: 3, с. 101–102]. Муратов, описуючи місто в романі, змальовує простір, що його можна визначити як територія колективу, але в жодному випадку не як територія приватна: «Розкопане упродовж і упоперек місто вивергало хмари рудої куряви. Неостигаючі казани, в яких цілий рік варився асфальт, додавали до неї ядучого смоляного чаду, і від куряви, від чаду на розпеченій серпневим сонцем вулиці дихати ставало ще важче. Ішов великий ремонт.

Усе мінилося на очах від назв провулків і вулиць до їхнього зовнішнього вигляду. Колишня Старомосковська, де стояв Федьків дім, звалася тепер чомусь вулицею імені Панцерника «Потемкина». Навіть найзапекліший фантазер не міг би уявити собі цей грізний корабель у мілкій річечці, що перетинала Старомосковську. Зараз отут, заважаючи одне одному, електрики тягли підземний кабель, водопровідники ремонтували водогін, а колійці міняли вузенькі коночні рейки на стійкіші й ширші – під трамвай» [2, с. 41]. І далі: «Назавжди поїдуть з цього закуреного, сірого міста [Харкова], обставленого частоколом заводських димарів, до міста… безхмарного дитинства [Сухумі], де шумить море і на світанку не будять гудки…» [2, с. 55].

Роман складається з п'яти частин, які названі не словами, а датами («1922–1923», «1928–1931», «1933–1936», «1941–1943», «1956»). Ці дати подають певний часовий відрізок, у якому зображується життя головних героїв. Таким чином Муратов «життя свого героя простежує не день за днем, а зображує його […] у ті найвідповідальніші і важкі періоди історії радянського народу, коли кожному […] необхідно було зробити той чи інший вибір» [5, с. 3].

Отже, тип героя-робітника в романі Ігоря Муратова «У сорочці народжений» відповідає канонам формування «людини нового типу» соціалістичного суспільства, за яким закріплювалася функція «творця» нового світу й, з одного боку, поставало завдання подолати всі виробничі труднощі й відродити країну (після війни), а з іншого боку – приглушити внутрішні конфлікти в самому собі (сімейні конфлікти). Образом Федора Коляди автор хоче показати, що в радянський час праця була чи не єдиним джерелом радості та насолоди, заступаючи особисте щастя й інтимне життя.

Список використаних джерел

1.Балина М. Дискурс времени в соцреализме / М. Балина // Соцреалистический канон / [под общ. ред. Х. Гюнтера, Е. Добренко]. – СПб. : Академический проект, 2000. – С. 585–595. 2.Муратов І. Твори: У 4-х т. Т. 3 / Упоряд. Н. Білецька-Муратова; приміт. К. Балабухи. / І. Муратов. – К.: Дніпро, 1983. – С. 6–357. 3.Федорів У. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації: Дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. н. / У. Федорів. – Львів, 2016. – 227 с. 4.Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації / В. Хархун. – Ніжин : ТОВ «Гідромакс», 2009. – 508 с. 5.Шовкопляс Ю. История современника / Ю. Шовкопляс // Правда Украины. – 1965. – 13 березня. – С. 3.

К. А. Горшкова, Т. Г. Кемарская

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ЛЕКСИКИ КАК ОТРАЖЕНИЕ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ В МИРЕ

Межнациональные связи представляют собой чрезвычайно важную проблему, отражающую тенденции существования человека в современном мире. Наряду с намерением каждой нации достичь культурной и духовной устойчивости неизбежно происходит взаимодействие «своего» и «чужого» культурного пространства. [2, с.57] Это взаимодействие может иметь характер либо взаимовлияния, либо одностороннего влияния. Многоуровневое взаимодействие культур осуществляется на базе экономических, социальных, политических, культурных, бытовых контактов, оно может носить массовый или индивидуальный характер, проходить мирным путем либо путем противостояния, иногда даже военного.

Материальной базой, осуществляющей межнациональные контакты, является язык. Язык отражает специфику менталитета, мировоззрения культуры его носителей. Язык каждого этнического социума репрезентирует действительность через призму ее восприятия и оценки данным социумом, с точки зрения сложившихся у него культурно-нравственных ценностей. Взаимный обмен осуществляется на основе языковой интерференции, что в первую очередь проявляется на лексическом уровне. Наблюдается активный процесс заимствования лексики, который нередко приводит к ее интернационализации – к ее распространению во многих языках мира. Поскольку английский язык является одним из основных языков международного общения, английские слова чаще других участвуют в этом процессе. Интернационализация лексики отражает унификацию мировоззренческих процессов, что неизбежно связано с глобализацией, которая является естественным процессом, происходящим в развитом человеческом обществе. Впервые о признаках глобализации писал Стивен Амброуз [4]. Процесс глобализации начался в конце XIX века с интенсификацией международной торговли, в XX веке он охватил, помимо экономических, все сферы жизни мирового сообщества. XXI век демонстрирует образование международной экономики, а вместе с этим и деструкцию национальных суверенитетов. Мир становится все более взаимозависимым. В этих условиях более тесное взаимодействие языков является вполне логичным и предсказуемым. Процесс лексического заимствования идет бурными темпами.

Резонансные события, происходящие в одной стране, эхом отзываются во многих странах мира, благодаря чему расширяется не только их информационное поле, но и словарный состав языков. Все знаковые вербально зафиксированные события складываются в многогранную концептуальную идеологическую темпорально-пространственную картину мира. Слово в этом процессе играет первостепенную роль. Во многих языках мира появляется пласт фонетически и семантически унифицированных лексических единиц, описывающих ее. Наличие такой лексики облегчает международное сотрудничество и устраняет возможные проблемы при обозначении каких-либо фактов, идей, событий. В большинстве случаев такая лексика отражает кризисные резонансные события, поэтому она всегда обладает оценочностью. Оценочность фиксируется в языке в виде коннотаций. Кризисные ситуации эксплицируются пейоративной (негативной) коннотацией. Как правило, интернациональным становится не новообразованное, а уже существующее в языке слово. Обозначая какое-либо кризисное событие, оно приобретает новую предметную соотнесенность, а вместе с ней и новое лексическое значение.

В последние десятилетия интернациональный характер приобрели английские

существительные *hijacker* (хайджекер), *bootlegger* (бутлегер), *hacker* (хакер), *trolling* (троллинг), *harassment* (харассмент), итальянское *paparazzi* (папарацци). Все эти слова попали в «международное ценностное поле». [1,с. 56] Пейоративная оценочность у них не имеет выраженной внешней маркированности, она «упрятана» в семантику слова. Все они – имена существительные с завуалированным коннотативным компонентом, который присутствует в обозначении лица (*hijacker, bootlegger, paparazzi*) или явления (*trolling, harassment*), связанных с критическими событиями. Например, существительные *hijacker* и *bootlegger* являются порождением так называемого Запретного периода(Prohibition period) 1920-1933 годов в США. Каждое связано с нарушением закона, с преступной деятельностью. Производство и продажа спиртных напитков были запрещены в эти годы. Глагол *hijack* и существительное *hijacker*, образованное от него, связаны с ситуацией, когда банды, орудовавшие на дорогах Америки останавливали автомобиль, транспортировавший груз алкоголя, со словами «Hi, Jack!»(Привет, Джек!). Джек – наиболее распространенное имя в США и в Великобритании. Автомобиль угонялся вместе с бесценным грузом. Сейчас *hijacker* является интернациональным словом, расширившим предметную соотнесенность и, соответственно, денотативное значение. Слово обозначает угонщика любого транспортного средства (*a person who hijacks a vehicle*), чаще всего – самолет. Смысловая структура слова заполнена метафорическими значениями и используется в бизнес лексиконе, обозначая человека, осуществляющего воровство продаж торговой фирмы, воровство технической информации, личных данных пользователей интернета и т.д. с целью получения материальной выгоды. В каждом употреблении, помимо денотативного значения, оно реализует и пейоративную оценочную коннотацию.

Существительное *bootlegger* обозначало подпольного торговца алкоголем (*smuggler of alcohol*), который прятал флягу со спиртным в широкие голенища своих сапог (*legs of a boot*). В наши дни слово вошло в языки мира со значением «незаконное производство и торговля алкоголем». Оно используется для названий ресторанов и баров (ср. – Bootlegger – ресторан и виски-бар в Одессе). В последнем случае негативной окраски у слова нет, т.к. изменена его денотативная направленность.

Существительное *hacker* имеет более долгую историю. В Средние века английский глагол *to hack*, от которого произведено существительное *hacker*, обозначал «рубить наотмашь, резкими ударами» (*to cut with heavy blows in an irregular or random fashion*). Существительное, соответственно, соотносилось с человеком, производившим эти действия. Позже слово употреблялось метафорически – называло писателя, выполнявшего недостойную работу (*a writer who did undistinguished work*), затем оно стало обозначать человека, увлеченного техническими программными системами (*person, whose hobby is programming or using computers*). Интернационализация слова произошла с появлением новой реалии – взломов компьютерных программ для получения секретной информации. Специалисты, владеющие этим умением (*gaining unauthorized access to the contents of a computerized storage system*), наносят серьезный ущерб фирмам и государствам. Слово *hacker* приобрело негативную оценочную коннотацию.

Английское существительное *trolling* обозначает ловлю рыбы с лодки на блесну (*fish with a rod and line by pulling bait through the water behind a boat*). С появлением компьютерных технологий оно стало использоваться в качестве термина, претерпевшего метафорический перенос, и называет вброс в интернет провокационной, нередко агрессивной, информации с целью вызвать конфликт (*posting inflammatory extraneous or off-topic messages in an online community with the primary*

intent of provoking readers into an emotional response or of otherwise disrupting normal ontopic discussion). Термин связан с мировыми проблемами политического характера. Человек, занимающийся троллингом, обозначается термином «тролль» (*troll*), не путать с мифическим троллем.

Популярность в мировом лексиконе приобрело итальянское существительное *paparazzo* (папарацци), английский графический вариант – *paparazzi*. Этимологическое значение слова – «назойливая муха». В фильме Федерико Феллини «Сладкая жизнь» у назойливого фотографа, охотившегося за кадрами из частной жизни, было прозвище Paparazzo. Феллини позаимствовал это прозвище у школьного друга, который получил его за быструю манеру разговора. Слово претерпело расширение денотативного значения, реализует отрицательную оценочную коннотацию, широко используется в языках мира, обозначая бесцеремонного фотографа, охотящегося за скандальными снимками в целях заработать на них (*paparazzi are independent photographers who take pictures of high- profile people, while they go about their usual life routines to make a living by selling the photographs to media outlets*). Оно отражает морально-нравственную деградацию человека, что является порождением кризисных факторов современного общества, в котором деньги приобретают главную ценность для человека.

Подтверждением падения нравов в обществе является и интернационализация английского слова *harassment* (харассмент), обозначающего «агрессивное притеснение или запугивание» (*aggressive pressing or intimidation*). Слово является юридическим термином. Используется оно и в узком значении «сексуальное домогательство» (*sexual harassment*). В последние месяцы существительное *harassment* не сходит со страниц газет, с экранов телевизоров, проблема, им обозначаемая, широко дискутируется в интернете, что связано с заявлениями огромного количества известных в мире женщин, обвиняющих не менее известных мужчин в сексуальных домогательствах, в большинстве случаев имевших место много лет тому назад. Явление это приобрело массовый характер, высказываемые к нему отношения полярны по содержанию. Существительное имеет статус интернационального слова, обозначающего негативное социальное явление, наблюдаемое во многих странах мира. Этимологически слово восходит к французскому глаголу *harez*, обозначавшему «натравливать гончую собаку на зверя во время охоты» (*to set a dog at a beast*). Метафорический перенос обеспечил ему долгую международную жизнь.

Вся описанная выше лексика вошла во многие языки мира, осела в них в качестве семантических неологизмов, обозначающих когнитивные универсалии, демонстрирующие специфику мирового сотрудничества, в котором проявляются как позитивные, так и негативные черты. Во всех приведенных примерах интернациональных слов преобладает отрицательная оценка, что связано с большей распространенностью отрицательной оценочности в речи вообще. Это, как отмечает В.А. Кухаренко, обусловлено двумя основными причинами. «Во-первых, все нормы – морально-этические, социальные и прочие – исходят из положительной оценочности. Поэтому положительная оценка описываемых фактов и явлений не всегда фиксируется – это норма. Нарушение же нормы вызывает повышенное внимание и, соответственно, находит отражение в речи. Второй фактор, обусловливающий преобладание отрицательной оценочности, проистекает из критического восприятия действительности» [3, с.49]. В связи с тем, что именно критические и кризисные ситуации находятся в фокусе внимания людей во всем мире, лексика, обозначающая нарушение норм поведения, резонансные негативные события, получает широкое распространение в языках мира и интернационализируется.

Список использованных источников

1.Бигунова Н.А. Положительная оценка: от когнитивного суждения к коммуникативному высказыванию. – Одесса: КП ОМД, 2017. С.56. 2.Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – Одесса: Латстар, 2002. С.49. 3.Матузкова Е.П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения. – Одесса: КП ОГТ, 2014. С.57. 4.Ambrose St.E. Rise to Globalism. – American Foreign Policy since 1938. Fifth Revised Edition: Penguin Books, 1988. 380 p. 5.Concise Etymological Dictionary of the English Language by the Rev. Walter W. Skeat: Oxford University Press, 1965. – 669 p. 6.Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary: Oxford University Press, 1995. – 1081p.

Т. В. Веретюк, С. А. Міняйло

СПЕЦИФІКА ДЕТЕКТИВУ С. ЛАРССОНА «ЧОЛОВІКИ, ЩО НЕНАВИДЯТЬ ЖІНОК»

Сучасний детективний роман у своїй жанровій специфіці суттєво відрізняється від класичного. Для детективу сьогодення характерним є реалізм та актуальність зображуваного, динамічність сюжету та наявність героїв добре підготовлених фізично, обізнаних з останніми досягненнями техніки. Саме таким є роман шведського письменника С. Ларссона «Чоловіки, що ненавидять жінок» (оригінальна назва), хоча широкому загалу він відомий під назвою «Дівчина з татуюванням дракона», адже саме з цим заголовком надійшли до прокату шведська й голлівудська екранізації, то ж не дивно, що деякі видавці заради комерційного успіху скористалися цим найменуванням.

У центрі роману розслідування вбивств декількох жінок, що були скоєні в різний час у різних куточках країни, а також зникнення Харріет Вангер.

Що стосується розслідування, то воно ґрунтується на роботі чоловічо-жіночого тандему Блумквіст – Саландер. Мікаель Блумквіст – характер, що втілює типові риси сучасного громадянина Швеції. Самодостатній, самовпевнений, трохи нудний, має власну справу та багате особисте життя, хоч і необтяжений подружніми обов'язками. Його життя – це нові знайомства, контракти та проекти, Блумквіст не переймається стосунками з колишньою дружиною та донькою, адже довготривалі зв'язки чи певні зобов'язання перед іншими – не в його стилі. Цей факт засвідчує і те, як він керує бізнесом: він зосереджений на здобутті інформації та цікавого матеріалу, тоді як подачею та іншими рутинними справами займаються його друзі. Блумквіст настільки органічна частинка суспільства, що уявити його відірваним від міста та спілкування дуже важко. Його подрузі Еріці Бергер непросто зрозуміти, як він проживе рік у провінційному містечку, позбавлений усього того, до чого звик. Цей персонаж настільки реалістичний та банальний, що автор не приділяє належної уваги його опису, через що він ще більше контрастує з Лісбет Саландер. Головною позитивною рисою цього героя є відсутність прагнення до влади, у тому числі і над жінкою. «Мікаель Блумквіст покірно погоджується на другорядну роль. У нього відсутні типові чоловічі риси – прагнення до влади та самоствердження. Тому він не являє собою небезпеку для Саландер, більше того, на свій подив, вона розуміє, що симпатизує та довіряє йому» [3, с. 318].

Ян-Ерік Петтерссон, порівнявши Пеппі Довгупанчоху А. Ліндгрен та Лісбет Саландер С. Ларссона, зауважив, що остання як і Пеппі Довгапанчоха, непомітно з'являється «в охоронній компанії «Мілтон сек'юріті». Жодна людина не знає, хто вона, а сама вона нічого про себе не розповідає […]; колеги називають її «дівчина з двома звивинами: одна – щоб дихати, інша – щоб стояти прямо» [1, с. 48]. Вона здатна лише варити каву та приносити пошту» [3, с. 309].

Лісбет не живе ізольовано від суспільства в буквальному сенсі. Її визнано недієздатною та закріплено за опікуном. Для того, щоб вона змогла вижити у ворожому для неї світі письменник наділив Лісбет надможливостями: фотографічною пам'яттю, не-

стандартним мисленням, сильною волею та абсолютною закритістю в стосунках з іншими людьми. Вона не вміє вирішувати проблеми у той спосіб, як це робить більшість людей – Лісбет ще глибше занурюється у свій світ, у якому детально вибудовує план відповіді супротивнику, а потім вдало втілює його.

Проте героїня Ларссона не настільки відірвана від реального життя, як це може здатись читачеві. Вона належить до так званого музичного колективу «Перса диявола», хоча автор показує нам, що справжніми подругами для Лісбет учасниці гурту не стали, єдине, що їх поєднує – пристрасне захоплення хард-роком. Бунтарський дух не легко зламати, навіть якщо він дрімає в душі, а тому Лісбет руйнує межі спочатку у віртуальному просторі (стає хакером), а згодом – у реальному (їде до Вест-Індії).

Події в романі подаються як загадкова (пазлова) історія, частинки якої журналіст та його помічниця поступово збирають в єдину картину: історія Харрієт відповідає шаблонному сценарію, відповідно до якого «дії і вчинки однієї людини обумовлені невідомими, таємничими, подекуди жахаючими обставини, спричиненими діями іншої людини» [2, с. 111]. Дівчина наважується на втечу через пристрасть батька та брата до насильства.

Герой-злочинець також нагадує персонажів класичних творів. Він точно не той, хто з самого початку є негативним героєм, і не той, хто був поза підозрою. Злочинець, як цього вимагає канон, той, хто характеризується як позитивна й навіть дещо нудна людина, а також той, чий образ досить повно розкрито в романі. Таким у творі є Мартін Вангер.

Отже, усі події в романі розгортаються навколо зникнення Харрієт Вангер, коло дійових осіб суворо обмежене, злочинець – один із добре відомих персонажів, відсутність щасливого збігу обставин, наявність тільки одного таємного приміщення, усі елементи загадки збираються лише за допомогою інтелектуальних здібностей того, хто проводить розслідування – усе це відповідає тим кліше, які сформулював ще Рональд Нокс. Єдиним винятком є положення про дурнуватого друга-помічника, адже Лісбет Саландер не поступається Мікаелеві Блумквісту розумовими здібностями, хоча офіційно визнана недієздатною.

Список використаних джерел

1.Ларссон С. Чоловіки, що ненавидять жінок. – Харків: Фоліо, 2010. – 702 с. 2.Массовая литература сегодня: учеб. пособие / Н.А. Купина, М.А. Литовская, Н.А. Николина. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 424 с. 3.Петтерссон Я.-Э. Стиг Ларссон. Человек, который ушел слишком рано; [пер. с швед. О. Боченковой, Ю. Колесовой]. – М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2011. – 336 с.

H. R.Bobak, M. I. Bobak

VALUE OF THE CANADIAN BILINGUALISM AND BICULTURALISM PHENOMENA

The preservation of cultural and linguistic diversity in today's world is a major concern to many scientists, artists, writers, politicians, leaders of linguistic communities, and defenders of linguistic human rights. Cultural diversity is seen and used as a valuable resource to enrich the lives of all. It appeals to the better nature of people to see languages and cultures not as problems to be solved by assimilation but rather as human rights and resources for mutual enrichment.

The notion of Canada as a bilingual country is not a new concept in Canadian politics, but can be traced back to the European colonization of Canada. Canada has long expressed support for the political principle that cultural diversity is a valuable and enriching quality of national life. The nation's cultural diversity was in fact a major deter-

minant of the particular form of federalism adopted at Confederation. Language politics and the issue of official bilingualism have been a factor in Canadian politics since before Confederation. They have impacted not only the operation of federal institutions, but also the cultural and linguistic makeup of Canadian society.

Thus, one of the most important reasons to examine any language is that it is a primary means of communication among members of a group or across more than one group. Bilingualism is much more commonplace now than ever before.It stands to reason that knowing more than one language can place one in the position of being able to communicate with more and more groups of people across the various countries of the world. Even within a given country or continent the diversity of languages can mean that one necessarily must become immersed in more than one language, just to be understood.

Moreover, if one is familiar with the written language, as well as the spoken, one can read information about another culture and a different way of life, as compared to their own. Thus, one can learn about other ways of knowing and ways of thinking and again, learn new ideas that werenever expressed in one's native language.It is also the case that learning about bilinguals and ways in which they learn, use, and maintain their languages provides clues to the ways in which we can improve the teaching of a second language [2, p.6].

Another reason why we may want to explore this field in general is at once, historical and anthropological. There are roughly 4,000 known languages in the world. If we combine and recombine language couplets or triplets, there is an extremely large number of combinations one might conceive of in the world for a speaker of more than one language [2, p.7]. Yet, in many cases, understanding language change and the evolution of languages is complemented by our knowledge ofthe history of particular groups of speakers. In order to understand how they thought, how they worked, how they lived, and how their societies have developed and evolved, it is often necessaryto learn the languages that are considered older or more ancient compared to our modern languages.

That is, in order to best understand other worlds, past as well as present, we need to be able to understand how languages changed over time, how they were spoken in the past, and how those languages that left a written record were organized in terms of their grammatical structures. Linguists who work in anthropological settings might be theones to set out to discover language.They will be able to understand the culture and ways of thinking of a group if they can become immersed in their language nuances.

Finally, some people want to know about bilingualism because they truly have love for language and love for culture and people. Most would agree that knowledge of a foreign language facilitates travelling to distant countries, reading literature and history, enjoy films, customs , traditions and culture from other worlds. Simply the enjoyment of knowing how others think and view their world would draw individuals to appreciate the enterprise of becoming bilingual and learning more about bilingualism, as a whole [3,p.177].

There is also an ever-increasing desire for people to understand the process of becoming bilingual and ways in which they can facilitate their learning of other languages.This study will also stimulate the desire to learn about the field of bilingualism, theoretical and applied, and spawn new and interesting research directions in future.

Thus, our goal is not necessarily to define this term, but to unpack all that comes with it–thesocial, cultural, educational, cognitive, developmental, biological, psychological, and linguistic components that would together assist us in understanding how humans acquire, process, and usemore than one language. We know, for example, that language is learned within a sociocultural environment and that culture has a great influence on the pragmatics or uses of language within a particular group of language speakers [3, p.178].

While most Canadians support official bilingualism, a majority is also supportive of bilingualism on a personal level, in the sense of expressing a desire to be able to speak both official languages. In reality, Canada has a policy of «dual bilingualism,» or, more commonly, «linguistic duality»–two linguistic majorities cohabiting in the same country, with linguistic minority communities spread across the country. Linguistic duality and cultural diversity are fundamental and complementary values of Canadian identity. Tolerance and a sense of accommodation are engrained Canadian values–this is largely thanks to duality, which has taught Canadians to respect one another [1, p.12].

These are just some of the questions that are examined in the current report.

References

1.Elaine Gold, Janice Mc. Alpine. Canadian English: A Linguistic Reader. - Queen's University, Kingston, Ontario. - 2010. – 235 p. 2.Jeanette Altarriba, Roberto R. Heredia. An Introduction to Bilingualism. Principles and Processes.-New York: Taylor and Francis Group. – 2010. – 360 p. 3.Carol Myers- Scotton. Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism. - Blackwell publishing, USA. - 2006. – 457 p.

Т. В. Громко

ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ СПЕЦИФІКИ НАРОДНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

На сучасному етапі діалектна лексикологія є однією з найактуальніших галузей мовознавства. Дослідження словникового складу народних говорів пов'язано з розширенням фактологічної бази для розв'язання глото- і етногенетичних проблем в етимологічних, історико-семасіологічних та ономастичних студіях. Це зумовлено необхідністю постійного розширення фактичної бази діалектної лексикології, збирання та систематизації лексичного матеріалу, поширеного на різних етнічних територіях, що орієнтовано на створення Лексичного атласу української мови та Словника українських народних говорів. Тому зростає значення досліджень, присвячених лексичним системам конкретних регіонів і тематичних та лексико-семантичних груп.

Тенденція до вивчення діалектної лексики як самодостатнього об'єкта, а не з позицій допоміжності для розв'язання позадіалектологічних проблем (слугування історії мови, етимології, сучасній українській літературній мові) простежується у тому, що мовознавцями України формується коло вузьких спеціальних проблем Розв'язання їх спрямоване, по-перше, на пізнання особливостей номінативних ресурсів, засобів і способів номінації в діалектній мові; по-друге, визначення векторів, а також факторів змін у лексичних системах говірок; по-третє, на окреслення етимології лексики говірок, з'ясування особливостей її функціонування та відношення до лексики літературної мови; по-четверте, на описування мовної особистості діалектоносія (ідіолекту); по-п'яте, на вивчення говіркової лексики в часі і просторі (наприклад, динаміки лексики регіону) тощо.

Складна організація регіональної лексики як сукупності одиниць окремого структурного рівня потребує неоднакових прийомів її аналізу різними вченими. Основними з них є класифікація, тобто виділення сегментів лексичної системи, синтез та аналіз (формування семантичної структури лексеми, виявлення сталого й варіативного у номінації, семантиці, мотивованість і походження номінативних одиниць тощо).

Основною іманентною ознакою регіональної мови є зв'язок з відповідним мовним простором, тобто входження лексеми у різні говірки, що зумовлює варіювання номінативних одиниць навіть у континуумі діалектної мови. Так, варіювання, зміни лексеми у мовному просторі можуть охоплювати акцентну, фонемну,

морфемну, семантичну структури, виявлятися у синтактиці.

На семантичну й формальну структури лексеми, її змінність у мовному просторі (просторову поведінку) впливають структурна організація сегментів лексичної системи, типи відношень між одиницями у структурованих за різними ознаками об'єднаннях (у межах лексико-семантичних груп, синонімічних, антонімічних, гіпонімічних рядів та ін.).

Проведене нами дослідження народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) [1, 2] показало, що ця лексична група є досить численною (1787 лексем та їх варіантів).

Структурно-семантичні особливості регіональної географічної лексики становлять значний інтерес для історії мови та слов'янської діалектології. Сучасний стан народної географічної лексики Центральної України – це наслідок, по-перше, давніх контактів носіїв східнослов'янських діалектів (і зокрема, української мови з носіями інших мов (переважно слов'янських) і, по-друге, взаємодії сучасних українських говірок, а також результат більш пізнього впливу слов'янських (переважно російської) мов [3], на українську мову та її діалекти. У зв'язку з цим більшість досліджуваних народних географічних термінів мають загальнослов'янский корінь характеризуються значною мірою близькою або тотожною семантикою. За характером семантичної структури вони є досить специфічними.

Виявлення чинників формування та функціонування регіональної географічної лексики показав вплив екстралінгвальних (геоморфологічних, гідрографічних особливостей території, історичних умов) та інтралінгвальних чинників (зміни значень лексем, наприклад, звуження / розширення). Саме в них іноді міститься вказівка на:

- наявність корисних копалин: *г'лини^е^шч'е* 'місце, яма, звідки беруть глину', 'місце добування води' (*ви'бойіна, водо'качка, ск'важина*);
- склад і характер рослинного і ґрунтового покриву форм і типів рельєфу: *бай'рак* 'лісок у яру', 'рідкий ліс' [2, с.15-16];
- різні особливості природного середовища: *'линдик* 'частина поля' [2, с. 110] тощо.

Своєрідність народних географічних термінів виявляється на рівні діалектного континууму, на відміну від наукових термінів [4] їм притаманні:

- полісемантизм: *'берег* 'берег', 'луг', 'рівнина, поросла травою', 'луг заливний', 'місце, що заливається водою після розливу', 'прибережжя при розливі', 'пасовище', 'низина', 'низина біля річки', 'низина залита водою', 'яр' [2, с. 22-23].
- експресивність: *'йар- йа'рок – йа'рище – йа'руга* [2, с.207-209].
- широка варіативність: 'купа каміння' *бугро'вище; вал, ва'лок, на'вал, от'вал; ка'гат, ка'гата; ко'пиц'а; 'купа, ку'п'іца, с'купище; 'куча, кучу'гура; 'насип* [2, с. 30].
- складність синонімічних відносин: 'камінь' *бол'ване; б'рила, б'рил'а; вал, валу'ни; ска'ла, с'кали, с'кал'а, ска'л'ука* [1, с. 29].

На словотворчому рівні регіональна географічна лексика демонструє традиційні словотворчі моделі. Найбільш продуктивним способом утворення назв, як показало дослідження, є суфіксальний спосіб. Помічено особливо активне використання таких суфіксів: ***-ик, -ин, -ина, -иськ, -ище.***

Сфера функціонування, семантичні зрушення і особливості значення, впливають на ареальне закріплення географічних термінів. Регіональне дослідження народної географічної лексики має важливе значення для вирішення питань слов'янського глотто- і етногенезу, оскільки в її значеннях містяться багато стабільних, консервативних даних.

Список використаних джерел

1.Громко Т.В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). – Кіровоград, 2000. – 175 с. 2.Громко Т.В., Лучик В.В., Поля-

руш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. – Київ–Кіровоград, 1999. – 224 с. 3.Толстой Н. И. Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды. – М., 1969. – 260 с. 4.Черепанова Е. А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (Опыт семантической классификации) // Полесский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования. – М.: Наука, 1983. – С. 173-189.

L. E. Podolska, O. V.Shershun

THE ENGLISH LANGUAGE AND THE GLOBALIZATION

The present article aims to show the importance of the English language, as the key for international understanding and world regulation, as well as to conceit that the English language and globalization walk side by side, making simpler the ways around the world. It is also exposed the practical use of the English language in the everyday of the human being wherever around the world.

Towards the end of the 20th century English became a truly global language and since then it has kept its privileged position among other world languages. It is estimated that English is spoken by about 1.5 billion people all over the world. The term 'global English' reflects various functions English serves on all continents [4].

Globalization and English language are said to work as pull factors for one another. English language plays a major role in the progress of globalization. Globalization of trade and commerce, increasing diversities of work force with different setup values have increased the importance of English language usage.

Man has been using language as a medium of communication for the ages, today due to globalization the English language has become the most prized possession of communication. The English language is a propeller for advancement of career and a machine to mint money. And it is a telescope to view the vision of future. In this global world, communication in English is now recognized as an inseparable part rather the life blood of every activity which occurs in our day to day life. Now a day's every organization functions through a communication process, wherein mutually independent persons create and exchange messages to articulate and achieve commonly held objectives and goals [1].

In this global world English is the language of the latest business management. English language is not only a means for international commerce, it has become increasingly essential for inter-state commerce and communication. It is the official language of air transfers and shipping, the leading language of science and technology, computers and commerce and a major medium of education. In an era of increased communication through the telephones, fax machine, television and modem, the world is becoming more and more globally oriental. Business, families, friends and many other groups with common interests are able to form small tele or cyber communications that transcend geographical boundaries.

In addition to providing you with knowledge, skills, and attitudes that are necessary in the workplace, the study of languages, literatures, and cultures, like the study of history, philosophy, or mathematics, helps you develop the analytic skills needed to be an effective participant in local and national discussions. Studying languages in the context of history, politics, and popular culture can help you follow international events with insight, opening up perspectives to make you an informed and responsible citizen of your country and of the world [2].

Language study introduces you to new realms of ideas, customs, habits, and values. In both professional and personal ways, the twenty-first century places demands on people's global knowledge. As the Internet has changed the way we think about the transfer of information, so has it eliminated the sense of distance between us and the citizens of

other countries. Materials from around the world, for both business and pleasure, are available to every person who has access to a computer. Diverse cultures in contact with one another can create unprecedented opportunities for exchange, cooperation, and mutual benefit. International contacts are an integral part of many careers, and people without the skill and sensitivity to deal with other cultures are at a disadvantage.

As a consequence, foreign language teaching is being reshaped by changes in society brought about by the emergence of new technologies like the Internet and by globalization. Non-verbal communication codes and practices have to be taught explicitly to minimize the impact of intercultural misunderstanding and conflict. CLIL, content and language integrated learning, should be given equal importance than the teaching of language form and function [3].

Moreover, the widespread use of new mobile technologies, social networks and the Internet are making it possible for language teachers to provide more personalized instruction that places the student at the centre of the learning process and allows a more inclusive learning environment that can work best for students of any ethnicity, gender identity and ability.

New teaching frameworks, methods and techniques are needed, like flipped learning, cooperative learning, project and challenge based learning and gamification.

There is no doubt that globalization has changed the face of English language. In fact, globalization has changed the life style of human beings altogether, the English language has given a new life to the modern man.

Список використаних джерел

1.Anderson, C. Globalization and border crossings: Examining issues of national identity, citizenship, and civic education. [Текст] / C. Anderson, J. H. Landman. – Chicago, Ill.: American Bar Association, Division for Public Education, 2003. 2.Braine, G. Teaching English to the world: History, curriculum, and practice. [Текст] / G. Braine. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2005. 3.McCormick, K. The culture of reading and the teaching of English. [Текст] / K. McCormick. – Manchester, England: Manchester University Press, 1994. 4. Sonntag, S. K. The local politics of global English: Case studies in linguistic globalization. [Текст] / S. K. Sonntag. – Lanham, MD: Lexington Books, 2003.

О. И. Опалева

БЕСПЕРЕВОДНЫЕ СПОСОБЫ СЕМАНТИЗАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Активный лексический запас школьников и студентов нуждается в упорядоченности и непрерывном расширении. Под семантизацией лексики понимают различные способы объяснения обучаемым значений еще неизвестных им слов [1, с. 186]. Способы семантизации могут быть переводными и беспереводными. К переводным относят: семантизацию слова путем замены иностранного слова соответствующим словом родного языка, перевод в сочетании со сравнением, перевод-толкование. По мнению О.Г. Гориной, такие единицы как, например, фразовые глаголы и фразеологизмы прочнее закрепляются в памяти при семантизации с помощью меткого и точного перевода на родной язык [2,с.25].

К беспереводным способам относят: демонстрацию действий, картин, рисунков; дефиницию, описание значения слова уже известными словами; раскрытие значения родового понятия через видовые (англ.: *firefighters, journalists, designers are professions*); семантизацию с помощью синонимов или антонимов; определение значения слова на основе его внутренней формы (анализ словообразовательных элементов или соотнесение со словом родного языка, имеющим общий ко-

рень с английским словом); контекстуальную догадку т.д. Применять этим способы необходимо при обучении иностранному языку как детей, так и взрослых. Стоит согласиться с Т.А. Дакукиной, что беспереводные способы развивают языковую догадку, увеличивают практику в языке, создают опоры для запоминания, усиливают ассоциативные связи, но вместе с тем требуют больше времени, чем переводные, и не всегда обеспечивают полноту понимания [3, с. 60].

С целью семантизации лексической единицы *train* (фр. «поезд») можно использовать метод контекста, ознакомив учащихся с рядом фраз. Например: *mon train est parti à 9 h. 30* или *j'ai manqué mon train*. Английское слово *basket*, безусловно знакомое молодёжи по названию игры баскетбол, можно семантизировать так: *the basket weighs five pounds* (фунты и иные неметрические единицы измерения, принятые в Великобритании, представляют отдельный интерес для русскоязычных учащихся).

Уже упоминавшийся способ антонимов можно использовать, например, при изучении прилагательных: англ.: *cold – warm*; фр.: *froid – chaud*. Важным является и применение дефиниции: объяснения новой лексической единицы при помощи уже известной: англ.: *a teenager – a person from 13 to 19 years of age*; фр.: *culottes – des pantalons courts* и т.д. Наконец, важной компетентностью учащегося является умение толковать новое слово на изучаемом языке. Особенно это касается вежливых форм обращения, не используемых в русском языке*: sir – a respectful term to address a man*; фр.: *mademoiselle – nom pour désigner les femmes non mariées* (данный термин не используется из соображений политической корректности в некоторых регионах Франции, например, в Бретани) [4, с. 20]. Данный способ позволяет учащимся ознакомиться и с правилами этикета, исторически сложившимися в странах изучаемых языков.

Определение значения слова на основе его внутренней формы может существенно облегчить изучение английского и французского языков русскоязычными школьниками и студентами. Это связано, во-первых, с многовековым заимствованием как романо-германскими, так и славянскими языками латинских и греческих слов, а во-вторых, с глобальной экспансией англоязычной лексики в последние десятилетия. Так, английские слова *April, Geography, information, terrorism, university* и их французские аналоги *avril, géographie, information, terrorisme, université* могут быть переведены по аналогии с явно похожими на них русскими словами «апрель», «география», «информация», «терроризм», «университет».

Однако схожесть слов в русском и иностранных языках бывает обманчивой: не следует забывать о «ложных друзьях переводчика». Так, слово *axe* в английском языке означает «топор», а во французском – «ось». Английское слово *physician* переводится на русский как «врач», однако французское *physicien* означает именно «физик» [5, с. 50]. Выбор способа семантизации должен определяться этапом обучения, возрастными особенностями учащихся, спецификой семантизируемой лексики. Здесь мы приходим к необходимости широкого применения переводных способов семантизации иноязычной лексики, которые могут стать объектом наших дальнейших исследований.

Список использованных источников

1.Лаптёнок Г.В. Особенности семантизации лексики на начальном этапе обучения / Г.В. Лаптёнок // Карповские научные чтения: сб. науч. ст. Вып. 8: в 2 ч. Ч. 1 / редкол.: А.И. Головня (отв. ред.) [и др.] – Минск: «Белорусский Дом печати», 2014. – С.186-190. 2.Горина О.Г. Использование технологий корпусной лингвистики для развития лексических навыков студентов-регионоведов в профессионально-ориентированном общении на английском языке: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.02 / Горина Ольга Григорьевна; [Место защиты: Мос-

ковский государственный университет им. М.В. Ломоносова]. – Москва, 2014. – 321 с. 3.Дакукина Т.А. Семантизация лексических единиц при обучении чтению оригинальных иноязычных текстов / Т.А. Дакукина // Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical Review. – 2015. – № 1 (7). – С. 59-64. 4.Смоліна С.В. Методика формування іншомовної лексичної компетенції / С.В. Смоліна // Іноземні мови. – 2010. – № 4. – С. 16-23. 5.Курбанова К.И. Модель трёхъязычного словаря «ложных друзей переводчика» (на материале французского, английского и русского языков) / К.И. Курбанова // Вестник ПСТГУ. Серия III: Филология. – 2012. – Вып. 1 (27). – С. 49-57.

М. І. Федоришин

АНТРОПОНІМНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

В українському і польському мовознавстві існує пласт фразем античного і біблійного походження, які мають однакові антропонімі компоненти. Та це не гарантує спільність їхнього значення. Подібні за структурним складом фразеологізми в різних мовах можуть збігатися за своєю семантикою, мати деякі відмінності або й взагалі протилежне конотаційне нашарування. Семантичні розбіжності вказують на національно-культурну адаптацію інтернаціонального антропоніма, пов'язану зі світоглядом, ментальністю того чи того народу. Порівняймо: *мідасів дотик* – в польській мові цей фразеологізм означає вміння вигідно обернути якусь справу, здатність людини до випадкового прибуткового підприємництва. Цікаво, що антропонім в українській мові став основою для створення фразем з негативним значенням (*мідасів суд, мідасові вуха, цирульник Мідаса*).

Розвиток різних конотацій спільного антропоніма в польській та українській фразеології свідчить про відмінності в сприйнятті біблійних та античних образів кожним народом. Наприклад, у свідомості українців Лазар, Катон, Янус наділені більш негативними рисами, ніж у свідомості поляків: *співати (заводити, скорчити) Лазаря* (жебракувати, прикидаючись нещасним) – *istn yŁazarz (biedny, goły, opuszczonyja kŁazarz)* (вказується на бідність людини); *ставати в позу Катона* (брати на себе роль гнівного викривача) – *nieugiętyjak Kato* (непохитний), *katońska cnota* (доброчесність); *дволикий Янус* (нещира, лукава людина*) janus oweoblicze* (щось двобічне, двозначне; два аспекти якоїсь справи; загадкове й мінливе обличчя).

Образ Ірода в польській фразеології ввійшов до складу такого вислову, як *Herod – baba (baba jak Herod)* (сварлива жінка), тобто вживається на позначення особи жіночого роду, на відміну від української мови, де образ Ірода – іудейського царя-дітовбивці – найчастіше позначає чоловіка, жорстоку людину, тирана, мучителя. *Ірод, проклятий Ірод* є дуже лайливими висловами в українській мові. Крім них, існує ще й фразера *іродове кодло*, що вживається на позначення притулку, місця перебування злочинних, антинародних елементів.

Як у польській, так і в українській мовах існує багато сталих висловів, що містять антропонім Іуда (*поцілунок Іуди, іудине плем'я, іудині срібняки...*). Всі вони підкреслюють таку рису, як зрадництво. У польській фраземі *chytry Judasz, jak Włoch* підкреслюється ще одна характерна риса – хитрість. Семантичні зміни цього антропоніма спостерігаємо в кашубському (польський діалект) вислові *lazëcjak Judosz*, який означає спокутувач гріхів.

Ім'я біблійного *Авраама* не закріпилося в українській фразеології так, як у польській, де маємо багато ідіом з цікавими конотаційними нашаруваннями: *przenieśćsi ęnałono Abrahama, pójśćdo Abrahama, powędrowaćna k waśnepiw kodo Abrahama, iśćdo Abrahamanapiwo*.

Як бачимо, ця власна назва тут жартівливо, іронічно обіграна. В інших зворотах вживається дериват *Абрамек* і вказує на особу єврейської національності: *siedzić w kyszeni u Abramka (żydów), spotkaćsię z Abramkiem* (хильнути спиртного в корчмі).

Не збігаються в зіставлюваних мовах фразеологічні портрети *Адама* і *Єви*. Так, адамове ребро в українській мові не тільки жартівлива назва жінки, але й спільна частина чогось. Наймення першої жінки майже не зустрічається в українській фразеології, а в польській маємо *córki Ewy, synowie Ewy*, а також такі фраземи з негативною конотацією, як *wesołecóry Ewy* (жінки легкої поведінки), *ciekawa jak pierwsza Ewa.*

Як бачимо, джерелом виникнення цих фразеологізмів найчастіше є антична культура і Біблія. Але все-таки деякі з них мають суто національне коріння. Можна вважати, що таким польським іменам, як *Каська, Ясь, Домінік,* не пощастило, бо в складі фразем вони позначають не найкращі риси людини: *głupia Kaśka, głupi Jaś, śpiewać Tadeusza* (ставати покірним, грати під чужу дудку). Фразеологізм *fikmik Dominik* характеризує не саму особу, а її вчинок (легковажний, хитрий). Український народ теж має свої «улюблені» імена. Так, багато гумористичних фразеологізмів утворилися навколо імен зі звуком [х]: *Охрімова свита; Не зівай, Хомко, на те ярмарок; Плести щось про Химині кури.* Імена *Охрім, Хома, Хима, Хвеська, Хівря, Хведька* стали конститутивними центрами у фразеологізмах, характеризуючи недотеп, пустобрехів, недоумкуватих, а то й відвертих дурнів, якот: *На безлюдді і Хома чоловік; У мене Хома й добра нема; Леська та Хвеська хоч якого дзвона перегудуть; Розумний, як Хведькова кобила.* Але чому саме ці імена? В. Д. Ужченко вважає, що це залежить від належності до тієї чи іншої лексичної групи, фонових ознак імені, але аж ніяк не етимології [1].

В українській картині світу найчастіше за образом *Івана* стоїть проста людина, *бідняк (Не перший раз Іван бідний),* протиставляючись панові, багатіям *(Пан з паном, а Іван з Іваном; Що вільно панові, то не вільно Іванові)*.

Таким чином, ім'я *Іван* унаслідок його поширення і належності до певної групи набуває узагальненого значення, стає символом, навколо якого й утворюються різнопланові фразеологічно-семантичні стійкі вирази. Саме ім'я починає співвідноситися не з конкретною особою, а з типовою діяльністю багатьох.

Ми простежили, що більшість фразеологізмів, утворених на національному ґрунті, мають негативну конотацію. Тобто народ (як український, так і польський) прагнув висміяти людські вади. Окрім описаних, це ілюструють і такі усталені вислови: *вплуталась як Настя в постоли; говорив Мирон рябої кобили сон; допастися (припасти, добратися), як Мартин до мила* (без почуття міри, жадібно, заповзято); *дурний як Омелько; дурного Кирила і Химка побила; заробити як Марко (Хома) на вовні* (абсолютно нічого); *з Кіндратиком у голові* (божевільний); *зустрівся Яким з таким; налигався як Мартин мила; прилип як до Ґандзі Пилип; розумний, як Хведькова кобила*. У польській мові це: *chodzić (tłućsię) jak Marek popiekle; chytry jak portki Salomonowe; chytryjak Judasz, jak Włoch; ciekawa jak pierwsza Ewa; cochłop, toBartek* (вживається для висловлення негативної оцінки і з метою образити когось); *głupiaKaśka; kucharka od świętego Marka* (погана кухарка); *śpiwać Tadeusza* (ставати покірним); *wyliczaćta blicę Mendelejewa* (говорити всякі дурниці, аж ніяк не пов'язані зі справою); *wyobraża ćsobie «coś» jakmały Kazio* (бути наївним, далеким від реальності) тощо.

Отже, фразеологічні одиниці зі спільним онімом в українській та польській картинах світу різні за емоційно-експресивним напластуванням.

Список використаних джерел

1.Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму/В.Д.Ужченко. -Радянська школа,1988. - С.45-47.

О. Є. Хомік

МІФОЛОГЕМА *ГРУША* В ТЕКСТАХ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Об'єктом аналізу цієї розвідки є одна із поширених як у слов'янському фольклорі, так і в українському дендрологічних міфологем, що має широкі символічні функції, – груша. Для формування наукового підходу до дослідження фольклорних образів принципового значення набуває уявлення про самодостатність народної культури, системну природу фольклорних явищ, а також про те, що генезис символіки образів дерев – важлива складова загального процесу семіотизації світу в рамках народної культури. Як свідчать тексти українського фольклору, із грушею пов'язана низка народних вірувань, стереотипів, що стосуються її походження, зовнішнього вигляду, локалізації, сприйняття дерева як локусу тощо. Зауважимо, що груша в народній свідомості має амбівалентний характер, «дерево, що наділяється чистотою, святістю, але одночасно пов'язується з нечистою силою» [1,с.566].

Етимологію слова «груша» виводять із праслов. **gruša* (**grousja*), яке походить від дієслова **grušiti/*grousti* («дробити», «товкти», пор. «крушити»). Паралельною формою було праслов. *kruša < *krousja < *krušiti (пор. лит. kr(i)auše, латис. krausis, прусськ. crausios) [2,с.122]. Це слово відомо більшості мов, порівняймо: словен. grûška, чеш. hruška, польск. grusza, полаб. gräusói, gräúsva, болг. кру́ша, сербохорв. кру̀шка, чак. krùšva, польск. діал. krusza, кашуб. kreša, в.-луж. krušwa, н.-луж. kruša, kšuša тощо.

У текстах української народної творчості образ *груші* є досить продуктивним, про це, зокрема, свідчать численні фразеологізми: *виліз на грушку, рвав петрушку; де піде, то все золоті грушки за ним ростуть; не паде грушка дальше від листя; як грушка достигне, то сама з дерева впаде; яка грушка, така й юшка; терен груш не родить* тощо. Уявлення про зовнішній вигляд і смак плодів цього дерева метафорично фіксується в українських загадках *(«Що за фрукт на смак добрий І на лампочку схожий»; «Діти лампочку зірвали, З апетитом скуштували»).* Вірування у зв'язок старої груші з нечистою силою яскраво відбиті у сталому виразі «*закохався як (мов, ніби) чорт у суху грушу»* та численних чарівних українських народних казках.

Часто грушу саджають біля двору як культове дерево, вважають межовим знаком на кордонах земельних наділів. Частотною є міфологема *груша* в сімейно-обрядовому фольклорі. Відомо, що гілля, плоди, попіл груші виконували апотропеїчну функцію і використовувалися в продуктивній магії для надання плодючості. Саме тому з грушею пов'язані традиційні номінації на позначення народження дитини *«упав з груші», «баба з груші принесла», «на груші сидів».* Щоб дитина була здоровою, воду після першої купелі виливали під грушу, а в саму купіль клали гілочку груші з медом для солодкого життя дитини. Прикметно, що вірування про те, чи можна підвішувати на грушу дитячу колиску чи виготовляти її з цього дерева, різняться. За нашими спостереженнями, в українських колискових піснях груша виступає «чистим», позитивним деревом: *«Повішу, повішу колиску на грушу. Буде вітер повівати, колисочку колисати. Колишся, колиско, понад землю низько, У ній ся колише маленький хлопчисько».* Крім того, образ груші в таких текстах посилюється, йому надається яскраво виражена оберегова функція: *«Гейцю, люлю, люлю, Під зелену дулю! Дуля буде цвісти, Дитя буде рости; Дуля буде родити,*

Дитя буде ходити». Можливо, часте використання образу груші (дулі) в текстах українських колискових пісень пов'язане ще і з тим, що плоди цього дерева зовні нагадують жест – дулю, який здавна вважався найсильнішим оберегом від різних злих духів, чарування, пристрітів, відьом тощо.

В українських весільних піснях груша є покровителькою дівчат. Виходячи заміж, вони, зазвичай, прощалися з грушею як із найкращою подругою; вона ж (зелена груша) символізувала молодість і щасливе заміжжя: *«Знає староста, знає, / де повертати має – Там верба зелененька, там наша молоденька/ Та Іванко самий знає – він навперед повертає. Ой, Іванку – пане,/ ой, де твоє войсько стане? – Коло груші зеленої, у Олени молодої»*. Своєю символікою груша може підкреслювати й важку долю вдовиці. Так, у колядках, що співалися вдовиці, самотня жінка уподібнюється до *грушечки,* яка цвіте, але не плодоносить*: «Но подворочку грушечка щепка, / красно зацвѣта не зродила. / Якъ* зъ *грушки щепки цвѣточокъ паде, / Тожь так удовинъ свѣточокъ иде»*. Груша символізує тут нещасливу жіночу долю*,* попри те, що у весільних піснях дівоцтво передається через поєднання груші з яблунею, а гілку з груші часто використовують у гільці. Інші календарно-обрядові тексти, зокрема веснянки, почасти відбивають позитивну семантику аналізованого образу: «*Ой вийду я за воротонька: моя грушка вже цвіте. / Ой вийду я за воротонька: моя грушка зродила. / Ой вийду я за воротонька: моя грушка паліє. / Ой вийду я за воротонька: свою грушку обтрясу. / Ой вийду я за воротонька: до милого понесу*».

Отже, міфологема груша в українському фольклорі відбиває різноманітні вірування та стереотипи народу, є поліфункційним образом.

Список використаних джерел

1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка. – Т. 1 : А – Г / уклад. Р. В. Болдирєв [та ін.]. – 1982. – 631 с. 2. Славянские древности : этнолингвистический словарь : в 5 т. / Т. А. Агапкина и др. ; отв. ред. Н. И. Толстой ; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. – М. : Международные отношения. Т. 1 : А – Г. – 1995. – 584 с.

В. В.Чмель

ІДІОМАТИЧНІ ВИРАЗИ, ПЕРЕДАНІ ШЛЯХОМ ПОШУКУ АНАЛОГА

При опрацюванні даного твору та його перекладу було проаналізовано 70 ідіоматичних виразів даного типу – 38%. Не дивлячись на той факт, що ідіоми однієї мови далеко не завжди мають відповідник в іншій мові, з загальної кількості опрацьованих нами ідіом, майже половина з них була перекладена саме цим методом перекладу. Наведемо кілька цікавих прикладів:

В реченні «*Heaven knows* what pains the author has been at to give some chance reader a few hours' relaxation or to while away the tedium of a journey.» [5, p. 11] ідіоматичний вираз був перекладений як «Тим часом *тільки Богу відомо*, яку працю вклав автор на те лиш, аби випадковий читач розважився на кілька годин чи скоротав марудну мандрівку» [3, с. 26]. Це є сталі вирази, коріння яких тягнеться далеко з минулого, і єдиною різницею є те як, і якими засобами передається їх зміст в різних мовах – в Америці слово *Heaven* синонімічне зі словами *Lord*, *God,* що українською означає *Бог*.

Ще один цікавий приклад – речення «*Mr. Crabbe was dead as a mutton*, but he continued to write moral stories in rhymed couplets» [5, p. 12] перекладене «*Джордж Крабб став пережитком*. Та він і далі писав повчальні історії римованими

двовіршами.» [3, с. 28]. Ідіома англійської мови *Mr. Crabbe was dead as a mutton* при звичайному перекладі звучить як «Джордж Крабб був мертвий, як баранина», зі змісту якої неможливо зрозуміти дійсне, закладене автором значення ідіоми. Письменник при перекладі на українську мову зміг знайти відповідну фразеологічну єдність - *Джордж Крабб став пережитком*.

Хоча речення «*I'm on the shelf.*» [5, p. 13] і було перекладено аналогом, однак при передачі була втрачена образність і яскравість виразу- «*Я – вчорашній*» [3, с. 28]. А при перекладі цієї ідіоми, навпаки, перекладачеві вдалося досягти ще більшого ефекту: «*Are they going to live on air?*» [5, p. 32] - «*Вони що, святим духом житимуть?*» [3, с. 45].

Вираз «*Can the law get blood of a stone?*» [5, p. 50] - «*Хіба закон націдить молока із каменю?*» [3, с. 60] був перекладений надзвичайно влучно, тому що обидві мови мають в своєму фонді прислів'я, які передають однаковий зміст, хоча внутрішня їх форма зовсім різна – в англійському варіанті це звучить як «Чи може закон здобути крові з каменю?», а в українській мові «націдить молока із каменю».

Поглянувши на наступний приклад можна помітити цікаву річ – в українській мові значення виразу «доведеться все вирішувати самому» передається ідіомою «*Самі заварили кашу*, *то доведеться й розплескувати* і наковтатися сорому.» [3, с. 115], а в англійській мові замість каші виступає слово пиріг «If you've made a fool of yourself *you must eat humble pie*» [5, p. 112]. Все це свідчить про різне сприйняття речей, предметів. Зате в цьому прикладі «He *was nothing but skin and bone*» [5, p. 107] - «*Він висох, мов скелет*» [3, с. 110] зміст і образність були передані значною мірою.

Такий вид перекладу найповніше передає експресивність і образність виразу, досягається бажаний автором ефект.

Переклад ідіоматичних виразів шляхом калькування.

Цей вид перекладу використовується в тому випадку, коли в мові перекладу відсутня відповідна ідіома, тобто вираз передається буквальним перекладом. Під час опрацювання твору і його українського перекладу було знайдено і проаналізовано 9 ідіоматичних виразів цього типу, що складає 5%.

Ось один з прикладів: «They remember that they too *trod down a sated generation*» [5, p. 11]. Ідіома була перекладена калькуванням «Вони пам'ятають як самі колись *топтали притомлене покоління*» [3,с. 27], оскільки в нашій мові відсутній відповідник до цього виразу, але його можна зрозуміти зі значення компонентів – «витісняти, ставати на заміну старому поколінню».

В наступному прикладі можна розібрати зміст перекладеного виразу, але не одразу, і беручи до уваги контекст. «*It is the spy seated in the stronghold of the ego*» [5, p. 58] - «*Вона шпигун у цитаделі нашого я*» [3, с. 68], звідси важко зрозуміти, хто і чому є шпигуном; але поглянувши на контекст ми бачимо, що «вона» - це «совість». Отже, зміст виразу буде таким: «Совість завжди в нашій свідомості, контролює нас і наші вчинки».

Можна зробити висновок, що калькування не являється вдалим способом перекладу ідіоматичних виразів, оскільки як правило втрачається образність і стилістичне забарвлення виразу. Але ж в ідіоматичних виразах саме експресивність і образність є найважливішими складовими.

Список використаних джерел

1.Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р.П. Зорівчак // ВШ - 1983. – 175 с. 2.Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров // М. – 2001. – 192 с. 3.Моем С. Місяць і мідяки. На жалі бритви / С. Моем // Переклад під редакцією Толкачової А.С. Київ: ДНІПРО – 1989. – 574 с. 4.Пастушенко Л.П. Английские фразеологические едини-

цы в составе фразеологического поля / Л.П. Пастушенко // дис. канд. филол. наук К. – 1982. – 51 с. 5.Maugham S. The Moon and Sixpence / S.Maugham // –Москва: МЕНЕДЖЕР – 1999. – 320 р.

Г. М. Шевців

Л. ФОЙХТВАНҐЕР І ЄВРОПЕЙСЬКА АВТОБІОГРАФІЧНА ТРАДИЦІЯ

У романі «Мудрість дивака або смерть і перетворення Жан-Жака Руссо» (1952) Л. Фойхтванґер творчо інтерпретує фрагмент життєвого шляху Руссо. У передмові до російського перекладу роману Я. Металлов наголошує, що Руссо – один з найбагатостраждальніших письменників світової літератури [1,с.5]. Таким і бачить його читач – доброзичливою, але приреченою на самотність, глибоко нещасною людиною. У художньому світі цього роману постать Руссо не завжди фігурує на першому плані. Герой вже після смерті, яку в романі зображено з особливою інтригою, продовжує жити у своєму вченні. У тексті Л. Фойхтванґера «Сповіді» Руссо відведено особливу роль, вона проходить червоною ниткою через весь роман. Апеляції до «Сповіді» Руссо фактично виводять її в ранг протагоністів розглядуваного нами твору.

Дванадцятий розділ роману Л. Фойхтванґера називається «Сповідь», в якому Фернанд – один з головних героїв книги – потайки від свого друга й вчителя Руссо випрошує у мадам Левассер дозвіл на прочитання рукопису Руссо, який мав бути відкритий читачам лише після смерті його автора. Цим таємничим рукописом була «Сповідь» Руссо. За допомогою роздумів Фернанда автор пробуджує в свідомості читача епізоди «Сповіді» Руссо (перше покарання, пізнання несправедливості, крадіжка сріблясто-рожевої стрічки, розчарування в друзях). У центрі тринадцятого розділу роману представлений особливий момент рукопису Руссо, який був написаний «изящным, твердым почерком Жан-Жака, его недрогнувшей рукой» [3,с.101]. Тут йдеться про зізнання Руссо в тому, як він віддавав своїх новонароджених дітей у сиротинець. Передаючи почуття Фернанда при читанні цього моменту, Л. Фойхтванґер пише: «простые циничные слова Жан-Жака заставляли его содрагаться» [3,с.101]. Приймаючи все розказане Руссо за правду, Л. Фойхтванґер називає її вустами свого героя лише частиною правди, повною правда буде тоді, коли стануть відомі почуття та думки інших людей, зокрема Терези. Л. Фойхтванґер створює для свого героя такі обставини, які змушують його засумніватися у правдивості «Сповіді» Руссо. «Неужели в самой правдивой книге мира, с которой он хотел предстать перед страшным судом, он лгал?» [3,с.109]. Майстерно передає Л. Фойхтванґер почуття героя, коли на нього, здавалось би, ринули докази й пояснення Руссо цього свого вчинку. Він намагався переконати читача в його необхідності, хоч зразу ж виникає запитання, чи взагалі можуть існувати пояснення щодо таких дій? Слід зауважити, що цей біографічний факт став причиною несприйняття педагогічних ідей Руссо деякими відомими людьми того часу.

Змальовуючи тяжкий емоційний стан Фернанда після його знайомства з рукописом «Сповіді», Л. Фойхтванґер проводить читача сторінками цієї дивовижної книги, підсумовуючи: «И что бы он ни делал, он всегда был прав. Он чувствовал себя единственным праведником на земле. И что самое удивительное: он был им» [3,с.105]. Світ «Сповіді» Л. Фойхтванґер називає жахливим та страшним: «он жил в мире Жан-Жака, в чудовищном мире «Исповеди» [3,с.105]. Завершується тринадцятий розділ роману хвалебною одою цій книзі: «Что по сравнению с глубокой двуликой мудростью этой книги истины, провозглашенные великими мыслителями древности, или откровения библии, или учения классиков его родной Фран-

ции?» [3, 105]. Однак «Сповідь» Руссо та зображені в романі події породжують сумніви в душі одного з героїв роману, який шукає відповіді на запитання, хто ж такий Руссо насправді? «Зернышко правды было в том, что мудрейший из людей слеп, живет в блаженном самообмане и в самом деле походит на чудака. Фернанд сопоставил написанное в «Исповеди» с тем, что рассказывала в своей простоте Тереза и что говорил простой народ, и одно с другим не вязалось» [3,с.123].

Після інтриг з рукописом, Л. Фойхтванґер змальовує появу вже надрукованої «Сповіді», оцінюючи її по-різному. «То что Жан-Жак так беспощадно обнажал свою жизнь и свою душу, волновало читателей; они восторгались его фанатическим правдолюбием. «Исповедь» вознесла славу Жан-Жака до небес» [3,с.240]. Однак слова Жільберти, однієї з головних героїнь роману, заперечують ці слова. Її роздуми – це підсилення заявленої Л. Фойхтванґером проблеми: «Кто он – мудрец? или безумец? Или и то и другое вместе» [3,с.442]. У вуста Жільберти автор роману вкладає наступні слова про «Сповідь»: «Он попросту неспособен говорить правду, этот Жан-Жак» [3,с.241].

Роздуми про «Сповідь» Руссо подані у протиставленні позитивного й негативного. На завершення роману Л. Фойхтванґер торкається проблеми інтерпретації «Сповіді» Руссо, яка й відриває цю особливу книгу від її автора: «Этот посев дал буйные всходы и уж независимо от сеятеля принес плоды безумия и разума, разросся до гигантских размеров. Заполонил Францию и весь мир так, как Жан-Жак мечтал об этом, и совсем по-иному, чем он мечтал» [3,с.431].

Список використаних джерел

1. Металлов Я. Предисловие // Фейхтвангер Л / Мудрость чудака или смерть и преображение Жан-Жака Руссо – М., 1956. – С. 5-20. 2. Руссо Ж. -Ж. Исповедь / Руссо Ж -.Ж. [Пер. с фр. Д. Горбова и М. Розанова]. – М. : ЭКСМО, 2002. – 640 с. 3. Фейхтвангер Л. Мудрость чудака или смерть и преображение Жан-Жака Руссо / Фейхтвангер Л. [Пер. с нем. И. Горкиной и И. Горкина]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1956. – 443 с.

Н. В. Яременко

КОНЦЕПТОСФЕРА РОМАНУ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ПЕРВОМІСТ»

Творчий доробок Павла Загребельного як художню цілісність складають багато чинників – це і мистецький неспокій, і новаторський порив, і емоційна та експресивна образність. Твори митця перекладені більш як на двадцять мов, надруковані величезними тиражами «позначені неспокійним, зарядженим на новаторство темпераментом їхнього автора, активно сприймаються читачем» [1,с.296] і вже кілька десятиліть незмінно привертають увагу вітчизняних літературознавців. На думку Раїси Мовчан, «Павло Загребельний у нас ще по-справжньому не усвідомлений і не оцінений. Однак це ніяк не впливає на його популярність. І на сьогодні він залишається одним із найчитабельніших українських письменників ХХ століття» [2, с. 59].

Метою статті є осмислення нових аспектів поглибленого історизму художнього мислення П.Загребельного в романі «Первоміст» через систему художніх концептів.

Художній твір як явище мистецтва слова реалізується лише в тій цілісності, в якій проявляється його художність. Саме в феномені художності – таємниця тієї духовної сили, заради якої кожне суспільство використовує можливості мистецтва і літератури для виховання і духовного збагачення своїх громадян, бо ця сила здатна впливати на розум і почуття, розвивати уяву і формувати моральний світ людини. У романі П.Загребельного «Первоміст» всі акцентні зображально-

виражальні засоби підпорядковані одній провідній ідеї - створити цілісну картину життя народу Давньої Русі, відтворити психологічний портрет людини тієї доби.

Письменник чітко окреслює зміст і сенс існування мостищан. Адже у їхній мікродержаві є свій кодекс мислення, культура поведінки. Міст став для них «цілим світом», системою, в якій вони існують протягом століть, адже, як зазначає автор на початку твору «<…> й народилися вони власне лиш для того, щоб стати на сторожі мосту, і життя їхнє – то ні що інше, як оберігання, стояння на сторожі, пильнування» [4, с.20].

У романі функціонує система концептів, що глибоко філософськи осмислюються автором і у контексті набувають великої ваги, значимості реалізують свій смисловий потенціал. Одним із центральних є Міст - концепт, що організує образно-смислову тканину всього твору. Не випадково й новотвір «первоміст» винесено автором у назву роману.

Міст постає у творі смисловою конструкцією, до складу якої входять як статичні, так і динамічні елементи змісту. Це, по суті, - вісь, навколо якої обертається комплекс смислових домінант. Вона поєднує й переплітає рух і спокій у часі й просторі. На перший погляд, сам Міст не є складовою руху. Навіть його будова, що її так детально описує автор, свідчить про міцність і непохитність. Незмінність, сталість у часі й просторі підкреслюється також тим, що ця споруда на певному етапі свого існування стає звичною: «літописці вже й не згадували про міст, а просто писали про всіх тих, хто наближався до Києва з наміром добрим чи лихим: «Перейшов Дніпр» [4, с.12]

З іншого боку, письменник стверджує, що «<…> той МІСТ міг би називатися ще РУХОМ» [4, с.12], а отже відбувається переосмислення самого змісту поняття. На певному етапі перед читачем вимальовується своєрідна циклічна система, з якої все виникає й куди все зникає, яка існує за власними законами. І якщо на початку твору цей концепт сприймається як символ зв'язку, об’єднання мостищан з рештою Русі, то наприкінці твору він перетворюється на символ відокремленості, стає на заваді Руху.

Навіть люди, що підтримували життя мосту, по суті жили за ради нього, були лише атрибутами, елементами цієї конструкції. До групи статичних, монументальних образів-персонажів слід віднести, передусім, образ Воєводи Мостовика, своєрідного феномена, що неначе виникає з самого мосту, є його невід’ємною частиною. Значимість і незмінність, а також виняткове суспільне становище Воєводи П.Загребельний певною мірою вмотивовує, використовуючи лексичні повтори: «виходило вже так, що не Воєвода Мостовик залежав від князя Київського, а князь залежав від Воєводи, бо той перший князь, який колись настановив Мостовика, вже давно вмер, а іншого вбили, а той сам зрікся столу <…>, князі змінювалися, воєвода ж стояв твердо, стояв він на МОСТУ» [4, с.15]. Слова «Воєвода Мостовик» та «князь» в даному контексті сприймаються як образи-контрасти. Князь тут - явище змінне, тимчасове, а Мостовик - статичне, базисне, монументальне.

Як цілком статична одиниця сприймається й селище мостищан, і кожен з його жителів поодинці. Діапазон їх руху повністю обмежений потребами Мосту, вони ізольовані від усього навколишнього світу, і лише тоді, коли був знищений у реальності, коли втратив матеріальне втілення і став лише ідеєю, спогадом, Міст насправді об’єднав мостищан з Руссю: «Не все вмерло з ним, позостався по них незборимий дух, і нові покоління взяли його собі в дорогу, як вирушали на здобуття зрадливого берега надій, і вже лиш вони перекинули міст через горе і біду, через лихоліття, вогонь» [4, с.296].

Знайомлячи читача з історією життя одного з головних персонажів – Німого,

письменник тонко виписує його таємничий світ: «Він народився глухим і німим, світ довкола вразив його тишею, це була тиша порожнечі, пустка, згодом він спостеріг, що люди лякаються пустки і намагаються розбити її словами, мовленням, але марно. Тим вони тільки обмежують свій довколишній світ, бо мова завжди має межу» [4, с.59]. Звуковий повтор ш, ж, с, виділяє слова «тиша», «порожнеча», «пустка» передає особливість психофізичного складу героя, оригінальність сприйняття ним навколишнього світу, в якому немає місця для багатозвуччя, людського гамору, відчуття суму, емоційної непевності героя, завдяки чому ми чекаємо від нього певною мірою невмотивованих вчинків, вчинків на рівні підсвідомості. Це підтверджують близькі за своїм смисловим спрямуванням рядки: «Німий не вмів думати, не міг обмірковувати найпростіших речей, він тільки дивився на золотавість вод» [6, с.174] або: «<...> він завжди жив передчуттями, вірив їм, керувався ними у всьому» [4,с.293]. Своєрідність світобачення персонажа обумовлюється його ставленням до мосту: «Якщо й жило в Німому щось схоже на вдячність, то стосувалося воно скоріше не людей, а речі неживої, споруди не менш досконалої, ніж тіло Німого» [4, с.66]. Міст сприймається персонажем не просто як витвір архітектури, а як символ безпеки, берега, до якого можна пристати

Тісний, нерозривний, якийсь містичний навіть, зв'язок Німого й Лепеті, жінки «зі світлим волоссям і світлою усмішкою» [4, с.145], відтворюється митцем через застосування повтору прийменника з, підсиленого часткою ні: «Коли Німий ухопив її в свої обійми, Лепетя нічого не могла вдіяти ні з ним, ні з собою, тільки коротко схлипнула по-дитячи» [4, с.165]. Якщо для Німого кохання до цієї жінки - це сонце душі, якого завжди потребує серце, це щось природне й чисте, то Лепетя весь час намагається боротися зі своєю пристрастю, опирається їй, вважаючи все, що відбувається між ними гріховним і брудним. Зрештою, навіть причину біди, яка трапилась з її сином, жінка вбачає у своїй слабкості.

Вагомим у творі є художній концепт «вода». Це багатоплановий образ, який обумовлює взаємодію асоціативних полів у межах роману. На цю властивість образної палітри П.Загребельного звертали увагу також дослідники О.Галич та С.Нестерук [3,с.113]. Усі світові міфології пов'язують з водою щось велике й незбагненне, причетне до вічності, а разом з тим і до майбутнього. У романі «Первоміст» митець філософськи розмірковує над поняттям плинності часу, символом якого виступає Ріка. Це своєрідний повтор-переосмислення. Трансформуючись, цей концепт у романі набуває нових відтінків. Спочатку «вода» («ріка», «річище») протиставляється поняттю «міст» як динамічне статичному, а потім об'єднується з ним у єдину конструкцію – рух: «<…> своїм постійно підтримуваним рухом входив міст у спілку з рікою, яка текла попід ним у мільйонолітньому устремлінні в далеку далеч <…> ріка теж слугувала немов мостом для цілої землі, мостом, у якому вода була носієм руху» [4,с.10].

Підкреслюючи драматичність, напруженість трагедії, що сталася з батьками Маркерія, письменник використовує повтор-переосмислення: «А десь над ними стояв могутній темний міст і омивала його вода дніпрова, вода гріху, вода нещастя. А була ж колись ця вода для них обох знаком дитинства, любові, щастя, миру» [4,с.167]. У даному контексті поняття «вода» сприймається вже не як реалія, а як символ плинності, змінності, врешті-решт, як символ відплати й розплати за гріхи. Категорія «безперервності» часу, що виникає у прозі П.Загребельного, символічно акцентована, характеризується тісним зв'язком з духовністю людини, зумовлює її поведінку й мету вчинків.

Містичне звучання створює ситуаційний повтор, коли протягом усього роману головний герой стикається з одним і тим же персонажем, не обтяженим сюжетно

ніякою дією. Власне всім значним подіям життя Німого передувала зустріч з вбогим оратаєм. Саме зіткнення з ним спричинило те, що Німий залишився в Мостищі. Пізніше того ж оратая побачив Маркерій, тікаючи від воєводиної помсти. За винятком незначних відмінностей ситуація повторюється ще двічі: під час пошуку папськими посланцями дороги до хана Батия та наприкінці твору. При чому сам автор підкреслює фатальність саме цієї останньої зустрічі. Справді, вона стала передвісником руйнації кола, в якому Німий довгий час існував, втрати героєм звичного життя та зародження нових зв'язків. Ці зв'язки базуються на створенні нової світоглядної системи, в основу якої покладено вже не вузьку зацікавленість у власному добробуті, а й те, що сьогодні ми називаємо патріотизмом, тобто любов до рідної землі, турбота про неї, «найгарнішу й найсолодшу землю на світі» [4, с.296]. Автор простежує духовну еволюцію героїв, ріст їхньої свідомості.

Можна зробити висновок, комплекс художніх концептів твору, специфіка їх структури, особливості експлікації в тексті дають можливість говорити про своєрідність ідіостилю письменника. У межах художнього тексту художні концепти виділяються як «універсальні елементи смислу», характерні саме для авторського сприйняття дійсності, які в цілому утворюють авторську концептосферу та реалізують риси мовленнєвої особистості її творця.

Список використаних джерел

1.Балдинюк В. Наративні моделі сучасної прози (за творчістю Павла Загребельного та Валерія Шевчука): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец 10.01.06 – «Теорія літератури» / В. Балдинюк – К., 2004. – 20 с. 2.Дончик В. Істина - особистість: Проза Павла Загребельного: Літературно-критичний нарис.- К.: Радянський письменник, 1984. 3.Галич О. Символіка прози П.Загребельного / О.Галич, С.Нестерук // Вітчизна. - №5-6. - 1999. 4.Загребельний П. Первоміст: роман / Павло Загребельний. – Харків: Фоліо, 2002. – 365 с. 5.Мовчан Р. Павло Загребельний /Раїса Мовчан // Слово і час. – 1999. – №8. – С. 59. 6.Слабошпицький М. Три варіації на тему Павла Загребельного / Михайло Слабошпицький // Дивослово. – 2002. – № 10. – С. 7 – 12. 7.Шаховський С. Романи Павла Загребельного.-К.: Радянський письменник, 1984.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Айтов Спартак Шалвович, к.і.н., доц., доцент кафедри філософії та соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Алексєєв Сергій Васильович, к.і.н., доц., доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук Донбаськоъ державної машинобудівної академії (м. Краматорськ).

Алексюк Ігор Анатолійович, к.філос.н., доцент кафедри логіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Андрєєв Сергій Олександрович, науковий співробітник, дослідник-фрілансер.

Андрієвська Катерина Анатоліївна, аспірантка кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Архіпова Анастасія Дмитрівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Ахмад Інна Михайлівна, старший викладач Національного технічного університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Бабенко Богдана Олегівна, аспірантка кафедри української літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Бабенко Олег Олександрович, директор Державного архіву Кіровоградської області.

Базільчук Світлана Вікторівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м.Дніпро).

Бахов Іван Степанович, д.пед.н., доц., завідувач кафедри іноземних мов, теорії і практики перекладу, ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Бескаравайний Станіслав Срегійович, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії і політології Національної металургійної академії України (м.Дніпро).

Бідзюра Іван Павлович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом (м.Київ).

Бобак Галина Романівна, магістр кафедри англійської філології, факультет іноземних мов Львівського національного університету ім.І.Франка.

Бобак Марія Іванівна, к.філос.н., доц., доцент кафедри іноземних мов Тернопільського державного медичного університету ім.І.Я.Горбачевського.

Бутенко Вікторія Петрівна, аспірантка І курсу Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Василь Олексійович Пацан (**Євлогій, архієпископ Новомосковський**), кандидат богослов'я, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Веретюк Тетяна Володимирівна, к.філол.н., викладач кафедри української і світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Виноградов Геннадій Миколайович, к.і.н., доц., доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу Дніпровського гуманітарного університету.

Висоцька Ольга Євгенівна, д.філос.н., доц., завідувач кафедри філософії КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР».

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Власенко Наталія Іванівна, к.філол.н., доц., доцент кафедри зарубіжної літератури Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Волкова Світлана Петрівна, старший викладач кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Волошин Ігор Володимирович, начальник Департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради.

Гавриленко Вікторія Вікторівна, аспірант кафедри філософії Сумського державного університету.

Гайдай Валентин Вікторович, к.і.н., науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. Вернадського.

Гамалія Катерина Миколаївна, к.і.н., доц., доцент кафедри теорії та історії мистецтва Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури.

Гетьман Віра Олександрівна, студентка четвертого курсу спеціальності міжнародні відносини Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Головка Анатолій Анатолійович, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень.

Городецький Олександр Володимирович, к.і.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Придніпровськох академії фізичної культури і спорту (м.Дніпро).

Горшкова Кіра Олександрівна, к.філол.н, доц., доцент кафедри української та іноземних мов ОРІДУ НАДУ при президентові України.

Грабовенко Наталія Валеріївна, к.пед.н., доц., доцент кафедри соціології та соціальної роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом (м.Київ).

Грачевська Таміла Олександрівна, к.і.н., доц., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Громко Тетяна Василівна, к.філол.н., доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка (м.Кропивницький).

Демиденко Олександр Ігорович, аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса

Дугінець Ганна Володимирівна, к.е.н., доц., докторант кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету.

Замікула Ганна Олегівна, аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету ім. Василя Стуса.

Іванишин Наталія Ярославівна, к.філол.н., доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Іщейкін Костянтин Євгенович, д.мед.н., проф., депутат Верховної Ради України.

Каневський Андрій Денисович, аспірант факультету управління Вищої банківської школи, м. Вроцлав, Польща.

Кемарська Тамара Георгіївна, старший викладач кафедри української та іноземних мов ОРІДУ НАДУ при президентові України.

Кизименко Ірина Олексіївна, к.і.н., доц., доцент кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічний університету.

Ключник Руслан Максимович, к.політ.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Клячин Андрій Костянтинович, к.політ.н., доцент кафедри політології Дніпровського Національного університету ім. Олеся Гончара.

Ковч Іванна Григорівна, студентка факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м.Луцьк).

Кожухар Олександр Іванович, к.і.н., доц., завідувач кафедри всесвітньої історії Криворізького державного педагогічного університету.

Козакевич Ірина Олегівна, старший викладач кафедри філософії та політології Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (МАУП), м. Київ.

Колєчкін Вадим Петрович, к.і.н., головний археограф відділу археографії та використання документів Державного архіву Кіровоградської обл.

Коломієць Наталія Євгенівна, к.філол.н., доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету.

Коломієць Світлана Іванівна, викладач Чернятинського коледжу Вінницького НАУ.

Кормич Майя Олександрівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Корх Олександр Миколайович, д.філос.н., проф., зав. кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Університету митної справи та фінансів.

Косенко Лілія Олександрівна, аспірантка 1 курсу навчання Запорізького національного університету.

Косенко Роман Сергійович, бакалавр історії, студент V курсу історичного факультету ДНУ ім. О Гончара

Кострюков Сергій Володимирович, д.філос.н., доц., професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права ДВНЗ «Національний гірничий університет».

Кравець Анастасія Юріївна, к.політ.н., доц.., доцент кафедри політології Дніпровського Національного університету ім. Олеся Гончара.

Кришталь Світлана Петрівна, аспірантка 3-го року навчання історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Куц Олена Володимирівна, к.філол.н., доц., доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Лавренко Валерія Сергіївна, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії ДНУ ім. Олеся Гончара.

Лазаренко Володимир Петрович, старший викладач кафедри філософії і політології Національної металургійної академії України (м.Дніпро).

Лазуренко Валентин Миколайович, д.і.н., проф., відмінник освіти України, проректор з гуманітарно-виховних питань, професор кафедри історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету.

Лазуренко Олена Григорівна, здобувач ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Леванчук Ірина Володимирівна, аспірантка кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ломако Людмила Іллівна, к.пед.н., доц., доцент Донецького національного університетуімені Василя Стуса (м. Вінниця).

Макарова Алла Олександрівна, к.філос.н., доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Маслюк Олександр Григорович, аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ).

Мілінчук Дар'я Олександрівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Міняйло Світлана Анатоліївна, учитель української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист Харківського ліцею №141 Харківської міської ради Харківської обл.

Мірошниченко Аліна Олегівна, бакалавр Університету ім. Альфреда Нобеля.

Міщенко Алла Борисівна, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Моргун Даніїл Андрійович, студент 1 курсу факультету суспільних наук і міжнародних відносин кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Мосаєв Юрій Володимирович, к.соціол.н., доц., доцент кафедри соціології та соціальної роботи КПУ.

Москаленко Андрій Анатолійович, аспірант кафедри філософії Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Мурашкін Михайло Георгійович, д.філос.н., проф., .професор кафедри філософії і політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.

Народовська Ольга Миколаївна, викладач КТУУ ім. Сікорського.

Ніколенко Юрій Александрович, студент Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара, ф-т СНіМВ, політологія, група СП-14.

Олексієнко Юлія Олегівна, студент 4 курсу, спеціальності політологія Дніпровського Національного університету ім. Олеся Гончара.

Опалева Олеся Игоревна, студентка Института филологии и межкультурной коммуникации имени Льва Толстого Казанского (Приволжского) федерального университета.

Павлович Юрій Осипович, аспірант Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України (м. Львів).

Пальм Наталія Дмитріївна, к.філос.н., доцент кафедри філософії и політології Київської Межрігіональної академії управління персоналом.

Пасічник Наталя Олексіївна, к.пед.н., доц., доцент кафедри прикладної математики, статистики та економіки Центральноукраїнського державного педагогічний університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький).

Петров Антон Михайлович, здобувач кафедри політології Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Петров Павло Григорович, викладач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Пилипенко Іван Якович, заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри живопису та композиції Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (м.Київ).

Піляєв Ігор Славович, д.політ.н., доц., професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Побочий Іван Андрійович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (м.Дніпро).

Подольська Людмила Євгеніївна, викладач англійської мови Коледжу ракетно-космічного машинобудування Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, предметно-циклова комісія філологічних дисциплін та українознавства.

Полісюк Марія Сергіївна, аспірантка кафедри філософії Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Попов Вячеслав Жанович, д.і.н., проф., завідувач кафедри філології та українознавства Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ.

Попов Георгій Віталійович, студент філософського факультету Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка, м. Київ.

Приходько Микола Миколайович, аспірант факультету історичної освіти Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Реброва Юлія Олександрівна, студенка 1 курсу Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара кафедри суспільних наук та міжнародних відносин.

Решетніченко Андрій Володимирович, д.філос.н., проф., професор кафедри соціальних комунікацій, філософії та суспільно-політичних дисциплін Університету митної справи та фінансів.

Романенко Анастасія Володимирівна, студент Київського університету культури.

Роменська Олена Валеріївна, к.і.н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії.

Руденко Юлія Юріївна, к.політ.н., доц., Національна академія Служби безпеки України.

Савич Анжеліка Вікторівна, старший викладач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (м.Дніпро).

Савінок Віктор Сергійович, аспірант 2 року навчання спеціальності «052 Політологія» кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Семенюк Оксана Антонівна, к.філол.н., доц., доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.

Семергей Наталія Володимирівна, , к.і.н., доцент кафедри філософії і суспільних наук ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія».

Слівінська Аліна Францівна, к.філос.н., доцент кафедри філософії Київського Національного університету культури і мистецтв.

Смокова Ганна Ігорівна, аспірантка кафедри політології та державного управління Донецького національного університету ім. Василя Стуса.

Солоділова Олена Володимирівна, к.філос.н., доцент кафедри філософії культури і культурології, начальник відділу соціально-гуманітарної роботи Університету митної справи та фінансів (м.Дніпро).

Срібна Марія Андріївна, к.і.н., провідний науковий співробітник відділу «Історія незалежної України» Національного музею історії України (м.Київ).

Стефурак Роксолана Іванівна, к.філол.н., доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника».

Стрижко Гліб Євгенович, студент IV курсу історичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Сугацька Наталія Василівна, к.і.н., доц., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія».

Твердовський Антон Юрійович, аспірант кафедри новітньої історії України історичного факультету Запорізького національного університету.

Теміров Богдан Юрійович, здобувач кафедри історії України Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Тітова Карина Олегівна, студентка факультету суспільних наук та міжнародних відносин ДНУ ім. О.Гончара.

Тренкін Юрій Васильович, здобувач ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди».

Уткін Павло Леонідович, студент IV курсу історичного факультету ДНУ ім. О. Гончара.

Федоришин Марія Ігорівна, магістр 6 курсу факультету філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Фролова Вікторія Сергіївна, студентка 3-го курсу історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара.

Хоменко Віталій Олексійович, аспірант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Хоменко Галина Вікторівна, аспірант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, викладач Індустріально-педагогічний технікуму КІ Сум ДУ.

Хомік Олена Євгеніївна, к.філол.н., доц., доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Хоронжук Анжеліна Олександрівна, студентка 4-го курсу Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Христокін Геннадій Володимирович, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії та політології Університету державної фіскальної служби України.

Цуканова Аліна Миколаївна, студентка IV курсу історичного факультету ДНУ ім. Олеся Гончара.

Цумарєв Марат Іванович, заступник директора Центральноукраїнського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Черкасова Дар'я Олександрівна, студентка Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Черняк Галина Анатоліївна, к.і.н., доцент кафедри соціології, філософії і права Одеської національної академії харчових технологій.

Чмель Вікторія Володимирівна, викладач Національного технічного університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Шаповалова Ірина Василівна, к.філос.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв).

Швець Тетяна Юріївна, студентка групи МАГ-17 ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Шевців Галина Михайлівна, к.філол.н., старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.

Шепотько Ксенія Олегівна, студентка 1 курсу Університету ім. Альфреда Нобеля.

Шершун Оксана Володимирівна, викладач англійської мови Коледжу ракетно-космічного машинобудування Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, предметно-циклова комісія філологічних дисциплін та українозн-ства.

Шитов Сергій Ігорович, к.філос.н., доцент кафедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Шишко Олександр Григорович, к.і.н., доц., докторант кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Шкода Наталя Анатоліївна, к.і.н., доц., доцент кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Шорохов Анатолій Олександрович, вчитель Роздорської СЗШ Роздорської Селищної Ради Синельниківського району Дніпропетров. обл.

Яговкін Антон Сергійович, студент IV курсу факультету історії та філософії ОНУ ім. І.І. Мечнікова.

Якушко Надія Олександрівна, аспірант кафедри управління освітою Національної академії державного Управління при Президентові України.

Яременко Наталя Володимирівна, к.філол.н., доцент Криворізького державного педагогічного університету.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. **СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ** 3
Побочий І.А. Демагогія як засіб популістської пропаганди 3
Висоцький О.Ю. Когнітивні спотворення як механізми реалізації технологій політичної пропаганди 5
Каневський А.Д., Решетніченко А.В. Управління винагородами в організації 8
Піляєв І.С. Ментально-ціннісні проблеми європейського розвитку та модернізації України 12
Загрійчук І.Д. Демократія як проблема: український контекст 14
Петров А.М. Політична криза публічного управління в Україні 15
Кравець А.Ю. Агресія як основне джерело політичних конфліктів: біополітичний підхід 17
Клячин А.К., Олексієнко Ю.О. Ефективність використання технічних кандидатів «з одним прізвищем» на одномандатних виборчих округах. Частина 1: парламентські вибори в Україні 2012 19
Висоцька О.Є. Громадянський активізм як соціально-політичне явище в українському суспільсьтві 21
Ключник Р.М. Міфи та символи у політичному протесті 23
Базільчук С.В. Проблема легітимності політичної влади в Україні 25
Цумарєв М.І. Механізм становлення громадянської культури локальної демократії в сучасній Україні 26
Руденко Ю.Ю. Роль соціальної міфології у сучасному українському суспільстві 27
Смокова Г.І. Особливості вироблення політичних цінностей в Україні в умовах «модерної соціалізації»: теоретично-практичний аспект 29
Мосаєв Ю.В. Соціальні особливості європейської футбольної індустрії у розрізі результатів європейської футбольної першості 1988 року 30
Іщейкін К.Є. Недоліки української моделі бюджету участі 32
Демиденко О.І. Наслідки процесів інтелектуальної міграції: оцінка українських науковців 33
Черняк Г.А. Деякі соціальні аспекти інформатизації українського суспільства 34
Попов Г.В. Дослідження поняття «партія влади» на сучасному політичному просторі України 36
Романенко А.В. Перформанс як засіб досягнення політичних цілей 37
Бідзюра І.П., Грабовенко Н.В. Розвиток соціальних послуг у територіальних громадах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах деінституціалізації їх соціального захисту 38
Кормич М.О. Парламентська криза як фактор дестабілізації політичної ситуації в Україні 42
Якушко Н.О. Теоретико-методологічні засади дослідження лідерства та формування лідерських якостей 44
Милинчук Д.А. Правовые аспекты миграционной политики в странах ЕС 46

Архіпова А.Д. Проблеми регулювання релігійного життя у Франції (на прикладі ісламу) 47
Савич А.В. Экологический критерий социальной эволюции человека в обществе 48
Козакевич І.О. Роль молоді у суспільно-політичному поступі сучасної України через призму неомарксистського вчення 50
СЕКЦІЯ ІІ. **УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН** 52
Грачевська Т.О. Почесні консульства іноземних держав в Україні: правовий статус і провідні напрямки діяльності 52
Петров П.Г. Відповідність копенгагенським критеріям як чинник формування іміджу України 53
Савінок В.С. Перспективи політики Німеччини щодо України за четвертого уряду «великої коаліції» (2017-2021 рр.) 54
Срібна М.А. Україна на міжнародній арені у виставках національного музею історії України 56
Приходько М.М. Геополітичний потенціал української держави гетьмана Павла Скоропадського 57
Кожухар О.І. Казахстан і Туркменістан у зовнішній політиці України (кінець XX – поч. XXI ст.) 60
Гайдай В.В. Висвітлення процесу європейської інтеграції України на сторінках газети «Дзеркало тижня» (2014-2017 рр.) 63
Головка А.А. Стратегічні орієнтири України на міжнародній арені в умовах модерних викликів 65
Дугінець Г.В. Міжнародні виробничі мережі в агропродовольчому секторі . . . 67
Леванчук І.В. Специфіка вибудовування геостратегії США в XXI столітті 69
Замікула Г.О. Актуальні питання україно-турецьких відносин у сфері безпеки 70
Косенко Р.С. Образ російсько-української війни у німецькому політикумі 72
Міщенко А.Б. Новий світовий порядок від Росії та роль України 73
Павлович Ю.О. Українсько-білоруські відносини та їх значення для європейської політики 75
Реброва Ю.О. Польський закон про Інститут національної пам’яті як чинник сучасних україно-польських відносин 76
Гетьман В.О. Становлення та розвиток спільної політики безпеки та оборони ЄС 77
Моргун Д.А. Взаємовідносини України, Росії та Заходу через призму трикутника С.Карпмана 80
Ніколенко Ю.О. Напрями інституційної допомоги Європейського Союзу Республіці Куба: досвід для України 81
Тітова К.О. Академічна мобільність в Україні та ЄС: проблеми та перспективи 83
Хоронжук А.О., Грачевська Т.О. Міжнародний імідж України та шляхи його покращення 86
Черкасова Д.О. Сучасні тенденції розвитку зовнішньої політики України 88
Ахмад І.М., Чмель В.В. Навчання англійської мови в країнах Європи 89

***СЕКЦІЯ III.* ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ** 91
Корх О.М. Микола Гоголь про деякі риси вітчизняного менталітету 91
Солоділова О.В. Про деякі типи естетичних оцінок 92
Пацан В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Метаонтологія особистості як підгрунтя возз'єднання духовності і раціональності в постсекулярному просторі особистісного самопізнання 93
Кострюков С.В. Роль українських мислителей у розробці теорій суспільного договору 98
Макарова А.О. Сучасна українська філософія як гуманітарна діяльність 100
Бескаравайный С.С. Взаимоиндукция как проблема «позиционного тупика» 101
Москаленко А.А. Теїстичне підгрунтя концептуалізації співвідношення віри і розуму в богословському і філософському дискурсах 103
Мурашкін М.Г. Онтологія «стану безсмертя» містика та митця 107
Polisiuk M.S. The Modalities De Re and De Dicto in the Analytical and Theological Philosophy of Alvin Plantinga 114
Андрієвська К.А. Особливості осмислення особистісного становлення у персоналістичній філософії Папи Римського Іоанна Павла II 116
Христокін Г.В. Філософські типи теології у Візантії 119
Пальм Н.Д. Роль философского знания в концепте развития украинского общества 123
Шитов С.И. Об актуальности некоторых функций искусства в условиях социального кризиса 124
Слівінська А.Ф. Філософський дискурс «Digital Age» 126
Алексюк І.А. Прагматичні виміри екзистенційного зобов'язання 129
Лазаренко В.П. Міфологія, релігія, філософія як історичні типи світогляду та їх особливості 130
Андреев С.А. Философское просвещение и образование – кирпич в фундаменте демократических преобразований 133
Гавриленко В.В. Смерть у світосприйнятті українців (на прикладі інтермедії XVIII століття) 135
Шепотько К.О. Парадокс атеїзму та віри 137
Aytov S.Sh. J. Le Goff's Philosophical-Historical Conceptions 139
Городецький О.В. Природа як художній прийом для посилення соціальних мотивів у творчості Григорія Сковороди 140
***СЕКЦІЯ IV.* ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК В ОСМИСЛЕННІ МИНУЛОГО УКРАЇНИ** 142
Лазуренко В.М. Роль українського фермерства у відродженні та розширенні хлібного експорту в другій половині 20-х рр. XX ст. 142
Гамалія К.М. П. М. Біціллі: синтетичне бачення історії 147
Бабенко О.О. Доля людей похилого віку та непрацездатних громадян, що підпадали під переселення із зони затоплення КремГЕС 148
Колєчкін В.П. Бойові дії частин 7-ї Гвардійської Армії на території Компаніївського району Кіровоградської області у січні-березні 1944 року 152

Лазуренко О.Г. Запобігання та протидія різним протиправним вчинкам в українському селі в роки відлиги 154
Твердовський А.Ю. Джерела формування і поповнення матеріальної та фінансової бази радянських органів соціального забезпечення населення 1920-х рр. (на матеріалах Херсонщини) 156
Виноградов Г.М. Інтелектуальна модель давньоруського феодалізму: історіографічні й теоретико-методологічні виміри 162
Стрижко Г.Є. Воєнне буття на Східному фронті Першої світової війни за джерелами особового походження рядового складу Російської армії 164
Волошин І.В. Роль спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації «добробут» у розвитку технологічної бази молокопереробних підприємств у другій половині 20-х рр. XX ст. 168
Лавренко В.С. Образи Великої війни та революції у «Російському щоденнику» П'єра Паскаля 170
Кизименко І.О. Збереження археологічної спадщини в незалежній Україні: історіографія 172
Кришталь С.П. Роль робітфаків у системі вищої освіти УСРР у 1920-х – на початку 1930-х рр. 174
Ломако Л.І. Єпархіальні училища в системі педагогічної освіти України другої половини XIX – початку XX ст.: огляд дореволюційних публікацій 176
Маслюк О.Г. Розвиток театральних і кінематографічних культурно-мистецьких закладів у Закарпатській Україні в 1944-1945 рр. 178
Пасічник Н.О. Ідеї М.М.Сперанського щодо підготовки освічених чиновників 180
Алексєєв С.В. Історичні особливості формування тіньової економіки в пострадянській Україні (1991–2004 рр.) 181
Бутенко В.П. Сутність офіційного визнання етнічної самоназви «українці» в Австро-Угорщині 183
Шорохов А.О. Зовнішня політика Івана Виговського: здобутки і втрати 184
Шкода Н.А. Законодавство з питань охорони дитинства в Радянській Україні в 20-ті роки XX ст. 188
Шишко О.Г. Архівно-слідчі справи з архівів СБУ як важливий фактор осмислення минулого України 190
Швець Т.Ю., Волкова С.П. Піч як елемент українського народного житла . . . 191
Пилипенко І.Я. Історія майстерні монументального живопису Національної Академії образотворчого мистецтва і архітектури 193
Попов В.Ж. Формування механізму державного управління Української Народної Республіки у 1917-1918 рр. 194
Роменська О.В. Інженер-новатор Микола Костянтинович Пятницький: короткий огляд діяльності 196
Семергей Н.В. Релігія та церква в українському національно-культурному відродженні початку XX століття: історіографічні актуалітети 197
Шаповалова І.В. Роль недержавних наукових установ у розвитку історичної науки на півдні України в XIX ст. 199
Сугацька Н.В. «Праведники народів світу» на Миколаївщині 200

Теміров Б.Ю. Постать Степана Бандери у радянській історичній концепції:критичний погляд 202
Хоменко В.О. Питання співпраці М. Грушевського та Української партії соціалістів-революціонерів в автобіографічних працях історика 203
Уткін П.Л. Особливості комплектування Дніпропетровської спецшколи ВПС викладачами (порівняльна характеристика 1945 та 1950 років) 205
Фролова В.С. Залучення інтерактивних засобів у музейних експозицях України як спосіб всебічного осмислення історичного минулого 207
Цуканова А.М. До причин виникнення колаборації на теренах України в часи Другої світової війни 208
Miroshnychenko A.O. Ukrainian Nation in World War II 210
Тренкін Ю.В. Висвітлення історії розвитку сільськогосподарської кооперації Української СРР у період нової економічної політики на сторінках наукового збірника «Український селянин» 212
Яговкін А.С. Втрата психологічної переваги над противником як перша криза в Османській Імперії в період правління Сулеймана Кануні 215
Косенко Л.О. Повсякденне життя України в роки Першої світової війни: історіографічний погляд на події 218
СЕКЦІЯ V. **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ** 220
Patsan V.O. (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk) Literary Criteria to be Applied to Elizabethan Bible Translations: the Problem of Post-Secular Defininition . . 220
Власенко Н.І. Діалогізація риторичних принципів жанротворення у традиціоналістському романі як випробування жанрового метадискурсу 224
Коломієць Н.Є. Генеза проблеми психологізму в літературі (на матеріалі наукових розвідок XIX століття) 229
Бабенко Б.О. Особливості історичної повісті «Степівчани» Миколи Смоленчука 232
Стефурак Р. І. Структурно-семантичні особливості оксиморона в поетичному тексті Тараса Мельничука 234
Коломієць С.І. Професійна компетентність викладача – словесника ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації 236
Куц О. В. Семантичне ускладнення суб’єктної синтаксеми як показник похідності синтаксичної одиниці 238
Ковч І.Г. Лінгвістичні маркери західнополіських колядок як критерій їхнього походження 240
Хоменко Г.В. Українська постмодерна література в іменах 242
Семенюк О.А. Засоби вираження інтенсивності емоцій у реченнях із предикатами емоційного стану (на матеріалі художньої прози В. Шевчука) 243
Іванишин Н. Я. Роль інтертекстем у формуванні імпліцитності в драмі 245
Бахов І.С. Міжтекстовий зв'язок при перекладі спеціалізованих текстів з соціології у зарубіжному перекладознавстві 247
Народовська О.М. Специфіка англомовних гумористичних текстів малих форм 250
Ахмад І.М. Дослідження засобів перекладу ідіоматичних виразів з англійської на українську мову 251

Веретюк Т.В. Тип героя-робітника в романі Ігоря Муратова «У сорочці народжений» 253
Горшкова К.А., Кемарская Т.Г. Интернационализация лексики как отражение кризисных ситуаций в мире 256
Веретюк Т.В., Міняйло С.А. Специфіка детективу С. Ларссона «Чоловіки, що ненавидять жінок» 259
Bobak H.R., Bobak M.I.Value of the Canadian Bilingualism and Biculturalism Phenomena 260
Громко Т. В. Вивчення регіональної лексичної специфіки народних географічних термінів Центральної України 262
Podolska L.E., Shershun O.V. The English Language and the Globalization 264
Опалева О.И. Беспереводные способы семантизации лексических единиц 265
Федоришин М.І. Антропонімні фразеологізми в українській та польській мові 267
Хомік О.Є. Міфологема *Груша* в текстах усної народної творчості 269
Чмель В.В. Ідіоматичні вирази передані шляхом пошуку аналога 270
Шевців Г.М. Л. Фойхтванґер і європейська автобіографічна традиція 272
Яременко Н.В. Концептосфера роману П.Загребельного «Первоміст» 273
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ 277

Наукове видання

Науковий редактор

О.Ю.Висоцький

У 45 **Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах.** Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 30-31 березня 2018 р., м.Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. – 290 с.

У збірник вміщено матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції «**Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах**», що присвячені осмисленню проблем сучасної Україні в соціальному, політичному, історичному, філософському, культурологічному, філологічному, правовому, економічному, педагогічному та інших дискурсах, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних та кризових явищ у різноманітних сферах української дійсності. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

СПД «Охотнік» В.С.

49040, м. Дніпро, Запорізьке шосе, буд.40, к. 194.

Код за ДРФО 1708213264

Свідоцтво И № 816689 від 01.01.2011.

Здано на складання 20.03.18. Підписано до друку 21.03.18. Формат 60х84/16.
Папір офс. Друк різографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 9,00.
Умовн.фарб.-відб. 25,72. Обл.-видавн. арк. 26,05. Наклад 300 прим. Зам. № О_7390